

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V NITRE
REDAKTOR: DR. ANTON TOČÍK
Vychádza dva razy do roka, strán 480, ročné predplatné Kčs 120,—
Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ЖУРНАЛ ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ СЛОВАЦКОЙ АКАДЕМИИ НАУК В НИТРЕ
РЕДАКТОР: Д-Р. АНТОН ТОЧИК
Выходит два раза в год на 480-ти страницах, подписная цена Кчс 120,—
Редакция: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN NITRA
SCHRIFTFLEITER: DR. ANTON TOČÍK
Erscheint zweimal jährlich auf 480 Seiten, Bezugspreis Kčs 120,—
Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

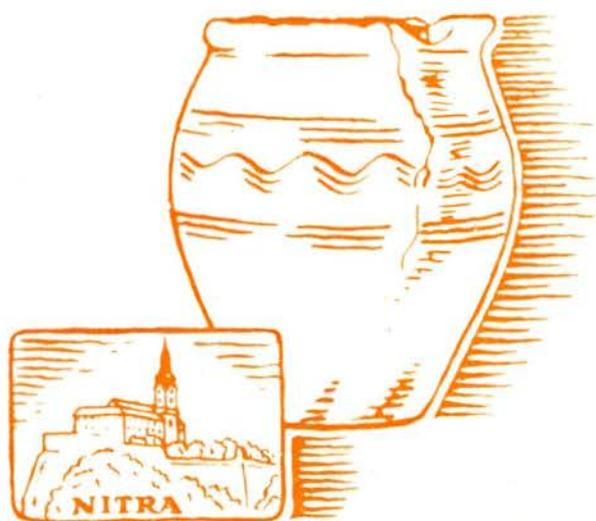
VIII-2, 1960

REDAKTOR: DR. ANTON TOČÍK

Redakčná rada: prof. dr. V. Budinský-Krička, Archeologický ústav SAV, Nitra;
dr. L. Kraskovská, Slovenské múzeum, Bratislava; dr. J. Poulík, Archeologický ústav
ČSAV, Brno. Technický redaktor: O. Betko

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

VIII-2

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1960

OBSAH 1. ČÍSLA

Pätnásť rokov slovenskej archeológie v oslobodenej ČSR	5
Bánesz L., Die Problematik der paläolithischen Besiedlung in Tibava	7
Problematika paleolitického osídlenia v Tibave	47
Točík A. — Paulík J., Výskum mohyly v Čaka v rokoch 1950—51	59
Die Ausgrabung eines Grabhügels in Čaka in den Jahren 1950—51	107
Pichlerová M., Mladohalštatské popolnicové pohrebisko vo Vrádišti	125
Junghallstattzeitliches Urnenfeld in Vrádište	167
Valšík J. A. — Černý M. — Pospíšil M. F., Antropologická analýza obsahu žárových hrobů z Vrádište	168
Anthropologische Analyse des Inhaltes der Brandgräber aus Vrádište	172
Ambros C., Zvierací inventár halštatských hrobov vo Vrádišti	173
Tierknocheninventar der hallstattzeitlichen Gräber in Vrádište	175
Čaplovič P., Púchovské sídlisko Trniny nad Veľkým Bystercom	183
Eine Siedlung mit Púchov-Kultur in Trniny bei Veľký Bysterec	193
Budinský-Krička V., Výskum r. 1958 na vrchu Bakhegy v Streda nad Bodrogom	217
Ausgrabung des Jahres 1958 auf dem Berg Bakhegy in Streda nad Bodrogom	224
Malá H., Příspěvek k antropologii Slovanů X.—XI. století z pohřebišť pod Zoborem a z Mlynárců u Nitry	231
Beitrag zur Anthropologie der Slaven aus dem X.—XI. Jahrhundert von Zobor und Mlynárce bei Nitra	260
Točík A., Radové pohrebisko devínskeho typu v Mlynárčiach pri Nitre	259
Ein Reihengräberfeld von Devin-Typus in Mlynárce bei Nitra	283
 Oznamy a recenzie	
Dr. Ján Pastor — päťdesiatnik	285
Stephan Foltiny, Velemszentvid, ein urzeitliches Kulturzentrum in Mitteleuropa, Wien 1958 (J. Paulík)	286

OBSAH 2. ČÍSLA

Bárta J., K problému listovitých hrotov typu Moravany-Dlhá	295
Autour du problème des pointes foliacées du type Moravany-Dlhá	313
Bernjakovič K., Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales (Karpatoukraine, USSR)	325
Benadik B., Keltské pohrebisko v Bajči-Vlkanove	393
Ein keltisches Gräberfeld in Bajč-Vlkanovo	433
Ambros C., Zvierací inventár laténskych hrobov v Bajči-Vlkanove	452
Tierknocheninventar der laténezeitlichen Gräber in Bajč-Vlkanovo	455
Dušek M., Keltské pohrebisko vo Svätom Petri	457
Ein keltisches Gräberfeld in Svätý Peter	465
 Recenzie	
Dr. Karel Zebera, Československo ve starší době kamenné, Praha 1958 (J. Bárta)	470
Madarskijat konnik (sborník), Sofia 1956 (D. Krاندžalov)	472
Paul Karnitsch, Die Reliefsigillata von Ovilava (Wels, Oberösterreich), Linz 1959 (Fr. Křížek)	478
Karel Tihelka, Moravský věteřovský typ, Památky archeologické LI, čís. 1, Praha 1960, 27—135 (A. Točík)	479

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník VIII — 2, 1960

Vydalo v Bratislave roku 1960

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vychádza dva razy do roka. Ročné predplatné Kčs 120,—

Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Redakcia časopisu: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad.

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ.

Vytlačili Tlačiarne Slov. nár. povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ

čís. 18560/52-IV/2. V-15*01396.

Cena viaz. Kčs 60,—

Akademik JAN FILIP

* 25. XII. 1900

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED I CELÁ SLOVENSKÁ
ARCHEOLOGICKÁ VEREJNOSŤ ŽELAJÚ
K ŠEŠŤDESIATINÁM OBOM JUBILANTOM,
KTORÍ SA SVOJOU DOTERAJŠOU VEDEC-
KOU ČINNOSŤOU A ŽIVOTNÝM DIELOM
ZARADILI MEDZI TVORCOV A POPRED-
NÝCH PREDSTAVITELOV MODERNEJ ČES-
KOSLOVENSKEJ ARCHEOLÓGIE, EŠTE
MNOHO ROKOV ÚSPEŠNEJ A PLODNEJ
PRÁCE

Akademik JAROSLAV BÖHM

* 28. III. 1901

Fotografie na predošlej strane: ČTK a archív AUSA V

K PROBLÉMU LISTOVITÝCH HROTOV TYPU MORAVANY-DLHÁ

JURAJ BARTA

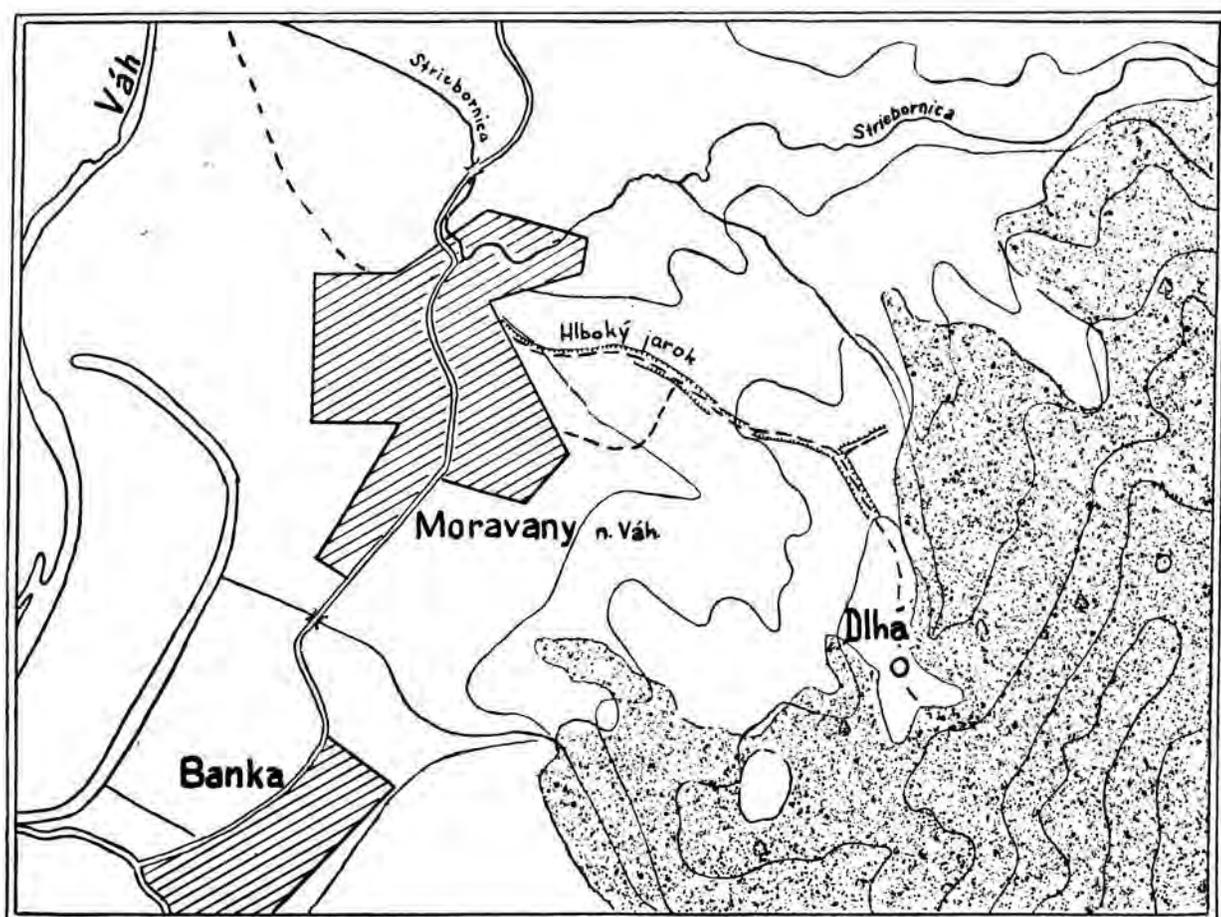
Úvod

Z klasických problémov súčasného výskumu paleolitu stále ostáva nedoriešená otázka kultúrnej príslušnosti a chronológie plošne retušovaných artefaktov, tzv. listovitých hrotov. Pod týmto pojmom podľa Obermaiera a Werneta (L. Zotz)¹ rozumieme viac alebo menej listovitý, obyčajne na oboch stranách plocho lastúrovite, do jedného až dvoch hrotov vybiehajúci artefakt rozličnej veľkosti s pomerne tenkým prierezom. Najrozšírenejší je spôsob výroby z čepeľových, najčastejšie širokooválnych odštepov. Pravá jadrová technika je zriedkavejšia. Listovité hroty podľa niektorých autorov sú úzko špecializovaným loveckým nástrojom — oštepovým hrotom, podľa iných zase univerzálnym nástrojom, prevažne vo funkcii píľky, no najmä noža ako nevyhnutnej osobnej výzbroje paleolitického lovca a zberača na určitom stupni stredného a mladšieho paleolitu. Podľa G. Freundovej² univerzálnosť použitia listovitých hrotov má svoju súbežnosť už pri dokonalejších pästných klinoch. Napriek tomu nevyjasnenosť funkcie listovitého hrotu, tohto z hľadiska technického pokroku priam klasicky opracovaného paleolitického artefaktu, svedčiaceho o špecializačnej vyspelosti výrobcovej, komplikuje najmä variačná šírka veľkosti — od gigantických tvarov napr. dĺžky 34,2 cm po mikrolitické tvary dĺžky 2,4 cm — pri zachovaní v podstate zhodného tvarového charakteru. Vzhľadom na to, že v Maďarsku, Poľsku, Nemecku, Francúzsku a Španielsku sa takéto plošne opracované hrotité artefakty našli dávnejšie prevažne v jaskyniach, niektorí bádatelia im prisudzovali funkciu oštepových hrotov na lov jaskynných medvedov. Nevyučoval

by to nález zvieracích kostí v jaskyni La Quina (A. P. Okladnikov),³ v ktorých sa našli zaseknuté ostré úlomky pazúrika. Tieto zásahy boli vykonané oštepom s pazúrikovým hrotom. L. Vértés na základe širšej koncepcie dochádza k názoru, že určité spôsoby loveckého hospodárstva vytvorili listovité hroty. Tento autor v súvislosti s výskytom listovitých hrotov v szeletiene predpokladá, že nositelia szeletskej kultúry sú typickí obyvatelia stredných a vysokých hôr, lovci jaskynných medvedov, bývajúcí predovšetkým v jaskyniach, prípadne na otvorených sídliskách, kde žili iba v menších skupinách. Popri významných moravských otvorených sídliskách, ako sú dávnejšie známe Ondratice a Předmostí, pribudli v poslednom čase K. Valochom⁴ publikované nálezy listovitých hrotov z Rozdrojovic, údolia Bobravy a Neslovíc. Ak berieme v tejto súvislosti do úvahy tiež F. Proškom⁵ registrované nálezy z hornatého Považia i nálezy z nížin, ako sú Boleráz (J. Skutil)⁶ i Vlčkovce (J. Barta),⁷ zdá sa nám, že L. Vértés⁸ význam jaskýň z tohto aspektu značne preceňuje. Vážnou úlohou budúcich výskumov bude riešenie otázky hospodárskej štruktúry otvorených staníc a stanovenie ich vzájomného pomeru k jaskynným sídliskám, ktoré sa v československých pomeroch zdajú skôr len sezónnymi stanicami. Odpoveď na túto otázku rozrieši možno zhodu alebo odlišnosť etnickej príslušnosti karpatských nálezísk listovitých hrotov. Okrem spomenutých československých lokalít ani nálezy plošne retušovaných artefaktov z nížin sliezskej časti Poľska, Krakovska (T. Sulimirski),⁹ Podnestria a Donu (O. P. Černyš¹⁰ a A. N. Rogáčev)¹¹ nesvedčia len o ich jednoznačnej loveckej funkcii pri love na jas-

kynných medvedov, ale skôr o univerzálnejšej funkcii okrem oštepú. Takúto funkciu bude treba pripustiť najmä niektorým viac driapadlovitým tvarom s pomerne tupým hrotom a symetricky zaoblenou pozdĺžnou hranou. Presvedčivé formy oštepových hrotov dokazujú najmä podlhovastejšie tvary, tzv. hroty tvaru vřbového listu; pre ich funkciu nachádzame značné množstvo etnických paralel u primitívnych národov, napr. u Indiánov, Austrálčanov (J. Déchelette),¹² no najmä u obyvateľov Tasmanie (M. Gábori).¹³ Pre funkciu listovitých hrotov vo funkcii oštepú podľa G. Freundovej¹⁴ svedčí okrem tenkosti prierezu a ostrosti hrotu aj skutočnosť, že práve tieto hroty sú často odlomené a predovšetkým často pozorované zárezy na základni dokazujú upevňovací účel. Analógie pre upevnenie oštepového hrotu okrem rázštepú vo forme lôžkovej násady poznáme podľa E. B. Tylora¹⁵ u divochov z Admirálskych ostrovov v Mikronézii. Aj podľa L. Zotta¹⁶ oštepovými hrotmi boli iba tie, ktoré majú úzky symetrický tvar s dosť tenkým prierezom. Listovité hroty vždy však boli niečím zvláštnym. Boli to exempláre vysokej

hodnoty, v ktorých našlo umenie paleolitického opracovania kameňa svoj dokonalejší výraz. V tejto súvislosti nemožno preto nespomenúť slávny nález klasicky plošne opracovaných krehkých a nápadne dlhých listovitých solutrénskych hrotov z Volgu v katastri Rigny (Saône-et-Loire). Ide o poklad štyridsiaticich kusov, ktoré boli pravdepodobne zabalené v koženom vaku. Najdlhší z nich bol 34,2 cm dlhý a 8 cm široký. Na impulz H. Breuila J. Déchelette¹⁷ pripisuje im votívnu funkciu. Hroty z Volgu pre svoje rozmery a obdivuhodnú jemnosť opracovania víťazia nad všetkými doteraz známymi paleolitickými silexami. Na základe tejto blízkej analógie súhlasíme aj s L. Vértessom,¹⁸ ktorý pripisuje gigantolitickému listovitému hrotu z Miškovca-Bársonyho pozemok, pre ktorý sa používa tiež názov „pästný klin“ z Miškovca, funkciu odznaku náčelníckej hodnosti. Jeho ekonomické používanie pri dĺžke 23,8 cm a šírke 10,8 cm je taktiež prakticky nemysliteľné, preto je únosný výklad o jeho kultovom charaktere. Iná je však otázka jeho chronologického zaradenia, pretože pre Vértessovo zaradenie do mezolitu niet dosť presvedčivých dô-

Obr. 1. Moravany-Dlhá. Situačný náčrt (l'esquisse de situation). Kresba (dessin de) T. Rosinský.

kazov. Proti použitiu malých hrotov vo funkcii oštetu svedčí ich mikrolitický charakter, aký poznáme tiež z lokality Moravany-Dlhá, kde ich dĺžka 2,4 cm prihovára sa skôr za funkciu šípu. Na takúto možnosť použitia listovitého hrotu poukázal už aj L. V é r t e s.¹⁹

Od problematiky funkčného použitia listovitých hrotov za súčasného stavu poznania paleolitických kultúr je omnoho významnejšie ich kultúrne a chronologické začlenenie. Od vybudovania klasickej sústavy členenia paleolitických kultúr G. M o r t i l l e t o m, v ktorej listovité hroty tvoria charakteristickú náplň francúzskej solutrénskej kultúry, rozliční bádatelia aj z mimofrancúzskeho územia pri stretnutí sa s takými tvarmi aj za iných stratigrafických okolností podliehali francúzskej schéme a často mechanicky pripisovali všetky nálezy s listovitými hrotmi solutréenu, prípadne tzv. východnému solutréenu. J. H i l l e b r a n d²⁰ a predchodcovia v snahe priblížiť sa čo najviac k spomenutej tzv. klasickej paleolitckej periodizácii, videli v domácej kultúre s listovitými hrotmi korene francúzskeho solutréenu, ktorý sa pomaly posunul z oblasti Karpatskej kotliny do západnej Európy. Neobyčajný rozmach bádania o staršej dobe kamennej, aký zaznamenalo toto stále ešte najtemnejšie obdobie praveku ľudstva tesne pred druhou svetovou vojnou a po nej, nastolil so získaním nových nálezov aj nové chronologické problémy. Nové objavy a pokusy o ich datovanie za spoluúčasti ďalších, najmä prírodovedných disciplín v mnohých prípadoch dokázali nestálosť a neúnosnosť Mortilletovho systému, najmä pokiaľ ide o jeho aplikáciu na celé územie Európy. Revolučným zásahom do tejto otázky bol predovšetkým nový pohľad na nálezy listovitých hrotov, ktoré sa na základe výskumov F. P r o š k a²¹ na Slovensku prisúdili novej lokálnej karpatskej kultúre, pre ktorú F. P r o š e k obnovil I. Č e r v i n k o m navrhnutý názov szeletien. Jej územný rozsah stanovil pre oblasť západného Slovenska, kde táto kultúra stratigraficky spadá prevažne do prvého würmského interštadiálu W1—2, kým v mladších obdobiach bola zistená zatiaľ len ojedinele (Plavecký Mikuláš — jaskyňa Dzeravá skala — v štadiále würmu 2). Oblasť východného Slovenska podľa F. P r o š k a²² v tom istom interštadiále a nasledujúcom štadiále bola osídlená nositeľmi staroaurignackej kultúry. Mladší aurignacien (gravettien) zistil sa vždy až v nadloží szeletien. Maďarské nálezy s listovitými hrotmi v Zadunajsku i v jaskyniach Bukových hôr na čele s eponymnou jaskyňou Szeleta samozrejme zaraďuje taktiež oproti dovtedajšiemu protosolutréenu a

solutréenu do szeletskej kultúry, pričom konštatuje, že szeletien vyrástol priamo z moustérienu Karpatskej kotliny pod aurignackým vplyvom. Proškovou koncepciou dostáva sa tak uznanie aj H. B r e u i l o v i,²³ ktorý už r. 1923 vyvodzoval szeletien z moustérienu.

Pokiaľ ide o uznanie odlišnej stratigrafie, ako aj kultúrnej náplne oproti francúzskemu solutréenu, osobitosť stredoeurópskej kultúry s listovitými hrotmi dostáva všeobecné uznanie tým viac, že nezávisle od seba, odlišnými metódami dosiahli G. F r e u n d o v á a F. P r o š e k pre Karpatskú kotlinu v podstate rovnaké výsledky, hoc s odlišným pomenovaním: praesolutrén — szeletien. Ako sme už spomenuli, hojné výskumy z obdobia paleolitu v strednej Európe v ostatných rokoch vynucujú si zaujať revízne stanovisko k typológii listovitých hrotov. Typológia zlyháva v mnohých prípadoch raz preto, lebo vo všeobecnosti nejestvuje už priamočiary vzostupný vývin paleolitckej kultúry a pretože primitívnejšie nie je vždy aj staršie, inokedy preto, lebo v dokázateľne rovnakej dobe jestvovali na rozličných územiach, ba dokonca sčasti na tom istom priestore, kultúry rozličného charakteru. Na základe širokého porovnania, opierajúc sa podľa možnosti o jestvujúce, nie však vždy zaručené stratigrafické údaje, dospela G. F r e u n d o v á²⁴ k rozlíšeniu dvoch veľkých skupín listovitých hrotov, ktoré sú zásadne vekové a kultúrne odlišné: jedna je v najširšom zmysle staropaleolitická, druhá mladopaleolitická. Na územiach, kde sú rozšírené, značne sa od seba odlišujú. Staropaleolitickú, najrozšírenejšiu skupinu, ktorá siaha od stredného a južného Nemecka cez Moravu a Maďarsko až na územie Krym — Kaukaz, nazýva praesolutrénom. Geologicky zaujíma obdobie od rissu po würm. V rámci chronologickej pozície listovitých hrotov osobitné postavenie majú hroty typu Moravany—Dlhá, ktoré L. Z o t z a G. F r e u n d o v á zaradili do interštadiálu würmu 2—3. Táto otázka bude v nasledujúcom hlavným predmetom našej úvahy.

Druhú skupinou G. F r e u n d o v e j je v západnej Európe centrum mladopaleolitckej kultúry listovitých hrotov — solutrén vo vlastnom slova zmysle. Zaujíma územie Francúzska a Španielska, pričom na východe neprekračuje Rýn. V Nemecku, kde sa doteraz nedá vôbec bezpečne dokázať a facies zasahujúce do mladšieho paleolitika na východnom území, vyvinuli sa len autochtónne zo staropaleolitckých industrií a nie sú ani v prísne typologickom, ani chronologickom zmysle solutrénom podľa západoeurópskeho chápania tohto pojmu. Majú iba

spoločný listovitý hrot. Dnes sa teda pre oblasť strednej Európy nedá poprieť, že kultúra listovitých hrotov vychádza zo staropaleolitických koreňov, najmä moustierskych a je teda stratigraficky staršia ako francúzsky solutréen. Ostáva nám preto zastaviť sa ešte pri otázke vhodnosti pojmu východný solutréen, protosolutréen a praesolutréen G. Freundovej.²⁵ Názor o koreňoch francúzskeho solutréenu v Karpatskej kotline vyvrátil E. Prošek²⁶ faktom, že existujúca domáca karpatská kultúra s listovitými hrotmi ako celok časove a ani kultúrne nesúvisí so západným solutréenom, preto ju znovu nazval szeletienom v celkovom časovom rozsahu. Termín praesolutréen akceptuje tiež L. Zötz²⁷ s odvolaním sa na autorstvo G. Freundovej, zdôvodňujúc opodstatnenosť názvu praesolutréen oproti solutréen pre oblasť kultúry listovitých hrotov so staropaleolitickými koreňmi vzhľadom na odlišný sprievodný inventár oproti včasnopaleolitickému solutréenu. G. Freundová²⁸ v novej práci, zameranej na listovité hroty v strednej Európe, opätovne zdôvodňuje názov praesolutréen. Nesúhlasí s názvom szeletien preto, že vyjadruje príliš lokálnu alebo príliš regionálnu industriu. Okrem toho názov szeletien by podľa G. Freundovej mohol priviesť k vyhľadávaniu pôvodu všetkých kultúr s listovitými hrotmi v Maďarsku, počítajúc do toho aj solutréen západnej Európy. Tejto starej teórie, ktorú veľmi skoro opustil H. Breuil, sa ešte pridrižiava A. Rust. G. Freundová vzhľadom na morfológickú blízkosť a tvarovú dokonalosť listovitých hrotov z Mauern a Ranis, ktoré sú však časove staršie, navrhla názov praesolutréen, hoci v starej paleolitickej chronológii Francúzska sa tento názov používal pre aurignacien. Základný typ — hrot — viedol G. Freundová k všeobecnému pomenovaniu, pričom predpona „prae-“ vyjadruje podstatný rozdiel, t. j. staršiu chronologickú pozíciu. G. Freundová zdôvodňuje najmä chronologické hľadisko a výhodnosť praesolutréenu pred protosolutrénom Maďarska, ktorý je veľmi odlišný od toho, čo sa našiel vo Francúzsku, a pretože protosolutréen predstavuje súčasne elementárnejšiu typologickú osobitosť. Podľa G. Freundovej²⁹ praesolutréen naopak dovoľuje porovnanie svojich listovitých hrotov s listovitými hrotmi solutréenu západnej Európy, hlavne pokiaľ ide o ich kvalitu a dokonalosť, ale označuje ich ako staršiu chronologickú pozíciu. Vhodnosť názvu praesolutréen, zdôvodňovaná argumentom o regionálnosti szeletien, dá sa vyvrátiť tým istým protiargumentom, keďže solutréen i praesolutréen je vlastne pojmom regionálneho charakteru a nemôže vystihnúť odlišnú kul-

túru náplň sprievodného materiálu idúceho s listovitými hrotmi v mimofrancúzskych oblastiach. Prijatie názvu szeletien pre kultúru listovitých hrotov domácimi archeológmi netreba osobitne vyzdvihovať.

Proti akceptovaniu szeletien pre Karpatskú oblasť je V. Gáboriová - Csánková,³⁰ neudáva však konkrétne protinávrh na vhodnejšie pomenovanie karpatskej kultúry listovitých hrotov. Dávny zástanca trojstupňového solutréenu v Maďarsku M. Gábori³¹ v novej práci považuje názov szeletien iba za rámcové označenie, ktoré zahŕňa stredoeurópske kultúry listovitých hrotov, či už ide o kultúry praesolutréenskeho charakteru alebo solutréenske, prípadne i skupinu s moustierskym zafarbením, ako aj okruh szeletský, ale v každom prípade toto označenie M. Gábori nepovažuje za úplne správne. Oproti tomu L. Vértés³² po čiastočnom chaose v pomenovaní domácej kultúry s listovitými hrotmi ako protosolutréen-szeletien, stredný solutréen a neskorý solutréen, akceptoval názov szeletien globálne s rozdelením na raný a vyvinutý. Okrem toho ako už prv M. Gábori rozlišuje okruh Bukových hôr a Zadunajska. Aj poľský bádateľ T. Sulimirski³³ uznal szeletien, podobne ako C. S. Nicolăescu-Plopșor³⁴ v Rumunsku, N. Džambazov³⁵ v Bulharsku a F. Bordes³⁶ vo Francúzsku.

Medzičasom získané nové nálezy listovitých hrotov aj na východnom Slovensku nabádajú nás zaujať doplnňovacie stanovisko k niektorým poznatkom priekopníckej práce F. Proška *Szeletien na Slovensku*, predovšetkým k vymedzeniu geografického rozšírenia szeletien, ktoré zvlášť jednoznačne vyjadřil v inej popularizačnej práci.³⁷ Spomenuté viac-menej zberové nálezy z východného Slovenska komplikujú otázku, do akej miery možno na tomto území hovoriť o szeletiene, alebo len o ovplyvňovanom aurignaciene. F. Prošek za vtedajšieho stavu bádania r. 1953 existenciu szeletien nepredpokladá. Rovnako aj L. Vértés³⁸ východne od Maďarska nepredpokladá existenciu szeletien. Nové objavy plošne retušovaných artefaktov z východného Slovenska (Spišské Podhradie—Dreveník, Veľký Šariš—Podhradie, Tibava—Kriváky, Kečovo—Domica) oslabujú presvedčivosť neuznávania szeletien na tomto území, čo bolo hlbšie zdôvodnené na inom mieste (J. Bártá).³⁹ Vzťahy medzi Poľskom a Uhorskom cez chrbty Karpát v súvislosti s protosolutréenskymi pamiatkami predpokladá aj M. Gábori.⁴⁰ Vo zbierkach Nemzeti Muzeum v Budapešti nachádza sa z lokality Miškovec—Avas domb (cintorín) čepeľ vyrobená z poľ-

ského swienieczehowského pazúrika. Podľa informácie L. Vértesa súvisí tento nález s ostatnými szeletskými nálezmi z tejto lokality. Táto okolnosť svedčí bezpečne o poľsko-maďarských vzťahoch cez územie východného Slovenska už v szeletiene. Dialo sa tak pravdepodobne poriečím prítokov Slanej, Popradu, Hornádu, Tople a Laborca. Táto okolnosť rovnako oslabuje predpoklad výhradnej aurignackej okupácie tohto územia. T. Sulimírski⁴¹ o karpatskom szeletiene predpokladá, že vznikol pomiešaním novoprišlých skupín ľudstva mladšieho paleolitu z Malej Ázie s lokálnou skupinou moustierskeho ľudstva, za čo hovorí najmä fakt, že v sílexovej industrii szeletien veľkú rolu hrali tradície moustierskej techniky. Aj T. Sulimírski konštatuje veľký vplyv szeletien nielen na sever do Poľska, no najmä na Podolie a v Rumunsku. Napokon aj A. P. Černyš poukazuje na zhodu novšie rozpoznávaných solutrénskych hrotov Podnestria so szeletskými hrotmi Maďarska a Rumunska, v čom vidí spoločné korene mladopaleolitických plemien spomenutých území.^{41a} Spomenuté už akceptovanie szeletien rumunskými a bulharskými bádateľmi na základe nových nálezov listovitých hrotov svedčí, že rozšírenie szeletien na východ prekračuje aj oblasť Tisy, čím sa oslabuje presvedčivosť Proškovho a Vértesovho názoru o neuznávaní szeletien na území východných Karpát. Rovnako aj nové poznatky z výskumov na západnom Slovensku nútia nás zaujať rezervovaný postoj k Zotzovmu datovaniu nálezov listovitých hrotov typu Moravany—Dlhá, ktoré prevzala G. Freundová a registroval ho aj F. Prošek.

Historia náleziska

V depozitári Okresného vlastivedného múzea v Piešťanoch nachádza sa hojný paleolitický materiál zo zatiaľ najbohatšej slovenskej lokality, ktorou sú Moravany nad Váhom. Tento materiál je však znehodnotený tým, že je tu pomiešaných viac miestnych paleolitických staníc, najmä pokiaľ ide o mladoaurignacký-gravettký materiál. Lokalita Moravany totiž, ako na to poukázal už L. Zotz⁴² a po ňom tiež F. Prošek,⁴³ nie je obrovským sídliskom, za aké bola považovaná (J. Skutil),⁴⁴ ale je to skupina menších, kultúrne i časovo odlišných staníc. Pomiešanie sílexového materiálu v spomenutom múzeu spôsobilo donedávna domnienku, že výskyt listovitých hrotov popri typickom mladoaurignackom charaktere prevažne bielo patinovaných

sílexov reprezentuje tu akýsi druh spoločenstva medzi solutrénom a aurignacienom (J. Skutil),⁴⁵ čo bezpečne vyvrátil až L. Zotz systematickými výskumami moravanských staníc. Pri reorganizácii a personálnych zmenách v spomenutom múzeu stratil sa však pôvodný inventár múzea. Napriek tomu spomedzi paleolitického materiálu dá sa na základe odlišnej suroviny vyčleniť skupina plošne retušovaných artefaktov, ktoré svojím typickým, prevažne trojuholníkovitým tvarom s viac-menej vodorovnou základňou a rovnoramennými, do ostria zbiehavými stranami, pripomínajú tvar topoľového listu. Tento tak nápadný tvar vyslúžil im práve od L. Zotza⁴⁶ priznanie osobitného typu, pomenovaného *listovitý hrot typu Moravany—Dlhá*. V dôsledku tohto s minimálnou pochybnosťou môžeme predpokladať, že v menovanom múzeu ide skutočne o nálezy z polohy Moravany—Dlhá. Keďže terajší riaditeľ i kustód múzea v Piešťanoch nevedeli zistiť, z čieho výskumu tieto hroty a aj ostatný radiolaritový a kremenný paleolitický materiál pochádza, domnievam sa, že ide o nálezy L. Zotza, ktorý údajne pred príchodom frontu r. 1945 zanechal všetok svoj materiál v Prahe, keď predtým (pravdepodobne po r. 1943) postúpil časť tohto materiálu spomenutému múzeu. Teraz, keď dr. L. Zotz, univerzitný profesor v Erlangene, listom z 19. januára 1959 postúpil všetok ním svojho času vykopaný paleolitický materiál na území Slovenska na zverejnenie autorovi,⁴⁷ nazdávam sa, že kolekcia listovitých hrotov v Okresnom vlastivednom múzeu v Piešťanoch, aj keď neúplná, je pre poznanie slovenského paleolitu neobyčajne dôležitá, preto ju v nasledujúcom detailne opisujem a v dôsledku poznatkov z nových výskumov aj prehodnocujem. K tomu pripájam aj polotovary a menej výrazné hroty z kolekcie, ktorú r. 1949 postúpil pražský archeologický ústav bývalému Štátnemu archeologickému ústavu v Martine ako slovenský materiál zanechaný L. Zotzom. V tejto kolekcii z Moravian-Dlhey sa však (okrem menej výrazných hrotov) klasické hroty, ktoré ojedinele publikoval už L. Zotz⁴⁸ a G. Freundová,⁴⁹ nenachádzali. Publikovaním nálezov z múzea v Piešťanoch spoločne s artefaktmi z pražskej Zotzovej kolekcie splňam aspoň čiastočne požiadavku domácich i zahraničných bádateľov, z ktorých niektorí tiež v publikácii vyjadrili poľutovanie nad tým (V. Gáboriová—Csanková),⁵⁰ že nálezy z Moravian neboli dosiaľ komplexne uverejnené. Preto aj predstava o tejto význačnej európskej lokalite býva skreslená, hoc ani tento príspevok pre technické príčiny nemôže zverejniť aj ostatný komplexný materiál.

Obr. 2. Moravany-Dlhá. Szeletské sídlisko (l'habitat szeletien). Foto J. Bárta.

Geologicko-geografická situácia

Abráznu plošinu terciérneho mora v podhorí Považského Inovca v katastri Moravian nad Váhom prikrýva mohutný sprašový pokryv, ktorý zaoblil pozdĺžne chrbátý druhohorného obalového pásma tohto jadrového pohoria. Na druhej strane mladé geomorfologické pochody rozčlenili túto oblasť priečne na kaňonovité sprašové údolia vďačné pre štúdium stratigrafie kvartéru. Celá oblasť abráznej plošiny (V. L o Ź e k)⁵¹ v katastri Moravian nad Váhom a susedných obcí poskytla neobyčajne vhodné sídliskové podmienky paleolitickým lovcom, čo sa odzrkadľuje v doteraz najhustejšej sieti staníc na západnom Slovensku. V juhovýchodnej časti spomenutého katastra tesne pod Holubacím vrchom (na mapách je označený ako Zlatý vrch) nachádza sa medzi listnatým lesom čiastočne vklinené užšie, smerom k Zlatému vrchu vidlicovite rozvetvené pole, ktoré pre svoju dĺžku dostalo názov Dlhá (obr. 2). Pred rozvetvením do vidlice proti lesu z východnej strany lemuje ho cesta vychádzajúca od Zákostolia ponad Hlboký jarok. Vidlicovitý výbežok Dlhej, ktorý ide viac po spádnicí pohoria,

nazýva sa Dĺžiny. Výskum L. Z o t z a sa podľa výpovede jeho niekdajšieho robotníka K. B o l i e š i k a vykonal v jeseni r. 1943 vo forme priečnej, nešírokej sondy od počiatku spomenutej vidlice po protihľý kuželovitý záhyb lesa na Dlhej (pozri situačný náčrt obr. 1). V malej vzdialenosti od cesty na severovýchod, v hlbokom sprašovom záreze zarastenom lesom, pramení malý, miestami ponorný krasový potôčik zvaný Stok Striebornice, ktorý sa pred severovýchodným okrajom Moravian nad Váhom vlieva do potoka Striebornice. Potôčik tvorí orografickú hranicu medzi Zlatým vrchom a hrebeňovitým masívom vrchu Striebornice. Svojou polohou aj s neďalekou, taktiež szeletskou stanicou Rumné (F. P r o š e k)⁵² je Dlhá zatiaľ najvyššie položenou paleolitickou stanicou stredného Považia; dnes leží na mieste vyklčovaného lesa vo výške 330 m. Jej existenciu v tejto výške v nemalej miere podmienil aj spomenutý prameň Stok Striebornice. F. P r o š e k⁵³ však zistil, že všetky ním zaregistrované szeletské stanice na okolí Piešťan akoby zákonite vyhľadávali oproti nižším gravettským staniciam polohy pomerne vysoké. Po združstevnení poľnohospodárstva sa stala poloha Dlhá lúkou, tak-

že sa na nej neorie a získavanie silexov zberom je t. č. nemožné. L. Z o t z⁵⁴ udáva, že silexy sa tu nachádzali vo veľkom rozptyle. Menovaný zistil z plochy 30 m² okrem odštepov a kovadliniek z hĺbky 0,40 m až 200 listovitých hrotov.

Charakter suroviny

V kolekcii, ktorá je nám k dispozícii, absolútnu prevahu majú listovité hroty z červenohnedého, hnedého, žltého, šedozeleného a šedého radiolaritu, ktorý je domáceho pôvodu, keďže sa nachádza vo veľkom množstve v štrkoch nedalekej aluviálnej nivy Váhu. Ide o kremenné konkrécie zoogénneho pôvodu, t. j. o zvyšky sedimentácie početných radiolárií — prvokov dierkonožcov z hlbinných usadenín jurských vápencov bradlového pásma. Doteraz sa v tejto súvislosti spomínali len tzv. vlárske radiolarity (J. S k u t i l).⁵⁵ Radiolaritu podobný jaspis je druh kremeňa, ktorý vznikol pod vplyvom vulkanickej sedimentácie kyseliny kremičitej v žilách. V súvislosti s výskytom radiolaritu naše novšie výskumy v Bielych Karpatoch ukazujú, že hranicu východov radiolaritu treba zatiaľ presunúť aspoň po Bielu Vodu, keďže povrchové ložiská radiolaritu sme okrem Vlárskoho priesmyku zistili tiež v skupine Chmeľovej za Vršatcom, Červeným kameňom, v katastri Lednických Rovní a Medného. Denudačnou činnosťou dostávajú sa radiolaritové a jemu blízke rohovcové okruhliaky do riečnych nánosov, lebo pevná kremenná hmota, ak nebola v pôvodnom svojom uložení tektonicky rozrušená, vzdoruje vetraniu a obrúseniu v tekúcej vode omnoho viac ako menej pevné a naopak ľahko rozpustné jurské vápence, ktoré radiolarity obaľujú. Vzhľadom na to, že výskyt radiolaritov sa viaže na jurské bradlové pásmo, je celkom samozrejmé, že takúto surovinu nachádzame aj v nánosoch riek Kysuce, Oravy, Popradu, Torysy i Laborca, pretože údolia týchto riek taktiež pretínajú útesové pásmo, v ktorom sa vyskytujú podobné, na silexovú surovinu bohaté vápence (O. H y n i e).⁵⁶ Potvrdzujú to aj novšie paleolitické nálezy z východného Slovenska, napr. O. Repčákom nájdený listovitý hrot z Veľkého Šariša-Podhradia alebo fragment listovitého hrotu zo Spiš. Podhradia-Dreveníka sú taktiež vyrobené z radiolaritu.

Je preto prirodzené, že paleolitický človek žijúci v údoliach spomenutých riek vyhľadával okruhliaky na výrobu potrebných nástrojov, ktoré z hospodárskeho hľadiska boli zaiste výhodnejšie ako zo severu (najmä zo Sliezska a Poľska) sem donášaný baltický pazúrik, ktorého výmenná cena musela

byť omnoho vyššia ako cena domáceho radiolaritu. Takúto „autarkiu“ badať na Slovensku predovšetkým v období existencie szeletskej kultúry, čo dokazujú okrem Moravian nad Váhom aj szeletské stanice vo Vlčkovciach, Banke, Ratnovciach, Ivanovciach, Zamarovciach a zdá sa, že aj v Spiš. Podhradí a Veľkom Šariši. Či sa táto skutočnosť viaže len na szeletien z interštadiálu W1—2, ukázať až ďalšie výskumy, pretože v szeletieni zo štadiálu W2 (Plavecký Mikuláš — jaskyňa Dzeravá skala) popri radiolaritových hrotoch našli sa prevažne hroty z pazúrika. Aj L. Z o t z⁵⁷ zdôrazňuje, že na lokalite Moravany-Dlhá nápadne chýba severský pazúrik, ktorý ako surovina dominuje v moravskom aurignaciene. Touto skutočnosťou sa nápadne odlišujú od szeletieni mladoaurignacké-gravettské stanice v samotných Moravanoch nad Váhom. L. Z o t z⁵⁸ uvádza ešte pre lokalitu Moravany-Dlhá aj výskyt opálu, mliečneho kremeňa a celkom zriedkavo obsidiánu. Ak akceptujeme okolnosť, že slovenské nálezy obsidiánu pochádzajú zo Slánskeho a Tokajského pohoria, potom posledná skutočnosť by výrazne svedčila o vzťahoch szeletieni aj k východnému Slovensku, kde, ako už bolo spomenuté, F. P r o š e k szeletien nepredpokladal. V Zozve kolekcii zistili sme skutočne drobný patinovaný obsidiánový odštiepok, no okrem neho aj väčší kus (12,5 dkg) železnej rudy — hematitu, ktorý by sa mohol použiť na farbivo pre kultové účely (obr. 3). Pre tento nález natíska sa nám však tiež domnienka, či by nemohol byť použitý tiež v súvislosti s rozrábaním ohňa podľa analógií, ktoré uvádza pre jaskyne s paleolitickým osídlením a k nim vhodnú etnografickú paralelu z Ohňovej zeme E. B. T y l o r.⁵⁹ Aj G. V. C h i l d e⁶⁰ uvádza, že divosi rozrábajú oheň okrem trenia dvoch drierov tiež tak, že vykresú iskru úderom kremeňa na kýz (pyrit) alebo krveľ (hematit), čo by bolo analogické nášmu prípadu. Popri úštepoch z čistých bielych kremeňov našli sa v spomenutej kolekcii tiež úštepy žilného kremeňa obalené biotickou sludou, čím sa úštepy stali nápadné pre svoj lesk.

Opis artefaktov

V dostupnom materiáli z Moravian-Dlhej nachádzali sa tieto výraznejšie artefakty:

Z listovitých hrotov pozoruhodná je kolekcia *drobných hrotov*, ktoré pre svoju malosť z hľadiska tvarovej náuky sú sotva rozlišiteľné od neolitických šípok, čo konštatoval už L. Z o t z.⁶¹ Vyobrazené sú predovšetkým na tabuľke I. Z červenohnedého radiolaritu vyrobený hrot (tab. I: 1) reprezentuje

klasický hrot tvaru topoľového listu s pomerne rovnou základňou, s maximálnou šírkou v dolnej štvrtine a s rovnoramenným trojuholníkovitým ostrím. Dorzálna strana je mierne vypuklá, kým ventrálna je rovnejšia a len parciálne pri báze a vrchole šupinovite retušovaná. Dorzálna retuš okrem hlavnej šupinovitej má aj drobnejšiu zošikmujúcu okrajovú retuš (d 24 mm, š 18 mm, hr 4 mm, váha 1,5 g). Celkovým tvarom a dimenziami dokumentuje opísaný artefakt mimoriadne zjemnené a na minimum

vrubom vyznačuje sa hrot zo sivozeleného radiolaritu (tab. I: 5) s nepravidelne plošnou retušovanou dorzálnou stranou konvexného prierezu, kým ventrálna strana je plochá, s parciálnou plošnou retušou. Dorzálna strana má okrajové ostrie zvýraznené kolmejšou doplnkovou retušou. Základňa má viac zaoblený tvar (d 28 mm, š 18 mm, hr 4 mm, váha 1,7 g). Hrot tvaru topoľového listu (tab. I: 6) s odlomeným vrcholom bol vyrobený zo sivobieleho radiolaritu. Jeho ľavá strana vyznačuje sa neprá-

Obr. 3. Moravany-Dlhá. Kamenná podložka (kovadlinka) a hematit (l'euclume et l'hematite). Foto J. Krátky.

stenčené vydanie trojuholníkovitých klinov neskorého acheuléenu. Neúplnou plošnou dorzálnou retušou vyznačuje sa úštep zo šedého radiolaritu (tab. I: 2), ktorý má pravobočný terminálny vrtáčikovitý výbežok s ventrálne kolmejšie retušovaným vrubom (d 24 mm, š 21 mm, hr 4 mm, váha 2,2 g). Tento nález v kolekcii hrotov dokumentuje aplikáciu šupinovitej retuše aj na nástroje s inou pracovnou funkciou, ako sú hroty. Obojstrannou parciálnou plošnou retušou v terminálnej časti vyznačuje sa neobyčajne tenký hrot (tab. I: 3) zo žltohnedého radiolaritu s konkávnou základňou s čiastočne odlomeným hrotom. Dorzálnu retuš má len povrchovú, kým ventrálna je rovnomerne šupinovitá (d 27 mm, š 20 mm, hr 3 mm, váha 1,6 g). Hrot zo šedozeleňého radiolaritu (tab. I: 4) tvarove reprezentuje hrôtk tvaru topoľového listu s minimálnou ľavo-bočnou ventro-terminálnou stranou. Majstrovsky dosiahnutý tvar z ústupu dosvedčuje bulbus s čiastočne zachovanou kôrou na úderovej ploche (d 30 mm, š 20 mm, hr 4 mm, váha 2,5 g). Pravobočným

videlne zbiehavou plytko vrubovitou hranou. Dorzálna strana je opäť konvexná a ľavostranne viacej plošne retušovaná, kým plochá ventrálna strana vyznačuje sa parciálnou šupinovitou retušou na báze s drobnou pravobočnou okrajovou retušou na hrane (d 25 mm, š 23 mm, hr 4 mm, váha 2,6 g). Klasickým hrotom moravianskeho typu je artefakt vyrobený z bielosivého radiolaritu s pravidelne zaoblenou bázou (tab. I: 7). Jeho dorzálna strana je taktiež konvexná s nepravidelnou šupinovitou a drobnejšou okrajovou pravobočnou retušou. Plochá ventrálna strana vyznačuje sa veľkoplošnou šupinovitou retušou zväčša na okrajoch, kým v terminálnej časti je retuš drobnejšia a pravidelnejšia (d 36 mm, š 25 mm, hr 5 mm, váha 3,7 g). Pravidelný hrot (tab. I: 8) bol vyrobený zo zelenohnedého radiolaritu jadrovou technikou, vyznačuje sa preto hrubším prierezom. Dorzálna strana je hrbatejšia s nerovnomerným plošným opracovaním, na báze so skosenejšou hranou. Ventrálna strana vyznačuje sa pravidelnejšou plošnou a menej výraznou pravo-

bočnou okrajovou retušou (d 33 mm, š 26 mm, hr 6 mm, váha 4,8 g). Pozoruhodným plytkým bazálnym ľavočným vrubom vyznačuje sa hrot vyrobený z tmavohnedého radiolaritu (tab. I: 9). Dorzálna strana je konvexnejšia s pravidelnou šupinovitou retušou. Ventrálna strana je plochejšia s parciálne šupinovitou retušou, najmä v terminálnej časti, ako aj pri ľavej strane, kým ostrosť hrany zvýrazňuje pravobočná okrajová retuš, ktorá na báze získava strmú a vytvára spomenutý plytký vrub (d 36 mm, š 28 mm, hr 6 mm, váha 4 g). Hrot s odlomenou terminálnou časťou (tab. I: 10) je vyrobený z tmavohnedého radiolaritu. Dorzálna mierne konvexnejšia strana je charakterizovaná širšou nepravidelnou plošnou retušou. Ventrálna strana je plochejšia, so šupinovitou retušou a s plochami vylámaného radiolaritu. Svojou pomernou šírkou a krátkou časťou vlastného hrotu pripomína skôr srdcovitý tvar (d 31 mm, š 30 mm, hr 6 mm, váha 5,1 g). Opracovanie jadrovou technikou pripomína malý nesúmerný listovitý hrot (tab. I: 11), vyrobený zo šedozeleného radiolaritu; vyznačuje sa na dorzálnych časti nerovnomernou hĺbkovo-plošnou retušou. Nepravidelná plošná retuš na ventrálnej strane pokrýva kôru pôvodného úštetu, ktorého primárnu existenciu dokazuje len zvlnený okraj úderovej plochy na ľavej hrane. Nepravidelné zaoblenie bázy spôsobuje asymetričnosť opisovaného hrotu (d 35 mm, š 28 mm, hr 7 mm, váha 5,2 g). Klasickým tvarom vyznačuje sa štíhlejší hrot (tab. I: 12) z tmavošedého radiolaritu s konvexným prierezom a široko plošne retušovanou dorzálnou stranou, s tupo retušovanou bázou a viac-menej plochou ventrálnou stranou, ktorá je len parciálne ľavočne plochá a pravobočne strmšie retušovaná. Doplnková drobná retuš nachádza sa na pravej dorzálnych hrane (d 38 mm, š 25 mm, hr 7 mm, váha 5,8 g). Vrubovitý hrot z tmavohnedého radiolaritu (tab. I: 13) vyznačuje sa vypuklejšim chrptom so stupňovitou plošnou retušou a čiastočne konvexnými hranami, čím nadobúda menšiu ostrosť. Brušná časť je plochejšia s väčšími plochami retuše v strede, šupinovitými na okrajoch. Bazálna časť pod vplyvom nepravidelnej strmšej retuše je tupá a na ľavej strane s neopracovaným vrubom (d 31 mm, š 22 mm, hr 6 mm, váha 4,2 g).

Väčšie *nepravidelné hroty* so súmernou kruhovou bázou sú zobrazené na tabuľke II. Bazálny fragment listovitého hrotu z hnedého radiolaritu (tab. II: 1) je opracovaný hrubou nepravidelnou retušou, zakončujúcou bázou artefaktu plytkými vrubmi s ostrou hranou (š 34 mm, hr 9 mm). Neúplný mramorovaný hrot zo zelenožltého a tmavohnedého ra-

diolaritu (tab. II: 2) vyznačuje sa pravidelnou ostrohrannou bázou súmerného prierezu. Širokoplochou nepravidelnou retušou je opracovaná dorzálna i ventrálna strana (d 55 mm, š 39 mm, hr 8 mm). Do tejto série patrí tiež neúplný hrot peknej kruhovej základne z tmavohnedého radiolaritu (tab. II: 3). Pravidelný obojstranne konvexný prierez dokumentuje pravidelnú plošnú retuš obidvoch strán, pričom sa pravobočná dorzálna hrana vyznačuje sekundárne vylámaným ostrohranným zubom (d 56 mm, š 40 mm, hr 8 mm). Užší štíhly typ moravianskeho hrotu (tab. II: 4) je zo zelenočervenohnedého radiolaritu. Vyrobený je z čepeľovitého úštetu, čo dosvedčuje prevažne plochá ventrálna strana s parciálnou pravobočnou terminálnou a bazálnou šupinkovou retušou. Dorzálna strana má charakter strechovite vypuklého prierezu so šupinkovite retušovanou, výrazne ostrou terminálnou časťou. Pravidelne kruhová základňa je oreťovaná len parciálne (d 57 mm, š 31 mm, hr 6 mm, váha 4,5 g). Tomuto nástroju štíhlosťou blízky je hrot vyrobený z tmavohnedého radiolaritu (tab. II: 5). Dorzálna strana je šupinovite retušovaná a vyznačuje sa ostrohranným výstupkom v dolnej tretine artefaktu, pričom pravá hrana má plytký vrub a neúplnú okrajovú retuš. Podobne mierne konvexná vypuklá ventrálna strana je pravidelne plošne opracovaná a priostrená ľavočnou doplnkovou retušou (d 66 mm, š 40 mm, hr 8 mm, váha 5,82 g). K skupine hrotov s kruhovou bázou patrí aj hrot zo svetlohnedého radiolaritu (tab. III: 1). Jeho dorzálna strana je nerovnomerne stupňovito konvexná, opracovaná hrubo plošnou retušou, ktorá sa zjemňuje pri báze. Ventrálna strana je opracovaná kolmejšou plošnou retušou, ktorá na hranách prechádza do drobnejšej doplnkovej priostrovicej retuše. K odlomeniu hrotu došlo pravdepodobne už pri výrobe (d 44 [52] mm, š 33 mm, hr 9 mm, váha 10,9 g).

Listovité hroty viac-menej *srdcovitého charakteru* zobrazuje tabuľka III. Tupý hrot zo sivožltého radiolaritu (tab. III: 2) vyznačuje sa skoro rovnou základňou, pričom sa málo zbiehavé ramená až v tretine výšky zväčšovaním uhla priostrujú do hrotu, ktorý je čiastočne odlomený. Nástroj dosvedčuje svoj pôvod z úštetu konvexnou dorzálnou stranou, ktorá je hrubo plošne opracovaná. Ostrie hrán zvýšila drobnejšia okrajová retuš. Ventrálna strana je prevažne hladká, s hrubou parciálnou plošnou retušou pri báze a ľavej hrane (d 42 mm, š 36 mm, hr 9 mm, váha 13,4 g). Menej pravidelnú okrúhlu základňu má hrot vyrobený zo svetlejšieho hnedého radiolaritu (tab. III: 3). Dorzálna konvexnejšia

strana je opracovaná širokoplošnou retušou, ktorá sa pri hranách zjemňuje. Ventrálna hladšia strana je opracovaná povrchnejšie, má stupňovitú lavú hranu. Chýbajúci hrot bol odlomený sekundárne (d 45 [51] mm, š 35 mm, hr 8 mm, váha 112 g). Nesúmerný, skôr mousteriformný hrot s pseudo-vrtáčikovitým zahrotením (tab. III: 4) bol vyrobený zo sivožltého radiolaritu. Vyznačuje sa nápadnou nesúmernou vypuklinou dorzálnej časti, ktorá je hrubo opracovaná širokou plochou retušou, značne kolmou pri pravej hrane. Okrajová neúplná vrubovitá retuš na ľavej hrane zvyšuje ostrosť tohto hrotu; jeho pomerne tupé vrcholové ostrie je zvýraznené pravobočným vrubom. Hladká ventrálna strana, ktorá výrazne dokumentuje úštepový pôvod, má len na pravej strane malú parciálnu retuš (d 45 mm, š 34 mm, hr 12 mm, váha 14,2 g). Vrubom pod vrcholom hrotu blízky predchádzajúcemu je hrot vyrobený z tmavohnedého radiolaritu (tab. IV: 4). Vyznačuje sa striedaním šupinovitej retuše s väčším plošným opracovaním na oboch stranách. Plynulý prierez je na dorzálnej strane vypuklejší. Pravostrannú úhladnú rovnomernosť celkového opracovania okrem vrcholového vylomeného vrubu porušuje ľavostranná asymetria s náhlymi, jemne stupňovitými vrstvami a hrbovitým ľavostranným výčnelkom. Súmernou kruhovou základňou zaraďuje sa k výrazným, prv uvedeným hrotom (d 45 mm, š 32 mm, hr 8 mm, váha 9,6 g). Pozoruhodný nesúmerný hrot zo sivožltého radiolaritu (tab. III: 5) bol vyrobený taktiež z úštepu, čo dovedčuje výraznú úderovú plošku na báze. Je dorzálne i ventrálné opracovaný väčšou plošnou retušou, mierne prechádzajúcou v okrajové ostrie. Nesúmernosť podmienil prvotný tvar úštepu odrazeného z okruhlíka (d 53 mm, š 37 mm, hr 9 mm, váha 15,2 g). Klasický hrot tvaru topoľového listu z tmavohnedého radiolaritu (tab. III: 6) je rovnomerne obojstranne šupinovite opracovaný retušou, ktorá na hranách vytvára plytké vruby. Plytký vrub je aj na ľavej strane pomerne rovnej bázy (d 45 mm, š 39 mm, hr 7 mm, váha 4,63 g).

Variety viacerých menej typických listovitých hrotov zobrazuje tabuľka IV. Moustiersky charakter pripomína parciálne dorzálne opracovaný okrajový výrazne hrotitý úštep z okraja svetlohnedého radiolaritu (tab. IV: 1). Konvexnejšie dorzálne opracovaný je len v terminálnej časti rovnobežnými retušovanými plochami. Ventrálna strana celkovo hladká, s ľavostranným bulbom a konchoidným prstencom pod vrcholom hrotu (d 42 mm, š 28 mm, hr 8 mm, váha 4,26 g). Štádium polotovaru zo žltého radiolaritu pripomína tupý hrot (tab. IV: 2).

Reprezentuje hrubé plošné opracovanie vrchlíka okruhlíka, o čom svedčia najmä zvyšky kôry na ľavobočnej hrane a báze. S tým súvisí aj veľká dorzálna konvexita. Tvarovú hrotitosť okrem zbiehavej retuše k vrcholu zvýrazňuje pravobočný neopracovaný vrub. Plochejšia ventrálna strana je taktiež opracovaná hrubou plošnou retušou (d 45 mm, š 28 mm, hr 16 mm, váha 18,8 g). Svojou nápadnejšou hrúbkou, súmernejším obojstranným opracovaním pripomína drobný micoquijský klin hrot na tab. IV: 3. Vyrobený je zo svetlého žltého radiolaritu. O niečo vypuklejšia dorzálna strana opracovaná je hrubšou plošnou retušou. Trojuholníkovite zbiehavá báza je stenčená len na pravej strane, zatiaľ čo ľavú stranu tvorí väčšia úderová plocha s jazýčkom. Drobnější pravostranná okrajová retuš zvýrazňuje ostrie, ktoré je na ľavej strane opracované s menšou starostlivosťou. Ventrálna strana je opracovaná hrubšou plošnou retušou (d 48 mm, š 36 mm, hr 14 mm, váha 13 g). K mierne nesymetrickým hrotom tvaru topoľového listu patrí neobyčajne tenký artefakt (tab. IV: 5) vyrobený z tmavohnedého radiolaritu. Veľmi málo klenutá dorzálna strana je opracovaná maximálne širokou plošnou retušou, ktorá prechádza na hranách pozvoľna v šupinovitú a drobnú doplnkovú okrajovú retuš. Skoro rovná báza je v priereze tenšia ako odlomený vrchol hrotu. Ventrálna strana je prevažne hladká, s parciálnou šupinovitou retušou na báze (d 44 mm, š 32 mm, hr 5 mm, váha 6,9 g). Ľavobočná bazálna časť chýba ináč výraznému moravianskemu hrotu (tab. IV: 6), ktorý je vyrobený zo šedého radiolaritu. Dorzálna konvexnejšia strana je opracovaná lastúrovitou retušou, ktorá prechádza do pomerne tupého hrotu. Rovnejšia ventrálna strana je opracovaná prevažne lastúrovitou retušou. Ľavá bazálna časť je stupňovite vylomená (d 39 mm, š 30 mm, hr 8 mm, váha 8,8 g). Mierne nesúmernú kruhovitú bázu ináč výrazne plošne oreťovaného listovitého hrotu z tmavohnedého radiolaritu zobrazuje tab. IV: 7. Súmerný prierez svedčí o rovnakom obojstrannom opracovaní. Základňa má výraznú väčšiu úderovú plošku, stred hrotu má sekundárny vrubovitý zlom (š 35 mm, hr 7 mm). Menej pravidelný pravostranný obvod má značne plochý hrot (tab. IV: 8) zo šedozeleného radiolaritu. Mierne konvexná dorzálna strana je opracovaná širokoplošnou retušou, ktorá pôvodne na obvode prešla do kolmejšej doplnkovej retuše a čiastočne chýba na sekundárne poškodenej pravej hrane hrotu. Neretušovaná báza je značne ostrá. Hladká plochá ventrálna strana je retušovaná len parciálne šupinovite pri vrchole a ľavej strane, kým výrazná úderová

jazva svedčí o úštepovom pôvode (d 41 mm, š 33 mm, hr 7 mm, váha 7,8 g).

Skupina v priereze prevažne *hrubých, značne archaických hrotov či skôr klinov* zobrazená je na tabuľke V. Fragment hrubého hrotu s konvexne zbiehavými bokmi do tupého ostria zo svetlejšieho hnedého radiolaritu (tab. V: 1) je opracovaný na dorzálnej strane hrubšou širokoplošnou retušou. K vrcholu prechádza miestami do nepravidelnej doplnkovej retuše na hranách. Nápadná hrúbka podporuje domnienku o značnej pôvodnej veľkosti (d 52 mm, š 35 mm, hr 15 mm, váha 24,7 g). Z vrchlíka okruhliaka bol odbitý klin zo svetlohnedého radiolaritu (tab. V: 2). Dorzálna strana je nápadne konvexná a čiastočne asymetrická. Asymetrická je aj báza. Dorzálne je hrot opracovaný širšou plošnou retušou. Ľavá hrana má v strede plytký vrub. Ventrálna strana je rovnejšia a taktiež opracovaná širokou plošnou retušou. Celkový tvar podmienil pôvodný okruhliak (d 65 mm, š 4 mm, hr 20 mm, váha 39 g). K hrubouštepovým hrotom patrí aj nástroj vyrobený zo svetložltého radiolaritu (tab. V: 3). Vznikol čiastočným opracovaním vrchlíka riečneho okruhliaka. Stenčenie bázy vytvoril odštep kôry okruhliaka. Parciálna šupinovitá retuš pristrojila najmä vrchol hrotu. Na rovnoplochej ventrálnej strane nachádza sa pravobočný bod úderu a neúplná okrajová šupinková pravobočná retuš (d 57 mm, š 37 mm, hr 14 mm, váha 20,8 g). Málo pravidelnými hranami a rovnou základňou vyznačuje sa listovitý hrot vyrobený z tmavohnedého radiolaritu (tab. V: 4). Jeho dorzálna strana v dolných dvoch tretinách je opracovaná hrubou plošnou lastúrovitou retušou, ktorá neskôr v hornej tretine prechádza do jemnejšej šupinovitej retuše. Pravobočná hrana je opracovaná len zbežne, ľavá hrana drobnejšou nepravidelnou obvodovou retušou. Zbiehavosť ostria je nepravidelná a na ľavej strane plytko vrubovite zúžená. Ventrálna strana je opracovaná prevažne širokou plochou retušou a prechádza neskôr stupňovite šupinovitou retušou k pravej hrane. Pomerne tupý hrôt má na sebe z dorzálnej strany zvyšky pôvodnej kôry okruhliaka (d 54 mm, š 37 mm, hr 10 mm, váha 24,2 g). K nápadne hrubým hrotom patrí aj šedozelený radiolaritový nástroj (tab. V: 5). Pravdepodobne aj on reprezentuje polotovár, pretože jeho vysoko konvexná dorzálna strana je opracovaná hrubou plošnou retušou. Vrchol chrbita má na sebe ešte zvyšok pôvodnej kôry okruhliaka. Na pravej hrane, ako aj báze sú neopracované vruby vzniknuvšie vylomením suroviny. Málo vypuklá ventrálna strana má na pravej strane schodovité vyštiepanie, ostatná časť je opracovaná pravidel-

nejšou plošnou retušou. Tvarove dokumentuje len počiatočnú fázu opracovania listovitého hrotu (d 52 mm, š 38 mm, hr 18 mm, váha 26,8 g).

Viacere *typy plošne opracovaných nástrojov* zobrazuje tabuľka VI. Neúplný hrot tvaru topoľového listu menšej veľkosti (tab. VI: 1) bol vyrobený zo svetlohnedého radiolaritu. Okrúhla základňa je mierne asymetrická, preto aj stredová časť a zbiehavé ramená prevzali ten istý charakter. Stredová dorzálna časť je mierne konvexná, no smerom k báze sa prudšie sploštuje. Vzhľadom na ten istý zjav z ventrálnej strany je báza opisovaného artefaktu na hrane ostrá. Nástroj je z obidvoch strán prevažne širokoplošne oreťovaný. Okrem toho je čiastočne zvýraznené ostrie opracované doplnkovou okrajovou retušou, ktorá čiastočne opracovala plytký vrub na pravej hrane. Ventrálna strana je plochejšia (d 32 [52] mm, š 29 mm, hr 7 mm, váha 7,2 g). Výraznejšie trojuholníkovitý vzhľadom na rovnejšiu bázu a zbiehavejší hrot je nástroj vyrobený zo šedozeleného radiolaritu (tab. VI: 2). Mierne konvexnejšia dorzálna časť je opracovaná nepravidelnou plošnou retušou, ktorá na pravej zvlnenej hrane prechádza v drobnejšiu okrajovú retuš. Zvyšok odrazovej plošky otupuje bázu. Ľavá hrana má nad stredom tupý plytký vrub. Vrchol hrotu bol sekundárne odlomený. Plochejšia ventrálna strana je opracovaná širokou plochou retušou (d 46 [52] mm, š 38 mm, hr 9 mm, váha 15,6 g). Listovitý hrot zo svetložltého radiolaritu (tab. VI: 3) je vlastne majstrovsky plocho odštiepený povrch okruhliaka v tvare hrotu. Pravobočný úder zaostril pôvodný úštep a ostrie pravej hrany zvýraznila malá parciálna retuš. Z prevažne rovnej parciálnej časti intencionálnu činnosť ukazuje tá istá parciálna retuš (d 54 mm, š 36 mm, hr 6 mm, váha 9,4 g). Neúplný široký listovitý hrot (tab. VI: 4) bol vyrobený zo šedozeleného radiolaritu. Vyznačuje sa takmer rovnou základňou a oblúkovite zbiehavými hranami do sekundárne odlomeného hrotu. Konvexnejšia dorzálna strana je opracovaná hrubšou plošnou retušou. Podobnou retušou je opracovaná aj plochejšia ventrálna strana. Len na dorzálnej strane sa miestami nachádza okrajová retuš. Celková pomerná hrúbka v hornej tretine zvyšuje primitívnosť opracovania (d 36 [50] mm, š 37 mm, hr 10 mm, váha 16,9 g). Majstrovské ovládanie plošnej retuše moravianskymi szeletienkami dosvedčuje kruhovitý artefakt (tab. VI: 5). Jeho funkciu ťažko určiť, keďže ide o nesúmerný kruh s plytkým vrubom na ľavej hrane. Konvexnejšia dorzálna strana je opracovaná širokoplošnou retušou, ktorá vhodne podmienila celoobvodové ostrie

artefaktu, okrem zvyšku úderovej plošky na báze. Hrubšími plochami sa vyznačuje rovnejšia ventrálna strana, ktorá na vrchole artefaktu smerom k hrane prechádza do kolmejšieho charakteru. Tento diskovitý nástroj bol vyrobený zo šedozeleného radiolaritu (d 45 mm, š 40 mm, hr 10 mm, váha 18,9 g). Tmavohnedý radiolaritový okruhliak poskytol surovinu pre iný plošne opracovaný nástroj (tab. VI: 6), ktorý je azda len polotovarom pre srdcovitý listovitý hrot. Jeho pomerne plochá dorzálna i ventrálna strana je opracovaná hrubšou širokou plochou retušou, pričom ľavá dorzálna hrana je tupá, keďže je zvyškom kôry riečneho okruhliaka, ktorý značne podmienil celkový srdcovitý tvar artefaktu (d 57 mm, š 47 mm, hr 10 mm, váha 29,3 g).

Tvarovú pestrosť typov listovitých hrotov z Moravian-Dlhey zobrazuje tiež tabuľka VII. Širší srdcovitý hrot (tab. VII: 1) s pomerne rovnou základňou bol vyrobený zo svetlohnedého radiolaritu. Nápadnejšia konvexná dorzálna strana je opracovaná v strede širšou plošnou retušou, ktorá smerom k hranám dostáva nepravidelný stupňovitý charakter. Obidve hrany sa vyznačujú nevelkými nesúmerne protihľými vrubmi. Ventrálna strana je značne plochá, opracovaná širokou plochou retušou (d 42 mm, š 39 mm, hr 11 mm, váha 15,5 g). Z dorzálnej strany čiastočne plošne opracovaný vrchlík trojuholníkovitého tvaru (tab. VII: 2) je odbitý zo žltého a hnedého radiolaritu; možno ho zaradiť k listovitým hrotom. Dorzálna konvexne sformovaná strana je charakterizovaná mierne konkávnou bázou a krídelkovite utvoreným ostrím. Opracovaná je pravostrannou plošnou retušou. Ventrálna strana je prevažne hladká a opracovaná len parciálnou retušou; nemožno vylúčiť, že aj tu ide o polotovar (d 41 mm, š 32 mm, hr 10 mm, váha 11 g). Fragment asymetrického hrotu (tab. VII: 3) zo sivožltého radiolaritu vzhľadom na svoju šírku svedčí o existencii veľkých bifaciálnych hrotov na tejto lokalite. Vrcholový fragment konvexnejšej dorzálnej strany je opracovaný prevažne širokoplošnou retušou, ktorá na pravej hrane prechádza do drobnejšej okrajovej retuše. Plochejšia ventrálna strana je opracovaná hrubšou plochou retušou. Tvar nerovnoramenného trojuholníka terajšieho fragmentu svedčí, že pôvodný tvar veľkosti malého pästného klina bol asymetrický (d 41 mm, š 53 mm, hr 19 mm, váha 24,6 g). Pozoruhodný je tiež tenký fragment hrotu zo šedozeleného radiolaritu (tab. VII: 4). Štíhlejší, z ventrálnej strany plochejší, no výrazne šupinovite retušovaný fragment hrotu má na pravej hrane plytký vrub. Dorzálna konvexnejšia

strana je opracovaná hrubšou širokoplošnou retušou, ktorá parciálne prechádza do drobnej okrajovej retuše. Celkový tvar svedčí o štíhlom tvare pôvodného artefaktu (d 44 mm, š 23 mm, hr 7 mm, váha 6,9 g). Tenký okrajový úštep zo žltosedého jemne zrnitého radiolaritu podmienil vznik lichobežníkovitého hrotu s rovnou základňou (tab. VII: 5). Strechovite konvexná dorzálna strana je opracovaná miestami na pravej hrane. Plochá ventrálna strana je opracovaná výraznejšie na tej istej hrane parciálnou retušou (d 63 mm, š 44 mm, hr 9 mm, váha 17,7 g). Výrazný polotovar dosvedčuje hrot vyrobený z tmavohnedého radiolaritu (tab. VII: 6). Zaoblená základňa má ponechaný tvar pôvodného okruhliaka. Vysoko konvexná dorzálna strana je opracovaná pravidelnou plochou retušou v horných dvoch tretinách. Plochá ventrálna strana s hrubou plošnou retušou nesie na sebe znaky počiatočného opracovania (d 48 mm, š 38 mm, hr 20 mm, váha 28,2 g).

Variačnú šírku moravianskych hrotov dopĺňujú tiež prevažne *fragments* z tabuľky VIII. Fragment štíhleho, pekne opracovaného hrotu zo svetlohnedého radiolaritu (tab. VIII: 1) bol pravdepodobne súmerne bifaciálne opracovaný širšou plochou retušou s parciálnym zvýraznením ostria (d 32 mm, š 27 mm, hr 10 mm, váha 5,8 g). Pozoruhodne tenký hrot dosvedčuje fragment z tmavohnedého radiolaritu (tab. VIII: 2), opracovaný obojstranne jemnejšou šupinovitou retušou, zvýraznenou ešte aj doplnkovou okrajovou retušou, pričom na pravej hrane sú dva plytké vruby. Druhý z nich súvisí s celkovým poškodením tohto artefaktu (d 32 mm, š 29 mm, hr 6 mm, váha 3,8 g). Hrotnatým nepodarkom z tmavošedozeleného radiolaritu je dorzálna značne konvexný hruboplošne opracovaný fragment (tab. VIII: 3). Na ľavej hrane je doplnkovo drobnejšie retušovaný. Pravá hrana je však pre schodovité odlomenie tupšia. Plochejšia ventrálna strana je opracovaná širokou plochou lastúrovitovou retušou. Hrot bol v pozdĺžnom priereze značne prehnutý (d 40 mm, š 27 mm, hr 10 mm, váha 8,8 g). Bazálnym fragmentom hrotu tvaru pravdepodobne skôr bukového listu je kus vyrobený zo žltého a tmavohnedého radiolaritu (tab. VIII: 4). Pri zhruba zaoblenej širšej základni najväčšia šírka tohto nástroja sa dá predpokladať v strede, čím sa vymyká prevládajúcemu moravianskemu typu. Konvexná dorzálna strana je hrubo plošne opracovaná, s parciálnou drobnejšou okrajovou retušou na pravej hrane. Prevažne rovná ventrálna strana, len parciálne na okraji drobne retušovaná, výrazne dosvedčuje úštepový vznik nástroja (d 31 mm, š 41 mm, váha 13,8 g). Výrazne úštepový pôvod dosvedčuje

aj hrot vyrobený z okraja zelenošedého radiolaritového okruhliaka (tab. VIII: 5). Jeho nesúmerne oblúková základňa prechádza v dolnej tretine v nerovnomerný, trojuholníkovo zahrotený, mierne uchýlený vrchol. Konvexná dorzálna strana je v prevažnej časti opracovaná nepravidelnou šupinovitou retušou. Plochejšia ventrálna strana je retušovaná len parciálnou retušou na hrane s plytkými vrubmi. Celkový tvar pripomína moustiersku tradíciu (d 39 mm, š 23 mm, hr 9 mm, váha 3,98 g). Tvarovú osobitosť v moravianskej kolekcii vykazuje fragment hrotu (tab. VIII: 6), vyrobený zo zeleného radiolaritu. Vyznačuje sa predovšetkým súmerne oblúkovite zbiehavým charakterom ostria od bázy, takže je bližší tvaru bukoveho listu. Fragment je aj v priereze súmerný, dorzálna opracovaný pravidelnou šupinovitou retušou, ktorá je na báze hrubšia a schodovitá. Hrubšie je opracovaná aj ventrálna strana, pričom doplnková okrajová retuš sa uplatňuje len parciálne. Podobne ako pri predchádzajúcom kuse na tab. VIII: 4, ak možno rátať pôvodnú bázu, vidíme aj tu plytkú konkávnosť (d 34 mm, š 31 mm, hr 8 mm, váha 9,8 g). Pozoruhodný je tiež fragment tupšieho hrotu z tmavohnedého radiolaritu (tab. VIII: 7). Vyznačuje sa podobným oblúkovitým ostrím s úderovou plôškou pri vrchole. V priereze je viac-menej obojstranne súmerný. Dorzálna strana je opracovaná pravidelnou širšou šupinovitou retušou, s málo výraznou parciálnou okrajovou retušou. Ventrálna strana je opracovaná prevažne širokou plochou plytkou retušou a taktiež parciálnou obvodovou retušou (d 50 mm, š 28 mm, hr 8 mm, váha 8,8 g). Ku kolekcii štíhlych hrotov patrí aj mierne nesúmerný fragment vyrobený zo šedozeleného radiolaritu (tab. VIII: 8). Z rovnej, v pozdĺžnom priereze ostrej základne vychádza rovné a neskôr zbiehavé ostrie, ktorého tvar však pravdepodobne podmienil pôvodný okruhliak. Konvexná dorzálna strana je opracovaná len zbežne širokoplošnou retušou, ktorá pri ostri prechádza do jemnejšej okrajovej retuše. Plochejšia ventrálna strana je taktiež opracovaná len hrubšou plošnou retušou (d 52 mm, š 30 mm, hr 10 mm, váha 10,8 g).

Vyvrcholenie tvarovej pestrosti moravianskej lokality zobrazuje tabuľka IX. Neúplný menší, avšak charakteristicky pozoruhodne tenký hrot (tab. IX: 1) zakončuje našu kolekcii výrazných hrotov typu Moravany-Dlhá. Vyrobený je z tmavohnedého radiolaritu šupinovitou retušou na málo konvexnej strane, kým plochá ventrálna strana je opracovaná širšou plošnou retušou, ktorá stenčila aj pomerne rovnú bázu. Tento nástroj sa z ventrálnej strany

vyznačuje drobnejšou okrajovou retušou. Novoodlomené ostrie bolo pomerne málo zbiehavé (d 27 mm, š 25 mm, hr 5 mm, váha 3,9 g). Ako už bolo spomenuté, v Moravoch-Dlhej našli sa tiež hojné úštepky z kremeňa. Ukážkou takéhoto nástroja je menej súmerný listovitý hrot (tab. IX: 2) so zaoblenou základňou, rovnými bokmi a mierne vpravo skoseným vrubovitým hrotom. Bol vyrobený zo širokého čepelovitého úštepu, ktorý má na báze širšiu úderovú plochu. Plôška na ľavej strane hrotu pred vrcholom je pozostatkom pôvodnej kôry okruhliaka. Dorzálna strana je trojuholníkovo vypuklá, ventrálna celkovo plochá, s parciálne obitými hranami (d 38 mm, š 30 mm, hr 10 mm, váha 8,1 g). Spomedzi viacerých odlomených báz hrotov predkladáme aj bázu akiste úhladného artefaktu, ktorý má mierne konvexnú dorzálnu stranu plynule plošne retušovanú so strmšou okrajovou retušou; z nej vznikol aj plytký bazálny vrub. Ventrálna strana, opracovaná širokou plošnou retušou, bola na báze zvlášť pozorne retušovaná aj drobnou retušou (d 25 mm, š 43 mm, hr 8 mm, váha 7,7 g). K zvlášť veľkým plošne retušovaným nástrojom z Moravian patrí najmä hrotnaté driapadlo (tab. IX: 4) z tmavohnedého radiolaritu. Jeho funkcia je do istej miery sporná, no môže ísť o polotovár v počiatočnej fáze opracovania s použitím hrubej plošnej retuše na konvexnejšej dorzálnaj i plochejšej ventrálnej strane. Pozoruhodný je pritom najmä hrotnatý výbežok pri vrchole. Zvislá ľavá strana je nápadne hrubá, s menšími vrubmi po odštiepaní. Parciálne drobnotvará retuš nachádza sa na oblúkovitej čast. artefaktu (d 67 mm, š 48 mm, hr 19 mm, váha 55,3 g). Fragment vrcholovej časti široko a plošne retušovaného hrotu z hnedého radiolaritu (tab. IX: 5) uzatvára Zotzovu kolekcii menších artefaktov. Konvexnejšia dorzálna strana je pozoruhodná tým, že pôvodne trojuholníkovitý hrot bol na vrchole, no i smerom k báze doplnkovo okrajovo drobnejšie retušovaný. Plochejšia ventrálna strana opracovaná je širokou plošnou retušou a hrana i ostrie sú parciálne okrajovo retušované. Pôvodný úhladný hrot bol sekundárne rozlomený (d 53 mm, š 29 mm, hr 7 mm, váha 8 g). Z nehojných veľkých moravianskych artefaktov zvláštnu pozornosť zasluhuje fragment veľkého hrotitého nástroja srdcovitého tvaru, ktorý pripomína pästný klin (tab. IX: 6). Je vyrobený z tmavošedozeleného radiolaritu. Vyznačuje sa nápadne súmerným ostrým hrotom a zvislou hrubou hranou s kôrou pôvodného okruhliaka. Je obojstranne hrubšie širokoplošne retušovaný, s drobnejšou okrajovou retušou na vrchole (d 82 mm, š 54 mm, hr 17 mm). Z moravianskej Zotzovej ko-

lekcie pochádzajú okrem výrazných artefaktov prevažne diskovité a úštepové jadrá, rozličné škrabadlá a hrubé retušované čepele, pričom celkom chýbajú rydlá. Našli sa aj ploché okruhliaky, z nich väčší slúžil za kamennú kovadlinku na opracovanie nástrojov (obr. 3). L. Z o t z spomína aj veľké množstvo odštepkov na výrazných výrobných miestach, kde sa našli aj kamene na sedenie a opracovávanie. Nálezy vlastných nástrojov obmedzovali sa rovnako výlučne okolo ohraničeného výrobného miesta. Aj keď L. Z o t z uvádza, že na lokalite, ktorú správne považuje za výrobu, nenašli sa žiadne organické zvyšky, našli sme v Zotzovej kolekcii tiež dva vzorky uhlíkov s poznámkou, že bezpečne pochádzajú z kultúrnej vrstvy. E. K r i p p e l z Geloogického ústavu D. Štúra v Bratislave určil ich ako tis (*Taxus baccata?*), brezu (*Betula sp.*) a jelšu (*Almus sp.?*).

Rozbor industrie a datovanie

Ako uvádza L. Z o t z,⁶² počas jeho výskumov poskytla lokalita Moravany-Dlhá do 200 listovitých hrotov, v dôsledku čoho stojí na čele európskych nálezísk obsahujúcich nemoustierske listovité hroty (Neslovice 48 kusov, Weinbergské jaskyne 49 kusov, Jerzmanovská jaskyňa 72 kusov, Předmostí 150 kusov a približne rovnaký počet tiež jaskyňa Szeleta). V našom príspevku predkladáme len tretinu Zotzovho počtu, pretože ostatné listovité hroty sú t. č. nezvestné. V zhode s L. Z o t z o m prichodí nám konštatovať, že v dostupnej kolekcii vidieť pestrý obraz všetkých možných tvarov a najrozličnejšie štádiá opracovania, pričom množstvo odpadu, mnohé kusy radiolaritov a hojných nedokončených nástrojov svedčia o existencii paleolitickej výroby, čo dokazuje už prv spomenutá koncentrácia nálezov okolo kameňov slúžiacich na sedenie a výrobu. Keďže výsledný tvar listovitých hrotov bol do istej miery závislý od základného, najčastejšie oválneho okruhliakovitého odštepku, dajú sa zdôvodniť najmä tvary hrotov s okrúhrou bázou. Okolnosť, že ide o dielňu a s tým súvisiace rozličné štádiá opracovania, umožňuje nám porozumieť aj veľkým rozdielom foriem listovitých hrotov, z ktorých niektoré môžu byť nedokončené kusy alebo aj nepodarky. Napriek tomu v zhode s L. Z o t z o m hroty typu Moravany-Dlhá dajú sa sledovať aj na našom materiáli kompletnými typovými radmi od sotva opracovaných vážskych štrkových okruhliakov cez nástroje podobné pästným klinom alebo ručným moustierskym hrotom až po dokonalé hroty tvaru topoľového listu. V dôsledku poznania pô-

vodu uvedených hrotov L. Z o t z a G. F r e u n d o v á, ktorí na základe nie dosť bezpečných stratigrafických údajov datovali moravianske hroty svojho času najvyššie, radi by zmenšili dojem značne staropaleolitického charakteru niektorých, najmä širokých trojuholníkovitých foriem, pri ktorých sa nazdávame, že máme do činenia s čistým neskorým acheulénom. Vzhľadom na pôvod moravianskej suroviny riečne okruhliaky sa spracúvali jednak jadrovou a jednak úštepovou technikou, ktorá prevládala pri väčších okruhliakoch. Medziformy jadrovej techniky pripomínajú preto výrazné pästné klíny. Preto aj L. Z o t z upozornil na nebezpečenstvo možného chybného zaradenia do archeulénu v prípade ojedinelého povrchového nálezu. Medziformy úštepovej techniky priniesli zase podobnosť moustierskym hrotom, opracovaným bifaciálne alebo parciálne. Aj veľkosť hrotov pravdepodobne závisela od veľkosti radiolaritových okruhliakov, pričom priam filigránske opracovanie drobných kusov javilo by sa typologicky ako pomerne vyspelé, a teda mladé, aj keď prevažná väčšina moravianskych artefaktov má skôr charakter starého paleolitu. Nachádzame teda v moravianskej kolekcii prvky mladé so starými, a tak lokalita Moravany-Dlhá je zvlášť výrazným príkladom zlyhania typológie, pretože dokazuje, aká silná rozdielnosť typov môže byť v nálezovom celku rovnakého veku. Pre výskyt toľkého počtu listovitých hrotov, ako aj na základe nemoustierskej stratigrafickej situácie, ako v ďalšom ešte spomenieme, treba súhlasiť s Zotzovým „moravianskym stupňom solutrénu“, pre ktorý my, ako sme už vpredu zdôvodnili, používame názov szeletien.

Prevládajúci trojuholníkovitý topoľovému listu podobný hrot priviedol už L. Z o t z a k domnienke prepokladať v Moravanoch osobitné výrobné centrum, ktoré bolo z neznámych príčin opustené. Pestrá variačná šírka hrotnatých nástrojov spôsobuje práve pre nie celkom bezpečnú stratigrafiu chronologické problémy. V dôsledku toho aj tu, ako už v prípade H i l l e b r a n d o v o m⁶³ i P r o š e k o v o m,⁶⁴ stanovený typologický rad nedá sa vždy akceptovať. Sám P r o š e k pocítil slabiny typológie, a preto zdôrazňoval sledovanie celej kultúrnej náplne tej-ktorej stanice. Rovnako aj G. F r e u n d o v á⁶⁵ práve pri posudzovaní kultúr s listovitými hrotmi konštatuje, že typológia — aspoň s ohľadom na charakteristický typ samého listovitého hrotu — je iba obmedzene použiteľný spôsob datovania a kultúrneho zaradenia. Pri riešení problematiky szeletien v Karpatskej kotline vychádzal F. P r o š e k zo snahy zladit typologické

poznatky so stratigrafickými. Opierajúc sa o pôvodnú Hillebrandovu klasifikáciu uhorského solutrénu, vypracoval nový typologický rad hrotov, snažiac sa ich paralelizovať aj stratigraficky. Zaradil preto listovité hroty typu Moravany-Dlhá do Hillebrandovho tretieho — vyvinutého stupňa.

Predchádzalo tomu však Zottzovo⁶⁶ stratigrafické zaradenie do druhého würmského interštadiálu W2—3, ktoré prevzala G. Freundová.⁶⁷ Napriek tomu, že G. Freundová operuje s Moravanmi ako so stratigraficky bezpečne určenou stanicou, viacerí autori (F. Prošek, V. Gábriová-Csánková) toto datovanie berú s rezervou. Už Prošek⁶⁸ poukázal na to, že L. Zottz tvrdil raz, že moravianske nálezy ležali 40 až 100 cm hlboko v spraši, po druhý raz, že ležali v hlinitom horizonte. Interštadiálna a nie interglaciálna poloha nálezov moravianskych hrotov ukázala, že nie sú staropaleolitické, no naopak mladšie. No aj L. Zottz priznáva, že pri počiatkovej interpretácii profilu v Moravanoch hodnotil interštadiálne zhlinenie nižšie ako W2—3.

K tomu poznamenávame, že sám L. Zottz v nálezovej zpráve z r. 1941 skonštatoval, že na moravianskych svahoch v postglaciále nasledovalo veľké odnášanie sprašového materiálu, ktoré dosiahlo miestami na hrebeňoch pahorkov také rozmery, že kultúrna vrstva bola rozrušená a zostali zachované iba nezvetrateľné zvyšky — silexy na dnešnom povrchu alebo priamo pod ním. Naopak, odplavené hmoty vyplňajú do značnej výšky dnešné údolie. Tento proces odnášania a nanášania dosiahol vrchol po odlesnení pôdy v historickej dobe — jej oraním. Ak zvážime, že poloha Moravany-Dlhá leží pod horami najvyššie, nemožno vylúčiť, že práve na tomto mieste mohol sa deflačný proces uplatniť v najvyššej miere a je preto otázne, či tu možno predpokladať zachovanie úplných würmských profilov tak, ako ich nachádzame napr. v Hlbokom jarku pri úpätí moravianskych sprašových svahov. Natíska sa nám preto otázka, či interštadiálny pôdny typ s nálezmi listovitých hrotov v Moravanoch je ozaj druhým würmským interštadiálom. F. Prošek,⁶⁹ hoc bez bližšieho zdôvodnenia, uvádza totiž neďalekú szeletskú stanicu v Banke, poloha Škarbalová, medzi najstaršie szeletské stanice geologicky datované do interštadiálu W1—2. Geomorfologicky pri vzdialenosti troch kilometrov sú polohy Dlhá a Škarbalová v podstate zhodné.

Pre nedostatok porovnávacieho materiálu nemožno dosiaľ z hľadiska stratigrafického a paleofyto-geografického náležite zhodnotiť spomenutý už

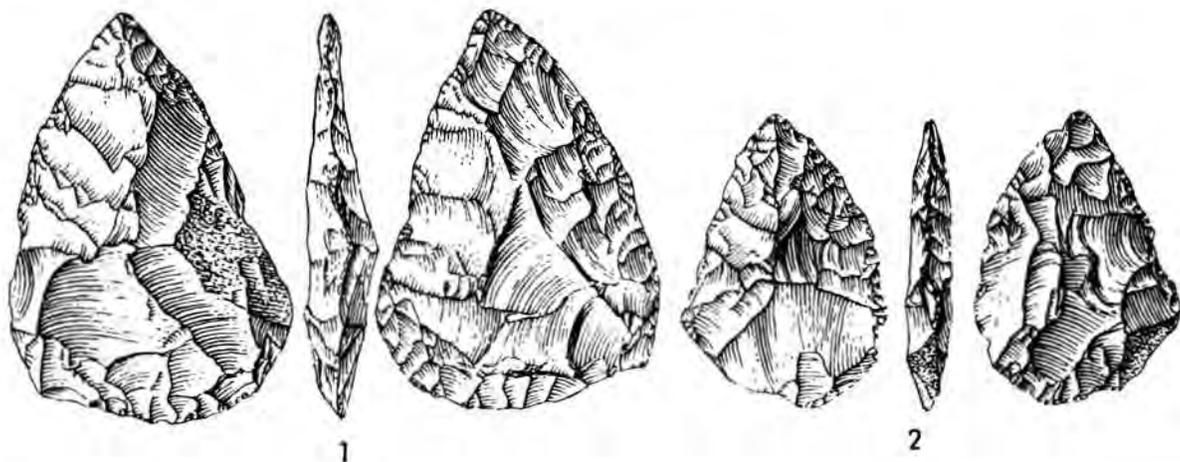
nález tisu, brezy a jelše z pôdneho typu v Moravanoch-Dlhej, keďže zatiaľ niet bezpečných údajov o floristických pomeroch mladého pleistocénu južných výbežkov západných Karpát. V susednej Banke zistil F. Prošek⁷⁰ nález buka a tisu v interglaciáli R—W. Na juhozápade vo Vlčkovciach zistila sa v celom würmskom profile len borovica, ktorá spolu s dubom, jaseňom a brezou našla sa aj v pieskovom interštadiáli W1—2 v Sereďi (J. Bárta).⁷¹ Oproti tomu F. Prošek⁷² našiel tis okrem borovice, smreka a červeného smreka zo štadiálu W3 v Moravanoch-Žakovskej. Z uvedeného vidieť, že posudzovanie interštadiálov na základe flóry nie je celkom jednoznačné.

Pri posudzovaní stratigrafickej situácie v Moravanoch-Dlhej prichádzajú nám na um prípady, keď sa niektoré vrstvy v profile vyklíňujú i strácajú a keď staršie vrstvy vystupujú priamo na povrch, alebo keď spraš W3 nasadá na vrstvy staršie. Preto sa natíska otázka, či aj pre spomenutú lokalitu (a niektoré novšie szeletské lokality na Morave) nemožno pripustiť takúto možnosť. K zaujatiu takéhto stanoviska vedú nás šťastné nálezové okolnosti v klasickej západoslovenskej sprašovej lokalite Vlčkovce-Vinohrádky (J. Bárta),⁷³ kde sa našiel v superpozícii nad sebou moustérien vo würme I, szeletien v interštadiáli W1—2 a gravettien v II. interštadiáli würmu 2—3. Tento podľa K. Žeberu⁷⁴ najdôležitejší profil v Československu svojím úplne vyvinutým würmským sprašovým komplexom s postupnosťou miolitických kultúr aj tu dokázal, že szeletien je starší ako gravettien, ktorý sa vyskytuje v jeho nadloží. V dolnej tretine interštadiálneho pôdneho typu W1—2 vo Vlčkovciach našiel sa výrazný listovitý hrot moravianskeho typu (obr. 4: 1), vyrobený zo žltého radiolaritu, s nesúmernou základňou (d 54 mm, š 32 mm, hr 10 mm, váha 16,9 g). Z typologického hľadiska má najbližšie analógie v moravianskom hrote č. 3, ktorý publikoval L. Zottz⁷⁵ a ako ukážku č. 10 prevzala ho aj G. Freundová.⁷⁶ Toto konštatovanie je neobyčajne dôležité, pretože L. Zottz nebol v tak šťastlivej situácii, aby mal v profile s nálezom hrotu tvaru topolového listu aj nálezy gravettské, takže sa zdá jeho interpretácia pôdneho typu z Moravian-Dlhej ako W2—3 už neúnosná. Na možné prekvapenie v tomto smere upozornila už G. Freundová.⁷⁷ Vzhľadom na to, že Vlčkovce sú paleolitickou stanicou na dolnom Považí, tým viac možno predpokladať ich kultúrny vzťah k Moravanom-Dlhej na strednom Považí. Hroty tvaru topolového listu, hoc neobyčajne vyvinuté, zvädzajúce typologicky na pozdné zaradenie, uká-

zali sa teda rovnako staré ako ostatné primitívnejšie listovité hroty z iných szeletských nálezísk. Pochybnosť o správnom zaradení listovitých hrotov typu Moravany-Dlhá L. Zotzom a G. Freundovou vyjadrila aj V. Gáboriová-Csánková.⁷⁸ F. Prošek⁷⁹ rovnako konštatoval, že szeletské pamiatky z Moravian nepodarilo sa L. Zotzovi a G. Freundovej presne datovať.

prikladám podobný nález z Kohoutovic pri Brne (K. Valoch)⁸³ a Neslovic, okr. Rosice (MZM Brno, 1941). Podľa L. Zotza⁸⁴ aj Schirmeisen r. 1943 našiel pekne vypracovaný hrot tvaru topoľového listu v Dubicku, okr. Zábřeh.

Do tejto skupiny patrí aj listovitý hrot z Bruderndorfu pri Stockerau. Rámčovo zaradujem sem aj niektoré hroty z Bajotu — Jankovichovej jas-

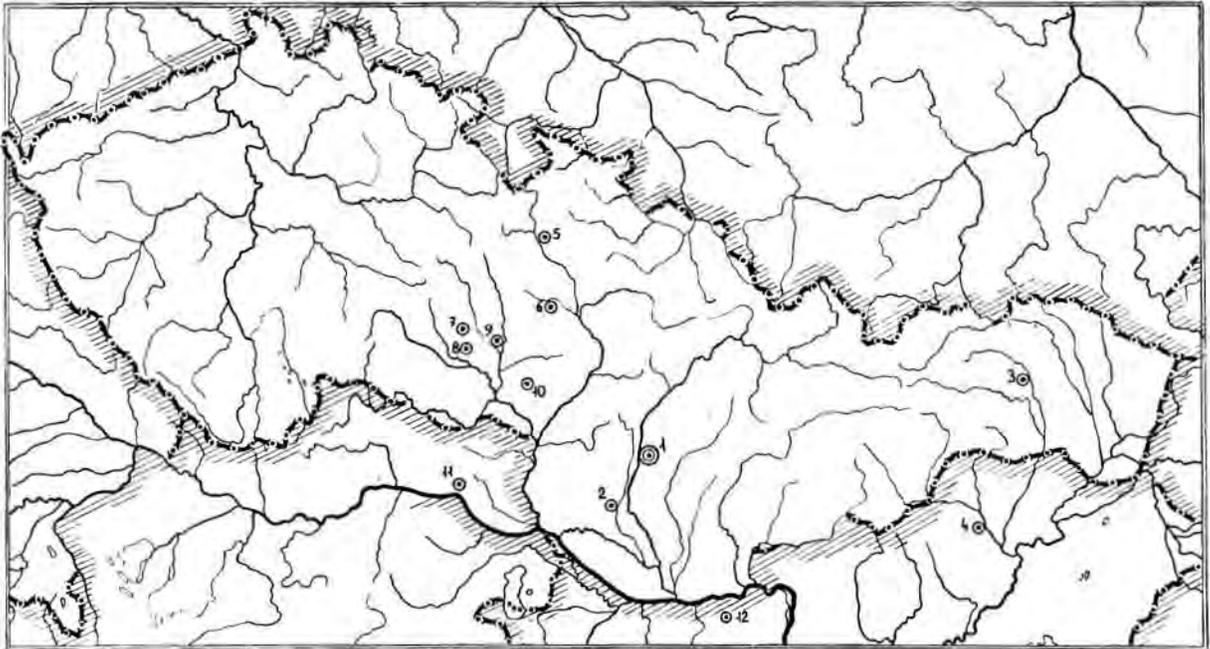

Obr. 4. 1 — Vlčkovce. Szeletský listovitý hrot (la pointe foliacée szelentienne). 2 — Veľký Šariš. Szeletský listovitý hrot (la pointe foliacée szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová. Mierka (l'échelle) 1:1.

V tejto súvislosti sám L. Zotz⁸⁰ z hľadiska čisto typologického zaujal únosné stanovisko k typologicky svojráznym listovitým hrotom z Moravian, keď na základe ostatného nálezového celku, najmä pre chýbanie rydiel a výskyt výčnievajúcich škra-badiel prisudzoval moravianskym hrotom rovnčasnosť so stredným aurignaciénom aj z ohľadu na to, že pedologický proces zhliňenia interštadiálu W2—3 nemožno z hľadiska chronologického brať do úvahy, pretože nástroje sa do tejto vrstvy dostali v čase navievania štadiálu W2.

Otázku rozšírenia listovitých hrotov typu Moravany-Dlhá načrtoľ taktiež L. Zotz.⁸¹ Prvý nález tohto typu poznáme z Miškovca — Petófiho ulice, ktorý až do Zotzovho objavu listovitých hrotov v Moravanoch narobil veľa problémov s datovaním, keďže napr. H. Obermaier ho len na základe typologickom zaradil do mladšieho acheulénu. L. Zotz poukázal tiež na ojedinelé povrchové nálezy moravianskych listovitých hrotov na území Moravy z Řičiek, okr. Rosice, Mostkovic, okr. Prostějov, Boleradíc, okr. Hustopeče a neuvverejnený hrot z okolia Brna. Ide možno o hrot tvaru topoľového listu, ktorý publikoval B. Klíma.⁸² K tomuto

kyne (M. Gábori)⁸⁵ Zaujímavý hrot tohto typu, nachádzajúci sa t. č. v Moravskom zemskom múzeu v Brne, pochádza z Abri Pataud pri Les Eyzies v Dordogni a podobne uvádza tiež G. Freundová⁸⁶ zo starého solutrénu v Crô-Magnon a Badegoule. Aj na území Slovenska sa rozmnožil počet nálezov okrem vlastného moravianskeho centra o spomenutý už nález z Vlčkoviec a rovnčasne s ním aj nález z Veľkého Šariša-Podhradia. Naposledy uvedený listovitý hrot (obr. 4: 2) patrí do skupiny malých hrotov moravianskeho typu a dokazuje možnosť existencie szeletieniu aj na východnom Slovensku. Vyrobený je taktiež z radiolaritu zelenošedej farby s modrastozelenými žilkami (d 39 mm, š 27,5 mm, hr 6,5 mm, váha 6,2 g) a je predbežne stratigraficky rovnako zaradovaný do interštadiálu W1—2. Vzhľadom na to, že dosiaľ pri nálezoch hrotov moravianskeho typu je len málo bezpečných stratigrafických poznatkov a v prevahe aj naďalej ostávajú len povrchové zbery, nedajú sa, žiaľ, z hľadiska geografického rozšírenia robiť širšie kultúrno-spoločenské uzávery. Istú tvarovú i surovinovú podobnosť nachádzame však tiež v niektorých exemplároch v zadunajskej skupine szeletieniu

Obr. 5. Mapa nálezísk listovitých hrotov typu Moravany-Dlhá (la carte des stations des pointes foliacées de Moravany-Dlhá). 1 — Moravany, 2 — Vlčkovce, 3 — Veľký Šariš, 4 — Miškovec, 5 — Dubicko, 6 — Mostkovice, 7 — Řičky, 8 — Neslovice, 9 — Kohoutovice, 10 — Boleradice, 11 — Bruderndorf, 12 — Bajot.

v Maďarsku. Lokalita Moravany-Dlhá ostáva aj naďalej jedinečným, náhle zaniknutým výrobným centrom, ktoré si podľa typologickej analógie z overenej stratigrafickej polohy z interštadiálu W1–2 vo Vlčkovciach žiada preradenie medzi ostatné staroszeleťské stanice západného Slovenska. Spomedzi karpatských nálezísk listovitých hrotov svojím osobitným priemerným indexom dĺžky 45, šírky 32 a hrúbky 9 mm zachováva si osobitné postavenie v szeletiene. L. Zötz nadhadzuje tiež otázku existencie vlastného kultúrneho centra listovitých hrotov v Moravanoch, keďže tu mal vzniknúť typ tvaru topoľového listu.

Z á v e r

Kolekcia artefaktov z výskumu L. Zötza v Okresnom vlastivednom múzeu v Piešťanoch, ako aj vlastná kolekcia menovaného bádateľa bola doteraz odborníkom málo prístupná a neznáma. Ich zverejnením dáva sa týmto k dispozícii na spoznanie osobitého charakteru lokality Moravany-Dlhá na západnom Slovensku. Táto lokalita výskytom 200

hrotov tvaru topoľového listu (z nich uverejňujeme tretinu, ktorá bola dostupná) dostáva sa na čelo európskych nálezísk plošne opracovaných hrotov.

Moravany-Dlhá bola náhle opusteným výrobným centrom osobitného postavenia, ktoré sa špecializovalo na tvar hrotov podobných topoľovému listu. Nálezy sa vyznačujú veľkou variačnou šírkou typov, čo podmienila predovšetkým surovina — vážske štrky. Kolekcia ukazuje, aká silná rozdielnosť typov môže byť v nálezovom celku rovnakého veku. Zatiaľ je otázne, či istá tvarová blízkosť s niektorými typmi z Jankovichevej jaskyne pri Bajote dosvedčuje vzťahy k zadunajskej skupine szeletien v Maďarsku. L. Zötzom a G. Freundovou nie celkom isté stratigrafické zaradenie do interštadiálu W2–3 po náleze analogických szeleťských pamiatok z interštadiálu W1–2 vo Vlčkovciach núti nás revidovať doterajšie datovanie hrotov tvaru topoľového listu. Zaráďujeme preto aj nálezy z Moravian-Dlhey medzi ostatné staroszeleťské nálezy západného Slovenska, čím sa dostáva aj otázka ostatných nálezov listovitých hrotov tohto typu na území strednej Európy do nového svetla.

Poznámky a literatúra

- ¹ Zotz L., *Das Praesolotréen und Solotréen*, Altsteinkunde Mitteleuropas, Stuttgart 1951, 1—288 (134).
- ² Freund G., *Die Blattspitzen des Paläolithikums in Europa*, Bonn 1952, 1—349 (317).
- ³ Okladnikov A. P., *Vznik lidské společnosti*, Dějiny světa I, Praha 1958, 37—149 (62).
- ⁴ Valoch K., *Výzkum na paleolitickom nálezisti v Neslovicích, okr. Rosice*, ČMM XLIII—1958, separát, 5—28.
- ⁵ Prošek F., *Szeletien na Slovensku*, SIA I—1953, 132—194 (142).
- ⁶ Skutil J., *Paleolithikum Slovenska a Podkarpatskej Rusi*, Turčiansky Sv. Martin 1938, 1—251 (136).
- ⁷ Bárta J., *Paleolitické osídlenie sprábovej stanice vo Vlčkovciach*, AR IX—1957, 753—761.
- ⁸ Vértés L., *Problematika szeletien*, SIA IV—2, 1956, 318—340 (327).
- ⁹ Sulimírski T., *Polska prehistoryczna I*, Londýn 1955, 1—160 (68).
- ¹⁰ Černyš O. P., *Karta paleolita URSS*, Materialy i doslidženiya po archeologii URSS, Naukovy zapiski Institutu suspylnich nauk AN URSS II, Kijev 1954, 67—152.
- ¹¹ Rogačev A. N., *Mnogostojnyje stojanki kostenkovsko-borševskogo rajona na Donu i problema razvitiya kultury v epoche verchnego paleolita na ruskoj ravnine*, Paleolit i neolit SSSR III, Materialy i issledovanija po archeologii SSSR 59, Moskva 1957, 9—134.
- ¹² Déchelette J., *Le quaternaire supérieur ou époque du renouveau. Phase solutréenne*, Manuel d'archéologie I, Paris 1924, 1—743 (140).
- ¹³ Gábori M., *Solutrejskaja kultura Vengrii*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 3—1954, separát 1—68 (2).
- ¹⁴ Freund G., l. c., 318.
- ¹⁵ Tylor E. B., *Úvod do studia člověka a civilizace*, Praha 1897, 1—500 (210).
- ¹⁶ Zotz L., l. c., 135.
- ¹⁷ Déchelette J., l. c., 147—148.
- ¹⁸ Vértés L., *Faustkeil von Miskolc, Paläolithikum (Altsteinzeit)*, Archäologische Funde in Ungarn, Budapest 1956, 1—425 (20).
- ¹⁹ Vértés L., *Megjegyzések Sz. P. Tolstov korbeosztásának az őshordára és az ősközösségek kezdeti szakaszaira vonatkozó megállapításaihoz*, AÉ 78—1951, 3—7.
- ²⁰ Hillebrand J., *Zur Frage des europäischen Solutréen*, Die Eiszeit IV, Wien 1927, 113—114.
- ²¹ Prošek F., l. c., 145.
- ²² Prošek F., l. c., 149.
- ²³ Breuil H., *Notes de voyage paléolithique en Europe centrale I. Les industries paléolithiques en Hongrie*, L'Anthropologie XXXIII—1923.
- ²⁴ Freund G., l. c., 316.
- ²⁵ Freund G., l. c., 325.
- ²⁶ Prošek F., l. c., 145, 150.
- ²⁷ Zotz L., l. c., 133.
- ²⁸ Freund G., *Les industries à pointes foliacées du Paléolithique en Europe Centrale*, Bulletin de la Société Préhistorique Française II—1954, 183—191 (184).
- ²⁹ Freund G., l. c., 185.
- ³⁰ Gábori-Csánk V., *Megjegyzések a szlovákiai szeletien kérdéséhez*, AÉ 83—1956, 78—83 (82).
- ³¹ Gábori M., *A Remete-barlang ásatásának eredményei (a magyar késői paleolithikum kérdései)*, Budapest régiségei XVIII—1958, separát, 9—52 (28).
- ³² Vértés L., *Problematika szeletien*, SIA IV—2, 1956, 318—340 (324).
- ³³ Sulimírski T., l. c., 65.
- ³⁴ Nicolăescu-Plopșor C. N., *Cercetări asupra paleoliticului timpuriu*, Materiale si cercetări arheologice III—1957, 281—291 (283).
- ³⁵ Džambazov N., *Novi dannii za paleolita v Blgaria*, Izsledovania v čest na Akad. D. Dečev, Sofia 1958, separát, 349—364 (357).
- ³⁶ Valoch K., Bordes F., *Loess de Tchécoslovaquie et loess de France du nord*, L'anthropologie 61—1957, separát, 279—288 (282).
- ³⁷ Prošek F., *Diluvialni lovec na Slovensku*, Naša veda I—1954 (3), 72—78 (76).
- ³⁸ Vértés L., l. c., 327.
- ³⁹ Bárta J., *Les artefactes paléolithiques retouchés en surface de la Slovaquie*, Le recueil de Déchelette, Paris. V tlači.
- ⁴⁰ Gábori M., *Solutrejskaja kultura Vengrii*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 3—1953, separát, 1—68 (44).
- ⁴¹ Sulimírski T., l. c., 65.
- ⁴² Černyš A. P., *Pozdnij paleolit srednego Podnestrovia*, Trudy komissii po izučeniju četvertičnogo perioda XV, 1959, 5—214 (194).
- ⁴³ Zotz L., l. c., 181.
- ⁴⁴ Prošek F., *Zjštšovaci výzkum na paleolitické stanici v Moravanech na Slovensku*, AR II—1950, 175—183 (175).
- ⁴⁵ Skutil J., l. c., 119, ako aj *Diluvialny človek na Slovensku*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 18—54 (40).
- ⁴⁶ Skutil J., l. c., 40 a tab. II.
- ⁴⁷ Zotz L., l. c., 183.
- ⁴⁸ Ďakujem týmto profesorovi dr. L. Zotzovi za impulz a súhlas na publikovanie materiálu z Moravian nad Váhom.
- ⁴⁹ Zotz L., l. c., 182.
- ⁵⁰ Freund G., *Die Blattspitzen des Paläolithikums in Europa*, Bonn 1952, 250, obr. XV.
- ⁵¹ Gábori-Csánk V., l. c., 81.
- ⁵² Ambrož V., Ložek V., Prošek F., *Mladý pleistocén v okolí Moravan u Piešťan nad Váhom*, Anthropozoikum I—1951, 53—142 (56).
- ⁵³ Ambrož V., Ložek V., Prošek F., l. c., 83, obr. 3.
- ⁵⁴ Ambrož V., Ložek V., Prošek F., l. c., 84.
- ⁵⁵ Zotz L., l. c., 183.
- ⁵⁶ Skutil J., l. c., 42.
- ⁵⁷ Hynie O., *Geologická mapa Československej republiky*, Praha 1953.
- ⁵⁸ Zotz L., l. c., 183.
- ⁵⁹ Tylor E. B., l. c. (291).
- ⁶⁰ Childe G. V., *Človek svým tvůrcem*, Praha 1949, 1—200 (53).
- ⁶¹ Zotz L., l. c., 184.
- ⁶² Zotz L., l. c., 181.
- ⁶³ Hillebrand J., l. c.

- ⁶⁴ Prošek F., *Szeletien na Slovensku*, SIA I—1953.
- ⁶⁵ Freund G., l. c., 305—306.
- ⁶⁶ Zotz L., l. c., 185.
- ⁶⁷ Freund G., l. c., 251, 321.
- ⁶⁸ Prošek F., l. c., 142.
- ⁶⁹ Prošek F., l. c., 146.
- ⁷⁰ Prošek F., Ložek V., *Sprašový profil v Bance u Piešťan (západní Slovensko)*, Anthropozoikum III—1953, 301—322 (307).
- ⁷¹ Bárta J., *Pleistocénne piesočné duny pri Seredi a ich paleolitické a mezolitické osídlenie*, SIA V—1, 1957, 1—72 (12).
- ⁷² Ambrož V., Ložek V., Prošek F., l. c., 88.
- ⁷³ Bárta J., *Paleolitické osídlenie sprásovej stanice vo Vlčkovciach*, AR IX—1957, 753—761.
- ⁷⁴ Žebera K., *Československo ve starší době kamenné*, Praha 1958, 1—213 (127).
- ⁷⁵ Zotz L., l. c., 182, obr. 12.
- ⁷⁶ Freund G., l. c., 250, obr. XV.
- ⁷⁷ Freund G., l. c., 321.
- ⁷⁸ Gábori-Csánk V., l. c., 79.
- ⁷⁹ Prošek F., *Szeletien na Slovensku*, SIA I—1953, 142.
- ⁸⁰ Zotz L., l. c., 186—187.
- ⁸¹ Zotz L., l. c., 186, 188.
- ⁸² Klíma B., *Übersicht über die jüngsten paläolithischen Forschungen in Mähren*, Quartär 9, Bonn 1959, 85—130, obr. 9.
- ⁸³ Valoch K., *Nová paleolitická stanice v Kohoutovicích u Brna*, Příroda XXXVIII—1946, separát, 1—4, příl. II: 11.
- ⁸⁴ Zotz L., l. c., 189.
- ⁸⁵ Gábori M., l. c., tab. VI: 12 a VII: 5.
- ⁸⁶ Freund G., l. c., 16, obr. I: 3, 8.

Autour du problème des pointes foliacées du type Moravany-Dlhá

Juraj Bárta

De tous les problèmes classiques des recherches contemporaines du paléolithique la question de l'appartenance culturelle et de la chronologie des artefacts retouchés en surface, c'est-à-dire des pointes foliacées reste toujours irrésolue. Dans l'introduction l'auteur résout les problèmes de leur utilisation fonctionnelle de la pointe de lance jusqu'à un outil universel, soit en forme de la scie, mais surtout en forme du couteau employé comme un inévitable équipement personnel du chasseur et collecteur paléolithique. C'est l'étendue variée s'étendant des gigantalithes aux microlithes qui complique la question de la fonction de leur utilisation. L'auteur discute avec L. V é r t e s⁸ que les pointes foliacées ont servi surtout pour la chasse des ours des cavernes dans les grottes. Il renvoie aux sièges des terrains-bas ouverts au temps passé et à présent sans des grottes aux alentours avec les découvertes abondantes en pareils artefacts. Pour la fonction de lance des pointes foliacées nous connaissons de fréquentes ethniques parallèles chez les tribus primitifs. En ce qui concerne les pointes microlithiques nous ne pouvons pas exclure leur fonction de la flèche.

L'appartenance culturelle et chronologique des pointes foliacées est beaucoup plus importante que le problème de leur utilisation fonctionnelle. Dernièrement ce problème-ci était résolu par de plu-

sieurs auteurs. La périodisation de Mortillet come aussi les efforts d'adapter par force les trouvailles karpatiques à la chronologie de l'Europe Occidentale se montrèrent pour le territoire des Karpates inconvenables et ceci se manifesta avec le nom le szeletien, le protosolutrén, etc. L'auteur emprunte la périodisation et le nom du szeletien de Prošek pour le territoire de l'Europe Centrale. Il apprécie aussi l'accord des conceptions fondamentales de G. Freund² et F. Prošek⁵ soit avec une différente dénomination de la même partie chronologique le praesolutrén — le szeletien. Il accepte le nom le szeletien qui selon lui est plus convenable et qui était déjà admis par la majorité des chercheurs contemporains de l'Europe Centrale.

Les nouvelles trouvailles des pointes foliacées acquises en attendant sur le territoire de la Slovaquie d'Est aussi nous obligent de faire un point de vue complémentaire en ce qui concerne le travail de Prošek *Le Szeletien en Slovaquie* surtout quant à la limitation de l'extension géographique du szeletien. Les trouvailles déjà mentionnées provenant de la Slovaquie d'Est plus ou moins ramassées compliquent la question de quelle mesure on peut parler du szeletien sur ce territoire ou parler seulement de l'aurignacien influencé. En 1953 F. Prošek³⁷ ne suppose pas l'existence du szeletien. Également L. V é r t e s ne suppose pas l'existence

du szeletien à l'est de Hongrie. Les nouvelles trouvailles des artefactes retouchés en surface de la Slovaquie d'Est (Spišské Podhradie-Dreveník, Veľký Šariš-Podhradie, Tibava-Kriváky, Kečovo-Domica) affaiblissent la conviction de l'inacceptation du szeletien sur ce territoire-ci. Dans les collections du Musée National de Budapest se trouve une lame provenant de Miskolc produite du silex polonais de Swieczchow. D'après l'information de L. Vértés cet objet est en relation avec les autres trouvailles szeletiennes d'Avasdomb — le cimetière. Cette circonstance prouve une sûre existence des rapports polonais-hongrois à travers le territoire de la Slovaquie déjà en szeletien. Ceci se passa probablement à travers les vallées des fleuves Slaná, Poprad, Hornád et Laborec. Cette circonstance affaiblit également la supposition de l'occupation orientale aurignacienne de ce territoire. Déjà citée l'acceptation du szeletien par des chercheurs roumains et bulgares sur la base de nouvelles trouvailles des pointes foliacées prouve que l'extension du szeletien à l'Est dépasse aussi la région de Tisa, ainsi affaiblissant la conviction de la conception de Prošek et Vértés de l'inadmission du szeletien sur le territoire des Karpates Orientales. Aussi les nouvelles connaissances des recherches dans la Slovaquie d'Ouest nous obligent de prendre une position réservée quant à la date des trouvailles des pointes foliacées du type de Moravany-Dlhá d'après L. Zoltz¹ quelle date emprunta aussi G. Freund.²

D'ailleurs l'auteur s'occupe de la station Moravany-Dlhá, district Piešťany. Il parle de l'histoire de cette localité et présente une collection des artefactes retouchés en surface jusqu'ici scientifiquement inutilisée appartenante au Musée de l'Histoire et Géographie Nationales de district Piešťany, comme aussi une collection incomplète qui était apportée de Prague à la Slovaquie après le départ du professeur L. Zoltz en Allemagne. Le professeur L. Zoltz⁴⁷ donna son accord à l'auteur pour publier le matériel de Moravany. A la base des connaissances plus nouvelles de l'origine du radiolarite provenant des cailloutis de la vallée de Váh l'auteur renvoie à l'existence du radiolarite sur le territoire entier de l'intérieur récif-barrière des Karpates en signalant qu' en dehors de Váh aussi ses affluents Kysuca, Orava et les rivières de la Slovaquie d'Est Poprad, Torysa et Laborec renferment dans leurs alluvions les cailloutis du radiolarite. A part les autres trouvailles les trouvailles des pointes foliacées aussi démontrent l'utilisation du radiolarite pour la fabrication des artefactes en Slo-

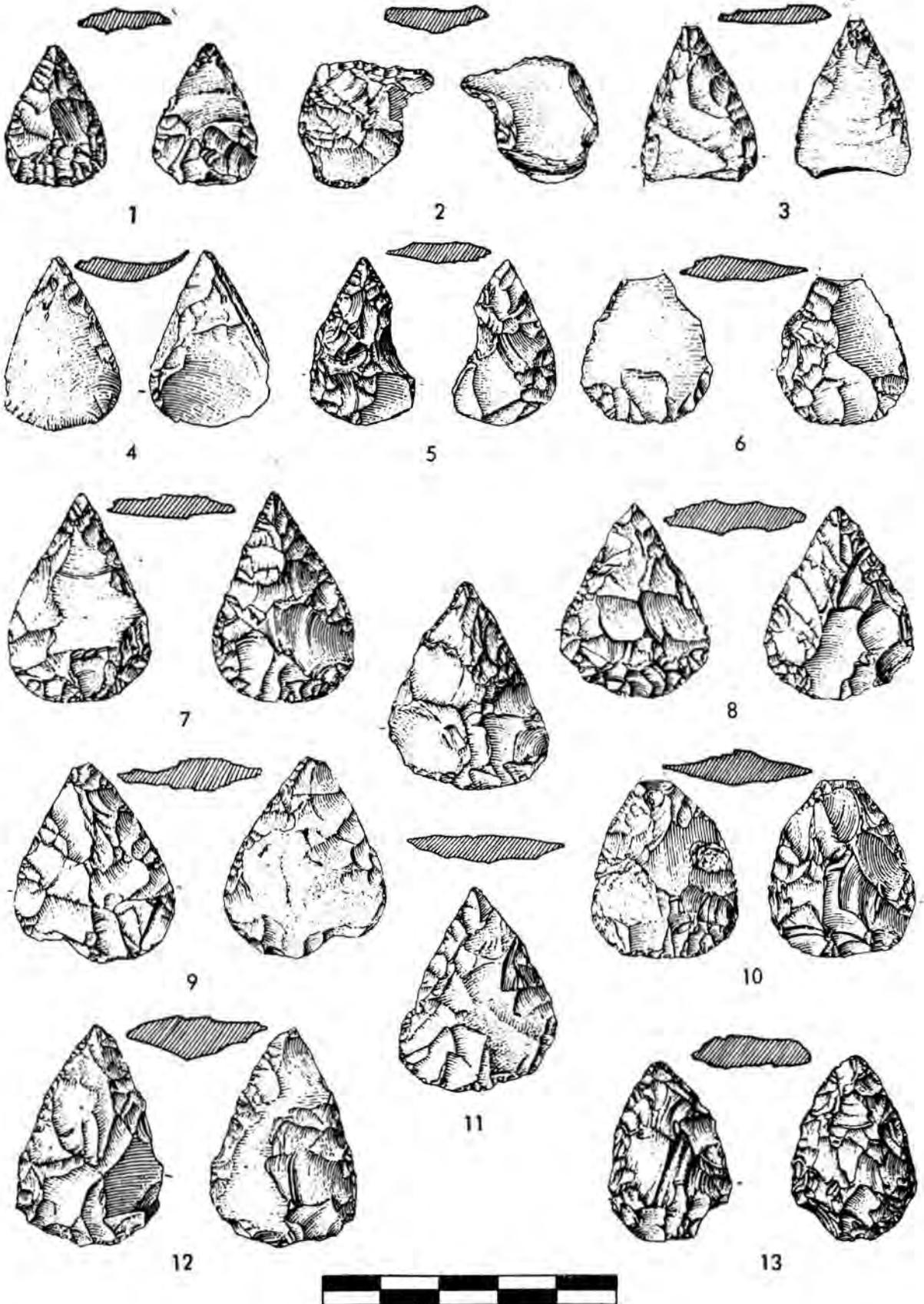
vaquie d'Est. En ce qui concerne le szeletien en Slovaquie on trouve ici un détour frappant quant à l'utilisation du radiolarite. Ceci se manifesta jusqu'ici surtout dans les stations szeletiennes de la Slovaquie d'Ouest dans l'interstadaire W1—2, tandis qu'une seule plus supérieure station szeletienne de stadaire W2 Dzeravá Skala près de Plavecký Mikuláš a des artefactes produits de radiolarite et de silex baltique. L. Zoltz⁵⁷ a déjà constaté l'utilisation de principe du radiolarite à Moravany-Dlhá contre les stations de l'aurignacien supérieur à Moravany où on a souvent trouvé en dehors du radiolarite le silex baltique aussi. Dans la collection szeletienne de Moravany-Dlhá c'est l'artefact en forme triangulaire, retouché en surface qui a la prépondérance et qui avec sa plus ou moins horizontale base et des côtés isocélées débouchants au tranchant rappelle la forme d'une pointe de peuplier. Cette si frappante forme a justement acquis à ces artefactes par L. Zoltz⁴⁶ l'aveu d'un type individuel nommé la pointe foliacée de Moravany-Dlhá. Sur les planches l'auteur présente non seulement les types classiques, mais aussi les fragments, les produits intermédiaires et les avortons qu'il décrit en détail dans le texte avec les indications des dimensions et du poids. Il présente aussi un spécimen de l'enclume et de l'hématite dont l'existence il met en connexion avec l'emploi comme une substance colorante (fig. 3). L'auteur suppose que cet objet pouvait être utilisé pour allumer du feu d'après les autres analogies. En accordance avec L. Zoltz il faut voir dans la station un atelier de fabrication qui était subitement abandonné. La matière première fondamentale — les galets fluviaux — était usée à la manière de la technique de nucléus, mais surtout à la manière de la technique d'éclat qui a prédominé quant aux plus grands galets. Les entre-formes de la technique de nucléus rappellent à cause de cela les coups-de-poing très marqués. C'est pourquoi aussi L. Zoltz fixa l'attention sur le danger d'une possible fausse détermination jusqu'à l'acheuléen en cas d'un objet isolé ramassé à la surface de la terre. Les entre-formes de la technique d'éclat ont apporté de nouveau la similitude aux pointes moustériennes travaillées dans la grandeur des galets de radiolarite. Quelques petites pièces travaillées presque à la manière d'un filigrane semblent d'être du point de vue de la typologie relativement développées et pour cette raison récentes, bien que la plupart des artefactes de Moravany aie plutôt le caractère du paléolithique ancien. Ainsi nous trouvons dans la collection de Moravany les éléments récents avec les éléments

anciens et à cause de cela la localité Moravany-Dlhá est un exemple extraordinairement expressif pour faire une faute dans la typologie, parce qu'elle prouve comme forte différence peut exister dans un ensemble de trouvailles du même âge.

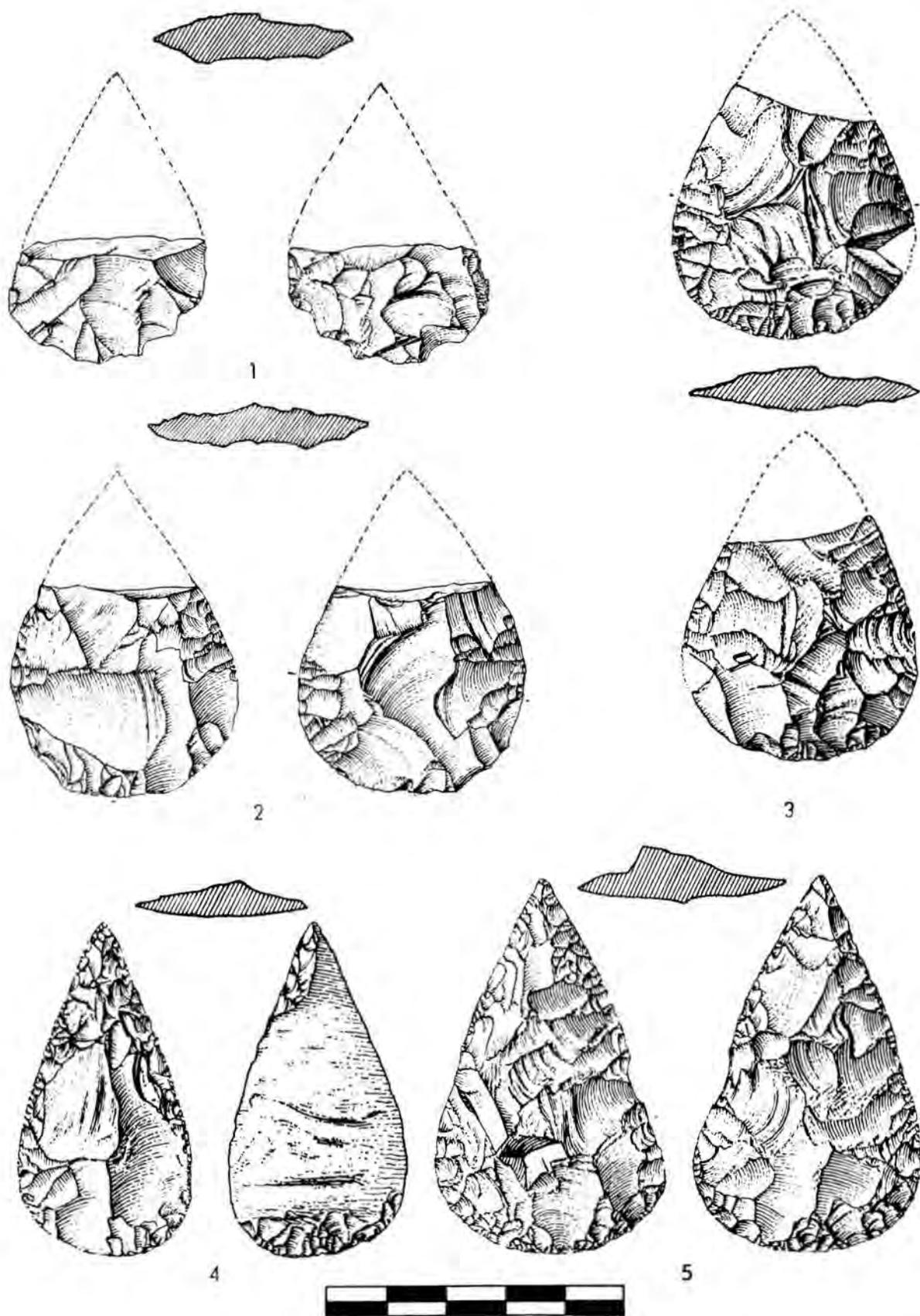
Quoique L. Z o t z et G. F r e u n d publient Moravany comme une station au point de vue stratigraphique bien précisée, F. P r o š e k⁷⁹ et V. G á b o r i - C s á n k⁷⁸ acceptent cette date avec une réserve. En jugeant la situation stratigraphique de Moravany-Dlhá nous nous souvenons des cas où quelques couches dans la coupe dévient et disparaissent et où les couches plus anciennes s'élèvent directement à la surface, ou bien des cas où le loess W3 repose sur des couches beaucoup plus anciennes. C'est pourquoi il y existe une question est-ce que nous ne pouvons pas admettre cette possibilité-ci pour la localité citée. Nous faisons remarquer encore que L. Z o t z soi-même a constaté dans le rapport de trouvailles de 1941 qu'elle a suivi une grande activité éolithique du matériel loessique dans le postglaciaire sur les déclivités de Moravany. La classique localité loessique Vlčkovce — Vinohrádky en Slovaquie d'Ouest nous oblige de prendre la position citée au-dessus. On y a trouvé dans la superposition le moustérien dans W1, le szeletien dans l'interstadaire W1—2 et le gravettien dans le deuxième interstadaire W2—3. Ce selon K. Ž e b e r a⁷⁴ le plus important profil en Tchécoslovaquie y aussi a prouvé avec son complexe loessique complètement évolué et son avancement successif des cultures miolithiques, que le szeletien

est plus ancien que le gravettien qui se trouve au-dessus de lui. Dans l'inférieur tiers du type de terre de l'interstadaire W1—2 dans Vlčkovce on a trouvé une pointe foliacée de Moravany très expressive (fig. 4: 1). Au point de vue typologique cette pointe-ci a les plus proches analogies dans la pointe provenant de Moravany fig. 3, qui était publiée par L. Z o t z⁷⁵ et comme un spécimen était empruntée par G. F r e u n d⁷⁶ aussi. Cette constatation a une extraordinaire importance, car L. Z o t z n'était pas dans si heureuse situation pour pouvoir eu dans le profil avec la trouvaille de la pointe foliacée les trouvailles gravettiennes aussi et c'est pourquoi son interprétation du type fossile de Moravany-Dlhá aussi pour les autres raisons comme l'interstadaire W2—3 semble déjà problématique. Étant donné que Vlčkovce est une station paléolithique au fond de la région du Váh, d'autant plus on peut supposer une relation culturelle de cette localité avec celle de Moravany-Dlhá dans le centre de la région du Váh. Les pointes foliacées de peuplier malgré extraordinairement développées, tentant au point de vue typologique d'être classées tard, se montrèrent également vieilles que les autres pointes foliacées plus primitives provenant d'autres stations szeletiennes de l'interstadaire W1—2. Conséquemment à des cas mentionés vient aussi la question des autres trouvailles des pointes foliacées de Moravany-Dlhá sur le territoire de l'Europe Centrale dans une nouvelle lumière.

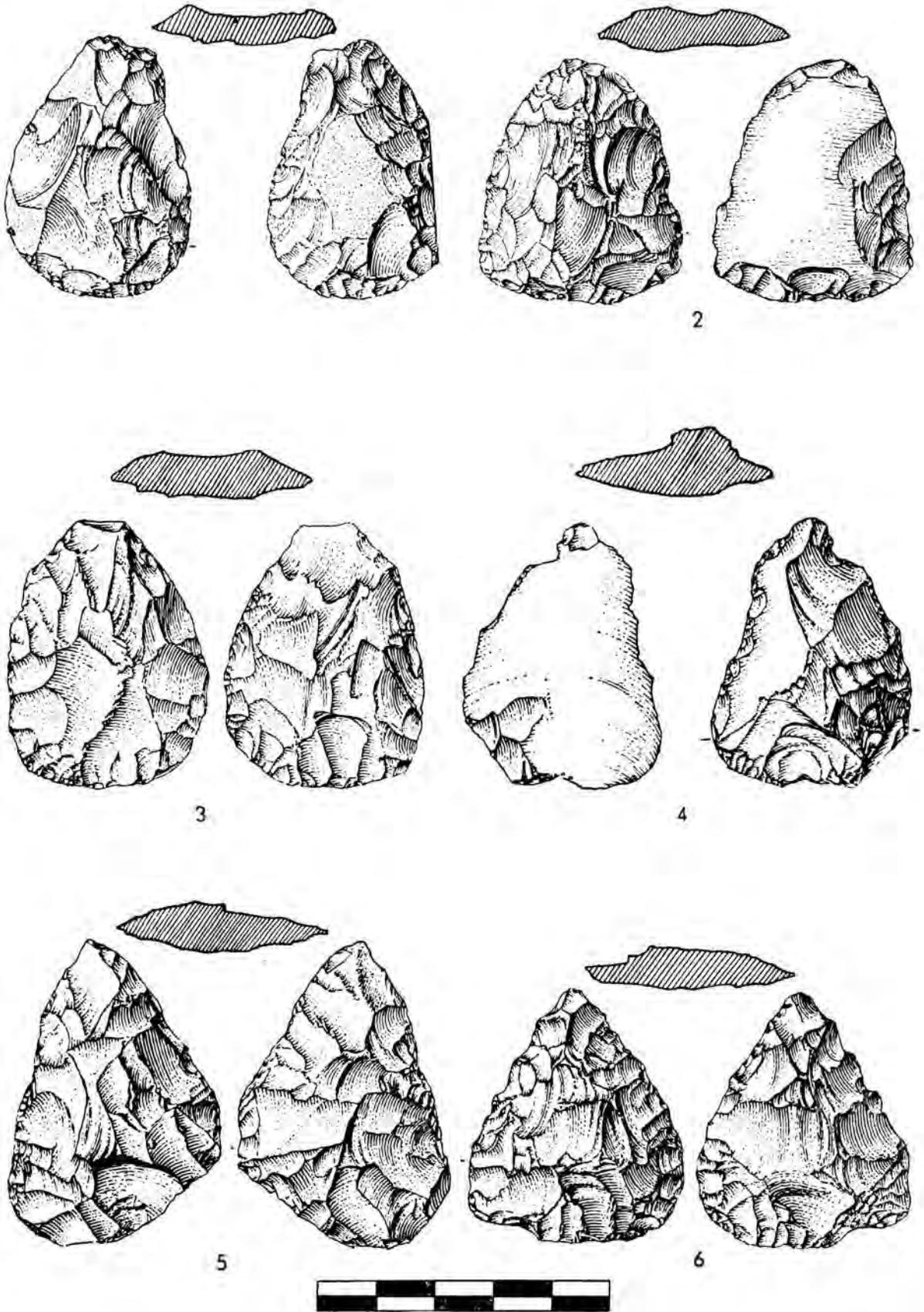
Traduit par E. Bártová

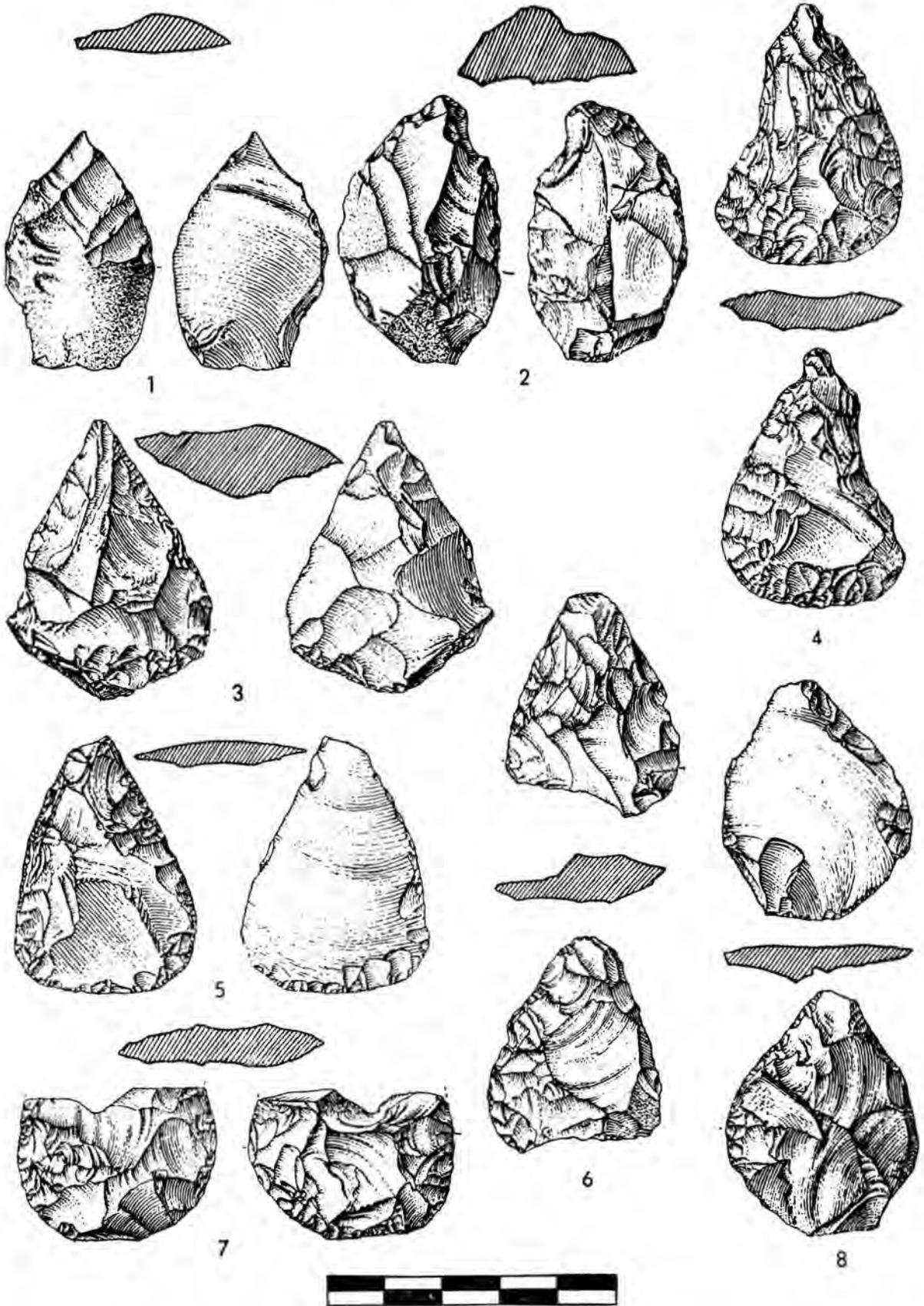
Tab. 1. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

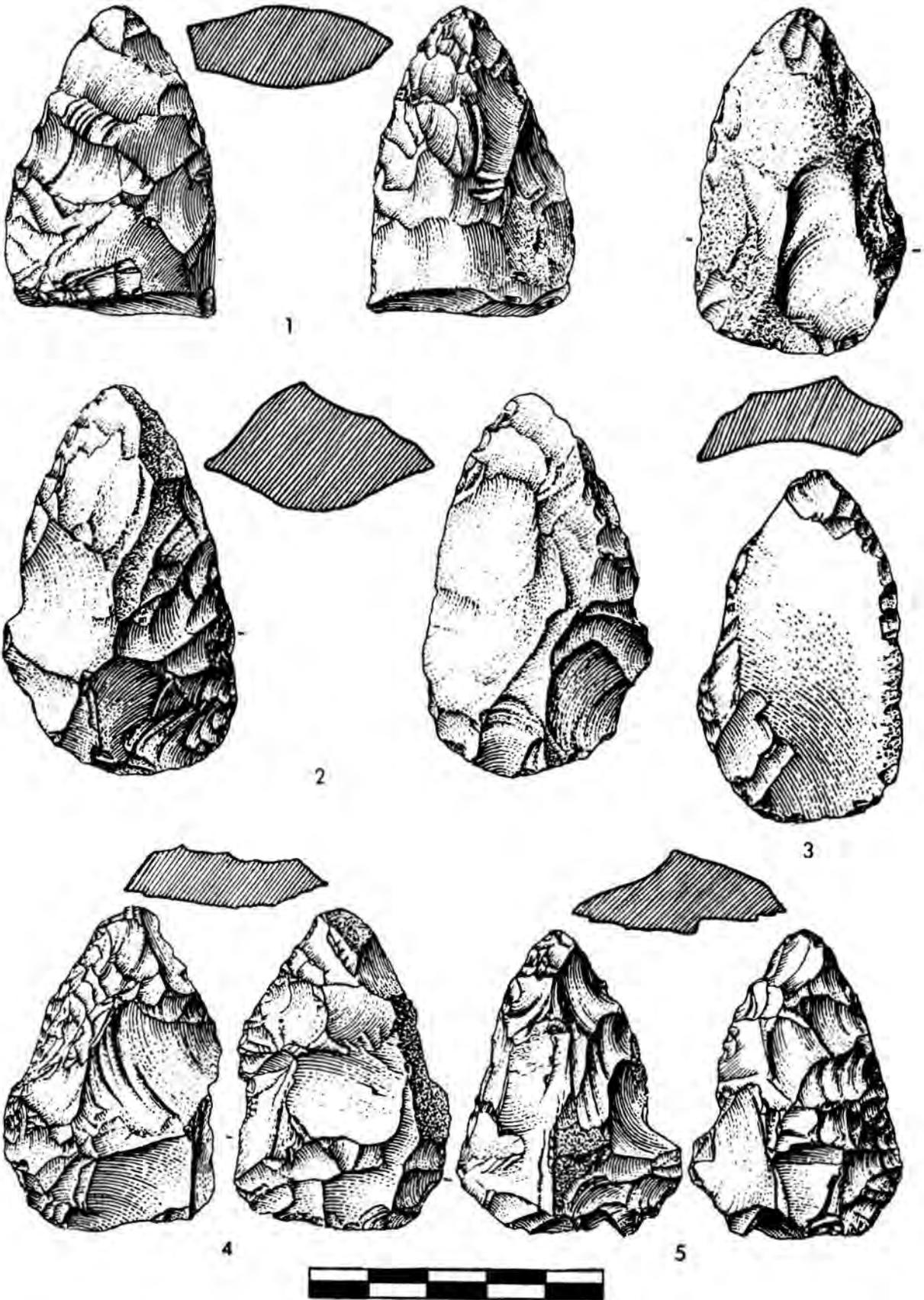
Tab. II. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

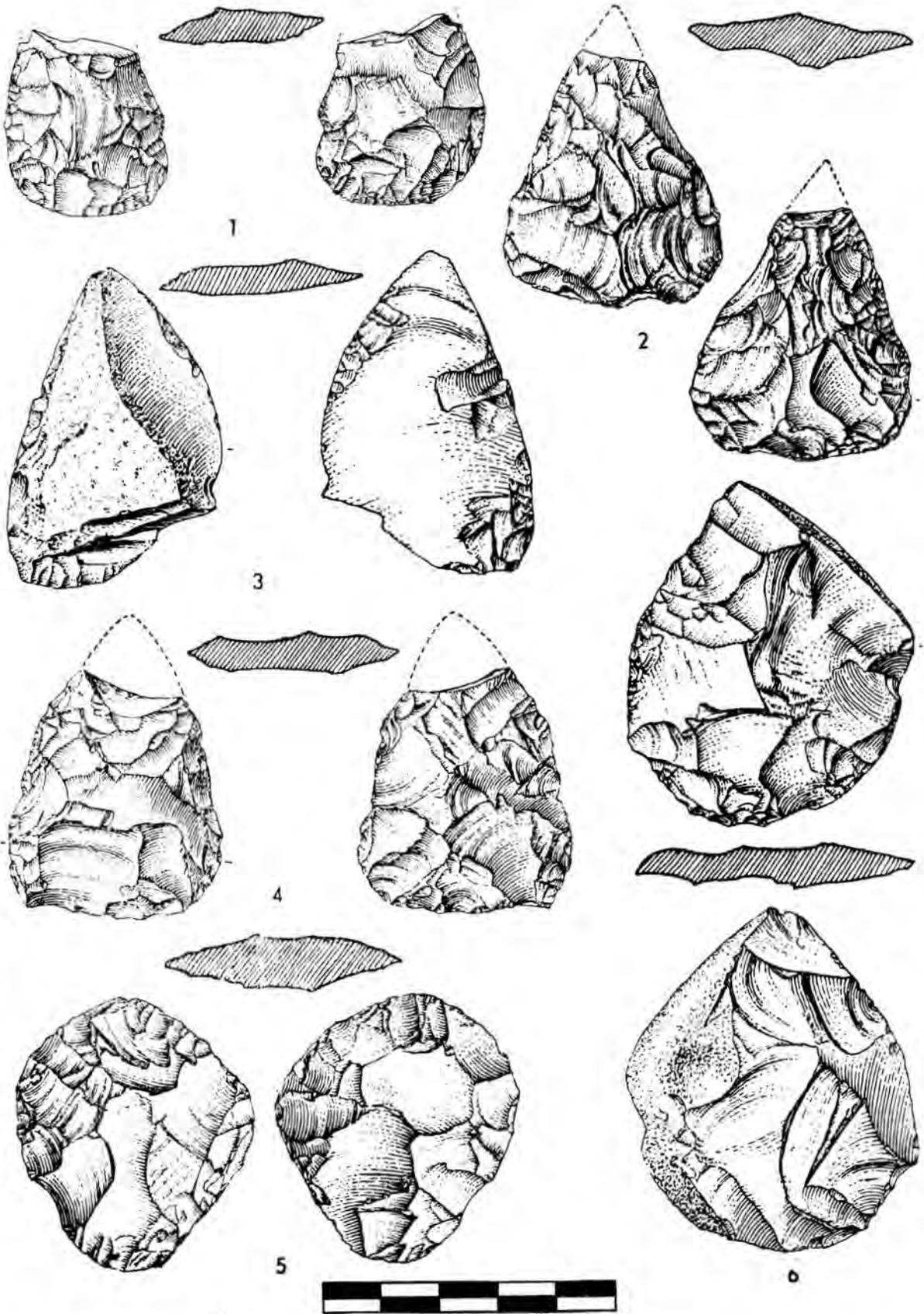
Tab. III. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

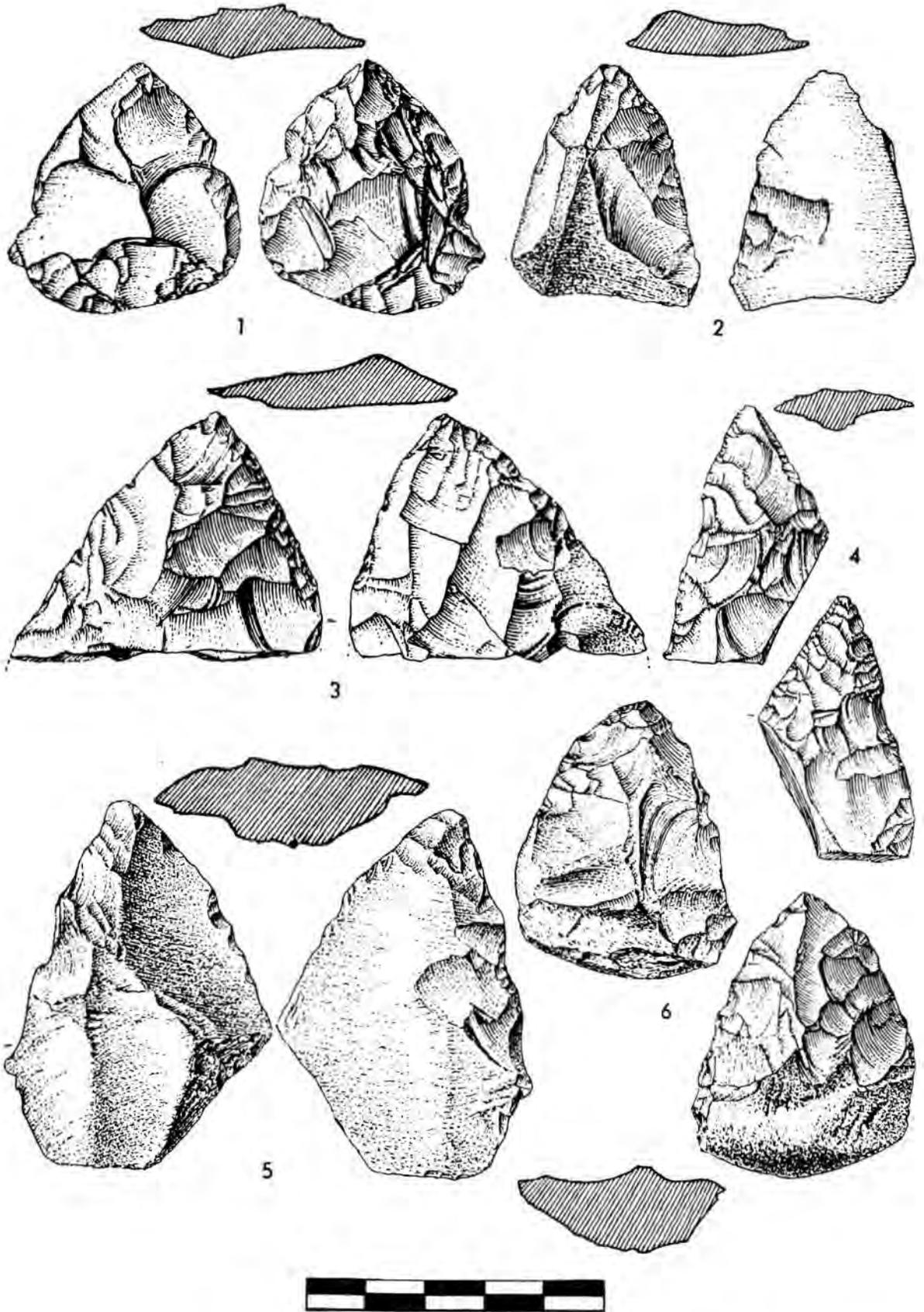
Tab. IV. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

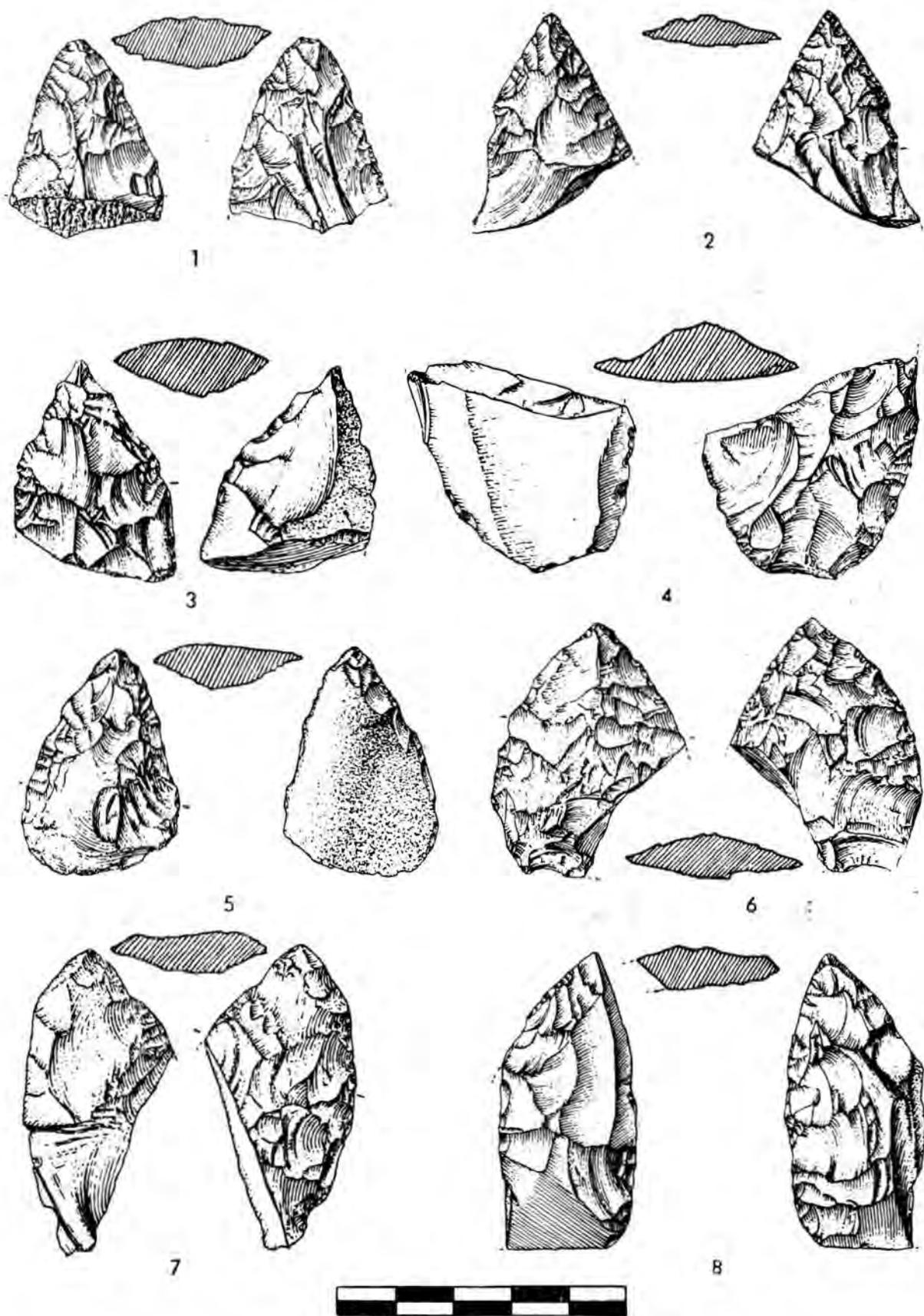
Tab. V. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

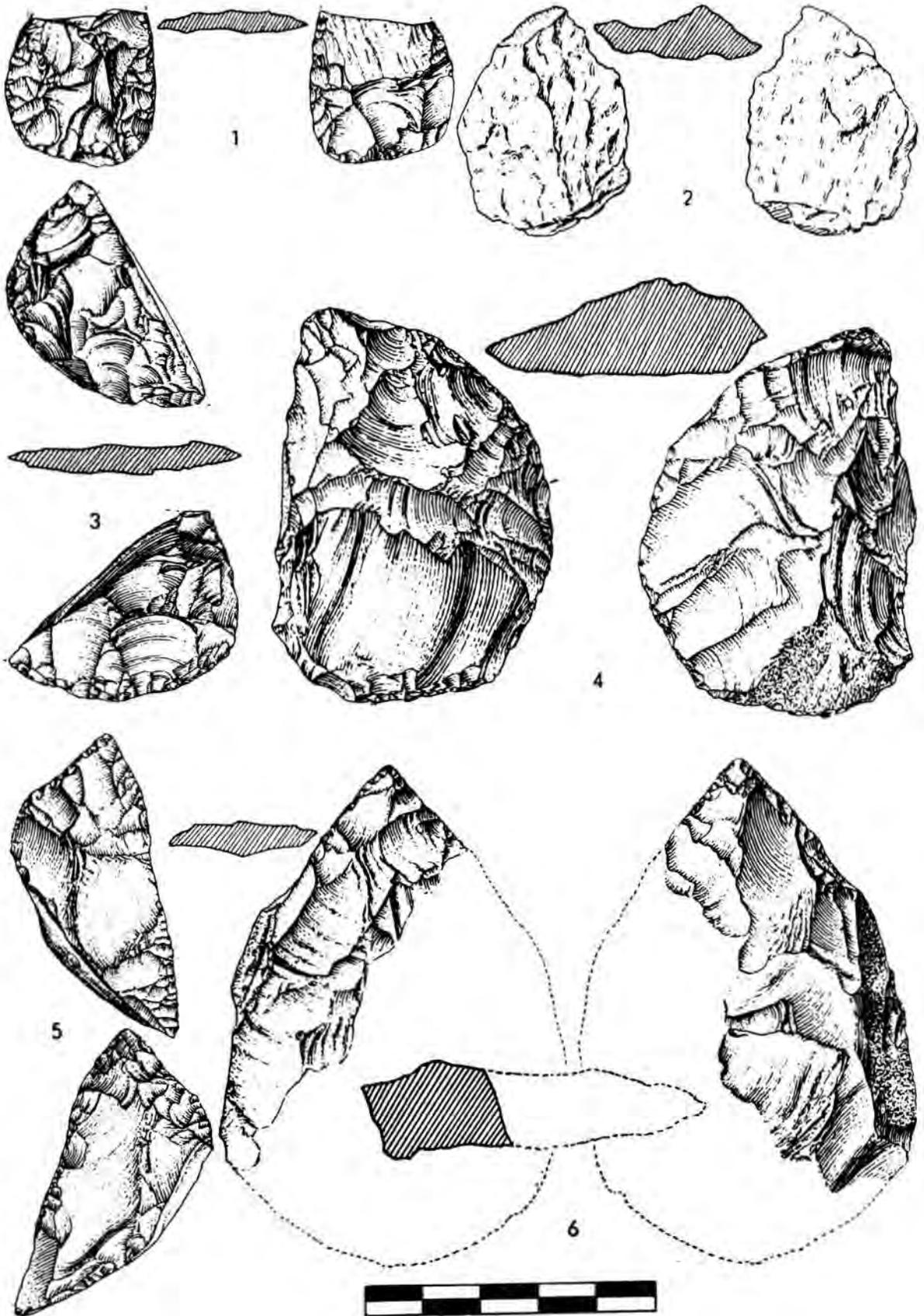
Tab. VI. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

Tab. VII. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

Tab. VIII. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

Tab. IX. Moravany-Dlhá. Výber szeletskej industrie (choix de l'industrie szeletienne). Kresba (dessin de) P. Stankovičová.

Staatliches historisches Museum, Lwow

BRONZEZEITLICHE HORTFUNDE VOM RECHTEN UFERGEBIET DES OBEREN THEISSTALES (KARPATOUKRAINE USSR)

KONSTANTIN BERNJAKOVIČ

Diese Abhandlung ist der kurzgefassten Übersicht der bisher bekannten bronzezeitlichen Hort- und Einzelfunden vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales gewidmet. Diese Funde nehmen einen bedeutungsvollen Platz unter den Denkmälern der materiellen Kultur der mittleren und besonders der späten Bronzezeit auf dem erwähnten Gebiet ein.

Die bronzezeitlichen Hort- und Einzelfunde stellen ein begrenztes Material vor und darum bieten sie keine Möglichkeit das Leben der Gesellschaft ihrer Zeit vollständig zu rekonstruieren. Sie bieten aber in unvermindertem Masse die Möglichkeit zur Feststellung der hauptsächlichsten Handwerk-, Waffen- und Schmuckgattungen, ihrer Entwicklung und der Richtung ihres Austausches unter den Stämmen. Der relativ beschränkte Umfang dieser Abhandlung erlaubt es nicht, die hier aufgeworfenen Fragen ausführlich zu erörtern. Einige Schlüsse dieser Abhandlung, besonders Chronologiefragen, sind diskutabel. Sie werden nacheinander in dem Masse endgültig gelöst werden, in dem sich neues Material, besonders aus Siedlungs- und Gräberfeldforschungen, ansammelt.

Das rechte Ufergebiet des oberen Theisstales¹ gehört nach der jetzigen administrativen Einteilung zum Transkarpatengebiet (Ukrainische Sowjetrepublik) und teilweise zum Komitat Szabolcs-Szatmár (Ungarische Volksrepublik).

Die Theiss (1410 km Länge) entsteht durch die Vereinigung der Schwarzen und Weissen Theiss im Ostteil des Transkarpatengebietes bei Rachov. Zum oberen Theisstal gehört ungefähr 250 km

Stromlänge von der Quelle bis nach Čop, wo die Theiss scharf nach Süden abbiegt.²

Der nordöstliche Teil des Komitats Szabolcs-Szatmár ist eine Ebene, die die Theiss in mehreren Windungen durchfließt.

Die Oberfläche des Transkarpatengebietes ist zergliedert: die Berge betragen 80 % und die Ebenen 20 % der Oberfläche. Das Gebiet breitet sich an den südlichen Abhängen der Ostkarpaten aus, die auch Ukrainische oder Waldkarpaten genannt werden. Der gebirgige Gebietsteil wird in drei Gebirgsrückengruppen eingeteilt: in der Mitte ist die Zone der Poloninaberger, nördlich davon die Gorgany-Berge und südlich der Bergrücken Vihorlat-Hutin, die durch die Mittel- und Innenkarpatische Tiefebene voneinander getrennt sind. Südlich des Vihorlat-Hutin-Begrückens breitet sich die Tiefebene des Transkarpatengebietes aus, die ein Teil der mitteldonauländischen Tiefebene ist.

Die Bergrücken ziehen sich in der Richtung von Nordwesten nach Südosten durch das Transkarpatengebiet. Die Waldkarpaten sind verhältnismässig niedrig — sie erreichen die Höhe von 1000 m nicht, nur am östlichen Rand des Transkarpatengebietes überschreiten sie die Höhe von 2000 m.

Fünf Pässe führen über die Karpaten: Užokskij (889 m), Vereckij oder Russkij (841 m), Voloveckij (1014 m), Tarunskij (941 m) und Jablunickij oder Tatarskij (913 m). Der passierbarste unter ihnen ist der Vereckij-Pass.

Ein dichtes Netz tiefer Flusstäler durchschneidet die Gebirge des Transkarpatengebietes. Im Oberlauf der Theiss erreichen von Westen das rechte Flussufer die Nebenflüsse: Teresva, Tereblja, Rika

und Boržava. Die Flüsse Latorica und Už bilden nach ihrer Vereinigung auf dem Gebiet der Slowakei zusammen mit den Flüssen Laborec und Ondava den Fluss Bodrog, der auch in die Theiss mündet. Die Nebenflüsse der Theiss durchschneiden die Karpaten und ihre Quellen liegen grösstenteils unweit der Pässe.

Zur Zeit der Österreich-ungarischen Monarchie war das Gebiet am rechten Flussufer des oberen Theisstales in vier Komitate eingeteilt: Ung (der westliche Teil des Transkarpatengebietes), Bereg (der mittlere Teil), Máramaros (der Ostteil) und Ugocsa (der südliche Teil). Zum Komitat Bereg gehörte auch der Gebietsteil des heutigen Komitats Szabolcs-Szatmár (Ungarische Volksrepublik), das am rechten Flussufer der Theiss liegt.

Im Jahre 1919 wurde das Transkarpatengebiet an die Tschechoslowakische Republik angeschlossen als autonome Gebietseinheit — Karpatorussland.

Nach dem zweiten Weltkrieg unterschrieben die Regierungen der Tschechoslowakei und Sowjetrusslands am 29. Juni 1945 einen Vertrag, wonach die Karpatoukraine Sowjetrussland angeschlossen und in die Ukrainische SSR eingegliedert wurde.

Die Historie der Forschung und Sammlung urzeitlicher Bronzegegenstände im Transkarpatengebiet ist mit dem Namen des Liebhabers der Archäologie, Historie und Ethnographie — T. Lehoczky (1830—1915) verknüpft. Aus seiner Feder stammen die zahlreichen Monographien und Abhandlungen, in denen die archäologischen Denkmäler des Transkarpatengebietes publiziert waren.³ Die archäologische Sammlung von T. Lehoczky war eine der grössten in Österreich-Ungarn. In den Jahren 1851 bis 1912 sammelte er 51 Hort- und viele Einzelfunde. Die Sammlung von T. Lehoczky war die Grundlage zur Errichtung des Museums in Mukačevo.

In den Jahren von 1920 bis 1945 verwaltete das Museum in Mukačevo der Amateur-Archäologe J. Jankovich. Während dieser Zeit kamen noch 28 Hort- und einige Einzelfunde hinzu.

Im Jahre 1950 wurden die Fonds des Museums in Mukačevo, die archäologischen miteingerechnet, dem Staatlichen Museum des Transkarpatengebietes in Užgorod übergeben. In den Jahren 1946—1956 kamen noch 6 Hortfunde hinzu, von denen 3 der Verfasser an der Fundstelle gewann.⁴

Die überwiegende Mehrheit der Hortfunde (78 Einheiten) sind im Museum des Transkarpatengebietes untergebracht. Ausserdem bewahrt die Staatl. Universität in Užgorod und das Staatl. Historische

Museum in Kiew zwei Hortfunde auf. In der Tschechoslowakei befinden sich 6 Hortfunde aus dem Transkarpatengebiet: 3 im Nationalmuseum in Prag und drei in den Museen in Poprad und Oravský Podzámok. Acht Hortfunde gelangten in das ungarische Nationalmuseum in Budapest. Graf Schönborn, dem beinahe der ganze Boden des Komitats Bereg gehörte, übergab 2 Hortfunde dem Anthropologischen und Naturwissenschaftlichen Museum in Wien. In Rumänien bewahrt das Museum in Sighet 2 Hortfunde auf. Unbekannt ist der Aufenthalt von 18 Hortfunden.

Die Mehrzahl der Hortfunde wurde nicht publiziert. Nur 15 unter ihnen wurden mit Abbildungen veröffentlicht. Einige Hortfunde beschrieben oder erwähnten in ihren Abhandlungen T. Lehoczky, J. Hampel, F. Pulszky, P. Reinecke, F. Lessek, A. Tallgren, V. Párvan, G. Childe, J. Jankovich, J. Eisner, N. Åberg, J. Nestor, E. u. J. Zatlukál, J. Filip, J. Hrala, J. Pasternak, W. Szafranski, K. Żurowski, F. Potušnjak, K. Bernjakovič und andere Verfasser.⁵

Die Hort- und Einzelfunde konzentrieren sich in der Talzone und im Vorgebirge des Transkarpatengebietes; tief in den Bergen unweit der Pässe konzentrieren sich die Funde im Tal der Flüsse Už, Latorica und des Nebenflusses Veča. Die urzeitlichen Bronzefunde kommen nur bei den Bergpässen vor. Im südwestlichen Teil des Transkarpatengebietes sind die Hortfunde ziemlich gleichmässig verteilt; in der gebirgigen östlichen Gebietshälfte sind sie seltener, sie kommen hauptsächlich bei der Theiss und beim Unterlauf ihrer Nebenflüsse vor.

Diese Fundverteilung ist kein Zufall. Sie zeugt davon, dass in der Spätbronzezeit nicht nur die Tiefebene, sondern auch das Vorgebirge der Karpaten besiedelt war. Die Tiefebene zu beiden Seiten des Flusses im Theisstal konnten zu bestimmten Jahreszeiten als Viehweiden ausgenützt werden. Die urzeitlichen Bronzefunde bei den Gebirgspässen bezeichnen den Weg, den die Besiedlung neuer Flächen nahm, und die Wege des Tauschhandels mit den Nachbarstämmen im Talkessel des oberen Dnestrtales auf der anderen Seite der Karpaten.

Ungefähr 20 % der Funde stammt überwiegend aus Siedlungen und Gräberfeldern. Es sind auch Fälle von Hortfunden aus einzelnen Siedlungen bekannt. Interessant sind zwei Hortfunde bei Mineralquellen. Die wesentliche Fundmasse stammt offenbar von damals unbesiedelten Stellen.

Die Hort- und Einzelfunde werden (in überwie-

gender Mehrheit) gewöhnlich zufällig beim Pflügen und bei Gärtnerarbeiten gefunden, wie auch beim Roden des Waldes, beim Strassen- und Dammbau oder bei Lehmgewinnung. Sieben Hortfunde wurden vom Wasser an die Oberfläche gespült.

Die Hortfunde befinden sich gewöhnlich in einem oder zwei Gefässen von manchmal ziemlich grossen Ausmassen. Das Gefäss pflegt oft mit einem flachen Stein oder mit einer Schüssel zugeeckt zu sein. Gefässlose Hortfunde sind eine Seltenheit, was auf eine wahrscheinlich provisorische Aufbewahrung hinweist.

Nach der Lage im Jahre 1956 sind im Transkarpatengebiet 116 Hortfunde aus 71 Fundorten bekannt (sie enthalten 1836 Gegenstände) und 148 Einzelfunde aus 42 Fundorten. Die Gesamtanzahl der Funde erreicht 1984 Einheiten, worunter sich 85 goldene Gegenstände befinden. Die Angaben sind nicht absolut genau, da ungefähr 30 % unkompletter Hortfunde in die Sammlung geriet, ein Teil der Bronzegegenstände wurde im Mittelalter umgeschmolzen und ein beträchtlicher Teil verschwand spurlos oder wurde in den beinahe drei Jahrtausenden, seitdem die Hortfunde in die Erde gelangten, umgeschmolzen. Ausserdem befinden sich noch viele Hortfunde in der Erde, die der Archäologie erst in der Zukunft zugänglich sein werden.

Der Inhalt der Hortfunde ist betreffs der Gegenstände nicht gleich. An erster Stelle stehen Hortfunde, die 2 bis 5 Gegenstände beinhalten (32 % der Gesamtanzahl der Hortfunde). Hortfunde mit 6 bis 10 Gegenständen betragen 16 %, mit 11 bis 20 Gegenständen — 18 %, mit 21 bis 35 Gegenständen — 10 % und mit 41 bis 80 Gegenständen — 7 %. Es sind aber auch Hortfunde vorhanden, die 111 (Lazy I), 114 (Vel. Began') und 148 Gegenstände (Boržavskoje) beinhalten. Man muss aber auch den Umstand in Betracht ziehen, dass diese Hortfunde eine grosse Anzahl beschädigter Gegenstände enthalten; in dem Hortfund aus Lazy I betragen sie 51 %, aus Vel. Began' 25 % und aus Boržavskoje 70 %.

Die Hortfunde beinhalten gewöhnlich eine Auswahl von Werkzeugen, Waffen und Schmuckstücken. Es kommen aber auch Hortfunde vor, die nur aus Armreifen (8 Hortfunde), Schwertern (5), ungarischen Schaftlochhäxten (2), Kesseln (1) und Draht (1) bestehen. Der Goldschmuck gehört entweder zu den Bronzehortfunden (8 Hortfunde) oder bildet selbständige Einheiten (9 Fundorte).

Die Hauptmasse der Funde bildet der Schmuck, nach ihm folgen die Werkzeuge, die Gebrauchs-

gegenstände und Gusskuchen, die Waffen und Goldgegenstände:

Schmuck	55 %
Werkzeuge	24 %
Gebrauchsgegenstände	9 %
Waffen	8 %
Gegenstände aus Gold	4 %
Zusammen	100 %

Interesse halber nennen wir das Gewicht der Bronzefunde. Das Gesamtgewicht aller Hort- und Einzelfunde beträgt 155,33 kg. Die grossen Hortfunde, wie z. B. aus Boržavskoje, Lazy I und Vel. Began' erreichen das Gewicht von 5,98, 6,14 und 14,12 kg. Das Gewicht der goldenen Erzeugnisse beträgt 441,34 g. Diese Zahlen sind aber auch nicht genau, da die Gewichtsangaben vieler Funde nicht zu unserer Verfügung stehen.

Die Datierungsfrage der Hortfunde ist kompliziert. In den von T. L e h o c z k y veröffentlichten Hortfunden ist die Datierung nicht angeführt. J. H a m p e l berührt in seiner Abhandlung über die Chronologie der Bronzezeit in Ungarn^{5a} nur die Datierung der Schwerter des Transkarpatengebietes. Der ziemlich unvollständige Bericht von J. P a s t e r n a k über Hortfunde auch aus dem Transkarpatengebiet enthält eine Datierung der Hortfunde, die aber nicht sehr überzeugend scheint. J. P a s t e r n a k hatte nur die Literatur, aber kein Sachmaterial zur Verfügung. J. J a n k o v i c h veröffentlichte keinen einzigen Hortfund. In seinem populären Buch führt J. J a n k o v i c h die Datierung der bronzezeitlichen Denkmäler nicht an.^{5b}

Die erste auf Beweismaterial aufgebaute Chronologie der bronzezeitlichen Hortfunde des Transkarpatengebietes arbeitete im Jahre 1933 J. E i s n e r aus.^{5c} Diese Chronologie gilt für das Transkarpatengebiet grösstenteils noch heute, da seither keine Massenausgrabungen von bronzezeitlichen Denkmälern unternommen worden waren, die uns eine Überprüfung seiner chronologischen Skala ermöglichen würden.

Da sich die archäologischen Kulturen der Ostslowakei und des Transkarpatengebietes in der Spätbronzezeit nahe standen, können wir ohne grosse Abweichungen an dem chronologischen Schema festhalten, das seinerzeit von J. E i s n e r und J. B ö h m^{5d} für das Transkarpatengebiet ausgearbeitet wurde.

Die mittlere Bronzezeit schliesst das dritte Viertel des zweiten Jahrtausends vor u. Z. ein (1500—1200). Die Spätbronzezeit wird in 2 Phasen eingeteilt: die erste — frühe (1200—900) und die zweite

— späte (900—650/600). Die Forschung der Denkmäler des Kuštanovicer Typus (die frühe Eisenzeit), die vom Verfasser und G. I. S m i r n o v a in den letzten Jahren verwirklicht wurde, führte zu der Schlussfolgerung, dass diese Denkmäler nicht an der Grenze des VIII. und VII. Jahrhunderts vor u. Z. auftreten, sondern in der zweiten Hälfte des VII. Jahrhunderts vor u. Z. Darum wird das Bestehen der Kuštanovicer Denkmäler im Transkarpatengebiet, denen Bronzefunde vorangehen, in den Zeitabschnitt der Jahre 650/600 bis 300 vor u. Z. festgesetzt. Die chronologische Skala für die bronzezeitlichen Hortfunde aus dem Transkarpatengebiet kann folgendermassen lauten:

die mittlere Bronzezeit	1500—1200;
die Spätbronzezeit:	
I	1200—900;
II	900—650/600;
die frühe Eisenzeit I (die Denkmäler des Kuštanovicer Typus)	650/600—300.

Das angeführte Schema ist provisorisch und unterliegt je nach der Ansammlung von neuem Material der Veränderung.

Zur genaueren Bearbeitung der Chronologie würden Forschungsangaben aus bronzezeitlichen Siedlungen und Gräberfeldern beträchtlich beitragen. Das Material, das zur Zeit zur Verfügung steht, ist zu mangelhaft. Es wurde von T. L e h o c z k y, J. J a n k o v i c h und den Gebrüdern Z a t l u k á l aus Zufallsfunden und Ausgrabungen ohne Dokumentation gewonnen. Da die Hortfunde isoliert, ausserhalb von Kultureinheiten auftreten, verkleinert sich ihr Wert beträchtlich.

Die frühzeitlichsten Hortfunde (vom Ende der mittleren Bronzezeit) stammen aus Kolodnoje (Tó-kés) und Podmonastyr'; der letztere von den beiden Hortfunden wurde im Jahre 1943 gefunden und niemals publiziert. Diese Hortfunde gehören zum Koszider-Typus.⁵⁶ Eine ihrer Besonderheiten ist die staunenswerte Eintönigkeit. Bis auf eine unbedeutende Ausnahme bestehen sie im wesentlichen aus Waffen und Schmuck. Die Werkzeuge sind unter ihnen selten, was gesetzmässig darauf hinweist, dass die verhältnismässig kleine Menge des gewonnenen Erzes die Nachfrage nicht vollständig decken konnte.

Ohne auf die Einzelheiten der Diskussion zwischen I. B ó n a und A. M o z s o l i c s über die Hortfunde des Koszider-Typus einzugehen, muss die Bemerkung gemacht werden, dass die frühzeitige Datierung der Hortfunde aus Kolodnoje durch

I. B ó n a zweifelhaft ist.⁵⁷ Der Umstand, dass sich im Hortfund eine Axt mit angedeutetem Tülnausschnitt befindet, wie auch eine Nadel mit blattförmigen Anhängern, weist darauf hin, dass wenn der Hortfund nicht in das Ende der mittleren Bronzezeit gehört, so doch in die Übergangszeit von der mittleren zur späten Bronzezeit.

Die Gründe, die der Verfasser für das Eingraben der Hortfunde angibt, wirken nicht sehr überzeugend, er bringt sie mit den Wellen der Völkerwanderung von dem nördlichen Gebiet des Schwarzen Meeres nach dem Westen in Verbindung.⁵⁸ Es ist aber bemerkenswert, dass ausser einiger strittiger Thesen, die Abhandlung von I. B ó n a wegen der Menge des enthaltenen Materials und der Beweisführung von Tatsachen eine grosse Bedeutung hat.

Während man die Hortfunde vom Ende der mittleren Bronzezeit deutlich voneinander unterscheiden kann, ist die chronologische Einteilung der Hortfunde aus der Spätbronzezeit um vieles beschwerlicher. Wie weiterhin angeführt wird, kann die Entwicklung der Werkzeuge und Waffen im wesentlichen verfolgt werden, wie auch die Erklärung der Gründe, die zur Entdeckung neuer Bronzeformen führten. Die alten Bronzegiesser suchten unaufhörlich nach neuen, passenderen und besser ausnützbaren Formen des Handwerksgerätes und der Waffen bei einem recht kleinen Rohstoffverbrauch. Es gelang ihnen grösstenteils glänzend die komplizierten technischen Probleme zu lösen.

Die grösste Anzahl von Hortfunden aus dem Transkarpatengebiet (95 Einheiten) stammt aus der ersten Phase der Spätbronzezeit, d. h. aus der grössten Blütezeit der Bronzemetallurgie. Die zweite Phase der Spätbronzezeit vertreten nur 9 Hortfunde. Es ist bemerkenswert, dass dieses Missverhältnis an Schärfe verliert, je mehr Angaben zur genauen Chronologie gewonnen werden.

Eine kleinere Gruppe (10 Einheiten) bilden Hortfunde, deren Datierung dadurch erschwert wird, weil ihre Beschreibung in der Literatur keine genauen Chronologieangaben zur Bestimmung enthält.

Bei der Zusammenstellung der Bibliographie zu den Hort- und Einzelfunden wurden nicht nur literarische Quellen, sondern auch das Archiv der Manuskripte von T. L e h o c z k y (4 Bände), wie auch der Katalog von J. J a n k o v i c h, die in dem Museum des Transkarpatengebietes in Užgorod aufbewahrt sind, benützt.

Zum bequemeren Gebrauch der Fundkarte entspricht die Fundnummer im Verzeichnis der Hortfunde der Nummer auf der Karte (Seite 383).

Das Fundverzeichnis ist in 4 Gruppen eingeteilt: Hortfunde vom Ende der mittleren Bronzezeit, Hortfunde aus der ersten und zweiten Phase der Spätbronzezeit und die Gruppe der Hortfunde, die nicht genau datierbar ist. Danach folgt das Abc-Verzeichnis der einzelnen Funde nach der Fundortbezeichnung (siehe Anmerkung auf Seite 349 unten).

I. Handwerksgeräte und Gebrauchsgegenstände

Die Sichel

Die Werkzeugsübersicht beginnen wir mit den Sichel, da sie das charakteristischste landwirtschaftliche Gerät sind, das in der Ökonomie der damaligen Gesellschaft die Hauptrolle spielte.

Unter den Werkzeugen betragen die Sichel 36 % (169 Stück), d. h. dass sie zahlenmäßig nach den Tüllenbeilen den zweiten Platz einnehmen. Die Sichel befanden sich in 30 Hortfunden. Im rechtsseitigen Ufergebiet der Theiss sind drei Sicheltypen vertreten:

1. *Knopfsichel*,
2. *Sichel mit Griffzunge*,
3. *Hakensichel*.

Der erste Sicheltypus wird nach der Klingenform in drei Gruppen eingeteilt:

Zur ersten Gruppe gehört die Klinge mit nur leicht geschwungenem Mittelteil (Taf. I: 1, 3, 13). Solche Sichel befinden sich in den Hortfunden aus Boržavskoje, Podmonostyr', Tákos und Gelénes.

Die zweite Gruppe bilden Sichel mit halbkreisförmigen Klingentrüben (Taf. I: 4, 6). Auch diese Sichelgattung ist nicht zahlreich vertreten, sie ist aus dem Fund in Užgorod⁶ bekannt.

Zur dritten (zahlreichsten) Gruppe gehören Sichel, die zwischen der ersten und zweiten Gruppe stehen. Die Mitte der Klinge ist beträchtlich geschwungen, doch nicht in dem Masse wie bei den anderen Sichelgruppen (Taf. I: 2, 7). Diese Sichel sind in den Hortfunden aus Boržavskoje,⁷ Lazy I,⁸ Zmejvka, Podmonastyr', Suskovo,⁹ Botrad', Andrejevka, Obava II, Užgorod und Barabás vertreten.

Die Klingentrüben sämtlicher Sichel werden durch eine oder öfters durch zwei Rippen verstärkt. Das Klingende ist gerade oder leicht abgerundet (Taf. I: 3, 13). Ein Exemplar hat ein spitzes Ende (Taf. I: 7).¹⁰

In einigen Fällen führen vom Zapfen aus 2–4 erhabene Querrippen (Taf. I: 1–3). Die Kehrseite

der Sichel ist glatt. Sämtliche Sichel wurden für die rechte Hand verfertigt.

Die Sichel der 1. und 3. Gruppe vergesellschafteten sich in denselben Hortfunden, z. B. in Podmonastyr', Boržavskoje, Suskovo, Zmejvka u. a.

Bei der Sichelform des ersten Typus ging man mit dem Bronzematerial sehr sparsam um, die Sichel bestehen eigentlich nur aus der Klinge. Der Holzgriff dieser Sichel war offenbar sehr einfach. Nach der Analogie der mittelalterlichen Befestigung der Messer mit konischen Zapfen in Ungarn^{10a} stellen wir uns die Befestigung des Griffes folgendermassen vor (Taf. I: 11): von einem Ende des Holzgriffes wurde der Länge nach die Griffrückseite einige Zentimeter abgeschnitten. Zuunterst wurde die Öffnung für den konischen Zapfen gebohrt und die Rippen für die Rippen des Sichelrückens. Der Sichelgriff wurde in die vorbereiteten Bohrungen eingelegt, die abgeschnittene Griffrückseite hinzugefügt und die ganze Konstruktion mit einem Strick oder mit Pech gefestigt.

Die Rippen bei den konischen Sichelzapfen, die nach der Meinung W. Szafránski¹¹ eine Verzierung waren, dienten wohl kaum dazu. Solche Sichel sind ein Beispiel weiterer Vervollkommnung und werden in einen späteren Zeitabschnitt datiert. Die Rippen beim Zapfen erhöhten den Widerstand bei der Verpackung im Holzgriff und dienten zur Verstärkung der Klinge.

Die Sichel des ersten Typus treten unter den Geräten früher auf als die Äxte. In der Slowakei kommen sie schon in der Frühphase der mittleren Bronzezeit vor.¹² In Böhmen begegnen wir solchen Sichel in der süd- und westböhmisches Grabhügelkultur der mittleren Bronzezeit;¹³ in Ungarn treten sie am Ende der autochthonen Bronzezeit auf (nach Reinecke-Willvonseder am Ende der Periode B 2 oder nach A. Mozsolics¹⁴ zu Ende B III), d. h. am Ende der mittleren Bronzezeit.

Die frühesten Sichel mit ziemlich schwach geschwungener Klinge aus Grosspolen reiht W. Szafránski auch in die mittlere Bronzezeit ein (B III nach Montelius).¹⁵ In den gleichen Zeitabschnitt datiert K. Żurowski¹⁶ die Sichel des oberen Dnestrgebietes. Im mittleren Dnestrgebiet kommen die Knopfsichel im Material der Noakulturgruppe (X.–XI. Jahrhundert vor u. Z.)¹⁷ vor. Auf dem Gebiet der Ukrainischen Sowjetrepublik sind solche Sicheltypen aus den Hortfunden mitteleuropäischen Ursprungs im südlichen Buggebiet bei Štetkovo (mittlere Bronzezeit) und Nikolajev (Spätbronzezeit) bekannt.¹⁸

Knopfsicheln standen lange Zeit in Gebrauch. Z. B. im Hortfund aus Niedzieliska (Westgebiet der Ukrainischen Sowjetrepublik) vergesellschaftet sich diese Sichel mit Bronzekesseln, Schalen, einer Fibel, einer Eisenaxt und einem Amboss. Diesen Hortfund datiert T. Sulimirski in die frühe Eisenzeit (900—700).¹⁹

Im Transkarpatengebiet wurden also die Sichel des ersten Typus im Laufe von 450—500 Jahren benützt, von der mittleren Bronzezeit bis zur frühen Eisenzeit.

Die folgende Form wird von Sichel mit rechteckig verlängerter Griffzunge gebildet (Taf. I: 5, 6, 8, 10). Auf der Bahn des Griffendes sind 2—3 erhabene Rippen zur Festigung der Klinge, die zusammen mit dem Griffende halbkreisförmig geschwungen ist. Dreiviertel der Klingenlänge ist von derselben Breite wie das Griffende. Das Klingenende verjüngt sich. Das Klingenende mancher Sichel ist leicht nach aussen gebogen (Taf. I: 8). Sämtliche Sichelgriffe haben 2—3, selten 5 Längsrippen, manchmal mit geschmiedeten Querkerben. Diese Rippen dienten nicht zur Verzierung, sondern zur besseren Befestigung und Elastizität des Griffendes. Dort, wo die Klinge in das Griffende übergeht, befindet sich an der Aussenseite ein Zapfen in Form eines kleinen Drei- oder Rechteckes. Bei der Forschung der Schlagrichtung zeigte es sich, dass diese Zapfen zur Stütze beim Einschlagen der Sichel in den Griff dienten. Das wurde auch durch die zwei- oder dreimalige Gabelung am Griffende unterstützt. Eine Ausnahme bildet die Sichel aus Suskovo (Taf. I: 12), die statt des Zapfens einen 16 cm langen Stiel hat, dessen Zweck unklar ist.²⁰ Es geht offenbar um ein Unikat; Entsprechungen sind unbekannt.

Die Sichel von diesem Typus sind nicht so zahlreich vorhanden, wie die Sichel des ersten Typus; sie befinden sich in den Hortfunden aus Obava II, aus dem Bezirk Beregovo,²¹ Lazy I, Užgorod, Vel. Began' und Boržavskoje.²²

Die wenig zahlreichen Varianten des zweiten Sicheltypus sind:

1. Sichel mit leicht geschwungener Klinge unter einem stumpfen Winkel zur Längsachse des Griffendes. Am Übergang des Griffendes zur Klinge sind deutliche Schlagspuren vom Einschlagen in den Holzgriff zu sehen. Manchmal fehlt bei solchen Sichel der seitliche Zapfen. Ähnliche Sichelformen wurden in den Hortfunden aus Boržavskoje und Borodivka gefunden (Taf. I: 5).

2. Breite Klingensichel zeigen sich durch ihre massive Form aus. Die Klinge ist doppelt so breit

wie der Griff. Der Klingenträger bildet mit dem Griff einen Halbkreis. In der Mitte des Griffes befindet sich gewöhnlich eine viereckige oder runde Öffnung, der Seitenzapfen am Griff fehlt oft (Taf. I: 6). Die Sichel der zweiten Variante sind aus den Hortfunden aus Vel. Began', Lazy I, Radvanka,²³ und aus dem Bezirk Užgorod bekannt.

Der zweite Sicheltyp vergesellschaftet sich nicht selten mit dem ersten Typus, z. B. in den Hortfunden aus Suskovo, Vel. Lučki, Boržavskoje, Boržava, Obava II und Botrad'. Am verbreitetsten waren sie aber in der Spätbronzezeit.²⁴ Das ist keine zufällige Erscheinung. In der Spätbronzezeit bei wachsender Metallgewinnung, arbeiteten die alten Bronzegegesser günstigere Sichelformen bezüglich der Griffbefestigung und der Klingenlänge aus.

Der zweite Sicheltypus stand im Transkarpatengebiet während der ganzen Spätbronzezeit in Gebrauch. In Böhmen gehörten diese Sichel zu den Hortfunden der Spätbronzezeit²⁵ oder der Frühhallstattzeit,²⁶ in Ungarn werden sie in die Frühhallstattzeit datiert,²⁷ in Jugoslawien — HA—B (Reinecke),²⁸ in Grosspolen²⁹ und im oberen Dnestrgebiet³⁰ in die Spätbronzezeit bis zur frühen Eisenzeit, im Süden der Ukrainischen Sowjetrepublik — in die Spätbronzezeit³¹ und in Rumänien in die Vorhallstatt- und Hallstattzeit.³²

Den letzten — dritten Typ stellen die Hakensichel vor. Im Transkarpatengebiet kommt nur ein Exemplar vor, das sich im Hortfund bei Mal. Dobron' befand. Die Sichel ist von kleinen Ausmassen. Der flache Klingenträger wird von einer ziemlich massiven Rippe verstärkt. Die halbkreisförmig geschwungene Klinge ist in der Mitte am breitesten. Das Griffende ist hakenförmig nach oben gerichtet (Taf. I: 9).

Das Hauptverbreitungsgebiet dieser Hakensichelform ist Siebenbürgen und teilweise Ungarn, über diese Grenzen hinauf trifft man sie selten an. In der Slowakei kennen wir nur ein Exemplar,³³ im oberen Dnestrgebiet acht Stück,³⁴ im mittleren Dnestrgebiet aus einer Siedlung der Noakultur bei der Gemeinde Magala 2 Exemplare,³⁵ in Rumänien kennen wir einige Fundorte³⁶ wie auch im Gebiet nördlich des Schwarzen Meeres.³⁷

Im Transkarpatengebiet standen die Hakensichel hauptsächlich in der zweiten Phase der Spätbronzezeit in Gebrauch. In Siebenbürgen werden sie in die dritte bronzezeitliche Periode Siebenbürgens eingereiht (XII.—XI. Jahrh. vor u. Z.) und sie stehen auch in der IV. Periode in Gebrauch.³⁸ M. R o s k a leitet die Sichel aus dem Gebiet des Schwarzen Meeres von den siebenbürgischen ab.

A. A. Jessen bewies überzeugend in seinen Forschungen die parallele Entwicklung der Hakensicheln in Siebenbürgen und im nördlichen Gebiet des Schwarzen Meeres. Die Entwicklung der Sicheln im unteren Dneprraum war eine örtliche Erscheinung, auf die der Kernpunkt der nordkaukasischen urzeitlichen Metallurgie einen grossen Einfluss ausübte.³⁹

Die Beile

Zahlenmässig nehmen die Beile unter den Arbeitsgeräten den ersten Platz ein — 49 % (227 Stück). Sie kommen in 52 Hortfunden vor und bilden 24 Einzelfunde. Im oberen Theissgebiet sind drei Typen von Beilen vertreten: 1. *Tüllenbeile*, 2. *Lappenbeile*, 3. *Flachbeile*.

Die Tüllenbeile

Diese Beilgruppe ist die zahlreichste. Die charakteristische Linie der Tüllenbeile ist die konische im Grundriss ovale Tülle, die Zweidrittel der Beillänge einnimmt, weiter die Randwulst und die aus ihr herauswachsende runde Öse. Die Schneide verbreitert sich in der Richtung der Arbeitskante. An einigen Exemplaren sind an der Schneide Spuren von Beschlügen zu sehen, die zur Festigung dienen. Die Tüllenbeile werden nach der Tüllenform in zwei Gruppen eingeteilt, wobei jede von ihnen einige Varianten aufweist:

Die erste Gruppe vertreten *Beile mit gerade ausgebildetem Tüllenrand* (Taf. II: 1–13, III: 1–10). Die massive Randwulst war notwendig um die Tülle vor dem Zerschneiden beim Schlagen zu schützen. Die Beile dieser Gruppe zeichnen sich durch ihre schöne Form und harmonischen Proportionen aus. Der leicht sich verjüngende Beilkörper geht fließend in die Schneide über. Die Breite der Schneide ragt gewöhnlich nicht über die Tüllenbreite hinaus. Ihre Arbeitskante pflegt leicht abgerundet oder gerade zu sein (Taf. II: 1, 2). Ein Exemplar hat zu beiden Seiten im oberen Drittel unter der Öse zwei Durchlochungen zur besseren Befestigung des Schaftes (Taf. II: 2). Die Tüllenbeile von diesem Typus sind die massivsten unter allen übrigen. Ihr Gewicht erreicht 400–500 g.

Bis auf wenig Ausnahmen (Taf. II: 3, 5, 8, 10) haben sämtliche Tüllenbeile auf der Tülle eine Verzierung aus feinen Relieflinien. Sie werden gewöhnlich von zwei bis drei unter der Wulst horizontal umlaufenden Linien gebildet. Darunter befindet sich ein mit der Spitze nach unten gerichtetes Dreieck, von dessen Spitze drei vertikale Linien führen (Taf. II: 1, 2). Manchmal wird das

Dreieck von einem Halbkreis ersetzt (Taf. II: 4). Tüllenbeile von solchem Typus kennen wir aus den Hortfunden aus Vel. Began', Barbovo, Suskovo, Vel. Bereznij,⁴⁰ Mal. Dobron', Mužijevo, Mukačevovo, Zmejevka II, Zagat'je, Obava II, aus dem Bezirk Užgorod und Beregovo.

Die vielfachen Varianten der ersten Tüllenbeilgruppe sind:

1. Beile, deren Tülle durch einige Rippen verstärkt ist. Die Arbeitskante der Schneide ist selten breiter als die Tülle (Taf. II: 5, 6, 8). Ein Beil hat auf beiden Seiten vier walzenförmige Ansätze, die vertikal angebracht sind. Die Zapfen dienten nicht nur zur Verzierung, sondern sie waren auch (ausser der Öse) bei der Befestigung des Beiles im Schaft vorteilhaft (Taf. II: 7). An einem anderen Exemplar fehlt die Öse. Unter dem Tüllenrand waren zwei beiderseitig durchlaufende Öffnungen (Taf. II: 8).

2. Beile, die durch ihre im Profil sehr feine Schneide charakteristisch sind. Die Arbeitskante der Schneide ist manchmal zweimal so breit wie der Tülle. Es kommen verzierte und unverzierte Beile vor (Taf. II: 8–11).⁴¹

3. Die Miniaturbeile. Die Arbeitskante ist breiter als die Tülle. Die Schneide ist manchmal abgechrägt, was die Wirksamkeit beim Hacken erhöht (Taf. III: 1, 3–7). Bei zwei Exemplaren ist die Schneide beträchtlich verdickt und keilförmig (Taf. III: 2). Die Tüllen sind mit waagrechten Rippen, geometrischen Ornamenten und falschen Lappen verziert (Taf. III: 2–6). Zu dieser Gruppe gehört noch ein dünnwandiges kleines Beil ohne Öse (Taf. III: 8).

4. Beile des siebenbürgischen Typus. Bei den massiveren führt vom Tüllenrand eine schmale vertikale Wulst, die sich der Schneide zu verbreitert (Taf. III: 9, 10). Die kleineren Beile haben auf der Tülle eine Reliefverzierung (Taf. III: 7).

Die Tüllenbeile treten in der Slowakei in der zweiten Hälfte der mittleren Bronzezeit auf⁴² und überdauern die ganze Spätbronze- und Hallstattzeit.⁴³ Die Beile mit geradem Tüllenrand treten im Vergleich zu den Beilen der zweiten Gruppe früher auf. Aber auch in der ersten Gruppe kommen chronologische Abweichungen vor. So treten die Beile der zweiten und dritten Variante später auf.⁴⁴ Die alten Bronzegießer suchten nach zweckmässigeren Formen, bei deren Herstellung der Verbrauch an Bronze nicht sehr gross war. Aus einem massiven, schweren Beil konnte man drei bis fünf kleine Beile umgiessen. Die Beile der zweiten Variante mit der schmalen Schneide erwiesen sich wegen ihrer Sprö-

digkeit als unzweckmässig und waren darum nicht sehr verbreitet (in mitteleuropäischen Sammlungen kommen sie nur vereinzelt vor).

Beile mit gerader Tülle waren besonders in der ersten Phase der Spätbronzezeit verbreitet und zwar ausser im Transkarpatengebiet in der Slowakei,⁴⁵ Mähren,⁴⁶ Ungarn,⁴⁷ Siebenbürgen,⁴⁸ Jugoslawien,⁴⁹ Polen,⁵⁰ im oberen Dnestrgebiet,⁵¹ in der Ukraine⁵² und in der Moldauischen Sowjetrepublik.⁵³

Die Beile des siebenbürgischen Typus sind im Transkarpatengebiet durch die westliche Variante vertreten. Die östliche Variante, die für die Moldau (Ostrumänien) und den Südtel der Ukrainischen Sowjetrepublik charakteristisch ist, fehlt.⁵⁴ Die Beile des siebenbürgischen Typus reihen sich in die Spätbronzezeit⁵⁵ und Hallstattzeit ein.⁵⁶

Die zweite Gruppe bilden *Beile mit konkav eingezogener Tüllenmündung* (Taf. III: 11–16, IV: 1–5). Diese Gruppe ist am zahlreichsten. Die konkav eingezogene Tüllenmündung endet vorne mit einem scharfen schnabelartigen Fortsatz. Um den Tüllenrand läuft eine rippenartige Wulst. Die Tülle ist gewöhnlich breiter als die Schneide. Die Tülle hat gewöhnlich einen ovalen Querschnitt, selten einen vier- oder sechseckigen (Taf. III: 12, IV: 1, 3). Die Tülle ist im mittleren Teil leicht eingezogen und geht dann fließend in die Schneide über, so dass das Beil von eleganter Form ist. Die Schneide ist leicht abgerundet, selten gerade, oder nach vorne geneigt. Die Beile der zweiten Gruppe sind grösstenteils unverziert. Eine Ausnahme bilden acht Beile, die unter der Tülle eine Verzierung aus Reliefrippen oder geometrischen Ornamenten haben (Taf. IV: 3–5).

Durch den schnabelartigen Fortsatz suchten die alten Bronzegiesser lange, doch nicht ohne Erfolg, die Konstruktion der Beile zu festigen. Die Analyse der bei der Arbeit zerbrochenen Beile führt zu dem Schluss, dass der Vorderrand des Beiles (von der Öse aus) die verwundbarste Stelle der Beile war. Bei der Schlagführung lag der grösste Druck auf diesem Teil. Darum musste so eine Konstruktion entworfen werden, bei der der schnabelartige Fortsatz die besondere Aufgabe einer Gegenstütze auf sich nahm, die den Druck bei der Schlagführung gleichmässig verteilte.

Eine Übergangsform zwischen der ersten und zweiten Gruppe bilden Beile mit kaum merklich konkav eingezogenem Tüllenrand; sie stammen aus Lazy I und Kolodnoje.

In der Slowakei reihen sich die Beile mit konkav eingezogenem Tüllenrand in die späte Phase der

mittleren Bronzezeit ein;⁵⁷ diese Beile überdauern die Hallstattzeit und vergesellschafteten sich manchmal mit latènezeitlichen Funden.⁵⁸ Beile von ähnlichem Typus waren ausser in der Tschechoslowakei auch in Ungarn,⁵⁹ im oberen Dnestrgebiet,⁶⁰ in der Moldau,⁶¹ in Rumänien⁶² und in Jugoslawien⁶³ sehr verbreitet. Gewöhnlich haben diese Beile ausserhalb Mitteleuropas ein begrenztes Verbreitungsgebiet. Im Transkarpatengebiet standen sie hauptsächlich in der Spätbronzezeit in Gebrauch.

Die Lappenbeile

Die Lappenbeile und ihre Bruchstücke sind von 10 Exemplaren vertreten, in den Hortfunden (Dubrava, Zmejevka, Mal. Dobron', Fejércse, Čopovka und Čornýj Potok), wie auch in Einzelfunden (Bezirk Beregovo, Podgorjany, Bez. Užgorod und Šalanki).

Diese Beile haben eine flache Basis von länglich ausgezogener Form, an deren Ober- und Mittelteil beiderseits ein Paar nach innen gebogener Lappen angebracht ist. Zwischen den Lappenrändern ist ein kleiner Zwischenraum. Am Oberteil der Basis ist ein ovaler Ausschnitt zur besseren Befestigung des Schaftes angebracht. Grösstenteils verbreitert sich der untere Beilteil bei den Lappen, der Mittelteil verjüngt sich um sich in der Richtung zu der Schneide zu verbreitern.⁶⁴ Zwei Beile haben unter den Lappen zwei kleine Fortsätze (Schultern),⁶⁵ die die Schneide abteilen (Taf. IV: 8, 9).

Sämtliche Beile ausser einem (Taf. IV: 9)⁶⁶ sind unverziert. Das Beil aus dem Hortfund aus Zmejevka III (hallstattzeitlicher Beiltypus) ist beinahe doppelt so breit wie die übrigen Beile⁶⁷ (Taf. IV: 8).

Die Lappenbeile entwickelten sich wahrscheinlich aus den Aunjetitzer Flachbeilen mit kleinen Randleisten.⁶⁸ Für die älteste Form hält man die mittelständigen Lappenbeile. Ihr Ursprung fällt in die zweite Phase der mittleren Bronzezeit.⁶⁹ In der Spätbronze- und Hallstattzeit⁷⁰ rücken die Lappen näher zueinander und berühren sich sogar.⁷¹ Die oberständigen Lappenbeile vergesellschafteten sich mit den Schwertern des Liptauer Typus und leben bis in die frühe Eisenzeit.⁷² Wir kennen z. B. aus einem einzelnen hallstattzeitlichen Gräberfeld Lappenbeile, deren Tülle aus Bronze und deren Schneide aus Eisen ist.⁷³ Beile des hallstattzeitlichen Typus waren in der zweiten Hälfte der Spätbronzezeit des Transkarpatengebietes verbreitet.⁷⁴ Die Lappenbeile waren ausser in der Tschechoslowakei und Siebenbürgen auch in Ungarn⁷⁵ und Polen⁷⁶ verbreitet.

Die Flachbeile

Diese Beile kommen am rechten Ufer des oberen Theissgebietes selten vor. Zwei Exemplare fanden sich in den Hortfunden aus Tákos und Gelénes, das dritte geriet in die Sammlung von T. L e h o c z k y von einem Kupferschmied in Užgorod und wir wissen nicht, wo es sich befindet.⁷⁷

Die Flachbeile sind klein und haben die Form eines flachen ausgezogenen Dreiecks, sie sind wahrscheinlich aus Kupfer (Taf. IV: 10). Das Exemplar aus Gelénes hatte kaum erkennbare Randleisten. Die Schneide ist leicht abgerundet.

Die Flachbeile sind die ersten Metallwerkzeuge im Äneolithikum und in der (Voraunjetitzer) Frühbronzezeit.⁷⁸ Das Beil aus Gelénes ist ein späterer Typ im Vergleich zum Beil aus Tákos und es war wahrscheinlich ein Vorbild der Aunjetitzer Randleistenbeile mit breiter halbkreisförmiger Schneide vom „italischen Typus“.⁷⁹

Es ist eine kennzeichnende Tatsache, dass die Hortfunde aus der Spätbronzezeit Flachbeile enthalten. Es ist wohl kaum annehmbar, dass sich diese Beile von Geschlecht zu Geschlecht im Laufe von 1000 Jahren vererbten. Es ist wahrscheinlicher, dass diese Beile zufällig in die Hortfunde gerieten und als Metall erhalten blieben.

Die Tüllenhammer

Die Tüllenhammer sind ein ziemlich seltener Fund. Wir kennen 5 Exemplare aus den Hortfunden von Makar'jevo, Mužijevo I–II, Mal. Began' und Podmonastyr'. Sie sind durch zwei Formen vertreten:

1. Die Tülle der Tüllenhammer reicht bis zum zweiten Drittel der Körperlänge, Die Öse beim Tüllenrand ist gerade oder verbreitert sich leicht zur Arbeitswand des Körpers. Der Arbeitsteil ist flach oder leicht abgerundet (Taf. IV: 11).

2. Ein Tüllenhammer von beinahe rechteckiger Form mit einer runden Durchlochung in der Mitte. An den Arbeitsflächen sind Säge- und Bruchspuren. Der Tüllenhammer stammt aus dem Hortfund von Vel. Began'. Er ist aus rotem Kupfer hergestellt. (Taf. IV: 14.)

Die Tüllenhammer der ersten Variante sind in Ungarn,⁸⁰ Siebenbürgen⁸¹ und im oberen Dnestrgebiet⁸² bekannt, wo sie in den Einheiten der Spätbronzezeit vorkommen.

Der Tüllenhammer der zweiten Variante ist aus einer Beilhacke oder einer Hammeraxt, die für das Äneolithikum und die frühe Bronzezeit in Mitteleuropa charakteristisch sind, hergestellt.

Die Messer

Im Transkarpatengebiet sind keine zahlreichen Messerfunde — 17 Stück aus 8 Hortfunden (Barbovo, Beregovo I,⁸³ Vel. Began', Vel. Bereznyj,⁸⁴ Lazy I,⁸⁵ Medvež'je, Mukačevo II, Tákos) und einem Einzelfund (Bez. Beregovo). Sämtliche Messer sind mit dem Griff zusammen aus einem Stück gegossen. Es gibt vier Varianten:

1. Ein zweischneidiges Messer mit symmetrischer Klinge, das im Querschnitt die Form eines abgeflachten Rhombus hat. Die Messerschale ist flach, die Ränder sind aus- und eingebogen (Taf. IV: 12).

2. Ein einschneidiges Messer, dessen Klinge in der Mitte gehämmert und mit einer massiven Rippe verstärkt ist, hat ein leicht erhöhtes Klingende. Der Griff ist flach, mit Rippen an den Rändern und mit 1–3 Durchlochungen in der Mittelachse zur Befestigung der hölzernen oder knöchernen Messerschalen. Die Verzierung fehlt (Taf. IV: 13).

3. Der Klingenträger ist gebogen und mit einer massiven Rippe versehen. Die Arbeitskante der Klinge ist beinahe gerade. Der Griff hat die Form einer konischen Tülle. Die Messer sind gewöhnlich verziert.

4. Der gerade Klingenträger ist mit einer ziemlich massiven Rippe versehen. Die Messerschale hat eine runde Öffnung zur Befestigung des Griffes.

Für die früheste Messerform kann man die erste Variante halten. In ihrer Form stehen sie den Dolchen am nächsten, sie wurden erst in der späten Phase der mittleren Bronzezeit durch Messer ersetzt. Die Messer der zweiten und dritten Variante waren am verbreitetsten. Sie standen im Laufe der Spätbronzezeit und Frühhallstattzeit^{85a} in Gebrauch. Die vierte Variante ist ein seltener Typ, dessen Entsprechungen uns unbekannt sind.

Die Sägen

Auch die Sägen sind in den Hortfunden nicht sehr zahlreich vertreten. Wir kennen 15 Exemplare (die hauptsächlich als Fragmente erhalten sind) aus den Hortfunden von Beregovo II, Boržava, Boržavskoje, Zmejevka III, Kanora,⁸⁶ Lazy I,⁸⁷ Obava I,⁸⁸ Suskovo⁸⁹ und aus einem Zufallsfund aus dem Bez. Beregovo.⁹⁰

Die Sägen sind eigentlich längliche, schmale Plättchen von der Form eines Besteckmessers. Das Klingende ist abgerundet. Der Griff ist klein und schmaler als die Klinge (Taf. V: 4, 5). An einigen Exemplaren kann man im Mittelteil der Klinge Beschläge beobachten, die zur Festigung dienten. Die

Zähne sind klein und wurden senkrecht zur Längsachse der Klinge ausgehackt.

Die Sägen waren auch in Ungarn,⁹¹ Siebenbürgen,⁹² in der Moldauischen Sowjetrepublik⁹³ verbreitet, wo sie in Fundeinheiten der Spätbronze- und Hallstattzeit vorkommen. In anderen Gebieten kommen die Sägen selten vor und sie haben eine andere Form.⁹⁴

Die Meissel

15 Meissel wurden in 11 Fundorten gefunden. Nach ihrer Form werden sie in drei Gruppen eingeteilt:

1. Die Flachmeissel (ohne Tülle) sind in den Hortfunden in Lazy I,⁹⁵ Zmejevka III⁹⁶ und in Užgorod⁹⁷ (Einzelfund) vertreten. Die Schneide ist lang und flach. Am Oberteil sind deutliche Schlagspuren zu sehen (Taf. V: 3). Die Meissel aus Zmejevka III ist im wesentlichen von den anderen verschieden. Die Klinge ist blattförmig und an den Seiten durch massive Rippen verstärkt. Die Arbeitskante ist schmal und gerade (Taf. V: 1).

2. Die Tüllenmeissel waren am meisten verbreitet. Im Transkarpatengebiet wurden 8 Exemplare in den Hortfunden von Badalovo,⁹⁸ Boržavskoje,⁹⁹ Vel. Bereznyj,¹⁰⁰ Mal. Dobroň,¹⁰¹ Mukačevo,¹⁰² Lazy I¹⁰³ und Stanovo gefunden.

Die Tüllenmeissel haben eine gerade oder kegelförmige Tülle, die fließend in die Klinge übergeht. Die Klinge ist gewöhnlich länger als die Tülle. Am Tüllenrand ist eine Wulst. Unter der Wulst sind oft zwei Durchlochungen zur Befestigung des Griffes.

Die Tüllenmeissel sind durch einige Varianten vertreten:

a) Meissel mit blattförmiger Schneide, die an den Seiten, besonders an der Arbeitskante Rippen haben (Taf. V: 2). Es muss erwähnt werden, dass diese Klingenform (wie auch aus dem Hortfund aus Zmejevka III) die zweckmässigste war. Diese Meissel standen lange Zeit in Gebrauch (sie erhielten sich gewöhnlich im ganzen). Sämtliche erwähnten Kennzeichen der Schneide: die Blattform, die Randrippen, eine sehr kleine Arbeitskante erhöhten die Elastizität und Festigkeit des Meissels.

b) Der Hohlmeissel ist gewöhnlich, wie die Beile, mit einem plastischen Ornament verziert. Das Gerät zerbrach an der schwächsten Stelle — dort, wo die Tülle in die Klinge übergeht.

c) Kleine Meissel, deren Tülle plötzlich mit einer kleinen Klinge endet (Taf. V: 11).¹⁰⁴

3. Die dritte Gruppe bilden Meissel, die aus anderen Gegenständen hergestellt worden waren.

Hierzu gehört der Meissel aus dem Hortfund aus Lazy I, der aus einem abgebrochenen Lanzenspitzenende hergestellt wurde (Taf. V: 13). Aus dem Hortfund aus Suskovo¹⁰⁵ stammen zwei kleine Meissel, die aus gerade gebogenen Armreifen gefertigt worden waren (Taf. V: 12). Die Arbeitskante wurde breitgeklopft und geschärft. Am Körper blieb die rippenartige Verzierung erhalten.

Sämtliche Meisseltypen waren in Mitteleuropa und im oberen Dnestrgebiet¹⁰⁶ sehr verbreitet, sie sind aber zahlenmässig weniger vertreten als die Sichel- oder Tüllenbeile. Zu den frühesten Formen gehören die Flachmeissel, die schon in den äneolithischen und Aunjetitzer Fundeinheiten vorkamen.¹⁰⁷ Die Tüllenmeissel treten in der mittleren¹⁰⁸ und späten Bronzezeit auf.¹⁰⁹

Die Durchschläge

Diese Geräteform kommt selten vor. Sie hat die Form eines Stachels, der mit einer Schneide endet. Das Exemplar aus Suskovo ist ein achtkantiger Stachel, an dessen Oberteil markante Schlagspuren zu sehen sind (Taf. V: 8). Aus Užgorod stammt ein flaches, im Oberteil rundes, im Unterteil massives Exemplar (Taf. V: 10). Zu dieser Gruppe reiht sich noch ein kegelförmig gegossener Stachel aus Vel. Began' mit einer Durchlochung im Mittelteil. Es ist aber schwer zu bestimmen, wozu das Gerät benützt wurde (Taf. V: 9).

Diese Werkzeuge dienten zum Auftragen von Verzierungen, besonders auf Bronzeblech. Nach der Datierung der Fundeinheiten, in die sie gehörten, kann man sie in die Spätbronzezeit einreihen.

Die Ahlen

Von den Ahlen sind drei Exemplare aus Lazy I bekannt.¹¹⁰ Sie haben die Form eines nicht sehr grossen dünnen Stachels, der sich allmählich verjüngt und einen vier- oder rechteckigen Querschnitt hat (Taf. V: 7).

Die Ahlen überdauern bekanntlich das Äneolithikum und die Spätbronzezeit.

Die Harpune

Die Harpune stammt aus der Umgebung von Užgorod und ist durch ein einziges Exemplar vertreten. Das Kligenende ist dreieckig, mit zwei Widerhaken versehen. Die Klinge ist flach, im Querschnitt ellipsenförmig und endet mit einem kleinen, im Querschnitt rechteckigen Dorn, mittels dessen die Harpune im Holzschaft befestigt war (Taf. V: 14). Ihre Entsprechungen sind unbekannt. Sie ist schwer datierbar.

Der Angelhaken

Es ist nur ein Exemplar aus dem Hortfund aus Lazy I¹¹¹ bekannt. Er wurde aus einem Draht von kreisförmigem Querschnitt gefertigt, er ist S-förmig ausgezogen. Die Öse ist schlingenförmig gebogen. Die Hakenspitze ist geschmiedet und verjüngt sich deutlich am Ende (Taf. V: 6). Die Länge beträgt 6,3 cm. Nach der Fundeinheit zu schliessen, gehört er in die zweite Phase der Spätbronzezeit, obwohl die Angelhaken mit den Ahlen sehr frühzeitig auftreten.

Der Bratspiess

Dieses ungewöhnlich seltene Gerät gehört zu dem Hortfund aus Lazy I und ist nirgends publiziert worden. Der Bratspiess stellt eine lange Stange vor, der aus massivem Draht von 0,8 cm Breite und 89,2 cm Länge hergestellt wurde. Die unteren zwei Drittel haben einen rhombischen Querschnitt, das obere Drittel ist rund. Der Griff bildet eine runde Schlinge, die ganz am Ende geschmiedet und zu einer kleinen Spirale gedreht wurde. Das Bratspiessende wurde zugespitzt (Taf. V: 15).

Wir nehmen an, dass dieses Gerät zum Braten verhältnismässig kleinen Wildbrets an der Feuerstelle oder über der Flamme diente. Natürlich konnte es im Falle einer Gefahr als Stichwaffe benützt werden, obwohl der Griff dazu nicht hergerichtet war. Dieses Exemplar war in der Hälfte der Spätbronzezeit in Gebrauch. Seine Entsprechungen sind unbekannt.

Die Kessel

Zwischen den Funden im Transkarpatengebiet sind die Kessel eine Seltenheit. Kessel- und Henkelbruchstücke kennen wir aus den Hortfunden aus Kučava, aus dem Bez. Beregovo und Užgorod. Der kugelige Kesselboden geht mit fliessender Biegung zum Rand über. Am Mündungsrand sind zwei Henkelpaare, die als Ringe an Doppelkreuzbeschlägen angebracht sind. Die Henkelbeschläge sind an den Kessel mit fünf Nieten befestigt. Die zwei Tragbügel wurden aus glattem massivem Draht von kreisförmigem Querschnitt gefertigt, deren Enden umgebogen waren. Unter dem Mündungsrand ist der Kessel mit drei horizontalen Linien und zwei Reihen von Halbkreisen verziert (Taf. VI: 1).

Der Kessel ist aus einem Stück gegossen, Schmiedespuren sind nicht zu sehen. Der durchgebrannte Kesselboden spricht von seiner langen Gebrauchszeit.

Die Henkelbeschläge des Kessels aus Kučava hatten unter den Henkeln Verstärkungen, um sie

vor dem Abbrechen zu schützen (Taf. VI: 2). Der Kesselhenkel aus dem Bez. Užgorod hatte einen Ring von dreieckigem Querschnitt und die Beschläge in T-Form.

Die Bronzekessel waren in Mitteleuropa sehr verbreitet. J. Nestor veröffentlichte eine Karte ihrer Fundorte.¹¹² Die Funde beschränken sich auf den Nordteil von Ungarn, Siebenbürgen und das obere Dnestrgebiet. Zu diesem Gebiet muss jetzt noch das Gebiet vom rechten Ufer des Oberlaufes der Theiss dazugerechnet werden.

J. Nestor reiht die Kessel, die dem Fund aus Kučava entsprechen, in die erste Phase der IV. Periode der ungarisch-rumänischen Bronzezeit ein (1100–900).¹¹³ N. Åberg,¹¹⁴ G. Childe,¹¹⁵ T. Sulimirski,¹¹⁶ A. Mozsolics,¹¹⁷ G. Csallány¹¹⁸ und I. Foltiny¹¹⁹ datieren solche Kessel annähernd in denselben Zeitabschnitt.

G. Childe betont, dass diese Kesseltypen nicht mit Italien, sondern mit dem nordungarländischen Erzeugungszentrum zusammenhängt.¹²⁰ Diese Ansicht teilen auch wir.

Das Pferdgeschirr

Solche Funde sind im Transkarpatengebiet ziemlich selten. Bekannt sind ein Paar Trensen (Vel. Began'), ein Durchschlupf (Boržavskoje) und sieben Zierbleche mit Ösen (Vel. Began', Lazy I, Podmonostyr').

a) Der Oberteil der *Trensen* hat eine konische Tülle, die durch eine Randwulst verstärkt ist, unter der zwei Durchlochungen angebracht sind. Unter der Tülle ist eine ovale Queröffnung mit verstärktem Ober- und Unterteil. An die Öffnung schliesst sich ein nach innen gebogenes Plättchen an, dessen Längsseiten ausgeschnitten und Unterteil mit zwei dreieckigen Ausschnitten versehen ist. Am Oberteil des Plättchens ist von der Aussenseite eine vertikale Öse angebracht. Die Länge der Trensen beträgt 14,9 cm¹²¹ (Taf. VI: 4).

Die angeführte Trensenform kommt selten vor. Nur eine einzige Entsprechung ist aus Siebenbürgen bekannt, die sich durch ein breiteres unteres Plättchen auszeichnet, mit einer Öse, die unmittelbar unter der ovalen Öffnung angebracht ist.¹²² Das Schema der Trensen bleibt aber trotzdem das gleiche.

A. Mozsolics verbindet das Auftreten der Pferdézucht in Ungarn, die Trensen eingerechnet, dessen Durchdringen sich vor dem Jahr 1000 wirklichte, d. h. bis zum Auftreten der sogenannten „thrako-kimmerischen“ Einflüsse, mit Südruss-

land.¹²³ In den letzten Jahren erschienen einige Abhandlungen, die der Chronologie der Trensen gewidmet waren.¹²⁴ Darum werden wir diese Frage nicht eingehender besprechen. Die Trensen aus Vel. Began' sind durch ihre ovale Öffnung im mittleren Teil charakteristisch, dadurch kommen sie den knöchernen und ihnen ähnlichen bronzenen Trensen aus der Spätbronzezeit in Europa näher.¹²⁵ Für einen Teil der Trensen ist die Tülle mit Öffnungen für Niete charakteristisch, die im Oberteil angebracht sind.¹²⁶ Es fehlen ihnen Kennzeichen, die für die späteren Trensen charakteristisch sind, die mit den sog. „thrako-kimmerischen“ Einflüssen in Verbindung gebracht werden, d. h. an einem geraden Stäbchen — Basis — befinden sich drei Queröffnungen oder eine Kombination von Schlingen und Röhrchen, deren knopfförmige Enden nicht hinaufgebogen sind.¹²⁷ Der Trensentyp aus Vel. Began', der auf mitteleuropäischer Grundlage an der Grenze der mittleren und späten Bronzezeit auftritt, verbreitete sich in der Spätbronzezeit, besonders in ihrer zweiten Phase beträchtlich.

b) Der *Durchschlupf* endet oben mit einer Halbkugel, unter der eine Walze mit vier viereckigen Öffnungen zur Befestigung der Längs- und Queriemen ist (Taf. VI: 3). Zusammen mit diesem Teil des Pferdegeschirrs kommen auch andere vor, die in denselben Zeitabschnitt wie die Trensen datiert werden.¹²⁸

c) *Zierbleche* mit Ösen haben zweierlei Formen:

1. Flache Bleche, deren Ränder nach hinten gebogen sind, an der Innenseite haben sie eine rechteckige Öse, von aussen sind sie glatt und unverziert (Taf. VI: 7).

2. Die konischen Zierbleche haben an der Aussenseite in der Mitte einen Buckel, an dem Rand entlang laufen drei konzentrische Kreise, von der Innenseite haben sie eine halbovale Öse (Taf. VI: 5).

Ähnliche Zierbleche vergesellschafteten sich mit Trensen und anderen Bestandteilen des Pferdegeschirrs, die sie datieren, z. B. in Vel. Began' und anderen Hortfunden.¹²⁹

II. Waffen

Die Schwerter

Im ganzen sind 56 Schwertfunde bekannt (hier sind auch die Fragmente eingerechnet, deren Typus unbestimmbar ist) aus 20 Fundorten. Die Schwerter treten auch als selbständige Hortfunde auf (Brestov — 6 Stück, Vil'chovica — 5 Stück und 1 Bruchstück, Onokovcy — 3 Stück, Podgorjany — 14 Stück und Stanovo — 4 Stück und 1 Bruchstück), wie auch mit anderen Geräten vergesell-

schaftet (Boržava — 3 Bruchstücke, Boržavskoje — 2 Bruchstücke, Vel. Began' — 1 Stück, Vel. Bereznyj — 1 Stück, Kaliny — 1 Stück, Mal. Dobron' II — 1 Stück, Nevickoje — 1 Stück, Podmonastyr' — 5 Bruchstücke). Aus Einzelfunden sind 8 Exemplare bekannt aus Ardanovo, Solotvino (2 Stück), aus dem Bez. Užgorod, Užok, Frideševo, Ciganovcy und Šelestovo.

Die Schwerter stammen grösstenteils aus selbständigen Hortfunden (34 Stück). Es ist möglich, dass diese Hortfunde Schätze von Kriegstrophäen waren. In anderen Hortfunden befindet sich nur je ein Exemplar der Schwerter.

Im Transkarpatengebiet treten drei Schwerttypen auf: 1. *Vollgriffschwerter vom Liptauer Typus* (9 Stück), 2. *Griffzungenschwerter* (15 Stück), 3. *Schalenknaufschwerter* (13 Stück).

Der Typus der übrigen 9 Stück war unbestimmbar, da sie sich nur in Bruchstücken erhielten oder die Angaben ungenügend waren.

In den selbständigen Schwerterhortfunden sind verschiedene Schwerttypen vertreten: in Vil'chovica und Onokovcy befinden sich Schwerter vom 1. und 2. Typus, in Podgorjany alle drei Typen und nur in Stanovo II sind Schwerter des 3. Typus.^{129a}

Vollgriffschwerter des Liptauer Typus

Die Schwertklinge dieses Typus ist weidenblattförmig und verbreitert sich im unteren Drittel. Am Übergang zwischen Klinge und Griff sind gewöhnlich beiderseits kleine längliche Ausschnitte mit abgestumpften Ecken angebracht. Der Klingenuerschnitt ist ellipsenförmig, manchmal ist die Klinge mit einer kleinen Längsrippe versehen. An der ganzen Klingenslänge oder nur am Ende ist eine Verzierung von 3—4 Längslinien, die parallel zur Schneide gehen.

Der Griff ist im Querschnitt oval. Sein Mittelteil weist drei waagrechte Wülste auf. Ihren Zwischenraum schmücken Mäander oder geometrische Ornamente. Der Griff wird oben durch eine kreisrunde oder ovale Knaufplatte, in deren Mitte ein Schlussknopf ist, abgeschlossen. Die Knaufplatte verzieren gestrichelte Dreiecke, Spiralen, konzentrische Kreise oder Punkte. Manchmal sind beide Seiten der Knaufplatte verziert (Taf. VII: 6). Beim Schlussknopfansatz an der Knaufplatte befindet sich oft eine Durchlochung zur weiteren Befestigung am Gürtel oder an der Hand. Der Unterteil des Griffes verbreitert sich beim Übergang zur Klinge. Hier ist ein halbkreisförmiger oder rechteckiger Ausschnitt, um den herum ein Ornament angebracht ist. Der Griff und die Klinge sind grösstenteils aus einem Stück gegossen. Wir kennen

aber auch Fälle, wo der Hohlgriff extra gegossen wurde und dann mit zwei Bronzenieten an die Klinge angenietet wurde (Taf. VII: 7).

Es muss erwähnt werden, dass sich der Griff des Schwertes vom Liptauer Typus gewöhnlich nicht mit der Hand umspannen lässt. Die Fortsätze am Oberteil des Schwertes schützten die Hand beim Waffengebrauch vor Verwundung. Diese Schwerttypen (wie auch die übrigen Typen) wurden als Schlag- und Stichwaffe benützt. Was die Möglichkeit eines Bruches betrifft, war der untere Teil der Schwertklinge unter den Fortsätzen am meisten gefährdet.

Das Schwert aus Solotvino, das F. Lessek¹³⁰ veröffentlichte, gesellt sich in der Form zu den Schwertern des Liptauer Typus. Es unterscheidet sich nur dadurch, dass keine Verzierungen und Griffwülste vorhanden sind.

Über die Charakteristik, das Verbreitungsgebiet und die Datierung schrieb J. Hrala¹³¹ ausführlich in seiner Abhandlung. Dort ist auch die betreffende Literatur angeführt. Im Transkarpatengebiet lebten die Schwerter des Liptauer Typus nach den Fundeinheiten zu schliessen, denen sie angehören, bis in die Spätbronzezeit, besonders in ihrer ersten Phase. Das Schwert aus Solotvino ist frühzeitiger.

Die Griffzungenschwerter

Die Klinge dieser Schwertform stimmt mit der Klinge der Liptauer Schwerter überein mit der Abweichung, dass manchmal die mittlere Klingenlänge eine plastische Verstärkung hat, wie z. B. das Schwert aus Vil'chovica.¹³² Der Schwertgriff ist flach, gespalten oder auch halbkreisförmig. In der Mitte des Griffes sind drei bis fünf Öffnungen zur Befestigung der knöchernen oder hölzernen Verschalung. Die Öffnungen befinden sich paarweise zu beiden Seiten am verbreiterten Unterteil beim Übergang vom Griff zur Klinge (Taf. VII: 4).

Manchmal ist das Oberteil der Schwertklinge mit einem gravierten stilisierten Ornament aus Entenköpfen verziert.¹³³ Dieses Verzierungsmotiv war in der Hallstattzeit sehr verbreitet.

Die Griffzungenschwerter gehören im wesentlichen in den Beginn der Spätbronzezeit.¹³⁴ Schwerter mit reichverzierter Klinge waren in der zweiten Phase der Spätbronzezeit sehr verbreitet.¹³⁵

Die Schalenknaufschwerter

Die Form des mittleren Schwertgriffes ist bikonisch mit einer plastischen Wulst, oder sie ist länglich und fassförmig. Das Griffende ist schalenförmig, in der Mitte mit einem Knopf und einer seitlichen Durchlochung. Der Übergang vom Griff zur Klinge ist breit und in der Mitte ist ein halb-

kreisförmiger Ausschnitt. Der Griff und die Klinge sind aus einem Stück gegossen; an manchen Exemplaren fehlt sogar die Imitation der Nietenköpfe. Die Schwertgriffe sind gewöhnlich unverziert und im Querschnitt oval (Taf. VII: 3).

Die Klinge ist weidenblattförmig, das obere Drittel ist am schmalsten, das untere breiter. Manchmal sind die Ränder mit vier vertikalen Parallellinien verziert. Der Klingequerschnitt ist rhombisch.

Das Verbreitungsgebiet dieser Schwerttypen liegt besonders im Becken des oberen Theissraumes.¹³⁶ Das Schwert mit einer Griffwulst im Mittelteil ist eine gewisse Übergangsform von den Liptauer Schwertern zu dem angeführten Typus. Die Schalenknaufschwerter waren in der zweiten Phase der Spätbronzezeit am meisten verbreitet.¹³⁷

Die Dolche

Im Transkarpatengebiet sind die Dolche selten: wir kennen 7 Exemplare, drei von ihnen stammen aus Hortfunden (Makarjevo, Zmejvka II, Podmonastyr'), die übrigen aus Einzelfunden (Bez. Užgorod — 3,¹³⁸ Bez. Beregovo — 1 Stück¹³⁹).

Nach ihrer Form kann man die Dolche in zwei Gruppen einteilen. In die erste Gruppe gehören Dolchklingen. Sie sind weidenblattförmig und sind eine Nachahmung der Schwertklingen. Der Oberteil ist dreieckförmig verbreitert, mit vier Nietlöchern zur Befestigung des Griffes. Ein Exemplar hat eine an der Klinge entlangführende Längsrippe (Taf. VII: 5).¹⁴⁰ Diese Dolchgruppe ist Fortsetzung einer Entwicklung aus den frühzeitigeren Aunjetitzer Typen, deren Klingen die Form eines verlängerten Dreiecks hatten. Die Dolchklingen entstanden in der zweiten Hälfte der mittleren Bronzezeit,¹⁴¹ leben aber auch in der Spätbronzezeit weiter.

In die zweite Gruppe gehören Dolche mit Vollgriff, der mit der Klinge aus einem Stück gegossen wurde. Es sind einige Varianten von ihnen vertreten. Der Dolch aus dem Bezirk Beregovo¹⁴² hat einen langen abgerundeten Griff, der mit einer ellipsenförmigen Knaufplatte endigt. Der Griff ist mit Zickzacklinien verziert und geht fließend in die blattförmige Klinge über, an der drei plastische Längsrippen entlangführen.

Die Dolche aus der Umgebung Užgorods sind eine Nachahmung der Liptauer Schwerter, sie sind aber kleiner (Taf. VII: 2). Solche Dolche konnten auch als Kurzschwerter dienen.

Ein interessantes Stück stellt der Dolch aus Makarjevo vor (Taf. VII: 1).¹⁴³ Die Dolchklingen sind breit, blattförmig und im Querschnitt rhombisch.

Der verzierte Griff hat einen kreisförmigen Querschnitt mit einer Durchlochung in der Mitte. Er schliesst mit einer ellipsenförmigen leicht gebuckelten Knaufplatte, das Unterteil ist dreieckig und hat von unten einen rechteckigen Ausschnitt.

Die Dolche dieser Gruppe stammen aus verschiedenen Zeitabschnitten. Die früheste Form von ihnen (aus dem Bez. Beregovo) gehört in das Ende der mittleren Bronzezeit.¹⁴⁴ In der Spätbronzezeit wurden die Dolche von den Messern verdrängt.¹⁴⁵ Die Dolche aus dem Bez. Užgorod und die Liptauer Schwerter sind zeitgleich. Die späteste Dolchform stammt aus Makar'jevo. Den rechteckigen Ausschnitt am Unterteil des Griffes kennen wir nur von späthallstattzeitlichen Dolchen, die einen Bronzegriff haben (manchmal anthropomorphisch), an den sich eine Eisenklinge anschloss.¹⁴⁶ Die Dolche standen am Ende der Spätbronzezeit in Gebrauch und wahrscheinlich auch zu Anfang des Kuštanovicer Zeitabschnittes.

Die Lanzen spitzen

Diese Waffenart war am meisten verbreitet. 57 Exemplare befinden sich in 21 Hortfunden und 7 Einzelfunden. Sämtliche Stücke haben eine Tülle mit zwei Durchlochungen zur Befestigung des Schaftes. Nach ihrer Blattform werden die Lanzen spitzen in einige Gruppen eingeteilt.

Die erste (zahlreichste) Gruppe bilden Lanzen spitzen mit lorbeerförmig abgerundetem Blatt.¹⁴⁷ Die einen haben eine glatte Tülle (Taf. VIII: 1, X: 4), bei den anderen ist das Blatt mit 2–4 Längsrippen versehen, die die Elastizität unterstützen sollten (Taf. VIII: 5, 6, X: 13).

In die zweite Gruppe gehören Lanzen spitzen mit halbkreisförmigen Fortsätzen am Unterteil des Blattes.¹⁴⁸ Diese Lanzen spitzen haben gewöhnlich 2–3 Längsrippen an der Tülle. Ausserdem hat das Blatt an der Tülle eine Verstärkung, die zur Festigung der Lanzen spitzen beiträgt (Taf. X: 5).

Die letzte Gruppe wird von Lanzen spitzen gebildet, die am unteren Blatteil dreieckförmige Fortsätze haben.¹⁴⁹ Die Schneide hat an der Tülle eine Verstärkung. Die Längsrippen fehlen (Taf. X: 12).

Ein interessantes Stück stellt die Lanzen spitze aus dem Bez. Beregovo dar. Auf der glatten Tülle sind im Mittelteil kurze halbellenförmige Schneiden angebracht.¹⁵⁰

Eine Ausnahme bilden die Lanzen spitzen aus Makar'jevo. Sie zeichnen sich durch ihre Grösse (die Länge beträgt 31 cm), durch die Harmonie ihrer Proportionen und ihre edle Patine aus. Vom rechten Flussufer des oberen Theissgebietes sind

keine Entsprechungen vorhanden. Lanzen spitzen von solcher Form und solchen Ausmassen sind in der La-Tène-Zeit sehr verbreitet.

Die oben angeführten Formen der Lanzen spitzen sind chronologisch schwer einzureihen, da sich verschiedene Typen in denselben Hortfunden vergesellschafteten. Die frühesten Lanzen spitzenformen treten zu Anfang der mittleren Bronzezeit auf¹⁵¹ und überleben dann die ganze Bronzezeit bis in den Zeitabschnitt der Kuštanovicer Denkmäler.¹⁵²

Die Äxte

Die Äxte sind eine Waffenart, die mit Schwertern und Lanzen spitzen vergesellschaftet massenhaft vorkommt. Vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales kennen wir 45 Exemplare. Sie kommen in 19 Hortfunden und 12 Einzelfunden vor. In den Hortfunden sind Äxte gewöhnlich nur in einem Exemplar vorhanden. Wir teilen sie in zwei Gruppen ein: *Äxte mit verlängertem Schaft rücken* und *ungarische Schaftloch äxte*. Die letztere Gruppe tritt am zahlreichsten auf.

Das Kennzeichen der Äxte mit verlängerten Schaft rücken (Taf. VIII: 2, 4, 7) ist eine runde Durchlochung zur Schäftung. Der Axtrücken ist massiv, halbmondförmig und er ist manchmal mit plastischen Randrippen versehen. Die kleine Schneide war gerade und verbreiterte sich am Ende (Taf. VIII: 4, 7).¹⁵³

Die flache Axt aus der Umgebung von Užgorod¹⁵⁴ unterscheidet sich etwas von den anderen. Ihr massiver Rücken ist erheblich verlängert und mit Randrippen verstärkt. Die nicht sehr grosse im Querschnitt ovale Schneide endet mit einem breiten Halbkreis (Taf. VIII: 2).

Der massive Axtrücken hatte eine grosse Durchschlagskraft. Die Äxte mit verlängertem Schaft rücken sind die älteste Form, ihr Ursprung ist in den Kupferäxten mit Schaftloch aus dem äneolithischen Zeitabschnitt zu suchen.¹⁵⁵ D. Popescu reiht sie in seine dritte Gruppe der siebenbürgischen Äxte ein.¹⁵⁶ Die Lebensdauer der Äxte reicht von der mittleren Bronzezeit bis zur Hallstattzeit¹⁵⁷ und sie kommen am rechten Flussufer des oberen Theissgebietes hauptsächlich in der Spätbronzezeit vor und neigen zu den siebenbürgischen Vorbildern. Die Form der Axtschneide aus der Umgebung von Užgorod ist unter den Schaftloch äxten der Aunjetitzer Kultur bekannt.¹⁵⁸

Die ungarischen Schaftloch äxte haben ein walzenförmiges Schaftloch, dessen Ränder manchmal mit massiven Wülsten versehen sind. Die Schneide ist lang, sie verbreitert sich am Ende und ist durch

Randrippen verstärkt. Von der Öffnung am Schaft-rücken geht eine im Querschnitt runde oder vier-eckige kleine Stange aus, die mit einer runden Abschluss-scheibe endigt.¹⁵⁹ Die Abschluss-scheibe schliesst in der Mitte mit einem Knopf (Taf. IX: 2) oder mit einem spitzen konischen Stachel (Taf. IX: 1, 3, 4, 6). Am Rande der Abschluss-scheibe befinden sich entweder kleine halbkugelige Buckel (Taf. IX: 1), oder plastische konzentrische Kreise (Taf. IX: 3).

Zu dieser Gruppe reihen sich noch Äxte, die sich von den obenbeschriebenen durch einzelne Details unterscheiden. Die Axt aus der Umgebung von Beregovo¹⁶⁰ hat eine sehr lange Schneide, deren Ende sich fächerförmig verbreitert. Zwei Äxte (aus der Umgebung von Beregovo¹⁶¹ und aus dem Transkarpatengebiet) haben statt des Axtrückens eine halbmondförmige Schneide (Taf. IX: 5). Die Abschluss-scheibe der dritten Axt aus der Umgebung von Beregovo¹⁶² ist mit plastischen Rippen versehen, die von dem Stachel strahlenförmig ausgehen.

Eine interessante Form ist die Axt aus Makar'jevo. Auf einer massiven länglichen Basis von vier-eckigem Querschnitt sitzt eine kleine Axt mit einem Ausschnitt auf der Tülle und drei Längsrippen. Auf der hinteren Seite der Basis ist eine Durchlochung, sie ist rund und erweitert sich im Oberteil. Die Basis ist mit geometrischen Ornamenten verziert. Dieser Axtypus kommt sehr selten vor. Seine Entsprechungen sind nur in Siebenbürgen bekannt.¹⁶³

Die doppelarmige Axt mit dornenförmigen Schneiden ist im Transkarpatengebiet nur durch ein Fragment der oberen walzenförmigen Tülle bekannt.

Die Äxte waren wegen ihrer Durchschlagskraft eine sehr wirksame Waffenart, die mit den Schwertern erfolgreich konkurrierte. G. Childer weist darauf hin, dass die Äxte hauptsächlich von Reitern benützt wurden.¹⁶⁴ Diese Behauptung muss aber durch weitere Forschungen bestätigt werden. Die Äxte waren besonders auf dem Gebiet von Ungarn und Siebenbürgen verbreitet. Die einzelnen Exemplare reichten bis nach Oberösterreich, Bayern, Schlesien,¹⁶⁵ Grosspolen,¹⁶⁶ Bukowina¹⁶⁷ und sogar bis in das nördliche Gebiet des Schwarzen Meeres.¹⁶⁸

Die früheste Form sind die Äxte mit einem kleinen konischen Knopf an der Abschluss-scheibe (Taf. IX: 2). Sie treten in den Hortfunden des sog. Koszider-Typus auf¹⁶⁹ und waren in Ungarn, in der Slowakei, im Transkarpatengebiet und in Siebenbürgen verbreitet, wo sie in die mittlere Bronzezeit datiert werden.¹⁷⁰ Die siebenbürgischen Äxte zeichnen sich durch eine reiche Verzierung

aus. Ähnliche Äxte sind im Transkarpatengebiet unbekannt.

Äxte mit einem spitzen Stachel an der Abschluss-scheibe sind eine weitere Vervollkommnung der Waffe, um ihre Kampfqualität zu erhöhen. Sie entstanden zu Beginn der mittleren Bronzezeit¹⁷¹ und verbreiteten sich besonders in der Spätbronzezeit, nach den Fundeinheiten zu schliessen, zu denen sie gehören. Äxte mit halbmondförmiger Schneide statt dem Axtrücken sind für die Mittelbronzezeit¹⁷² im Kessel des oberen Theissgebietes und der Tschechoslowakei charakteristisch.¹⁷³ Die doppelarmigen Äxte gehören in die Mittelbronzezeit.¹⁷⁴

Der Kopf eines Streitkolbens

Diese Waffengattung ist sehr selten, da der Metallverbrauch gross war und die Waffe erfolgreich von einem Stein ersetzt werden konnte. Es ist nur ein Exemplar aus dem Hortfund aus Badalovo bekannt.¹⁷⁵ Von der kreisrunden Durchlochung in der Mitte führen sternförmig sechs halbmond-artige Zacken. Nach der Datierung der Fundeinheit, in der sich das Exemplar befand, kann man es in die Spätbronzezeit einreihen (Taf. VIII: 8).

Alle übrigen Exemplare, auf die sich J. Eisner¹⁷⁶ beruft, haben pyramidenförmige Zacken, durch die sie den mittelalterlichen näher kommen. Sämtliche Stücke sind Einzelfunde aus Užgorod und Mukačevo. Ausserdem kennen wir keine Fälle von Zugehörigkeit der Streitkolbenköpfe ähnlicher Art zu Hortfunden in der Bronzezeit.

Es muss noch erwähnt werden, dass unter den Waffen vom rechten Flussufer des oberen Theissgebietes die Bronzepfeilspitzen vollständig fehlen. Unter den vielen Tausenden der Bronzeerzeugnisse in Mitteleuropa kommen Bronzepfeile nur vereinzelt vor. Offenbar verwendete man statt der wertvollen Bronze zum täglichen Gebrauch Stein- und Knochenpfeilspitzen.

III. Der Schmuck

Mehr als die Hälfte aller Bronzeerzeugnisse sind Schmuckstücke. Einige Gegenstände, die in den Schmuck eingereiht werden, z. B. Schnallen, wurden auch als Gebrauchsgegenstände benützt. In 29 Hortfunden ist kein Schmuck vorhanden, was nur 25 % der Gesamtanzahl der Hortfunde beträgt.

Die Armreifen

Die zahlreichsten Schmuckstücke waren Armreifen. Wir kennen 612 Exemplare aus 67 Hortfunden und 26 Einzelfunden. Die Armreifen bilden 56 % des gesamten Schmuckes und 31 % sämtlicher Bronzeerzeugnisse. Nach ihrer Form werden sie in

eine Reihe von Gruppen mit einigen Varianten eingeteilt.

Die kreisförmigen Armreifen

a) Armreifen von runder Form und rundem Querschnitt. Das Mittelteil ist verstärkt, die Enden verjüngen sich. Ausser einigen Ausnahmen berühren sich die Enden aller Armreifen. Bei der Mehrzahl sind die Enden leicht nach innen gebogen und liegen eng aneinander an. Der Armreifdurchmesser beträgt 7,2–8,5 cm, die Breite des Mittelteiles 0,5–1,1 cm. Die Armreifen sind durch ihre sonderbare Eintönigkeit und Normalisierung gekennzeichnet (Taf. X: 1–3).

Die Armreifen sind grösstenteils reich mit einem geometrischen Ornament verziert. Die Verzierung aus vertikalen Strichen war am meisten verbreitet (Taf. XII: 1–3), sie waren durch leere Zwischenräume abgeteilt (Taf. XII: 2), sehr verbreitet waren auch gestrichelte Dreiecke (Taf. XII: 4, 8, 11), Rhomben (Taf. XII: 7), Tannenzweigmuster (Taf. XII: 6, 9) oder andere Linienkombinationen (Taf. XII: 5, 10, 12, 13). Die Verzierung bedeckte die Aussenseite der Armreifen.

b) Armreifen mit sich berührenden oder übereinandergreifenden Enden, die aus einem massiven im Querschnitt kreisrunden Draht hergestellt worden waren. Es kommen unverzierte Exemplare vor, wie auch solche mit vertikalen Linien (Taf. X: 9).

c) Armreifen mit sich berührenden oder übereinandergreifenden Enden von rhombischem oder dreieckigem Querschnitt. Die Enden verjüngen sich, die Verzierung fehlt (Taf. X: 14). Einige Exemplare sind vollständig geschlossen.

d) Armreifen mit gehämmerter Oberfläche. Die Enden einiger Exemplare berühren sich oder haben einen Zwischenraum, sie sind flach und spitz. Die Verzierung fehlt (Taf. X: 10).

e) Armreifen der vorangehenden Variante, aber von grösseren Ausmassen. Ihr Durchmesser beträgt 12–13 cm. Das Mittelteil hat eine Breite von 0,5–0,8 cm (Taf. X: 7).

f) Die Armreifen aus Draht sind hauptsächlich in dem Hortfund bei Užgorod gefunden worden. Es kommen kreisförmige Armreifen vor (Taf. X: 6), Armreifen, die anderthalb bis zwei Windungen haben und deren Enden zu kleinen Spiralen gedreht sind. Ausserdem sind auch solche Armreifen, die aus doppeltem Draht geflochten sind und mit einer Öse oder einem Haken endigen (Taf. X: 15).

g) Die offenen Armreifen haben die innere Seite flach, die äussere gewölbt. Ihre Enden sind abgehackt, leicht nach aussen gebogen und sie sind mit vertikalen Linien verziert (Taf. X: 8).

h) Hohle Armreifen sind eine Seltenheit. Nur zwei Exemplare aus Obava II¹⁷⁷ und aus dem Bez. Užgorod sind bekannt. Sie wurden aus Bronzeblech gefertigt. Der Armreif aus Obava ist offen und hat an der Aussenseite eine kleine Rippe. Der zweite Armreif ist von kreisrundem Querschnitt (Taf. XI: 6).

Der am meisten verbreitete Armreifentypus (die Variante „a“) tritt in der zweiten Hälfte der mittleren Bronzezeit auf, besonders zahlreich ist er in der Spätbronzezeit.¹⁷⁸ Sein hauptsächliches Verbreitungsgebiet ist das Becken des mittleren Donauraumes. In den anliegenden Gebieten kommt er seltener vor. Die Armreifen der übrigen Varianten standen besonders in der Spätbronzezeit in Gebrauch.¹⁷⁹

Die ellipsenförmigen Armreifen

Sie zeichnen sich durch ihre massive Form aus. Sie sind ellipsenförmig, von rundem, selten rechteckigem Querschnitt. Ihr Mittelteil ist erheblich verstärkt, die Enden verjüngen sich. Sie sind gewöhnlich offen (Taf. XI: 2, 3). Den Exemplaren mit den sich berührenden Enden stehen die Exemplare von abgerundeter Form nahe (Taf. XI: 4). Unter ihnen kommen auch Miniaturformen vor, die manchmal mit Kerben verziert sind (Taf. XI: 4, 7). Die Mehrzahl der Armreifen ist unverziert und zeichnet sich durch ihre normalisierte Form aus. Das Tragen der Armreifen war sehr unbequem.

Interessant ist der Armreifen aus Mal. Dobron' I. Sein Mittelteil ist sehr massiv und die Enden verjüngen sich stark. Die Aussenseite der Enden ist mit kleinen Rippen, die Mitte mit vertikalen Linien und konzentrischen Bögen verziert (Taf. XI: 5).

Diese Armreifengattung tritt in Mitteleuropa häufig auf. Ihr Ursprung wird mit der Aunjetitzer Kultur und der Mittelbronzezeit¹⁸⁰ in Zusammenhang gebracht. Am meisten waren sie in der Spätbronzezeit verbreitet, nach den Hortfunden zu schliessen, denen sie angehörten.¹⁸¹

Zu der zweiten Variante gehören ellipsenförmige Armreifen mit plastischer Verzierung. Es sind nur wenige Stücke vorhanden, im ganzen 5 Exemplare, von denen zwei hohl sind. Auf einem Armreif ist ein Ornament, das aus 5 vertikalen Reihen halbkugeliger Knubben besteht, die durch ein gestricheltes Ornament abgeteilt sind.¹⁸² Die Enden des Armreifens sind verdickt (Taf. XI: 13). An drei anderen Armreifen sind auch drei vertikale Reihen aus halbkugelförmigen Knubben. Die Knubbenreihen wechseln mit zwei oder vier vertikalen Rippenreihen ab (Taf. XI: 8, 9). Die halbkugeligen Knubben kommen ausser an Armreifen auch an

Nadeln vor, wo sie unter dem Kopf angebracht wurden (Taf. XIV: 6). J. E i s n e r datiert ähnliche Armreifenformen in die Spätbronzezeit.¹⁸³

Die kleinen Armreifen

Die kleinen Armreifen ähneln in Form und Verzierung den runden stabförmigen, unterscheiden sich aber durch kleinere Ausmasse (Durchmesser 2,7–4,6 cm), sämtliche haben sich berührende Enden, einen runden Querschnitt und verjüngte Enden (Taf. XI: 10, 11).¹⁸⁴ Die Armreifen sind selten mit vertikalen Linien verziert (Taf. XI: 12). Einige haben übereinandergreifende Enden.¹⁸⁵ Diese Armreifen sind nicht sehr zahlreich und treten hauptsächlich in Hortfunden der Spätbronzezeit auf.

Die bandförmigen Armreifen

Diese Armreifenform ist nicht zahlreich vertreten. Wir kennen vier Fragmente aus Lazy I, Bez. Užgorod, Beregovo und Medvež'je. Die Armreifen sind gegossen, in der Mitte verbreitern sie sich, die Enden sind verjüngt. Die Aussenseite ist mit Längsrippen verziert, manchmal mit senkrechten Kerben (Taf. X: 11). Es kommen auch schmale Armreifen ohne Verzierung vor. Der Armreif aus dem Bez. Užgorod zeichnet sich durch seine kleinen Ausmasse aus. Die Innenseite ist flach, die Aussenseite hat in der Mitte eine Rippe. Die Enden verjüngen sich und enden mit verstärkten Fortsätzen.

Die bandförmigen Armreifen sind für die Aunjetitzer Kultur und die Mittelbronzezeit¹⁸⁶ charakteristisch. Vereinzelt überdauern sie die zweite Phase der Spätbronzezeit, z. B. in den Hortfunden aus Lazy I und an anderen Fundorten.¹⁸⁷

Die Armreifen mit einer Spirale

Die Benennung dieser Schmuckgattung ist konventionell. Es sind 29 Exemplare (ihre Bruchstücke eingerechnet) vorhanden. Das obere Teil bildet ein grosser ovaler Kreis, der mit einer Öse oder einer Spiralscheibe endigt. Vom anderen Ende des Kreises geht eine senkrechte grosse, gewöhnlich konische Spirale aus. In der Mitte der Spirale befindet sich manchmal ein Knopf mit konischem Kopf und zwei bogenförmigen gegenständigen Fortsätzen (Taf. XIII: 7). Die Spiralen wurden aus massivem Draht von kreisförmigem oder rhombischem Querschnitt gefertigt. An einigen Exemplaren sind die ersten Spiralwindungen mit gestrichelten Dreiecken verziert.

Das Verbreitungsgebiet dieser Spiralen war Nordungarn, die Slowakei, das nordwestliche Rumänien¹⁸⁸ und das Transkarpatengebiet. Einzelfunde sind von den nördlichen Karpatenabhängigen in Polen und dem oberen Dnestrgebiet bekannt.¹⁸⁹

Die Armreifen mit Spiralen treten am Anfang der Mittelbronzezeit auf¹⁹⁰ und stehen hauptsächlich in der Spätbronzezeit in Gebrauch.¹⁹¹ Die frühesten Formen haben unten eine verhältnismässig kleine Spiralscheibe (Taf. XIII: 8).¹⁹²

Die Armspiralen

Diese Schmuckgattung wird von einem walzenförmig gewundenen Draht hergestellt, der 12–14 Windungen hat. In einigen Fällen schliessen die Spiralen zu beiden Seiten mit einer Spiralscheibe ab.¹⁹³ Die Enden der einzelnen Stücke sind tordiert und mit einem eingravierten Tannenzweigmuster verziert. Die Spiralen sind aus massivem Draht von kreis- oder dreieckförmigem Querschnitt (Taf. XIII: 15).

Die früheste Form der Armspiralen tritt in Aunjetitzer Fundeinheiten auf.¹⁹⁴ Sie waren am meisten in der Spätbronzezeit verbreitet.¹⁹⁵ Die späteren Spiralformen sind unverziert.

Die Fingerringe

Die Fingerringe sind im Transkarpatengebiet ziemlich selten, wir kennen 11 Exemplare. Einige von ihnen sind eigentlich nur kleine Armspiralen von 2–3 Windungen, die aus starkem Draht gefertigt wurden und deren Enden breitgehämmert worden waren (Taf. XI: 15). Andere wurden aus einem schmalen dünnen Band gefertigt (Taf. XI: 17). Manchmal wurden die Fingerringe aus Armreifenfragmenten hergestellt (Taf. XI: 14). Eine besondere Gruppe bilden Fingerringe, die mit kleinen Spiralscheiben endigen.

Nach den Fundeinheiten zu schliessen, zu denen sie gehören, werden sie in die Spätbronzezeit datiert. St. F o l t i n y verbindet ihren Ursprung mit dem Beginn der Mittelbronzezeit.¹⁹⁶

Die Ösenhalsringe („Barrenringe“)

11 Exemplare vertreten die Ösenhalsringe, und zwar hauptsächlich in Einzelfunden. Ihre Form und ihr Querschnitt ist rund, sie sind offen, die Enden sind breitgehämmert und zu einem Kreis gebogen. Vier Exemplare sind tordiert (Taf. XIII: 6), die übrigen sind glatt mit gravierter Verzierung, ähnlich wie die Verzierung an Armreifen (Taf. XIII: 1–5).

Da die Ösenhalsringe aus Einzelfunden stammen, ist ihre Datierung schwer durchführbar. Die frühesten Formen der massiven Ösenhalsringe des Aunjetitzer Typus¹⁹⁷ sind im Transkarpatengebiet unbekannt. Auf Grund der Entsprechungen mit anderen Funden, die zu den Hortfunden gehören,

kann man voraussetzen, dass die Ösenhalsringe des Transkarpatengebietes in der Mittel- und Spätbronzezeit in Gebrauch standen.¹⁹⁸

Die Posamenteriefibeln

Von den zahlreichen Fibelformen der Spätbronzezeit ist im Transkarpatengebiet nur der Typus der Posamenteriefibel bekannt. Alle vier Fibeln (die Bruchstücke miteingerechnet) wurden zusammengefügt und im Mittelteil durch Bügel verbunden (Taf. XVI: 11). Es kommen zwei Fibelarten vor:

1. In der Mitte der Fibel ist eine ellipsenförmige Scheibe, die mit geflochtenem Draht umgeben ist und beiderseits paarweise kleine Spiralen hat.¹⁹⁹ An den Draht, der von der unteren Seite um die Scheibe führte, wurden blattförmige Anhänger angehängt. Die beschriebene Fibel stammt aus Lazy I (Taf. XVI: 12).

2. Die Fibel aus dem Hortfund bei Antonovka besteht aus sechs Spiralscheiben, die zu beiden Seiten angebracht waren, sie endete mit einer grossen Spiralscheibe. Die Nadel war eine Verlängerung der grossen Scheibe, sie ging dann in die Feder über und weiter in den Nadelhalter.²⁰⁰ Eine Variante dieser Fibelgattung ist das Fibelbruchstück aus Użgorod (Taf. XIII: 10).

Einige Forscher nennen diese Fibelform „Fibeln des karpatischen Typus“,²⁰¹ Die Posamenteriefibel gehört in HA—B (Reinecke),²⁰² oder in das Ende der ersten oder Anfang der zweiten Phase der Spätbronzezeit des Transkarpatengebietes.

Die Nadeln

Wir kennen aus dem Transkarpatengebiet 38 Stück Nadeln, die hauptsächlich aus Hortfunden stammen. Nach ihrer Form sind 12 Varianten vertreten.

1. Die zyprische Schleifennadel (stammt aus Kolodnoje). Ihr Kopf wird von einigen schleifenförmigen Windungen gebildet. Unter dem Kopf ist die Schleife zehnfach mit Draht umwunden (Taf. XIII: 13).²⁰³

2. Die Scheibennadel mit rhombischem Kopf (auch aus Kolodnoje).²⁰⁴ Das Scheibenkopfe ist zu einem Röhrchen gedreht. Durch die Scheibenmitte führt eine Verstärkung (Taf. XIII: 9).

Diese Nadeltypen sind die frühesten. Sie treten in den Aunjetitzer Denkmälern auf.²⁰⁵ Im Transkarpatengebiet leben diese Nadeln in der mittleren Bronzezeit.

3. Die Nadel mit pilzförmigem Kopf ist aus dem Bezirk Użgorod bekannt. Unter dem Kopf ist eine kleine Öse befestigt. Die Nadel ist gerade und lang (Taf. XIII: 12).²⁰⁶

4. Die Nagelkopfnadeln (Lazy I, Vel. Lučki). Der Querschnitt der Nadel ist zuerst kreisförmig, dann viereckig (Taf. XIV: 10).²⁰⁷ Die Nadel aus Vel. Lučki hat unter dem Kopf vier waagrechte Rippen und noch tiefer, in der Höhe des oberen Drittels, eine runde Verstärkung aus fünf waagrechteten Rippen (Taf. XIV: 4).

5. Die Spindelnadeln (Boržava). Der Kopf ist gross, kegelförmig mit gestrichelten Dreiecken und konzentrischen Kreisen verziert (Taf. XIV: 9).

6. Die Hakennadeln (Lazy I,^{207a} Użgorod I, Kolodnoje²⁰⁸) sind gewöhnlich aus Draht gefertigt (Taf. XIV: 16).

7. Nadeln mit doppelkonischem Kopf (Makar'jevo). Kopf und Hals sind mit waagrechteten Linien verziert (Taf. XIII: 17).

8. Die Petschaftkopfnadeln (Vel. Began', Makar'jevo). Mit einem gerippten Konus geht der Kopf in den Hals über (Taf. XIII: 14). Die Nadel aus Vel. Began' hat im oberen Drittel eine Verstärkung mit einer kleinen Öse (Taf. XIV: 1).

Diese Nadeltypen bringt man mit dem Ende der Mittelbronzezeit in Verbindung.²⁰⁹ Einige Typen aus Lazy I, Użgorod I, Makar'jevo leben bis zur zweiten Phase der Spätbronzezeit.²¹⁰

9. Nadeln mit kugelförmigem Kopf und vier Knöpfen am Hals (Obava III). Unter dem Kopf ist eine runde, horizontal befestigte Scheibe. Tiefer unten am Hals befinden sich vier halbkugelige Knöpfe. Das Ende der Nadel ist abgebrochen (Taf. XIV: 6).

Dieser Nadeltyp, der gewöhnlich an das Ende des zweiten — Anfang des ersten Jahrtausends vor u. Z. datiert wird, war im nordöstlichen Ungarn, Siebenbürgen, Moldau (Rumänien), in der Moldauischen Sowjetrepublik und am rechten Flussufer des oberen Dnestrgebietes sehr verbreitet und kommt im mittleren Dneprgebiet selten vor.²¹¹ Die einzige und vollkommene Entsprechung ist die Nadel aus der ehemaligen Sammlung von Poll, die aus dem mittleren Dneprgebiet stammt.²¹² Sie zeichnet sich durch eine Öse aus, die unter den Knöpfen angebracht ist.

In den letzten Jahren wurden ähnliche Nadeln (manchmal Knochennadeln) in den sogenannten „Aschenablagerungsplätzen“ der Noakultur bei der Gemeinde Magala im Gebiet Černovcy der Ukrainischen Sowjetrepublik²¹³ und bei der Gemeinde Hindeşti, Bez. Floreşti in der Moldauischen Sowjetrepublik gefunden.²¹⁴ Diese Siedlungen werden in das XI.—IX. Jahrhundert vor u. Z. datiert. Die Nadeln aus Obava III reihen sich in die erste Phase der Spätbronzezeit im Transkarpatengebiet ein.

10. Die Nadeln mit konischem Kopf (Kolodnoje, Podgorjany III). Ein Exemplar hat eine mit zwei Ringen durchzogene Durchlochung am Kopf,²¹⁵ an denen weidenblattförmige Anhänger hängen (Taf. XIV: 7). Die Form dieser Anhänger ist etwas anders als die spätere, hallstattzeitliche. Die Nadeln mit konischem Kopf werden gewöhnlich mit den Hortfunden des Koszider-*Padlás*-Typus der Mittelbronzezeit in Verbindung gebracht.²¹⁶ Die Nadeln des Transkarpatengebietes können wir an die Grenze der Mittel- und Spätbronzezeit datieren.

11. Die Kugelkopfnadeln zerfallen in drei Varianten:

a) Der Kopf ist gegossen und schliesst mit einem kleinen Knopf (Makar'jevo; Taf. XIII: 16), der Kopf ist von innen hohl, er besteht aus zwei Halbkugeln und am Hals ist eine kleine Öse angebracht (Boržava, Taf. XIV: 5).

b) Unter dem verzierten Kopf sind 21–22 waagerechte Rippen; der Kopf des Exemplares aus Lazy I wurde extra gegossen (Taf. XIV: 3).

c) Der Kopf ist in drei Teile gegliedert.

Dieser Nadeltypus wird gewöhnlich mit der Spätbronzezeit²¹⁷ in Verbindung gebracht und kann in die erste Phase der Spätbronzezeit des Transkarpatengebiets datiert werden.

12. Die Kolbenkopfnadel wurde nur im Hortfund bei der Gemeinde Makar'jevo gefunden (Taf. XIV: 2). Von den gewöhnlichen Nadeln dieser Gattung unterscheiden sie sich durch eine gerippte Verstärkung unter dem Kopf. Nach der Fundeinheit, in die sie gehören, werden die Nadeln in die zweite Periode der Spätbronzezeit im Transkarpatengebiet eingereiht.

Die Gürtelschnallen

Es sind drei Stücke aus den Hortfunden aus Boržava, Lazy I und Mal. Dobron' I vorhanden. Die Schnalle aus Lazy I wurde aus einem Armreifen von rhombischem Querschnitt hergestellt.²¹⁸ Die Schnalle aus Mal. Dobron' I ist eigentlich ein rechteckiger kleiner Rahmen mit einer seitlichen Verschlusszunge, die aus ziemlich massivem Draht gefertigt wurde (Taf. XIV: 17). Die Gürtelschnalle aus Boržava wurde aus einem Bronzeblech hergestellt, das am Rande mit Punkten verziert war. An der Innenseite war eine Öse. Rechts ist ein bandförmiger schmaler Haken. Die Spange war ursprünglich auch nach links verlängert (Taf. XIV: 8).

Die Hortfunde, zu denen die Gürtelschnallen gehören, reihen sich in die zweite Periode der Spätbronzezeit im Transkarpatengebiet ein.

Die Gürtel

Die Bronzegürtel und ihre Fragmente befanden sich in 10 Hortfunden und einem Einzelfund. Sie wurden aus Bronzeblech gefertigt. Einige Gürtel (aus Vel. Began', Makar'jevo, Obava I, Bez. Užgorod) sind aus einem Stück Bronzeblech hergestellt worden. Ausserdem kennen wir auch Gürtel, die aus mehreren Teilen zusammengesetzt worden waren. Die Enden des Gürtels aus dem Bez. Užgorod und Vel. Began' sind abgerundet und haben einen schmalen bandförmigen Fortsatz, an dessen Ende ein Haken befestigt ist (Taf. XVI: 4). Andere Gürtel haben an den Enden Durchlochungen, die zur Befestigung dienen. Die Mehrzahl von ihnen ist verziert. Das Gürtelfragment aus Vel. Began' ist mit einer Kombination gestrichelter Dreiecke und anderer Ornamente verziert (Taf. XV: 5). Ein Gürtel aus Medvež'je hat auf der Innenseite eine Verzierung aus Punkten (Taf. XVII: 1). Die Verzierung des Gürtels aus Obava I besteht aus senkrechten plastischen Bändern, ihr Zwischenraum ist häufig mit runden Knubben ausgefüllt.²¹⁹ Diese Verzierung kann man auch auf den Bronzegefässen des Kirkendrup-Jensovic'er Typus beobachten.²²⁰ Bronzegürtel treffen wir hauptsächlich in den Fundeinheiten der Spätbronzezeit an.²²¹

Die Anhänger

Die Anhänger kommen in 7 Hortfunden vor (Vel. Lučki, Kolodnoje, Lazy I, Nižnije oder Verchnije Vorota, Podgorjany, Podmonastyr' und Bez. Užgorod), in der Anzahl von 53 Exemplaren, die in sechs Typen zerfallen:

1. Halbmondförmige Anhänger aus Bronzeblech. Die nach innen gebogenen Enden bilden eine flache Spirale. Im Oberteil ist ein Loch zum Aufhängen (Taf. XV: 2, 4, 9, 10).²²² Manche Anhänger haben eine rhombische Form und die Spiralen unten.²²³

2. Anhänger mit Mittelsteg. Die Enden sind spiralförmig nach innen gebogen (Taf. XIV: 14). Manchmal sind die Enden untereinander mit Stege verbunden (Taf. XIV: 18). Die Anhänger sind gegossen und mit Längsrippen verstärkt.²²⁴

3. Hufeisenförmige Anhänger haben oben eine längliche Durchlochung, deren Seiten verstärkt sind (Taf. XIV: 11).²²⁵

4. Die verkehrt trichterförmigen Anhänger haben eine ellipsenförmige konische Basis, die in ein dünnes Röhrchen übergeht (Taf. XIV: 12, 13).

Diese Anhängertypen treten in der Frühbronzezeit auf und sind in der Mittelbronzezeit sehr verbreitet und in den Hortfunden des Koszider-Typus²²⁶ wie auch in der Spätbronzezeit vertreten.²²⁷

5. Die lanzettförmigen Anhänger haben am Obertheil eine runde Öse, die zur Befestigung an einer Fibel oder Nadel dient (Taf. XIV: 15).²²⁸ Diese Anhänger verbindet man gewöhnlich mit der Hallstattzeit.²²⁹ Sie treten aber auch früher auf — an der Grenze der Mittel- und Spätbronzezeit, wie man nach dem Hortfund aus Kolodnoje schliessen kann.

6. Von den Radanhängern ist nur ein Einzelfund bekannt (Čertež). Der Anhänger besteht aus zwei flachen konzentrischen Rädern, die untereinander durch vier Stege verbunden sind. Solche Anhänger werden in die erste Phase der Spätbronzezeit datiert.²³⁰

Die Spirälhörchen

Diese Schmuckgattung wurde aus Draht von kreisförmigem oder dreieckigem Querschnitt hergestellt, der zu einer dünnen walzenförmigen Spirale gedreht worden war (Taf. XV: 3). Diese frühzeitigen Schmuckformen entstehen im Aunjetitzer Zeitabschnitt²³¹ und verbreiten sich besonders in der mittleren Bronzezeit.

Die Blechröhrchen und Schilder

Die Blechröhrchen wurden aus Bronzeblech hergestellt. Sie waren ein Bestandteil des Hortfundes aus Kolodnoje und Podgorjany III (Taf. XV: 1). Die Röhrchen vergesellschafteten sich gewöhnlich mit rechteckigen Schildchen, deren Längsseiten nach innen gebogen waren. Die Breitseiten waren in Röllchen eingerollt. An der Seiten waren vier Durchlochungen.²³² Die Schildchen schmückte manchmal ein Ornament aus Punkten (Taf. XV: 6). Die Röhrchen und Schilder kommen in den Hortfunden des Koszider-Typus in der Mittelbronzezeit vor.²³³

Die Zierbleche

Wir unterscheiden drei Varianten:

1. Konische Zierbleche mit einem kleinen Buckel in der Mitte. Zu beiden Seiten befinden sich zwei Löcher zum Annähen. Der Rand ist mit einem Ornament aus Punkten verziert (Taf. XV: 7). Im Hortfund aus Podgorjany III wurden 35 Stück solcher Zierbleche gefunden. Sie stammen aus der mittleren Bronzezeit.

2. Halbkugelige Zierbleche mit zwei Durchlochungen an beiden Seiten; 176 Stück befanden sich im Hortfund in Klačanovo II (Taf. XV: 8). Die Zierbleche wurden als Schmuck²³⁴ oder als Panzer²³⁵ an die Kleidung angenäht.

3. Ein grosses ellipsenförmiges Zierblech, in der Mitte durchlocht und mit Punkten am Rande verziert (Taf. VI: 6).

Die Zierbleche der ersten und zweiten Variante treten in der Mittelbronzezeit in den Hortfunden des Koszider-Typus auf²³⁶ und leben auch in der Spätbronzezeit.

Der Halsring

Dieser Schmuck gehört zu dem Hortfund aus Užgorod. Er ist vollständig aus Draht hergestellt worden. Die ringförmige Basis aus doppelt geflochtenem Draht endete mit einem Haken und einer Öse, die zur Befestigung diente. An die Basis hängte man flache Spiralscheiben und Brillenanhänger. Nach der Fibel aus dem gleichen Hortfund datiert sich der Halsring in die erste Phase der Spätbronzezeit.

IV. Gegenstände von unbekannter Bestimmung

1. Ein *walzenförmiger Griff*; er hat leicht abgerundete Seiten und schliesst mit einer ellipsenförmigen Scheibe ab. Dreiviertel von der Grifflänge nimmt eine Tülle ein.²³⁷

2. Eine *Tülle* mit einer Durchlochung, am Obertheil ist eine kleine runde Scheibe (Taf. XVI: 8).

3. *Rechteckige Plättchen* mit einseitiger länglicher Öse (Taf. XVI: 6, 9).

4. Ein *nadelförmiger Gegenstand*. Auf dem einen Ende des dünnen runden Halses sitzt eine runde Scheibe, am anderen Ende ist ein horizontaler rechteckiger Fortsatz angebracht (Taf. XVI: 7).

V. Bronzegusskuchen

Nach ihrer Form zerfallen sie in 5 Gruppen:

1. Diskusförmige Gusskuchen haben eine regelmässige runde Form. Die Innenfläche hatte manchmal die Form eines Schüsselbodens, wohin die Bronze ausgegossen wurde (Taf. XVII: 2).

2. Die scheibenförmig flachen Exemplare waren von unregelmässig ovaler Form.

3. Kahnförmige Gusskuchen waren ellipsenförmig mit einem zur Basis abgeschragten Konus (Taf. XVII: 3).

4. Stabförmige flache Gusskuchen erreichten manchmal die Länge von 15–20 cm (Taf. XVII: 5).

5. Armreifenförmige Exemplare kommen am häufigsten vor. Sie haben die Form runder oder ellipsenförmiger Armreifen. Ihr Querschnitt ist entweder rhombisch oder viereckig (Taf. X: 14, XVI: 2–5). Die Formen aus Mal. Dobron' II hatten die spitzen Enden nach innen gebogen, so dass es aus-

geschlossen war, dass dieser Gegenstand als Schmuck benützt wurde (Taf. XVI: 1). Die Gussnähte waren an den Rändern ungeglättet.

Es handelt sich um keine Zufallsformen. Sie haben zahlreiche Entsprechungen in Mitteleuropa.

VI. Goldene Gegenstände

1. Die *Miniaturarmreifen* sind ein Bestandteil der bronzezeitlichen Hortfunde aus Beregovo II,²³⁸ Volovec,²³⁹ Kanora,²⁴⁰ Nelipino,²⁴¹ Svaljava I,²⁴² Stanovo I,²⁴³ Fejércse,²⁴⁴ sie bilden selbständige Hortfunde in Beregovo III,²⁴⁵ Gulács,²⁴⁶ Hete I,²⁴⁷ Romačevica,²⁴⁸ Csaróda²⁴⁹ und kommen in den Einzelfunden in Beregovo, Djakovo,²⁵⁰ und Selce²⁵¹ vor. Sie betragen zusammen 31 Stück.

Die Armreifen haben entweder sich berührende oder übereinandergreifende Enden. Ihr Querschnitt ist (grösstenteils) kreisförmig oder rhombisch (Taf. XVI: 10). Die Verzierung besteht entweder aus vertikalen Rippen oder gravierten Linien (Taf. XVI: 13). An einem Exemplar aus Gulács besteht die Verzierung aus kleinen Körnern, die der mittelalterlichen Granulierung ähneln.

2. *Ohringe* kennen wir aus dem Hortfund aus Buštino²⁵² und Hete I.²⁵³ Die Ohringe aus Buštino waren aus Goldblech angefertigt worden, sie sind von abgeflachter, kugelförmiger Form mit einem Ausschnitt am Oberteil. Sie sind mit einem Ornament aus Punkten verziert.²⁵⁴ Über die Form der Ohringe aus Hete I ist nichts bekannt.

3. Im Hortfund aus Kanora²⁵⁵ befanden sich 32 *Perlen*. Sie sind kugelförmig.

4. Aus dem Hortfund aus Zatišne kennen wir 10 *Plättchen*. Ihre Länge beträgt 8–10 cm, die Breite 0,4–0,5 cm, ihr Querschnitt hat die Form eines abgeflachten Dreiecks.

5. Ein goldenes *Kettenglied* ist von ovaler Form mit übereinandergreifenden sichelförmigen Enden.²⁵⁶

Die goldenen Gegenstände werden nach den Fundeinheiten, zu denen sie gehören, datiert. In die Frühbronzezeit gehört offenbar das goldene Kettenglied,²⁵⁷ da in späteren Fundeinheiten ähnliche Exemplare nicht vorhanden sind. Am häufigsten wurden die Miniaturarmreifen benützt, die besonders in der Spätbronzezeit im Transkarpatengebiet,²⁵⁸ in der Slowakei, in Ungarn und in Siebenbürgen verbreitet waren. Die Ohringe aus Buštino datiert J. Eisner in die Grenze des zweiten und ersten Jahrtausends vor u. Z.²⁵⁹

Die bronzezeitlichen Denkmäler verteilten sich hauptsächlich im Tal des Transkarpatengebietes.²⁶⁰ Nach den archäologischen Angaben zu schliessen, begann der Besiedlungsprozess der karpatischen Vorgebirge in der Spätbronzezeit. Die Besiedlung der karpatischen Vorgebirge und die Ausnützung der Flusstäler in den Gebirgen hing mit der intensiven Entwicklung der Viehzucht zusammen, die besondere Bedingungen, in erster Reihe weite Weidenplätze, erfordert.

Die Entwicklung der Viehzucht, die in der Bronzezeit ein selbständiger Arbeitszweig geworden war, war nicht unbedingt an ein Nomadenleben gebunden, sondern konnte bei günstigen Bedingungen mit der sesshaften Lebensweise in Übereinstimmung gebracht werden. Nur bei Bedingungen des sesshaften Lebens, wo Futtermittel zum Überwintern vorhanden und der Übergang zur Stallzucht des Viehstandes gegeben war, konnte eine Verbesserung der Zuchtqualität verwirklicht und ihre Produktivität erhöht werden.²⁶¹

Im Transkarpatengebiet, wie in einer Reihe anderer Gebirgsgegenden,²⁶² nimmt die Viehzucht in der Bronzezeit die Form eines Hirtenlebens auf der Alm an (mit häufigem Wechsel der Weidenplätze).

Die ständigen Siedlungen blieben bei diesem saisonartigen Hirtenleben bestehen. Im Sommer weidete das Vieh auf den Alpen, die im Transkarpatengebiet „Poloniny“ genannt werden. Sie nehmen die Fläche von 50 000 ha ein, d. h. 27 % der ganzen Weidenfläche in diesem Gebiet.²⁶³ Die Poloniny breiten sich im Gebirgstal in der Höhe von 1000–1200 m über dem Meeresspiegel aus und bilden eine günstige Grundlage für die Viehzucht. An Ort und Stelle konnte Viehfutter zur Überwinterung geschaffen werden.

Ein indirekter Beweis für die Entwicklung des Ackerbaues, wie auch der Viehzucht ist die grosse Anzahl der Sichelfunde. Sie bilden 36 % der Werkzeuge und so machen ihnen zahlenmässig nur die Tüllenbeile den ersten Platz streitig. Viele Forscher betonen und beweisen an archäologischen Denkmälern, dass die Sicheln nicht nur bei der Getreide-, sondern auch bei der Heuernte verwendet wurden.²⁶⁴ Es ist selbstverständlich, dass nur Futtermittel die Entwicklung der Viehzucht sichern konnten und sie zu einem selbständigen und führenden Arbeitszweig in der Entwicklung der Menschheit in dieser Epoche machen konnten.

Eine andere sehr wichtige kulturelle Errungenschaft der Bronzezeit war die älteste Metallurgie. Durch die Erzeugung von Bronzegegenständen gewann die Menschheit weitere Macht über die Natur

und ihre Herstellung war ein wichtiger Faktor in der Entwicklung der gesellschaftlichen Produktionskräfte.

Das Transkarpatengebiet lag in unmittelbarer Nachbarschaft der urzeitlichen Gebiete der Kupfer-, Zinn- und Goldproduktion, die sich in Siebenbürgen, Ungarn, in der Tschechoslowakei und Österreich befand.²⁶⁵ Trotz der Meinung von P a s t e r n a k²⁶⁶ sind Kupferlager, wie auch Stollen und Gruben zur Metallgewinnung im Transkarpatengebiet unbekannt. Die vereinzelt auf der Erdoberfläche vorkommenden Stücke von Chalkopyrit²⁶⁷ konnten den Rohstoffverbrauch zur Herstellung von Bronzeerzeugnissen nicht decken. In diesem Zusammenhang ist der Fund eines Zinn-gusskuchens interessant, der einen Bestandteil des Hortfundes aus der Gemeinde Čornyj Potok bildet. Das liefert den Beweis, dass aus den alten Zentren der Metallgewinnung fertige Erzeugnisse oder Bronze-gusskuchen zum Austausch hervorgingen, aber auch Rohstoff, aus dem die alten Bronze-giesser nach ihren Rezepten Bronze für jeweilige bestimmte Gegenstände herstellten.

Interessante Angaben wurden durch die Spektralanalyse der Gegenstände aus den Hortfunden vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales gewonnen.²⁶⁸ Die Bronze von diesem Gebiet ist charakteristisch wegen ihrer Beimischung von Zinn und Blei. Die Menge von Zinn ist etwas grösser als die Beimischung von Blei. Ausserdem wurden in den Bronzelegierungen grosse Mengen von Eisen und Nickel festgestellt. Antimon (Antimonit) und andere Elemente waren in verhältnismässig unbedeutenden Mengen vorhanden (Siehe die Übersicht der Resultate der Spektralanalyse auf Seite 347).

Nach der Meinung E. S z e g e d i ist für die Erze der nordöstlichen Karpaten der Inhalt von Zinn, Antimon und in kleinerem Ausmasse von Blei charakteristisch.²⁶⁹ In Rumänien enthält die Bronze eine grössere Zinnmenge (bis zu 11 %) bei einer sehr kleinen Beimischung von Eisen und Blei.²⁷⁰

Die verhältnismässig kleine Menge von Antimonit in der Bronze des Transkarpatengebietes setzt voraus, dass der Ursprung des Rohstoffes für die Bronzeerzeugnisse in den Karpaten zu suchen ist. Das Zinn stammt offenbar aus Böhmen, wo sich im Erzgebirge grosse Lager befanden.²⁷¹ Diese Schlussfolgerung erfordert trotzdem weitere Forschungsarbeiten. Nur umfangreiche Spektral- und Chemieanalysen alter Bronze erlauben uns mit einer gewissen Wahrscheinlichkeit den Ursprung des Rohstoffes zu bestimmen. Ausserdem muss in

Betracht gezogen werden, dass durch den verschiedenartigen Ursprung der Gegenstände, die beim Umschmelzen benützt wurden und deren Bronzezusammensetzung verschieden war, ein verzerrtes Bild entsteht. Die Resultate der Bronzeanalysen dienen nach unserer Meinung neben sämtlichen Hortfundangaben nur als Hilfsmittel.

Obwohl im Transkarpatengebiet die Gussformen vollständig fehlen, ist das natürlich noch kein Zeugnis dafür, dass im angeführten Gebiet keine Herstellungszentren von Bronzeerzeugnissen existierten. Das Vorhandensein von Gegenständen, die nach derselben Form gegossen worden waren, von Gegenständen mit ungeglätteten Nähten, Guss Spuren, misslungene Gusserzeugnisse, Gusskuchen von Bronze und Zinn, sorgsam zusammengeklautete Bruchstücke zerbrochener Werkzeuge und Waffen, das alles spricht von einer örtlichen Produktion von Bronzeerzeugnissen.

In diesem Zusammenhang ist die These ernstlich zu bezweifeln, die auf der Existenz von wandernden Bronze-giessern aufgebaut ist. Die häufigen Hortfunde in Mitteleuropa weisen darauf hin, dass gleichzeitig mit solchen grossen Produktionszentren wie z. B. Velem (Ungarn) und andern, auch einzelne Handwerker existierten, die den Bedarf des eigenen und der Nachbarstämme sicherten. So wie im Neolithikum der Werkzeug- und Waffenbedarf durch örtliche Handwerker gedeckt wurde, so existierte auch in der Bronzezeit ein dichtes Netz kleiner Produktionszentren. Ein ähnliches Bild kann man im nördlichen Gebiet des Schwarzen Meeres beobachten.²⁷²

Es ist auch schwer mit G. C h i l d e einer Meinung über einen technischen Stillstand in der Bronzezeit zu sein.²⁷³ Die Menschheit beherrschte im erwähnten Zeitabschnitt nicht nur im höchsten Masse die Bronze-giessertechnik, sondern wir haben auch die Möglichkeit die Herstellungsetappen vom einfachen zum komplizierten Werkzeug zu verfolgen. Ausserdem war durch die rasche Entwicklung der technischen Kenntnisse in der Spätbronzezeit die Möglichkeit gegeben die Metallurgie des Eisens zu beherrschen.

Das gewaltige Wachstum der gesellschaftlichen Produktionskräfte, die Entwicklung der Viehzucht und der Bronze-giesserei führten zu einem Produktionsüberschuss. Karl M a r x betont, dass „Die erste naturwüchsige Form des Reichtums die des Überflusses oder des Überschusses ist, der nicht als Gebrauchswert unmittelbar erheischte Teil der Produkte, oder auch der Besitz solcher Produkte, deren Gebrauchswert ausserhalb des Kreises blosser Be-

Ergebnisse der Spektralanalyse einiger Bronzegegenstände aus den transkarpatischen Fundorten

Ord. Nr.	Fundort	Gegenstand	Cu	Fe	Ni	Co	Pb	Sn	Ag	As	Sb	Zn	Bi	Mn	Al	Ca	Na	Mg	Cr	W	CN	
1	Užgorod (Bezirk)	einer Armspirale	+	++	++	-	+	+	Sp.	Sp.	+	-	-	Sp.	-	+	Sp.	-	-	-	-	
2		einer Sichel	+	++	Sp.	-	-	-	-	+	+	Sp.	+	Sp.	-	-	Sp.	-	-	-	-	
3		eines Armreif	+	++	Sp.	-	Sp.	-	+	-	-	-	-	-	Sp.	-	-	Sp.	-	-	-	-
4		eines Röhrenchens	+	+	+	-	-	-	++	-	-	-	-	-	-	-	Sp.	-	-	-	-	-
5		eines Ösenhalsringes	+	++	++	-	+	+	+	-	+	Sp.	-	+	Sp.	-	+	-	-	+	-	+
6	Užgorod (Stadt)	von Draht	+	++	++	-	+	+	Sp.	Sp.	+	+	-	-	-	+	Sp.	-	-	-	-	
7		eines Anhängers	+	++	++	-	+	+	Sp.	Sp.	+	-	-	+	+	-	Sp.	Sp.	-	-	-	
8	Lazy I	eines Beiles	+	++	+	+	+	+	-	+	-	-	-	+	+	-	Sp.	-	-	-	-	
9		eines Armreif	+	++	+	+	+	+	-	+	-	-	-	+	+	-	Sp.	-	-	-	-	
10		eines Armreif	+	++	+	+	+	+	++	-	+	-	Sp.	-	Sp.	-	-	Sp.	-	-	-	-
11		einer Sichel	+	++	++	Sp.	+	+	Sp.	-	+	-	-	-	Sp.	+	-	-	-	-	+	+
12	Volovec	eines Armreif	+	++	-	-	+	+	-	+	-	++	Sp.	+	+	-	-	-	-	-	-	
13		einer Spirale	+	++	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	
14		eines Armreif	+	++	+	-	+	+	-	Sp.	Sp.	-	-	Sp.	+	+	Sp.	-	-	-	+	-
15	Boržava	eines Messers	+	++	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	Sp.	+	-	-	-	-	+	
16	Blazjevo	einer Sichel	+	++	+	-	+	+	-	+	Sp.	Sp.	Sp.	Sp.	Sp.	-	-	-	-	-	-	
17	Makar'jevo	eines Armreif	+	++	-	-	+	+	Sp.	Sp.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
18	Medvež'je		+	++	+	-	+	+	Sp.	Sp.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
19	Barabás	einer Sichel	+	++	++	+	+	++	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
20		eines Armreif	+	++	+	+	+	++	Sp.	Sp.	+	-	-	Sp.	Sp.	-	-	-	-	-	-	
21			+	++	+	+	+	+	+	+	-	-	Sp.	-	Sp.	-	-	-	-	-	-	+
22	Gefönes	eines Armreif	+	++	+	-	+	++	Sp.	Sp.	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	Sp.	
23	Tákos	Hete	+	++	+	-	+	+	-	Sp.	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	
24	+		++	+	++	Sp.	+	+	Sp.	+	+	+	-	+	-	Sp.	Sp.	Sp.	-	-	Sp.	

++ = sehr starke Spektrallinie

+ = starke Spektrallinie

Sp. = Spuren von Spektrallinie

- = ohne Spektrallinie

dürftigkeit fällt“ und weiter: „... dieser Überfluss oder Überschuss der Produkte auf unentwickelter Produktionsstufe die eigentliche Sphäre des Warenaustausches bildet. Überflüssige Produkte werden austauschbare Produkte oder Waren.“²⁷⁴ Es ist bekannt, dass ohne Arbeitsteilung kein Austausch existieren kann. Der Austauschhandel verwirklichte sich nachbarlich zwischen den Stämmen. K. M a r x schreibt in der treffenden Schilderung der ursprünglichen Etappe der Entwicklung des Austausches, dass „der Austauschprozess von Waren erscheint ursprünglich nicht im Schoß der naturwüchsigen Gemeinwesen, sondern da, wo sie aufhören, an ihren Grenzen, den wenigen Punkten, wo sie in Kontakt mit andern Gemeinwesen treten. Hier beginnt der Tauschhandel und schlägt von da ins Innere des Gemeinwesens zurück, auf das er zersetzend wirkt.“²⁷⁵

Die Hauptgegenstände des Warenaustausches waren das Vieh, Bronze- und Goldgegenstände, Bronze-gusskuchen, Salz u. a.

Der Warenaustausch war gleichzeitig auch ein Prozess, der das Entstehen des Geldes nach sich zog.²⁷⁶ Im Zeitabschnitt, der uns interessiert, war als reales Zahlungsmittel sog. dingliches Geld im Umlauf, das die Funktion eines Austauschmittels mit dem eines Wertmasses verband. Im Transkarpatengebiet konnten die Aufgabe der dinglichen Geldformen kreisförmige wie auch massive ellipsenförmige Armringe auf sich nehmen. Als die markantesten Träger der Geldfunktion konnten die massiven Armreifen von rhombischem Querschnitt aus dem Hortfund aus Mal. Dobron' II gelten. Es war ausgeschlossen, dass diese Gegenstände als Schmuck dienten, da sie scharfe nach innen gebogene Enden hatten.

K. M a r x bemerkt über die physischen Eigenschaften des Geldes: „Die notwendigen physischen Eigenschaften der besondern Ware, worin sich das Geldsein aller Waren kristallisieren soll, soweit sie aus der Natur des Tauschwertes unmittelbar hervorgehen, sind beliebige Teilbarkeit, Gleichförmigkeit der Teile und Unterschiedslosigkeit aller Exemplare dieser Ware. Als Materiatür der allgemeinen Arbeitszeit muss sie gleichartige Materiatür sein und fähig, bloss quantitative Unterschiede darzustellen. Die andre notwendige Eigenschaft ist Dauerbarkeit ihres Gebrauchswertes, da sie innerhalb des Austauschprozesses ausdauern muss.“²⁷⁷ Alle diese Eigenschaften haben nach unserer Meinung die Armreifen. Ihre Form erreichte einen solchen Grad der Normalisierung, wie es in der damaligen Zeit überhaupt möglich war. Die Dauerhaf-

tigkeit der Bronze garantierte die Gebrauchsfähigkeit der Armreifen im Austauschprozess ohne grundsätzliche Gewichtsveränderung auf längere Zeitdauer. Es muss erwähnt werden, dass in beinahe sämtlichen Hortfunden Armreifen vorhanden waren und dass auch selbständige Hortfunde von Armreifen vorkamen. Dabei kann man selten an den Armreifen Benützungsspuren entdecken, die davon zeugen würden, dass sie als Schmuck gedient hätten.

Est ist selbstverständlich, dass auch Bronzewerzeuge, Waffen und anderer Schmuck in den Austauschprozess miteinbezogen wurden. Goldene Miniaturarmreifen sind eine Nachahmung der Bronzeform und bringen deutlich die Beziehung zwischen Gold- und Bronzewert zum Ausdruck. Goldene Miniaturarmreifen waren wahrscheinlich zur gleichen Zeit wie die gewöhnlichen Armreifen im Umlauf. Sie kommen aber verhältnismässig selten vor.

Das Austauschsystem der Bronze- und Früheisenzeit bereitete in beträchtlichem Masse den Boden für das höchstentwickelte Münzensystem in der La-Tène-Zeit vor.

Auch das Salz konnte als Austauschobjekt dienen, da im östlichen Teil des Transkarpatengebiets bei Solotvino am rechten Flussufer der Theiss ungeheure Lager vorhanden sind. Es ist möglich, dass an der Grenze des 1. und 2. Jahrtausends vor u. Z. das Salz in derselben Weise gewonnen wurde, wie noch vor kurzem — aus Gruben, die manchmal sehr tief waren.²⁷⁸

Die Stämme des Transkarpatengebietes standen im lebhaften Verkehr mit den Nachbarstämmen. Über die Wege, die zum Austausch zu den südlichen und westlichen Nachbarn führten, sind keine Beweise vorhanden. Am deutlichsten können diese Wege beim Verkehr mit den nordöstlichen Stämmen des oberen Dnestrgebietes verfolgt werden.²⁷⁹

Der günstigste Weg über die Karpaten führte, wie schon erwähnt wurde, an der Latorica entlang über den Vereckij und Voloveckij Pass. Dieser Weg führte über Mukačevo und Svaljava und gabelte sich dann. In westlicher Richtung ging der Weg die Latorica entlang über Poljana, Podpolož'je, Nižnije Vorota, Tišev und Medvež'je. In der anderen (östlichen) Richtung führte der Weg am linken Nebenfluss der Latorica an der Veča entlang über Sasovka, Volovec, Kanora und weiter zu den nördlichen Karpatenabhängen. Auch in späteren Zeiten dienten diese Pässe als eine Pforte in das Transkarpatengebiet und nach Mitteleuropa.

Der zweite Weg benützte das Flusstal der Už

von Užgorod über Onokovey, Nevickoje, Vel. Be-reznyj nach Užok direkt beim Pass. Trotzdem zeichnet sich dieser Passweg durch eine kleine Anzahl von Bronzefunden aus.

Der dritte Weg führte von Westen nach Osten die Theiss entlang über Buštino, Solotvino und Rachov.

Die beiden zuletzt erwähnten Wege wurden offensichtlich weniger benützt als der Mittelweg an der Latorica, obwohl sämtliche Wege, nach den Bronzehortfunden zu urteilen, auf der anderen Seite der Karpaten ihre Fortsetzung hatten.

Zum Schluss wollen wir uns noch kurz mit den Gründen befassen, die zum Vergraben der Bronzeschätze führten. Diese Frage ist sehr kompliziert. Natürlich nötigte die Kriegsgefahr oder die Angst vor Raub die Menschen, wertvolle Sachen in die Erde zu verbergen. Wir sind aber der Meinung, dass hier nicht nur die äusseren, sondern auch die inneren Gründe eine Rolle spielen.

Die Hortfunde sind ein deutliches archäologisches Zeugnis der Arbeitsteilung, ein Beweis der gegenseitigen Beziehungen und des Austausches zwischen den Stämmen. Wegen ihres grossen materiellen Wertes treten die Hortfunde gleichzeitig als Schätze auf. Obwohl die Erzgewinnung in der Spätbronzezeit verhältnismässig hoch war, hatten die Bronzeerzeugnisse doch einen grossen Wert.

Mit der Entwicklung der patriarchalischen Beziehung und des Austausches entstand der Privatbesitz. Die isolierte Produktion setzte auch eine private Aufbewahrung materieller Werte voraus. Die Bereicherungssucht und das Anhäufen von Wert-sachen waren auch der Gesellschaft in diesem Zeitabschnitt nicht fremd. Darüber schreibt K. M a r x: „Die Bereicherungssucht im Unterschied von der Sucht nach besonderem natürlichen Reichtum oder Gebrauchswerten, wie Kleider, Schmuck, Herden usw., ist nur möglich, sobald der allgemeine Reichtum als solcher in einem besondern Ding individualisiert ist, und daher als einzelne Ware festgehalten werden kann“²⁸⁰ und weiter: „In der Tat ist aber das Anhäufen des Geldes um des Geldes willen die barbarische Form der Produktion um der Produktion willen, d. h. Entwicklung der Produktivkräfte der gesellschaftlichen Arbeit hinaus über die Schranken herkömmlicher Bedürfnisse. Je unentwickelter die Warenproduktion, um so wichtiger ist die erste Verselbständigung des Tauschwertes als Geld, die Schatzbildung, die daher eine grosse Rolle spielt bei den alten Völkern . . .“²⁸¹

Bronze, besonders Armreifen, waren eine entsprechende Form für die Existenz eines Überflusses.

Sie war eine der ersten Formen, in der der Reichtum als abstrakter gesellschaftlicher Reichtum, als Materiatur der allgemeinen Arbeitzeit bestätigt wird. K. M a r x betont in Erwähnung der Schatzbildung: „Das entreissen des Geldes aus dem Strom der Zirkulation und Retten vor dem gesellschaftlichen Stoffwechsel zeigt sich auch äusserlich im Vergraben (die Kursiva von K. M a r x — K. B.), so dass der gesellschaftliche Reichtum als unterirdischer unvergänglicher Schatz in ein ganz heimliches Privatverhältnis zum Warenbesitzer gebracht wird. Doktor Bernier, der sich eine Zeitlang zu Delhi am Hofe Aurenzebs aufhielt, erzählt, wie die Kaufleute ihr Geld heimlich und tief vergraben, besonders aber die nichtmohammedanischen Heiden, die fast allen Handel und alles Geld in der Hand haben, „befangen wie sie sind im Glauben, dass das Gold und Silber, welches sie während ihres Lebens verbergen, ihnen nach dem Tode in der anderen Welt dienen wird.“²⁸²

In der Bemühung wertvolle Sachen aufzuhäufen und zu verbergen ist offensichtlich der Grund der Schatzvergrabungen in der Bronzezeit zu suchen. Etwas Ähnliches kann man auch in den folgenden historischen Zeitabschnitten beobachten.

Die Hortfunde vom Ende der Mittelbronzezeit*

1.²⁸³ Kolodnoje, Bez. Iršava²⁸⁴ (chemals Tökés, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1892 im Raum des II. Hügelgräberfeldes gefunden. Ein beträchtlicher Teil des Hortfundes ging verloren. In die Sammlung von T. L e h o c k y gelangten 28 Gegenstände:

1. das Bruchstück eines Tüllenbeiles mit gerader Tülle; 2. ein Angelhaken; 3. zwei ungarische Schafthlochhäxte in derselben Gussform gegossen, die Öffnung ist zylinderförmig, der Schaftrücken ist diskusförmig mit einem kleinen Dorn in der Mitte; 4. drei Nadeln mit konischen Köpfen und Durchlochungen darin, am Kopf einer Nadel hängen Anhänger mit Öse; 5. eine Scheibennadel mit rhombischem Kopf; 6. eine zyprische Scheibennadel; 7. eine Nadel aus Draht; 8. ein runder Armreifen; 9. drei kleine flache Spiralen mit Spuren von Feuereinwirkung; 10. zwei mondformige Anhänger

* Die Namen der Fundorte auf Seite 349–374 sind nach dem russischen Originaltext des Aufsatzes in der Reihenfolge des russischen Alphabets angeführt. Das Fundortverzeichnis nach dem lateinischen Alphabet siehe Seite 380–382.

aus Bronzeblech; 11. vier gegossene Anhänger mit Mittelsteg; 12. ein Plättchen aus Bronzeblech; 13. vier Fragmente von Röhrrchen aus Bronzeblech; 14. fünf Armreifenbruchstücke.

Das Gewicht des Hortfundes beträgt 1,60 kg, Inv. Nr. 18/1—28²⁸⁵ (Taf. IX: 2, XIII: 9—13, XIV: 7, 14, 16). Der Hortfund wurde von T. Lehoczky und J. Hampel publiziert.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 28, 29; derselbe, *Beregmegeyi régiségekrol*, AÉ XIII, 1893, 260—262, Abb. 1—12; Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CXCIX: 1—12; Jankovich J., *P. R.*, 56, Taf. VI: 16, VII: 3, 5, 7, 9, 11, 14; Eisner J., *Slovensko*, 64, 65, 74, 110, 121; Tallgren A. M., *La Pontide préscythique après l'introduction des métaux*, ESA II, 1926, 152; Bóna I., *Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus*, Acta archaeologica IX/1—4, Budapest 1958, 216; Foltiny S., *Zur Chronologie*, Taf. 1: 5; 2: 1; 27: 1; 45: 4; 63: 4.

2. Podgorjany, Bez. Mukačevo (ehem. Podhering, Örbegyalja, Komitat Bereg); jetzt wurde die Gemeinde in die Stadt Mukačevo eingegliedert.

Der Hortfund II wurde im Jahre 1943 in zwei Gefäßen gefunden; er bestand aus 80 Gegenständen:

1. zwei Armreifen (Spiralen); 2. zwei Nadeln mit konischem Kopf und zwei Bruchstücke von solchen Nadeln; 3. 35 konische Zierbleche aus Bronzeblech mit zwei seitlichen Durchlochungen; 4. 24 mondformige Anhänger aus Bronzeblech mit einer Durchlochung im Oberteil; 5. 7 dünne Armspiralen aus Draht; 6. zwei rechteckige Plättchen aus Bronzeblech; 7. vier Fragmente von Röhrrchen aus Bronzeblech; 8. zwei Fragmente von dornenförmigen Bronzegusskuchen; 9. die Gefäße, in denen der Hortfund entdeckt wurde; sie waren kugelförmig, mit zylindrischem Hals, unter dem Mündungsrand befanden sich zwei Fortsätze mit Öffnungen, die Verzierung fehlt.

Das Gewicht des Hortfundes beträgt 2,57 kg, Inv. Nr. 46/1—80 (Taf. IV: 6, XIII: 8, XIV: 18, XV: 1, 2, 4, 6, 7, 10).

Hortfunde aus der ersten Phase der Spätbronzezeit

3. Andrejevka, Bez. Užgorod.

Der Hortfund wurde im Jahre 1947 in einem Tongefäß gefunden. Er enthielt:

1. eine Knopfsichel; 2. ein ganzes Stück und drei Bruchstücke von Beilen mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 3. das Bruchstück eines Bronzegusskuchens.

Das Gefäß war blumentopfartig mit leicht abgerundeten Wänden, unter dem Mündungsrand war ein kleiner ringförmiger Henkel, das Gefäß ist un-

verzert und mit einer schwarzen glänzenden Schicht überzogen, die die Aussenseite bedeckt.

Das Gewicht des Hortfundes beträgt 0,63 kg, Inv. Nr. 142—146.

4. Antonovka, Bez. Užgorod (chem. Antalovce).

Der erste Teil des Hortfundes gelangte im Jahre 1931 in das Nationalmuseum in Prag. Das Geschick des anderen Hortfundteils ist unbekannt. Er beinhaltete:

1. eine Posamenteriefibelf; 2. einen Gürtel aus Bronzeblech; 3. einen schmalen Gürtel aus Bronzeblech.

Inv. Nr. des Nationalmuseums in Prag 41594—41596.

Literatur: Borkovskij J., *Tři hromadné nálezy bronzů z Podkarpatské Rusi*, PA IV—V, 1934/1935, 101; Filip J., *Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách*, Praha 1936/37, 120.

5. Der II. Teil des Hortfundes wurde im Jahre 1940 gefunden. Der grösste Teil des Hortfundes wurde von den Leuten weggetragen. In das Museum des Transkarpatengebietes gelangten 5 runde Armreifen mit geschmiedeter Oberfläche. Das Gewicht beträgt 178 g, Inv. Nr. 217/1—5.

6. Barabás, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

Dieser Hortfund aus dem Jahre 1888 enthielt 14 Gegenstände:

1. Eine Knopfsichel; 2. 8 runde Armreifen und 5 Bruchstücke solcher Armreifen.

Das Gewicht beträgt 0,74 kg, Inv. Nr. 53/1—9 (Taf. XII: 3, 9).

Literatur: Lehoczky T., *Ung-és Beregmegeyi leletek*, AÉ XI, 1891, 142; derselbe, *Adatok I*, 54, 56.

7. Beregi, Bez. Beregovo (Nagy-Bereg, ehem. Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahr 1871 entdeckt. In einem Tongefäß fand man Tüllenbeile und Äxte. Das Schicksal des Hortfundes ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 56; Hampel J., *Bronzkor II*, 94.

8. Beregovo, Bezirkstadt (Beregszász, ehem. Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1876 gefunden und enthielt:

1. Sichel mit Griffzunge: eine erhaltene und vier Bruchstücke; 2. ein massives Beil mit gerader Tülle; 3. ein Messer mit flachem Griff und Randleisten; 4. das Henkelfragment eines Kessels; 5. das Bruchstück eines bandförmigen Armreifes.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,83 kg, Inv. Nr. 93, 121, 147—151, 215, 220.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 59; Hampel J., *Bronzkor II*, 9, 10.

9. Der Hortfund II enthielt:

1. die *Bruchstücke eines Messers*; 2. die *Bruchstücke einer Säge*; 3. einen *Bronzereif mit Öse*; 4. das *Bruchstück eines Armreifens*; 5. einen *goldenen Miniaturarmreifen* — Ø 12 mm, Breite 2 mm.

Der Hortfund stammt aus der Sammlung von T. Lehoczky. Fundumstände und Fundort sind unbekannt.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor II.*, 10; Pasternak J., *R. K.*, 176.

10. Der Hortfund III gelangte im Jahre 1905 in das Nationalmuseum in Budapest. Er bestand aus *Kettchen*, die aus einigen goldenen Miniaturarmreifen zusammengestellt waren. Gewicht 8,9 g.

Literatur: J. Hampel, *A Nemzeti muzeum régiségtár gyarapodása az 1905 évben*, *AE XXVI*, 1906, 78; Eisner J., *Slovensko*, 165.

11. Bilki, Bez. Iršava.

Der Hortfund wurde im Jahre 1951 geborgen. Der Inhalt:

1. zwei *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. eine *Lanzenspitze* mit zwei dreieckförmigen Fortsätzen unten am Blatt; 3. 13 runde *Armreifen*; 4. das *Bruchstück eines Gürtels aus Bronzeblech* (?).

Der Hortfund befand sich in einem blumentopfförmigen Tongefäß mit geradem Mündungsrand, darunter war ein abgesetzter Buckel mit zungenförmigen Fortsätzen.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,14 kg (Taf. XII: 3, 5, 9).

Der Hortfund wird in der Staatl. Universität in Užgorod aufbewahrt.

Literatur: Potušnjak F. M., *Бронзовий скарб а с. Білки*, *Археології IX*, 1954, Кіїв. Die Veröffentlichung des Hortfundes war unvollständig. F. Potušnjak schreibt, dass dieser Hortfund nicht durch eine Expedition geborgen worden war, sondern er wurde ihm von einem Dorflehrer übergeben. Ich ergreife die Gelegenheit M. J. Smiško für die vollständigen Fundangaben zu danken.

12. Blažijevo, Bez. Beregovo (ehem. Balazsér, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1909 im Raum einer Siedlung geborgen, die der Verfasser im Jahre 1952 entdeckte. Der Inhalt des Hortfundes:

1. das *Bruchstück einer Knopfsichel*; 2. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 3. ein *runder Armreifen* mit rhombischem Querschnitt; 4. zwei *runde Armreifen* mit rundem Querschnitt; 5. ein *unvollständiger* scheibenförmiger Bronzegusskuchen; 6. 2 *Gusskuchenfragmente*.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,46 kg, Inv. Nr. 17/1—8 (Taf. XVI: 3).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 22, 23; Eisner

J., *Slovensko*, 109, 120, 121; Jankovich J., *P. R.*, 56; Bernjakovič K. V., *Скарб бронзових виробів а с. Магошлицет*, *Доповіди та повідомлення Львівського державного історичного музею*, вып. I, 1958, Львів, 136.

13. Badalovo, Bez. Beregovo (ehem. Badaló, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1884 (oder 1885) im Raum einer urzeitlichen Siedlung gefunden. Sein Inhalt:

1. ein *Sichelfragment*, dessen Klinge nach dem Giessen nicht bearbeitet worden war; 2. 2 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; zwei ganze und ein Beil in Bruchstücken; 3. *Bruchstücke eines Tüllenmeissels*; 4. der *Kopf eines Streitkolbens* mit sechs halbovalen Zacken; 5. zwei *runde Armreifen*.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,16 kg, Inv. Nr. 16/1—9 (Taf. VIII: 8, XII: 3, 9).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 53, 54, Abb. 1—9 und auf Seite 55; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletekről*, *AE VII*, 1887, 174, 176, Abb. 1—9 auf Seite 176; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, *AE XXX*, 1910, 255; Hampel J., *Bronzkor II*, 6, Taf. 178: 1—9; Jankovich J., *P. R.*, 56, Taf. V: 6; Eisner J., *Slovensko*, 109, 112, 121, Abb. 11: 7, 13: 3; Popescu D., *Bronzearmreifen aus Maramureş, Dacia IX—X*, 1941/1944, Bucureşti 1945, 541.

14. Boržavskoje, Bez. Vinogradov (ehem. Nagy-Csongova, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1882 in mehreren Gefäßen geborgen, die aber bis jetzt nicht erhalten geblieben sind. Nach der Beschreibung von T. Lehoczky (*Archiv I*, 81—85) waren im Hortfund 148 Gegenstände. In seinen späteren Publikationen erwähnt T. Lehoczky und nach ihm auch J. Hampel nur 138 Gegenstände aus diesem Hortfund. Ein Teil der Gegenstände ging bei der Bergung verloren und aus den Bronzegusskuchen wurden Leuchter verfertigt (Lehoczky T., *Adatok I*, 158). Im Museum des Transkarpatengebietes werden zur Zeit 106 Gegenstände aufbewahrt, die aus diesem Hortfund stammen und grösstenteils in Bruchstücken erhalten blieben:

1. 10 ganze *Knopfsicheln* und 16 Bruchstücke; 2. eine ganze *Sichel mit Griffzunge* und 36 Bruchstücke; 3. 7 ganze *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung und 9 *Beile* in Bruchstücken, zwei Stück von ihnen wurden in derselben Form gegossen; 4. ein *Miniaturbeil* mit gerade ausgebildetem Tüllenrand; 5. das *Bruchstück einer Säge*; 6. ein *Meissel*, der von einer gebrochenen Lanzenspitze hergestellt worden war; 7. das *Bruchstück eines Tüllenmeissels*; 8. zwei *Bruchstücke einer Schwertklinge*; 9. eine *blattförmige Lanzenspitze*; 10. das *Bruchstück einer Lanzenspitze*; 11. das

Bruchstück einer Nagelkopfnadel mit konischem Kopf; 12. der Bügel einer Fibel; 13. zwei ellipsenförmige Armreifen; 14. ein ganzer und ein Bruchstück eines stabförmigen Armreifes; 15. missgelingene Abgüsse von Armreifen; 16. das Bruchstück eines Gürtels(?) aus Bronzeblech; 17. das Bruchstück eines kreisförmigen Gegenstandes mit achteckigem Querschnitt; 18. 12 Bruchstücke von Gusskuchen.

Das Gewicht des Hortfundes beträgt 5,98 kg, Inv. Nr. 7/1—57, 231/1—6 (Taf. I: 1, 5, 8, 13, III: 7, IV: 3, 5, 13, VI: 3, XI: 7, XII: 3, XVI: 11).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 145, 157—159, 160, Taf. 1—24, *Adatok II*, 1—15; Hampel J., *Bronzkor II*, 95; Pulszky F., *Album*, Budapest 1884, 16—23; derselbe, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapest 1886, 49; Eisner J., *Slovensko*, 105, 106, 109, 114, 115, 121, Abb. 13: 2; Jankovich J., *P. R.*, 56, Taf. IV: 8, VI: 4, 11.

15. Borodivka, Bez. Mukačevo.

Der Hortfund wurde im Jahre 1950 in einer Ton- schüssel gefunden. Sein Inhalt:

1. das Bruchstück einer Sichel mit Griffzunge;
2. die Bruchstücke von zwei Beilen, das eine hat eine gerade Tülle, das andere eine konkav eingezogene Tüllenmündung;
3. ein ganzes zweischneidiges Messer und ein Bruchstück;
4. eine blattförmige Lanzenspitze;
5. das Bruchstück eines Ösenhalsringes von kreisförmigem Querschnitt, das Ende ist breitgehämmert und zu einem Ring gedreht, aus dem anderen Teil des Ösenhalsringes wurde ein Armreifen gefertigt;
6. runde Armreifen: 4 ganze und 4 Fragmente;
7. 5 Bruchstücke diskusförmiger Gusskuchen.

Die Schüssel, deren Oberteil erhalten geblieben war, hatte einen nach innen gebogenen Mündungsrand, die Innenseite war von dunkler Ockerfarbe, die Aussenseite war mit einer schwarzen glänzenden Schicht überzogen. Ihre Form erinnert an ähnliche Gefässtypen der Kuštanovice-Kultur.

Das Gewicht des Hortfundes beträgt 3,86 kg, Inv. Nr. A-255/I—22 (Taf. XII: 2).

16. Botrad', Bez. Beregovo (ehem. Bótrágy, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1900 gefunden. Ein Teil von ihm — 2 Sichel, 2 Meissel und ein Bronzedorn — befinden sich im Nationalmuseum in Budapest, der grösste Teil des Hortfundes ging verloren. Im Museum des Transkarpatengebietes werden 11 Gegenstände aufbewahrt:

1. 7 Bruchstücke von Knopsicheln;
2. das Bruchstück einer Sichel mit Griffzunge;
3. drei Beile mit konkav eingezogener Tüllenmündung.

Das Gewicht des Hortfundes beträgt 0,72 kg, Inv. Nr. 20/1—10 (Taf. IV: 4).

Literatur: Hampel J., *A Nemzeti múzeum régiségosztályának gyarapodása*, AÉ XXI, 1901, 186; Lehoczky T., *Adatok II*, 23; derselbe, *Uj bronzkori leletekről*, AÉ XXV, 1905, 59; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Eisner J., *Slovensko*, 114; Pasternak J., *R. K.*, 176.

17. Buštino, Bez. Tjačevo.

Der Hortfund, der goldenen Schmuck enthielt, wurde im Jahre 1911 geborgen. Er bestand aus 11 Ohringen und 2 Armreifen. Der grösste Teil des Hortfundes ging verloren. Prof. I. Pankevič übergab im Jahre 1947 dem Museum des Transkarpatengebietes 3 Ohringe, die aus diesem Hortfund erhalten geblieben waren. Die Ohringe sind aus Goldblech gefertigt, sie sind von flacher kugelförmiger Form mit konkav eingezogenem Oberteil. Ein Exemplar hat ein nadelförmiges Ende, die übrigen haben die Enden beider Hälften geschlossen. Die Ohringe sind mit senkrechten zickzackförmigen Punktlinien verziert.

Das Gewicht: 6,53 g, 9,55 g und 9,18 g, zusammen 25,26 g.

Literatur: Eisner J., *Zlatý poklad z Buština v Zakarpatské Ukrajině, SSSR*, *Obzor prehistorický XIV*, 1950, 389—391.

18. Velikije Lučki, Bez. Mukačevo (ehem. Nagy-Lucska, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1871 in einem grossen, dickwandigen, grauen Gefäss gefunden. Er enthielt 41 Gegenstände:

1. eine Knopsichel;
2. das Bruchstück einer Sichelklinge;
3. ein Beil mit konkav eingezogener Tüllenmündung, ein Armreif ist durch die Beilöse gezogen;
4. 2 blattförmige Lanzenspitzen;
5. eine Schafthalsaxt mit langer Schneide und halbmondförmigem Axtrücken;
6. 2 Petschaftkopfnadeln, die unter dem Kopf 4 Rippen haben, unter denen eine kugelförmige Verstärkung ist, die von 5 waagrecht aufgeteilt wird;
7. ein flacher rhombischer Anhänger mit spiralenförmig nach unten gebogenen Enden;
8. 2 stabförmige Miniaturarmreifen;
9. ein Ring aus doppeltem geflochtenem Draht;
10. ein S-förmiger Haken, der aus einem Armreifen hergestellt worden war;
11. 4 ellipsenförmige Armreifen, 2 Stück von ihnen haben einen rhombischen, 1 Stück hat einen kreisförmigen und 1 Stück hat einen achteckigen Querschnitt;
12. 24 runde Armreifen, 3 Stück von ihnen haben einen quadratischen, die übrigen einen kreisförmigen Querschnitt.

Das Gewicht des Hortfundes beträgt 3,24 kg, Inv. Nr. 4/1—41 (Taf. III: 12, VIII: 4, X: 1, 14,

XI: 10, 15, XII: 2, 3, 6, 7, 13, XIV: 4, XV: 9, XVI: 5).

Literatur: Hampel J., *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapest 1886, 25; Lehoczky T., *Adatok I*, 100, 101; derselbe, *Karikával ellátott bronz-szekercze*, AÉ VII, 1873, 257, 258; derselbe, *Ujabb leletek Bereg-megyé öskorából*, AÉ XIV, 1880, S. XXXIII; derselbe, *Beregmegyei régiségről*, AÉ XIII, 1893, 262; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Hampel J., *Catalogue*, 22; derselbe, *Bronzkor I*, Taf. X: 10, *Bronzkor II*, 97–99, *Bronzkor III*, 140; Pulszky F., *Magyarország archaeológiája I*, Budapest 1897, 138, Taf. XXXV: 9a–b.

19. Volovec, Bez. Volovec.

Der Hortfund wurde im Jahre 1930 an zwei verschiedenen Stellen gefunden. Ein Teil des Hortfundes, besonders die goldenen Gegenstände, wurde von den Leuten weggetragen. In das Museum in Mukačevo gelangten 23 Bronze- und 9 Goldgegenstände:

1. 3 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. eine grosse *ungarische Schaftlochaxt* mit scheibenförmigem Axtrücken, in dessen Mitte sich ein kleiner Dorn befindet; 3. 5 *Armreifen* mit einer Spirale, in der Mitte der Spirale ist an der Aussen-seite eine Verzierung von gestrichelten Dreiecken, in der Mitte der Spirale hat ein Stück einen konischen Knopf mit zwei bogenförmigen Fortsätzen; 4. 5 Bruchstücke des obenerwähnten Typus; 5. 5 *runde Armreifen*; 6. 4 *ellipsenförmige Armreifen*.

9 *goldene Reifen* stimmen mit den runden Armreifen überein. Drei Reifen haben übereinander-greifende Enden; drei Exemplare haben einen rhombischen, die übrigen einen kreisrunden Querschnitt, die Verzierung besteht aus senkrechten Leisten. Ausmasse und andere Angaben:

Ordnungsnummer	Durchmesser	Maximaldicke cm	Gewicht g	Querschnitt	Verzierung
1	4,9	0,47	19,4	rhombisch	—
2	5,0	0,48	19,3		—
3	3,1	0,3	5,8		—
4	4,7	0,45	22,5	kreisförmig	Leisten
5	3,5	0,37	9,6		
6	2,3	0,2	2,7		
7	2,0	0,2	2,9		
8	2,0	0,28	2,9		
9	2,0	0,26	2,8		

Das *Miniaturgefäss*, in dem die 6 Goldreifen waren, hatte leicht abgerundete Wände, einen klei-

nen Boden, einen tulpenförmig nach aussen gebogenen Mündungsrand, bei dem sich ein bandförmiger Henkel befand. Der dunkelbraune Ton ist mit feinem Sand vermengt, das Gefäss ist gut ausgebrannt und unverziert.

Das Gewicht der Bronzegegenstände beträgt 5,50 kg, das Gewicht der Goldreifen 87,9 g; Inv. Nr. 25/1–32 (Taf. XII: 3, 4, XVI: 10).

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, 29, Taf. V: 7, VII: 20–23; Eisner J., *Slovensko*, 73, 109, 110, 125.

20. Vyškov, Bez. Tjačevo (ehem. Visk, Komitat Máramaros).

Der Hortfund gelangte im Jahre 1891 in das Nationalmuseum in Budapest, er bestand aus 12 *verzierten Armreifen* und drei Bruchstücken solcher *Armreifen* und 2 *ahlenförmigen Werkzeugen*.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor II*, 169; Pasternak J., *R. K.*, 171.

21. Gelénes, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

Der Hortfund II wurde im Jahre 1892 gefunden und enthielt 5 Gegenstände:

1. das *Bruchstück einer Knopfsichel*; 2. ein *flaches Beil* (Kupfer?) von länglicher dreieckiger Form, an dessen Längsseiten kleine Verstärkungen angebracht sind; 3. zwei *runde Armreifen* mit geschlossenen Enden; 4. ein *runder Armreifen* mit getriebener Oberfläche.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,38 kg, Inv. Nr. 54/1–5. (Taf. IV: 10).

Literatur: Lehoczky T., *Ungmegyei régiségről*, AÉ XIII, 1893, 442, 443; derselbe, *Adatok II*, 24; Pasternak J., *R. K.*, 176.

22. Gulács, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

Im Jahre 1876 wurden 3 *goldene runde Finger-ringe* gefunden. Sie wurden aus Draht gefertigt und verjüngen sich leicht gegen die Enden. Die Verzierung des einen besteht aus dichten kleinen Perlen. Der Durchmesser der Fingerringe 2 cm, 2,2 cm und 2,8 cm, die Maximalbreite in der Mitte 0,2 und 0,18 cm, das Gewicht 3 g, 3,1 g und 4,9 g, zusammen 11 g, Inv. Nr. 30/1–3 (Taf. XII: 3, 4).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 79; derselbe, *A Borsán és Hetében talált bronz-régiségek*, AÉ VIII, 1888, 256; Hampel J., *Bronzkor II*, 48.

23. Hete, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

In der Umgebung der Gemeinde wurden zwei Hortfunde gefunden.

Der Hortfund II stammt aus dem Jahre 1886 und bestand aus 8 Gegenständen:

1. eine *Lanzenspitze*; an der blattförmigen Schneide sind unten dreieckförmige Fortsätze angebracht; 2. 4 *kreisförmige Armreifen*; 3. 2 ziemlich

massive *ellipsenförmige Armreifen*; 4. ein *Miniaturarmreif* mit geschlossenen Enden.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,44 kg, Inv. Nr. 55/1—8.

Literatur: Lehoczky T., *A Borsán és Helében talált bronz-régiségek*, AÉ VIII, 1888, 256; Hampel J., *Bronzkor II*, 59.

24. Dubrova, Bez. Tjačevo (ehem. Nižná Apša).

Der Hortfund wurde in zwei Gefässen im Jahre 1925 gefunden; er enthielt 35 Gegenstände:

1. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. das *Bruchstück eines Lappenbeiles*; 3. eine *Axt* mit halbmondförmigem Rücken und scharfen Spitzen an den Enden; 4. ein grosses ovales *Plättchen aus Bronzeblech*, von aussen ist es etwas erhaben, in der Mitte ist eine Öffnung, der Rand ist mit Punkten verziert; 5. 5 grosse *kreisförmige Armreifen* von ovalem Querschnitt; 6. 2 *runde massive Armreifen*; 7. 20 *runde Armreifen*; 8. 3 *kleine runde Armreifen*; 9. ein kleiner kahnförmiger *Bronzegusskuchen*;

Das in Bruchstücken erhaltene *Gefäss*, in dem ein Teil des Hortfundes gewesen war, hatte abgerundete Wände und einen nach aussen gebogenen Mündungsrand. Die Oberfläche war von aussen senkrecht kanneliert und schwarzglänzend. Vom anderen Gefäss waren nur einige Fragmente erhalten. Das Gefäss war beinahe kugelig und auch kanneliert. Es war von aussen auch mit einer schwarzglänzenden Schicht, die Graphit enthielt, überzogen.

Das Gewicht des Hortfundes; 3,51 kg, Inv. Nr. 36/1—34, A—283/2 (Taf. IV: 2, VI: 6, VIII: 7, X: 2, XII: 2—4, 9—11, XVII: 3).

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. IV: 4, VI: 25, VII: 33, 36; Eisner J., *Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi roku 1928*, SMSS XXIII, 1929, 119; derselbe, *Slovensko*, 109, 110, 121, 125, 147; Nestor J., *Der Stand der Vorgeschichte in Rumänien*, 22. Bericht der RGK, 1932, 130; Pasternak J., *R. K.*, 174.

25. Dobrosel'je, Bez. Beregovo (ehem. Bene, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1932 in einem grossen Gefäss gefunden, das ein kleineres *Gefäss mit Bronze* enthielt. Die Gefässe blieben nicht erhalten. Der Hortfund bestand aus 20 *runden Armreifen*, von denen 14 eine Verzierung hatten.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,30 kg, Inv. Nr. 19/1—20 (Taf. XII: 10).

In derselben Gemeinde fand man eine *griechische Hydria aus Bronze* aus dem VI.—V. Jhd. v. u. Z. Seit dem Jahre 1906 befindet sie sich im Nationalmuseum von Siebenbürgen.

Literatur: x. y. *Az erdélyi muzeumgyesület...*, AÉ XXIX, 1909, 379; Pärvan V., *Getica o protoistorie a Daciei*, București 1926, Taf. XVIII; Childe V. G., *Prehistoric Migrations in Europe*, Oslo 1950, 205.

26. Zagaťje, Bez. Iršava.

Der Hortfund wurde im Jahre 1941 gefunden und in das Museum in Mukačevo gelangten davon 3 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung. Bei dem einen Exemplar ist die dreieckförmige Schneide zweimal so breit wie die Tülle.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,36 kg, Inv. Nr. 49/1—3 (Taf. II: 9, 13, III: 6).

27. Zatišne, Bez. Beregovo.

Der Hortfund wurde im Jahre 1956 gefunden; 8 *Bronzearmreifen* und 10 *goldene Plättchen* wurden von den Menschen weggetragen. Der Hortfund bestand aus 54 Gegenständen:

1. 14 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung blieben im ganzen und 4 in Bruchstücken erhalten; 2. das *Bruchstück einer Axttülle* mit zwei Dornen an beiden Seiten; 3. 22 *ellipsenförmige Armreifen*, 7 Stück hatten eine getriebene Oberfläche; 4. ein *runder Armreifen* aus Draht; 5. eine *Armspirale* mit 7 Windungen; 6. eine *flache Spirale* mit $4\frac{1}{4}$ Windungen, die aus massivem Draht von viereckigem Querschnitt hergestellt worden war; 7. 10 *goldene Plättchen*, die nach mündlicher Überlieferung einen abgeflachten dreieckigen Querschnitt hatten, die Länge 8—10 cm, die Breite 0,4—0,6 cm, die Dicke 0,4—0,5 cm.

Das Gewicht des Hortfundes: 4,50 kg.

28. Zmejvka, Bez. Beregovo (ehem. Kigyós, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde in einem Gefäss gefunden (das Datum ist unbekannt), das nicht erhalten blieb. Der Hortfund enthielt: *Bruchstücke von Sicheln, Tüllenbeile, Messer, Tüllen, Schwertgriffe* mit bandförmiger Verzierung, *Bronzegürtel*, sehr viel *Armreifen*, und einige *Bronzegusskuchen*. Sämtliche Sachen wurden der Komitatsverwaltung in Beregovo übergeben. Wo sich der Hortfund zur Zeit befindet, ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 25.

29. Der Hortfund II wurde im Jahre 1899 gefunden. T. Lehoczky stellte in dem Hortfund 8 Gegenstände fest:

1. das *Bruchstück eines Tüllenbeiles*; 2. 2 *flache Fingerringe*; 3. ein massiver *runder Armreifen* von rhombischem Querschnitt; 4. ein massiver *ellipsenförmiger Armreifen* von kreisrundem Querschnitt; 5. ein *runder Armreifen* mit getriebener Oberfläche; 6. ein *runder Armreifen* von kreisrundem

Querschnitt; 7. das *Bruchstück eines diskusförmigen Bronzegusskuchens*.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,99 kg, Inv. Nr. 11/1—8 (Taf. II: 4, XVI: 2, XVII: 2).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 25; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255, 257; Jankovich J., *P. R.*, 56; Eisner J., *Slovensko*, 120, 121, 125; Pasternak J., *R. K.*, 176.

30. Der Hortfund III wurde im Jahre 1907 in demselben Raum wie der erste Hortfund entdeckt. Den grössten Teil des Hortfundes trugen die Leute weg. In die Sammlung von T. Lehoczky gelangten nur 5 Gegenstände:

1. 2 *Beile* mit gerader Tülle; 2. die *Bruchstücke eines Beiles mit Leisten*; 3. ein dornenförmiger *Meissel*; 4. ein diskusförmiger *Gusskuchen* aus Bronze; an der unteren Seite sieht man Spuren vom Abgiessen der Bronze in der Schüssel.

Das Gewicht des Hortfundes: 2,74 kg, Inv. Nr. 12/1—5 (Taf. IV: 8, V: 1, XII: 4, 11).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 25; Jankovich J., *P. R.*, Taf. III: 15, IV: 11; Eisner J., *Slovensko*, 110, 111; Filip J., *Pravěké Československo*, Taf. 27: 23.

31. Der Hortfund IV wurde im Jahre 1935 gefunden und bestand aus 8 Gegenständen:

1. 2 *Knopfsicheln*; 2. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 3. das *Bruchstück einer Säge*; 4. ein *ellipsenförmiger Armreifen* von rhombischem Querschnitt; 5. ein *kreisförmiger Armreifen* mit $1\frac{1}{2}$ Windungen.

Das Gewicht der Hortfundes: 0,33 kg, Inv. Nr. 13/1—6.

Literatur: Bernjakovič K. V., [*Скарб бронзових виробів а с. Магошилуget*], 136.

32. Kaliny, Bez. Tjačevo (ehem. Kalinfalva, Felső Kalinfalva, Komitat Máramaros).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1863 gefunden, er bestand aus einem *Schalenknaufschwert*, zwei *verzierten Gürteln* und fünf *Armreifen*. Der Hortfund wurde dem Museum in Sziget übergeben, von wo der eine Teil in das Nationalmuseum in Budapest und der andere nach Wien gebracht wurde. Das Schwert war in der Privatsammlung von J. Mihály in Sziget.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 147; Pasternak J., *R. K.*, 171.

33. Der Hortfund II wurde im Jahre 1932 entdeckt. Aus dem Hortfund wurden im Jahre 1934 dem Museum in Mukačevo drei *Äxte* übergeben:

1. 2 *ungarische Schaftlochäxte*; die Nackenscheibe hat in der Mitte einen Dorn, die Gussnähte sind ungeglättet; 2. eine *massive Axt*; die Tülle ist walzenförmig, die Nackenscheibe hat in der Mitte einen kleinen Dorn.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,35 kg, Inv. Nr. 48/1—3.

34. Kanora, Bez. Volovec, (ehem. Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1833 bei der Gemeinde in zwei Gefässen entdeckt. Das grössere Gefäss enthielt:

1. ein *Tüllenbeil*; 2. eine *Säge*; 3. 2 *Äxte*; 4. einen *Armreif* mit einer Spirale; 5. 7 *Armreifen*; 6. 3 *massive Armreifen*. Das kleine Gefäss enthielt: 1. 32 *goldene kugelförmige Perlen*; 2. einige *goldene Miniaturarmreifen*.

Der Hortfund befand sich in der Sammlung des Grafen Schönborn in Wien.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 16, 17; derselbe, *Az Ormódi aranykincsről*, AÉ XII, 1892, 75; Hampel J., *Bronzkor II*, 62, III, 60; Jankovich J., *P. R.*, 56; Eisner J., *Slovensko*, 114, 123; Pasternak J., *R. K.*, 168.

35. Klacanova, Bez. Mukačevo (ehem. Klacsanó, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1860 in einem Gefäss gefunden, zu ihm gehörten 12 Tüllenbeile, 2 Lanzen spitzen, eine Sichel und Armreifen. Im Museum des Transkarpatengebietes werden 5 Gegenstände von diesem Hortfund aufbewahrt:

1. ein *Miniaturbeil* mit gerader Tülle; 2. ein *kleines Beil*, dessen Schneide beinahe zweimal so breit war wie die Tülle, die Gussnähte sind ungeglättet; 3. eine *Lanzenspitze* von länglicher Blattform; 4. ein *runder Armreif*; 5. ein *kleiner Fingerring*.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,41 kg, Inv. Nr. 32/1—5 (Taf. II: 10, III: 5, X: 4, XII: 3).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 84, 85; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Hampel J., *Catalogue*, 22; derselbe, *Bronzkor II*, 68; Jankovich J., *P. R.*, Taf. IV: 18, VI: 9; J. u. E. Zatlukál, *Adatok Podkarpatszka Rusz praehistoriához*, Mukačevo 1937, 77.

36. Der Hortfund II wurde im Jahre 1905 gefunden. In einem kleinen Gefäss befanden sich 176 kegelförmige runde *Zierbleche* mit zwei gegenüber befindlichen Löchern am Rand. 173 Stück hatten einen Durchmesser von 2,1 cm, 2 Stücke von 2,6 cm und 1 Stück von 3,3 cm. Sie waren am Rande mit Punkten verziert.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,26 kg (Taf. XV: 8).

Das Gefäss hatte hohe Schultern, einen hinausgebogenen zu dem Konus der Wand scharf konvertierten Mündungsrand. Ein bandförmiger Henkel führte vom Mündungsrand auf die Schultern.

Literatur: Lehoczky T., *Régibb vaskori emlékek Munkács környékén*, AÉ XXVI, 1906, 337; Eisner J., *Slovensko*, 75.

37. Der Hortfund III wurde im Jahre 1925 gefunden und enthielt *kreisförmige Armreifen* mit sich berührenden Enden.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,29 kg, Inv. Nr. 34/1—4.

38. Der Hortfund IV wurde im Jahre 1925 gefunden und bestand aus 25 Armreifen:

1. ein grosser *ellipsenförmiger Armreif* mit breitgehämmerten Enden; 2. 12 *runde Armreifen*, deren ganze Oberfläche oder Enden gehämmert sind; 3. 2 kleine *runde Armreifen*; 4. ein kleiner *ellipsenförmiger Armreif*; 5. 9 *runde Miniaturarmreifen*.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,10 kg, Inv. Nr. 38/1—25.

39. K u č a v a, Bez. Mukačevo.

Im Jahre 1935 wurden beim Pflügen zwei *Bronzekessel* gefunden. Einer von den beiden war von einem Dorfschmied ziemlich deformiert worden. Der Kessel wurde aus einem Stück Bronzeblech hergestellt. Der Boden ist kugelförmig, die Wände verengen sich gegen den Rand. Die Henkel bestehen aus 2 Ringen und einem kreuzförmigen Beschlag. Von den glatten Bügeln blieb nur ein kleines Bruchstück erhalten. Unter dem Rand ist der Kessel mit 3 waagrechten Linien und 2 Reihen halbkreisförmig gravierten Figuren verziert. Der Mündungsdurchmesser beträgt 23,5 cm, der Körperdurchmesser des Kessels 25 cm, die Höhe 12,5 cm, die Wandstärke bis zu 0,2 cm, das Gewicht 638 g, Inv. Nr. 291/1. Vom anderen Kessel blieben nur die Henkel erhalten, die den Henkeln des ersten Kessels entsprechen. Das Gewicht 87 g, Inv. Nr. 219/2 (Taf. VI: 1, 2).

40. L a z y, Bez. Volovec (ehem. Lázárpaták, Komitat Bereg).

Der Hortfund II wurde im Jahre 1886 gefunden und enthielt:

1. 3 *Tüllenbeile*; 2. 3 *Armreifen*; 3. 2 *blattförmige Anhänger* mit einer runden Öse.

Wo sich der Hortfund jetzt befindet, ist unbekannt.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. CIX: 33, 34, *Bronzkor II*, 76; Pasternak J., *R. K.*, 171.

41. Der Hortfund III wurde im Jahre 1929 im Fundraum des ersten Hortfundes entdeckt. Eine Lanzen Spitze wurde dem Verein „Prosvita“ in Užgorod übergeben. Im Museum in Mukačevo befanden sich zwei Tüllenbeile und eine Lanzen Spitze:

1. ein *Beil* mit leicht konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. ein *Beil*, dessen Tülle oben abgebrochen ist; 3. eine *blattförmige Lanzen Spitze*, die sich nach unten halbkreisförmig verbreitert.

Das Gewicht der Gegenstände 0,42 kg, Inv. Nr. 9/1—3.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, 56, Taf. VI: 10.

42. L i n c y, Bez. Užgorod (ehem. Iglincz, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1903 gefunden. Die Gegenstände wurden grösstenteils von den Leuten weggetragen. Der Hortfund bestand aus 28 Gegenständen:

1. 24 *runde Armreifen*; 2. 2 *ellipsenförmige Armreifen*; 3. 2 *Fingerringe* von $2\frac{1}{4}$ Windungen, der eine hat zusammengeschiedete Enden.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,46 kg, Inv. Nr. A-38/1—28.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 31; derselbe, *Uj bronzkori leletekröl*, AÉ XXV, 1905, 59, 60; Jankovich J., *P. R.*, Taf. VII: 16, 34, 40; Pasternak J., *R. K.*, 176.

43. M a l a j a B e g a n', Bez. Beregovo.

Der Hortfund wurde im Jahre 1954 entdeckt. Die Forschung, die der Verfasser am Fundort durchführte, zeigte, dass der Hortfund an einer Siedlungsstelle gefunden worden war. Ein Teil der Armreifen ging verloren. Dem Museum des Transkarpatengebietes wurden 11 *Armreifen* übergeben. Alle sind kreisförmig und verziert. Das Gewicht der Armreifen beträgt 0,71 kg, Inv. Nr. 348/1—11 (Taf. XII: 3, 9, 10).

44. M a l a j a D o b r o n', Bez. Beregovo (ehem. Kis-Dobrony, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1865 in einem Tongefäss gefunden und er bestand aus 18 Gegenständen:

1. eine *Hakensichel* vom siebenbürgischen Typus; 2. ein *Beil* mit gerader Tülle; 3. 4 *Lanzenspitzen* in Bruchstücken; 4. 2 konische *Zierbleche* mit zwei bogenförmigen gegenständigen Fortsätzen von der Innenseite; 5. eine *Gürtelschnalle*, die aus Draht verfertigt wurde; 6. eine *Armspirale* mit 14 Windungen; 7. 6 *ellipsenförmige Armreifen*, die ziemlich massiv sind; 8. 2 *kreisförmige Armreifen*.

Das Gewicht des Hortfundes: 2,05 kg, Inv. Nr. 2/1—18 (Taf. I: 9, II: 11, XI: 2, 3, 5, XII: 9, XIII: 7, XIV: 17).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 73, 74; *Adatok II*, 17; ders., *Bereg-és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Hampel J., *Catalogue*, 21, 22; ders., *Bronzkor II*, 65, 66; *Bronzkor III*, 146; Jankovich J., *P. R.*, 56, Taf. VI: 13, XII: 49, 52; Eisner, J., *Slovensko*, 110, 121; Pasternak J., *R. K.*, 49.

45. Der Hortfund II wurde im Jahre 1908 in einem grossen Gefäss gefunden. Der grösste Teil des Hortfundes ging verloren. In die Sammlung

von T. Lehoczký gelangten 13 Gegenstände aus diesem Hortfund:

1. 2 massive *Beile* mit gerader Tülle; 2. ein *Beil* mit gerader Tülle ohne Öse; 3. ein *Lappenbeil*; 4. ein *Tüllenmeissel*; 5. 2 *blattförmige Lanzenspitzen*, das eine Stück hatte unten am Blatt halbkreisförmige Fortsätze; 6. ein *Schwertgriff* des Liptauer Typus; 7. 4 *ellipsenförmige Armreifen* von rhombischem Querschnitt, die spitzen Enden sind nach innen gebogen; sie sind in derselben Form gegossen worden; 8. ein *kreisförmiger Armreif*.

Das Gewicht des Hortfundes: 2,77 kg, Inv. Nr. 3/1—13 (Taf. II: 6, 8, IV: 9, V: 2, VII: 6, XVI: 1).

Literatur: Lehoczký T., *Adatok II*, 26; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255, 256; Jankovich J., *P. R.*, 56, Taf. III: 16, IV: 1, 5, VI: 7; Eisner J., *Slovensko*, 103, 111, 120, 121, 128; Pasternak J., *R. K.*, 49, 176; Hrala J., *Otázka pôvodu a rozšírení mečů liptovského typu a mečů s čiškovitou rukojetí*, AR VI—2, 1954, 226.

46. *Medvež'je*, Bez. Volovec (ehem. Medvefalva, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1912 gefunden. Einen Teil der Gegenstände trugen die Leute weg. In die Sammlung von T. Lehoczký gelangten 53 Gegenstände:

1. 2 *Bruchstücke von Knopfsicheln*; 2. das *Bruchstück eines Messers* mit gekrümmtem Rücken; 3. 9 *Bruchstücke eines Gürtels*, der aus zwei Teilen bestand, die 57,2 und 36,7 cm lang waren, sie sind mit Punkten verziert; 4. 2 *kreisförmige Armreifen* mit getriebener Oberfläche; 5. 3 ziemlich massive *kreisförmige Armreifen*; 6. ein *ellipsenförmiger Armreif* mit flacher Innen- und runder Aussen-seite; 7. 35 *offene kleine Armreifen*, mit getriebener Oberfläche; 8. 4 *Bruchstücke von Armreifen*.

Das Gewicht des Hortfundes: 2,35 kg, Inv. Nr. 26/1—53 (Taf. X: 10, XVII: 1).

Literatur: Lehoczký T., *Adatok II*, 34, 35; Eisner J., *Slovensko*, 125, 127.

47. *Mužijevo*, Bez. Beregovo (ehem. Nagy-Muzsaly, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1858 gefunden, er enthielt folgende Gegenstände:

1. 2 ganze *Sicheln* und 2 *Bruchstücke von Sicheln*; 2. 5 *Tüllenbeile*; 3. einen *Tüllenhammer*; 4. 2 *Äxte*.

Der Hortfund wurde dem ungarischen Nationalmuseum in Budapest übergeben; 2 Gegenstände wurden von J. Hampel publiziert:

1. ein verziertes *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. eine *Axt* in Bruchstücken, die Tülle ist walzenförmig, der Nacken ging verloren.

Literatur: Lehoczký T., *Adatok I*, 112, 113; derselbe, *Óskori telepről Beregszászon*, AÉ XI, 1891, 250; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. XII: 8, XXXII: 2; *Bronzkor II*, 93, 94; Pulszky F., *Magyarország archaeológiája I*, Taf. LVII: 2.

48. Der Hortfund II wurde im Jahre 1902 gefunden. In die Sammlung von T. Lehoczký gelangten aus diesem Hortfund nur 9 Gegenstände:

1. 2 *massive Beile* mit gerader Tülle; 2. ein *kleines Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 3. ein *Tüllenhammer*; 4. 3 *kreisförmige Armreifen* von rhombischem Querschnitt; 5. ein *ellipsenförmiger Armreif*; 6. das *Bruchstück eines Armreifes*.

Das Gewicht der Gegenstände: 1,15 kg; der Hortfund befindet sich im Staatlichen historischen Museum in Kiew.

Literatur: Lehoczký T., *Adatok II*, 26; derselbe, *Ujabban előkerült bronzkori leletek*, AÉ XXV, 1905, 424, 425; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 225; Jankovich J., *P. R.*, 56; Eisner J., *Slovensko*, 109, 120, 121; Pasternak J., *R. K.*, 44, 173.

49. *Mukačevo* — Stadt, Bezirksstadt (ehem. Munkács, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1882 gefunden, von ihm gelangten in die Sammlung von T. Lehoczký zwei massive Armreifen:

1. ein *Armreif* hat einen Durchmesser von 7 cm, die Breite des Mittelteils beträgt 1,5 cm (der Fundort ist unbekannt); 2. ein beinahe runder *Armreif* von achteckigem Querschnitt, das Gewicht: 171 g, Inv. Nr. 154.

Literatur: Lehoczký T., *Adatok I*, 111, 112; J. u. E. Zatlukál, *Adatok Podkarpatszka Rusz praehistoriájához*, Mukačevo 1937, 74.

50. Der Hortfund II wurde im Jahre 1929 im südwestlichen Teil der Stadt in der Tiefe von 120 cm im Raum einer hallstattzeitlichen Siedlung gefunden. Der Hortfund lag in einem grossen Gefäss, das 35 cm hoch und zerschlagen war. Der Hortfund enthielt ungefähr 50 Gegenstände, 6 von ihnen wurden durch die Gebrüder E. und J. Zatlukál gewonnen und publiziert:

1. ein massives *Beil* mit gerader Tülle; 2. 3 *Beile* mit gerader Tülle, die Schneide ist beinahe zweimal so breit wie die Tülle; 3. ein *Tüllenmeissel*; 4. ein *Messer*, dessen tüllenartiger Griff in eine bogenförmige Schneide mit massiven Seitenrippen übergeht. Wo sich die Gegenstände jetzt befinden, ist nicht bekannt.

Literatur: J. und E. Zatlukál, *Adatok Podkarpatszka Rusz praehistoriájához*, Mukačevo 1937, 75, 76, Abb. 7 und 8 (S. 72).

51. Der Hortfund III wurde im Jahre 1937 in demselben Raum wie der erste Hortfund entdeckt;

in die Sammlung der Gebrüder Zatlukál und später in das Museum des Transkarpatengebietes gelangten von ihm 3 *runde Armreifen*, von denen ein Stück eine getriebene Oberfläche hat.

Das Gewicht der Armreifen 187 g, Inv. Nr. 154/1—3.

52. Der Hortfund IV wurde in den dreissiger Jahren gefunden, in das Museum nach Mukačevo gelangten von ihm 2 *stabförmige Armreifen*, ihr Gewicht ist 104 g, Inv. Nr. 184/1—2.

Literatur: Jankovich J., *Katalog*, Nr. 339/1—2.

53. Nevickeje, Bez. Užgorod.

Nach den Angaben von F. Lessek wurde in der Umgebung der Gemeinde ein Hortfund entdeckt, zu dem ein Schwert und Armreifen gehörten. Wo sich die Sachen befinden, ist unbekannt.

Literatur: Lessek F., *Ираек*, 25; Pasternak J., *R. K.*, 31, 170.

54. Negrovo, Bez. Iršava, (ehem. Mazárfalva, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1863 in einem grossen Gefäss gefunden. Aus dem Hortfund gelangten in die Sammlung von T. Lehoczky drei Gegenstände:

1. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. ein ziemlich massiver *kreisförmiger Armreif*; 3. ein massiver *ellipsenförmiger Armreif* von rhombischem Querschnitt, er ist verziert. Es ist unbekannt, wo er sich befindet.

Das Gewicht der beiden ersten Gegenstände: 0,32 kg, Inv. Nr. 47/1—2.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 102, 103; Hampel J., *Catalogue*, 21; derselbe, *Bronzkor I*, Taf. XLIX: 6; *Bronzkor II*, 89; Pulszky F., *Magyarország archaeologiaja I*, Budapest, 1897, 168, Abb. 43: 1; Eisner J., *Slovensko*, 120, Abb. 13: 4.

55. Nelipino, Bez. Svaljava (ehem. Hársfalva, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1863 gefunden, er bestand aus einigen *Bronzearmreifen* und einem *goldenen Miniaturarmreif* von 3 cm Durchmesser. In die Sammlung von T. Lehoczky gelangte ein Bronze- und ein Goldarmreif; es ist unbekannt, wo sie sich jetzt befinden.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 128.

56. Nižnije Vorota, Bez. Volovec (ehem. Alsó-Vereczke, Komitat Bereg).

Der Hortfund I bestand aus Armreifen, er wurde im Jahre 1878 gefunden. In die Sammlung T. Lehoczky's gelangten 7 *runde Armreifen*. Ein Exemplar ist an unbekanntem Ort. Das Gewicht der 6 Armreifen: 0,52 kg, Inv. Nr. 24/1—6 (Taf. XI: 1, XII: 3).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 141; derselbe, *Archaeologiai levelek*, AÉ II, 1870, 43; derselbe, *Ungár-Bereg megyei leletek*, AÉ XI, 1891, 143; Jankovich J., *P. R.*, 56; Eisner J., *Slovensko*, 120, 121; Pasternak J., *R. K.*, 21, 31, 170.

57. Der Hortfund II wurde bei der Gemeinde Nižnije oder Verchnije Vorota gefunden, das Datum ist unbekannt. Er enthielt:

1. eine *Knopfsichel*; 2. einen *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 3. ein *Axtbruchstück*; 4. einen *weidenblattförmiger Anhänger*; 5. einen *Fingerring* aus doppelt gedrehtem Draht mit zwei Spiralscheiben an den Enden.

Der Hortfund wird in dem Museum in Velká, jetzt in Poprad (Tschechoslowakei) aufbewahrt.

Literatur: Eisner J., *Slovensko*, 109 (und Anm. 149), 110 (und Anm. 181), 113 (und Anm. 234), 114, 125, 126, 127 (und Anm. 411).

58. Obava, Bez. Svaljava (ehem. Dunkófalva, Dankófalva, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1892 gefunden, er bestand aus 34 Gegenständen:

1. die *Bruchstücke eines Beiles* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. die *Bruchstücke einer Säge*; 3. eine kleine *Lanzenspitze*; 4. 3 *Lanzenspitzen*, unten am Blatt sind halbkreisförmige Fortsätze; 5. 2 *blattförmige Lanzenspitzen*; 6. 6 *runde Armreifen* mit getriebener Oberfläche; 7. 12 *runde Armreifen*; 8. 6 *runde Armreifen*, die 1,5 mal gewunden sind und eine Kette bilden; 9. das *Bruchstück eines breiten Gürtels* aus Bronzeblech, der mit plastischen Längslinien verziert ist, die mit leeren Feldern und grosser Perlenmotivverzierung abwechseln; die Länge beträgt 72,2 cm, die Breite 10,1 cm (zur Zeit ist der Gürtel unauffindbar).

Das Gewicht des Hortfundes: 2,59 kg, Inv. Nr. 14/1—34 (Taf. VIII: 5, 6, X: 13, XII: 8, 12).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 69—71; *Adatok II*, 17; derselbe, *A Dankófalvai bronzleletről*, AÉ XII, 1892, 349—352; derselbe, *Bereg-és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 255; Hampel J., *Bronzkor II*, 23; Jankovich J., *P. R.*, 56, Taf. IV: 15, VI: 1, 12—14, VI: 54; Pasternak J., *R. K.*, 50, 177; Eisner J., *Slovensko*, 105, 114, 121.

59. Der Hortfund II wurde im Jahre 1928 gefunden; 5 Gegenstände (eine Sichel und 4 Armreifen) wurden der Kanzlei des Präsidenten der Republik in Prag übergeben, die übrigen 22 Gegenstände dem Museum in Mukačevo; von ihnen blieben bis heute 13 Gegenstände erhalten. Der Inhalt des Hortfundes:

1. 2 *Knopfsicheln*; 2. das *Bruchstück einer Sichel* mit Griffzunge; 3. ein *Beil* mit gerader Tülle; 4. 5 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 5. 4 *kreisförmige Armreifen* mit getriebener Oberfläche.

che; 6. ein massiver *kreisförmiger Armreif* mit flacher Innen- und runder Aussenfläche; 7. 3 massive *ellipsenförmige Armreifen*; 8. 7 *kreisförmige Armreifen*; 9. 3 *Bruchstücke eines diskusförmigen Gusskuchens*.

Das Gewicht des Hortfundes: 3,53 kg, Inv. Nr. 15/1—13 (Taf. XII: 1, 3, 9).

Literatur: Borkovskij J., *Tri hromadné nálezy bronzů z Podkarpatské Rusi*, PA IV—V, 1934/1935, 1; Jankovich J., P. R., Taf. IV: 19.

60. Der Hortfund III wurde im Jahre 1937 gefunden und beinhaltet:

1. das *Bruchstück* des oberen Teiles einer massiven *Nadel* mit kugelförmigem Kopf; unter dem Kopf ist eine Scheibe, unter der sich 4 Kugelhauben befinden; 2. ein *kreisförmiger Armreif* von rundem Querschnitt.

Das Gewicht des Hortfundes: 0,12 kg, Inv. Nr. 51/1—2 (Taf. XIV: 6).

61. Onokovcy, Bez. Užgorod (ehem. Felsődomanya, Komitat Ung).

Der Hortfund wurde im Jahre 1937 gefunden, er enthielt drei Schwerter, die dem Städtischen Museum in Užgorod übergeben wurden und während des Krieges verloren gingen:

1. ein *Schwert vom Liptauer Typus*, der Griff schliesst oben mit einer Knaufplatte ab, in deren Mitte sich ein Knopf befindet; der Griff ist mit drei plastischen Wülsten versehen, am unteren Griffteil ist ein runder Ausschnitt; 2. ein *Griffzungenschwert* mit drei Löchern und einer blattförmigen Klinge; 3. ein *Schwert* von gleichem Typus wie das vorangegangene, der Griff ist abgebrochen.

Literatur: Szova-Gmitrov P., *Ungvár őskora*, Ungvár 1943, 32, 33, Abb. 15.

62. Orosijevo, Bez. Beregovo (ehem. Sáros-Oroszi, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1891 in einem dickwandigen Gefäss gefunden und der Komitatsverwaltung in Bereg übergeben. Sein weiteres Schicksal ist unbekannt. Inhalt des Hortfundes:

1. *Sichelbruchstücke*; 2. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 3. *Bruchstücke einer kleinen Lanzenspitze*; 4. 10 *runde Armreifen*; 5. 2 *runde Armreifen* von quadratischem Querschnitt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 124.

63. Podmonastyr', Bez. Mukačevo (ehem. Klastromalja, Komitat Bereg, jetzt gehört die Gemeinde zur Stadt Mukačevo).

Der Hortfund wurde im Jahre 1936 in einem grossen Gefäss gefunden, er enthielt 53 Gegenstände:

1. drei *Knopfsicheln*; 2. 8 *Beile* mit konkav ein-

gezogener Tüllenmündung; 3. 7 *Tüllenbeilfragmente*; 4. *Hämmer* in Tüllenbeilform; die Tülle ist gerade, der Querschnitt oval; 5. 3 *Dolchklingenfragmente*; 6. 2 *Bruchstücke eines Griffzungenschwertes*; 7. 4 blattförmige *Lanzenspitzen*, ein Stück hat unten halbkreisförmige Fortsätze; 8. *Lanzenspitzenfragmente*; 9. ein rundes *Zierblech* mit Öse; 10. 4 grosse *runde Armreifen* mit gehämmerten Enden; 11. 3 *runde Armreifen* von rhombischem Querschnitt; 12. 9 massive *runde Armreifen*; 13. 4 verkehrt *trichterförmige Anhänger*; 14. ein eingerolltes *schmales Plättchen* von dreieckförmigem Querschnitt; 15. 2 *Bruchstücke eines flachen Gusskuchens*.

Das Gewicht des Hortfundes: 4,06 kg, Inv. Nr. 30/1—53 (Taf. I: 3, IV: 5, 11, X: 5, XIV: 12, 13).

64. Podpoloz'je, Bez. Volovec (ehem. Vézerszállás, Pudpolócz, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1860 gefunden. Der grösste Teil des Hortfundes wurde von den Leuten weggetragen. T. Lehoczky besass 18 Gegenstände, von denen jetzt nur 8 Stück im Museum des Transkarpatengebietes aufbewahrt werden:

1. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. eine kleine *ungarische Schaftlochaxt* mit walzenförmiger Tülle und diskusförmigen Naken, der in der Mitte mit einer Spitze versehen ist; 3. eine blattförmige *Lanzenspitze*, die unten zwei halbkreisförmige Fortsätze hat; 4. ein massiver *Armreif* von rhombischem Querschnitt.

T. Lehoczky beschreibt folgende Gegenstände:

1. 2 *Stäbchen*, die Länge 20 cm, die Breite 2 cm, die Dicke 1,5 cm; 2. ein *offener Armreif* von 20 cm Durchmesser; 3. 2 *massive Armreifen* von quadratischem Querschnitt, der Durchmesser 9 und 13 cm.

Die Angabe von J. Pasternak über einen Axtfund in der Umgebung der Gemeinde wird von T. Lehoczky nicht bestätigt.

Das Gewicht des Hortfundes 1,13 kg, Inv. Nr. 22/1—4.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 142, *Adatok II*, 16, 17; derselbe, *Archaeologiai levelek*, AÉ I, 1869, 42; derselbe, *Ujabb leletek Beregmegyé őskorából*, AÉ XIV, 1880, S. XXXV; derselbe, *Az Ormódi aranykincsről*, AÉ XII, 1892, 75; derselbe, *Bereg-és Ungmegyéi leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Hampel J., *Catalogue*, 22; derselbe, *Bronzkor I*, Taf. XXII: 1a, b; *Bronzkor II*, 120, 121; Pulszky F., *Magyarország archaeológiája I*, Budapest 1897, 140, Taf. XXXVII: 1a, b; Rómer F., *Kivonat a magyar tudományos Akadémia archaeologiai bizottsága... jegyzőkönyvéből*, AÉ VI, 1872, 73; Jankovich J., P. R., 56; Eisner J., *Slovensko*, 109, 110; Pasternak J., R. K., 31, 44, 50, 167, 173; Folting S., *Zur Chronologie...*, Taf. 63: 15.

65. *Romočevica*, Bez. Mukačevo (ehem. Romocsaháza, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1885 gefunden, er bestand aus 8 geschlossenen *Miniaturarmreifen*, die einen rhombischen Querschnitt haben und sich gegen die Enden verjüngen. 4 Stücke haben einen Durchmesser von 5,5 cm und die Maximalbreite 0,6 cm, die übrigen haben einen Durchmesser von 4,5 cm und eine Breite von 0,5 cm. Das Gewicht der Armreifen beträgt 9,5, 10, 11, 11,5, 21, 23, (2 Stück) und 23,7 g.

Das Gewicht des Hortfundes: 132,7 g. Der Hortfund wurde der Komitatsverwaltung in Bereg übergeben, sein weiteres Schicksal ist unbekannt.

Literatur: Lehoczy T., *Adatok I*, 124; derselbe, *A Romocsaházai őskori aranyleletről*, AÉ VI, 1886, 234; Hampel J., *Bronzkor II*, 127, 128.

66. *Svaljava*, Bezirksstadt (ehem. Szolyva, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1863 in einem Gefäß gefunden; er bestand aus zwei Gegenständen:

1. ein geschlossener *goldener Miniaturarmreif*, die Form und der Querschnitt sind rund, er ist mit senkrechten Kerben verziert, der Durchmesser beträgt $2,6 \times 2,1$ cm, die Maximalbreite 0,2, das Gewicht 2,85 g; 2. ein *runder Bronzearmreif*, das Gewicht 74 g, Inv. Nr. 44/1—2.

Literatur: Lehoczy T., *Adatok I*, 128; derselbe, *Ujabb leletek Beregmege őskorából*, AÉ XIV, 1880, S. XXXV; derselbe, *Az Ormódi aranykincsről*, AÉ XII, 1892, 75; derselbe, *Bereg- és Ungmegei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Hampel J., *Catalogue*, 22; derselbe, *Bronzkor II*, 159; Eisner J., *Slovensko*, 122; Pasternak J., *R. K.*, 170.

67. Der Hortfund III wurde im Jahre 1900 gefunden, er bestand aus drei Gegenständen:

1. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tülmündung; 2. ein massiver *runder Armreif*.

Literatur: Lehoczy T., *Ujabb elökerült bronzkori leletek*, AÉ XXV, 1905, 425, 426; Eisner J., *Slovensko*, 109; Pasternak J., *R. K.*, 177, 178.

68. Der Hortfund IV wurde in den dreissiger Jahren gefunden; in das Museum in Mukačevo gelangten von ihm zwei *Lanzenspitzen* mit blattförmiger Schneide, in Bruchstücken erhalten.

Das Gewicht 0,18 kg.

Literatur: Jankovich J., *Katalog*, Nr. 228, 230.

69. *Stanovo*, Bez. Mukačevo (ehem. Sztánfalva, Istvánfalva, Komitat Bereg).

Der Hortfund I (das Funddatum ist unbekannt) wurde vom Wasser herausgespült, er enthielt 4 Gegenstände:

1. einen *Tülmmeissel*; 2. eine *Lanzenspitze*; 3. einen *Bronzearmreif*; 4. einen *goldenen Miniatur-*

armreif, die Form und der Querschnitt sind rund, er ist mit senkrechten Linien verziert; der Durchmesser beträgt 3,3 cm, die Maximalbreite 0,2 cm, das Gewicht 5,35 g, Inv. Nr. 299.

Im Museum des Transkarpatengebietes befindet sich nur ein goldenes Armreifchen, das Schicksal der übrigen ist unbekannt.

Literatur: Lehoczy T., *Adatok I*, 134.

70. *Suskovo*, Bez. Svaljava (ehem. Szuszkó, Bányafalu, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1864 in einem dickwandigen Gefäß gefunden, das mit flachen Steinen zugedeckt war. Die äussere Gefäßoberfläche ist schwarzglänzend. Den Hortfund bildeten ungefähr 50 Gegenstände, von denen 31 Gegenstände in die Sammlung von T. Lehoczy gelangten:

1. 3 *Knopfsicheln*; 2. eine *Sichel mit Griffzunge*, vom Griff führt nach rechts ein 16 cm langer Dorn; 3. 7 *massive Beile* mit gerader Tülle; 4. 2 *Miniaturbeile* mit gerader Tülle; 5. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tülmündung; 6. ein dornenförmiger *Durchschlag* mit achteckigem Querschnitt; 7. zwei dornenförmige *Meissel*; 8. 2 *Sägen*; 9. 4 grosse *runde Armreifen*, zwei Stück haben einen ovalen und zwei Stück einen rhombischen Querschnitt; 10. 5 *runde Armreifen*; 11. 2 *dünne runde Armreifen* von quadratischem Querschnitt; 12. ein stabförmiger *Bronzegusskuchen* von dreieckförmigem Querschnitt.

Das Gewicht des Hortfundes: 4,79 kg, Inv. Nr. 1/1—31 (Taf. I: 2, 7, 12, II: 1, 3, 5, V: 4, 8, 12, X: 3, 7, XII: 2, 3, 6, XVII: 5).

J. Eisner führt den Hortfund aus Suskovo irr tümlicherweise als Hortfund aus Novoje Selo, Bez. Mukačevo an (siehe die weiter unten angeführte Bibliographie zu dem Hortfund).

Literatur: Lehoczy T., *Adatok I*, 136—139; *Adatok II*, 16; derselbe, *Archaeologiai levelek*, AÉ II, 1869, 43; derselbe, *Ujabb leletek Beregmege őskorából*, AÉ XIV, 1880, S. XXXV; ders., *Bereg- és Ungmegei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Reiner Zs., *Az Ispánlaki bronzlelet*, AÉ VIII, 1888, 18; Hampel J., *Antiquités préhistoriques de la Hongrie*, Esztergom 1876/77, Taf. IX: 21, XVII: 11, 39, 45; derselbe, *Catalogue*, 23, Abb. 8; derselbe, *Bronzkor I*, Taf. XIV: 8, XVII: 11; *Bronzkor II*, 159—161; *Bronzkor III*, 56; Pulszky F., *Magyarország archaeológiája I*, 142, Taf. XXXIX: 7, LIV: 10; Jankovich J., *P. R.*, 57, Taf. IV: 9, 10, 12, 25—27, 29, 30; Eisner J., *Slovensko*, 105, 108, 111; Pasternak J., *R. K.*, 43, 50, 172; Foltiny S., *Zur Chronologie...*, Taf. 67: 3.

71. *Tákos*, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1896 gefunden, er bestand aus 17 Gegenständen:

1. 4 *Knopfsichelbruchstücke*; 2. ein *Beil mit gerader Tülle*; 3. das *Bruchstück eines Tüllenbeiles*; 4. das *Bruchstück eines Beiles* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 5. ein *Tüllenbeilbruchstück*; 6. das *Bruchstück von einem Messer* mit geradem Rücken; 7. eine massive *ungarische Schaftlochaxt* mit walzenförmiger Tülle und scheibenförmigem Nacken mit einer scharfen Spitze in der Mitte; 8. ein flaches *keilförmiges Beil*; 9. ein massiver *runder Armreif*; 10. ein *verzierter runder Armreif*; 11. 2 *Armreifbruchstücke* vom gleichen Typus wie der vorhergegangene; 12. 2 *stabförmige Gusskuchen*.

Das Gewicht des Hortfundes: 2,16 kg, Inv. Nr. 56/1—17.

Literatur: Lehoczky T., *Beregmegeyi régiségek*, *AE* XVI, 1896, 307, 308; derselbe, *Adatok II*, 27.

72. U ž g o r o d, Die Hauptstadt der Karpatoukraine (ehem. Ungvár, Komitat Bereg).

Auf dem Gelände und in der Umgebung von Užgorod wurde eine genügende Menge von Hort- und Einzelfunden entdeckt. Trotzdem ist es nicht immer möglich genau festzustellen, wo sie sich befinden, weil T. L e h o c z k y diese Gegenstände aus zweiter Hand erwarb, da er die Sachen bei einem Kupfergiesser in Užgorod kaufte. Ausserdem wurde eine bestimmte Anzahl der Gegenstände im Gymnasium in Užgorod aufgehoben, die dann in die Sammlung des Museums in Mukačevo gelangten. Alle diese Sachen sind auch ohne Evidenzkarten. Von allen diesen Hortfunden kann man nur zwei Hortfunde, die aus der Gemeinde Užgorod stammen, für glaubwürdig halten.

Der Hortfund I wurde im Jahre 1891 gefunden, er bestand ausschliesslich aus Schmuck, der aus Draht hergestellt worden war:

1. eine *Armspirale* mit 24 Windungen, sie wird durch Spiralen mit 5 Windungen abgeschlossen; 2. eine *Armspirale* mit 36 Windungen; 3. 3 *Armspiralenfragmente*; 4. 3 *kleine Armspiralen* mit 7, 4,5 und 2,5 Windungen; 5. 5 *Miniaturarmspiralen*; 6. eine *grosse konische Spirale* mit 11 Windungen; 7. 2 *kleine konische Spiralen* mit $14\frac{1}{3}$ und $12\frac{1}{2}$ Windungen; 8. 9 *Nadeln* aus Draht, 8 Exemplare haben den Kopf zu einem Ring, das neunte zu einem Achter gedreht; 9. eine *Kette* aus 9 runden Gliedern; 10. 2 *achterförmige flache Spiralen*; 11. 6 *kleine flache Spiralen* mit eingebogenen Enden; 12. 6 *kleine flache Spiralen*; 13. eine *Fibel*, die aus einer länglichen Mittelbasis von 3 Drahtreihen besteht, von der paarweise von jedem Ende flache Spiralen ausgehen; die Nadel und der Nadelhalter sind an der Innenseite befestigt; 14. ein *Halsring*,

der aus 3 Gliedern von geflochtenem Draht besteht, an dem 7 Anhänge in Form flacher Spiralen hängen; der Verschluss besteht aus Haken und Öse; 15. 2 *Armreifen* mit Spirale, die mit flachen Spiralen schliessen; 16. 9 *Armreifen* mit Spirale, die $1\frac{1}{4}$ und $2\frac{1}{2}$ Windungen haben; 17. 4 *geschlossene Armreifen*; 18. 4 *runde Armreifen* aus doppelt geflochtenem Draht; 19. 2 *Armreifen*, deren Enden zu Ösen gebogen sind; 20. ein *kreuzförmig dreieinhalbmal gedrehter Draht*; 21. ein Stück doppelt geflochtener *Draht*; 22. eine Rolle von ungefähr 5 m *Draht*.

Das Gewicht des Hortfundes: 3,76 kg, Inv. Nr. 39/1—66 (Taf. X: 6, 15, XIII: 10).

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. V: 8.

73. Der Hortfund II wurde im Jahre 1954 in einem Gefäss gefunden, das mit einem Schüsselbruchstück zugedeckt war, er bestand aus 22 Gegenständen:

1. eine *Knopfsichel*; 2. 2 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung, wie auch 2 *Bruchstücke*; 3. 12 *runde Armreifen* mit getriebener Oberfläche; 4. ein *Armreifbruchstück* aus Draht; 5. eine *Armspirale* mit $14\frac{3}{4}$ Windungen; 6. eine *Armspirale* mit $14\frac{1}{2}$ Windungen; 7. das *blumentopfförmige Gefäss*, in dem der Hortfund aufbewahrt worden war, hat beim Mündungsrand einen kleinen Henkel; 8. das Gefäss war mit einem *Schüsselfragment* zugedeckt, dessen Innenseite mit einer glänzenden Schicht überzogen worden war.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,92 kg, Inv. Nr. 380/1—24.

Die unten angeführten Funde kann man nur relativ für Hortfunde halten, da es unmöglich ist die Fundumstände, den Fundort und das genaue Datum festzustellen. Es ist möglich, dass einige Gegenstände den Bestandteil grösserer Hortfunde bildeten, oder dass sie Sammlungen waren, die von verschiedenen Fundorten gewonnen worden waren.

74. III. Im Jahre 1881 wurden folgende Gegenstände gefunden:

1. ein dünner *ellipsenförmiger geschlossener Armreif*; 2. eine *Miniaturarmspirale* mit $3\frac{1}{2}$ Windungen.

Das Gewicht der Gegenstände 37 g, Inv. Nr. 174, 209.

Lehoczky T., *Archiv I*, 66.

75. IV. Im Jahre 1883 wurden zwei *runde Armreifen* mit übereinandergreifenden Enden gefunden.

Das Gewicht 120 g, Inv. Nr. 213/90, 91 (Taf. X: 9).

Lehoczky T., *Archiv I*, 519.

76. V. Im Jahre 1888 wurde eine *flache Spirale* mit $2\frac{1}{2}$ Windungen gefunden, sie hat einen rhombischen Querschnitt, die Gussnähte sind ungeglättet.

Gewicht 191 g, Inv. Nr. 115.

Lehoczky T., *Archiv I*, 212.

77. VI. Im Jahre 1890 wurden zwei *kreisförmige Ösenhalsringe* gefunden, die Enden des einen Stückes waren geschmiedet und zu einem Röhrchen gedreht, die Enden des anderen sind spitz.

Das Gewicht 154 g, Inv. Nr. 168, 169.

78. VII. Im Jahre 1890 fand man:

1. 2 *runde Armreifen*; 2. einen massiven *ellipsenförmigen Armreif* von rhombischem Querschnitt.

Das Gewicht 323 g, Inv. Nr. 213/95–97.

Lehoczky T., *Archiv I*, 482.

79. VIII. Der Fund aus dem Jahre 1892:

1. ein *Beil* mit gerader Tülle; 2. ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung.

Das Gewicht: 653 g, Inv. Nr. 213/73, 79.

Lehoczky T., *Archiv I*, 755.

80. IX. Im Jahre 1894 wurden 3 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung gefunden.

Das Gewicht: 603 g, Inv. Nr. 103, 105, 110.

Lehoczky T., *Archiv II*, 28.

81. X. Im Jahre 1895 wurden 2 *runde Miniaturarmreifen* mit $1\frac{1}{3}$ und $1\frac{1}{4}$ Windungen gefunden.

Das Gewicht: 54 g.

Lehoczky T., *Archiv I*, 368.

82. XI. Die Funde aus dem Jahre 1895:

1. ein *Ösenhalsring* mit breitgehämmerten und in ein Röhrchen gedrehten Enden, er ist auf $\frac{3}{4}$ seiner Länge tordiert; 2. das *Bruchstück eines glatten Ösenhalsringes* mit breitgeschlagenen und eingerollten Enden.

Das Gewicht 170 g, Inv. Nr. 166, 167.

Lehoczky T., *Archiv I*, 35, 36.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. VII: 50.

83. XII. Der Fund aus dem Jahre 1895:

1. das mittlere *Bruchstück eines tordierten Ösenhalsringes*; 2. eine massive *Kugelknopfnadel* mit 22 Rippen unter dem Kopf; 3. ein massiver *runder Armreif* von quadratischem Querschnitt, die Enden sind bei dem Giessen nicht getrennt worden; 4. das *Bruchstück eines runden Armreifes*; 5. 2 spiralenförmige *Fingerringe* aus Draht $2\frac{1}{8}$ mal gewunden; 6. ein *flacher Reif*.

Das Gewicht der Gegenstände: 370 g, Inv. Nr. 191, 199, 213, 214, 225, 226, 232.

Lehoczky T., *Archiv II*, 294.

84. XIII. Im Jahre 1897 wurden zwei *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung gefunden.

Das Gewicht 315 g, Inv. Nr. 213/71, 75.

Lehoczky T., *Archiv II*, 90.

85. XIV. Der Fund aus dem Jahre 1897:

1. eine *Nadel* mit pilzförmigem Kopf, unter dem ein Dorn von quadratischem Querschnitt angebracht ist, dessen unterer Teil rund ist; 2. 2 *runde Armreifen*.

Das Gewicht: 251 g, Inv. Nr. 179, 181, 200.

Lehoczky T., *Archiv II*, 178.

86. XV. Am Ende des XIX. Jhd. wurden 2 *ellipsenförmige, massive Armreifen* gefunden.

Das Gewicht: 390 g, Inv. Nr. 213/82, 83.

Lehoczky T., *Archiv I*, 504.

87. XVI. Im Jahre 1936 wurden 2 *Knopfsicheln* gefunden, die in derselben Form gegossen worden waren.

Das Gewicht 118 g, Inv. Nr. 152, 153.

Jankovich J., *Katalog*, 678/1, 2.

88. XVII. In den dreissiger Jahren wurden 3 *runde Armreifen* mit getriebener Oberfläche gefunden.

Das Gewicht: 240 g, Inv. Nr. 213/118–120.

Jankovich J., *Katalog*, 256/1–3.

89. XVIII. In den dreissiger Jahren wurden 3 *Knopfsicheln* gefunden, die in derselben Form gegossen worden waren.

Das Gewicht: 246 g, Inv. Nr. 213/106–108.

Jankovich J., *Katalog*, 648/3–5.

90. Fejércse, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

Im Jahre 1830 wurde beim Pflügen ein Gefäss mit Miniaturarmreifen und 11 Bronzegegenständen gefunden. Der Hortfund wurde dem Naturwissenschaftlichen Museum in Wien übergeben. Unter den Gegenständen waren:

1. 2 *Tüllenbeile*; 2. ein *Lappenbeil*; 3. eine *Lanzenspitze*; 4. ein *Axtbruchstück*; 5. ein *Zierblech* mit Öse; 6. ein verziertes *Metallblättchen* ohne Öse; 7. 2 *Bronzenieten*.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 75, 76; *Adatok II*, 17; Hampel J., *Bronzkor II*, 34; derselbe, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapest 1886, 44, 45; Hoernes M., *Óskori és római leletek Magyarországból a Bécsi udvari természettudományi múzeumban*, AÉ XXIV, 1904, 208; Pasternak J., *R. K.*, 177.

91. Chmil'nik, Bez. Iršava (ehem. Komlós, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1865 in einem Gefäss gefunden, er enthielt:

1. 10 *Tüllenbeile*; 2. eine *ungarische Schaftlochaxt* mit scheibenförmigem Nacken, in dessen Mitte eine Spitze ist; 3. einige *Lanzenspitzen*; 4. ein *Armreif*; 5. ein *Bronzegusskuchen*.

In der Sammlung von T. Lehoczký befand sich aus diesem Hortfund ein *Beil* mit gerader Tülle, das Gewicht: 104 g, Inv. Nr. 96.

Literatur: Lehoczký T., *Adatok I*, 91; Hampel J., *Bronzokor II*, 70.

92. Csaróda, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

Nach den Angaben von T. Lehoczký fand im Jahre 1869 ein Hirt in der Umgebung der Gemeinde 3 *goldene Miniaturarmreifen*. Über ihr weiteres Schicksal ist nichts bekannt.

Literatur: Lehoczký T., *Adatok I*, 68.

93. Čopovka, Bez. Beregovo (ehem. Beregárdó, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1905 in einem Gefäß gefunden. Die Leute trugen den grössten Teil der Gegenstände weg. In die Sammlung von T. Lehoczký gelangten 21 Gegenstände:

1. ein *Lappenbeil*; 2. das *Bruchstück einer kleinen konischen Spirale* aus Draht mit 13 Windungen; 3. ein kleiner *Drahttring*; 4. 12 *runde Armreifen* mit getriebener Oberfläche; 5. 6 *runde Armreifen* zu je drei Paaren, von denen je zwei eine identische Verzierung haben.

Das Gewicht: 1,63 kg, Inv. Nr. 29/1–21 (Taf. XI: 11).

Literatur: Lehoczký T., *Adatok II*, 23; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból* AÉ XXX, 1910, 259, 260; Eisner J., *Slovensko*, 126.

94. Čornýj Potok, Bez. Iršava (ehem. Feketepatak, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1893 gefunden und er ging grösstenteils verloren. 2 Tüllenbeile gelangten in das Museum in Poprad. In die Sammlung von T. Lehoczký gelangten 10 Gegenstände:

1. 4 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 2. eine *Axt mit verlängertem Schaftücken*; 3. ein *Gürtelfragment* aus Bronzeblech; 4. ein kleiner *runder Armreif* aus Draht; 5. das *Bruchstück eines bandförmigen Armreifes*; 6. eine *Platte* mit einer massiven Leiste auf einer Seite (sie geriet wahrscheinlich durch einen Zufall in den Hortfund); 7. 2 flache amorphe *Zinngusskuchen*.

Das Gewicht: 2,12 kg, Inv. Nr. 27/1–10 (Taf. III: 15, VIII: 3).

Literatur: Lehoczký T., *Adatok II*, 24; derselbe, *Feketepataki bronzlelet*, AÉ XIV, 1894, 278, 279; derselbe, *Ung-, Borsod- és Beregmegyei régiségleletekről*, AÉ IV, 1895, 421; derselbe, *Beregmegyei régiségek*, AÉ XVI, 1896, 308–310; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910 255; Jankovich J., *P. R.*, 57; Eisner J., *Slovensko*, 109, 111, 121; Pasternak J., *R. K.*, 177.

95. Čertež, Bez. Užgorod.

Der Hortfund wurde im Jahre 1937 in einem grossen dickwandigen Gefäss gefunden. Ing. D. Wolf übergab im Jahre 1947 einen bei ihm aufbewahrten Armreif, sowie eine Skizze der übrigen Gegenstände. In dem Gefäss waren zusammen mit den Bronzesachen auch Erzeugnisse aus Quarz — 3 Endkratzer, ein klingenförmiges Plättchen und 2 Abschläge. Aus diesem Hortfund sind 9 Gegenstände bekannt:

1. 2 flache *konzentrische Kreise*, die untereinander mit vier Leisten verbunden sind; 2. 3 *kreisförmige Armreifen*; 3. 4 *offene kreisförmige Armreifen*; 4. ein massiver *ellipsenförmiger Armreif*.

Das Gewicht eines Armreifes beträgt 112 g, Inv. Nr. 142 (Taf. XII: 2, 3).

96. Činadijevo, Bez. Svaljava (ehem. Szentmiklós, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1911 gefunden; in die Sammlung von T. Lehoczký gelangten aus diesem Hortfund 2 *Beile* mit konkav eingezogener Tüllenmündung, die in derselben Form gegossen worden waren.

Das Gewicht: 347 g, Inv. Nr. 50/1–2.

Literatur: Lehoczký T., *Adatok II*, 27.

97. Čomonin, Bez. Mukačevo.

Der Hortfund wurde im Jahre 1941 in einem Gefäss gefunden, er bestand aus 16 Gegenständen:

1. ein *Beil* mit gerader Tülle; 2. eine *ungarische Schaftlochaxt*, die Tülle ist walzenförmig, der Axtücken scheinbarförmig mit einer Spitze in der Mitte; 3. ein massiver *Armreif* mit einer Spirale, der aus einem massiven Draht von quadratischem Querschnitt hergestellt und mit schraffierten Dreiecken verziert war; 4. 4 *Spiralen* von gleichem Typus wie die vorangegangenen, aus rundem Draht verfertigt, nicht verziert; 5. 3 kleine *Spiralen* aus rundem Draht; 6. 4 *Bruchstücke von Armreifen* mit einer Spirale; 7. 2 massive *ellipsenförmige Armreifen*.

Das Gewicht: 4,47 kg, Inv. Nr. 40/1–16 (Taf. III: 10, IX: 4).

Jankovich J., *Katalog*, Nr. 947.

Die Hortfunde aus der zweiten Phase der Spätbronzezeit

98. Boržava, Bez. Beregovo (ehem. Borsova, Borsa, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1886 in einem Gefäss gefunden, er enthielt:

1. 13 *Knopsichelfragmente*; 2. 8 *Tüllenbeilfragmente*, ein Beil hat eine konkav eingezogene Tülle.

lenmündung, ein anderes hat eine gerade Tülle; 3. das *Bruchstück einer Säge*; 4. 2 *Bruchstücke einer Lanzenspitze*; 5. 2 *Bruchstücke einer Schwertklinge*; 6. 5 *Gürtelfragmente* aus Bronzeblech; 7. das *Bruchstück einer massiven Nadel* mit abgeflachtem bikonischem Kopf, in dessen Mitte ein Buckel ist und dessen Ränder mit schraffierten Dreiecken verziert sind; 8. das *Bruchstück einer Kugelkopfnadel*; 9. ein *Schmuckstück von einem Pferdegeschirr*; 10. ein diskusförmiges *Gürtelschildchen* aus Blech; 11. ein *runder Miniaturarmreif*; 12. 5 *Armreiffragmente*; 13. 3 stabförmige *Bronzegusskuchen*; 6 amorphe *Gusskuchenfragmente*.

Das Gewicht 1,08 kg, Inv. Nr. 10/1–20, 234/1–5 (Taf. III: 9, XI: 12, XIII: 11, XIV: 5, 8, 9).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 65–68; derselbe, *A Borsán és Hetében talált bronz-régiségek*, AÉ VIII, 1888, 257; derselbe, *Ungmegei leletek*, AÉ XII, 1892, 247; Hampel J., *Bronzkor II*, 18; Eisner J., *Slovensko*, 109; Jankovich J., *P. R.*, 56.

99. Velikaja Began', Bez. Beregovo.

Der Hortfund wurde aus dem Archiv der Stadt Beregovo im Jahre 1926 dem Museum in Mukačevo übergeben. Die Fundumstände und das Datum sind unbekannt. Der Hortfund bestand aus 115 Gegenständen:

1. 4 fragmentarische und 5 *Bruchstücke von Sicheln mit Griffzunge*; 2. 6 fragmentarische *Beile mit konkav eingezogener Tüllenmündung*; 3. ein *Beil mit gerader Tülle*; 4. ein *Messer mit Griffzunge und bogenförmigem Rücken*; 5. ein flacher *Hammer* aus Kupfer(?) mit einer grossen runden Öffnung in der Mitte, der aus einer Spitzhacke vom altertümlichen Typus hergestellt worden war; 6. ein *Durchschlag(?)* von ausgezogener konischer Form, ohne Tülle; 7. eine ganze und eine fragmentarische *Trense*; 8. das *Bruchstück eines Gürtelendes* aus Bronzeblech; 9. ein fragmentarischer *Schwertgriff vom Liptauer Typus*, der innen hohl ist; 10. 2 *ungarische Schaftlochhäxte* mit einer Nackenscheibe und einem Dorn in der Mitte; 11. 2 blattförmige *Lanzen spitzen*, die eine hat am unteren Blattende einen halbkreisförmigen Fortsatz; 12. 2 *Armreifen* mit Spiralen, die aus Draht von rundem Querschnitt hergestellt worden waren; 13. 2 konische *Zierbleche* mit einer Öse in der Mitte; 14. 2 *Petschaftkopfnadeln*; vom flachen Kopf führen runde Einschnitte, unter denen eine Verstärkung und die Öse sind; 15. *Bruchstücke* von grossen *kreisförmigen Armreifen* aus Draht; 16. ein massiver, hohler, *ellipsenförmiger Armreif* mit plastischer Verzierung; 17. ein massiver *ellipsenförmiger Armreif*; 18. 2 *kreisförmige massive Armreifen*

von rhombischem Querschnitt; 19. ein massiver *kreisförmiger Armreif* von kreisförmigem Querschnitt; 20. 22 massive *kreisförmige Armreifen* mittlerer Grösse, der eine hat einen achteckigen, die übrigen einen kreisrunden Querschnitt; 21. 18 *kreisförmige Armreifen* mit sich berührenden Enden; 22. 10 *Miniaturarmreifen* vom gleichen Typus wie die vorangegangenen, 2 Stück haben eine getriebene Oberfläche; 23. das *Bruchstück eines flachen Armreifes*; 24. 9 *kreisförmige Armreifen* aus Draht, 4 Stück haben eine getriebene Oberfläche; 25. eine massive doppelt gedrehte *Eisenrute*; 26. 5 *Bronzegusskuchen*; 27. 2 *Bruchstücke eines diskusförmigen Gusskuchens*.

Das Gewicht des Hortfundes: 14,12 kg, Inv. Nr. 41/1–114 (Taf. II: 2, IV: 13, 14, V: 9, VI: 4, 5, VII: 7, VIII: 1, IX: 6, XI: 4, 8, XII: 2–4, XIV: 1, XV: 5).

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. VII: 12, 35, 38, 42, 43, 53; Eisner J., *Slovensko*, 116, 119–121, 125, 127.

100. Velikij Bereznyj, Bezirksstadt.

Ein Teil des Hortfundes (6 Gegenstände) von diesem Fundort gelangte in den dreissiger Jahren in die Archäologische Abteilung des Nationalmuseums in Prag:

1. ein *Beil mit gerader Tülle* von beinahe quadratischem Querschnitt; 2. *Bruchstücke von 2 Beilen* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 3. ein *Messer* mit blattförmiger Schneide und Tüllengriff; 4. ein *Tüllenhohlmeissel*; 5. ein *Schwert vom Liptauer Typus*.

Der Hortfund befindet sich im Nationalmuseum in Prag, Inv. Nr. 43 420–43 425.

Literatur: Borkovskij J., *Tri hromadné nálezy bronzů z Podkarpatské Rusi*, PA IV–V, 1934/35; Hrala J., *Otázka původu a rozšíření mečů liptovského typu a mečů s čiškovitou rukojetí*, AR VI–2, 1954, 226.

101. Vil'chovica, Bez. Mukačevo (ehem. Egereske, Komitat Bereg).

Im Jahre 1832 fand man im südwestlichen Teil der Gemeinde in der Richtung gegen die Gemeinde Rjapid' einen vom Wasser hervorgespülten Hortfund, der aus 5 Schwertern und einem Schwertbruchstück bestand:

1. 2 *Schwerter mit Griffzunge*, die Klinge ist weidenblattförmig; 2. 2 *Schwerter vom Liptauer Typus*; 3. das *Klingenbruchstück eines Schwertes vom Liptauer Typus*.

Über das sechste Schwert ist nichts bekannt.

Diesen Hortfund übergab der Graf Schönborn dem Anthropologischen Museum in Wien.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 75, *Adatok II*, 17; derselbe, *Sztánfalvai és Árdánházi bronzkardokról*, AÉ

VIII, 1888, 431; Hampel J., *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, 71; derselbe, *Bronzkor II*, 26, Taf. CLXXI; Reinecke P., *Tanulmányok a Magyarországi bronzkor kronológiájáról*, AÉ XIX, 1899, 317, Taf. II: 5, 10; Hrala J., *Otázka původu a rozšíření mečů liptovského typu a mečů s čiškovitou rukojetí*, AR VI—2, 1954, 226; Foltiny S., *Zur Chronologie...*, Taf. 35: 4, 39: 3, 41: 6.

102. *L a z y*, Bez. Volovec (ehem. Lázárpatak, Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1884 gefunden und grösstenteils von den Leuten weggetragen. 3 Gegenstände wurden dem Gymnasium in Sziget übergeben, 111 Gegenstände gelangten in die Sammlung von T. Lehoczky:

1. eine *Sichel mit Griffzunge* und noch 8 Bruchstücke; 2. 6 *Knopsicheln*; 3. 11 *Bruchstücke von Beilen* mit gerader Tülle; 4. 5 ganze und ein *Bruchstück eines Beiles* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; 5. 3 *Miniaturbeile* mit gerader Tülle; 6. 3 *Meissel*: ein *Vollgussmeissel*, die übrigen mit Tülle; 7. 5 *Sägefragmente*; 8. ein *Messer* mit blattförmig symmetrischer Klinge und Griffzunge; 9. 2 *Messerbruchstücke*; 10. 3 *Klingenbruchstücke* verschiedener Messer; 11. ein *doppelter Haken aus Draht* von quadratischem Querschnitt mit spitzen Enden; 12. ein *Haken*, der aus einem Armreif hergestellt wurde und dessen oberes Ende zu einer Öse gebogen worden war; 13. ein *Bratspiess* aus dickem Draht, die Länge beträgt 89,2 cm; 14. 6 blattförmige *Lanzenspitzen* und ein Bruchstück davon; 15. ein massiver *ellipsenförmiger Armreif*; 16. 2 *kreisförmige Armreifen*; 17. die *Hälfte eines bandförmigen Armreifes*; 18. 2 *Bruchstücke eines schmalen bandförmigen Armreifes*; 19. eine massive *Kugelkopfnadel*, unter dem Kopf sind 21 Rippen; 20. 2 *Bruchstücke von Nagelkopfnadeln*; 21. das *Bruchstück einer Nadel aus Draht*, das Ende bildet eine Öse; 22. 3 *Ahlen*; 23. ein *Tüllenbruchstück mit Scheibenkopf*; 24. ein *Angelhaken*; 25. eine kleine *Armspirale* mit 8 Windungen; 26. das *Bruchstück einer massiven Armspirale* mit $2\frac{1}{2}$ Windungen; 27. 2 *Bruchstücke einer flachen Spirale* mit $2\frac{1}{5}$ und $2\frac{1}{2}$ Windungen aus Draht von rhombischem Querschnitt; 28. ein *Fingerring* aus Draht, der $1\frac{1}{2}$ mal gewunden ist; 29. das *Bruchstück eines Miniaturarmreifes*; 30. 2 *offene Ringe*, die aus Armreifenbruchstücken hergestellt worden waren; 31. 3 *Ringe* mit sich berührenden Enden, die aus Armreifenbruchstücken hergestellt wurden, mit breiten getriebenen Enden; 32. 3 *Fingerringe* aus Draht; 33. eine *Gürtelschnalle*, die aus einem Armreif hergestellt worden war, die Zunge ist aus Draht; 34. das *Bruchstück einer Posamenteriefibel*;

35. 4 ganze und ein *Bruchstück von Anhängern* mit runder Öse; 36. 2 flache *Zierbleche* mit einer Öse in der Mitte; 37. ein *Zierblech* mit einer Öse in der Mitte; 38. 14 amorphe *Bronzegusskuchen*.

Das Gewicht des Hortfundes: 6,14 kg, Inv. Nr. 8/1—111.

Der Hortfund wurde beinahe vollständig von T. Lehoczky und J. Hampel publiziert.

(Taf. III: 8, IV: 12, V: 3, 5—7, 11, 15, VI: 7, X: 11, XI: 14, 16, 17, XII: 3, XIV: 3, 10, 15, XVI: 6, 8, 9, 12).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 96, Taf. I, II; derselbe, *Lázárpataki bronzlelet*, AÉ V, 1885, 184, Taf. I, II; derselbe, *Az Ormódi aranykincsről*, AÉ XII, 1892, 75; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. CVIII, CIX; *Bronzkor II*, 76; Reiner Zs., *Az Ispánlaki bronzlelet*, AÉ VIII, 1888, 21; Pasternak J., *R. K.*, 31, 43, 50, 170, 171; Eisner J., *Slovensko*, 81, 105—109, 111, 114, 115, 119, 121, 123, 127, 128; Jankovich J., *P. R.*, 56; Nestor J., *Ein Bronze-Depot aus Moigrad, Rumänien*, *Prähistorische Zeitschrift* XXXVI, 1935, 34; Wilke G., *Ungarn, R. d. Vg.* XIV, 20; Filip J., *Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách*, Praha 1936/37, 121; Popescu D., *Bronzearmreifen aus Maramureş, Dacia IX—X*, 1941/44, Bucureşti 1945, 54; Foltiny S., *Zur Chronologie...*, Taf. 2: 20; 6: 4; 16: 7; 23: 2; 25: 3, 7; 28: 4; 52: 4; 58: 4; 61: 14; 62: 12; 64: 14; 68: 1; 71: 3, 5, 6.

103. *M a k a r' j e v o*, Bez. Mukačevo.

Der Hortfund wurde im Jahre 1948 gefunden. Er war in einen Bronzegürtel eingewickelt und mit Draht zugebunden. Der Inhalt:

1. ein *Dolch* mit blattförmiger Schneide, am Griff ist eine Durchlochung, er hat oben eine ovale Abschlusscheibe, unten einen rechteckigen Ausschnitt; der Griff und die Klinge sind in einem Stück gegossen (der Dolch ging verloren); 2. eine *Axt* mit stabförmigem Unterteil, am Ende ist eine kleine Tüllenaxt daraufgeschoben, die Tülle ist rund und verbreitert sich nach oben; 3. ein *Hammerbruchstück* in Form eines Tüllenbeiles; 4. ein fragmentarischer breiter *Gürtel*, unverziert, aus Bronzeblech; 5. 3 grosse blattförmige *Lanzenspitzen*; 6. 2 *Kolbenkopfnadeln*; 7. 2 grosse *Kugelkopfnadeln*, unter dem Kopf ist eine Verstärkung mit zwei waagerechten Rippen; 8. das *Bruchstück einer Nagelkopfnadel*; 9. 4 *runde Armreifen*; 10. ein *Armreifbruchstück*; 11. ein *Bronzedraht* von 54 cm Länge und 1,5 cm Breite.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,96 kg, Inv. Nr. 351/1—18 (Taf. VII: 1, X: 12, XIII: 14, 16, 17, XIV: 2).

104. *Podgorjany*, Bez. Mukačevo (ehem. Podhering, Örhegyalja, Komitat Bereg, jetzt gehört die Gemeinde zu Mukačevo).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1860 gefunden, er bestand aus 14 Schwertern in einem Gefäß und wurde dem ungarischen Nationalmuseum in Budapest übergeben. Es waren folgende Schwerttypen vertreten:

1. 5 *Griffzungenschwerter*, der obere Klingenteil war bei vier Stücken verziert; 2. 8 *Schalenknaufschwerter*; 3. ein *Schwert vom Liptauer Typus*.

Der Hortfund wurde von T. Lehoczky und J. Hampel vollständig publiziert.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 118–123, Taf. I–III (S. 20–22); *Adatok II*, 27; derselbe, *Ujabb leletek Bereg megye öskorából*, AÉ XIV, 1880, S. XXXVI, derselbe, *Sztánfalvai és Árdánházai bronzkardokról*, AÉ VIII, 1888, 430; Hampel J., *A Magyar nemzeti múzeum érem- és régiségosztályának gyarapodása június havában*, AÉ XIV, 1880, 228, Taf. XXIX–XXXI; derselbe, *Bronzkor I*, Taf. XC, XCI, XCII; *Bronzkor II*, 117–119; Pulszky F., *Magyarország archaeológiája I*, Budapest 1897, 137, 153–155, Taf. XLIX; Hoernes M., *Urgeschichte der bild. Kunst I*, 1895, 590, Taf. XXVI: 6–8; Reinecke P., *Tanulmányok a magyarországi bronzkor chronológiájáról*, AÉ XIX, 1899, 227, 317, Taf. II: 3, 4; Pasternak J., *R. K.*, 50, 173, 176; Eisner J., *Slovensko*, 103, 104; Jankovich J., *P. R.*, 56; Childe V. G., *The Danube in Prehistory*, Oxford 1929, 376; Wilke G., *Ungarn*, R. d. Vg. t. XIV, S. 12, 19, 22, Taf. 9d; Åberg N., *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie V*, Stockholm 1935, 122, Abb. 206–208; Szafranski W., *Skarby brązowe z epoki wspólnoty pierwotnej (IV i V okres epoki brązowej) w Wielkopolsce*, Warszawa-Wrocław 1955, 87; Hrala J., *Otázka původu a rozšíření mečů liptovského typu a mečů s eškovitou rukojetí*, AR VI–2, 1954, 226; Foltiny S., *Zur Chronologie ...*, Taf. 35: 1, 42: 6, 8, 9.

105. Stánovo, Bez. Mukačevo (ehem. Sztánfalva, Istvánfalva, Komitat Bereg).

Der Hortfund II wurde im Jahre 1881 gefunden, er bestand aus 4 Schwertern und einem *Klingenbruchstück*. Es waren Schalenknaufschwerter.

Das Gewicht des Hortfundes: 2,94 kg, Inv. Nr. 5/1–5 (Taf. VII: 3).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 134–136; *Adatok II*, 25; derselbe, *Sztánfalvai és Árdánházai bronzkardokról*, AÉ VIII, 1888, 428–433; derselbe, *Vaskori emlékekről Munkács környékén*, AÉ XXVIII, 1908, 259; derselbe, *Bereg- és Ung megyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255; Hampel J., *Bronzkor II*, 159; Jankovich J., *P. R.*, 57, Taf. V: 3; Eisner J., *Slovensko*, 103, 104; Pasternak J., *R. K.*, 50, 173.

106. Chmil'nik, Bez. Iršava (ehem. Komlós, Komitat Bereg).

Der Hortfund II (das Datum ist unbekannt) wurde der Komitatsverwaltung in Bereg übergeben. Der Inhalt des Hortfundes:

1. ein *Tüllenbeil*; 2. 6 *Tüllenbeilfragmente*; 3. ein *Messer* von 11 cm Länge; 4. 2 *Durchschläge (Ahlen)* von 10–11 cm Länge; 5. ein *Armreif* von

7–8 cm Durchmesser; 6. 4 *Armreifenfragmente*; 7. ein *Gusskuchenfragment*.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 91; Hampel J., *Bronzkor II*, 70.

Undatierbare Hortfunde

107. Abranka, Bez. Volovec (ehem. Ábránka, Komitat Bereg).

Nach den Angaben von T. Lehoczky war unweit von der Gemeinde im Wald ein kleiner Hügel. Im Jahre 1860 wurden beim Strassenbau unweit des Hügels *Bronzegegenstände* gefunden, deren weiteres Geschick unbekannt ist.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 50; Pasternak J., *R. K.*, 170.

108. Brestov, Bez. Mukačevo (ehem. Ormód, Komitat Bereg).

Im Jahre 1832 wurde beim Berg Derenovo ein Hortfund vom Wasser hervorgespielt, der 8 *Schwerter* enthielt. Der Hortfund gelangte in die Privatsammlung des Grafen Schönborn in Wien.

Literatur: Lehoczky T., *Bereg megyei monographia I*, Beregszász 1889, 93; derselbe, *Az Ormódi aranykincséről*, AÉ XII, 1892, 75.

109. Hete, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

Der Hortfund I wurde im Jahre 1869 gefunden, er bestand aus *goldenen Perlen*, 1–2 *goldenen Ohrringen* und einem offenen *goldenen Miniaturarmreif* von rhombischem Querschnitt.

Das Gewicht des Hortfundes: 127,98 g. Das Schicksal des Hortfundes ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 80, 81.

110. Djakovo, Bez. Vinogradov (ehem. Nevetlenfalu, Nevetlenfalu, Komitat Ugocsa).

Nach den Angaben von J. Mihalik wurden in der Gemeinde einige verzierte goldene *Miniaturarmreifen* gefunden, die Fundstelle ist unbekannt.

Literatur: Mihalik J., *Őskori emlékek Ugocsa vármegyében*, AÉ XI, 411; Hampel J., *Bronzkor II*, 103; Eisner J., *Slovensko*, 122.

111. Imstičevo, Bez. Iršava (ehem. Misztrice, Komitat Bereg).

Der Hortfund wurde im Jahre 1852 gefunden, er bestand aus 8 Gegenständen:

1. 2 *Tüllenbeile*; 2. 3 *Armreifen*; 3. 2 unverzierte *Armreifen*; 4. ein *Armreif* von quadratischem Querschnitt.

Der Hortfund wurde dem Nationalmuseum in Budapest übergeben.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 103; Hampel J., *Bronzkor II*, 91, 92; derselbe, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapest 1886, 85.

112. Iršava, Bezirksstadt (ehem. Ilosva, Komitat Bereg).

Nach den Angaben von T. Lehoczky befinden sich in der Familie Illosvay Bronzegegenstände aus dem Hortfund, der in der Umgebung von Iršava gefunden wurde: eine *Axt*, eine *Lanzenspitze* und ein *Armreif*. Das Schicksal des Hortfundes ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 81.

113. Kláčanovo, Bez. Mukačevo (ehem. Klacsanó, Komitat Bereg).

Der Hortfund V wurde im Jahre 1927 gefunden, er bestand aus 2 Gegenständen:

1. eine massive *flache Spirale* von 10 Windungen aus Draht von kreisförmigem Querschnitt; 2. ein *Bronzegusskuchen* in Form eines unregelmässigen Stabes.

Das Gewicht des Hortfundes: 1,22 kg, Inv. Nr. 213/127, 128.

Literatur: Bernjakovič K. V., *Скарб бронзових єуробіє з с. Магочаузем*, 141.

114. Rachov, Bezirksstadt.

In der Umgebung von Rachov wurden *Bronzegegenstände* gefunden, es ist aber unbekannt, wo sie sich jetzt befinden.

Literatur: Pasternak J., *R. K.*, 32, 171; Lessek F., *Праек*, Karte.

115. Svaljava, Bezirksstadt, (ehem. Szolyva, Komitat Bereg).

Der Hortfund II wurde im Jahre 1868 bei einer der Mineralquellen gefunden; er bestand aus einigen *Meisseln*, einem *Armreif* und einem *Lanzenspitzenfragment*. Das Schicksal des Hortfundes ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 27.

116. Jand, Ungarn (ehem. Komitat Bereg).

Nach den Angaben von T. Lehoczky waren bei dem Einwohner der Gemeinde M. János 6 verschiedene *Äxte* aufbewahrt, die in der Umgebung der Gemeinde gefunden worden waren. Es ist unbekannt, wo sie sich jetzt befinden.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 81; Hampel J., *Bronzkor II*, 60; derselbe, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapest 1886, 76.

Einzelfunde

117. Aklin, Bez. Vinogradov (ehem. Akli, Komitat Ugocsa).

Im Jahre 1861 wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* gefunden mit walzenförmiger Tülle, die Nackenscheibe hat einen Dorn, beim Guss waren

die Klammern der Form verbunden, die Gussnähte sind ungeglättet.

Das Gewicht 476 g, Inv. Nr. 127 (Taf. IX: 3).

Der Hinweis von J. Pasternak auf andere Bronzefunde wird durch die Angaben J. Eisners nicht bestätigt. Vergleiche:

Pasternak J., *R. K.*, 176; Eisner J., *Slovensko*, 110.

118. Ardánovo, Bez. Iršava (ehem. Árdánháza, Komitat Bereg).

Im Jahre 1867 wurde eine blattförmige *Lanzenspitze* gefunden. Das Gewicht: 83 g, Inv. Nr. 119.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 51.

119. Im Jahre 1881 wurde das *Bruchstück eines Griffzungenschwertes* gefunden. Das Gewicht: 227 g, Inv. Nr. 116 (Taf. VII: 4).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 51; derselbe, *Sztánfalvai és Árdánházai bronzkardokról*, AÉ VIII, 1888, 432, Abb. 6 (S. 429); Hampel J., *Bronzkor II*, 5, 6; Eisner J., *Slovensko*, 104.

120. Babiči, Bez. Mukačevo (ehem. Bába-falu, Bábakut, Komitat Bereg).

Im Jahre 1881 wurden hier zwei amorphe *Bronzegusskuchen* gefunden. Das Gewicht: 298 g, Inv. Nr. 82, 83.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 43, 53; Hampel J., *Bronzkor II*, 6.

121. Barkasovo, Bez. Mukačevo (ehem. Barkaszó, Komitat Bereg).

Im Jahre 1901 wurde ein *Beil* mit gerader Tülle gefunden. Das Gewicht: 234 g, Inv. Nr. 213/80.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 23.

122. Beregovo, Bezirksstadt (ehem. Beregszász, Komitat Bereg).

Im Jahre 1883 wurde ein massiver *ellipsenförmiger Armreif* von rhombischem Querschnitt gefunden (ein misslungenes Gusserzeugnis). Das Gewicht: 95 g, Inv. Nr. 159.

Lehoczky T., *Archiv I*, 97.

123. Im Jahre 1885 wurde ein *Gusskuchenfragment* gefunden. Das Gewicht: 710 g, Inv. Nr. 84.

Lehoczky T., *Archiv I*, 124.

124. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein *Lappenbeil* gefunden. Das Gewicht: 368 g, Inv. Nr. 91.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 23.

125. Am Ende des XIX. Jhd. wurden zwei *Bruchstücke einer Säge und eines Messers* gefunden. Das Gewicht: 14 g, Inv. Nr. 302, 303.

Lehoczky T., *Archiv I*, 184.

126. Am Ende des XIX. Jhd. wurde das *Bruchstück eines tordierten Ösenhalsringes* gefunden, dessen Ende breitgehämmert und zu einer Öse ge-

dreht worden war. Das Gewicht: 87 g, Inv. Nr. 341.

Jankovich J., *Katalog*, Nr. 302.

127. In den dreissiger Jahren wurde ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung gefunden. Das Gewicht: 198 g, Inv. Nr. 207.

Jankovich J., *Katalog*, Nr. 307.

128. In den dreissiger Jahren wurde ein kleiner *stabförmiger Armreif* von dreieckigem Querschnitt gefunden. Das Gewicht: 321 g, Inv. Nr. 386.

Jankovich J., *Katalog*, Nr. 947.

129. Im Jahre 1905 wurde ein goldenes ovales *Kettenglied* mit übereinandergreifenden sichelförmigen Enden gefunden. Das Gewicht: 18,9 g. Es wird im ungarischen Nationalmuseum in Budapest aufbewahrt.

Literatur: J. Hampel, *A Nemzeti muzeumi régiségtár gyarapodása az 1905 évbén*, AÉ XXVI, 1906. 78; Eisner J., *Slovensko*, 65; Pasternak J., *R. K.*, 166.

130. Bez. *Beregovo* (chem. Komitat Bereg).

Nach der Angabe von J. Hampel befanden sich in der Sammlung von T. Lehoczky 5 Gegenstände aus dem Bez. Bereg: ein *Dolch* mit blattförmiger Klinge und drei Längsleisten und einem langen verzierten Griff.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLIV: 3; Eisner J., *Slovensko*, 78; Foltiny S., *Zur Chronologie...*, Taf. 34: 2.

131. Eine *ungarische Schaftlochaxt* mit walzenförmiger Tülle und halbmondförmigem Nacken.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLV: 3; Eisner J., *Slovensko*, Abb. 6: 5; Foltiny S., *Zur Chronologie...*, Taf. 47: 1.

132. Eine *ungarische Schaftlochaxt* mit walzenförmiger Tülle und Scheibennacken mit einem Dorn in der Mitte.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLV: 2; Foltiny S., *Zur Chronologie*, Taf. 54: 7.

133. Eine *ungarische Schaftlochaxt* mit walzenförmiger Tülle, Scheibennacken, der strahlenförmige Leisten und einen Dorn hat.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLIV: 4.

134. Eine *Lanzenspitze* von ungewöhnlicher Form: die konische Tülle hat im Mittelteil zwei Lappen, die die Schneide ersetzen.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLIV: 4.

135. Nach der Angabe von J. Eisner wird im Museum in Oravský Podzámok unter anderen Gegenständen aus dem Bezirk Bereg ein massiver *Armreif* von quadratischem Querschnitt aufbewahrt.

Literatur: Eisner J., *Slovensko*, 120, Anm. 321.

136. *Velikaja Dobron'*, Bez. Užgorod (chem. Nagy Dobrony, Komitat Ung).

Im Jahre 1886 wurde ein massiver *ellipsenförmiger Armreif* von kreisrundem Querschnitt gefunden. Das Gewicht: 173 g, Inv. Nr. 162.

Lehoczky T., *Archiv I*, 167.

137. *Voročevó*, Bez. Perečin.

In der Umgebung der Gemeinde wurde ein *Bronzegegenstand* gefunden. Das Datum und die Fundstelle sind unbekannt.

Literatur: Lessek F., *Ирпак*, Karte.

138. *Vyškov*, Bez. Tjačevo (chem. Visk, Komitat Máramoros).

Im Jahre 1892 gelangte in das ungarische Nationalmuseum in Budapest ein *Bronzearmreif*.

Literatur: Hpl. (J. Hampel), *A Nemzeti muzeum régiségtárának gyarapodása*, AÉ XII, 1892, 86; Pasternak J., *R. K.*, 171.

139. In der Umgebung der Gemeinde wurde eine *Ruderkopfnadel vom Aunjetitzer Typus* gefunden. Ihr Funddatum, sowie ihr jetziges Schicksal sind unbekannt.

Literatur: Pasternak J., *R. K.*, 171.

140. *Gat'*, Bez. Beregovo.

Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein *stabförmiger Armreif* gefunden. Das Gewicht: 91 g, Inv. Nr. 146/1.

Lehoczky T., *Archiv I*, 146.

141. *Getin'*, Bez. Beregovo.

In der Umgebung der Gemeinde wurde ein *Bronzegegenstand* gefunden. Das Funddatum und die Stelle, wo sich der Gegenstand befindet, sind unbekannt.

Lessek F., *Ирпак*, 36.

142. *Goronda*, Bez. Mukačevo (chem. Gorond, Komitat Bereg).

Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein *Miniaturbeil* mit gerader Tülle gefunden. Das Gewicht 96 g, Inv. Nr. 98 (Taf. III: 1).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 24, 25.

143. *Dračiny*, Bez. Svaljava (chem. Tövisfalva, Uj-Tövisfalva, Komitat Bereg).

In der zweiten Hälfte des XIX. Jhd. wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* mit einer — mit Dorn versehener — Nackenscheibe gefunden.

144. Am Ende des XIX. Jhd. wurde noch eine *ungarische Schaftlochaxt* gefunden. Es ist unbekannt, wo sie sich befindet. Die Nachricht von J. Hampel und J. Pasternak über den Fund einer Kupferaxt wird durch die Angaben von T. Lehoczky nicht bestätigt.

Literatur: Hampel J., *Antiquités préhistoriques de la Hongrie*, Esztergom 1876/77, Taf. VII: 9; derselbe,

Bronzkor II, 165; Lehoczky T., *Adatok I*, 141; Pasternak J., *R. K.*, 167.

145. *Djakovo*, Bez. Vinogradov (ehem. Neveletlenfalu, Komitat Ugocsa).

In der Umgebung der Gemeinde wurde ein *Miniaturarmreif* gefunden. Das Funddatum und die Stelle, wo sich der Gegenstand befindet, sind unbekannt.

Literatur: Mihalik J., *Őskori emlékek Ugocsa vármegyében*, AÉ XI, 1891, 411; Hampel J., *Bronzkor II*, 103.

146. *Zmejevka*, Bez. Beregovo (ehem. Kigyós, Komitat Bereg).

Auf dem Grund des ehem. Gutes von O. Theinell wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* mit einer — mit einem Dorn versehener — Nackenscheibe gefunden.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 83.

147. *Klačanovo*, Bez. Mukačevo (ehem. Klacsanó, Komitat Bereg).

Im Jahre 1898 wurde ein runder *Gusskuchen* gefunden. Das Gewicht: 0,36 kg, Inv. Nr. 35.

148. Die Gebrüder J. und E. *Zatlukál* verkauften dem Museum des Karpatengebietes eine kleine *flache Spirale* mit 5 Windungen, die aus Bronzedraht von viereckigem Querschnitt verfertigt worden war. Das Gewicht 0,04 kg, Inv. Nr. 429.

149. Im Jahre 1925 wurde auf Krasnaja gora ein etwas beschädigter *runder Armreif* gefunden. Das Gewicht 53 g, Inv. Nr. 329.

Jankovich J., *Katalog*, Nr. 1130.

150. *Korolevo*, Bez. Vinogradov.

In der Umgebung der Gemeinde wurde ein *Bronzegegenstand* gefunden. Das Funddatum und die Stelle, wo sich der Gegenstand befindet, sind unbekannt.

Literatur: Lessek F., *Hpanek*, 37.

151. *Lalovo*, Bez. Mukačevo (ehem. Leányfalva, Nagyleányfalva, Komitat Bereg).

Am Ende des XIX. Jhd. wurde der *untere Teil eines Tüllenbeiles* gefunden. Es ist unbekannt, wo es sich jetzt befindet.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 26.

152. *Malaja Began'*, Bez. Beregovo (ehem. Kisbégány, Komitat Bereg).

Im Jahre 1905 wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* mit walzenförmiger Tülle und einer — mit einem Dorn versehener — Nackenscheibe gefunden. Das Gewicht: 285 g, Inv. Nr. 129.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 26; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 259; Eisner J., *Slovensko*, 110.

153. *Mužijevo*, Bez. Beregovo (ehem. Nagy-Muzsaly, Muzsaj, Komitat Bereg).

Im Jahre 1878 wurde eine blattförmige *Lanzenspitze* gefunden. Es ist unbekannt, wo sie sich befindet.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 113.

154. *Neresznica*, Bez. Tjačevo (ehem. Alsó Neresznice, Komitat Máramaros).

Im Jahre 1844 wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* mit einer — mit einem Dorn versehener — Nackenscheibe gefunden und im Jahre 1876 dem Lyzeum in Sziget (Rumänien) übergeben. Die Gussnähte waren ungeglättet.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor II*, 4; derselbe, *Archaeologiai közlemények XIII*, 4; Pasternak J., *R. K.*, 169.

155. *Nižnije Vorota*, Bez. Volovec (ehem. Alsó-Vereczke, Komitat Bereg).

In der Gemeinde wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* gefunden; die Tülle ist walzenförmig, die Nackenscheibe ist mit einem Dorn versehen. Das Funddatum ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Archaeologiai levelek*, AÉ II, 1870, 43.

156. *Podgorjany*, Bez. Mukačevo (ehem. Podhering, Örhegyalja, Komitat Bereg, jetzt gehört die Gemeinde zu Mukačevo).

Im Jahre 1909 wurde ein *Beil* gefunden, das im oberen Teil mit Leisten versehen war. Das Gewicht: 0,59 kg, Inv. Nr. 89.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok II*, 27; Jankovich J., *P. R.*, Taf. IV: 2; Eisner J., *Slovensko*, 110.

157. Im Jahre 1898 wurde dem Nationalmuseum in Budapest ein *Schwertbruchstück* übergeben.

Literatur: Hpl. (J. Hampel), *A magyar nemzeti múzeumi régiségtár gyarapodása az 1897-ik év utolsó negyedében*, AÉ XVIII, 1898, 50; Pasternak J., *R. K.*, 176, 177.

158. *Podmonastyr'*, Bez. Mukačevo (ehem. Klastromalja, Komitat Bereg).

Im Jahre 1892 wurde bei Černeč'ja gora das *Bruchstück eines scheibenförmigen Gusskuchens* gefunden. Das Gewicht: 1,41 kg.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 90, 91; derselbe, *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255.

159. *Poljana*, Bez. Svaljava (ehem. Polena, Komitat Bereg).

Im Jahre 1876 wurde bei Mineralquellen der *Unterteil eines Meissels* gefunden. Wo er sich jetzt befindet, ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 123; *Adatok II*, 16; Pasternak J., *R. K.*, 170.

160. Radvanka, Bez. Užgorod (ehem. Radvancz, Komitat Ung).

Die Gemeinde Radvanka liegt am rechten Flussufer der Už gegenüber von Užgorod. Jetzt ist sie in das Stadtgebiet eingegliedert.

Im Jahre 1886 wurden zwei massive *ellipsenförmige Armreifen* von rhombischem Querschnitt gefunden, die in derselben Form gegossen worden waren.

Literatur: Lehoczky T., *Ungmegyei leletek*, AÉ XII, 1892, 245; Pasternak J., *R. K.*, 176.

161. Im Jahre 1891 wurde eine massive *Sichel mit Griffzunge* gefunden. Das Gewicht 153 g, Inv. Nr. 146.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. IV: 24.

162. Im Jahre 1891 wurde ein *flacher Meissel* mit Randleisten gefunden. Das Gewicht: 190 g, Inv. Nr. 61.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. III: 2.

163. Im Jahre 1892 wurde ein massiver *runder Armreif* von rhombischem Querschnitt gefunden. Das Gewicht: 302 g, Inv. Nr. 221 (Taf. XVI: 4).

Lehoczky T., *Archiv I*, 294.

164. Im Jahre 1896 wurde die *untere Hälfte einer Lanzenspitze* gefunden. Das Gewicht: 180 g, Inv. Nr. 117.

Lehoczky T., *Archiv II*, 86.

165. Rakosov, Bez. Chust (ehem. Rakasz, Komitat Ugocsa).

Im Jahre 1853 wurde dem ungarischen Nationalmuseum in Budapest ein *Tüllenbeil* übergeben.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor II*, 121.

166. Sasovka, Bez. Svaljava (ehem. Szászoka, Komitat Bereg).

Im Jahre 1830 spülte der Fluss Veča einen *Armreif* mit einer Spirale hervor.

167. Im Flusstal des Ždimir (ein rechter Nebenfluss der Veča) wurde im Jahre 1890 eine *ungarische Schaftlochaxt* gefunden und dem Grafen Schönborn übergeben. Das Schicksal des Fundes ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 126; Hampel J., *Bronzkor II*, 137.

168. Svaljava, Bezirksstadt (ehem. Szolyva, Komitat Bereg).

Im Jahre 1895 wurde ein *scheibenförmiger Gusskuchen* gefunden, an dessen unterer Seite das schüsselförmige Gefäß seinen Bodenabdruck hinterlassen hatte. Das Gewicht 3,87 g.

Lehoczky T., *Archiv II*, 53.

169. Sel'ce, Bez. Iršava (ehem. Kisfalud, Komitat Bereg).

Im Jahre 1888 wurde ein *goldener kreisförmiger*

Miniaturarmreif von kreisförmigem Querschnitt gefunden; er war mit senkrechten Linien verziert. Der Durchmesser 4,3 cm, die Maximalbreite 0,3 cm, das Gewicht 10,5 g, Inv. Nr. 300 (Taf. XVI: 13).

Literatur: Lehoczky T., *Ung- és Beregmegyei leletek*, AÉ XI, 1891, 142, 143; Hampel J., *Bronzkor II*, 66.

170. Solotvino, Bez. Rachov (ehem. Szlatina, Komitat Máramaros).

Im Jahre 1867 wurde ein *Schwertbruchstück* mit Griffzunge gefunden, das im Museum in Siget (Rumänien) aufbewahrt wird.

Literatur: Hampel J., *Bronzkor II*, 158; Pasternak J., *R. K.*, 174.

171. F. Lessek publizierte ein *Schwert*, das bei der Gemeinde gefunden worden war und durch seine Form den Schwertern vom Liptauer Typus entspricht. Der Griff ist ohne waagrechte plastische Wülste.

Literatur: Lessek F., *Ипаек*, Taf. IV: 49.

172. Stanovo, Bez. Mukačevo (ehem. Sztánfalva, Istvánfalva, Komitat Bereg).

Im Jahre 1894 wurde ein massiver *runder Armreif* gefunden. Das Gewicht: 84 g, Inv. Nr. 6.

Lehoczky T., *Archiv I*, 307.

173. Im Jahre 1896 wurde eine *Lanzenspitze* mit sehr schmalem Blatt gefunden. Das Gewicht: 51 g, Inv. Nr. 213/94.

Literatur: Lehoczky T., *Beregmegyei régiségek*, AÉ XVI, 1896, 310.

174. Im Jahre 1907 wurde ein *Beil* mit gerader Tülle gefunden. Das Gewicht 203 g, Inv. Nr. 213/81.

Literatur: Lehoczky T., *Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 259.

175. Staroje Davydkovo, Bez. Mukačevo.

In den dreissiger Jahren wurde ein *Beil* mit konvax eingezogener Tüllenmündung gefunden. Das Gewicht: 159 g, Inv. Nr. 213/98.

Jankovich J., *Katalog*, Nr. 396.

176. Tišov, Bez. Volovec (ehem. Tisova, Csendes, Komitat Bereg).

Im Jahre 1888 wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* gefunden; die Tülle ist walzenförmig, die Nackenscheibe hat einen Dorn in der Mitte und an den Rändern sechs Kugelhauben.

Das Gewicht 371 g, Inv. Nr. 128 (Taf. IX: 1).

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 141; derselbe, *Ung- és Beregmegyei leletek*, AÉ XI, 1891, 143; Hampel J., *Bronzkor II*, 163; Jankovich J., *P. R.*, Taf. VI: 20; Pasternak J., *R. K.*, 169.

177. Tekovo, Bez. Vinogradov.

In den dreissiger Jahren wurde ein *kleines mas-*

sives Beil mit gerader Tülle und verhältnismässig breiter Schneide gefunden.

Das Gewicht: 220 g, Inv. Nr. 101 (Taf. III. 4).
Jankovich J., *Katalog*, Nr. 302.

178. Užgorod, Bezirksstadt (ehem. Ungvár, Komitat Ung).

Im Jahre 1871 wurde das *Bruchstück einer Nagelkopfnadel* gefunden. Das Dornende beschloss ein rechteckiges Stäbchen.

Das Gewicht: 36 g, Inv. Nr. 228.
Lehoczky T., *Archiv II*, 346.

179. Im Jahre 1881 wurde ein massiver *ellipsenförmiger Armreif* gefunden, der mit 5 senkrechten Reihen halbkugeliger Buckel verziert war.

Das Gewicht 340 g, Inv. Nr. 157.
Lehoczky T., *Archiv I*, 66; Jankovich J., *P. R.*, Taf. VII: 46.

180. Im Jahre 1882 wurde ein massiver *ellipsenförmiger Armreif* gefunden. Das Gewicht: 186 g, Inv. Nr. 160.

Lehoczky T., *Archiv I*, 95.

181. Im Jahre 1882 wurde ein *band- und ellipsenförmiger Armreif* mit verstärkten Enden gefunden. Das Gewicht: 35 g, Inv. Nr. 172.

Lehoczky T., *Archiv I*, 95.

182. Im Jahre 1882 wurde ein *Beil* gefunden, das eine gerade Tülle mit vier senkrecht angebrachten walzenförmigen Fortsätzen hat.

Das Gewicht: 135 g, Inv. Nr. 95.
Literatur: Lehoczky T., *Bereg- és Ungmegyei leletekről*, AÉ VII, 1887, Abb. 2, 2a.

183. Im Jahre 1883 wurde eine *lorbeerförmige Lanzen Spitze* gefunden.

Das Gewicht 36 g, Inv. Nr. 213/97.
Lehoczky T., *Archiv I*, 369.

184. Im Jahre 1883 wurde eine *Armspirale* mit 16 Windungen gefunden.

Das Gewicht 260 g, Inv. Nr. 140.
Lehoczky T., *Archiv I*, 96.

185. Im Jahre 1883 wurde eine *Armspirale* mit 15 Windungen gefunden.

Das Gewicht 315 g, Inv. Nr. 141.
Lehoczky T., *Archiv I*, 196.

186. Im Jahre 1888 wurde ein verzierter *runder Armreif* gefunden.

Das Gewicht: 86 g, Inv. Nr. 176.
Lehoczky T., *Archiv I*, 196.

187. Im Jahre 1888 wurde ein massiver *ellipsenförmiger Armreif* gefunden.

Das Gewicht: 242 g, Inv. Nr. 161.
Literatur: Lehoczky T., *Bereg- és Ungmegyei leletekről*, AÉ VII, 1887, 177, Abb. 3.

188. Im Jahre 1888 wurde ein *runder Armreif*

mit $1\frac{1}{2}$ Windungen gefunden, der aus massivem Draht verfertigt worden war.

Das Gewicht: 90 g, Inv. Nr. 213/92.
Lehoczky T., *Archiv I*, 510.

189. Im Jahre 1890 wurde ein *runder Armreif* gefunden.

Das Gewicht 61 g, Inv. Nr. 180.
Lehoczky T., *Archiv I*, 231.

190. Im Jahre 1890 wurde ein *Ösenhalsring* von runder Form und rundem Querschnitt mit spitzen Enden gefunden.

Das Gewicht: 90 g, Inv. Nr. 213/112.
Lehoczky T., *Archiv I*, 253.

191. Im Jahre 1890 wurde ein *Ösenhalsring* vom gleichen Typus wie der vorangegangene mit abgebrochenen Enden gefunden.

Das Gewicht 48 g, Inv. Nr. 213/113.
Lehoczky T., *Archiv I*, 298.

192. Im Jahre 1891 wurde eine *Armspirale* mit 22 Windungen gefunden, das eine Ende war zu einer flachen Spirale gedreht, das andere abgebrochen.

Das Gewicht: 500 g, Inv. Nr. 139.
Lehoczky T., *Archiv I*, 253.

193. Im Jahre 1891 wurde ein tordierter *Ösenhalsring* mit spitzen Enden gefunden.

Das Gewicht: 56 g, Inv. Nr. 170.
Lehoczky T., *Archiv I*, 265; Jankovich J., *P. R.*, Taf. VII: 51.

194. Im Jahre 1891 wurde das *Bruchstück eines massiven ellipsenförmigen Armreifes* gefunden, der mit senkrechten Kerben verziert war.

Das Gewicht: 65 g, Inv. Nr. 165.
Lehoczky T., *Archiv I*, 287.

195. Im Jahre 1891 wurde ein massiver *ellipsenförmiger Armreif* gefunden, der mit senkrechten Kerben und halbkugeligen Buckeln verziert war.

Das Gewicht: 700 g, Inv. Nr. 164.
Lehoczky T., *Archiv I*, 288; Jankovich J., *P. R.*, Taf. VII: 47.

196. Im Jahre 1891 wurde ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung gefunden; in der Tülle war ein Stück des Holzschafte erhalten geblieben.

Das Gewicht 181 g, Inv. Nr. 213/76.
Lehoczky T., *Archiv I*, 726.

197. Im Jahre 1892 wurde eine *Axt mit verlängertem Schaftstück* gefunden, sie hat eine halbmondförmige Schneide und der untere Teil des Nackens ist in der Richtung nach unten abgesetzt.

Das Gewicht: 362 g, Inv. Nr. 132. S. Foltny reiht die Axt irrthümlicherweise unter die Funde aus Bereg ein.

Lehoczky T., *Archiv I*, 300; Jankovich J., *P. R.*, Taf. VI: 23; Foltiny S., *Zur Chronologie...*, Taf.: 48: 7.

198. Im Jahre 1892 wurde ein *mittelständiges Lappenbeil* gefunden.

Das Gewicht: 445 g, Inv. Nr. 86.

Lehoczky T., *Archiv IV*, 3.

199. Im Jahre 1893 wurde ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung gefunden.

Das Gewicht: 232 g, Inv. Nr. 213/77.

Lehoczky T., *Archiv I*, 161.

200. Im Jahre 1894 fand man ein *Beil* vom gleichen Typus wie das vorangegangene.

Das Gewicht: 132 g, Inv. Nr. 213/78.

Lehoczky T., *Archiv I*, 226.

201. Im Jahre 1895 wurde ein *runder Armreif* gefunden.

Das Gewicht: 48 g, Inv. Nr. 191.

Lehoczky T., *Archiv II*, 33.

202. Im Jahre 1896 wurde das *Bruchstück eines ellipsenförmigen Armreifes* von achteckigem Querschnitt gefunden.

Das Gewicht: 130 g, Inv. Nr. 163.

Lehoczky T., *Archiv II*, 66.

203. Im Jahre 1896 wurde ein *ellipsenförmiger Armreif* gefunden, dessen ganze Fläche gehämmert war.

Das Gewicht: 93 g, Inv. Nr. 213/89.

Lehoczky T., *Archiv I*, 547.

204. Im Jahre 1897 wurde der runde *Henkel eines Bronzekessels* mit kreuzförmigem Beschlag gefunden.

Das Gewicht: 45 g, Inv. Nr. 230.

205. Im Jahre 1898 wurde ein kleiner *runder Armreif* aus Draht gefunden.

Das Gewicht: 15 g, Inv. Nr. 195.

Lehoczky T., *Archiv II*, 294.

206. Im Jahre 1898 wurde das *Schneidebruchstück eines Lappenbeiles* gefunden.

Das Gewicht: 45 g, Inv. Nr. 90.

Lehoczky T., *Archiv I*, 311.

207. Am Ende des XIX. Jhd. wurde eine *Sichel mit Griffzunge* gefunden; die Schneide war doppelt so breit wie der Griff.

Das Gewicht: 74 g, Inv. Nr. 213/104.

Lehoczky T., *Archiv I*, 379.

208. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein massives *Tüllenbeil* gefunden.

Das Gewicht: 301 g, Inv. Nr. 97.

Lehoczky T., *Archiv I*, 287.

209. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung gefunden.

Das Gewicht: 205 g, Inv. Nr. 102.

Lehoczky T., *Archiv I*, 66*.

210. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein etwas kleineres *Beil* vom gleichen Typus wie das vorangegangene gefunden.

Das Gewicht: 126 g, Inv. Nr. 126.

Lehoczky T., *Archiv II*, 177.

211. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein keilförmiger *Durchschlag* gefunden.

Das Gewicht: 282 g, Inv. Nr. 92.

Lehoczky T., *Archiv I*, 297.

212. Am Ende des XIX. Jhd. wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* gefunden; ihre Tülle ist walzenförmig und in der Mitte des Scheibennackens befindet sich ein Dorn.

Das Gewicht: 368 g, Inv. Nr. 213/101.

Lehoczky T., *Archiv I*, 242.

213. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein *kreisförmiger Armreif* gefunden.

Das Gewicht: 99 g, Inv. Nr. 213/88.

Lehoczky T., *Archiv I*, 564.

214. Am Ende des XIX. Jhd. wurden drei *mondförmige Anhänger* gefunden.

Das Gewicht: 42 g, Inv. Nr. 213/197.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. VII: 4; Eisner J., *Slovensko*, 73.

215. Am Ende des XIX. Jhd. fand man eine *Harpune* mit flacher langer Schneide, die mit einem Dreieck mit Widerhaken abschliesst; unten ist ein rechteckiger Dorn.

Das Gewicht: 417 g, Inv. Nr. 401.

Lehoczky T., *Archiv II*, 271.

216. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein *hohler Armreifen* gefunden, der aus Bronzeblech hergestellt worden war; er war von runder Form mit ineinander geschobenen Enden.

Das Gewicht: 61 g, Inv. Nr. 431.

Lehoczky T., *Archiv II*, 356.

217. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein *hohler ellipsenförmiger Armreif* gefunden, der mit halbkugeligen Buckeln und senkrechten Kerben verziert war.

Das Gewicht: 157 g, Inv. Nr. 158.

Lehoczky T., *Archiv I*, 96.

218. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein massiver *ellipsenförmiger Armreif* gefunden.

Das Gewicht: 145 g, Inv. Nr. 155.

Lehoczky T., *Archiv I*, 66.

219. Am Ende des XIX. Jhd. wurde ein grosser *kreisförmiger Armreif* gefunden, dessen ganze Oberfläche gehämmert war.

Das Gewicht: 106 g, Inv. Nr. 213/93.

Lehoczky T., *Archiv I*, 724.

220. Im Jahre 1901 wurde ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung gefunden.

Das Gewicht 165 g, Inv. Nr. 213/74.
Lehoczky T., *Archiv II*, 112.

221. Zu Anfang des XX. Jhd. wurde ein *Beil* mit gerader Tülle gefunden.

Das Gewicht: 180 g, Inv. Nr. 94.
Lehoczky T., *Archiv II*, 168.

222. Zu Anfang des XX. Jhd. wurde eine *ungarische Schaftlochaxt* in Bruchstücken gefunden; die Tülle ist walzenförmig, die Nackenscheibe ist in der Mitte mit einem Dorn versehen.

Das Gewicht: 589 g, Inv. Nr. 213/102.
Lehoczky T., *Archiv II*, 770.

223. Zu Anfang des XX. Jhd. wurde ein kleiner *runder Armreif* gefunden.

Das Gewicht: 44 g, Inv. Nr. 192.
Lehoczky T., *Archiv IV*, 124.

224. In den zwanziger Jahren wurden die *Bruchstücke einer Sichel mit Griffzunge* gefunden.

Das Gewicht: 76 g, Inv. Nr. 213/105.
Jankovich J., *Katalog*, Nr. 257.

225. In den zwanziger Jahren wurden die *Bruchstücke einer dünnen Armspirale* aus Draht gefunden; die Länge beträgt 31 cm.

Das Gewicht: 23 g, Inv. Nr. 213/124.
Jankovich J., *Katalog*, Nr. 242.

Im Jahre 1928 wurden durch das Gymnasium in Užgorod dem Museum in Mukačevo Bronzegegenstände übergeben, die zu verschiedenen Zeiten gefunden worden waren:

226. Ein *Beil* mit konkav eingezogener Tüllenmündung; Inv. Nr. 107.

227. Ein kleineres *Beil* vom gleichen Typus wie das vorangegangene; Inv. Nr. 109.

228. Ein kleines *Beil* mit kaum angedeuteter konkav eingezogener Tüllenmündung; Inv. Nr. 108.
Das Gewicht sämtlicher Beile beträgt 677 g.

229. Eine kugelige *Bronzeperle* mit einer Durchlochung in der Mitte. Das Gewicht: 22 g, Inv. Nr. 219.

230. Ein *Bronzegürtel* aus Blech, der mit einem Haken endigt. Das Gewicht: 165 g, Inv. Nr. 235.

231. Ein *Schwert mit Griffzunge* und einer weidenblattförmigen Klinge. Das Gewicht: 775 g, Inv. Nr. 111.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. V: 5.

232. Ein *Dolch*, der aus dem Bruchstück eines Schwertes vom Liptauer Typus hergestellt war. Das Gewicht 351 g, Inv. Nr. 114.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. V: 2.

233. Eine *Dolchklinge* mit Spuren von 4 Öffnungen im Oberteil. Das Gewicht: 294 g, Inv. Nr. 112.

Literatur: Szova-Gmitrov P., *Ungvár őskora*, Ungvár 1943, 27, Abb. 10.

234. 3 *runde Armreifen*. Das Gewicht 403 g, Inv. Nr. 173, 177, 178.

235. 4 *runde Armreifen*, die auf der ganzen Oberfläche gehämmert sind. Das Gewicht 227 g, Inv. Nr. 185–188.

236. 3 kleine *mondförmige Anhänger*. Das Gewicht: 21 g, Inv. Nr. 204–206.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, Taf. VII: 4; Eisner J., *Slovensko*, 73.

237. Dünne *spiralenförmige Röhrrchen* aus Draht. Die Länge: 111,3 cm, das Gewicht: 142 g, Inv. Nr. 202/1–6, 211/a, b, c.

238. In den dreissiger Jahren wurden zwei *runde Armreifen* gefunden. Das Gewicht: 153, Inv. Nr. 213/95, 96.

Jankovich J., *Katalog*, Nr. 254, 255.

239. In den dreissiger Jahren wurde ein massiver *kreisförmiger Armreif* von rhombischem Querschnitt und ungeglätteten Gussnähten gefunden.

Das Gewicht: 151 g, Inv. Nr. 213/121.

Jankovich J., *Katalog*, Nr. 252.

240. Im Jahre 1948 wurde durch die Bibliothek in Užgorod dem Museum des Transkarpatengebietes ein *Dolch* übergeben. Wo er sich befindet, ist unbekannt. Der Dolch hatte die Form eines Schwertes vom Liptauer Typus.

Das Gewicht: 697 g, Inv. Nr. 222.

241. U ž o k, Bez. Velikij Bereznyj.

Nach dem Bericht von J. Pasternak wurde in der Umgebung der Gemeinde ein *Bronzeschwert* gefunden. In den Publikationen von T. Lehoczky sind keine Fundangaben darüber.

Literatur: Pasternak J., *R. K.*, 31, 168.

242. F r i d e š e v o, Bez. Mukačevo (ehem. Frigyesfalva, Komitat Bereg).

Im Jahre 1848 wurde ein *Bronzeschwert* und an einer anderen Stelle eine *Axt* gefunden. Ihr Aufbewahrungsort ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 77.

243. C i g a n o v c y, Bez. Užgorod (ehem. Ciganyóc, Komitat Bereg).

Ende des XIX. Jhd. wurde ein *Schwert* vom Liptauer Typus gefunden.

Das Gewicht: 750 g, Inv. Nr. 113.

Literatur: Plotényi J., *Ungmegyei régiségekrol*, AÉ XXIV, 1904, 409; Jankovich J., *P. R.*, Taf. V: 4; Szova-Gmitrov P., *Ungvár őskora*, Ungvár 1943, 32, 33, Abb. 10 (S. 27); Hrala J., *Otázka pôvodu a rozšíření mečů liptovského typu a mečů s čiškovitou rukojetí*, AR VI-2, 1954, 226.

244. Činadijevo, Bez. Svaljava (ehem. Szentmiklós, Komitat Bereg).

Im Jahre 1925 wurde eine kleine blattförmige Lanzenspitze gefunden.

Das Gewicht: 92 g, Inv. Nr. 118.

Literatur: Jankovich J., *P. R.*, 56, Taf. VI: 8.

245. Šalanki, Bez. Vinogradov.

Im Jahre 1956 wurden die Bruchstücke eines Lappenbeiles gefunden, mit kleinen Ausschnitten an der Seite und in der Mitte.

Das Gewicht: 219 g, Inv. Nr. 338.

246. Šelestovo, Bez. Mukačevo (ehem. Selesztó, Bezirk Bereg).

Im Jahre 1848 wurde auf dem Burgwall Óvár ein Bronzeschwert gefunden. Sein Aufbewahrungsort ist unbekannt.

Literatur: Lehoczky T., *Sztánfalvai és Árdánházi bronzkardokról*, *AÉ VIII*, 1888, 431; Hampel J., *Bronzkor II*, 111.

247. Im Jahre 1860 wurde ein massiver ellipsenförmiger Armreif gefunden.

Das Gewicht: 220 g, Inv. Nr. 156.

Literatur: Lehoczky T., *Adatok I*, 125; Hampel J., *Bronzkor II*, 111, 140.

248. Transkarpatengebiet (Karpato-ukraine).

Ende des XIX. Jhd. wurde eine ungarische Schaftlochaxt gefunden, sie hatte eine Tülle und einen spitzen Dorn am Scheibennacken.

Das Gewicht: 396 g, Inv. Nr. 437.

Lehoczky T., *Archiv II*, 74, Taf. IX: 15.

Übersetzt von E. Gyulaiová

Abkürzungen der Literatur im Text und in Anmerkungen

- AÉ = Archaeologiai Értesítő, Budapest.
 AR = Archeologické rozhledy, Praha.
 Bóna I., *Chronologie der Hortfunde = Chronologie der Hortfunde von Kossider-Typus*, *Acta Archaeologica IX*, 1958.
 Eisner J., *Slovensko = Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933.
 ESA = Eurasia septentrionalis antiqua, Helsinki.
 Foltiny S., *Zur Chronologie = Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens*, Bonn 1955.
 Hampel J., *Bronzkor = A bronzkor emlékei magyarhonban*, Budapest 1888 — I. Bd., 1892 — II. Bd., 1896 — III. Bd.
 Hampel J., *Catalogue = Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie*, Budapest 1876.
 Jankovich J., *P. R. = Podkarpatská Rus v prehistórii*, Mukačevo 1931.
 KSIIMK = Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры, Москва.
 Lehoczky T., *Adatok = Adatok hazánk archaeolo-*

- giájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére*, Munkács 1892 — I. Bd., 1912 — II. Bd.
 Lessek F., *Праек = Праек Подкарпатское Русу*, Užgorod 1922.
 Mozsolics A., *Archäologische Beiträge = Archäologische Beiträge zur Geschichte der grossen Wanderung*, *Acta Archaeologica 8*, Budapest 1957.
 OP = Obzor prehistorický, Praha.
 PA = Památky archeologické, Praha.
 Pasternak J., *R. K. = Ruské Karpaty v archeologii*, Praha 1928.
 R. d. Vg. = *Reallexikon der Vorgeschichte*, (M. Ebert), Berlin.
 SIA = Slovenská archeológia, Bratislava.
 Tallgren A. M., *La Pontide = La Pontide préscythique après l'introduction des métaux*, ESA II, Helsinki 1926.
 Zurowski K., *Zabytki brązowe = Zabytki brązowe z młodszej epoki brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza gornego Dniestru*, *Przegląd archeologiczny VIII-2*, 1949, Poznań.

Anmerkungen

¹ In weiterem Text wird um der Kürze willen statt „das rechte Ufergebiet des oberen Theisstales“ der Termin „Transkarpatengebiet“ gebraucht.

² Anučin V. A., Spiridonov A. I., *Zakarpatskaja oblast', Moskva 1947, Zakarpatskaja oblast', Užgorod 1947, Dibrava O. T., Zakarpatskaja oblast' Kiiv 1957, Radjans'ke Zakarpattja*, Довідник, Ужгород 1957.

³ Lehoczky T., *Beregvármegye Monographiája I—III*, Munkács 1896; *Adatok I, II*; die Aufsätze wurden in Ar-

chaeologiai Értesítő, Etnográfia, Századok, Történelmi Tár, Hazánk usw. veröffentlicht.

⁴ Bernjakovič K. V., *Исследования поселений эпохи раннего железа в Ужгороде*, Научные записки Ужгородского государственного университета XIII, Ужгород 1955, 172.

⁵ Siehe die ausführliche Bibliographie bei der Hortfundbeschreibung in diesem Artikel.

⁶ Hampel J., *Tanulmányok a Magyarországi bronzkor chronológiájáról*, *AÉ XIX*, 1899, 317.

- ^{5b} Jankovich J., P. R.
- ^{5c} Eisner J., *Slovensko*.
- ^{5d} Böhm J., Jankovich J., *Skythové na Podkarpatské Rusi*, Carpathica I, Praha 1936.
- ^{5e} Mozsolics A., *Archäologische Beiträge*, 122.
- ^{5f} Bóna I., *Chronologie der Hortfunde*, 241.
- ^{5g} Bóna I., a. a. O., 241, 242.
- ⁶ Jankovich J., P. R., Taf. IV: 28.
- ⁷ Lehoczky T., *Adatok I*, 96, Taf. II: 31–34, 39; derselbe, *AÉ V*, 187, Abb. 31–34, 39; Hampel J., *Bronzokor I*, Taf. CVIII, 31–34, 39; Foltiny S., *Zur Chronologie ...*, Taf. 64: 14.
- ⁸ Lehoczky T., *Adatok I*, 160, Taf. I: 1, 3, 6, 8, 12–14, 17.
- ⁹ Jankovich J., a. a. O., Taf. IV: 26, 27.
- ¹⁰ Jankovich J., a. a. O., Taf. IV: 29.
- ^{10a} Herman O., *Ósi elemek a magyar népies halász-észközközben*, *AÉ V*, 1885, 162, Abb. 4.
- ¹¹ Szafranski W., *Skarby brązowe z epoki wspólnoty pierwotnej (IV i V okres epoki brązowej) w Wielkopolsce*, Warszawa – Wrocław 1955, 121.
- ¹² Eisner J., *Slovensko*, 68.
- ¹³ Stocký A., *Čechy v době bronzové*, Praha 1928, Taf. XXXI: 1, 12; Kytlicová O., *Hromadný nález bronzů od Starého Sedla (okres Milevsko)*, PA XLVI, 1955, 59.
- ¹⁴ Mozsolics A., *Archäologische Beiträge*, 122, Abb. 2, Taf. XIX: 4, XXII: 1–9, XXIV: 3.
- ¹⁵ Szafranski W., a. a. O., 119; Krauss A., *Skarby wczesnobrązowy z miejscowości Załęże, pow. Jasło*, Wiadomości archeologiczne XXIII–1, 1956, 76, Taf. XIII: 7–9, 11.
- ¹⁶ Żurowski K., *Zabutki brązowe*, 182.
- ¹⁷ Smirnova G., *Западноукраїнська експедиція в 1957 г.*, Сообщения Государственного Эрмитажа, вып. 16, Ленинград 1959 (im Druck).
- ¹⁸ Tallgren A. M., *La Pontide*, 161, Abb. 95; 147, Abb. 8.
- ¹⁹ Sulimirski T., *Brązowy skarb z Niedzielisk, pow. Przemysław, Światowit XII*, 1936/1937, Warszawa 1938, 274.
- ²⁰ Hampel J., *Bronzokor I*, Taf. XIV: 8; derselbe, *Catalogue*, 23, Abb. 8; Pulszky F., *Magyarország archaeológiája I*, Budapest 1897, 142, Taf. XXXIX: 7; Jankovich J., P. R., Taf. IX: 25.
- ²¹ Jankovich J., P. R., Taf. IV: 23.
- ²² Lehoczky T., *Adatok I*, 160, Taf. I: 5, 10, 11, 15.
- ²³ Jankovich J., P. R., Taf. IV: 24.
- ²⁴ Eisner J., *Slovensko*, 114; Kytlicová O., *Hromadný nález*, 59; Żurowski K., a. a. O., 184; Petrescu-Dimbovița M., *Depozitul de obiecte de bronz de la Blăjeni de Jos (raionul Bistrița)*, Revista universității „A. I. Cusa” și a Institutului politehnic din Iași, I/1–2, 1954, Taf. I: 6, 7.
- ²⁵ Stocký A., a. a. O., Taf. XLII: 1–3, XLVI: 1, 2; Kytlicová O., a. a. O., 52.
- ²⁶ Maličský J., *Předslovanská hradiště v jižních a západních Čechách*, Abdruck aus der Zeitschrift Památky – Pravěk XLIII, 1947/1948, 21, 22.
- ²⁷ Mozsolics A., *Korhallstatti kincslelet Celldömölk-ről (Vas megye)*, Folia archaeologica I–II, Budapest 1939, 33; Csallány G., *A Szentés-Nagyhegyi kora-vaskori bronzlelet*, ebendort, 58.
- ²⁸ Garašanin D., *Katalog metala*, Beograd 1954, Taf. VII, IX, XV, XVI; Garašanin M. u. D., *Archeološka nalazišta u Srbiji*, Beograd 1954, Taf. VIa, d, e.
- ²⁹ Szafranski W., a. a. O., 116.
- ³⁰ Żurowski K., a. a. O., 183, 184; Sulimirski T., a. a. O., Taf. IV: 6; Tallgren H. M., *Studies of the Pontic Bronze Age*, ESA II, 1937, 115, Abb. 6: 2.
- ³¹ Tallgren A. M., a. a. O., 147, Abb. 80.
- ³² Filimon A., *Le dépôt en bronze de Suseni, Dacia I*, București 1924, 348, Abb. 20, 23; 349, Abb. 24, 25, 28–33; V. P. (Pârvan V.), *L'âge du dépôt de bronzes de Suseni*, ebendort, 359; Dumitrescu V., *Le dépôt de la fin de l'âge du bronze, découvert à Tăuteni, Dacia V–VI*, 209, Abb. 1.
- ³³ Eisner J., *Slovensko*, 114.
- ³⁴ Żurowski K., a. a. O., 184.
- ³⁵ Smirnova G. I., *Западноукраїнська експедиція в 1957 г.*, Сообщения Государственного Эрмитажа 16, 1959 (im Druck).
- ³⁶ Petrescu-Dimbovița M., *Contribuții la problema sfârșitului epocii bronzului și inceputului epocii fierului în Moldova*, Studii și certetări de istorie veche, IV/3–4, București 1953, 461, Abb. 2, 3; 463, Abb. 11; Andrieșescu J., *Nouvelles contributions sur l'âge du bronze en Roumanie*, Dacia II, 1925, 345.
- ³⁷ Tallgren A. M., *La Pontide*, 147, Abb. 82: 5; Krivcova-Grakova O. A., *Степное Поволжье и Северное Причерноморье в эпоху поздней бронзы*, Материалы и исследования по археологии СССР, выпуск 46, Москва 1955, Abb. 32: 18.
- ³⁸ Roska M., *Über die Herkunft der sog. Hakensicheln*, ESA XII, 165.
- ³⁹ Jessen A. A., *Прикубанский очаг металлургии в конце медно-бронзового века*, Материалы и исследования по археологии СССР, выпуск 23, Москва-Ленинград 1951, 110, 111.
- ⁴⁰ Borkovskij I., *Три хроматные находки бронзы с Подкарпатской Руси*, PA IV–V, 1934/1935, Taf. VI: 1.
- ⁴¹ Ebendort, Taf. VI: 2, 5.
- ⁴² Eisner J., *Slovensko*, 105.
- ⁴³ Ebendort, 107; Andel K., *Bronzový poklad zo Somotoru na východnom Slovensku*, AR VII–4, 1955, 469, Abb. 211.
- ⁴⁴ Borkovskij I., a. a. O., 11.
- ⁴⁵ Eisner J., *Slovensko*, 105–108; Andel K., a. a. O., 469, Abb. 211; Budinský-Krička V., *Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, Taf. XIX: 14, 15.
- ⁴⁶ Říhovský J., *Hromadný nález bronzů z Klentnice u Mikulova*, AR II/3–4, 1950, 220, Abb. 154.
- ⁴⁷ Reinecke P., *Tanulmányok a magyarországi bronzkor kronológiájáról*, *AÉ XIX*, 1899, 325, Taf. III: 1–6, 12; 329, Taf. V: 4, 5, 8, 9, 11–14; Taf. VI: 5, 6, 8–11; Csallány G., a. a. O., Taf. III: 5.
- ⁴⁸ Roska M., *A Székelyföld őskora*, Emlékkönyv a Székely nemzeti múzeum ötvenéves jubileumára, Kolozsvár 1929, 287, Abb. 37: 1, 3, 4, 6; 301, Abb. 55: 1–5, 10, 11, 14; 302, Abb. 56: 3.
- ⁴⁹ Garašanin D., *Katalog metala*, Taf. VII: 1, 8, VIII: 4, 6; XVI: 12.
- ⁵⁰ Szafranski W., a. a. O., 103.
- ⁵¹ Żurowski K., a. a. O., 178–181.
- ⁵² Tallgren A. M., *La Pontide*, 161, Abb. 94; 181,

Abb. 105: 1, 2; Krivcova-Grakova O. A., a. a. O., 137, Abb. 32: 12, 13, 14, 24.

⁵³ Nudelman A. A., Rikman E. A., *Новые археологические находки в Молдавии*, Советская археология 3, 1957, 248.

⁵⁴ Krivcova-Grakova O. A., a. a. O., 137, Abb. 32: 11, 16, 21, 22, 31.

⁵⁵ Petrescu-Dîmbovița M., *Contribuții la problema*, 446, Abb. 14: 4–6.

⁵⁶ Siehe Anmerkung 48. Die Datierung dieser Hortfunde wird von J. Nestor (*Der Stand der Vorgeschichte in Rumänien*, 22. Bericht der RGK, 1932, 132, 133, 134, 137) angeführt.

⁵⁷ Eisner J., *Slovensko*, 78, 108.

⁵⁸ Tomský J., *Nález bronzů v Bohdašíně*, AR II/3–4, 1950, 224, Abb. 158; 225, Abb. 159.

⁵⁹ Reinecke P., a. a. O., 325, Taf. III: 10; 328, Taf. V: 1–3, 6, 7, 10; Tompa F., *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936*, 24/25. Bericht der RGK, 1934/1935, Taf. 49: 26–29; Csallány G., a. a. O., Taf. III: 11.

⁶⁰ Żurowski K., a. a. O., 177.

⁶¹ Nudelman A. A., Rikman E. A., *Новые археологические находки*; die Autoren veröffentlichen den Hortfund nicht vollständig. Zum Hortfund gehören ausser den schon veröffentlichten Gegenständen noch eine Axt mit einem schnabelförmigen Fortsatz auf der Tülle, eine zweite Axt des nordpontischen Typus, ein Bruchstück eines Plattenarmringes vom Aunjetitzer Typus und eine fast flache Spirale aus starkem Draht mit 9,5 Windungen. Bei dieser Gelegenheit danke ich herzlichst A. I. Meljukova für die Bekanntgabe aller Angaben über diesen Hortfund.

⁶² Petrescu-Dîmbovița M., *Contribuții la problema*, 466, Abb. 14: 1; derselbe, *Depozitul de obiecte*, Taf. I: 1–5; Nestor J., a. a. O., Taf. 16: 16; derselbe, *Ein Bronze-Depot aus Moigrad, Rumänien*, Praehistorische Zeitschrift XXXVI, 1935, 29, Abb. 2: 5, 8, 9.

⁶³ Garašanin D., *Katalog metala*, Taf. XV: 3, XXV: 1.

⁶⁴ Jankovich J., *P. R.*, Taf. IV: 2, 4.

⁶⁵ Ebendort, Taf. IV: 1.

⁶⁶ Eisner J., *Slovensko*, 110.

⁶⁷ Ebendort, Taf. IV: 3; Filip J., *Pravěké Československo*, Praha 1948, Taf. 27: 23.

⁶⁸ Stocký A., a. a. O., Taf. V: 1–6; Schránil J., *Studie o vzniku kultury bronzové v Čechách*, Taf. VI: 1–5, VII: 9; Tihelka K., *Moravská únětická pohřebiště*, PA XLIV, 1953, Abb. 25: 2; Roska M., *A Székelyföld őskora*, Abb. 47; 4.

⁶⁹ Eisner J., a. a. O., 78; Stocký A., a. a. O., Taf. XXV: 13, XXXII: 9.

⁷⁰ Maličký J., a. a. O., 22, Abb. 1.

⁷¹ Stocký A., a. a. O., Taf. XLII: 7; Roska M., a. a. O., Abb. 56: 1.

⁷² Csallány G., a. a. O., Taf. III: 8; Holste F., *Zur jüngeren Urnenfelderzeit im Ostalpengebiet*, Praehistorische Zeitschrift, 1935, 69, Abb. 3b.

⁷³ Filip J., a. a. O., Taf. 27: 28.

⁷⁴ Foltiny S., a. a. O., 85.

⁷⁵ Hampel J., *Bronzkor I.*, Taf. VI: 8, 9, VII: 5–7.

⁷⁶ Szafranski W., a. a. O., 101, 102.

⁷⁷ Eisner J., a. a. O., 49 (irrtümlich reichte der Autor zu Kupferbeilen auch Steinbeile ein; siehe Anmerkung 21); Jankovich J., *P. R.*, Taf. III: 1.

⁷⁸ Eisner J., *Slovensko*, 48; Stocký A., a. a. O., Taf. I: 4, 11.

⁷⁹ Filip J., a. a. O., 361, Taf. 27: 2.

⁸⁰ Hampel J., *Bronzkor I.*, Taf. X: 2; *Bronzkor III.*, Taf. CXCX: 2, CCXXXVI: 2.

⁸¹ Dumitrescu V., *Le dépôt de la fin de l'âge du bronze, découvert à Tăuteni, Dacia V–VI*, 207.

⁸² Żurowski K., a. a. O., 182, Taf. XV: 12.

⁸³ Jankovich J., *P. R.*, Taf. IV: 22; Eisner J., *Slovensko*, 113.

⁸⁴ Borkovskij I., a. a. O., 4, Taf. VI: 6.

⁸⁵ Hampel J., *Bronzkor I.*, Taf. CVIII: 22, 26, 28–30.

^{85a} Borkovskij I., a. a. O., 4; Filip J., a. a. O., Taf. 24: 27.

⁸⁶ Eisner J., *Slovensko*, 114.

⁸⁷ Hampel J., *Bronzkor I.*, Taf. CVIII: 23–25; Eisner J., a. a. O.

⁸⁸ Eisner J., a. a. O.

⁸⁹ Hampel J., a. a. O., I, Taf. XVII: 11; Jankovich J., *P. R.*, Taf. IV: 30.

⁹⁰ Eisner J., a. a. O., 115.

⁹¹ Hampel J., a. a. O., t. I, Taf. LXXXIX: 9, XCV: 7, 8, XCVII: 11–13, 15–17, 19, 22; t. II, Taf. CXLVI: 35–42, CLVIII: 34–36, CLXVI: 7–10; t. III, Taf. CCXXVI: 14, 15, CCXXXII: 25, 27–30, CCXXXIII: 36–41, CCXXXVIII: 49–51, CCLIII: 8.

⁹² Roska M., *A Székelyföld őskora*, 296, Abb. 50: 11–13; 300, Abb. 53: 7, 8.

⁹³ Die Siedlung bei Kišinjov aus dem Ende des IX. bis die erste Hälfte des VIII. Jahrhunderts vor u. Z. Für die Auskunft danke ich der Leiterin der Siedlungsgrabung A. I. Meljukova.

⁹⁴ Miske K., *Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid.*, Wien 1908, Taf. XVII, 16–22.

⁹⁵ Lehoczky T., *Adatok I*, 96, Taf. II: 16; derselbe, *AÉ V*, 1885, 185, Abb. 16; Hampel J., *Bronzkor I.*, Taf. CVIII: 16; Eisner J., *Slovensko*, 111.

⁹⁶ Jankovich J., *P. R.*, Taf. IV: 11; Eisner J., a. a. O., 111.

⁹⁷ Jankovich J., a. a. O., Taf. III: 2.

⁹⁸ Foltiny S., a. a. O., Taf. 70: 7.

⁹⁹ Lehoczky T., *Adatok I*, 160, Taf. II: 10; Jankovich J., *P. R.*, Taf. VI: 4.

¹⁰⁰ Borkovskij I., a. a. O., Taf. VI: 4, 4a.

¹⁰¹ Zatlukál J., u. E., *Adatok*, 72, Abb. 8.

¹⁰² Eisner J., a. a. O., 111.

¹⁰³ Lehoczky T., *Adatok I*, 96, 8; Hampel J., *Bronzkor I.*, Taf. CVIII: 8.

¹⁰⁴ Eisner J., *Slovensko*, 111.

¹⁰⁵ Ebendort.

¹⁰⁶ Żurowski K., a. a. O., 181, Taf. XV: 1–11.

¹⁰⁷ Garašanin D., a. a. O., Taf. I: 17; Stocký A., a. a. O., Taf. XII: 7.

¹⁰⁸ Hájek L., *Drobné příspěvky k poznání únětické kultury*, PA XLIV–I, 1953, 203, Abb. 1: 4a, b.

¹⁰⁹ Eisner J., a. a. O., 111; Borkovskij I., a. a. O., 11.

¹¹⁰ Lehoczky T., *Adatok I*, 96, Taf. II: 15; Hampel J., *Bronzkor I.*, Taf. CVIII: 15.

¹¹¹ Lehoczky T., a. a. O. I, 95, Taf. I: 16.

¹¹² Nestor J., *Ein Bronze-Depot*, 24.

¹¹³ Ebendort, 56, 57.

- ¹¹⁴ Åberg N., *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie V*, Stockholm 1935, 87.
- ¹¹⁵ Nachwort G. Childe zum Aufsatz L. Zoltai, *Two Bronze Hoards from Hajdusámson, near Debreczen*, *Man* 84, 1926, 4; Childe G., *Prehistoric Migrations in Europe*, Oslo 1950, 204, Abb. 164.
- ¹¹⁶ Sulimírski T., a. a. O., 275.
- ¹¹⁷ Mozsolics A., *Archäologische Beiträge*, 121.
- ¹¹⁸ Csallány, a. a. O., 58.
- ¹¹⁹ Foltiny S., a. a. O., 107.
- ¹²⁰ Childe G., Nachwort (siehe Anmerkung 115); derselbe, *The Danube in Prehistory*, Oxford 1920, 375, 376; derselbe, *Prehistoric Migrations*, 219.
- ¹²¹ Eisner J., *Slovensko*, 153.
- ¹²² Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. IX: 2a, b; Foltiny S., a. a. O., Taf. 71: 19.
- ¹²³ Mozsolics A., *Ажурные повозовые накладки позднебронзовой эпохи*, *Acta archaeologica VII—1*, 1956, 121.
- ¹²⁴ Mozsolics A., *Mors en bois de cerf sur le territoire du bassin des Carpathes*, *Acta archaeologica III*, 1953; Kytlicová O., a. a. O., ebendort ist eine ausführliche Literatur über diese Frage angeführt.
- ¹²⁵ Kytlicová O., a. a. O., Abb. 7: 1, 4.
- ¹²⁶ Ebendort, Abb. 7: 5, 6.
- ¹²⁷ Budinský-Krička V., a. a. O., Taf. XXIX: 3; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. LX: 3, 4, LXI: 1; Childe G., *Prehistoric Migrations*, 195, Abb. 155; Żurowski K., a. a. O., Taf. XXXVII: 1—5; Tompa F., a. a. O., Taf. 41: 11, 17; 49: 1, 2; 50: 2, 3; Garašanin D., *Katalog metala*, Taf. XXVI: 1—4.
- ¹²⁸ Budinský-Krička V., a. a. O., Taf. XXIX: 7a, b; Childe G., a. a. O., 195, Abb. 155; 206: 166; Tompa F., a. a. O., Taf. 41: 15, 16, 21; 49: 8, 9; Gottwald A., *Príspevky k praeistorii Prostějovska*, Prostějov 1930, Taf. XIX: 29.
- ¹²⁹ Kytlicová O., a. a. O., Abb. 4: 7, 9, 10; Childe G., a. a. O., 195, Abb. 155; Tompa F., a. a. O., Taf. 50: 12, 13; Roska M., *A Székelyföld őskora*, 293, Abb. 47: 7; Żurowski K., a. a. O., Taf. XL: 5.
- ^{129a} Ähnliche Zusammensetzung kann man auch bei anderen Hortfunden beobachten, zum Beispiel beim Hortfund aus Vyšný Sliach — Uhlár V., *Poklad šiestich bronzových mečov z Vyšného Sliacha*, *SlA VII—1*, 1959, 71.
- ¹³⁰ Lessek F., *Ипаек*, Taf. IV: 49.
- ¹³¹ Hrala J., *Otázka původu a rozšíření mečů lptovského typu a mečů s čiškovitou rukojetí*, *AR VI—2*, 1954, 215.
- ¹³² Hampel J., *Bronzkor II*, Taf. CLXXI, 4.
- ¹³³ Lehoczky T., *Adatok I*, 122; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. XCII: 2; Åberg N., a. a. O., Abb. 206.
- ¹³⁴ Eisner J., *Slovensko*, 103; Tompa F., a. a. O., Taf. 47: 1, 16; Foltiny S., a. a. O., 64.
- ¹³⁵ Åberg N., a. a. O., 122; Tompa F., a. a. O., Taf. 49: 24.
- ¹³⁶ Hrala J., a. a. O., 223, Abb. 113.
- ¹³⁷ Ebendort, 224.
- ¹³⁸ Jankovich J., *P. R.*, Taf. V: 1, 2.
- ¹³⁹ Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLIV: 3.
- ¹⁴⁰ Jankovich J., a. a. O., Taf. V: 2.
- ¹⁴¹ Eisner J., *Slovensko*, 77.
- ¹⁴² Hampel J., a. a. O., III, Taf. CCLIV: 3; Foltiny S., a. a. O., Taf. 34: 2.
- ¹⁴³ Der Dolch ging verloren; seine genaue Beschreibung ist in diesem Aufsatz in der Hortbeschreibung vorhanden. Die Zeichnung wurde genau nach dem Entwurf des Autors gefertigt.
- ¹⁴⁴ Foltiny S., *Zur Chronologie*, 59.
- ¹⁴⁵ Eisner J., *Slovensko*, 112.
- ¹⁴⁶ Sacken E., *Das Gräberfeld von Hallstatt*, Wien 1868, Taf. XV: 2.
- ¹⁴⁷ Lehoczky T., *Adatok I*, 95, Taf. I: 34; Jankovich J., *P. R.*, Taf. VI: 1—3, 5, 8, 9, 12, 13.
- ¹⁴⁸ Lehoczky T., a. a. O., 161, Taf. I: 8; Jankovich J., a. a. O., Taf. VI: 7, 10, 11.
- ¹⁴⁹ Jankovich J., *P. R.*, Taf. VI: 14, 15.
- ¹⁵⁰ Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLIV: 4.
- ¹⁵¹ Eisner J., *Slovensko*, 70.
- ¹⁵² Foltiny S., a. a. O., 77; Tompa F., *25 Jahre*, Taf. 41: 8, 49: 25, 51: 7.
- ¹⁵³ Jankovich J., a. a. O., Taf. VI: 22, 24, 25.
- ¹⁵⁴ Ebendort, Taf. VI: 23; Foltiny S., a. a. O., Taf. 48: 7.
- ¹⁵⁵ Popescu D., *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București 1944, Abb. 6: 9—12, 7: 1—8; Childe G., *The Danube in Prehistory*, 273.
- ¹⁵⁶ Popescu D., a. a. O., 35.
- ¹⁵⁷ Ebendort, 121, Abb. 52, Taf. XIV: 2; Andrieşescu I., *Nouvelles contributions*, Taf. IV: 2; Tompa F., a. a. O., Taf. 30: 4, 45: 1.
- ¹⁵⁸ Stocký A., *Čechy*, Taf. IX: 23; Schránil J., *Studie*, Abb. 12: 2; Filip J., *Pravěké Československo*, Taf. 27: 6; Childe G., *Eurasian Shaft-hole Axes*, *ESA IX*, 1934, 157; siehe auch *ESA IV*, 136, Abb. 1.
- ¹⁵⁹ Jankovich J., *P. R.*, Taf. VI: 16, 18—20.
- ¹⁶⁰ Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLV: 2; Foltiny S., a. a. O., Taf. 47: 1.
- ¹⁶¹ Hampel J., a. a. O., Taf. CCLV: 3; Eisner J., *Slovensko*, Abb. 6: 5.
- ¹⁶² Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CCLV: 1.
- ¹⁶³ Derselbe, *Bronzkor I*, Taf. CXXIII: 7.
- ¹⁶⁴ Childe G., *The Danube*, 270.
- ¹⁶⁵ Ebendort, 272.
- ¹⁶⁶ Kostrzewski J., *Wielkopolska w pradziejach*, Warszawa—Wrocław 1955, 86, Abb. 202.
- ¹⁶⁷ Tallgren A. M., *La Pontide*, 170, Abb. 100.
- ¹⁶⁸ Ebendort, 147, Abb. 80, 81; derselbe, *The Arctic Bronze Age in Europe*, *ESA XI*, 1937, 7, Abb. 11, 12.
- ¹⁶⁹ Bóna I., *Chronologie der Hortfunde*, 211.
- ¹⁷⁰ Mozsolics A., *Archäologische Beiträge*, 119; Popescu D., *Die frühe*, 114, 115; Seger H., *Schlesien*, R. d. Vg., 11 Bd., Taf. 82d.
- ¹⁷¹ Eisner J., *Slovensko*, 69.
- ¹⁷² Stocký A., *Čechy*, Taf. XXX: 1—7; Popescu D., a. a. O., Taf. XIV: 6.
- ¹⁷³ Childe G., *The Danube*, 272.
- ¹⁷⁴ Foltiny S., a. a. O., 75.
- ¹⁷⁵ Hampel J., *Bronzkor II*, Taf. CLXXVIII: 5, 5a; Jankovich J., *P. R.*, Taf. V: 6.
- ¹⁷⁶ Eisner J., a. a. O., 112.
- ¹⁷⁷ Borkovskij I., *Tři hromadné nálezy*, Taf. VI: 11, 11a.
- ¹⁷⁸ Eisner J., *Slovensko*, 83.
- ¹⁷⁹ Ebendort, 139, Abb. 13: 3.
- ¹⁸⁰ Schránil J., *Studie*, Taf. IV: 6; V: 4—6; Stocký A., *Čechy*, Taf. IX: 1, 7—9; XI: 5, XII: 9, XIII: 1, 10, XIV: 1, 12; Tihelka K., *Moravská únětická*, Abb.

- 13: 4, 18: 1; Budinský-Krička V., *Slovensko*, Taf. XIV: 5; Foltiny I., *A Szőregi bronzkori temető*, A Szegedi városi múzeum kiadványai, Ser. No 11, 1. sorozat, Szeged 1941, Taf. XIX: 27; Kraskovská L., *Nález bronzov na Žitnom ostrove*, AR III/2-3, 1951, 145, Abb. 106; Roska M., *A Székelyföld őskora*, 306, Abb. 61: 6, 7.
- ¹⁸¹ Eisner J., *Slovensko*, 139, Abb. 13: 2; Borkovskij I., *Tři hromadné nálezy*, Taf. VI: 7; Foltiny S., *Zur Chronologie*, 26, 27.
- ¹⁸² Eisner J., a. a. O., 139, 13: 5.
- ¹⁸³ Ebendort, 120, 121.
- ¹⁸⁴ Jankovich J., P. R., Taf. VII: 17, 26, 29.
- ¹⁸⁵ Ebendort, Taf. VII: 30.
- ¹⁸⁶ Schráníl J., *Studie*, 34, Abb. 10: 7, Taf. V: 9, 12; Stocký A., *Čechy*, Taf. XII: 3, 7, XXI: 6-8; Točík A., *Staršia a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku*, Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1955, II. Teil, Liblice 1956 (Herausgeber Archeologický ústav SAV in Nitra), Taf. XIII: 14; Childe G., *Prehistoric Migrations*, 171, Abb. 134; Tompa F., *25 Jahre*, Taf. 31: 16, 17; Hájek L., *Jižní Čechy ve starší době bronzové*, PA XLV/1-2, 1954, 173, Abb. 31: 3; Spurný V., *Hromadný náález bronzů v Hořicích na Šumavě*, AR I-4, 1949, 169, Abb. 79; Foltiny I., *A Szőregi*, Taf. XIX: 5, 47.
- ¹⁸⁷ Filip J., *Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách*, Praha 1936/1937, 63, Abb. 27: 10.; Sulimírski T., *Brązowy skarb*, 263, Taf. II: 1; Nudelman A. A., Rikman E. A., *Новые археологические находки*; der Plattenarmring befindet sich in dem nicht veröffentlichten Teil des Hortfundes.
- ¹⁸⁸ Nestor J., *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien*, Marburger Studien, 1938, 190; Kudláček J., *Bronzový poklad z Oždian na Slovensku*, AR IV-1, 1952, 23, Abb. 22; Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny I*, Taf. XXI: 2; Popescu D., *Die frühe*, 124, 125; Foltiny S., *Zur Chronologie*, 31, 32, Taf. 36: 9, 14: 14, 17: 14, 15.
- ¹⁸⁹ Krauss A., *Skarb wczesnobrązowy*, 77, Abb. 4; Żurowski K., *Zabutki brązowe*, Taf. LV.
- ¹⁹⁰ Foltiny S., a. a. O., 32; Tompa F., *25 Jahre*, Taf. 35: 8.
- ¹⁹¹ Eisner J., *Slovensko*, 73.
- ¹⁹² Popescu D., a. a. O., 118, Abb. 51: 2, 3; Taf. XIV: 5.
- ¹⁹³ Jankovich J., P. R., Taf. V: 8.
- ¹⁹⁴ Schráníl J., *Studie*, Taf. IV: 2, 3; Stocký A., *Čechy*, Taf. XVIII: 17, 18; Tihelka K., *Moravská únětická pohřebiště*, PA XLIV-2, 1953, Abb. 19: 2; Neustupný J., *Únětický hromadný náález ze Sulejovic*, PA IV-V, 1934/1935, 96, Abb. 1, 4, 9, 10; Hájek L., *Jižní Čechy ve starší době bronzové*, 123, Abb. 4: 1.
- ¹⁹⁵ Foltiny S., *Zur Chronologie*, 22-24; Stocký A., a. a. O., Taf. VI, IX: 3, XI: 1.
- ¹⁹⁶ Foltiny S., a. a. O., 21, 22.
- ¹⁹⁷ Tihelka K., *Moravská únětická*, 265, Abb. 19: 1, 3.
- ¹⁹⁸ Filip J., *Popelnicová pole*, 63, Abb. 27: 20; Foltiny S., *Zur Chronologie*, 21.
- ¹⁹⁹ Lehoczky T., *Adatok I*, 95, Taf. I: 20; derselbe, *Lázárpataki bronzlelet*, AÉ V, 1855, 185, Taf. II: 20; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. CIX: 20; Eisner J., *Slovensko*, 119; Foltiny S., *Zur Chronologie*, 39, Taf. 23: 2; Párvan V., *Getica*, București 1926, 376, Abb. 259: 20.
- ²⁰⁰ Borkovskij I., *Tři hromadné nálezy*, 101, Abb. 2.
- ²⁰¹ Párvan V., a. a. O., 683, Taf. XII: 2, 3.
- ²⁰² Filip J., *Popelnicová pole*, 120, 121; Childe G., *The Danube*, 374; Eisner J., *Slovensko*, 119; Foltiny S., *Zur Chronologie*, 39.
- ²⁰³ Jankovich J., P. R., Taf. VII: 9.
- ²⁰⁴ Ebendort, Taf. VII: 11.
- ²⁰⁵ Schráníl J., *Studie*, 33, Abb. 5; 38, 7: 16, 19; Stocký A., *Čechy*, Taf. VII: 16; Točík A., *Staršia a stredná doba bronzová*, Taf. III: 8; Tihelka K., *Moravská únětická pohřebiště*, 269, Abb. 22: 2; 271, Abb. 23: 1; Popescu D., *Die frühe*, 129, Abb. 56: 1; Eisner J., *Slovensko*, 65; Patay P., *Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn*, Dissertationes Pannonicae, Ser. II, No. 13, 76.
- ²⁰⁶ Eisner J., *Slovensko*, 70.
- ²⁰⁷ Lehoczky T., *Adatok I*, 96, Taf. I: 31, 32; derselbe, AÉ V, 1885, 184, Abb. 31, 32; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. CIX: 31, 32; Foltiny S., *Zur Chronologie*, Taf. 23: 10, 25: 17.
- ^{207a} Lehoczky T., *Adatok I*, 96, Taf. I: 14; derselbe, AÉ V, 1885, 184, Abb. 14; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. CIX: 14; Foltiny S., *Zur Chronologie*, Taf. 25: 3.
- ²⁰⁸ Lehoczky T., *Adatok II*, 29.
- ²⁰⁹ Eisner J., *Slovensko*, 70, 81; Tompa F., *25 Jahre*, Taf. 33: 18; Foltiny S., a. a. O., 42-48.
- ²¹⁰ Eisner J., a. a. O., 116.
- ²¹¹ Sulimírski T., *Die Thrako-kimmerische Periode in Südostpolen*, WPZ XXV, 1936, 137, Abb. 2a-e; Horedt K., *Cercetările arheologice din regiunea Hoghiz-Ugra și Teius*, Materiale arheologice privind istoria veche a R. P. R. I, București 1953, 808, Abb. 11: 14; 13; Petrescu-Dâmbovița N., *Contribuții la problema*, 462, 10; Richthofen B. F., *Zum Stand der Vor- und Frühgeschichtsforschung in der westukrainischen Landen*, Praehistorische Zeitschrift XXV, 1934, 174, Taf. V; Foltiny S., *Zur Chronologie*, 52, Taf. 27: 13, 16; Meljukova A. I., *Памятники скифского времени лесостепного среднего Поднепровья*, Материалы и исследования по археологии СССР No. 64, 1958, 26, Abb. 5: 21.
- ²¹² Tallgren A. M., *La Pontide*, 205, Abb. 111: 2.
- ²¹³ Smirnova G., a. a. O.
- ²¹⁴ Aus den Grabungen von A. I. Meljukova. Die Nadel wurde nicht veröffentlicht.
- ²¹⁵ Jankovich J., P. R., Taf. VII: 14; Foltiny S., *Zur Chronologie*, Taf. 27: 1.
- ²¹⁶ Mozsolics A., *Archäologische Beiträge*, Taf. XXIII: 7, 8.
- ²¹⁷ Foltiny S., a. a. O., 49, 50.
- ²¹⁸ Lehoczky T., *Adatok I*, 95, Taf. I: 27; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. CIX: 27.
- ²¹⁹ Lehoczky T., *A Dankófalvai bronzleletről*, AÉ XII, 350; Jankovich J., P. R., Taf. VII: 54; Lessek F., *Прапек*, Taf. III: 42; jetzt blieb nur ein kleines Bruchstück eines Gürtels erhalten.
- ²²⁰ Eisner J., *Slovensko*, Taf. XXXIX: 2a, b; Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. LXV: 1-3; Stocký A., *Čechy*, Taf. XLVIII; Filip J., *Pravěkě Československo*, Taf. 26: 5, 10; Zoltai L., *Two Bronze Hoards from Hajdusámsom, near Debreczen*, Man 84, 1926, 3, 4; Childe G., *Prehistoric Migrations*, 217, Abb. 173; Åberg N., *Bronzezeitliche ... V*, 142, Abb. 230.
- ²²¹ Eisner J., a. a. O., 127; Foltiny S., *Zur Chronologie*, 36, 37, 105.

- ²²² Jankovich J., P. R., Taf. VII: 7; Foltiny S., a. a. O., Taf. I: 15.
- ²²³ Jankovich J., a. a. O., Taf. VII: 1.
- ²²⁴ Ebendorf, Taf. VII: 3, 5.
- ²²⁵ Ebendorf, Taf. VII: 4; Eisner J., *Slovensko*, 73.
- ²²⁶ Eisner J., a. a. O., 73, 74; Tompa F., *25 Jahre*, Taf. 31: 11; 34: 27–29; Foltiny S., *Zur Chronologie*, 14, 15; Mózsolics A., *Archäologische Beiträge*, Taf. XX.
- ²²⁷ Pastor J., *Bronzový poklad z Malého Horesa na Slovensku*, AR III/2–3, 1951, 150, Abb. 117.
- ²²⁸ Jankovich J., P. R., Taf. VII: 2, 6; Foltiny S., a. a. O., Taf. 2: 20.
- ²²⁹ Eisner J., a. a. O., 126; Foltiny S., a. a. O., 210.
- ²³⁰ Childe G., *Prehistoric Migrations*, 210.
- ²³¹ Stocký A., *Čechy*, Taf. IX: 17; Tihelka K., *Moravská únětická*, 264, Abb. 18: 2; Meduna J., *Únětické hroby v Průšánkách na Moravě*, AR II–2, 1959, 159, Abb. 62; Tompa F., *25 Jahre*, Taf. 25: 13; Foltiny S., a. a. O., 19.
- ²³² Lehoczky T., *Beregmegeyi régiségekről*, AÉ XIII, 1893, 261, Abb. 7: 9a, b; Hampel J., *Bronzkor III*, Taf. CXCI: 7, 9a, b.
- ²³³ Foltiny S., a. a. O., 20; Balaša G., *Nález bronzových předmětů při Vyškovciach nad Iplom*, AR VII–4, 1955, 467, Abb. 208.
- ²³⁴ Szafranski W., *Skarby brązowe*, Taf. LII.
- ²³⁵ Schuldt E., *Mecklenburg – urgeschichtlich*, Schwerrin 1954, 58, Abb. 46.
- ²³⁶ Tompa F., *25 Jahre*, Taf. 33: 22, 23; Neustupný J., *Poklad bronzů na Drevniku ve Spiši*, Sborník Národního muzea v Praze I, 1938/1939, Taf. XIII: 2–7.
- ²³⁷ Hampel J., *Bronzkor I*, Taf. X: 10.
- ²³⁸ Hampel J., *Bronzkor II*, 10; Pasternak J., R. K., 176.
- ²³⁹ Jankovich J., P. R., Taf. VII: 20–23.
- ²⁴⁰ Lehoczky T., *Adatok II*: 16, 17; derselbe, *Az Ormódi aranykincséről*, AÉ XII, 1899, 75; Hampel J., a. a. O., 62; t. III, 60; Pasternak J., a. a. O., 168.
- ²⁴¹ Lehoczky T., *Adatok I*, 128.
- ²⁴² Ebendorf, 128; derselbe, *Ujabb leletek Beregmegeyi őskorból*, AÉ XIV, 1880, S. XXXV; derselbe, *Bereg-és Ungmegeyi leletek a bronzkorból*, AÉ XXX, 1910, 255.
- ²⁴³ Jankovich J., P. R., Taf. VII: 19.
- ²⁴⁴ Lehoczky T., *Adatok I*, 75, 76, *Adatok II*, 17; Hampel J., a. a. O., II, 34; Hoernes M., *Őskori és római leletek Magyarországból a Bécsi udvari természettudományi múzeumban*, AÉ XXIV, 1904, 208.
- ²⁴⁵ H. J. (Hampel J.), *A Nemzeti muzeumi régiséggyűjtésének az 1905 évben*, AÉ XXVI, 1906, 78; Eisner J., *Slovensko*, 165.
- ²⁴⁶ Lehoczky T., *Adatok I*, 79; derselbe, *A Bor-sán és Hetében talált bronz-régiségek*, AÉ VIII, 1888, 256.
- ²⁴⁷ Derselbe, *Adatok I*, 80, 81.
- ²⁴⁸ Derselbe, *A Romcsaházai őskori aranyeletről*, AÉ VI, 1886, 234.
- ²⁴⁹ Derselbe, *Adatok I*, 68.
- ²⁵⁰ Mihalik J., *Őskori emlékek Ugocsa vármegyében*, AÉ XI, 1891, 411.
- ²⁵¹ Lehoczky T., *Ung-és Beregmegeyi leletek*, AÉ XI, 1891, 142; Jankovich J., P. R., Taf. VII: 18.
- ²⁵² Eisner J., *Zlatý poklad z Buština v Zakarpatské Ukrajině*, SSSR, OP XIX, 1950, 389.
- ²⁵³ Lehoczky T., *Adatok I*, 80, 81.
- ²⁵⁴ Eisner J., a. a. O., 390.
- ²⁵⁵ Lehoczky T., *Adatok II*, 16, 17; Hampel J., *Bronzkor II*, 62.
- ²⁵⁶ J. H (Hampel), *A Nemzeti muzeumi...*, 78; Eisner J., *Slovensko*, 65.
- ²⁵⁷ Eisner J., *Slovensko*, 65.
- ²⁵⁸ Ebendorf, 122; Tompa F., *25 Jahre*, Taf. 50: 17–21, 26, 28.
- ²⁵⁹ Eisner J., *Zlatý poklad*, 391.
- ²⁶⁰ Lessek F., *Praxeek*, siehe die Karte.
- ²⁶¹ Kosven M. O., *Очерки истории первобытной культуры*, Москва 1953, 178, 179; Ravdonikas V. I., *История первобытного общества*, II, Ленинград 1947, 299.
- ²⁶² Piotrovskij V. V., *Развитие скотоводства в древнейшем Закавказье*, Советская археология XXIII, 1955, 8, 9; Latynin V. V., Oboldujeva T. G., *Исфаринские курганы (К вопросу о системе хозяйства древнейшей Ферганы)*, KSIIMK 76, 1959, 25–27.
- ²⁶³ Bugajenko P., *Bezjazyčnyj I. Подлинны Закарпаття*, Ужгород 1949, 3; Brandis E. M., *Полоники Закарпатської області, їх використання, та шляхи поліпшення*, Київ 1951, 15.
- ²⁶⁴ Szafranski W., *Skarby brązowe*, 21.
- ²⁶⁵ Childe G., *The Danube*, I, Karte 1, 269, 376; derselbe, *Prehistoric Migrations*, 184; Petrescu-Dimbovița M., *Depozitul de obiecte*, 292; *Очерки истории техники докапиталистических формаций*, Москва-Ленинград 1936, 48; *Очерки истории СССР, Первобытно-общинный строй и древнейшие государства на территории СССР*, Москва 1956, 158; Nejedlý Z., *История чешского народа*, Москва 1952, 69; Jessen A. A., *Греческая колонизация северного Причерноморья*, Ленинград 1947, 15, 28; Clark J. G., *Доисторическая Европа*, Москва 1953, 186.
- ²⁶⁶ Pasternak J., R. K., 24.
- ²⁶⁷ Streufundmaterial des Autors.
- ²⁶⁸ Die Analysen fanden im Spektallaboratorium der Staatsuniversität in Užgorod statt.
- ²⁶⁹ Szegedi E., *Лабораторный анализ бронзовых ступок колес гальитатского времени*, Acta Archaeologica VII–1, 1956, 15.
- ²⁷⁰ Nestor I., *Analyses chimiques des quelques bronzes préhistoriques de Drajna de Jos, Dacia IX–X, 1941–1944*, 543.
- ²⁷¹ Nejedlý Z., a. a. O., 69.
- ²⁷² Jessen A. A., a. a. O., 27.
- ²⁷³ Childe G., *Прогресс и археология*, 76.
- ²⁷⁴ Marx K., *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, Dietz Verlag Berlin, 1951, 134. (Russische Auflage: Gospolitizdat Moskau 1949, 123; bei Anm. 275–278, 280–282 die Seiten der russischen Auflage in Klammern).
- ²⁷⁵ Marx K., a. a. O., 46, 47 (38).
- ²⁷⁶ Marx K., a. a. O., 40 (49).
- ²⁷⁷ Marx K., a. a. O., 45, 46 (37).
- ²⁷⁸ Pasternak J., R. K., 69; Šneidrová K., *Súl v pravěku evropského lidstva*, AR IV/3–4, 1952, 316.
- ²⁷⁹ Lehoczky T., *Adatok II*, 35; Childe G., *The Danube*, 394, 395; Pasternak J., R. K., 30–32; Spicyn A. A., *Карта бронзового века Восточной Европы*, Seminarium Kondakovianum II, Praha 1928, 73; *Очерки истории СССР*, 158; *Нариси стародавньої історії Української РСР*, Київ 1957, 95.

²⁸⁰ Marx K., a. a. O., 140 (129).

²⁸¹ Marx K., a. a. O., 142 (131).

²⁸² Marx K., a. a. O., 137, 138 (127).

²⁸³ Die Ordnungszahlen entsprechen den Zahlen auf der Hortfundkarte, siehe Seite 383.

²⁸⁴ Die Gemeindepnamen des Transkarpatengebietes der Ukrainischen SSR wurden nach dem Handbuch Українська РСР, Адміністративно-територіальний поділ, Київ

1947, 678–693 angeführt. In den Klammern werden diejenigen Namen der Gemeinden angeführt, die sie hatten, als sie noch zu Österreich-Ungarn oder in die Tschechoslowakische Republik gehörten.

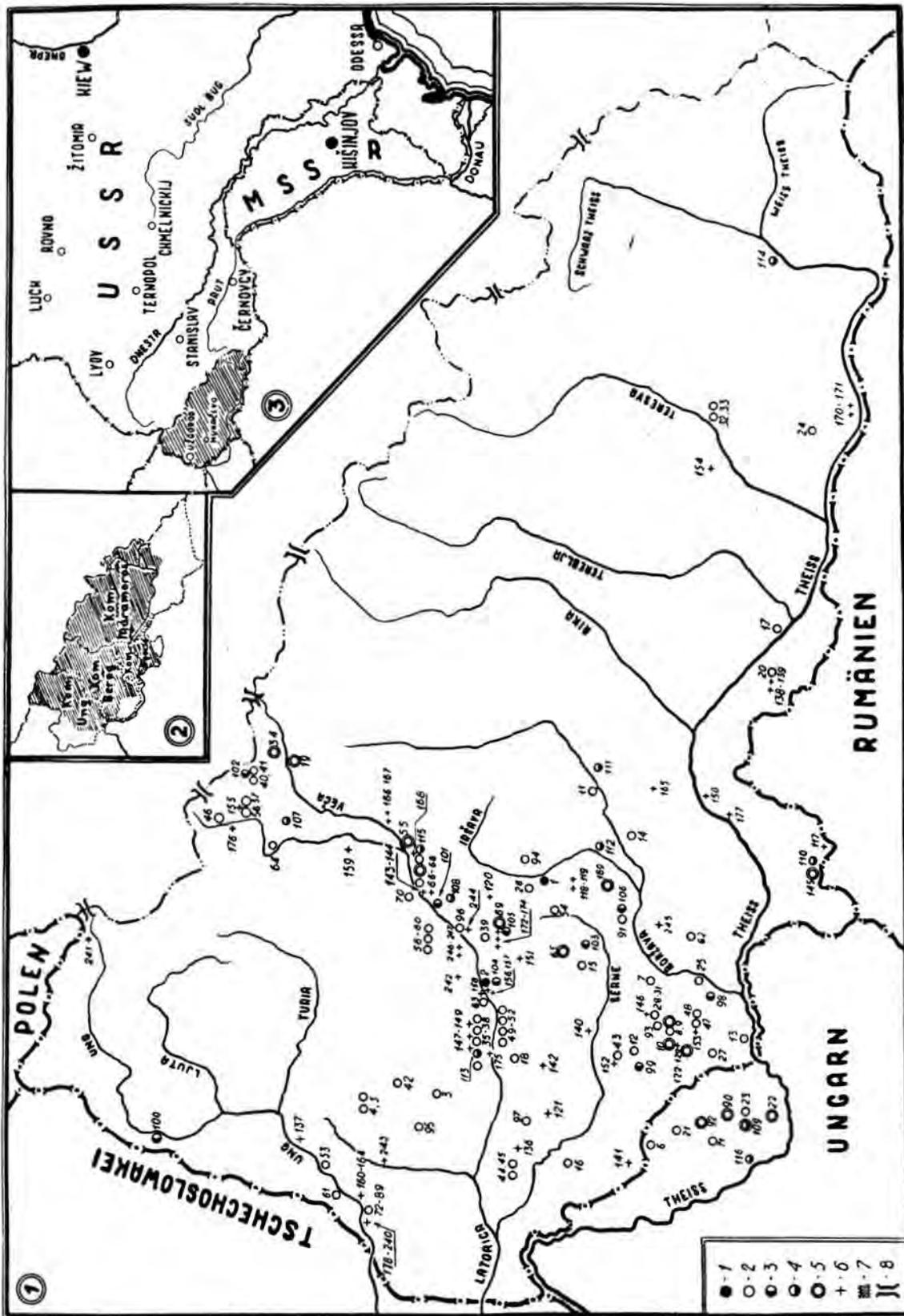
²⁸⁵ In den Fällen, wo das Inventarnummer ohne Angabe des Museums angeführt ist, handelt es sich um die Inventarnummer der Sammlungen des Transkarpatischen heimatskundigen Museums in Užgorod.

Alphabetisches Verzeichnis der Fundorte zum Text (Seite 349–374) und zu den Bildtafeln (Seite 384–392)

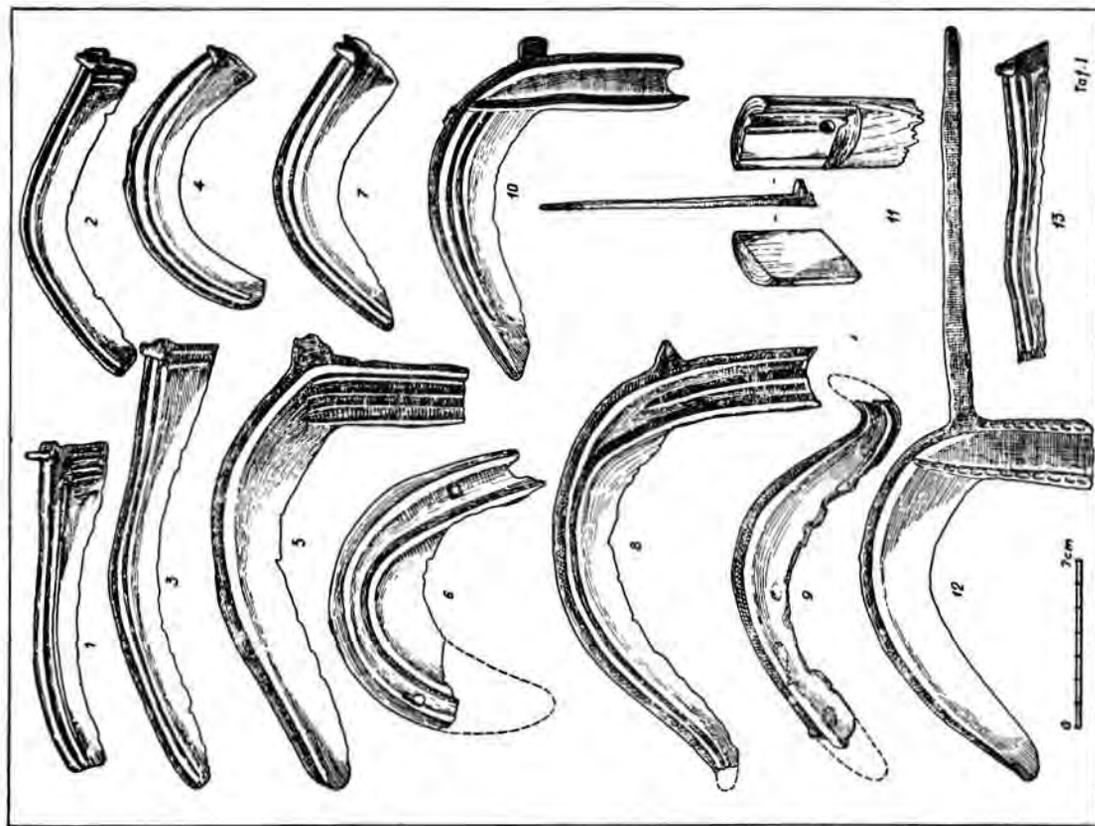
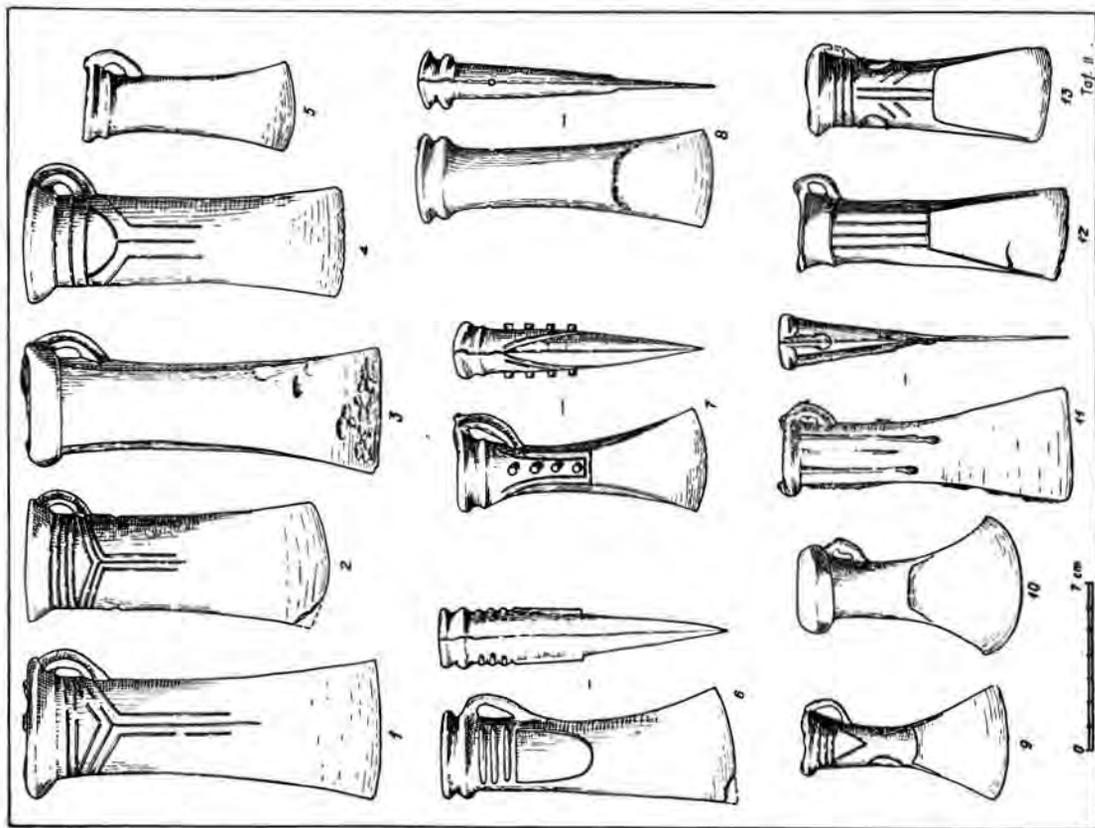
Fundort	Ordnungsnummer im Text	Bildtafel
Abranka	107	
Aklin	117	IX: 3
Andrejevka	3	
Antonovka	4, 5	
Ardanovo	118, 119	VII: 4
Babiči	120	
Badalovo	13	VIII: 8; XII: 3, 9
Barabáš	6	XII: 3, 9
Barkasovo	121	
Beregi	7	
Beregovo — Bezirk	130–135	I: 10; III: 2
Beregovo — Stadt	8–10, 122–129	
Bilki	11	XII: 3, 5, 9
Blažijevo	12	XVI: 3
Borodivka	15	XII: 2
Boržava	98	III: 9; XI: 12, XIII: 11; XIV: 5, 8, 9
Boržavskoje	14	I: 1, 5, 8, 13; III: 7; IV: 3; V: 13; VI: 3; XI: 7; XII: 3; XVI: 11
Botrad'	16	IV: 4
Brestov	108	
Buštino	17	
Ciganovcy	243	
Csaróda	92	
Čertež	95	XII: 2, 3
Činadijevo	96, 244	
Čomonin	97	III: 10; IX: 4
Čopovka	93	XI: 11
Čornyj Potok	94	III: 15; VIII: 3
Djakovo	110, 145	
Dobrosel'je	25	XII: 10
Dračiny	143, 144	
Dubrova	24	IV: 2; VI: 6; VIII: 7; X: 2; XII: 2–4, 9–11; XVII: 3
Fejércse	90	
Frideševo	242	
Gat'	140	
Gelénes	21	IV: 10
Getin'	141	
Goronda	142	III: 1
Gulács	22	XII: 3, 4
Hete	23, 109	

Fundort	Ordnungsnummer im Text	Bildtafel
Chmil'nik	91, 106	
Imstičevo	111	
Iršava	112	
Jand	116	
Kaliny	32, 33	
Kanora	34	
Klačanovo	35–38, 113, 147–149	II: 10; III: 5; X: 4; XII: 3; XV: 8
Kolodnoje	1	IX: 2; XIII: 9–13; XIV: 7, 14, 16
Korolevo	150	
Kučava	39	VI: 1, 2
Lalovo	151	
Lazy	40, 41, 102	III: 8; IV: 12; V: 3, 5–7, 11, 15; VI: 7; X: 11; XI: 14, 16, 17; XII: 3; XIV: 3, 10, 15; XVI: 6, 8, 9, 12
Lincy	42	
Makar'jevo	103	VII: 1; X: 12; XIII: 14, 16, 17; XIV: 2
Malaja Began'	43, 152	XII: 3, 9, 10
Malaja Dobron'	44, 45	I: 9; II: 6, 8, 11; IV: 9; V: 2; VII: 6; XI: 2, 3, 5; XII: 9; XIII: 7; XIV: 17; XVI: 1
Medvež'je	46	X: 10; XVII: 1
Mukačevo	49–52	
Mužijevo	47, 48, 153	
Negrovo	54	
Nelipino	55	
Neresnica	154	
Nevickoje	53	
Nižnije Vorota	56, 57, 155	XI: 1; XII: 3
Obava	58–60	VIII: 5, 6; X: 13; XII: 1, 3, 8, 9, 12; XIV: 6
Onokovcy	61	
Orosijevo	62	
Podgorjany	2, 104, 105, 156, 157	IV: 6; XIII: 8; XIV: 18; XV: 1, 2, 4, 6, 7, 10
Podmonastyr'	63, 158	I: 3; IV: 5, 11; X: 5; XIV: 12, 13
Podpoloz'je	64	
Poljana	159	
Radvanka	160–164	XVI: 4
Rachov	114	
Rakosov	165	
Romočevica	65	
Sasovka	166, 167	
Sel'ce	169	XVI: 13
Solotvino	170, 171	
Stanovo	69, 172–174	VII: 3
Staroje Davydkovo	175	
Suskovo	70	I: 2, 7, 12; II: 1, 3, 5; V: 4, 8, 12; X: 3, 7; XII: 2, 3, 6; XVII: 5
Svaljava	66–68, 115, 168	
Šalanki	245	
Šelestovo	246, 247	
Tákos	71	
Tekovo	177	III: 4

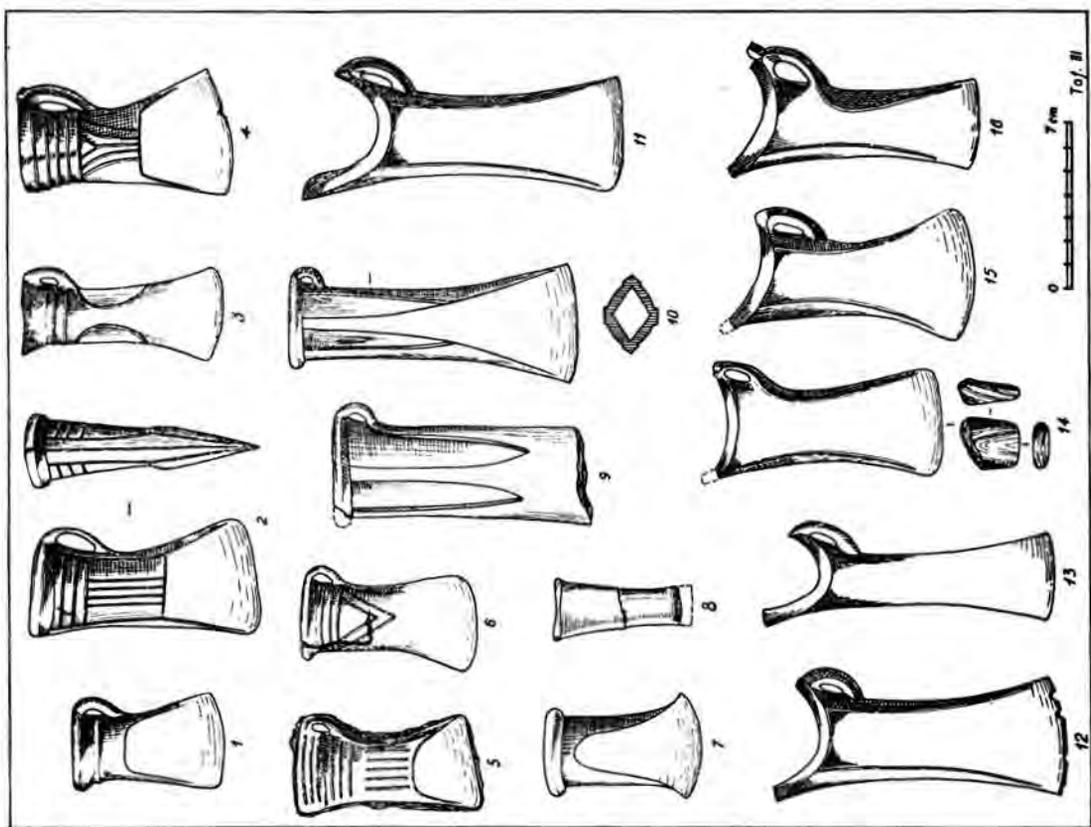
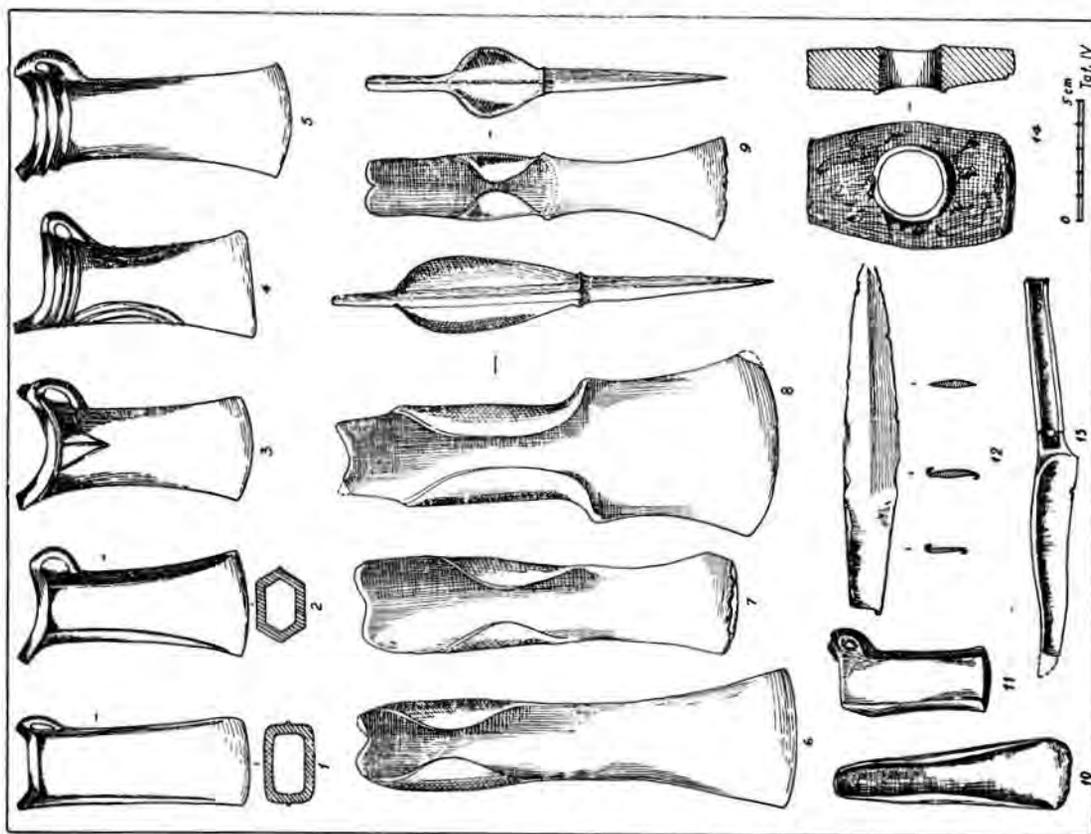
Fundort	Ordnungsnummer im Text	Bildtafel
Tišov	176	IX: 1
Transkarpatengebiet (Karpatoukraine)	248	IX: 5
Užgorod	72–89, 178–240	Stadt: X: 6, 9, 15; XIII: 10; Bezirk: I: 4, 6; II: 7, 12; III: 3, 11, 13, 14, 16; IV: 1, 7; V: 10, 14; VII: 2, 5; VIII: 2; X: 8; XI: 6, 9, 13; XIII: 1–6, 12, 15; XIV: 11; XV: 3; XVI: 7; XVII: 4
Užok	241	
Velikaja Began'	99	II: 2; IV: 13, 14; V: 9; VI: 4, 5; VII: 7; VIII: 1; IX: 6; XI: 4, 8; XII: 2–4; XIV: 1; XV: 5
Velikaja Dobron'	136	
Velikij Bereznyj	100	
Velikije Lučki	18	III: 12; VIII: 4; X: 1, 14; XI: 10, 15; XII: 2, 3, 6, 7, 13; XIV: 4; XV: 9; XVI: 5
Vil'chovica	101	
Volovec	19	XII: 3, 4; XVI: 10
Voročevo	137	
Vyškov	20, 138, 139	
Zagat'je	26	II: 9, 13; III: 6
Zatišne	27	
Zmejevka	28–31, 146	II: 4; IV: 8; V: 1; XII: 4, 11; XVI: 2; XVII: 2

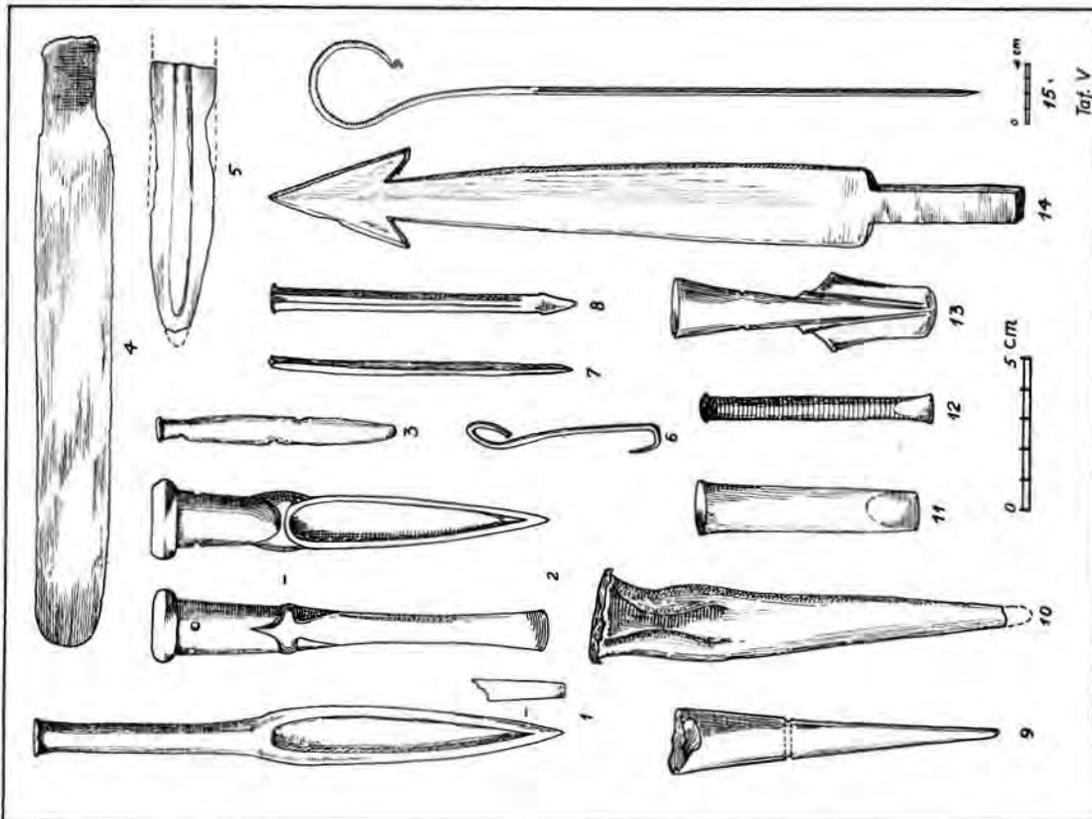
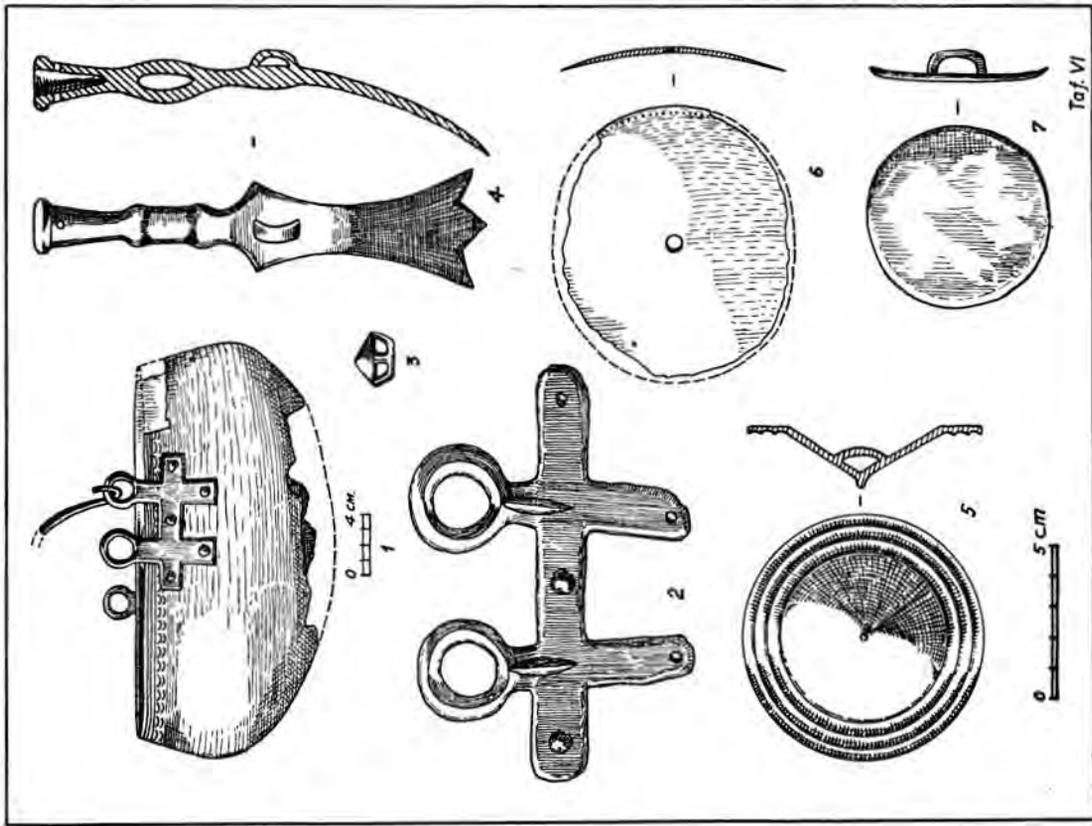
Verbreitungskarte der bronzezeitlichen Hort- und Einzelfunde aus dem rechten Ufergebiet des oberen Theisstales. 1 — Hortfunde aus dem Ende der mittleren Bronzezeit; 2 — Hortfunde aus der 1. Phase der Spätbronzezeit; 3 — Hortfunde aus der 2. Phase der Spätbronzezeit; 4 — nicht datierbare Hortfunde; 5 — Goldgegenstände aus den Hortfunden und Einzelfunde; 6 — Einzelfunde von Bronzegegenständen; 7 — Gebiet der Karpatoukraine (USSR); 8 — die karpatischen Pässe.

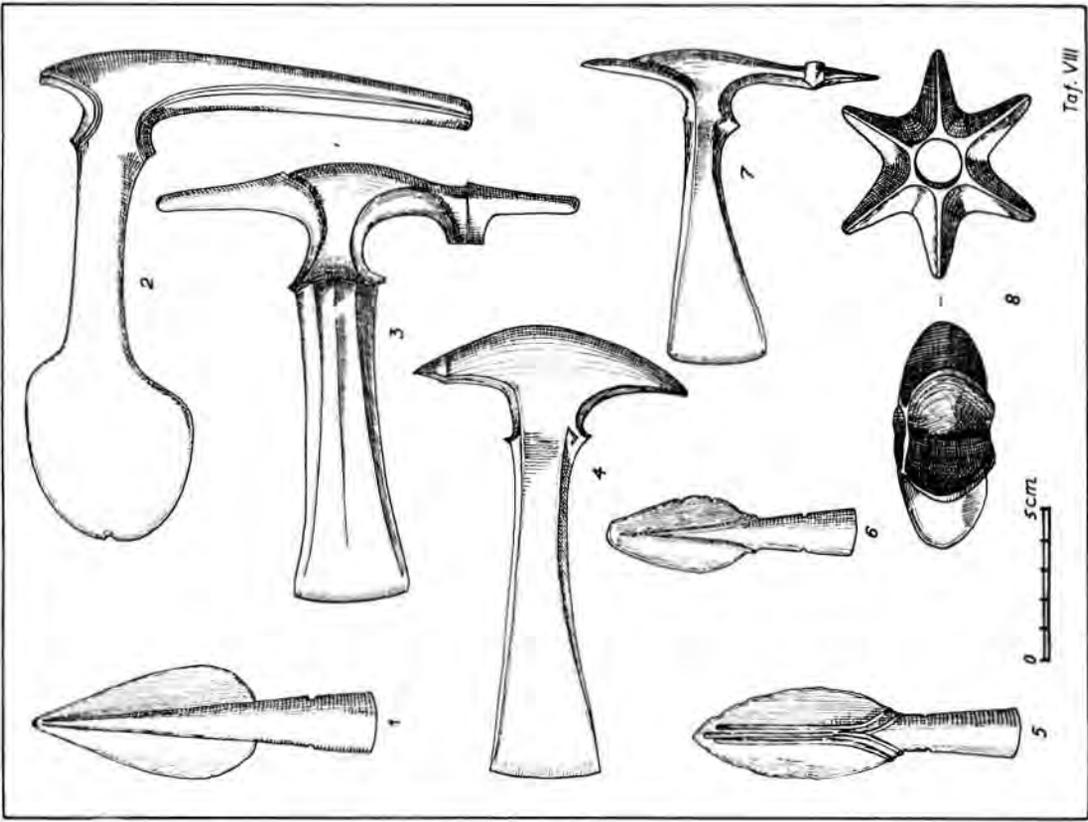
Tafel I. 1, 5, 8, 13 — Boržavskoje; 2, 7, 12 — Suskovo; 3 — Podmonastyr'; 4, 6 — Bezirk Užgorod; 9 — Mal. Dobron' I; 10 — Bezirk Beregovo. — Tafel II. 1, 3, 5 — Suskovo; 2 — Vel. Began'; 4 — Zmejevka II; 6, 8 — Mal. Dobron' II; 7, 12 — Bezirk Užgorod; 9, 13 — Zagat'je; 10 — Klačanovo I; 11 — Mal. Dobron' I.

Tafel III. 1 — Goronda; 2 — Bezirk Beregovo; 3, 11, 13, 14, 16 — Bezirk Užgorod; 4 — Tekovo; 5 — Klačanovo I; 6 — Zagat'je; 7 — Boržavskoje; 8 — Lazy I; 9 — Boržava; 10 — Čomonin; 12 — Vel. Lučki; 15 — Čornyj Potok. — Tafel IV. 1, 7 — Bezirk Užgorod; 2 — Dubrova; 3 — Boržavskoje; 4 — Botrad'; 5, 11 — Podmonastyr'; 6 — Podgorjany; 8 — Zmejevka III; 9 — Mal. Dobron' II; 10 — Gelénes II; 12 — Lazy I; 13, 14 — Vel. Began'.

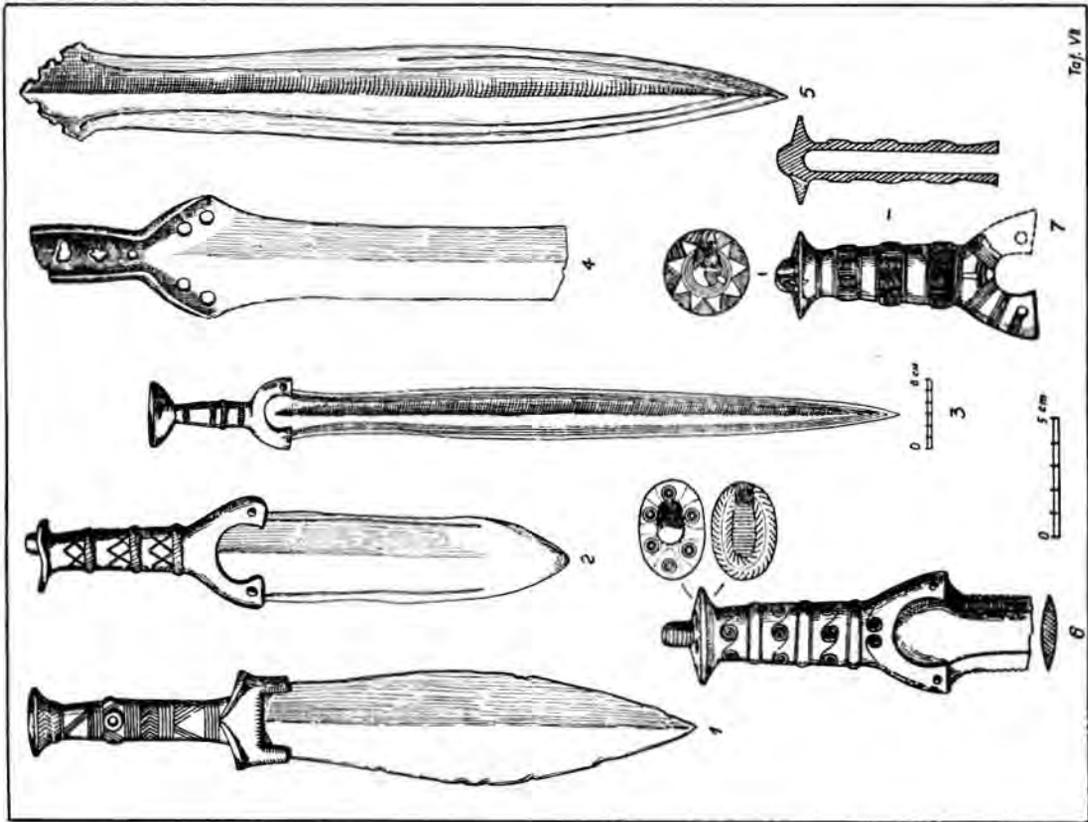

Tafel V. 1 — Zmejevka III; 2 — Mal. Dobron' II; 3, 5, 6, 7, 11, 15 — Lazy I; 4, 8, 12 — Suskovo; 9 — Vel. Began'; 10, 14 — Bezirk Užgorod; 13 — Boržavskoje.
Tafel VI. 1, 2 — Kučava; 3 — Boržavskoje; 4, 5 — Vel. Began'; 6 — Dubrova; 7 — Lazy I.

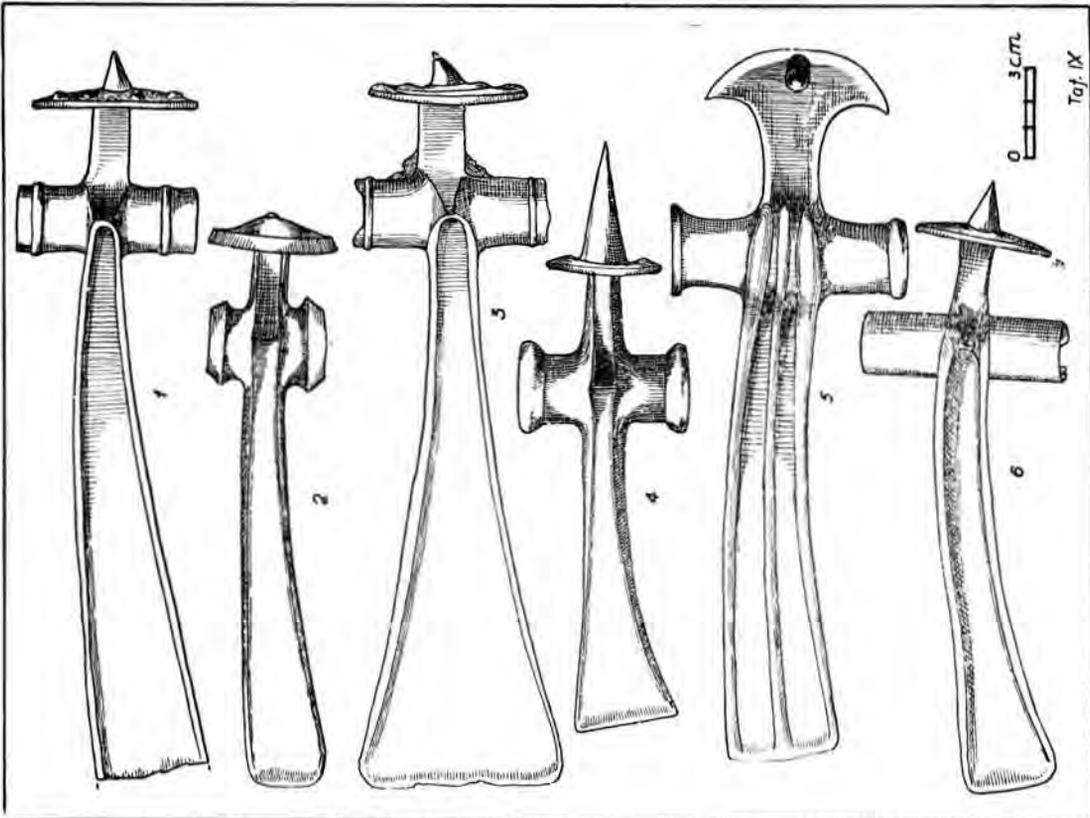
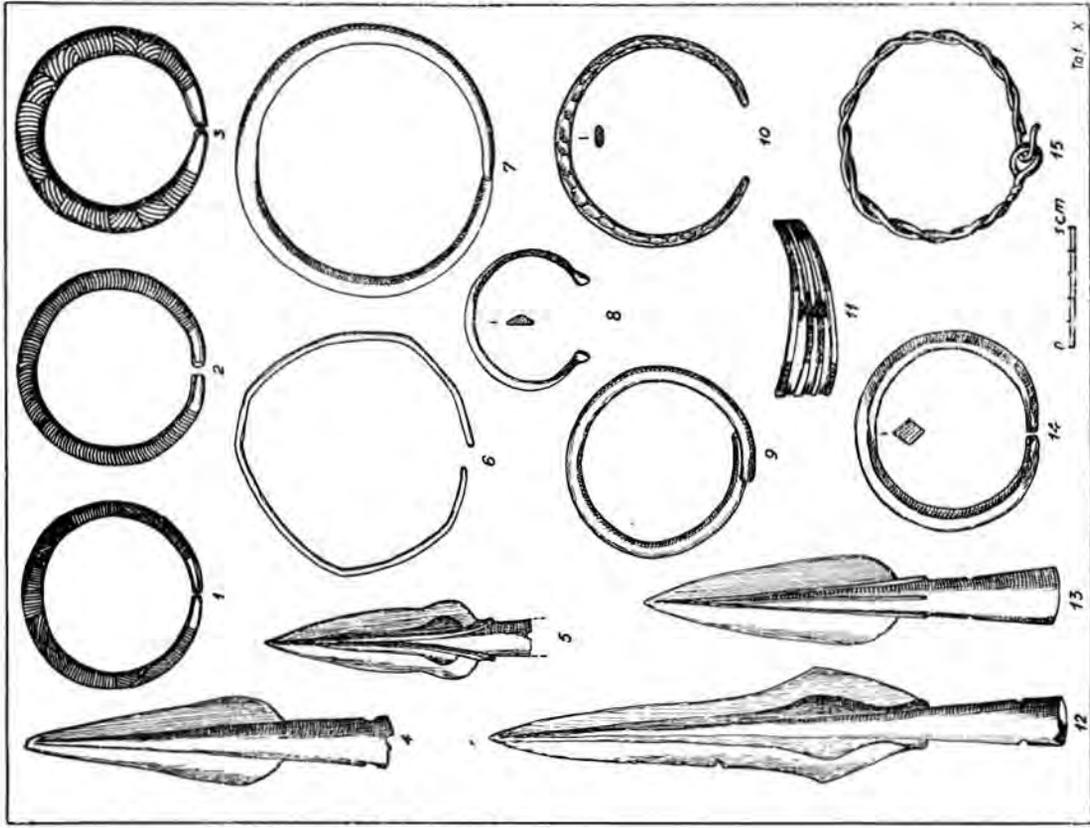

Taf. VIII

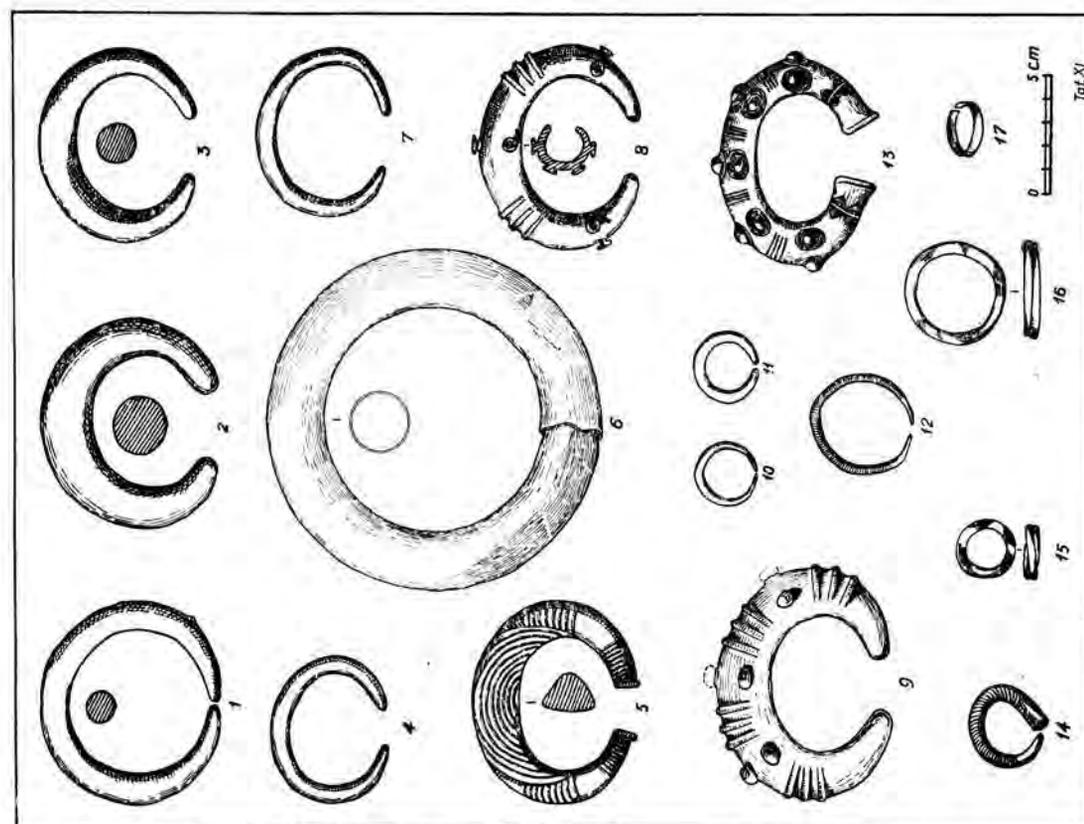
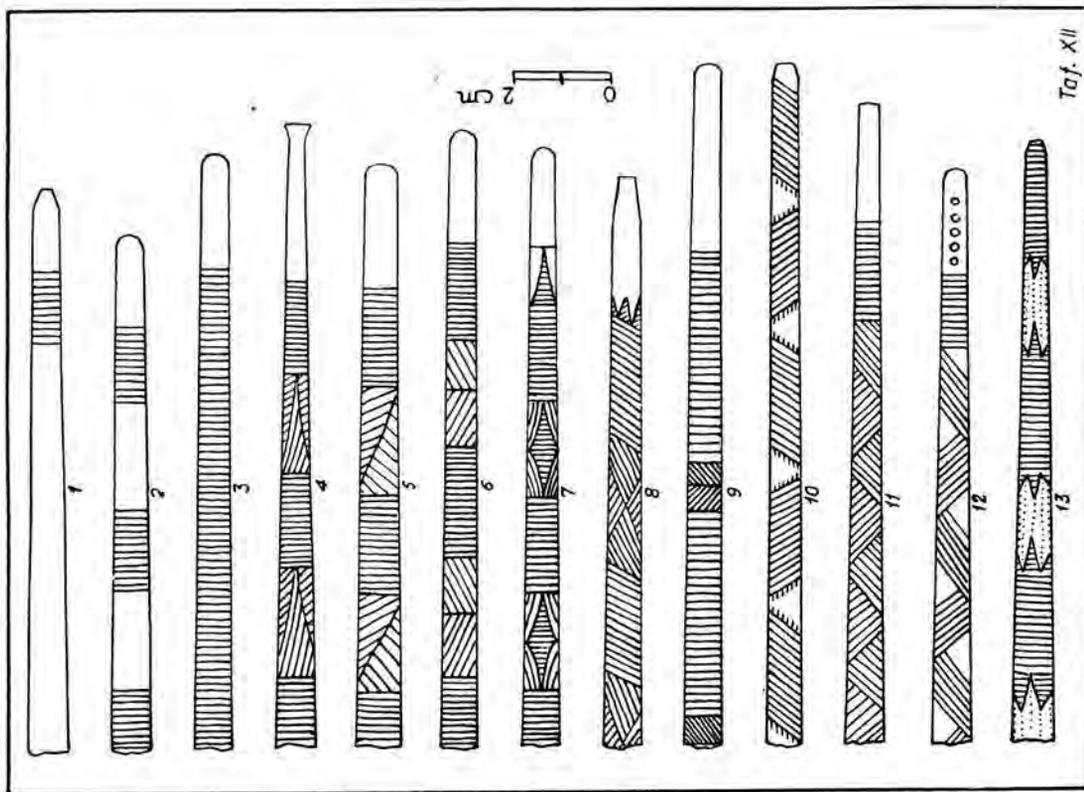
Tafel VII. 1 — Makar'jevo; 2, 5 — Bezirk Užgorod; 3 — Stanovo II; 4 — Ardanovo; 6 — Mal. Dobron' II; 7 — Vel. Began'.
Tafel VIII. 1 — Vel. Began'; 2 — Bezirk Užgorod; 3 — Čornyj Potok; 4 — Vel. Lučki; 5, 6 — Obava I; 7 — Dubrova; 8 — Badalovo.

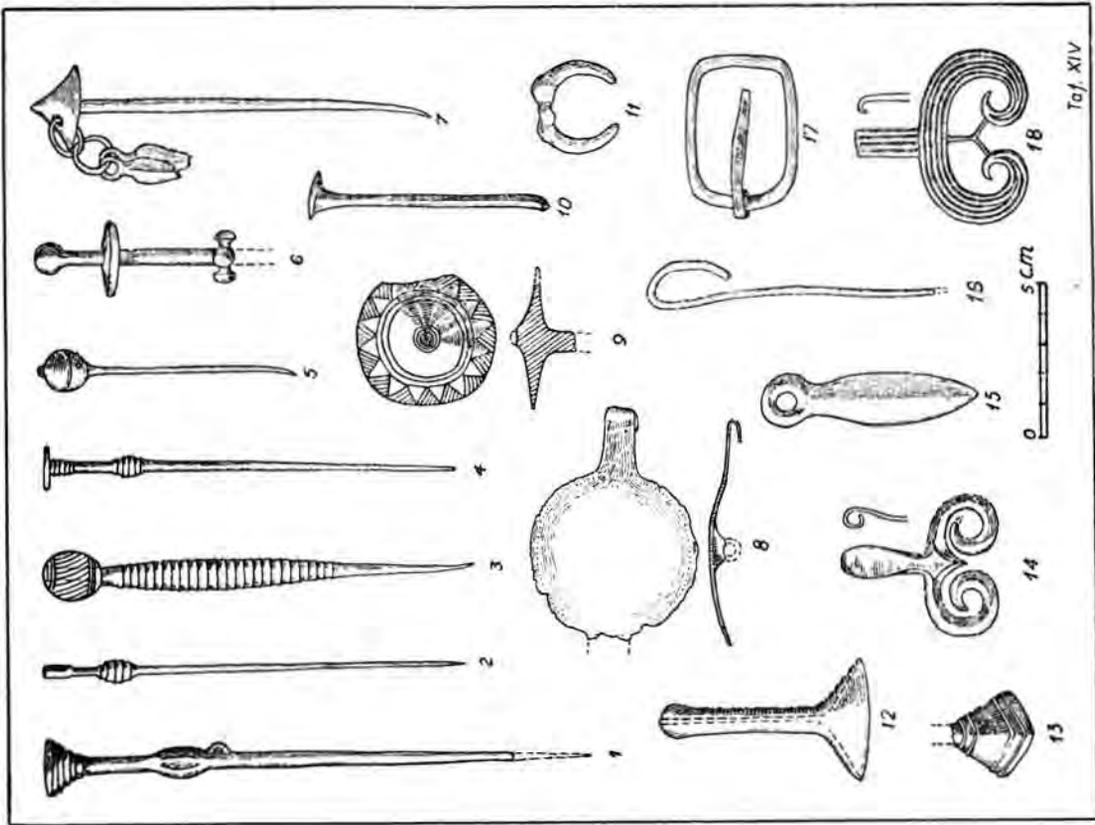
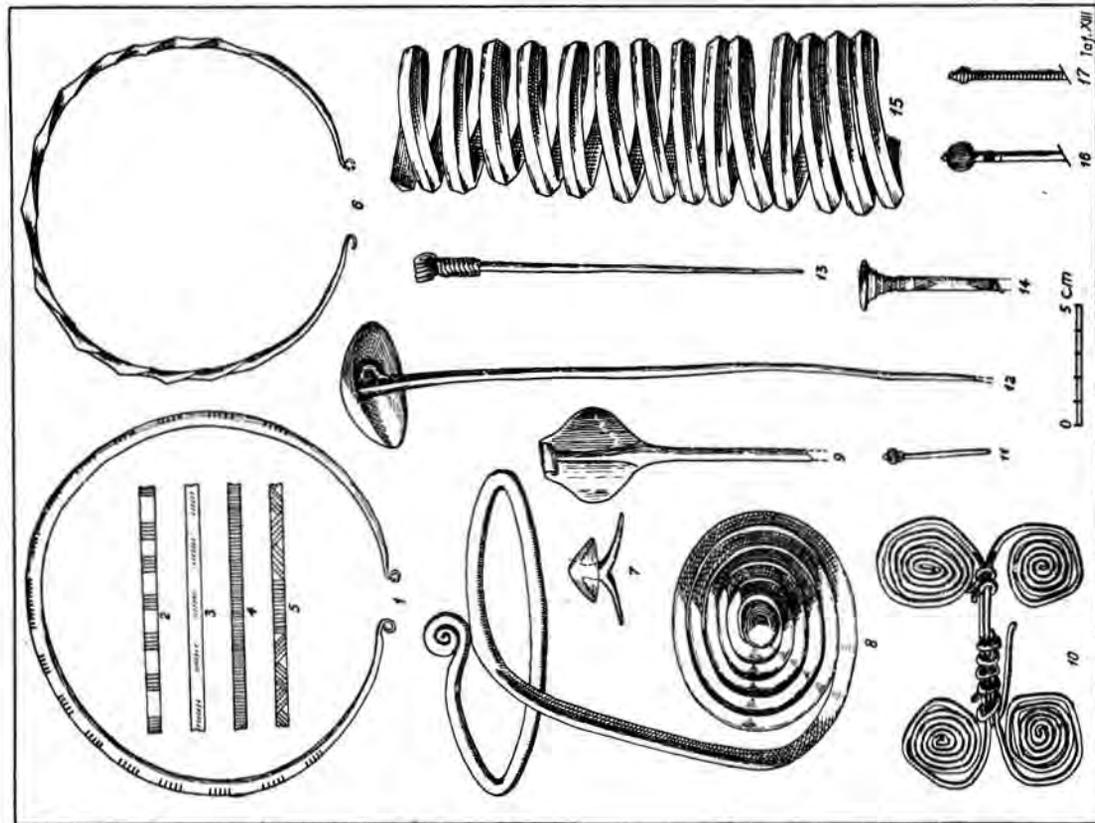
Taf. VII

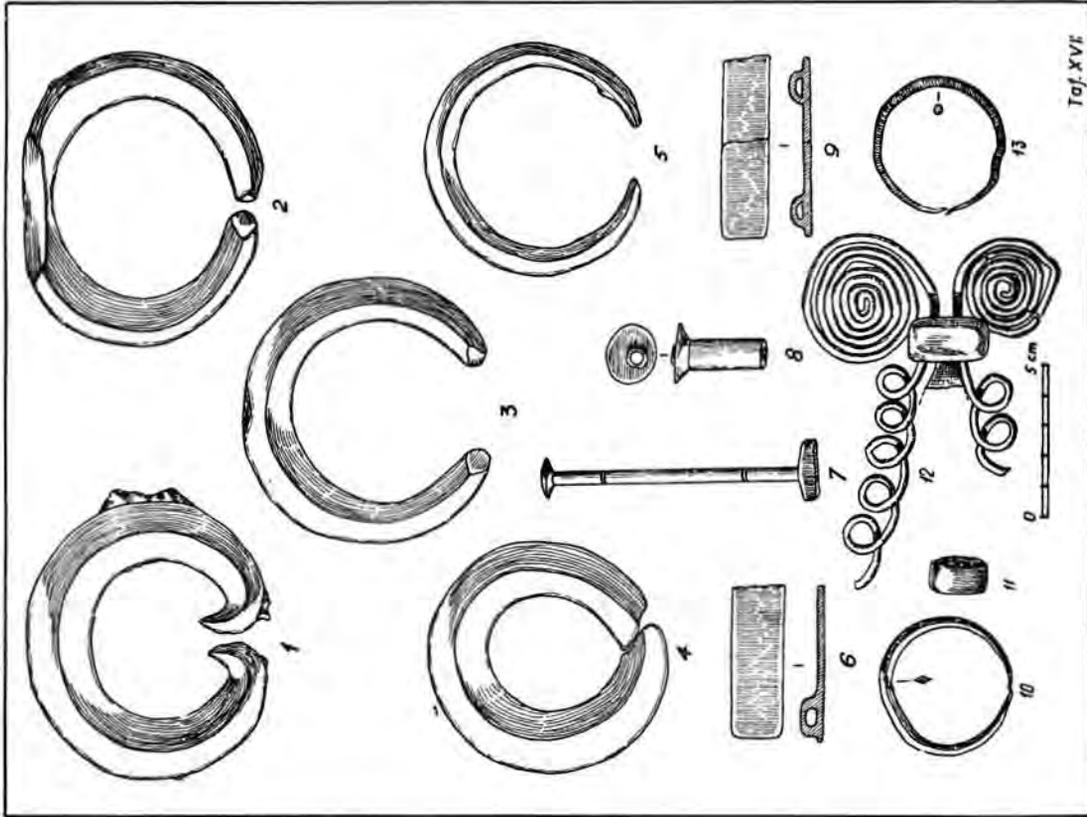
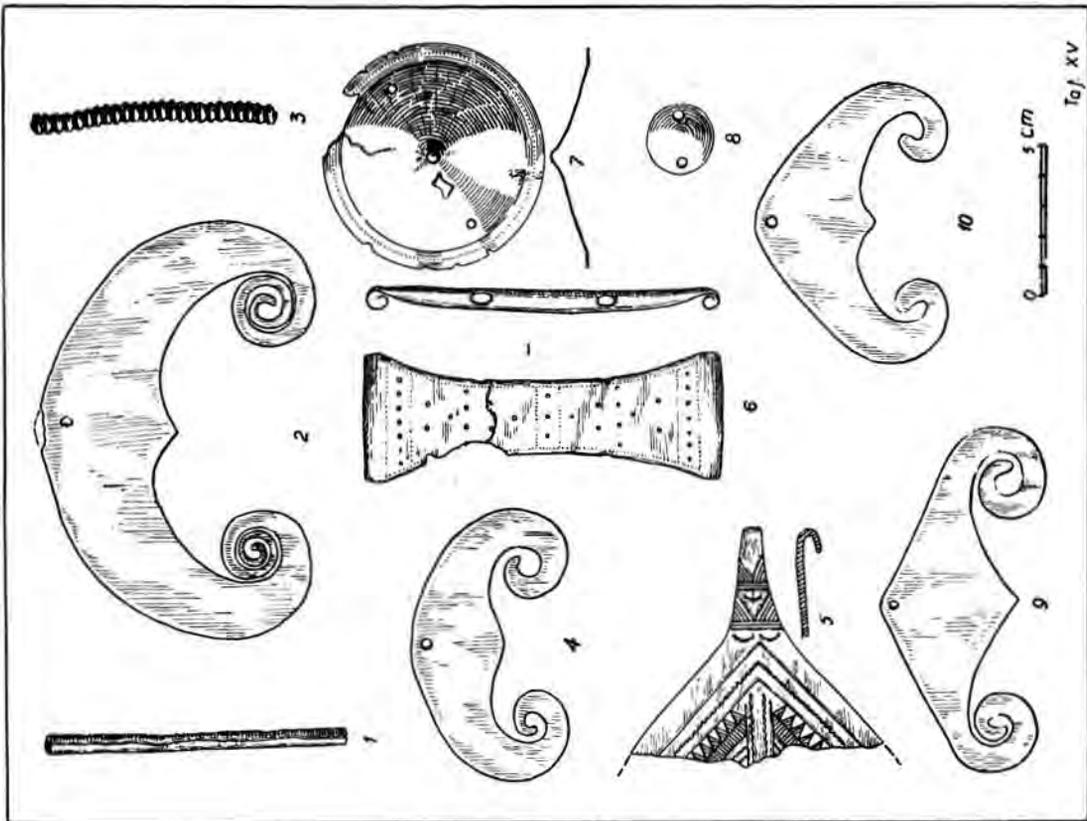
Tafel IX. 1 — Tišov; 2 — Kolodnoje; 3 — Aklin; 4 — Čomonin; 5 — Transkarpatengebiet; 6 — Vel. Began'; 7 — Vel. Lučki; 8 — Dubrova; 9 — Ušgorod IV; 10 — Medvež'je; 11 — Medvež'je; 12 — Makar'jevo; 13 — Obava I. Suskovo; 14 — Klačanovo; 15 — Podmonastyr'; 16, 15 — Ušgorod I; 8 — Bezirk Ušgorod; 9 — Ušgorod IV; 10 — Medvež'je; 11 — Medvež'je; 12 — Makar'jevo; 13 — Obava I.

Tafel XI. 1 - Nižnije Vorota I; 2, 3, 5 - Mal. Dobron' I; 4, 8 - Vel. Began'; 6, 9, 13 - Bezirk Užgorod; 7 - Boržavskoje; 10, 15 - Vel. Lučki; 11 - Čopovka; 12 - Boržava; 14, 16, 17 - Lazy I. - Tafel XII. 1, 3, 9 - Obava II; 2, 3, 6 - Suskovo; 2, 3 - Čertež; 2 - Borodivka; 2, 3, 6, 7, 13 - Vel. Lučki; 2, 3, 4, 9-11 - Dubrova; 2-4 - Vel. Began'; 3, 9 - Barabás; 3, 5, 9 - Bilki; 3, 9, 10 - Mal. Began'; 3 - Boržavskoje; 3, 9 - Badalovo; 3, 4 - Volovec; 3, 4 - Gulács; 3 - Klačanovo; 3 - Nižnije Vorota I; 3 - Lazy I; 8, 12 - Obava I; 9 - Mal. Dobron' I; 10 - Dobrosel'je; 4, 11 - Zmejevka III.

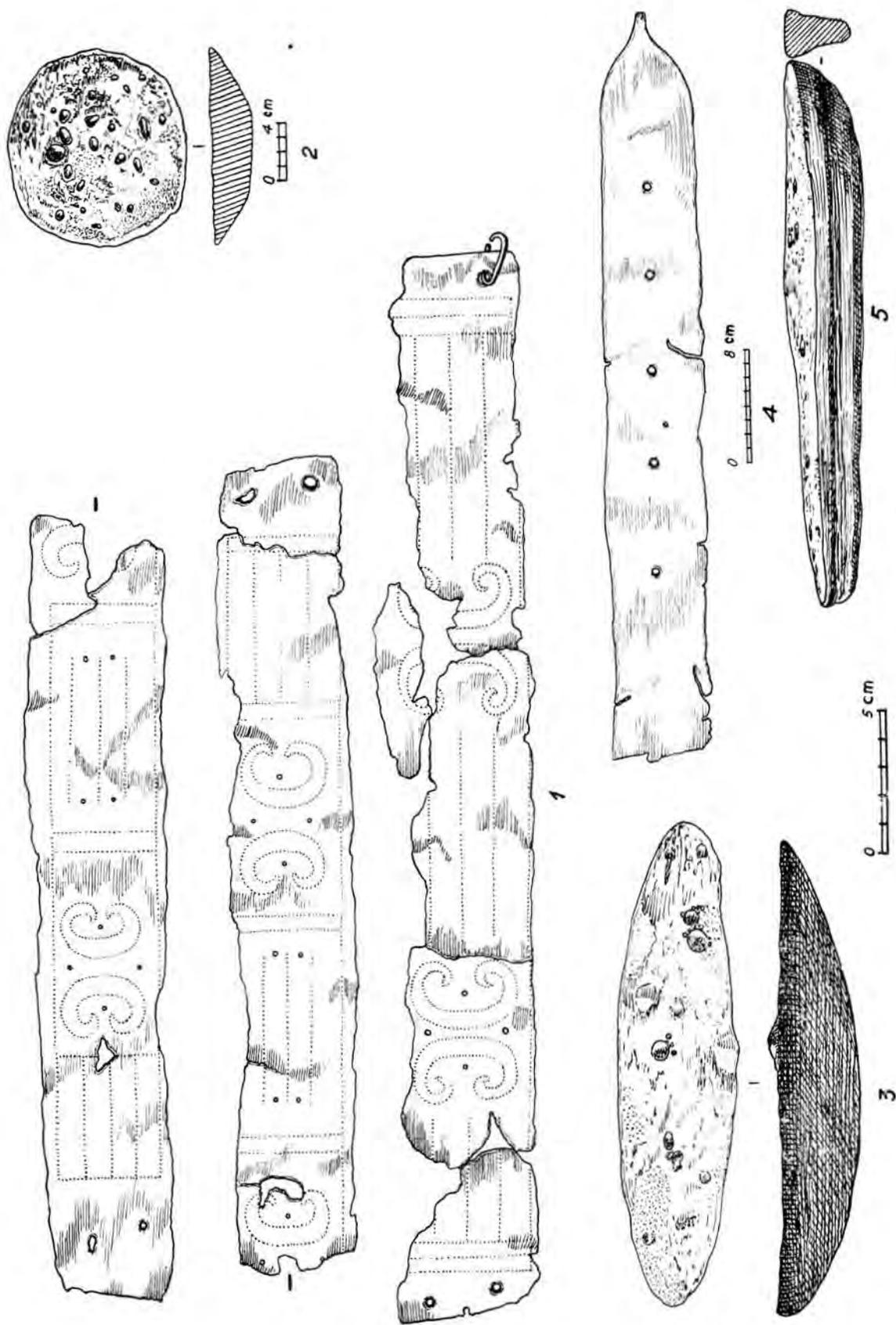

Tafel XIII. 1-6, 12, 15 - Bezirk Užgorod; 7 - Mal. Dobron' I; 8 - Podgorjany; 9-13 - Kolodnoje; 10 - Užgorod I; 11 - Boržava; 14, 16, 17 - Makar'jevo.
 Tafel XIV. 1 - Vel. Began'; 2 - Makar'jevo; 3, 10, 15 - Lazy I; 4 - Vel. Lučki; 5, 8, 9 - Boržava; 6 - Obava III; 7, 14, 16 - Kolodnoje; 11 - Bezirk Užgorod;
 12, 13 - Podmonastyr'; 17 - Mal. Dobron' I; 18 - Podgorjany.

Tafel XV. 1, 2, 4, 6, 10 — Podgorjany; 3 — Bezirk Užgorod; 5 — Vel. Began; 7 — Podgorjany III; 8 — Klačanovo II; 9 — Vel. Lučki.

Tafel XVI. 1 — Mal. Dobron' II; 2 — Zmejevka II; 3 — Blazijevo; 4 — Radvanka; 5 — Vel. Lučki; 6, 8, 9, 12 — Lazy I; 7 — Bezirk Užgorod; 10 — Volovec; 11 — Borzavskoje; 13 — Sel'ce.

Tafel XVII. 1 — Medvež'je; 2 — Zmejevka II; 3 — Dubrova; 4 — Bezirk Užgorod; 5 — Suskovo.

KELTSKÉ POHREBISKO V BAJČI-VLKANOVE

BLAŽEJ BENADIK

Pohrebisko v osade Vlkano (obec Bajč, okr. Komárno) bolo objavené náhodne v júli 1956 pri kopaní piesku v novootvorenom pieskovisku Štátnych majetkov v Bajči. Na porušovanie hrobov upozornil pracovník Štátnych majetkov v Bajči Jozef Trnka, ktorý súčasne zachránil a Archeologickému ústavu v Nitre odovzdal obsah šiestich porušených hrobov (1—6). Pretože exploitovanie piesku pokračovalo ďalej, Archeologický ústav SAV v Nitre vykonal v auguste až októbri 1956 na ohrozenej ploche záchranný výskum, ktorý pokračoval i v roku 1957 (v apríli až júni). Celkom bolo odkrytých 68 hrobov, z toho roku 1956 štyridsať a roku 1957 dvadsaťosem. Pohrebisko bolo birituálne — s 53 kostrovými a 15 žiarovými hrobmi. O prvej etape výskumu autor už podal predbežnú zprávu.¹

Pohrebisko leží neďaleko ľavého brehu Žitavy za osadou Vlkano (obec Bajč) po pravej strane hradskej Bajč—Dvory nad Žitavou a patrí k hustej sieti laténskych sídlisk a pohrebísk, rozprestierajúcich sa v dolnom povodí Nítry a Žitavy (obr. 1). Samotný kataster obce Bajč poskytol dosiaľ viaceré pamiatky pravekého osídlenia: z neolitu,² eneolitu,³ doby bronzovej,⁴ halštatu,⁵ doby rímskeho cisárstva⁶ a z doby slovanskej⁷ až po stredovek. Najhustejšie sú však doteraz nálezy z doby laténskej, na ktoré upozornil Š. Janáček už roku 1935.⁸ Okrem tohto pohrebiska zistili sa v katastri obce Bajč v posledných rokoch ešte dve lokality s laténskymi nálezmi, a to v samotnej obci pri stavbe kultúrneho domu (tu bol porušený jeden kostrový hrob)⁹ a väčšie sídlisko s laténskymi chatami medzi obcou Bajč a osadou Vlkano po ľavej strane hradskej Bajč—Dvory nad Žitavou v novozaloženej tehelni Štátnych majetkov v Bajči (výskum roku 1959). Na tomto sídlisku našli sa okrem dvoch laténskych

príbýtkov sídliskové pozostatky z eneolitu a konca doby halštatskej.

Pohrebisko v Bajči-Vlkanove je na piesočnej dune, mierne vyvýšenej nad okolitý terén a tiahne sa od pravej strany cesty Bajč—Dvory nad Žitavou smerom sever—juh; čís. parcely 8, teraz patrí Štátnym majetkom v Bajči a je poľnohospodársky obrábaná. Piesočná duna bola v minulosti čiastočne odrezaná pri stavbe hradskej. Pohrebisko nebolo preskúmané celé; väčšia časť jeho plochy (ca 4000 m²) bola odkrytá na temene duny, menšia (ca 800 m²) na západnom úpätí duny pri ceste (obr. 2).

Opis hrobov

Hroby 1—6 boli zachránené v júli 1956 pri otvorení pieskoviska Jozefom Trnkou, pracovníkom Štátnych majetkov v Bajči.

(V ďalšom texte sú za číslami hrobov použité skratky: K = kostrový hrob, Ž = žiarový hrob.)

Hrob 1 (K). Hrobová jama sa nezistila. Obsah hrobu sa zachránil dodatočne po jeho rozrušení. Podľa zachovaného antropologického materiálu ide o hrob muža. V inventári sú však niektoré predmety, ktoré nemožno s istotou označiť za mužské šperky: dva bronzové kruhy s perličkovou výzdobou (7), liaty bronzový kruh malého priemeru (8) a ďalšie. Nie je preto vylúčené, že boli porušené buď dva hroby, nachádzajúce sa neďaleko seba, alebo dvojhrob muža a ženy, ktoré nie sú na keltských pohrebiskách vzácné.

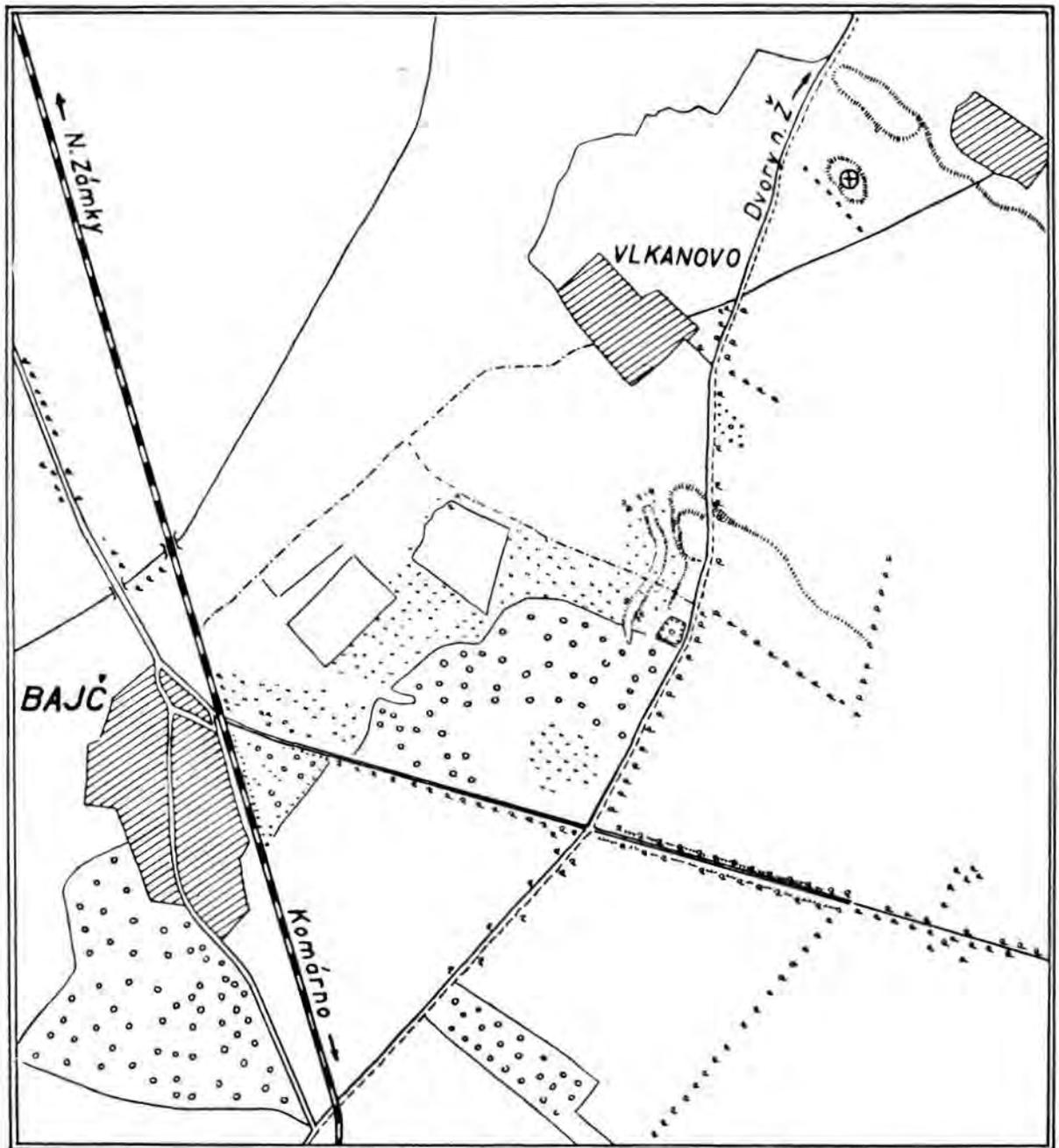
Nálezy:

1. *Situlovitá váza* čiernej farby s maximálnym vydutím v hornej tretine výšky, zhotovená na kruhu. Nízke široké hrdlo s ovalným okrajom ústia je oddelené od tela nádoby páskom, vydutie členené horizontálnym, 2 mm širokým žliabkom; v 262 mm, Ø ú 130 mm (tab. I: 13).

2. *Železná listovitá kopija* s krátkou kužeľovitou tuľajkou, prechádzajúcou plynule vo valcovitý trň, ukončený romboídnym listom; list kopije je poškodený; d 42 cm, z toho d listu 18 cm, š tuľajky 24 cm, Ø otvoru 2 cm (tab. I: 6).

3. *Zlomky železnej pásovej štítovej pukylice.*

4. *Oválne nákončie železnej pošvy meča* (tab. I: 9).

Obr. 1. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. Situačný plán.

5. Zlomok žliabkového okrajového kovania štítu; d fragmentu 5,5 cm, \varnothing 9 mm (tab. I: 8).

6. Časť železného opaska z dvoch skrútených drôtov; jeden koniec ukončený kruhovitým očkom \varnothing 14 mm (tab. I: 1).

7. Dva bronzové kruhy oválneho tvaru, členené na povrchu tromi radmi bradavkovitých výčnelkov; \varnothing 82 a 86 mm, hr 10 mm (tab. I: 10, 11).

8. Liaty bronzový kruh, členený na povrchu plnými puklicovitými výčalkami, konce má opatrené pečatidlovými hlavicami; \varnothing 62–72 mm (tab. I: 5).

9. Lignitový kruh oválneho tvaru a šošovkovitého prierezu; \varnothing 67–72 mm (tab. I: 7).

10. Bronzová sponka s krátkym oblúkovitým lučtkom a

dlhšou voľnou pätkou, zdobenou masívnou sploštenou guľôčkou; vinutie tvorí šesť závitov s vonkajšou tetivou; d spony 32 mm (obr. 7: 5; tab. I: 2).

11. Bronzová sponka analogická s predchádzajúcou, zachovaná v zlomkoch; d 32 mm (tab. I: 4).

12. Bronzový ohnutý prsteň; hr drôtu 1,5 mm (tab. I: 3).

Hrob 2 (K). Hrob dospelého muža, porušený pri vyberaní piesku. Okrem terénneho fotografického záberu od J. Trnku bližšie nálezové záznamy sa nezachovali. Obsah hrobu tvorila šľachovitá nádoba dvojkónického tvaru s vyšším kužeľovitým hrdlom a lievikovite otvoreným ústím. Horná časť hrdla je zovretá plastickým prstencom, dolná oddelená od tela nádoby užším pásikom; v 250 mm. \varnothing ú 155 mm (tab. I: 14).

Hrob 3 (K). Hrob dospeljej ženy, porušený pri vyberaní piesku. Obsah tvorila *esovite* profilovaná miska, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu; v 5 cm, Ø ú 24 cm (tab. I: 12).

Hrob 4 (K). Hrob dospelého muža, porušený pri ťažbe piesku. Obsah tvorila len jedna *flašovitá* nádoba s dvojkónickým baňatým telom, vyšším kuželovitým hrdlom a mierne rozovretým ústím; hrdlo je v hornej i dolnej časti nad vydutím členeně plastickými páskami; v 17 cm, Ø ú 10,5 cm (tab. II: 15).

Hrob 5 (K). Porušený hrob dospelého muža, pravdepodobne vykradnutý, s kostrovými zvyškami v sekundárnej polohe. Autentičnosť nálezu dokladá J. Trnka terénnou kresbou a dvoma fotografickými zábermi. Obsah: miska (1), črepy ďalšej nádoby (2), železná kopija (3), bodec z ruky kopije (4), železná puklička z opaska (5), štyri hlavice nitov (6), zlomok neurčitého bronzového predmetu (7), zlomky železnej spony (8), železný krúžok (9), ďalšia časť železného krúžku (10) a zlomky neurčitých železných predmetov (11). V hrobe boli kosti z ošpanej a poškodená ľavá lopatka z hovädzieho dobytku.

Nálezy:

1. Malá kónická miska s vyšším prehnutým hrdlom a rovinným dnom; v 6,6 cm, Ø ú 13,3 cm (tab. II: 14).

2. Neurčiteľné črepy keramiky staršej kultúry (v ruke hnetené), pravdepodobne zo zäsypu hrobovej jamy.

3. Železný hrot kopije s dlhou tuľajkou a romboïdným listom; list je členený po dĺžke stredovým rebrom; d kopije 465 mm, d listu 187 mm, š 66 mm, d tuľajky 278 mm a Ø otvoru tuľajky 24 mm (tab. II: 12).

4. Železný bodec z ruky kopije, dutý, lľevikovitého tvaru,

s odsadeným valcovitým tŕňom; d 7 cm, hr tŕňa 1 cm (tab. II: 1).

5. Železný vypuklý gombík (pravdepodobne z opaska) s krátkym valcovitým tŕňom v strede; Ø 3 cm, d tŕňa 9 mm.

6. Štyri hlavice železných nitov: prvá Ø 2 cm, druhá 7 mm, tretia so zachovaným valcovitým tŕňom Ø 19 mm, d tŕňa 12 mm, štvrtá Ø 14 mm, d tŕňa 16 mm (tab. II: 3).

7. Bronzový zlomok pravdepodobne z náramku; d zachovanej časti 21 mm, š 4 mm.

8. Zlomky dlhej železnej spony, pravdepodobne spojenej konštrukcie; zachovala sa ihla, časť pätky a vinutie priemeru asi 25 mm (tab. II: 8).

9. Uzavretý železný krúžok valcovitého prierezu, silne oxidovaný; Ø 59 mm, hr 12 mm (tab. II: 6).

10. Železný krúžok, Ø 48 mm (tab. II: 7).

11. Zlomky železných neurčitých predmetov, medzi nimi časť železného tyčinkovitého náramku (tab. II: 2).

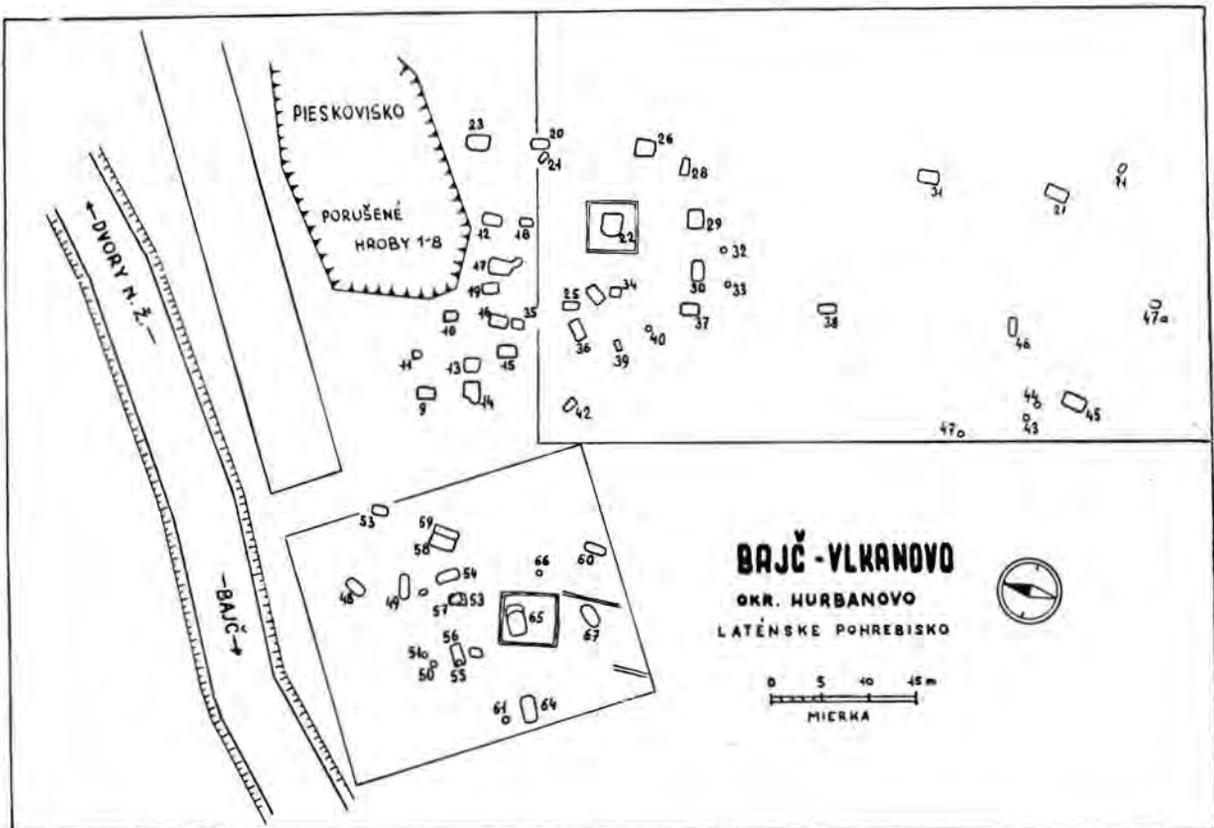
Hrob 6 (K). Hrob dospelého jedinca neurčeného pohlavia, porušený pri ťažbe piesku. Nálezová zpráva J. Trnku je doložená terénnou fotografiou a opisom. Obsah: črepy keramiky (1) a železný nožík (2).

Nálezy:

1. Nerekonštruovateľné črepy vázy zhotovenej na kruhu.

2. Neúplný železný nožík s vypuklým ostrím. Plochá, jednostranne odsadená rúčka je sčasti odlomená. Zachovaná d 115 mm, z toho čepeľ 1 cm, š 3 cm. (Tab. II: 4.)

Hrob 7 (K). Hrob dospelého individua neurčeného pohlavia, podľa hrobového pomerne bohatého inventára ide o hrob ženy. Hrobová jama obdĺžnikového tvaru 260×160 cm, hĺbka 150 cm, orientácia JV—SZ. Na dne uložená kostra

Obr. 2. Bajč-Vlkanovo; plán keltského pohrebiska.

bola porušená pravdepodobne pravekým zásahom. Kostrové zvyšky sa nachádzali v druhotnom uložení, značne prehádzané, pri nich sa našli kosti z ošipanej. Podľa polohy hlavy orientácia bola nepochybne hlavou na JV. Obsah: dve misky (1, 2), dve vázovité nádoby (3, 4), štyri bronzové sponky (5, 6), zlomky dvoch železných spôn (7, 8), bronzová retiazka z náhrdelníka (9), jantárový krúžok (10), zlomky dvoch bronzových náramkov (11, 12), zlomky pravdepodobne železnej zápony z opaska (13) a zlomky železného nožika — britvy (14).

Nálezy:

1. Väčšia *esovite* profilovaná miska hnedosivej farby, porušená. Vydutie ostro odsadené od nízkeho hrdla, okraj vodorovne vytiahnutý, dno s omfalom, spodná časť misky nad dnom zdobená dvoma horizontálnymi kružnicami; v 95 mm, Ø ú 255 mm (tab. III: 15).

2. Menšia *esovite* profilovaná miska čiernej farby s ostro lomeným vydutím. Okraj ústia vodorovne vytiahnutý, hrdlo členené širším žliabkom, spodná časť nad dnom dvoma plytkými horizontálnymi kružnicami. Dno s omfalom; v 70 mm, Ø ú 145 mm (tab. III: 13).

3. Baňatá *flašovitá nádoba* s úzkym kužeľovitým hrdlom a vodorovne rozozretým ústím. Hrdlo členené výrazným plastickým vývalkom, horná časť vydutia dvoma kružnicami; dno odsadené od tela nádoby; v 265 mm, Ø ú 145 mm (tab. III: 14).

4. Veľká *baňatá váza* so širokým nízkym hrdlom a s maximálnym vydutím v hornej polovici výšky. Hrdlo pod ústím členené slabým vývalkom, horná časť vydutia pásom dvoch horizontálnych kružnic; dno odsadené od tela nádoby; v 325 mm, Ø ú 240 mm (tab. III: 16).

5. Tri *bronzové bubienkové spony* s voľnou pätkou zdobenou malou guľôčkou. Povrch lučička členený štyrmi bradavkovitými pupčekmi. Vinutie tvorí šesť závitov s vonkajšou tetivou; d dvoch spôn 25 mm, jednej 28 mm, Ø vinutia 5 mm (obr. 7: 1, 2; tab. III: 3, 6, 7).

6. Jedna ďalšia *bronzová bubienková spona* analogická s predchádzajúcimi. Lučička zdobený na rozdiel od predchádzajúcich 6 bradavkovitými pupčekmi. Vinutie tvorí 8 závitov s vonkajšou tetivou; d spony 32 mm, Ø vinutia 5 mm (obr. 7: 3; tab. III: 2).

7. *Zlomky železnej spony* s veľkou guľovitou pätkou.

8. *Zlomky väčšej železnej spony* nezreteľnej konštrukcie. Zachoval sa zachycovač a časť lučička.

9. *Jemná bronzová retiazka z náhrdelníka*. Pozostáva z malých oválnych voľne zovretých ohniviek d 2 mm, š 1,5 mm.

10. *Jantárový krúžok z náhrdelníka*, kosoštvorcového prierezu; vonkajší Ø 27 mm, hr 9 mm (tab. III: 12).

11. *Zlomky bronzového plechového náramku* s bradavkovitou výzdobou na povrchu (tab. III: 10).

12. *Dutý plechový bronzový náramok* s plastickou girlandovitou výzdobou na povrchu, girlandovité vzory sú doplnované koncentrickými krúžkami; Ø náramku 65 mm, š 15 mm, hr plechu asi 1 mm (obr. 7: 30; tab. III: 1).

13. *Zlomky pravdepodobne železnej zápony z opaska*, romboidného tvaru, plátovanej na povrchu bronzovým plechom s perličkovitou tepanou výzdobou; v jednom zlomku zachované zvyšky železného nitu; š 11 mm, d zachovanej časti 80 a 55 mm (obr. 7: 18; tab. III: 11).

14. *Zlomky železného nožika — britvy*, značne porušeného hrdzou. Železná rúčka potiahnutá tenkým bronzovým plechom, zdobeným bradavkovitou výzdobou.

H r o b 8 (K). Porušený hrob (dvojhrob?); antropologicky

určená len kostra muža, podľa inventára môže ísť aj o hrob ženy. Rozmery hrobovej jamy 200×150 cm, hĺbka 120 cm. Zásyp hrobovej jamy tvoril piesok premiešaný s čiernou humusovitou pôdou. Orientácia hrobovej jamy SZ—JV. Hrob vykradnutý, kostra v sekundárnom uložení. V hĺbke 60 cm nájdený femur, zvieracie kosti (ošipanej a kury domácej) a časť milodarov, v hĺbke 120 cm boli ďalšie zvyšky kosti a zvyšky hrobového inventára. Obsah: 2 nádoby (1, 2), retiazka z náhrdelníka (3), zlomky bronzového náramku (4), bronzový terčovitý závesok (5), šesť bronzových spôn (6—8), zlomky dvoch železných spôn (9), časť puklicového bronzového nánožníka (10), tri železné kruhy (11—13), menší železný krúžok z časti ohnivka refazového opaska (14), polguľovitá hlavica železného nitu (15), časti železnej refaze, pravdepodobne z opaska (16), bronzový a lignitový prsteň (17, 18), hlinený korálok (19).

Nálezy:

1. *Kalichovitá váza s nožkou* so širším naznačeným hrdlom, s ovaleným okrajom ústia. Nad baňatým vydutím zdobená plastickým 17 mm širokým pásikom, na obvode ktorého sú štyri trojice koncentrických krúžkov. Pod pásikom je výzdoba z ďalších štyroch skupín trojuholníkovite usporiadaných koncentrických kolkovaných krúžkov; v 340 mm, Ø ú 145 mm (tab. IV: 20).

2. *Flašovitá nádoba* s kužeľovitým hrdlom a rozozretým ústím; horná i dolná časť hrdla členená plastickými prstencami; v 215 mm, Ø ú 155 mm (tab. IV: 19).

3. *Bronzová retiazka* — náhrdelník z voľne zovretých oválnych ohniviek; d ohniviek 3 mm, š 2 mm.

4. *Zlomky bronzového plechového kruhu*, zdobeného na povrchu bradavkovitou výzdobou.

5. *Bronzový terčovitý závesok* z plechu, zdobený po obvode tepanou perličkovitou výzdobou; stred závesku vypuklý, okraj má dierku na zavesenie; Ø 26 mm (obr. 7: 28; tab. IV: 10).

6. *Dve rovnaké bronzové spony* s voľnou pätkou. Oblúkovitý lučička je zdobený na bokoch jemnými priečnymi ryhami, pätko členená profilovanou guľôčkou, vinutie tvorí šesť závitov s vonkajšou tetivou; d 32 mm (obr. 7: 19; tab. IV: 4, 6).

7. *Dve bronzové bubienkové spony*, zdobené na povrchu lučička šiestimi bradavkovitými pupčekmi; vinutie tvorí šesť závitov s vonkajšou tetivou; d spôn 27 mm, Ø vinutia 4 mm (obr. 7: 4, 13; tab. IV: 2, 3).

8. *Dve bronzové spony* rovnakého druhu, s voľnou pätkou. Vysoký, ostro lomený lučička ukončený dlhšou hladkou pätkou, pôvodne zdobenou na konci kostenou guľôčkou, z ktorej sa zachoval len zlomok; vinutie má 6 závitov s vonkajšou tetivou; d 29 a 32 mm (tab. IV: 1, 5).

9. *Zlomky dvoch železných spôn*. Jedna s voľnou pätkou, druhá spojenej konštrukcie (tab. IV: 13).

10. *Dve misky bronzového puklicového nánožníka*; jedna má obdĺnikový otvor pre jazykovitý uzáver; Ø puklice 19 mm, v 24 mm (obr. 7: 27; tab. IV: 8).

11. *Otvorený železný krúžok* s koncami preloženými cez seba; Ø 48 mm, hr asi 10 mm (tab. IV: 17).

12. *Železný tyčinkovitý kruh* poškodený hrdzou; Ø 85 mm, hrúbka 8—9 mm (tab. IV: 11).

13. *Železný zdeformovaný tyčinkovitý kruh*; Ø 50 mm, hr tyčinky 6 mm (tab. IV: 16).

14. *Železný krúžok* z opaska so zachovanou časťou ohnivka; Ø 35 mm (tab. IV: 9).

15. *Železná polguľovitá hlavica nitu*; Ø 31 mm (tab. IV: 12).

16. Zlomky železnej relaze z okrúhlych ohniviek; \varnothing ohniviek 10–15 mm (tab. IV: 7).

17. Bronzový drôtený prsteň špirálovite stočený do dvoch závitov, konce na povrchu zdobené jemnými vývalkami; \varnothing 19 mm (obr. 7: 20; tab. IV: 14).

18. Lignitový prsteň polkruhového prierezu; \varnothing 23 mm, hr 6 mm (tab. IV: 15).

19. Hlinený guľovitý korálok sivočiernej farby, zdobený na bokoch tromi skupinami jemne rytých špirál; v 22 mm, \varnothing otvoru 10 mm (tab. IV: 18).

Hrob 9 (K). Hrob dospelého muža (tab. XV: 1), rozmery 120×110 cm, hĺbka 150 cm, orientácia JJV–SSZ. Zásyp tvoril humus premiešaný s pieskom. Na dne ležala kosť v natiahnutej polohe; pravá ruka pozdĺž tela, ľavá položená na bedrovom klbe, nohy skrížené, orientácia hlavy JJV. Obsah: pri ľavej ramennej kosti železná spona (1), pri lakti ľavej ruky na vnútornej strane železný nožík a oslička (2, 3), na zápästí tej istej ruky bronzový náramok (4), na predlaktí pravej ruky položená miska (5), po pravej strane nôh váza (6).

Nálezy:

1. Väčšia železná spona nezreteľnej konštrukcie s veľkým vinutím, zachovaná v zlomkoch; \varnothing vinutia 25 mm (tab. II: 10).

2. Malý železný nožík – britva s prehnutým chrbtom a vypuklým ostrím; rúčka oblúkovite zahnutá a na konci rozšírená v kruhovitú doštičku; d 135 mm, š 34 mm (tab. II: 5).

3. Pieskovcová oslička lichobežníkového tvaru so zaoblenými rohmi a hranami; d 96 mm, š 21 mm a 26 mm, v 10 mm (tab. II: 9).

4. Otvorený bronzový tyčinkový náramok s rovnými akoby useknutými koncami, oválneho prierezu; \varnothing 78 mm, hr 6 mm (tab. II: 11).

5. Flašovitá nádoba s baňatým telom, úzkym kužeľovitým hrdlom a širokým lievikovite roztvoreným ústím; horná časť hrdla zdobená úzkym, dolná širokým plastickým prstencom; v 200 mm, \varnothing ústia 135 mm (tab. II: 16).

6. Esovite profilovaná miska s vodorovne roztvoreným okrajom ústia; hrdlo odsadené od tela, vydutie ostro lomené, dno s omfalom. Miska členená nad dnom tromi horizontálnymi kružnicami; v 75 mm, \varnothing ú 75 mm (tab. II: 13).

Hrob 10 (K). Hrob nedospelého individua (pravdepodobne ženy). Hrobová jama nepravidelného oválneho tvaru o rozmeroch približne 210×130 cm, hĺbka 85 cm, orientácia jamy JJV–SSZ. Hrob vykradnutý, kostrové zvyšky sa našli v sekundárnej polohe. Na pôvodnom mieste v jv časti hrobovej jamy ležala len lebka. Obsah: bronzová sponka (1), zlomok železnej spony (2), bronzový závesok (3), časť železného opaska (4), riečny okruhliak (5), črepy keramiky (6) a kosti z ošipanej (7).

Nálezy:

1. Bronzová sponka s malým bubienkovým lučikom a dlhšou guľovitou pätkou. Päťka a zachycovač zdobené jemnými priečnymi ryhami. Vinutie tvorí 8 závitov s vonkajšou tetivou; d spony 30 mm (obr. 7: 9; tab. III: 8).

2. Bronzový profilovaný kužeľovitý závesok, opatrený na jednom konci otvorom na zavesenie; d 16 mm (obr. 7: 21; tab. III: 9).

3. Zlomok železnej spony nezreteľnej konštrukcie s guľovitou pätkou a vinutím väčšieho priemeru – 26 mm (tab. III: 4, 5).

4. Širší plochý relazový fragment železného opaska; d 66 mm, š 26 mm.

5. Riečny okruhliak (neopracovaný).

6. Veľká flašovitá nádoba s baňatým telom, vysokým úzkym kužeľovitým hrdlom a lievikovite roztvoreným ústím; okraj ústia vodorovne rozovretý. Horná a dolná časť hrdla zdobená plastickými pásikmi; dno odsadené od tela nádoby; v 380 mm, \varnothing ú 170 mm (tab. III: 17).

7. Kostí asi z jednoročnej ošipanej.

Hrob 11 (K). Vykradnutý hrob dospelého individua, pravdepodobne ženy. Hrobová jama 180×150 cm, hĺbka 130 cm, orientácia JJV–SSZ. Obsah: črepy nádoby (1), zlomky železnej spony (2), železná zápona (3), zlomok neurčitého železného predmetu (4) a zuby z ošipanej (5).

Nálezy:

1. Časť esovite profilovanej misky tmavohnedej farby, vyhotovenej na kruhu.

2. Zlomky železnej spony s veľkou guľovitou pätkou a krátkym oblúkovitým lučikom; vinutie väčšieho priemeru – 24 mm (obr. 6: 4; tab. V: 3, 5).

3. Železná hákovitá zápona z opaska, s terčovite roztepaným koncom a zachovanými zvyškami nitu; d 71 mm, š 18 mm (tab. V: 7).

4. Zlomok železného žliabkovitého kovania ohnutého do pravého uhla; d ramien 2 cm.

5. Voľné stoličky ošipanej.

Hrob 12 (K). Vykradnutý hrob mladého individua, pravdepodobne ženy. Hrobová jama 210×80 cm, hĺbka 105 cm, orientácia JJV–SSZ. Z obsahu sa zachovali len dva zlomky železnej tyčinky z náramku; d fragmentov 55 mm, hr 4 mm (tab. V: 1).

Hrob 13 (Z). Hrobová jama obdĺžnikového tvaru ako pri kostrových hroboch, avšak menších rozmerov – 184×137 cm, hĺbka 70 cm, orientácia jamy JJZ–SSV. Výplň tvoril tmavý humusovitý zásyp, ktorým sa jama zreteľne odlišovala od okolitého piesočného terénu. V zásype sa našlo väčšie množstvo uhľikov a črepov keramiky, na ktorých bolo badať druhotné prepálenie. Nedohorené ľudské kostičky boli sústredené väčšinou pod črepmi vázy približne v strede hrobovej jamy, oproti tomu milodary boli rozptýlené takmer po celom dne hrobovej jamy; tvorili ich: železný krúžok z opaska (1, 2), nity so zdobenou hlavicou (3), menšie nezdobené nitové hlavice (4, 5), železný kliniec (6), masívny železný nit (7), železná kramlíčka (8), kostená zdobená rúčka (9), bronzová guľôčka z pätky spony (10), železný krúžok (11), časť reťazky pravdepodobne z refazového opaska (12), váza (13), črepy misky (14) a črepy z ďalšej nádoby (15).

Nálezy:

1. Dva železný krúžky z opaska, na jednej strane ploché, na druhej vypuklé, na okraji lemované kružnicou; \varnothing 42 mm (tab. V: 2).

2. Železný krúžok kruhovitého prierezu, pravdepodobne tiež z opaska; \varnothing 39 mm, hr 8 mm (tab. V: 11).

3. Štyri železný nity s polguľovitými hlavicami a valcovitými kĺčkami. Povrch troch hlavíc má zreteľnú špirálovitú výzdobu, štvrtá hlavica bola pravdepodobne zdobená, má povrch značne narušený hrdzou; \varnothing hlavíc 16 mm, d zachovaných krčkov 4–7 mm, hr 4 mm (tab. V: 13).

4. Časť železného nitu; zachoval sa kĺčok valcovitého prierezu s prinitovanou plochou kruhovitou podložkou; d zachovanej časti kĺčka 14 mm, \varnothing podložky 20 mm (tab. V: 12).

5. Zvyšky troch malých nitov; d 6–10 mm, \varnothing 9–10 mm.

6. Tri železný kliniec s polguľovitými hlavicami a štvorhrannými trňmi; jeden neúplný so zahnutým hrotom, d dvoch zachovaných 32 mm, ohnutého 18 mm (tab. V: 15).

7. *Železný masivný nit* s dvojitou polguľovitou hlavickou a s krátkym kličkom, ukončeným nanitovanou kruhovitou podložkou; celková d 36 mm, d klička medzi hlavicami 8 mm, Ø hlavíc 24 a 16 mm (tab. V: 10).

8. *Železná dobre zachovalá kramlíčka* s oválnou doštičkou a zahnutými hrotmi; d 38 mm, š 7 mm, hr zovretého, pravdepodobne dreveného predmetu medzi hrotmi 6 mm (tab. V: 6).

9. *Zlomok kostenej rúčky z noža*, zdobenej na povrchu rytými poloblúčkami; d zachovanej časti 39 mm, maximálna š 19 mm (tab. V: 4).

10. *Malá bronzová guľôčka z pätky spony*; Ø 7–9 mm, š pásika 7 mm, hr 1–2 mm.

11. *Otvorený krúžok z plochého pášikového železa*; Ø 7–9 mm, š pásika 7 mm, hr 1–2 mm.

12. *Časť železnej retiazky* (pravdepodobne z opaska) z okrúhlych ohniviek; Ø ohnivé 12 mm, hr 7 mm (tab. V: 9).

13. *Veľká flašovitá nádoba* s dvojkónickým telom, širokým kuželovitým hrdlom a lievikovite roztvoreným ústím. Okraj ústia vodorovne vyťahnutý a zosilnený, dno odsadené, horná časť hrdla členená úzkym vývalkom, dolná dvoma rebrovitými prstencami, vzdialenými od seba 30 mm, vydutie tromi jemnými obvodovými kružnicami; v 330 mm, Ø ú 225 mm (tab. V: 20).

14. *Črepy misky* (miska je nerekonštruovateľná).

15. *Druhotne prepálený črepový materiál* nerekonštruovateľnej nádoby, vyhotovenej na kruhu.

Hrob 14 (K). Podľa antropologického určenia hrob muža a dieťaťa. Hrobová jama pravidelného obdĺžnikového tvaru, rozmerov približne 180×270 cm. Zásyp tvoril ako obvykle humus premiešaný s pieskom. Orientácia hrobovej jamy JJV–SSZ. Hrob bol vykradnutý, preto sa jeho obsah našiel v sekundárnej polohe. Kostrové zvyšky boli rozhádzané a len ľavý femur a tibiá sa zachovali v pôvodnej polohe. Lebka sa nezachovala. Obsah hrobu tvorili črepy dvoch nádob, rozhádzané po celej ploche dna hrobovej jamy (1, 2), zlomky železnej spony (3), železná skoba (4), zlomky železnej retiazky z opaska (5) a ďalšie zlomky železných neurčitých predmetov (6) a kosti z ošipanej (7).

Nálezy:

1. *Menšia flašovitá nádoba* so širokým hrdlom a rozovretým ústím; horná i dolná časť hrdla členená plastickými prstencami; v 250 mm, Ø ú 165 mm (tab. V: 19).

2. *Časť väčšej flašovitej nádoby* sivej farby (tab. V: 17).

3. *Zlomok železnej spony* s veľkou guľovitou pätkou. Zachovalo sa vinutie z ôsmich závitov a masívna guľôčka – Ø 21 mm (tab. V: 8).

4. *Železná skoba* z plochej tyčinky, so zahnutým koncom; d 42 mm, š 9 mm.

5. *Zlomky železného opaska* z osmičkovitých prekrútených ohniviek; hr ohniviek asi 6 mm (tab. V: 14).

6. *Zlomky neurčitých železných predmetov.*

7. *Kosti z ošipanej (Sus scrofa L.).*

Hrob 15 (K). Hrob nedospelého individua neurčeného pohlavia. Hrobová jama 210×95 cm, ku dnu rozšírená do rozmerov 240×155 cm, hĺbka 145 cm, orientácia JV–SZ. Kostrové zvyšky boli značne strávené pôdou, preto sa zachovali len v malých zlomkoch. Obsah hrobu tvorili časti železnej retiazky (1), na článkoch prstov boli dva bronzové prstene (2, 3), ďalej bronzová retiazka (4) a zlomky železnej spony (5).

Nálezy:

1. *Zlomky železného retiazového opaska* z voľne zovretých

okrúhlych ohniviek, so zvyškami tkaniva. V krúžku jednej časti zachovala sa železná hákovitá zápona. Jedna časť refaze má osmičkovite prekrútené ohnivé; d fragmentov 42, 57, 23, 42, 30 a 31 mm, d zápony 68 mm (tab. V: 18).

2. *Bronzový prsteň* kruhovitého prierezu, ohnutý do tvaru písmena V; hr drôtu 1,5 mm (tab. V: 16).

3. *Bronzový prsteň* zo špirálovite stočeného drôtu (celkom 2 závit); Ø prsteňa 18 mm (tab. V: 16).

4. *Jemná bronzová retiazka z nákrčníka*, z voľne zovretých oválnych ohniviek; d ohniviek 2 mm.

5. *Zlomky dlhšej železnej spony*, pravdepodobne spojenej konštrukcie. Zachovala sa časť lučika a pätká s guľôčkou.

Hrob 16 (K). Hrob muža neurčitého veku. Hrobová jama 245×120 cm, so zaoblenými rohmi, ku dnu zúžená na rozmer 195×70 cm, hĺbka 135 cm. Zúženie hrobovej jamy zistené od 100 cm hĺbšie. Orientácia JJV–SSZ. Hrob bol porušený vykradnutím. Kostrové zvyšky boli rozhádzané po celej ploche dna hrobu, lebka v JJV časti hrobu, čo svedčí o obvyklej orientácii hlavou na JJV. Medzi ľudskými kosťami boli kosti z ošipanej (1), pri kostiach ruky strieborný krúžok – prsteň (2) a v ssz časti hrobovej jamy črepy vázy (3).

Nálezy:

1. *Rôzne kosti z ošipanej (Sus scrofa L.)*

2. *Strieborný ohnutý prsteň* z drôtu hrubého 2 mm; Ø prsteňa asi 25 mm.

3. *Malá dvojkónická vázička* s ostro lomeným vydutím, vyšším kuželovitým hrdlom a lievikovite roztvoreným ústím. Horná časť hrdla zovretá jemným plastickým pášikom, dolná oddelená od vydutia hĺbšou rytou horizontálnou kružnicou; dno je oddelené od tela nádoby plytkou ryhou; v 115 mm, Ø ú 105 mm (tab. VI: 17).

Hrob 17 (K). Hrob dospelé ženy. Hrobová jama 260×125 cm, hĺbka 110 cm, orientácia JJV–SSZ. Hrob bol porušený vykradnutím, o čom svedčí oválna šachtovitá vyhlbenina v južnej časti hrobovej jamy. Kostrové zvyšky boli porušené, preto sa nachádzali v širšej vrstve (70 až 110 cm hlboko). Pri nich sa našli aj zvieracie kosti. Obsah hrobu: dva bronzové ihlovité závesky (1), železná zápona (2), železný krúžok (3), zlomky železného náramku (4), bronzová a železná spona (5, 6), železný uzavretý krúžok (7), železné zlomky z neurčitých predmetov (8), črepy misky (9), váza (10) a kosti z ošipanej.

Nálezy:

1. *Tri bronzové ploché ihlovité závesky*, jeden bikónického a dva klinovitého tvaru. Všetky sú kosoštvorcového prierezu, na jednom konci majú kruhovitý závesný otvor, na druhom malú guľôčku. Pod závesným otvorom je výzdoba z piatich jemných vývalkov, nad guľôčkou výzdoba z hlbšej ryhy; d 56 a 57 mm, hr 2–3 mm (obr. 7: 24–26; tab. VI: 13–15).

2. *Železná hákovitá zápona* polkruhovitého prierezu, na jednom konci má uzlovitý prsteneč; časť chýba; d zápony 108 mm (tab. VI: 7).

3. *Železný uzavretý krúžok z opasku*; Ø 31 mm, hr 7 mm (tab. VI: 5).

4. *Zlomky železného tyčinkového náramku*; hr tyčinky 5 mm.

5. *Malá bronzová sponka* s dvoma guľôčkami na pätké; guľôčky sú zdobené šikmými jemnými ryhami, guľôčka na konci pätky obopína povrch lučika. Vinutie zo šiestich závitov s vonkajšou tetivou; d spony 31 mm (obr. 7: 17; tab. VI: 12).

6. *Zlomky asi dvoch železných spôn* s guľovitými pätkami a vinutím menšieho priemeru s vonkajšou tetivou.

7. Lahký železný uzavretý krúžok kruhovitého prierezu; Ø 30 mm, hr 4–5 mm (tab. VI: 6).

8. Časť železného pásika pravdepodobne z opaska; d 44 mm. Okrem toho ďalšie neurčiteľné železné zlomky.

9. Črepy esovite profilovanej misky (je nerekonštruovateľná).

10. Tuhová súdkovitá vázička s ovaleným okrajom a plastickým pásikom na hrdle. Steny nádoby sú zvisle ryhované a členené štyrmi vľesťnými horizontálnymi pásikmi; v 85 mm, Ø ú 135 mm (tab. VI: 18).

Hrob 18 (K). Hrob nedospelého neurčeného jedinca, porušený pri ťažbe piesku. Hrobová jama nezreteľných obryssov, približne 130×60 cm, hlboká 60 cm, orientovaná JJV–SSZ. Kostí boli zväčša strávené pôdou, zachovali sa len zlomky lebky, horných a dolných končatín. Orientácia kostry podľa uloženia lebky na JJV. Obsah: zlomky bronzového náramku (1) a zlomky menšej železnej spony (2).

Nálezy:

1. Zlomky dutého bronzového náramku s bradavkovitou výzdobou na povrchu; okrem iných zachovala sa koncová časť s otvorom na uzavretie; d 30 mm (tab. VI: 10).

2. Zlomky železnej spony s guľovitou pätkou, pravdepodobne duchcovskej konštrukcie (tab. VI: 11).

Hrob 19 (K). Pravdepodobne hrob ženy. Hrobová jama 200×120 cm, pri dne zúžená na 165×90 cm, hĺbka 125 cm, orientácia JV–SZ. Hrob bol vykradnutý. Kostrové zvyšky boli rozhádzané. Zachovala sa časť lebky, zlomky dlhých kostí, mandibula a zlomky rebier. Pri ľudských kostiach boli aj kosti z ošípanej. V pôvodnej polohe bola len časť lebky. Z obsahu ostali črepy dvoch misiek (1, 2), uložené pri lebke, zlomky asi dvoch železných spôn (3, 4), časť železnej zápony (5) a dva zlomky jantárového krúžku (6).

Nálezy:

1. Esovite profilovaná miska čiernej farby s omfalickým dnom, nad dnom zdobená dvoma leštenými pásikmi; v 100 mm, Ø ú 255 mm (tab. VI: 19).

2. Menšia kónická miska šedočiernej farby s nízkym nazačeným hrdlom, roztvoreným ústím a ovaleným okrajom. Od vydutia ku dnu zdobená tromi horizontálnymi leštenými pásikmi širokými 5 mm. Rovnaká výzdoba je aj na vnútornej strane misky; v 63 mm, Ø ú 155 mm (tab. VI: 16).

3. Zlomky dlhšej železnej spony nezreteľnej konštrukcie. Zachovala sa časť lučička, ihly a vinutia.

4. Zlomky železnej spony s guľovitou pätkou. Konštrukcia nezreteľná.

5. Fragmenty plochej železnej zápony z opaska; d 60 mm, š 10 mm (tab. VI: 9).

6. Dva zlomky jantárového krúžku kosoštvorcového prierezu; d zlomku 18 mm, š 7 mm.

Hrob 20 (K). Hrobová jama 210×80 cm, hĺbka 65 cm, orientácia jamy JV–SZ. Na dne hrobu bola neporušená kostra nedospelého jedinca v polohe naznak, lebka prevrátená na ľavú spánkovú kosť. Kostí boli zle zachované, značne strávené pôdou. Orientácia kostry hlavou na JV. Obsah hrobu tvorili len dva bronzové nánožníky (1, 2).

Nálezy:

1. Liaty bronzový kruh s pečatidlovými koncami, ohnutými cez seba, na povrchu zdobený jemnými vývalkami; Ø 52 mm, hr tyčinky 3–4 mm (tab. VI: 4).

2. Liaty bronzový kruh rovnakého druhu a veľkosti ako predchádzajúci (tab. VI: 1).

Hrob 21 (K). Chudobný kostrový hrob nekeltského charakteru. Obrisy hrobovej jamy sa nezistili, pretože zásyp

tvoril čistý piesok. Nezvykle plytko (v hĺbke 35 cm od povrchu) bola odkrytá kostra v polohe naznak s kosťami z väčšej časti strávenými pôdou. Zachovali sa časti lebky, niekoľko kostí rebier, zlomky panvových kostí a kostí dolných končatín. Orientácia hlavou na JZ. Obsah hrobu tvorili len dva hlinené prasleny (1, 2); našli sa pri lebke.

Nálezy:

1. Hlinený praslen dvojkonického tvaru, šedočiernej farby, s otvorom v strede; v 27 mm, Ø 51 mm, Ø otvoru 10 mm (tab. VI: 2).

2. Plochý hlinený praslen kruhovitého tvaru, šedočiernej farby, zhotovený z hrubého črepu nádoby robenej v ruke; hr 12 mm, Ø 53 mm, Ø otvoru 6 mm (tab. VI: 3).

Hrob 22 (K). Hrob nedospelého jedinca, pravdepodobne ženy, porušený vykradnutím, s orientáciou hlavy na JV; zvyšky kostry boli v druhotnom uložení v hĺbke 105–150 cm. Pri nich sa našli kosti kury domácej. Obsah: miska v črepoch (1), v priestore lebky dve bronzové spony (2, 3), v mieste hrudi tretia bronzová spona (4), na rôznych miestach ďalšie dve bronzové a tri železné spony (5–9), dva bronzové krúžky z opaska z záponou (10), časť železného reťazového opaska (11), jemná bronzová reťazka z náhrdelníka (12), perla (13) a dva bronzové závesky z opaska (14).

Nálezy:

1. Malá miska s prehnutým hrdlom a ostro lomeným vydutím, na spodnej časti hrdla zdobená dvoma horizontálnymi jemnými ryhami; v 58 mm, Ø ú 135 mm (tab. VII: 24).

2. Bronzová bubienková spona, zdobená na povrchu piatimi bradavkami. Voľná päťka členená malou profilovanou guľôčkou, zachycovač jemnými priečnymi vrúbkami. Vinutie tvorí šesť závitov s vonkajšou tetivou; d 40 mm (obr. 7: 15; tab. VIII: 2).

3. Bronzová bubienková spona rovnakého druhu a veľkosti ako predchádzajúca (tab. VII: 3).

4. Bronzová spona s oblúkovitým lučikom a väčšou voľnou guľovitou pätkou; vinutie tvorí šesť závitov s vonkajšou tetivou; d 34 mm (obr. 7: 12; tab. VII: 4).

5. Bronzová spona s voľnou guľovitou pätkou, zdobenou ryhovaním; vinutie pozostáva zo šiestich závitov (s vonkajšou tetivou?); d 28 mm (obr. 7: 14; tab. VII: 7).

6. Bronzová spona podobná predchádzajúcej (tab. VII: 6).

7. Väčšia železná spona, pravdepodobne s voľnou pätkou. Zachovalo sa vinutie o dvoch závitoch s vonkajšou tetivou, vysoký oblúkovitý lučik, ihla a časť zachycovača. K spone patrí nepochybne v hrobe osobitne nájdená odlomená päťka s malou guľôčkou s rozšíreným koncom, ktorý čiastočne obojpal povrch lučička; d zachovanej časti 78 mm, Ø vinutia 26 mm (obr. 6: 2; tab. VII: 1).

8. Železná spona rovnakého druhu ako predchádzajúca; zachovalo sa vinutie a časť ihly; Ø vinutia 22 mm (obr. 6: 3; tab. VII: 5).

9. Zlomky menšej železnej spony, pravdepodobne spojenej konštrukcie. Zachoval sa krátky oblúkovitý lučik z častí vinutia a ďalšie drobné zlomky. Na povrchu lučička badať stopy pripojenia pätky; d fragmentu 33 mm.

10. Dva bronzové krúžky z opaska, šošovkovitého prierezu, Ø 20 mm, hr 2 mm. Jeden je voľný a druhý zapnutý do hákovitej zápony tvaru štylizovanej konskej hlavičky s očkami zdôraznenými bielou pastóznou hmotou (obr. 7: 23; tab. VII: 11).

11. Časti železného opaska (reťaze) z dvoch prameňov okrúhlych ohniviek spojovaných bronzovými liatymi medzičlánkami (tab. VII: 10, 14, 15).

12. Jemná bronzová retiazka z náhrdelníka z oválnych, voľne zovretých ohníviok (tab. VII: 12, 13).

13. Biela kotúčovitá pastózna perla; \varnothing 7 mm, hr 3 mm, \varnothing otvoru 3 mm.

14. Dva bronzové dvojkónické závesky z opaska, zdobené v strednej zosilnenej časti plastickým esovitým motívom so štyrmi pastóznymi vložkami; d 26 a 25 mm (obr. 7: 16; tab. VII: 18, 19).

H r o b 23 (K). Hrob muža neurčeného veku. Hrobová jama 250×115 cm, hĺbka 105 cm, orientácia JJV—SSZ. Vykradnutý hrob s porušenou kostrou, orientovanou hlavou na JJV. V hrobe boli kosti z hovädzieho dobytká. Inventár: zlomky železných spôn (1, 2), železného náramku (3), zlomok pazúrka, pravdepodobne zo záspy hrobu (4), miska v črepoch (5) a polguľovitý hlinený predmet neurčeného účelu z hlíny premiešanej so zrnkami piesku; \varnothing 42 mm (tab. VII: 22).

Nálezy:

1. Zlomky železnej spony nezreteľnej konštrukcie. Zachovala sa časť vinutia (\varnothing 17 mm), časť lučíka a pätky s malou guľôčkou.

2. Pätká a časť ihly dlhej železnej spony s masívnou guľôčkou na pätky, pravdepodobne spojenej konštrukcie; d zachovanej časti 105 mm (tab. VII: 9).

3. Zlomky plechového železného náramku so žliabkom na vnútornej strane; \varnothing 105—115 mm, š 9 mm, hr 5—6 mm.

4. Zlomok pazúrka, d 27 mm.

5. Väčšia esovité profilovaná miska hnedej farby, nerekonštruovateľná; \varnothing ú ca 25 cm.

H r o b 24 (K). Hrob nedospelého muža. Hrobová jama porušená vykradnutím, približné rozmery: 225×90 cm, hĺbka 130 cm, orientácia JJV—SSZ. Kostrové zvyšky boli v rôznej hĺbke hrobu počnúc od 55 cm hĺbky od povrchu, pri nich kosti z ošipanej. Obsah: zlomky železných spôn (1, 2), železného meča a pošvy (3), železného opaska (4), železného bodca z kopije (5), železná listovitá kopija (6), železné nity (7), zlomok neurčeného železného predmetu (8) a črepy misky (9).

Nálezy:

1. Zlomky veľkej železnej spony; zachovala sa časť lučíka a veľkej diskovitej pätky.

2. Guľovitá pätká menšej železnej spony a zlomky vinutia — \varnothing 17 mm (tab. VII: 8).

3. Zlomky železnej pošvy meča, členenej pozdĺžnym stredovým rebrom, s časťou závesného uška; š 55 mm (tab. VII: 16, 17).

4. Časť železného relaxového závesu meča z dlhších prekrútených ohníviok, na jednom konci má malé a na druhom veľké kruhové oko; \varnothing ôk 3 a 6 cm, d závesu 135 mm (tab. VII: 23).

5. Železný kuželovitý bodca z rúčky kopije, s ihlancovitým trňom; d 14 cm (tab. VII: 20).

6. Železná listovitá kopija s krátkou tuľajkou a dlhým listom; celková d 45 cm, d tuľajky 7 cm, maximálna š listu 7 cm (tab. VII: 26).

7. Dve železné hlavice nitov; \varnothing 15—17 mm.

8. Zlomok pásikového železa na nezistený účel, d 4 cm, š 8 mm.

9. Črepy neurčenej nádoby vyhotovenej na kruhu (je nerekonštruovateľná).

H r o b 25 (K). Vykradnutý hrob dospelého jedinca, pravdepodobne muža. Hrobová jama 200×140 cm, hĺbka 150 cm, orientácia JJV—SSZ. Kostrové zvyšky boli porušené, zacho-

vali sa kosti dolných končatín, zlomky rebier, kľúčna kosť a niekoľko článkov prstov. Obsah: železná spona (1) a čeľusť z ošipanej.

Nálezy:

1. Dlhšia železná spona spojenej konštrukcie, s mierne klenutým lučíkom, vinutie o dvoch závitoch s vnútornou tetivou; d spony 97 mm, \varnothing vinutia 11 mm (obr. 6: 7; tab. VIII: 2).

H r o b 26 (K). Hrob starého muža s kostrou v mierne skrčenej polohe na pravom boku (tab. XV: 2). Hrobová jama 185×180 cm, hĺbka 70 cm, orientácia JV—SZ, hlava na JV. Obsah: zlomky železnej spony pri ľavej ramennej kosti (1) a kameň pri pravom lakti (2).

Nálezy:

1. Zlomky väčšej železnej spony neurčenej konštrukcie. Zachoval sa lučík, časť vinutia a pätká s malou guľôčkou.

2. Odštep z ryolitového druidla na obilie.

H r o b 27 (K). Hrob dospeléj ženy s pomerne bohatým inventárom; bol vykradnutý. Priestorná hrobová jama 230×140 cm, hĺboká 140 cm, orientovaná JJV—SSZ. Kostra bola porušená, preto jej orientácia je nezistiteľná. Obsah: v južnej časti hrobovej jamy skupina piatich nádob (1—5), na rôznych miestach hrobu zlomky dvoch železných spôn (6, 7), fragmenty železného relaxového opaska (8), zlomky železného náramku (9), dva bronzové (10, 11) a dva železné krúžky pravdepodobne z opaska (12—13), jemná bronzová retiazka z náhrdelníka (14) a železné zlomky z neurčených predmetov (15). V hrobe boli kosti z ošipanej.

Nálezy:

1. Veľká baňatá váza s vajcovitým telom a nízkym širokým hrdlom. Na hrdle členená jemným vývalkom, v hornej časti vydutia širokým pásikom; v 35 cm, \varnothing ú 20 cm (tab. VIII: 15).

2. Flašovitá nádoba so širším kuželovitým hrdlom a vodorovne vyťahnutým ústím. Horná a dolná časť hrdla členená plastickými prstencami, vydutie dvoma horizontálnymi kružnicami, dno odsadené; v 19 cm, \varnothing ú 13 cm (tab. VIII: 14).

3. Menšia vázička s nízkym splošteným šošovkovitým telom a vysokým valcovitým zosilneným okrajom ústia; na lome vydutia členená hlbším horizontálnym žliabkom, omfalické dno zdobené tromi kružnicami; v 128 mm, \varnothing ú 114 mm (tab. VIII: 13).

4. Esovité profilovaná miska, zdobená na hrdle plytkým horizontálnym žliabkom; dno s omfalom, na vnútornej strane zdobené dvoma kružnicami a štyrmi trojicami kolkovaných krúžkov, symetricky rozložených po obvode; v 6 cm, \varnothing ú 21 cm (tab. VIII: 12).

5. Črepový materiál z menšej nádoby (je nerekonštruovateľná).

6. Zlomky železnej spony s voľnou pätkou. Zachovalo sa vinutie o troch závitoch a zlomky pätky s časťou lučíka (tab. VIII: 10, 11).

7. Vinutie železnej spony a časť pätky s malou profilovanou guľôčkou na konci; \varnothing vinutia 24 mm.

8. Časť železného relaxového opaska z kruhovitých ohníviok; d 65 mm, \varnothing ohníviok 12 mm (tab. VIII: 4).

9. Deformovaný železný tyčinkový náramok, značne narušený hrdzou; hr asi 7 mm (tab. VIII: 5).

10. Liaty bronzový krúžok z opaska, šošovkovitého priezru; na vnútornej strane má stopy opotrebovania; \varnothing 25 mm (tab. VIII: 6).

11. Bronzový krúžok podobný predchádzajúcemu, \varnothing 24 mm (tab. VIII: 9).

12. *Železný uzavretý krúžok* z opaska, valcovitého prierezu; \varnothing 50 mm, hr 7 mm (tab. VIII: 1).

13. *Neúplný železný kruh* oválneho prierezu; \varnothing 70 mm (tab. VIII: 3).

14. *Jemná bronzová retiazka* z náhrdelníka z oválnych, voľne zomknutých ohniviek; d ohniviek 4 mm, š 2,5 mm (tab. VIII: 7).

15. *Dva fragmenty pásikového železa* z neurčeného predmetu; d 32 a 20 mm, š 7 mm.

Hrob 28 (K). Hrob dieťaťa v menšej nepravidelnej obdĺnikovej jame rozmerov 165×95 cm, hlbkej 70 cm, orientovanej JJZ-SSV. Kostrové zvyšky boli veľmi zle zachované. Na pôvodnom mieste ostala lebka a zlomky ramennej kosti. Bez nálezov.

Hrob 29 (K). Hrob ženy neurčeného veku. Zásyp tvoril čistý piesok, preto obrysy hrobovej jamy sa nedali zistiť. V hĺbke 70 cm bola kostra, z ktorej sa zachovala dolná časť tela, ramenná kosť, pravá ruka v natiahnutej polohe a ľavá pritiahnutá k panvovej kosti. Lebka a horná časť trupu chýbala. Orientácia kostry hlavou na JV. Bez milodarov.

Hrob 30 (K). Hrob dieťaťa. Hrobová jama mala piesočný násyp, preto jej obrysy nebolo možné zistiť. V hĺbke 110 cm boli uložené kostrové zvyšky, značne strávené pôdou. Orientácia nezistená. Bez nálezov.

Hrob 31 (K). Hrob dieťaťa. Hrobová jama mala tmavú humusovú výplň a zreteľne sa črtala v piesočnatom podlaží. Rozmery: 245×120 cm, hĺbka 70 cm, orientácia SSZ-JJV. Kostra v natiahnutej polohe, značne strávená. Lepšie sa zachovali kosti dolných končatín a časti panvy. Orientácia hlavou na SSZ. Bez nálezov.

Hrob 32 (Ž). Tvorila ho malá oválna jamka 50×25 cm, hĺbka 90 cm. Na dne bola kôpka nedohorených ľudských kostí bez inventára.

Hrob 33 (Ž). Ako predchádzajúci; v malej okrúhlejšej jamke o priemere približne 50 cm, v hĺbke 95 cm boli uložené zvyšky nedohorených ľudských kostí a medzi nimi niektoré predmety inventára: časti dvoch bronzových nánožných kruhov porušené žiarom (1, 2), zlomky retazového opaska (3), železný krúžok (4), železná zápona (5) a tri železné spony (6-8).

Nálezy:

1. *Bronzový osempeklicový nánožný kruh* s prstencom na vnútornej strane, porušený žiarom; jednotlivé misky boli vyplnené prepálenou hlinou; \varnothing nánožníka 70 mm, \varnothing pekličiek 35 mm, v 22 mm (tab. IX: 2).

2. *Žiarom porušený bronzový neúplný nánožný kruh*, podobný predchádzajúcemu (tab. IX: 3, 4).

3. *Zlomky železného retazového opaska* z osmičkovitých ohniviek; d jednotlivých častí 7, 2 a 1 cm (tab. IX: 1).

4. *Železná hákovitá zápona* kruhovitého prierezu, časť chýba; d zachovanej časti 48 mm, hr 24 mm (tab. IX: 5).

5. *Železný krúžok z opaska*, \varnothing 24 mm.

6. *Väčšia železná spona* spojenej konštrukcie, s dlhším oblúkovitým lučikom a pätkou členenou malou guľôčkou. Časť vinutia chýba; d spony asi 90 mm, \varnothing vinutia 12 mm (tab. IX: 6).

7. *Malá železná spona* spojenej konštrukcie, s krátkym oblúkovitým lučikom. Vinutie tvoria dva závit s podvinutou tetivou; d 20 mm (tab. IX: 13, 14).

8. *Malá železná spona* spojenej konštrukcie, podobná predchádzajúcej; d 20 mm.

Hrob 34 (Ž). Hrobová jama obdĺnikového tvaru ako pri kostrových hroboch, ale menších rozmerov — 90×65 cm,

hlboká 120 cm, orientovaná JJV-SSZ. Tmavý humusovitý zásyp ohraničoval hrobovú jamu v piesočnatom podlaží veľmi zreteľne. V strednej časti hrobu bola uložená váza (1), pri nej na kôpke nedohorené ľudské kosti, neporušený lignitový a bronzový náramok (2, 3), tri bronzové spony (4-6), medzi zvyškami nedohorených kostí ďalšie dve bronzové a dve železné spony (7-10), zlomky bronzového náramku (11), neďaleko kôpky kostí a predmetov ľavá kosť stehnová z ošipanej.

Nálezy:

1. *Malá miska* s prehnutým hrdlom a širokým omfalickým dnom, na hrdle zdobená dvoma horizontálnymi kružnicami; v 52 mm, \varnothing ú 112 mm (tab. VII: 25).

2. *Lignitový náramok* šošovkovitého prierezu; \varnothing 53 mm (tab. IX: 17).

3. *Bronzový plechový náramok*, členený na povrchu bradavkovitými pupčekmi; \varnothing 58 mm (tab. IX: 16).

4. *Bronzová spona* s malou voľnou guľovitou pätkou. Guľôčka pätky zdobená krížom idúcimi ryhami. Vinutie tvoria štyri závit s vonkajšou tetivou; d 38 mm. (Obr. 7: 6; tab. IX: 8).

5. *Bronzová spona* podobná predchádzajúcej; d 40 mm (tab. IX: 9).

6. *Bronzová drôtená spona* s oblúkovitým lučikom a pätkou zdobenou obdĺnikovou doštičkou. Doštička je členená na povrchu dvoma uhlopriečnymi ryhami. Koniec pätky je roztepaný a obopnutý okolo lučika; vinutie tvorí 6 závitov s vonkajšou tetivou; d spony 38 mm (obr. 7: 7; tab. IX: 7).

7. *Bronzová spona* podobná predchádzajúcej, vinutie tvorí 5 závitov s vonkajšou tetivou; d 38 mm (tab. IX: 10).

8. *Bronzová spona* spojenej konštrukcie s pretiahnutým oblúkovitým lučikom; päťka členená malou profilovanou guľôčkou, vinutie tvoria 4 závit s podvinutou tetivou; d 39 mm (obr. 7: 8; tab. IX: 11).

9. *Zlomky železnej spony* s rovným lučikom, na ktorom sú navlečené dva guľovité korálky svetložltej farby, jeden je girlandovite zdobený; d neúplnej spony 40 mm (obr. 6: 11).

10. *Zlomky železnej spony* rovnakého druhu ako predchádzajúca, korálky sa nezachovali; d 48 mm (obr. 6: 12; tab. IX: 12).

11. *Zlomky dutého bronzového náramku*, zdobeného bradavkovitým ornamentom.

Hrob 35 (K). Hrob dieťaťa v hrobovej jame 140×95 cm, ku dnu sa zužujúcej na rozmery 105×60 cm, hĺbka 70 cm, orientácia JJV-SSZ, hlava na JJV. Kostí zväčša strávené pôdou. Obsah: pri nohách miska (1) a v nej malá nádobka hnetená v ruke (2).

Nálezy:

1. *Kónická miska* s dovnútra zatiahnutým ovalným okrajom ústia; dno rovné, povrch farby sivej až čiernej, steny drsné pórovité; vyrobená zo zmesi hlíny a tuhy; v 120 mm, \varnothing ú 215 mm (tab. IX: 22).

2. *Malá, nesúmerná*, v ruke hnetená *nádobka súdkovitého tvaru* s dovnútra zatiahnutým ústím; materiál zrnitý, na zlome čierny, povrch hrboľatý; v 41 mm, \varnothing ú 50 mm (tab. IX: 23).

Hrob 36 (K). Hrob muža — bojovníka nezisteného veku v priestornej hrobovej jame 240×145 cm, hlbkej 145 cm, orientovanej J-S, hlava na J. Hrob bol porušený vykradnutím. Kostrové zvyšky zväčša v druhej polohe. Obsah: železný bodec z rúčky kopije (1), železná štítová puklica (2), železná hákovitá zápona a časti retazového opaska (3), železná kopija (4), zlomky okrajového kovania štítu (5), dve železné spony (6, 7), hlavice šiestich železných nitov

(8), železný klinovitý predmet, pravdepodobne zo štítu (9), váza (10) a kosti z ošipanej.

Nálezy:

1. *Železný kužeľovitý bodec z ruky kopije*, s ihlancovitým trňom; d 127 mm (tab. IX: 18).

2. *Jednodielna železná štítová pásová puklica*, rozložená na tri časti, na koncoch sa zachovali zvyšky nitov, d 220 mm, š 75 mm (tab. IX: 21).

3. *Železná hákovitá zápona z opaska*, s osmičkovite stočeným ohnívkom na konci; d zápony 80 mm (tab. IX: 19).

4. *Železná listovitá kopija* s krátkou kužeľovitou tuľajkou a dlhým listom, členeným po dĺžke rebrom; d kopije 36 cm, d tuľajky 6 cm (tab. IX: 20).

5. *Zlomky železného zliabkovaného okrajového kovania štítu*; d zlomkov 60, 36, 24, 32 a 25 mm, hr 10 mm.

6. *Železná spona* pravdepodobne spojenej konštrukcie, s krátkym oblúkovitým lučikom; vinutie väčšieho priemeru tvorí šesť závitov o \varnothing 16 mm, d spony 42 mm.

7. *Zlomky dlhšej železnej spony*, medzi ktorými je guľovitá päťka dlhá 58 mm; \varnothing guľôčky 14 mm (tab. IX: 15).

8. *Hlavy šiestich železných nitov*, \varnothing 11 mm.

9. *Železný klinovitý fragment*, pravdepodobne zo štítu; d 56 mm, hr 15–16 mm.

10. *Situlovitá váza* s nízkym širokým hrdlom s rozovretým ústím, s maximálnym vydutím v hornej tretine výšky. Dno odsadené hlbším zliabkom. Nad vydutím členená rytou horizontálnou kružnicou, na spodnej časti hrdla tromi kružnicami; v 190 mm, \varnothing ú 175 mm (tab. IX: 24).

H r o b 37 (K). Hrob pravdepodobne muža zrelého veku. Hrobová jama 200×100 cm, hĺbka 65 cm, orientácia SZ—JV, hlava neobvykle orientovaná na SZ. Poloha kostry natiahnutá, lebka na ľavej spánkovej kosti, ruky v lakťoch ohnuté, zložené na pleciah. Bez nálezov. Podľa tejto nálezovej situácie nie je jasné, či ide o keltský hrob.

H r o b 38 (K). Hrob dospeljej ženy. Hrobová jama 180×110 cm, hĺbka 95 cm, orientácia JV—SZ, hlava na JV. Natiahnutá poloha, lebka na pravej spánkovej kosti, ruky pozdĺž tela. Obsah: pri chrbovej kosti železný náramok (1), po pravej strane hrudi bronzová a železná spona (2, 3).

Nálezy:

1. *Železný tyčinkovitý náramok* kruhovitého prierezu, na ňom navlečený bronzový krúžok — *prsteň z drótu*, s koncami ohnutými cez seba; \varnothing náramku 90 mm, \varnothing prsteňa 20 mm (tab. X: 3).

2. *Bronzová spona* s voľnou pätkou, členenou malou profilovanou guľôčkou. Oblúkovitý lučik zdobený na povrchu jemnými vývalkami. Vinutie zo štyroch závitov s vonkajšou tetivou. Ihla a časť pätky odlomená, chýba; d spony 37 mm (tab. X: 6).

3. *Zlomky železnej spony* silne narušenej hrdzou, zachovalo sa vinutie zo štyroch závitov s podvinutou tetivou a ďalšie nerekonštruovateľné časti; \varnothing vinutia asi 10 mm (tab. X: 4).

H r o b 39 (K). Hrob dieťaťa. Zásyp tvoril čistý piesok, preto sa obrysy hrobovej jamy nezistili. V hĺbke 40 cm bola odkrytá kostra v natiahnutej polohe, s orientáciou hlavy na JZ. Lebka bola porušená, ľavá ruka strávená pôdou, pravá v lakti ohnutá a preložená cez hrud. Obsah hrobu tvorili len *črepy nerekonštruovateľnej nádoby*.

H r o b 40 (Z). Obrysy hrobovej jamy sa nezistili. Nedohorené kosti sa našli na kôpke plytko pod ornico. Medzi nimi bola železná spona (1), bronzové náožníky (2, 3), železný opasok (4) a bronzový prsteň (5).

Nálezy:

1. Väčšia *železná spona* spojenej konštrukcie, s dvoma guľôčkami na pätku. Vinutie väčšieho priemeru s podvinutou tetivou. Ihla odlomená, chýba; d spony 130 mm, \varnothing vinutia 11 mm (obr. 6: 13; tab. X: 7).

2. *Sedempuklicový bronzový náožný kruh* s bohatou plastickou výzdobou. Kruh tvoria dve časti spojené ťarnierom, výplň tvorila hlina; \varnothing 75 mm, \varnothing pukličiek 25 mm (tab. X: 1).

3. *Bronzový kruh* podobný predchádzajúcemu (tab. X: 2).

4. *Dve časti železného relaxového opaska*: jedna z osmičkovitých prekrútených ohnívkov, ukončená kruhom a hákovitou záponou, druhú (pravdepodobne záves meča) tvoria dve veľké oká, spojené osmičkovite prekrútenými očkami; d časti 350 a 145 mm, \varnothing ok 50 a 68 mm (tab. X: 5, 10).

5. *Plechový dutý bronzový krúžok — prsteň*, so švom na vnútornej strane, porušený žiarom; \varnothing 23 mm, hr 3 mm (tab. X: 18).

H r o b 41 (K). Hrob dieťaťa, uložený plytko pod ornico v hĺbke 40 cm; hrobová jama 100×50 cm, orientovaná JV—SZ, hlava na JV. Kostrové zvyšky značne strávené pôdou. Z milodarov našiel sa medzi panvovými kosťami plochý *kostený krúžok* (\varnothing 27 mm, hr 3–4 mm, \varnothing otvoru v strede 3 mm; tab. X: 17).

H r o b 42 (K). Hrob dieťaťa s kosťami značne strávenými pôdou. Hrobová jama 170×145 cm, hĺbka 70 cm, orientácia JV—SZ, hlava na JV. Poloha kostry natiahnutá. Bez inventára.

H r o b 43 (Z). Obrysy hrobovej jamy nezistené. V hĺbke 54 cm sa našli nedohorené kosti a pri nich *črepy vázy* vytočenej na kruhu, červenej farby, so širším hrdlom (je nerekonštruovateľná).

H r o b 44 (Z). Obrysy hrobovej jamy sa nezistili. V hĺbke 45 cm sa našlo malé množstvo nedohorených kostí, pri nich črepy keramiky so stopami druhotného prepálenia (1) a zlomky železnej spony (2).

Nálezy:

1. *Črepy väčšej flašovitej nádoby* s plastickým pásikom na hrdle (je nerekonštruovateľná).

2. *Zlomky železnej spony* nezreteľnej konštrukcie, značne narušené hrdzou.

H r o b 45 (K). Hrob dospeljej ženy. Rozmery: 180×70 cm, hĺbka 135 cm, orientácia SZ—JV, hlava na SZ. Poloha natiahnutá, hlava na pravej spánkovej kosti. Obsah: po pravej strane lebky váza (1), na ľavej kľúčnej kosti železná spona (2), pri ľavej strane panvy zlomky ďalších dvoch železných spon (3, 4) a na nohách bronzové kruhy (5).

Nálezy:

1. Malá *dvojkónická váza* so širokým kužeľovitým hrdlom a mierne rozovretým ústím; povrch drsný, zvetraný, farba sivá; v 120 mm, \varnothing ú 120 mm (tab. X: 19).

2. *Zlomok železnej spony* s oblúkovitým lučikom a vinutím zo šiestich závitov (\varnothing 4 mm), zachovaná v zlomkoch, dĺžka nezistená.

3. *Zlomky železnej spony* nezistenej konštrukcie, značne narušené hrdzou.

4. *Zlomok vinutia väčšej železnej spony* a časť ihly.

5. Jeden celý a časť ďalšieho *bronzového plechového náožníka* s perličkovitou výzdobou na povrchu; \varnothing zachovaného kruhu 80–90 mm (tab. X: 11).

H r o b 46 (K). Hrob dospeljej ženy. Obrysy hrobovej jamy sa nezistili. V hĺbke 92 cm ležala kostra v mierne skrčenej polohe na pravom boku, s lebku na ľavej spánkovej

costi, s rukami v laktoch ohnutými a preloženými cez hrud, orientácia hlavy na Z s odchýlením na SZ. Bez nálezov.

Hrob 47 (Ž). Obrisy hrobovej jamy nezistené. Hrob bol čiastočne porušený orbou. Plytko pod orniceu v hĺbke 35 cm našli sa zlomky črepov keramiky v ruke hnetenej, zvyšky nedohorených ľudských kostí a halštatská bronzová ihlica s profilovanou hlavicou (tab. X: 15).

Hrob 47a (K). Hrob nedospelého individua nezisteného pohľavia, porušený pri ťažbe piesku. Obrisy hrobovej jamy črtali sa zreteľne po odkrytí ornice. Rozmery: 115×80 cm, hĺbka 130 cm, orientácia jamy JJV—SSZ. Hrob bol pravdepodobne vykradnutý, preto sa kostrové zvyšky nachádzali zväčša v druhej polohe. Obsah: päť železných spôn (1—5) a zlomky neurčitých železných predmetov (6). Na dolnej čelusti a kostiach dolných končatín sú patinované stopy po ďalších predmetoch z bronzu.

Nálezy:

1. Železná drôtená spona spojenej konštrukcie, s rovným lučíkom a pätkou členenou malou guľôčkou; vinutie tvoria dva závitov s vnútornou tetivou; d spony 55 mm (obr. 6: 9).

2. Železná drôtená spona spojenej konštrukcie, podobná predchádzajúcej, pätku odlomená; d zachovanej časti 52 mm (obr. 6: 10).

3. Železná drôtená spona spojenej konštrukcie, rovnakého druhu ako predchádzajúca; d 60 mm.

4. Neúplná železná drôtená spona spojenej konštrukcie, rovnakého druhu ako predchádzajúca; d fragmentu 55 mm (obr. 6: 8).

5. Zlomky väčšej železnej spony s masívnou guľôčkou na pätku, vinutie tvoria štyri závitov s vnútornou tetivou.

6. Neurčité železné zlomky, značne narušené hrdzou.

Hrob 48 (K). Hrob pravdepodobne ženy neurčeného veku. Rozmery: 195×170 cm, hĺbka 280 cm, orientácia JJV—SSZ, hlava na JJV. Poloha kostí naznačujú, hlava na ľavom ramene. Obsah: pri pravej nohe váza v črepoch (1), pri pravej ruke miska (2) a v nej menšia nádobka (3), na pravom ramene jedna bronzová (4), na ľavom dve železné spony (5, 6), pod dolnou čeľusťou zlomok ďalšej bronzovej sponky (7) a na rukách po jednom bronzovom náramku (8); kosti z ošipanej.

Nálezy:

1. Nízka váza so šošovkovitým telom a širokým vyšším, takmer valcovitým hrdlom, zovretým na spodnej časti masívnym plastickým rebrom; okraj ústia vodorovne vytiahnutý; v 160 mm, Ø ú 203 mm (tab. X: 12).

2. Esovite profilovaná miska čiernej farby, na hrdle členená plytkým žliabkom; okraj vodorovne vytiahnutý, dno s omfalom, v 110 mm, Ø ú 270 mm (tab. XI: 15).

3. Súdkovitá nádobka s ovaleným okrajom, zhotovená na hrnciarstvom kruhu z hlíny premiešanej s tuhou; povrch hladký avšak pórovitý; v 80 mm, Ø ú 107 mm (tab. X: 16).

4. Bronzová sponka s nízkym pretiahnutým lučíkom polkruhovitého prierezu, v strednej časti loďkovite rozšíreným. Vinutie má šesť závitov s vonkajšou tetivou. Ihla a polovica vinutia odlomená; d zachovanej časti 45 mm (obr. 7: 10, 11; tab. X: 14).

5. Zlomky väčšej železnej spony spojenej konštrukcie, pätku členená malým uzlovitým zosilnením; d 150 mm (tab. X: 13).

6. Vinutie menšej železnej spony asi zo štyroch závitov, značne porušené hrdzou.

7. Pätku bronzovej spony s väčšou guľôčkou.

8. Dva bronzové otvorené náramky s pečatidlovými hlavi-

cami, členené výraznými sploštenými vývalkami; Ø 60 mm (tab. X: 8, 9).

Hrob 49 (K). Hrob dospeléj ženy. Rozmery 240×100 cm, hĺbka 180 cm, orientácia SV—JZ, hlava na SV. Poloha naznačujú, hlava pootočená k ľavému ramenu. Obsah: pri ľavej ruke váza v črepoch (1) a na konci pravej ruky zlomky železnej spony (2).

Nálezy:

1. Nerekonštruovateľný črepový materiál z väčšej vázy.

2. Zlomky železnej spony nezreteľnej konštrukcie; zachovala sa z nej guľovitá pätku, niekoľko zlomkov vinutia a neúplný lučík (tab. XI: 5).

Hrob 50 (Ž). Nachádzal sa v menšej oválnej jamke priemeru 55 cm, v hĺbke 135 cm od povrchu (tab. XV: 3). Obsah tvorili zvyšky nedohorených kostí uložených na zemi; v nich sa našiel bronzový krúžok (1), pri kôpke kostí črepy dvoch nádob (2, 3) v jednej ďalšie zvyšky nedohorených kostí premiešaných s popolom a bronzový náramok (4).

Nálezy:

1. Bronzový krúžok dvakrát špirálovite stočený, kosoštvorcového prierezu, s koncami rovno odseknutými; Ø 27 mm, hr drôtu 3 mm (tab. XI: 6).

2. Menšia flašovitá nádoba s baňatým telom a širokým prehnutým hrdlom a okrajom ústia von vytiahnutým; hrdlo je oddelené od tela nádoby širším prstencom; v 115 mm, Ø ú 118 mm (tab. XI: 16).

3. Menšia vázička dvojkónického tela s prehnutým hrdlom a lievikovitým ústím; v 90 mm, Ø ú 80 mm (tab. XI: 13).

4. Otvorený bronzový tyčinkovitý náramok kruhovitého prierezu, zachovaný v dvoch zlomkoch; Ø 45 mm, hr tyčinky 4 mm (tab. XI: 7).

Hrob 51 (Ž). Nachádzal sa neďaleko hrobu 50. Nedohorené zvyšky kostí boli uložené v malej vázičke (1) z krehkého drobného materiálu, časť kostí bola rozsypaná i v okolí vázičky. Nádobka s kosťami bola prikrýta črepmi (2), na ktorých bolo badať stopy druhotného prepálenia. Hĺbka hrobu 125 cm.

Nálezy:

1. Črepy menšej vázy čiernej farby s hnedým lomom. Váza je nerekonštruovateľná.

2. Črepy esovite profilovanej misky; je nerekonštruovateľná (tab. XI: 17).

Hrob 52 (Ž). Jama oválneho tvaru 80×60 cm, hĺbka 110 cm od povrchu (tab. XV: 4). Na dne bola uložená váza (1), pri nej dve železné spony (2, 3), časti železného opaska (4), väčší železný kruh (5), dva menšie železné kruhy (6, 7) a jeden bronzový krúžok (8). Nedohorené ľudské kosti boli rozhádzané po celom dne hrobovej jamy aj pod dnom vázy. Spolu s kosťami našli sa ďalšie zlomky keramiky. Medzi zlomkami keramikových črepov a nedohorených kostí nachádzali sa ďalej: dva bronzové náramky (9, 10), časti osemprvkového nánožníka (11) a bronzová retiazka s náhrdelníka so zliatkom skleneného privesku modrej farby (12).

Nálezy:

1. Váza s dvojkónickým telom s maximálnym vyutitím v hornej polovici, s širším nízkym hrdlom a rozovretým ústím. Na vyutití a na spodnej časti hrdla zdobená dvoma plytkými horizontálnymi kružnicami. Dno oddelené od tela nádoby plytkým žliabkom; v 115 mm, Ø ú 113 mm (tab. XI: 18).

2. Veľká železná drôtená spona spojenej konštrukcie, s obľukovitým lučíkom a pätkou členenou trojitým uzlikovitým zosilnením; vinutie tvoria štyri závitov s vonkajšou tetivou; d 170 mm, vinutia 20 mm (obr. 6: 5; tab. XI: 1).

3. Zlomky železnej spony pravdepodobne s voľnou pätkou, zachoval sa lučik, ihla a časť vinutia — \varnothing 20 mm (tab. XI: 10).

4. Časti železného retazového opaska z dlhých prekrútených ohniviek, na dvoch zlomkoch refaze sú kruhové oká; d jednotlivých častí retaze 40 a 50 mm, \varnothing ok 30 mm (tab. XI: 12).

5. Zlomky železného kruhu, \varnothing 84 mm, hr drôtu 6 mm.

6. Plochý železný krúžok z opaska, \varnothing 35 mm (tab. XI: 11).

7. Malý železný krúžok z opaska, \varnothing 22 mm (tab. XI: 9).

8. Otvorený bronzový krúžok s odseknutými koncami, \varnothing 16 mm, hr drôtu 1 mm (tab. XI: 2).

9. Zlomky dutého bronzového náramku zdobeného na povrchu bradavkovitou výzdobou (tab. XI: 3).

10. Liaty bronzový náramok, zdobený na povrchu bohatou plastickou výzdobou z troch skupín bradavkovitých pupčiek cikcakovite rozložených po obvode, medzi nimi sa tiahne na spôsob filigránu bronzový drôtik. Náramok je dvojdielny, uzavretý šarníerom; \varnothing 58 mm (obr. 7: 22, tab. XI: 4).

11. Zliatky bronzového osempuklicového náožníka s prstencom na vnútornej strane; výplň jednotlivých misiek tvorí vypálená hlina; \varnothing pukličiek 23–27 mm (tab. XI: 8).

12. Časti jemnej bronzovej retiazky z náhrdelníka z oválnych, voľne zomknutých ohniviek (tab. XI: 14) a žiarom roztrvaný sklený prívesok modrej farby.

Hrob 53 (K). Vykradnutý hrob dospelého individua neurčeného pohlavia v jame 210×100 cm, ku dnu zúžená na 200×88 cm, hĺbokej 170 cm. Orientácia JV—SZ, hlava na JV. Kostrové zvyšky boli rozhádzané. Obsah tvorili len črepy keramiky (1) a dve železné spony (2, 3).

Nálezy:

1. Črepy vázy čiernej farby, zhotovenej na kruhu (váza je nerekonštruovateľná).

2. Zlomky železnej spony neurčenej konštrukcie.

3. Zlomky väčšej železnej spony, pravdepodobne spojenej konštrukcie, zachovala sa časť lučika, pätky a časť vinutia — \varnothing 25 mm (tab. XII: 3, 4, 6).

Hrob 54 (K). Hrob nedospelého jedinca. Rozmery: 240×100 cm, hĺbka 210 cm, orientácia JJV—SSZ (hlava na JV). Hrob bol vykradnutý, kostrové zvyšky rozhádzané. Obsah: v priestore nôh váza (1), pri ľavej ruke črepy misy (2) a pri pravom ramene železná spona (3); kosti z ošipanej.

1. Nizka dvojkónická váza so širším roztvoreným hrdlom, s ostrým lomom na vydutí. Spodná časť hrdla členená tromi horizontálnymi plytkými žliabkami, dno oddelené od tela nádoby hlbšou ryhou; v 110 cm, \varnothing 110 cm, \varnothing ú 138 mm (tab. XII: 13).

2. Esovite profilovaná miska čiernej farby, s ostro lomeným vydutím a široko roztvoreným ústím, na hrdle členená tromi vodorovnými kružnicami; v 77 mm, \varnothing ú 158 mm (tab. XII: 14).

3. Železná spona spojenej konštrukcie, s krátkym ostro lomeným oblúkovitým lučikom a dlhšou pätkou; vinutie tvoria dva závit väčšieho priemeru s vonkajšou tetivou; d zachovanej časti 80 mm, \varnothing vinutia 25 mm (tab. XII: 5).

Hrob 55 (Ž). Obrisy hrobovej jamy sa nezistili. Nedohorené ľudské kosti sa našli v hĺbke 110 cm pod zhlukom črepov z nádoby vyhotovenej na kruhu. S kosťami bolo aj niekoľko uhľikov (tab. XII: 12).

Hrob 56 (K). Hrob nedospelého individua, zistený pri odkrývaní predchádzajúceho hrobu. Obidva hroby sú v superpozícii, pričom žiarový hrob 55 prekrýva juhozápadnú časť

hrobu 56. Obrisy hrobovej jamy sa nezistili. V hĺbke 210 cm od povrchu bola kostra v polohe naznak, orientovaná hlavou na JZ. Na dne hrobovej jamy nachádzalo sa väčšie množstvo uhľikov z dreva, pochádzajúcich pravdepodobne z drevenej podložky. Obsah: pri pravom pleci váza (1), medzi stenou hrobovej jamy a pravou rukou miska (2), pri ľavom kolene ďalšia miska (3), na pravej ruke železný kruh (4), na ľavej strane hrudi železná spona (5) a po pravej strane kostry zvieracie kosti (tab. XVI: 1).

Nálezy:

1. Flašovitá nádoba s dvojkónickým telom, s ostro lomeným vydutím a vysokým kužeľovitým hrdlom, ukončeným široko otvoreným až vodorovne vytaženým ústím; nad vydutím členená hlbším žliabkom, v hornej časti hrdla výrazným plastickým prstencom a na lome vydutia dvoma plytkými horizontálnymi ryhami; v 240 mm, \varnothing ú 140 mm (tab. XII: 10).

2. Malá esovite profilovaná miska s odsadeným hrdlom, zosilneným okrajom ústia a omfalickým dnom; v 60 mm, \varnothing ú 130 mm (tab. XII: 9).

3. Vyššia kónická miska s okrajom dovnútra zatahnutým a na vonkajšej strane vývalkovite zosilneným; v 105 mm, \varnothing ú 220 mm (tab. XII: 11).

4. Zlomky železného tyčinkového náramku; \varnothing 75 mm, hr 7,8 mm.

5. Časť vinutia železnej spony (porušená hrdzou).

Hrob 57 (K). Hrob dospelého muža, rozmery 190×100 cm, hĺbka 95 cm, orientácia SZ—JV, hlava nezvykle orientovaná na SZ. Poloha výnimočne skrčená — na pravom boku, ruky skrížené na hrudi. Kostí značne strávené pôdou. Bez milodarov.

Hrob 58 a 59 (K). Z nálezovej situácie nie je dosť jasné, či ide o dvojhrob alebo náhodnú superpozíciu. Po odkrytí ornice črtala sa tmavým sfarbením pôdy priestorná jama takmer štvorcového tvaru — 240×220 cm, olemovaná po obvode jasnohnedým zášypom, orientovaná S—J.

V hĺbke 102 cm od povrchu našla sa v západných dvoch tretinách jamy porušená kostra muža (označená ako hrob 58) bez lebky, chrptom hore, akoby vhozená tvárou do hrobovej jamy, orientovaná hlavou na juh. Pravá ruka bola vkladinová pod hrudníkom a panvou, kosti ľavej ruky a nohy v druhotnom uložení pri ľavej strane, pravá noha natiahnutá.

O 48 cm hlbšie, stupňovite posunutá do východnej polovice hrobu, v hĺbke 150 cm bola kostra muža nezisteného veku (označená ako hrob 59), mierne pokrčená na pravý bok, pravá noha mierne, ľavá prísnejšie skrčená, tvár odvrátená od predchádzajúceho hrobu smerom na východ, orientácia a úroveň uloženia zhodná so spomenutým hrobom. Dná hrobových jam stupňovite vyhlbené podľa hĺbky uloženia hrobov.

Obsah hrobu 58: na pravej ruke poškodený železný náramok (1), po ľavej strane kostry pri nohe črepy vázy (2), pri hrudi kosti z ošipanej. Zvieracie kosti pri spodnej i hornej kostre z rôznych kusov ošipanej ako aj stupňovitá medzivrstva zeme svedčí o časovom rozdielne hrobov (obr. 3; tab. XVI: 3).

Nálezy:

1. Flašovitá nádoba (váza) s baňatým telom a oblým vydutím, kužeľovitým hrdlom a rozovretým ústím, v hornej časti hrdla členená plastickým prstencom; v 270 mm, \varnothing ú 157 mm (tab. XII: 8).

2. Dva neúplne železné tyčinkovité náramky nerovnakej hrúbky, \varnothing 72 a 90 mm, hr 5–6 mm (tab. XII: 1, 2).

Obsah hrobu 59: pri lebke črepy misy (1), vedľa nich váza (2), pod dlaňou pravej ruky vložený kamenný odštep (3), po pravej strane kosti z ošipanej; boli aj na konci nôh.

Nálezy:

1. Značne zvetrané *črepy esovite profilovanej misky*, na povrchu čiernej a na lome tehlovočervenej farby. Miska je nerekonštruovateľná.

2. *Baňatá dvojkónická váza* s oblým vydutím, nízkym širokým hrdlom a roztvoreným ústím; nad vydutím členená výrazným prstencom, pod ústím dvoma plytkými obvodovými žliabkami; v 250 mm, Ø ú 167 mm (tab. XII: 7).

3. *Úlomok ryolitu*, pravdepodobne z drvidla na obilie.

Hrob 60 (K). Priestorný, pravdepodobne komorový hrob nedospelého individua neurčeného pohlavia, rozmery 300×170 cm, hĺbka 195 cm, orientovaný S—J s odchýlením na JV. Orientácia hlavy nezistená. Hrob vykradnutý. Po odkrytí ornice črtala sa hrobová jama veľmi zreteľne tmavou výplňou na okolitom piesočnatom teréne. V jej strede bola zreteľná oválna jama s odlišným zásypom — druhotný zásah do hrobu pri jeho vykradnutí. Pozoruhodné a dosiaľ ojedinelé boli v rohoch hrobovej jamy stopy štyroch kolových jám (pravdepodobne po drevenej konštrukcii), siahajúce len do hĺbky 19,5 cm od úrovne hrobovej jamy. Ich priemer bol 18—20 cm, dno zaoblené, nie hrotité. Približne 10 cm nad dnom zistil sa po obvode hrobovej jamy asi 4 cm široký pás hnedošedej farby, nepochybne po vydrevení, porušený len v miestach, kde zasahovala oválna stredová šachta. Na dne hrobu bola úplne porušená kostra; zachovali sa z nej iba stavce chrbtovej kosti, zlomok hornej čeluste, kľúčna kosť a zlomky dlhých kostí. Obsah hrobu: železný bodec z kopije (1), črepy z troch nádob (2—4), železný nožík (5), oslička (6), okrajové kovanie zo štítu (7), železný krúžok z opaska (8), zlomky pošvy meča (9), zlomky dvoch spôn (10, 11), zlomky železného náramku (12), dva železné nity (13) a kosti z hovädzieho dobytky (obr. 4; tab. XVI: 2, 4).

Nálezy:

1. *Železný bodec z kopije*, kuželovitého tvaru, s ihlanovitým trňom; d 119 mm, d trňa 67 mm (tab. XIII: 7).

2. *Črepy väčšej vázy* (je nerekonštruovateľná).

3. *Črepy ďalšej väčšej nádoby* (tiež nerekonštruovateľná).

4. *Esovite profilovaná miska*, zdobená na hrdle plastickým pásikom; v 105 mm, Ø ú 275 mm (tab. XIII: 13).

5. *Železný nožík — britva* s prehnutým chrbtom a vypuklým ostrím, má krátku plochú, oblúkovitú vykrojenú rúčku; d 138 mm, maximálna š čepele 40 mm (tab. XIII: 2).

6. *Zlomky pieskovej osličky* obdĺžnikového tvaru; d zlomkov 44 a 37 mm, š 21 mm (tab. XIII: 4).

7. *Časti žliabkovitého okrajového kovania štítu*; hr 10 mm.

8. *Uzavretý železný krúžok* kruhového prierezu, pravdepodobne z opaska; Ø 37 mm, hr 5 mm (tab. XIII: 1).

9. *Zlomky železnej pošvy meča*, narušené hrdzou.

10. Neúplná *železná spona* s voľnou guľovitou pätkou a silným vinutím z ôsmich závitov; zachovaná časť vysokého oblúkovitého lučika a zlomok pätky s guľôčkou; Ø vinutia 24 mm (tab. XIII: 3).

11. *Fragment železnej spony* s guľovitou pätkou (tab. XIII: 6).

12. *Zlomky pravdepodobne zo železného náramku* valcovitého prierezu; d zlomkov 44, 44 a 30 mm, hr 10 mm.

13. *Dva železné nity* s okrúhlymi hlavcami; Ø hlavíc 16 a 11 mm.

Hrob 61 (Ž). Obrisy hrobovej jamy nezistené. V hĺbke 105 cm boli *črepy keramiky*, čiastočne rozptýlené orbou, medzi nimi nedohorené ľudské kosti. Keramika sa nedala rekonštruovať.

Hrob 62 (K). Hrob — pravdepodobne — dieťaťa. Hro-

bová jama 150×85 cm, hĺbka 180 cm, orientácia JV—SZ, hlava na JV. Kostra značne strávená pôdou. Obsah: po pravej strane nôh skupina troch nádob (1—3), po pravej strane lebky miska (4), pri článkoch prstov pravej ruky železný nožík (5), na ľavej strane hrudi zlomky železnej spony (6) a medzi keramikou kosti z ošpanej.

Nálezy:

1. Malá tuhá *súdkovitá nádoba* s nízkym prehnutým hrdlom a ovaleným okrajom, povrch pórovitý, nesúmerný, vyhotovená v ruke; v 100 mm, Ø ú 73 mm (tab. XIII: 8).

2. *Kónická miska* šedočiernej farby, s okrajom dovnútra vťahnutým, vyhotovená v ruke; v 99 mm, Ø ú 213 mm (tab. XIII: 14).

3. Neúplná *dvojkónická váza* so širším hrdlom, členená na vydutí plastickým prstencom, vyhotovená na kruhu; v zachovanej časti 90 mm, maximálne vydutie 150 mm (tab. XIII: 15).

4. *Črepy esovite profilovanej misky* (je nerekonštruovateľná).

5. Malý *železný nožík* s mierne vypuklým chrbtom a rovným ostrím, značne narušený hrdzou, so zvyškami látky na povrchu; d 87 mm, maximálna šírka 17 mm.

6. Silne oxidované *zlomky železnej drôtovej spony* spojenej konštrukcie, s rovným lučikom.

Hrob 63 (K). Hrob nedospelého individua. Rozmery 180×120 cm, hĺbka 150 cm, orientácia JV—SZ, hlava na JV. Hrob sa nachádzal pod hrobom 57, hlbokým len 95 cm, s ktorým sa hrobová jama prekrývala, mal však odlišnú orientáciu. Poloha kostry naznak, ruky pozdĺž tela, kostrové zvyšky boli značne strávené pôdou. Obsah: po ľavej strane kostry malá miska (1), pri nohách väčšia váza (2), na ľavej kľúčnej kosti zlomky železnej spony (3) a pri ľavom ramene kosti ošpanej.

Nálezy:

1. Malá *esovite profilovaná miska* s vysokým lievikovite roztvoreným hrdlom; v 54 mm, Ø 135 mm (tab. XIII: 12).

2. *Nízka váza*, má baňaté telo s nízkym širokým hrdlom, členeným plastickým prstencom, okraj ústia rozovretý, dno s omfalom; v 131 mm, Ø 191 mm (tab. XIII: 16).

3. *Zlomky železnej spony* s voľnou pätkou.

Hrob 64 (K). Hrob dospelého individua neurčeného pohlavia. Kostra naznak, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá v lakti ohnutá, priložená ku spánkovej kosti. Priestorná hrobová jama 250×140 cm, hlboká 170 cm, orientovaná JZ—SV, hlava na JZ. Obsah: po ľavej strane nôh váza (1), pri pravom stehne položené dva bronzové náramky (2, 3), na hrudi zlomky železnej spony (4), pri lakti ľavej ruky zlomky ďalšej železnej spony (5) a po pravej strane panvy kosti z ošpanej.

Nálezy:

1. *Situlovitá váza* s vydutím v hornej tretine, s nízkym širokým hrdlom a vodorovne vyťahnutým okrajom ústia, na hrdle členená plastickým pásikom, nad vydutím a pod ním dvoma horizontálnymi plytkými žliabkami; v 170 mm, Ø ú 172 mm.

2. *Bronzový liaty náramok* s pečatidlovými koncami, členený na povrchu vývalkami a tromi skupinami uzlikovitého zosilnenia; Ø 65 mm, hr 4 mm (tab. XIII: 11).

3. *Otvorený bronzový náramok* z dvoch navzájom skrútených drôtov, konce ukončené očkami, zachovaný v zlomkoch; hr drôtu 1,5 mm (tab. XIII: 10).

4. *Pätka železnej spony* s guľôčkou.

5. *Masívna železná spona* spojenej konštrukcie, s oblúkovitým lučikom a guľovitou pätkou, vinutie tvoria štyri závit

s vonkajšou tetivou; d 60 mm, Ø vinutia 17 mm (obr. 6: 1; tab. XIII: 5).

Hrob 65 (K). Vykradnutý, pravdepodobne bohatý hrob dospelého individua neurčeného veku. Priestorná hrobová jama nezvyklých rozmerov 310×200 cm, hlboká 134 cm, orientovaná S—J s odchýlením na SZ—JV, bola ohraničená štvorcovou priekopou 6×6 m, hlbokou 15 cm. Zvyšky kostry v druhotnom uložení boli sústredené pri východnej stene hrobovej jamy (obr. 5). Obsah: váza (1), miska v črepoch (2), jedna bronzová (3) a dve železné spony (4, 5), železný diskovitý krúžok z opaska (6) a zvieracie kosti.

Nálezy:

1. *Flašovitá nádoba* so širším kužeľovitým hrdlom a lievikovite roztvoreným ústím, hrdlo v hornej i dolnej časti členené plastickým prstencom; v 215 mm, Ø ú 128 mm (tab. XIV: 14).

2. *Esovite profilovaná miska*, zdobená na hrdle plastickým pásikom; v 105 mm, Ø ú 270 mm (tab. XIV: 13).

3. *Malá bronzová sponka* s malou guľôčkou na voľnej pätko, vinutie tvoria štyri závitv s vonkajšou tetivou; d 29 mm (tab. XIV: 2).

4. *Časť pätky bronzovej duchcovskej spony* s profilovanou guľôčkou (tab. XIV: 6).

5. *Malé zlomky železných spôn* s guľovitou pätkou nezreteľnej konštrukcie (tab. XIV: 3, 7).

6. *Železný diskovitý krúžok z opaska*; Ø 40 mm (tab. XIV: 9).

Hrob 66 (Ž). Obrisy hrobovej jamy nezistené. V hĺbke 80 cm boli zvyšky nedohorených ľudských kostí, rozvlečené orbou; pri nich železný kruh (1), masívna železná spona (2), zlomok ďalšej železnej spony (3) a kamenná oslička (4).

Nálezy:

1. *Dutý železný kruh* so švom na vnútornej strane, značne porušený hrdzou; Ø ca 90 mm, hr 10 mm (tab. XIV: 5).

2. *Masívna železná spona* s veľkou voľnou guľovitou pätkou, vinutie tvorí 8 závitov s vonkajšou tetivou. Guľôčka spony zdobená plastickou výzdobou esovitého vzoru, dopĺňovaneho dvoma krúžkami na bokoch; d 68 mm, Ø vinutia 13 mm (obr. 6: 6; tab. XIV: 4).

3. *Železná drôtená spona* s vysokým oblúkovitým lučičkom a voľnou guľovitou pätkou, vinutie odlomené; d 70 mm (tab. XIV: 1).

4. *Pieskovcová oslička* klinovitého tvaru; d 60 mm (tab. XIV: 8).

Hrob 67 (K). Hrobová jama rozmerov 300×145 cm, hlboká 110 cm, orientovaná JJV—SSZ. Hrob vykradnutý. Kostrové zvyšky zachované len sčasti. Z obsahu zachovali sa črepy keramiky, rozptýlené po celej hrobovej jamě (1, 2) a zlomky asi dvoch železných spôn (3).

Nálezy:

1. *Neúplná flašovitá nádoba* s kužeľovitým hrdlom a plastickými páskami v hornej časti hrdla a nad vydutím, dno chýba; v 280 mm, Ø ú 126 mm (tab. XIV: 11).

2. *Kónická miska* s okrajom dovnútra vtiiahnutým, vyhotovená v ruke; povrch drsný, pórovitý; v 125 mm, Ø ú 210 mm (tab. XIV: 12).

3. *Zlomky asi dvoch železných spôn* nezreteľnej konštrukcie.

Zber na pohrebisku:

Zo žiarového hrobu porušeného orbou pochádza azda časť žiarom porušeného skleneného náramku, nájdeného pri výskume na povrchu v ornici. Zlomok je z masívneho širokého náram-

ku polkruhového prierezu, tmavofialovej farby, členeného na povrchu šikmými húsenicovitými vývalkami; vývalky sú striedavo po dvoch hladké a zdobené bielou nífovitou vlnkou; š 22 mm, hr 10 mm (obr. 7: 29; tab. XIV: 10).

Pohrebný rítus

Pri posudzovaní celkového charakteru pohrebiska treba úvodom povedať, že plocha, na ktorej sme predpokladali pokračovanie hrobov, nebola preskúmaná celá. Okrem toho takmer väčšina odkrytých hrobov bola porušená buď ťažbou piesku, alebo vykradnutím v praveku. Zvlášť žiaduce je preskúmať západný okraj pohrebiska smerom k úpätiu vyvýšeniny, t. j. južným, počnúc od hrobov 65 a 67. Čiastočné výskumy keltských pohrebísk zahŕňujú takmer celú juhozápadnú oblasť Slovenska, čo značne sťažuje ich vyhodnotenie. Doterajšie výskumy boli predovšetkým záchranné; Archeologický ústav SAV v Nitre, zaneprázdnený naliehavšími úlohami, snaží sa zachrániť tie objekty, ktoré majú byť bezprostredne zničené rôznymi zemnými prácami.

Na pohrebisku sa odkrylo celkom 68 hrobov, z toho v antropologicky posudzovaných 46 kostrových hroboch bolo 17 mužov, 14 žien, 8 detí a 7 kostier neurčeného pohlavia a veku. Vekove boli zistené tieto skupiny: 4 muži adult., 3 muži adult.-mat., 4 muži mat. a 1 muž mat.senex., 4 ženy juv., 2 ženy adult., 5 žien mat. a len jedna žena mat.-senex (posudok dr. Ch. Troníčka z Antropologického ústavu Karlovej univerzity v Prahe).

Prevažnú väčšinu adult-maturitného vekového stupňa dosahovali ženy a muži na niektorých ďalších keltských pohrebiskách juhozápadného Slovenska, ako v prehľade uvádza E. Vlček;¹⁰ vek starčeky sa vyskytol zriedka.

Rozloženie hrobov na pohrebisku

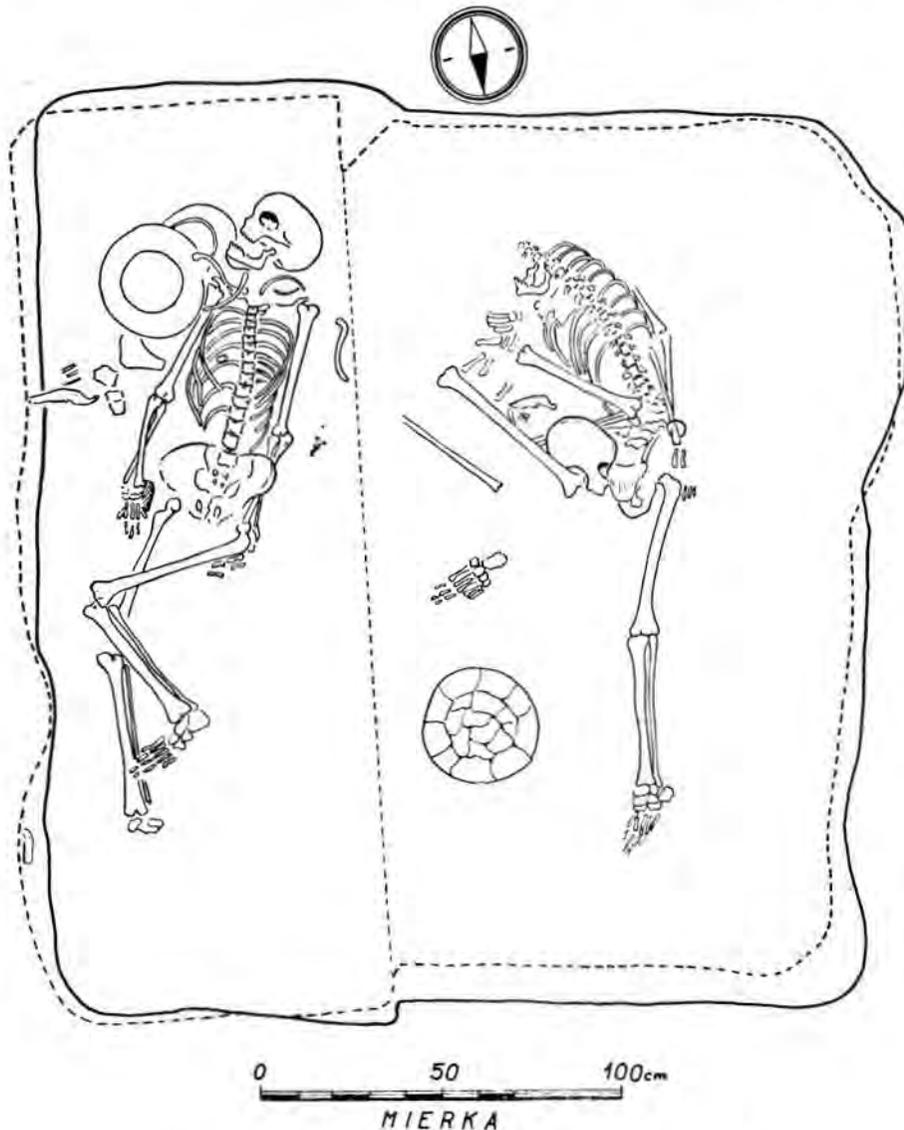
Z terénnej konfigurácie a hustoty hrobov je zrejme, že najhustejšie sa pochovávalo na temeni vyvýšeniny, po jej pozdĺžnej osi v smere Z—V, zatiaľ čo na južnom svahu duny smerom k dnešnej osade Vlkanovo boli hroby len veľmi riedko. Túto situáciu sme bezpečne zachytili vo východnej časti pohrebiska, kde bola odkrytá pomerne veľká plocha, zatiaľ čo na jeho západnom okraji je rozloženie hrobov menej isté pre malú preskúmanú plochu.

S hustým pochovávaním na povrchu piesočných dún a sprašových vyvýšenín stretávame sa na juhozápadnom Slovensku často (Veľká Maňa, Hurbanovo—Abadomb, Horný Jatov, Komjatice). Zdá sa, že ich využívanie nebolo podmienené len pohrebnými zvyklosťami, ale aj skutočnosťou, že rovinatá juhoslovenská oblasť bola často v povodiach

riek zaplavovaná a na mnohých miestach močaristá.

Rozloženie hrobov na pohrebisku je nepravidelné a nevytvára ani len náznak radového pochovávaní, pritom celkové zoskupenie hrobov nezdá sa byť náhodné. I napriek nedostatočnému odkryvu možno

pravidelne rozptýlené, akoby ničím vo svojom rozložení neviazané (hroby 27, 31, 41, 43, 44, 45, 46, 47a). Superpozícia žiarového hrobu 55 nad kostrovým hrobom 56 a ďalej kostrových hrobov 57 a 63 v skupine okolo hrobu 65 so štvorcovou priekopou nasvedčuje tomu, že sa na tejto ploche

Obr. 3. Bajča-Vlkanovo; keltské pohrebisko. Hrob 58 a 59.

zistíť, že sa odkryté hroby na západnom okraji pohrebiska zreteľne koncentrujú vo dvoch veľkých ohniskách; v ich strede sú priestorné hroby, ohraničené štvorcovou priekopou o stranách zhruba 10 m, teda hroby, o ktorých sa už všeobecne vyslovuje názor, že patria nadradenej vládnúcej zložke keltskej spoločnosti (hrob 22 — žena juv. a hrob 65 — neurčený, vykradnutý; obr. 2 a 4).¹¹ Riedko rozložené hroby na južnom svahu vyvýšeniny sú ne-

pochovávalo postupne v niekoľkých časových horizontoch, zatiaľ čo v druhej skupine okolo hrobu 22 so štvorcovou priekopou narastalo pohrebisko od temena duny pri terajšom pieskovisku po svahu juhovýchodným smerom. Medzi obidvoma skupinami nejaví sa veľký časový rozdiel; v obidvoch sú mladšie žiarové hroby, staršie niektoré kostrové. Typologicky staršie typy železnej duchovskej spony boli v skupine okolo hrobu 65.

Veľmi nápadnou a pozoruhodnou analógiou pohrebiska vo Vlkanove je pohrebisko v Hornom Jatove (obec Trnovec nad Váhom). Rozloženie hrobov rozpadá sa i tu v podstate na dve veľké skupiny, sústredené okolo dvoch rovnakých bohatých hrobov, ohraničených štvorcovou priekopou o stranách približne 10–11 m a na malú tretiu podskupinu, nachádzajúcu sa bokom, osihotene od osi dvoch spomenutých hrobov a ich skupín.¹² Pomerne malé preskúmané pohrebiská na juhozápadnom Slovensku neumožňujú zistiť ďalšie analógie. Len na pohrebisku vo Veľkej Mani majú bohaté komorové hroby znateľne zvláštne postavenie v celkovom zoskupení hrobov (i keď nie tak výrazné, ako to pozorujeme na spomenutých dvoch pohrebiskách).¹³ Že tu musí ísť o určitú spoločenskú a sociálnu závislosť, niet pochýb; jej bližšie vysvetlenie bude treba sledovať na širšom okruhu s presvedčivejšími nálezovými dokladmi.

Napriek značnej hustote nálezov na niektorých miestach je vzájomné rešpektovanie sa hrobov až na tri výnimky dôsledne zachované. I tu sa potvrdzuje starý poznatok z keltských pohrebísk — ich označenie na povrchu, čo zdôrazňuje i veľký počet vykradnutých hrobov s rozhádzanou, už uvoľnenou kostrou a presnými druhotnými zásahmi väčšinou do stredu hrovej jamy.¹⁴ S určitým časovým odstupom boli do seba zahĺbené hroby len v dvoch prípadoch (hrob 55, 56, 57 a 63) a nepochybne i v treťom prípade odlišného charakteru (hrob 58 a 59). V prvom prípade bol žiarový hrob 55 zahĺbený do kostrového hrobu 56. Ich vzájomný časový pomer pre nedostatok inventára ťažko zistiť. V kostrovom hrobe 56 boli dve vázy, zlomky železného náramku a časť porušenej železnej spony; v žiarovom hrobe 55 vo vrchnej vrstve zásypu len nezhožené kosti, prikryté črepmi keramiky. Podobne v kostrovom hrobe 63 bola váza, miska a zlomky železnej spony, v kostrovom hrobe 57 vo vrchnej vrstve zásypu nebol žiadny inventár. Pri dvojhrobe 58–59 črtala sa hrobová jama po odkrytí ornice ako veľký štvorec s tmavým zásypom, ohraničeným žltou ílovitou vrstvou. Boli tu dva mužské kostrové hroby s dnami etážovite nad sebou zahĺbenými. Spodná kostra mala obvyklú polohu naznak, horná bola do hrobu hodená chrbtom hore, bez lebky (tab. XVI: 3; obr. 3). Inventár bol veľmi skromný a pozostával pri spodnej kostre z dvoch nádob a ryolitového odštepú drvidla na obilie, pri hornej z jednej nádoby a železného náramku (tab. XII: 1, 2, 7, 8). Vrstva medzi hrobmi bola 48 cm, orientácia obidvoch kostier rovnaká — hlavou na juh. Nepochybne tu ide o dva časove za sebou idúce pohreby,

čomu nasvedčujú kosti z ošipanej, pri každom z iného kusa. Poloha hornej kostry s niektorými kosťami v neanatomickom uložení má nápadnú analógiu v porušenom, pomerne bohatom hrobe v Gbelciach, okres N. Zámky¹⁵ a v komorovom ženskom a mužskom hrobe 14 vo Veľkej Mani.¹⁶ Túto neobvyklú polohu hornej kostry (chrbtom hore) vo Veľkej Mani sme interpretovali ako dôsledok deštrukcie priestornej drevenej komory.¹⁷ Tieto dva ďalšie prípady by však nasvedčovali určitému zámeru, vyplývajúcemu azda zo vzájomného spoločenského(?), rodinného(?) postavenia pochovaných. Nie je vylúčená ani násilnosť pohrebu hornej kostry. Kostrové hroby spravidla boli v obdĺžnikových jamách s rovnými holými stenami, niekedy ku dnu sa zužujúcimi. Zvláštna úprava hrobových jám sa zistila len v niekoľkých prípadoch. V kostrovom hrobe 56 a 60 boli zreteľné zvyšky zotleného dreva na dne hrovej jamy a na stenách nad dnom. Pomerne dobre zachovalý kus brvna sa našiel v severovýchodnej časti hrovej jamy hrobu 56. Hrob bol vykradnutý, a preto nie je isté, či nejde o zvyšky dreva z druhotného zásahu. V obidvoch prípadoch mohlo by ísť o jednoduché obloženie dna hrovej jamy, aké sa zistilo vo Veľkej Mani,¹⁸ Nebojse¹⁹ a inde.

Osobitnú pozornosť zasluhuje hrob 60, so zreteľnými kolovými jamkami v rohoch hrovej jamy, siahajúcimi len približne 20 cm od úrovne hrobu po odkrytí ornice. Tento prípad je zatiaľ na našom území ojedinelý (obr. 4). Nepochybne tu ide o drevenú kolovú konštrukciu, známu v predkeltskom období v dobe halštatskej, ale aj v skýtskom prostredí.

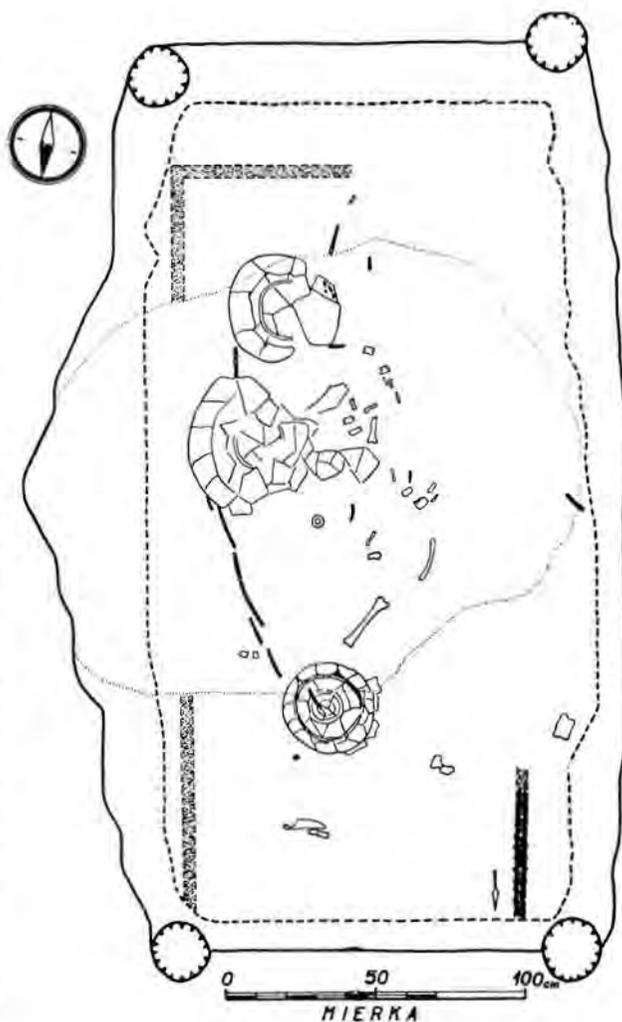
O hroboch so štvorcovou priekopou (22 a 65) sme sa už zmienili. Je to nový dôkaz značne diferencovanej keltskej spoločnosti v priebehu jej najväčšej koncentrácie v Podunajsku v druhom storočí pred n. l., po trvalom zaujatí okupovaných území. Ich odkrytie na pohrebisku vo Vlkanove je druhým zistením tohto druhu úpravy hrobových jám po pohrebisku v Hornom Jatove (Trnovci nad Váhom),²⁰ okrem dvoch hrobov s málo odlišnými kruhovitými obrubami, zistených v Holiaroch.²¹ Treba dodať, že štvorcová priekopa sa čiastočne črtala na pohrebisku vo Vlkanove u ďalšieho hrobu 67 (vykradnutý hrob) vedľa spomenutého hrobu 65; išla paralelne s priekopou tohto hrobu (obr. 2). Charakterom týchto hrobov zapodieval sa podrobnejšie vo svojich prácach J. Filip a ich nový výskyt vo Vlkanove len podčiarkuje a dopĺňa jeho vývody o ich spoločenskom zaradení a o štruktúre keltskej spoločnosti na našom území.²²

Orientácia hrobov

Orientácia hrobov nie je taká jednotná ako na starších pohrebiskách (Veľká Maňa, Hurbanovo-Bacherov majer, Kamenín, Damaša), i keď sa v hrubých črtách zachováva orientácia hlavy na juh, charakteristická pre juhoslovenskú oblasť, no s veľkými odchýlkami na juhozápad a juhovýchod až východ alebo západ. Štatistiku orientácie hrobov skresľuje v značnej miere veľký počet porušených hrobov. Inú orientáciu ako hlavou na juh alebo juhozápad či juhovýchod mali detské hroby: 31 (SSZ), 37 (SZ), 39 (Z), 41 (SZ), hrob nedospelého individua 47a (SSZ), hrob dospelého jedinca 49 (SV) a hrob neurčeného individua 57 (SZ). Väčšia nedôslednosť bola v hrobch detských a hrobch bez inventára, ako aj v hrobe 21 s veľmi skromnými hrobovými milodarmi nekeltského charakteru (2 prasleny). Odlišne orientované hroby v rámci jedného pohrebiska sú v menšom počte bežné takmer na všetkých dosiaľ odhalených pohrebiskách (Kamenín: z 18 hrobov jeden na sever, 17 dôsledne hlavou na juh; Hurbanovo-Bacherov majer: z 13 hrobov 1 na sever, ostatné na juh; Hurbanovo-Abadomb: zo 16 kostrových hrobov jeden na sever; horný Jatov-Trnovec nad Váhom: z 28 zistiteľných hrobov orientovaných 13 na juh, 9 na juhovýchod, 2 na severozápad a 1 na sever).²³ Väčšia nedôslednosť a nepravidelné uloženie zdá sa byť na mladších pohrebiskách než na starších.

Spôsob ukladania do hrobu

Zo zistiteľných prípadov je veľká väčšina kostier v obvyklej polohe naznak. V štyroch prípadoch bola zistená pokrčená poloha na pravom boku. V hrobch 26 (tab. XV: 2), 46 a 59 mierne pokrčenie (tab. XVI: 3; obr. 3), v hrobe 57 prísne skrčenie s rukami pod bradou. Inými odchýlkami sú: v hrobe 46 kostra v pokrčenej polohe na pravom boku, s rukami preloženými cez hrud', v hrobe 37 (bez inventára) ruky ohnuté v laktoch kolmo hore, akoby v adoračnom geste a v hrobe 9 (mužský hrob) nohy skrížené nad členkami. Vo všetkých prípadoch skrčených polôh ide buď o hroby bez inventára, alebo s veľmi skromnými hrobovými milodarmi; podobne je tomu pri ostatných hrobch s odchýlnym uložením. Tieto odchýlky sú známe z keltských pohrebísk ako na našom území, tak v susedných oblastiach a nedajú sa z nich robiť vážnejšie závery. J. Filip uvádza častejší výskyt skrčených polôh v karpatskej oblasti s možnosťou vplyvu domáceho halštatského, predovšetkým skýtskeho prostredia.²⁴ To však podľa neho neplatí do dôsledkov; výskyt

Obr. 4. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. Hrob 60.

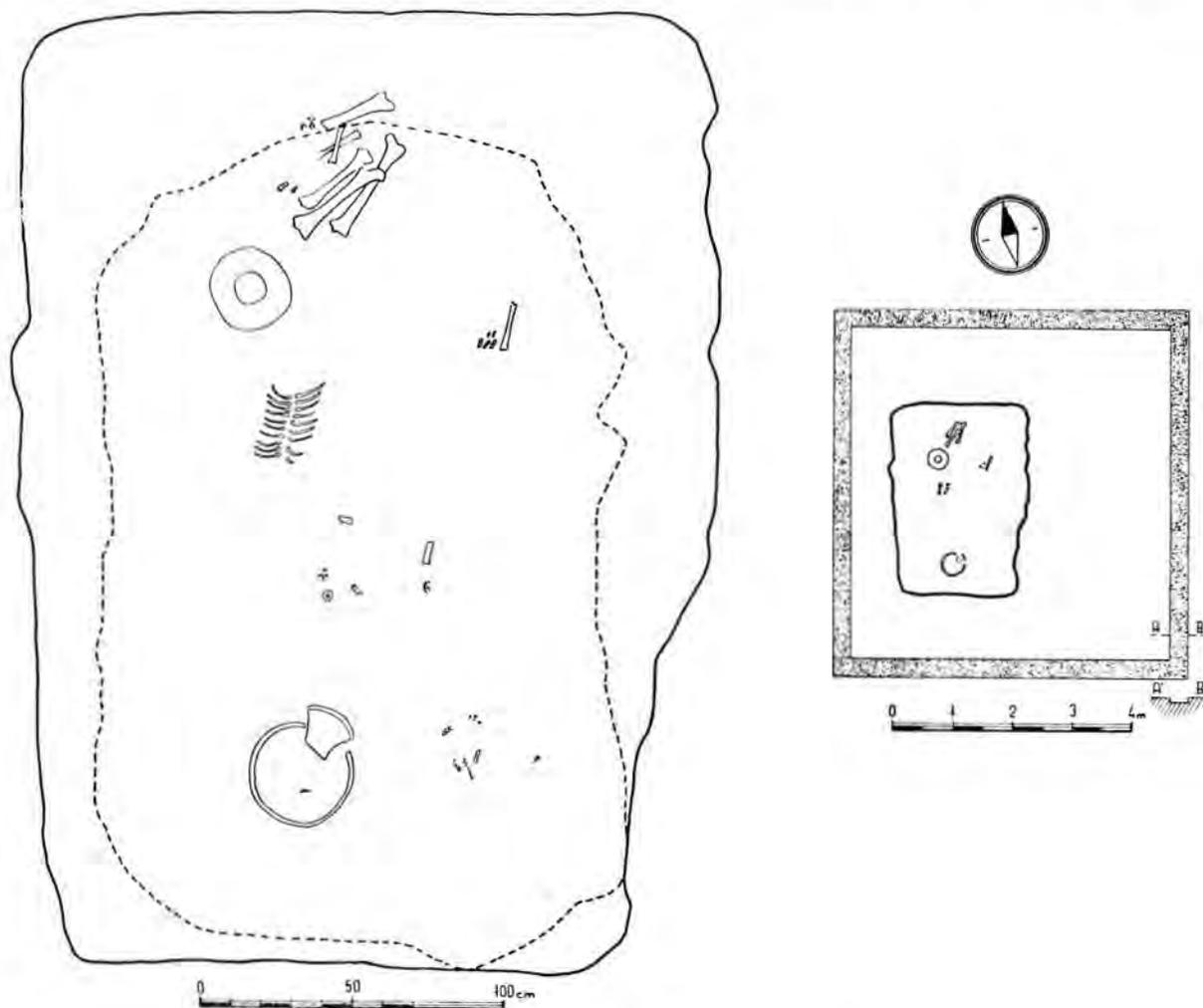
skrčených kostier v hrobch západnej keltskej oblasti to potvrdzuje.

Žiarové hroby

Veľké množstvo porušených hrobov sťažuje presnejšie rozlíšenie žiarového spôsobu pochovávaní. Na pohrebisku boli jamové i urnové hroby, a to ako v malých nezreteľných kotlovitých jamkách, tak vo veľkých obdĺžnikových s kolmými stenami, aké charakterizujú kostrový rítus. Z 15 žiarových hrobov na pohrebisku jamu obdĺžnikového tvaru mali žiarové hroby 13, 34 a 52, jama posledného mala zaoblené rohy (tab. XV: 4). Pri ostatných hrobch sa zistila menšia nepravidelná jamka alebo sa našli len zhľuky keramických črepov a medzi nimi nezhožené ľudské kosti. Bezpečne popolnicové boli len dva hroby — 50 (tab. XV: 3) a 51, nie je však vylúčené, že kosti boli aj v nádobách v hrobch 43, 44, 55 a 61, v ktorých sme našli spálené kostry medzi črepmi keramiky; z nájdených črepov sa však

popolnica v žiadnom prípade nedala zrekonštruovať. S rôznym spôsobom žiarového pochovávaní (t. j. jamovým i popolnicovým spôsobom v obdĺžnikovej alebo kotlovitej jamke) stretávame sa vo Veľkej Mani,²⁵ v Hornom Jatove (Trnovec nad Váhom)²⁶ a Holiaroch,²⁷ tu bola prevaha jamových hrobov v kotlovitej jamke. Značná prevaha kostro-

treba počítať s vplyvom domáceho skýtskeho prostredia, ako upozorňuje J. Filip, ukazujú niektoré birituálne skýtske pohrebiská, napr. Chotín I²⁹ na Slovensku a Kishomok v Maďarsku, kde boli hroby s kostrami vo vystretej i skrčenej polohe, žiarové urnové, ale i s kostičkami mimo urny, v Chotíne v kotlovitých, ale aj v obdĺžnikových jamách.

Obr. 5. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. Hrob 65.

vých hrobov na pohrebisku vo Vlkanove, Hornom Jatove, Veľkej Mani, Kameníne, Hurbanove a na ďalších pohrebiskách, datovaných až do I. storočia pred n. l., ukazuje, že žiarový rítus sa ujal pozvoľna, v rôznych oblastiach rôznym tempom a osobitným spôsobom. Pravouhlé obdĺžnikové alebo štvorcové hrobové jamy žiarových hrobov na našich birituálnych pohrebiskách, orientované často tým istým smerom ako kostrové, so zvyškami nedohorených kostí rozložených po ose jamy (Veľká Maňa, hrob 11,²⁸ Vlkanovo, hrob 52) tvoria prechodné formy od kostrového k žiarovému spôsobu. Že tu

Na pohrebisku v Kishomoku boli laténske hroby žiarové, a to urnové (hrob 23) a hroby s kostičkami mimo urny (hroby 1, 19 a iné). Laténske hroby sú datované sponou s voľnou pätkou do stredolátenského obdobia.³⁰ Tento nerovnorodý spôsob žiarového pochovávaní na birituálnych pohrebiskách vystupuje u nás v priebehu II. storočia pred n. l. (už v jeho prvej polovici) s duchcovskou sponou mladšieho typu (Veľká Maňa, hrob 6).³¹ Jednotný žiarový rítus má zatiaľ na juhozápadnom Slovensku len pohrebisko v Holiaroch, ktoré patrí medzi najmladšie pohrebiská z I. storočia pred n. l.³²

Obsah hrobov

Obsah hrobov nevybočuje z rámca pohrebísk na juhozápadnom Slovensku: Horný Jatov, Veľká Maňa, Dvory nad Žitavou, Hurbanovo a iné. Presnejšia štatistika nie je možná pre veľký počet porušených hrobov.

Z 68 odkrytých hrobov na pohrebisku nachádzal sa inventár v 58 hroboch; 10 hrobov bolo bez nálezov. Hroby bez nálezov boli neporušené, nejde tu teda o prípady hrobov vykradnutých. Rovnako neporušených bolo ďalších 8 hrobov, o ktorých by sme podľa hrobových milodarov mohli povedať, že patria k hrobom chudobným (toto tvrdenie treba však vyslovovať s patričnou rezervou v súvislosti s okolnosťami zistenými na celom pohrebisku). Sú to: hrob 20, pravdepodobne ženský, s bronzovými nánožníkmi; hrob 21, nekeltského charakteru, s dvoma praslenmi; hrob 26, mužský (starec), s jednou železnou sponou a odštepkom ryolitového drvidla na obilie; hrob 41, detský, s kosteným krúžkom; hrob 43, žiarový, s črepmi keramiky; hrob 47, tiež žiarový, nekeltského charakteru, s bronzovou halštatskou ihlicou a črepmi keramiky vyhotovenej v ruke; hrob 55, opäť žiarový s črepmi keramiky vyrobenej na kruhu a ďalší žiarový hrob (61) s keramikou vyrobenou na kruhu. Malý počet predmetov v hrobovom inventári nemusí svedčiť o sociálnom postavení zomrelého, t. j. o chudobe. Hrob ženy (20) s liatymi bronzovými nánožníkmi nemusí patriť medzi chudobné hroby; to isté platí o žiarových hroboch (43, 55, 61), v ktorých boli nedohorené kosti, prikryté črepmi keramiky, o detskom hrobe (41) s kosteným krúžkom a o žiarovom hrobe (47) nekeltského charakteru s črepmi keramiky a bronzovou ihlicou.

V celkovom postavení na pohrebisku patria však niektoré z týchto hrobov nepochybne zvláštnej vrstve obyvateľstva, čo vyplýva z ich rozmiestenia na pohrebisku. Ide o hroby bez nálezov a s chudobným inventárom (28, 29, 30, 37, 21) v skupine hrobov okolo bohatého ženského hrobu 22 so štvorcovou priekopou zhruba po jednej strane hrobu (obr. 2), hrob bez nálezov (57) v superpozícii nad hrobom s inventárom (63) pri druhom hrobe so štvorcovou priekopou (65) a iné. Skupina spomenutých hrobov bez inventára, rozložených po jednej strane hrobu 22, je nápadná i tým, že napr. hrob 28 (detský) je bez lebky, hrob 29 (ženský, na pohrebisku neďaleko predchádzajúceho) bez hornej časti kostry akoby odseknutej, pričom ostatné zvyšky sú dobre zachované, hrob 31 bez nálezov, so zachovanou len spodnou časťou kostry, hrob 37 (muž? adult.-mat.) bez nálezov v skupine predchádzajú-

cich hrobov, s nezvyklým, pomerne prísnyim skrčným rúk v lakťoch, smerujúcich kolmo hore v akomsi adoračnom geste a iné. Porovnaním týchto prípadov a okolností na pohrebisku s ostatnými bezpečne keltskými hrobmi v normálnom uložení a aspoň s priemernou výbavou podľa našich meradiel, rozhodne núti k úvahám o spoločenskom postavení pochovaných, pri známej už z historických správ keltskej triednej diferencovanosti a patriarchálnom otrokárskom zriadení.³³

Približne 45 hrobov by podľa zachovaného inventára patrilo k priemerným až bohatším hrobom. Za vyslovene bohaté treba v rámci pohrebiska pokladať asi 4–6 hrobov: hrob 7 (porušený, neurčeného jedinca) s obsahom 4 bronzových a 2 železných spôn, jantárového krúžku a jemnej bronzovej retiazky na krku; hrob 8, porušený pri vyberaní piesku, pravdepodobne dvojhrob, s jedným bronzovým a dvoma železnými náramkami, siedmimi bronzovými a dvoma železnými sponami, jedným bronzovým prsteňom s bronzovými nánožníkmi, opaskom a jemnou bronzovou retiazkou na krku; ženský hrob 22 (so štvorcovou priekopou), s 5 bronzovými a tromi železnými sponami, s opaskom, korálom, jemnou retiazkou na krku a jednou nádobkou; druhý antropologicky neurčený hrob 65 so štvorcovou priekopou; hrob 34 s 5 bronzovými sponami a ďalším inventárom; nepochybne sem patrí hrob 60 (bojovníka s mečom a štítom, vykradnutý) s priestornou hrobovou jamou a kolovou konštrukciou nad hrobom a niektoré ďalšie vykradnuté hroby so zachovaným a čiastočným obsahom.

Hroby so zbraňami

Zbrane boli len v šiestich hroboch, t. j. zhruba v jednej desatine z celkového počtu. Meč, kopiju a zvyšky štítu sme našli len v hrobe 1. Ide tu nepochybne o dva hroby (mužský a ženský), porušené pri ťažbe piesku, ako ukazuje inventár. Meč a kopija boli v hrobe 24, meč a zvyšky štítu v hrobe 60, len kopija v hrobe 5, kopija a štít v hrobe 36. Zo spomenutých hrobov neporušený bol len hrob 24 s mečom a kopijou. Nálezová situácia je nepochybne skreslená vykradnutím alebo porušením hrobov. Menší počet hrobov so zbraňami oproti častým až 20–25 percentám, ako upozorňuje J. Filip,³⁴ môže byť dôsledkom neúplného preskúmania pohrebiska alebo tiež miestnych a dobových pomerov. Tak na pohrebisku v Hornom Jatove, ktoré je časove i náplňou súbežné s Vlkanovom, bolo medzi 40 odkrytými hrobmi len 6 so zbraňami, podobne v Dvoroch nad Žitavou z 15 hrobov zistený len jeden so zbraňami, v Hurba-

nove v polohe Abadomb z 18 len 1 hrob so zbraňou; oproti tomu na tej istej lokalite v polohe Bacherov majer, na pohrebisku nepochybne zo staršieho obdobia než je Abadomb, boli z 13 odkrytých hrobov 4 so zbraňami. V Holiaroch, kde boli len žiarové hroby z I. storočia pred n. l., bolo medzi 25 odkrytými hrobmi 6 hrobov so zbraňami, teda opäť takmer štvrtina.³⁵ Sú tu určité náznaky, že niekedy v priebehu II. storočia je menej zbraní než v predchádzajúcom období a v období konca keltskej moci na Dunaji, keď sa zo strany trácko-dáckych kmeňov zosilňoval tlak na podunajských Keltoch až do ich porážky.³⁶

Zvieracie kosti

Stručné vyhodnotenie zvieracích kostí podáva C. A m b r o s v samostatnej stati za týmto článkom. Z hľadiska archeologického treba upozorniť, že z celkového počtu 25 hrobov boli prevažne kosti z ošipanej v troch hrobách (5, 23 a 60), kosti z hovädzieho dobytku spolu s kosťami z ošipanej v hrobe 5, a v hrobách 23 a 60 len kosti z hovädzieho dobytku. Tri posledné majú typický laténsky inventár a boli porušené. V dvoch hrobách boli kosti z kury domácej (8 a 22). Nálezy kosti iného druhu ako z ošipanej vyskytujú sa sporadicky na keltských pohrebiskách a nemožno z nich zatiaľ robiť nijaké uzávery.

Pozornosť si zaslúžia nálezy kostí operencov na pohrebisku vo Vlkanove. Kura domáca bola len v hrobe 22, teda v bohatom ženskom hrobe so štvorcovou priekopou a v hrobe 8, ktorý bol porušený a podľa náleзовých okolností bol dvojhrobom s pomerne bohatými ženskými milodarmi. V Hornom Jatove boli kosti neurčeného vtáka v bohatom ženskom hrobe 362 (tiež so štvorcovou priekopou) a v mužskom hrobe 288 s priemernou výbavou.³⁷ Na pohrebisku v Nebojse boli kosti kohúta spolu s kosťami z ošipanej v bohatom hrobe bojovníka (hrob 4, jama 3×2 m) a v ďalších dvoch bohatých ženských hrobách (5 a 10), pričom hrob 10 možno považovať za komorový.³⁸ Kostí husi boli na pohrebisku v Hurbanove (poloha Bacherov majer) vo dvoch bohatších mužských hrobách so zbraňami (hroby 2 a 5), bohatom ženskom hrobe 11 a hrobe 13 neurčeného jedinca s priemernou výbavou.³⁹ Tieto prípady by naznačovali, že pre zdôraznenie zvláštnej úcty k zomrelému vzhľadom na jeho sociálne a spoločenské postavenie mohli byť okrem už spomenutých prostriedkov, ako je úprava a veľkosť hrovej jamy, jej postavenie v rámci pohrebiska a obsah milodarov, použité i tieto zriedka sa vyskytujúce milodary mäsitej potravy.

Vykradnuté hroby

Vykrádanie hrobov na pohrebisku nedá sa obmedziť na niektorú jeho časť. Postihuje celú jeho plochu, odkrytú výskumom. Značne väčšia koncentrácia vykradnutých hrobov je v priestore okolo otvoreného piesočníka v sv časti, čo môže byť podmienené väčšou hustotou hrobov v tejto časti. Celkom bolo zistené 18 prípadov vykradnutých hrobov. Vykradnuté boli rovnako mužské i ženské hroby. Spravidla boli vykradnutím porušené hroby bohatšie. Neporušené ostali na pohrebisku hroby detské a hroby, v ktorých sme nenašli žiadne milodary alebo len jeden-dva predmety. Tieto nevykradnuté hroby tvoria na pohrebisku (ako sme už spomenuli) menšiu skupinku, rozloženú približne južným smerom od hrobu 22 so štvorcovou priekopou (hroby 20, 21, 26, 28, 29, 30, 31, 37, 39 a 42). Neboli porušené ani žiarové hroby v obdĺžnikových jamách (13, 34, 52), i keď v ich bezprostrednej blízkosti boli kostrové hroby vykradnuté.

V súvislosti s vykrádaním hrobov vynára sa tu ešte jedna otázka: čo chcel vlastne domnelý lupič z napadnutého hrobu vykradnúť, keď napr. v porušenom vykradnutom ženskom hrobe 22 so štvorcovou priekopou nachádzame po ňom pri rozhádzaných kostiach nádobu, 5 bronzových a 3 železné spony, ako aj jemnú bronzovú retiazku na krk, čo je takmer kompletná výbava ženského hrobu. Podobne vo vykradnutom hrobe 8 sme našli jednu fľašovitú a jednu kalichovitú vázu, bronzovú retiazku z náhrdelníka, zlomky bronzového náramku, 6 zachovaných bronzových spôn, zvyšky puklicového nánožníka a iné predmety. Bezpečne zistený je druhotný zásah v strede priestornej hrovej jamy hrobu 60 s kolovými jamami v rohoch; z jeho obsahu sa zachovali: železný bodec z rúčky kopije, črepy troch nádob, železný nožík-britva s oslíčkou, časti okrajového kovania štítu, časti železnej pošvy meča, zlomky dvoch železných spôn a niektoré ďalšie predmety. Vedľa nálezu pošvy meča chýba vlastný meč, ktorý lupič mohol odniesť; prečo však neodniesol i pošvu, aby tak mohol kompletnú zbraň upotrebiť? Ešte zreteľnejšie vystúpi táto otázka u hrobu 36; podľa rozhádzania kostrových pozostatkov a iných poznatkov získaných pri odkrývaní hrob bol vykradnutý, pritom sa z jeho obsahu zachovali: železný bodec z rúčky kopije, železný hrot z kopije s tuľajkou (teda kopija), štítová puklica, časti okrajového kovania štítu, železný nit a klince zo štítu, železná hákovitá zápona s časťou retazového opaska, dve železné spony, váza a kosti z ošipanej. Ide o hrob bojovníka s nadpriemernou výbavou, v pomerne priestornej hrovej jame 240×

145 cm, v ktorom okrem rozhádzaných kostí sotva chýba ďalší inventár. Ak pripustíme, že domnelý lupič porušoval hroby v súčasnosti, t. j. v dobe, keď bol násyp mohyly nad hrobom viditeľný, pričom iste musel poznať keltský spôsob odievania a pohrebný rítus, ako poznamenáva O. K a n d y b a,⁴⁰ aby získal cenné predmety, potom je otázne, čo vlastne chcel odcudzíť, keď sa okrem spomenutých predmetov zanechaných v hrobe zlaté šperky na týchto pohrebiskách vyskytujú veľmi vzácne, i to iba vo forme malých drôtených prsteňov a podobne, o čom vykrádač v súčasnosti, znalý pohrebného rítu, musel vedieť. Ďalej vzniká otázka, ako mohlo dochádzať k tak ľahkému rozhádzaniu kostrových pozostatkov, keď k rozkladu ľudského tela treba (podľa zloženia pôdy) najmenej rok. Spomenuli sme, že na pohrebisku boli vykradnuté predovšetkým priestorné a bohatšie hroby (súdiac podľa nami vytvorených meradiel o bohatosti hrobu, ale aj z bezpečnejšieho kritéria — vonkajšej úpravy hrobov) a neboli vykradnuté hroby prosté — chudobné. Z toho vyplýva, že porušené boli tie hroby, ktoré boli na povrchu dlhší čas viditeľné, t. j. hroby s väčším násypom alebo iným označením. Vykrádanie hrobov môžeme potom vysvetliť tým, že tu išlo viac-menej o pustošenie hrobov nekeltským obyvateľstvom, či už z motívu zneuctenia alebo rabovania z neznalosti pohrebného rítu a obsahu hrobov, pričom došlo samozrejme nielen k porušeniu kostry, ale aj poškodeniu hrobových milodarov a prípadnému ich zničeniu alebo odcudzeniu; toto však nemuselo byť hlavným cieľom.

Podobné vykrádanie hrobov sa zistilo na pohrebisku v Hornom Jatove, ktoré časove odpovedá Vlkanovu, na mladšom pohrebisku v Hurbanove (poloha Abadomb), ale aj na druhom pohrebisku v Hurbanove (poloha Bacherov majer), ktoré je nepochybne staršie a možno ho datovať do prvej polovice, prípadne na začiatok II. storočia pred n. l. K vykrádaniu hrobov dochádzalo teda v priebehu II. storočia, v období po ukončenej okupácii a usadení sa Keltov na nových územiach.

Hroby nekeltského charakteru

V počte hrobov na pohrebisku sú zahrnuté aj dva hroby (21 a 47), ktoré nemôžeme bezpečne označiť ako keltské.

Kostrový hrob 21 s orientáciou Z—V s odchýlením na SZ (hlava na západ) bol plytko pod ornitou v hĺbke 35 cm. Kostrové pozostatky boli značne strávené pôdou. Obsah tvorili dva prasleny, uložené pri lebke: jeden plochý, vyrobený z črepu 12 mm hrubého z nádoby vyhotovenej v ruke, dru-

hý hlinený, hladký, dvojkónického tvaru (tab. VI: 2, 3).

Druhým nekeltským hrobom je žiarový hrob 47, v ktorom boli nedohorené ľudské kosti, uložené v rovnakej hĺbke 35 cm od povrchu a pri nich niekoľko atypických črepov nádoby vyhotovenej v ruke (halštatského charakteru) a bronzová ihlica s profilovanou hlavícou, typologicky patriaca ešte do HB (tab. X: 15). Ihlica nie je celá, značná časť hrotu chýba. Črepy sú nerekonštruovateľné a neúplné. Lom ihlice je starý, ohladený, podobne lom črepov. Črepy keramiky i ihlice sú viac predmetmi rituálneho a symbolického charakteru, ako predmetmi používanými v dobe uloženia do hrobu. Je preto otázne, či máme dva osihotené hroby na pohrebisku s typologicky pomerne starým inventárom pokladať za hroby z predchádzajúceho halštatského obdobia, alebo ide o hroby súčasné s keltskými, v ktorých boli pochovaní príslušníci domáceho nekeltského obyvateľstva.

Rovnakého druhu zdá sa byť i ďalší kostrový hrob 57, uložený pomerne plytko v hĺbke 95 cm od povrchu v superpozícii nad keltským kostrovým hrobom 63; orientácia SZ—JV (hlava na SZ), spodný keltský hrob S—J s malým odchýlením na JV (hlava na JV). Ide o hrob dospelého muža v nezvyklej skrčenej polohe na pravom boku, ruky skržené na hrudi. Kosti sú značne strávené pôdou; hrob je bez milodarov. Jeho uloženie nad keltským hrobom ukazuje, že je neskorší, no súčasný s mladšími keltskými hrobmi.

Niekoľko kostrových hrobov s halštatským inventárom bolo na pohrebisku vo Veľkej Mani.⁴¹ Boli spravidla plytšie uložené ako laténske, s rovnakou orientáciou zhruba Z—V (hlava na západ) ako vo Vlkanove. Niektorý zrekonštruovaný keramický inventár ukazuje na obdobie HD, prípadne až na jeho koniec. Vyhodnotenie týchto hrobov v rámci celého pohrebiska prinesie viac dokladov pre interpretáciu obdobnej situácie vo Vlkanove. Zatiaľ názor o súčasnosti týchto hrobov s hrobmi vo Vlkanove vyslovujeme s veľkou rezervou.

K e r a m i k a

Najčastejším hrobovým milodarom na pohrebisku vo Vlkanove je keramika. Nádoby vytočené na kruhu našli sa v 44 hrobách, výnimočne boli v troch hrobách (35, 62 a 67) s keramikou točenou na kruhu nádoby vyhotovenej v ruke a v nekeltskom hrobe 47 črepy hrubej nádoby halštatského charakteru. Keramika točená na kruhu je z jemnej plavenej hlíny, na povrchu šedá alebo čierna, na

zlome s hnedým alebo šedým homogénnym jadrom. Keramika s hnedým zlomom je krehká, drobná a vo vlhkom prostredí sa rozpadáva; sotva bola úžitkovou keramikou. Naproti tomu druhý druh šedej keramiky je pevný, zvonivo vypálený, v hrobch dobre zachovalý (je však na pohrebisku vzácnejší).⁴²

Priemerne bolo v hrobch na pohrebisku po dvoch nádobách, často váza a miska; najviac — päť nádob — bolo v hrobe 7 a 27. Zo zachovalých a rekonštruovaných kusov je 31 vázovitých tvarov, 27 mís, 5 situlovitých alebo súdkovitých váz; 15 nádob sa nezrekonštruovalo a neurčilo.

Tvarovú náplň tvoria prevažne fľašovitité vázy s kuželovitým hrdlom a dvojkónickým telom s maximálnym vydutím v dolnej polovici výšky, členené na hrdle a nad vydutím plastickými prstencami alebo rytými kružnicami; vázy s kuželovitým širším hrdlom s maximálnym vydutím v hornej polovici až tretine výšky, prechádzajúce v niektorých prípadoch v situlovité tvary; nízke misovité vázy so širokým kuželovitým hrdlom a dvojkónickým až šošovkovitým telom; ojedinele bola v hrobe zvisle ryhovaná súdkovitá váza. Misy majú prevažne esovite profilované tvary a len v dvoch hrobch boli kónické misky so zatiahnutým okrajom ústia.

Fľašovitité tvary

Sú najrozšírenejšie a pre ploché keltské pohrebiská Karpatskej kotliny typické. V jednotlivých oblastiach, ale aj na pohrebiskách Karpatskej kotliny majú svojrázne prvky, vyplývajúce z miestnej výroby, ako ukazujú nie vzácne sa vyskytujúce nálezy hrnčiarskych pecí (Šarovce, okres Levice,⁴³ Bratislava,⁴⁴ Horné Obdokovce, okr. Topoľčany⁴⁵). Na plochých pohrebiskách udržiavajú sa fľašovitité vázy pomerne dlho i v mladších žiarových hrobch z prvého storočia pred n. l. (napr. Holiare).⁴⁶

Medzi staršie tvary vo Vlkanove patrí nepochybne pekne profilovaná váza z hrobu 7 (tab. III: 14). Má hladký povrch, starostlivo modelovaný dvojkónický tvar s úzkym kuželovitým hrdlom, zovretým pod lievikovitým ústím plastickým rebrom. Na pohrebisku je osihoteným tvarom azda cudzieho pôvodu. Najbližšie tvary ešte staršieho typu sú v hrobch s duchcovskou sponou (Kamenín — bohatý ženský hrob 12,⁴⁷ Veľká Maňa — hrob 39 s bronzovou duchcovskou sponou a tyčinkovitým nákrčníkom s pečatidlovými koncami).⁴⁸ V maďarských nálezoch je pre vázu z Vlkanova najlepšou analógiou nález z hrobov v Ordód-Babót (župa Sopron).⁴⁹ Hrobové celky na tejto lokalite nie sú dobre zachované, no ostatný kovový sprievodný inventár, naj-

mä spony, nie sú mladšie ako v hrobe vo Vlkanove, kde s vázou bola bubienková spona.

Ojedinelý výskyt tohto typu vázy na pohrebisku vo Vlkanove akoby sa len dotýkal staršieho obdobia, do ktorého nepochybne hrob z Kamenína patrí, t. j. do prvej polovice II. storočia pred n. l., azda až do jeho začiatku. V tomto období vidí J. Filip počiatok vývinu fľašovitých váz s vysokým kuželovitým hrdlom.⁵⁰

Medzi najstaršie tvary fľašovitých váz predchádzajúceho typu patrí ešte jedna váza — z hrobu 10 (tab. III: 17). Má vyššie kuželovité hrdlo a nízko položené oblé vydutie, na rozdiel od predchádzajúcej spodná časť hrdla je členená širším plastickým pásikom. V hrobe bola opäť s bronzovou sponkou typu bubienkových spôn, avšak s menším hladkým nezdobeným lučkom (obr. 7: 9). Bližšie analógie na pohrebisku vo Vlkanove chýbajú; nie príliš vzdialená je druhá váza zo spomenutého hrobu 12 v Kameníne a bližšou analógiou je váza v Ordód-Babót, teda v staršej keltskej oblasti maďarskej.⁵¹

Vyvinutejším a rozhodne mladším tvarom fľašovitých váz na pohrebisku vo Vlkanove je váza z hrobu 8 (tab. IV: 19), ktorá má početné analógie nielen v ostatných hrobch na tomto, ale aj na iných pohrebiskách juhozápadného Slovenska. Má širšie kuželovité hrdlo s lievikovite roztvoreným ústím, ostrejšie lomené vydutie, členené od spodnej časti hrdla výrazným pásikom. Takmer zhodná, akoby pochádzajúca z dielne toho istého hrnčiara, je fľašovitá váza z hrobu 14 (tab. V: 19) a nie príliš vzdialené sú v ďalších hrobch: 2 (tab. I: 14), 27 (tab. VIII: 14), 59 (tab. XII: 7), 65 (tab. XIV: 14) a 67 (tab. XIV: 11). Treba pripomenúť, že nie je rozdiel medzi nálezmi z hrobov v skupine pri hrobe 22 alebo 65. Tieto fľašovité vázy so svojráznymi prvkami sú masove zastúpené na keltských pohrebiskách v Podunajsku; na Slovensku vo viacerých hrobch: v Hornom Jatove,⁵² v Hurbanove (poloha Bacherov majer)⁵³ vo väčšine hrobov, vo Veľkej Mani⁵⁴ vo viacerých hrobch, ojedinele v Holiaroch,⁵⁵ ale tiež na východnom Slovensku v žiarovom hrobe v Košiciach.⁵⁶ Ich výskyt na našich pohrebiskách potvrdzujú niektoré hrobové celky s kovovým inventárom: Vlkanovo — hrob 27 so sponou s voľnou guľovitou pätkou, (tab. VIII: 10, 11), hrob 67 s malou bronzovou sponkou duchcovského typu s profilovanou guľôčkou (tab. XIV: 2), Horný Jatov — hrob 537 so železnou drôtenou sponou s veľkým vinutím, pravdepodobne ešte s voľnou pätkou,⁵⁷ Hurbanovo (poloha Bacherov majer) — hroby 2, 3, 6, 8 a ďalšie so sponami s voľnou guľovitou pätkou, hrob 11 s bronzovou

sponou s uzlovite zakončenou pätkou, obopínajúcou čiastočne lučik.⁵⁸

Z uvedeného vyplýva, že tento tvar plne nastupuje v širšom keltskom okruhu ešte pred zovšeobecnením spony spojenej konštrukcie, avšak v dobe, keď Kelti zaujali územie na východ od Dunaja, predtým obsadené tzv. skýtskym obyvateľstvom. Potvrdzujú to i nálezy, v ktorých s keltskými predmetmi nachádzame cudzie vplyvy domáceho halštatsko-skýtskeho prostredia, ako je džbánok s uchom v laténskom žiarovom hrobe v Košiciach⁵⁹ a naopak v halštatsko-skýtskom hrobe v Michalovciach⁶⁰ laténska fľašovitá váza a niektoré iné predmety. Ak berieme za základ vznik spony spojenej konštrukcie zhodne s J. Filipom na rozhraní, prípadne na začiatku druhej polovice II. storočia pred n. l.,⁶¹ musíme do tohto obdobia datovať aj rozšírenie fľašovitej vázy spomenutého typu.

Situlovité tvary

Čisté situlovité tvary s rovnými alebo prehnutými stenami s nízkym širokým členitým hrdlom, odvodzované od kovových predloh, rozšírené hlavne v českých a moravských územiach, vyskytujú sa na našich pohrebiskách zriedka. Ich viac-menej prechodné varianty na pohrebisku vo Vlkanove sú značne odlišné a aj vo svojom vývoji mohli mať iné predlohy. Situlovité tvary z hrobov 1, 36 a 64 s mierne vypuklými stenami a oblým vydutím v hornej polovici výšky (tab. I: 13; IX: 24; XIII: 9) sú len tvarovo výraznejšie a vyvinutejšie ako prechodné situlovité tvary takmer fľašovitých banatých váz z hrobov 7 a 52 (tab. III: 16; XI: 18). Podobné tvary situlovitých váz zo spomenutých hrobov vo Vlkanove nachádzame v Hornom Jatove (hroby 363 a 401)⁶² a v Hurbanove na staršom pohrebisku v polohe Bacherov majer⁶³ (hroby 4 a 11); vo všetkých uvedených hroboch sú so sponou s voľnou guľovitou pätkou alebo starším typom spony spojenej konštrukcie a s fľašovitou vázou, čo ukazuje, že sú súčasne s mladšími tvarmi fľašovitých váz, o ktorých sme sa zmienili; nie sú však tak časté a obmedzujú sa na užšiu oblasť Podunajska. Vyhranený tvar situly obsahoval hrob 12 v Hurbanove, poloha Abadomb,⁶⁴ s pomerne mladým sprievodným inventárom (železná drôtená spona spojenej konštrukcie, nízka misovitá váza), hrob 10 vo Veľkej Mani⁶⁵ s dlhou železnou sponou spojenej konštrukcie a niektoré ďalšie hroby na tomto pohrebisku.

I keď niektoré vázy majú analógie bližšie k nálezom moravským ako českým, vo svojom vyhotovení majú zreteľné znaky domácej miestnej výro-

by. Situla z porušených hrobov v Hurbanove, poloha Abadomb,⁶⁶ je celkovou stavbou veľmi blízka váze z hrobu 22 v Brne-Maloměřiciach,⁶⁷ stvárnenie hrdla vázy z tohto hrobu je však výrazne širokým znútra pretlačeným prstencom, typickým pre juhomoravské hrnčiarske výrobky, váza z Hurbanova má zase úzke plastické povrchové rebro a zosilnený okraj ústia, obvyklý pre slovenské a podunajské hrnčiarske dielne. Ide tu azda viac o ovplyvňovanie týchto susedných keltských oblastí, ktoré nepochybne udržiavali vzájomný styk, ako sa domnieva aj I. Hunyadyová.⁶⁸ Potvrdzujú to aj situlovité vázy v maďarských nálezoch; sú rozšírené prevažne na území medzi pravým brehom Dunaja a prilahlým rakúsko-moravským pomedzím (Sopron-Bécsidomb, Ordód-Babót, Balf, Rábatamási, Öregárpás, Szob a ďalšie)⁶⁹ a majú lokálne prvky. Len krásne zdobenú situlu z Alsópél pokladá I. Hunyadyová za výrobok porýnskej oblasti a datuje ju značne vysoko až do IV. storočia pred n. l.⁷⁰

Súdkovité situlovité vázičky

Vlastnú náplň tohto typu tvoria zvisle ryhované (hrebeňované) súdkovité tzv. stradonické nádoby s ovaleným okrajom. Podrobnejšie sa nimi zaoberala L. Horáková-Jansová,⁷¹ ktorá tento spôsob zdrsnenia povrchu vyvodzuje zo staršieho obdobia. Na pohrebisku vo Vlkanove bola súdkovitá nádoba len v hrobe 17. Je vyrobená z tuhy, má pekný vyhranený tvar s okrajom mierne zatiahnutým, na vonkajšej strane ovaleným až strechovite hraneným; žliabkom naznačené hrdlo je členené úzkym plastickým rebrom, steny pravidelne zvisle ryhované, nad dnom vyleštený pruh a nad ním tri ďalšie leštené ryhy, dno rovné, hladké, bez značky (tab. VI: 18). V hrobe je sprevádzaná železnými sponami s voľnou guľovitou pätkou a sponou prechodného typu s pätkou ukončenou guľôčkou s výrezom pre lučik (obr. 7: 17). Ojedinele vyskytujú sa tieto nádoby na ostatných pohrebiskách s fľašovitými tvarmi nádob s mladou duchovskou sponou (Nebojsa)⁷² a sponou spojenej konštrukcie: Veľká Maňa — hrob 11 a 14;⁷³ Horný Jatov — hrob 401⁷⁴ s bubienkovou sponou a železnou drôtenou sponou spojenej konštrukcie s veľkým vinutím, hrob 526 s fľašovitou vázou; Hurbanovo, poloha Abadomb⁷⁵ — hrob 2, nádoba s hrubším zvislým ryhovaním, pokladá sa za mladšiu (bola spolu so železnou sponou s guľovitou pripojenou pätkou), v Holiaroch v žiarovom hrobe 605 s dlhšou drôtenou sponou spojenej konštrukcie (nádoba vyhotovená z hlíny).⁷⁶ Uvedené prípady z niektorých po-

hrebísk juhozápadného Slovenska ukazujú, ako bolo spomenuté, že súdkovité tvary s jemným pravidelným ryhovaním, tuhové i vyhotovené zo zmesi hlíny i tuhy a často len z hlíny, vystupujú na našich pohrebiskách sporadicky s fľašovitou vázou s mladšou sponou duchcovského typu a so sponou stredolatenskou. Ich hlavnú náplň poskytujú sídliská, kde bude možné vypracovať bližšie roztriebenie.

Misovité vázy

Niekedy ťažko určiť, či ide o vázu alebo hlbšiu misu (hrob 63, tab. XIII: 16). Vyhranenu formou sú tvary s nízkym širokým kužeľovitým hrdlom a s dvojkónickým telom stlačeného až šošovkovitého tvaru s ostrým lomom na vydutí (hrob 54, tab. XII: 13). Na pohrebisku vo Vlkanove boli zväčša len prechodné tvary s prvkami fľašovitých nádob. Našli sa vo viacerých hrobch: 16, 45, 50, 54 a 63. Vyvinuté tvary týchto misovitých váz sú častejšie na našich mladších pohrebiskách (Hurbanovo — poloha Abadomb, Holiare). V Hornom Jatove nachádzame tieto prechodné tvary misovitých váz rovnako so staršou duchcovskou sponou ako s mladšou dlhou drôtenou sponou spojenej konštrukcie.⁷⁷ Na pohrebisku v Hurbanove (Bacherov majer) je len v hrobe I s bronzovou duchcovskou sponou a hladkým tyčinkovitým náramkom.⁷⁸ Nádobka má pomerne vysoké prehnuté hrdlo, patrí však už k tomuto typu nádob. Misovité vázy v pomere k ostatnej keramike sú častejšie na mladších pohrebiskách. V Hurbanove v polohe Abadomb sú vo viacerých hrobch,⁷⁹ podobne v Holiaroch.⁸⁰ Na Morave sú ojedinelé⁸¹ (Holubice — hrob 30, Bučovice — hrob 9).

Na rozdiel od situlovitých váz nachádzajú sa misovité vázy nielen na území slovensko-maďarského pomedzia (Szob, Kosd, Rábatamási) a v oblasti západomaďarskej na pravom brehu Dunaja (Ordó-Babót, Jutas), ale sú rozšírené i na východnom území maďarskom po ľavom brehu Dunaja, obsadenom do preniknutia Keltov tzv. skýtskym obyvateľstvom. Niektoré nálezy pochádzajú práve z týchto zmiešaných lokalít, kde sú laténske a skýtske pamiatky na sídliskových objektoch stratigraficky neoddeliteľné (Hódmezővásárhely-Fehértó).⁸² Že v dobe s nastupujúcimi misovitými vázami na našich pohrebiskách Keltovia prenikli do územia ovládaného do tej doby Skýtmi, ukazuje zreteľne kovový inventár, o ktorom sa ešte zmienime.

Misy

Spríevodnými tvarmi fľašovitých i situlovitých váz sú esovité profilované misky s prehnutým hrd-

lom, členeným pásikom alebo kružnicou, s omfalom na dne (tab. I: 12). Boli v 13 hrobch. Sú rôzneho vyhotovenia a na jednotlivých pohrebiskách so svojráznymi prvkami; niektoré sú veľmi pekne spracované (tab. III: 15). Často nachádzame v hrobe pekne profilovanú misu i vázu, prezdajúcu jednu hrnčiarSKU dielňu (hrob 7, tab. III: 13—15; hrob 9, tab. II: 13, 16). Vyspelejšiu hrnčiarSKU výrobu vidíme spravidla na výrobkoch v bohatších ženských hrobch. Početne sú zastúpené na pohrebisku v Hornom Jatove, v Hurbanove na obidvoch lokalitách (Bacherov majer a Abadomb), zvlášť svojrázne tvary sú v Kameníne, Veľkej Mani, Holiaroch a na ďalších pohrebiskách. Udržujú sa až do I. storočia pred n. l. V Podunajsku sú bežným tvarom, na Morave vzácnejšie a odlišnej profilácie.

Kónické misky

Vyskytujú sa na našich pohrebiskách zriedka. Majú mierne zatahnuté ústie s ovalným okrajom. Vo Vlkanove boli v dvoch hrobch — 35 a 56 (tab. XI: 22; XII: 11). V menšom počte sú na ostatných pohrebiskách: v Hornom Jatove v hrobe 233 s fľašovitou nádobou, bubienkovitou sponou s veľkou guľovitou pätkou a v hrobe 528 rovnakého charakteru;⁸³ vo Veľkej Mani v hrobe 40 so sponou s voľnou guľovitou pätkou.⁸⁴ Menej početné sú v maďarskej oblasti, zato častejšie na Morave a v Čechách s osobitými prvkami. Svojrázne kónické misky sú hojné aj v skýtskej kultúre.

Zvláštne tvary nádob

Cudzie slovensko-maďarskému prostrediu sú dva ďalšie tvary nádob:

Dobre zachovalá váza s nôžkou, tzv. marnského typu (z hrobu 8), zdobená nad vydutím skupinami piatich do trojuholníka usporiadaných sústredných včolkovaných krúžkov (tab. IV: 20). Blízke analógie má na Slovensku len v hrobe 165 v Hornom Jatove,⁸⁵ na moravskom pohrebisku v Brne-Maloměřiciach,⁸⁶ nie tak pekne modelované exempláre na pohrebisku v Mistríne.⁸⁷ Ojedinelé sú necelé nádoby tohto typu z Čiech.⁸⁸ J. Filip ich datuje do II. stor. pred n. l.⁸⁹ Na pohrebisku v Hornom Jatove nemá váza s nôžkou sprievodný inventár; vo Vlkanove bola s ňou v porušenom hrobe (zachránenom robotníkmi) fľašovitá nádoba (tab. IV: 19), viacpuklicové bronzové nánožníky, bubienkové spony a spony s plasticky členenou guľovitou, kliešťovite pripevnenou pätkou. Už samotný jej výskyt na týchto dvoch súbežných pohrebiskách, blízky v celom inventári a v pohrebnom rite, zaraďuje ju do II. storočia pred n. l.,

zrejme ešte do konca jeho prvej polovice, pričom treba rátať s domácou výrobou, a nie s importom.

Ojedinelým tvarom na našich pohrebiskách je sporadicky sa vyskytujúca váza s vysokým valcovitým hrdlom, rebrovite zosilneným okrajom ústia a s nízkym stlačeným šošovkovitým telom z hrobu 27 (tab. VIII: 3). Je dobre zachovalá, s hladkým povrchom a jemným plastickým rebrom na rozhraní ostrého prechodu od tela k hrdlu. Prezrádza vyspelú hrnčiarstvu dielňu a sotva bola vyrobená v miestnom prostredí. V hrobe bola s baňatými fľašovitými vázami, esovite profilovanou miskou a so zlomkami železnej spony s veľkou guľovitou pätkou. Analogické tvary sú: v Hornom Jatove⁹⁰ v pomerne bohatom hrobe 460 so železnou sponou s veľkou guľovitou pätkou, ojedinelý nález z Aňaly,⁹¹ v hrobe 55 na pohrebisku v Brne-Maloměřiciach,⁹² z Čiech vyobrazuje analogickú vázu J. Filip z Podmokiel,⁹³ z maďarského územia uvádza niekoľko exemplárov I. Hunyádyová.⁹⁴

Keramika vyrobená v ruke

Nachádza sa na našich pohrebiskách len veľmi sporadicky. Vo Vlkanove bola v troch hrobách (35, 62, 67). V hrobe 35 bola malá v ruke hnetená nádobka polguľovitého tvaru, drsného nesúmerného povrchu spolu s kónickou miskou vyhotovenou na kruhu, so zatiahnutým ústím a ovaleným okrajom (tab. IX: 22, 23). V hrobe 62 boli dve v ruke robené nádobky, väčšia kónická miska so zatiahnutým okrajom a malá súdkovitá vázička so zaoblenými stenami, žliabkovite vyznačeným hrdlom a zosilneným okrajom (tab. XIII: 8, 14, 15). S nádobkami bola v hrobe neúplná fľašovitá váza robená na kruhu (hrdlo chýba) a zlomky dlhšej železnej spony. V hrobe 67 bola hlbšia kónická misa so širším dnom, rovnými stenami a mierne zatiahnutým okrajom ústia spolu s neúplnou fľašovitou vázou (horná časť hrdla chýba). Všetky tieto nádoby majú hrubší drsný povrch a nesúmerný tvar. Misovité tvary so zatiahnutým ústím vystupujú rovnako v predkeltskom halštatskom období ako vočasnej dobe laténskej v skýtskom prostredí. Kónické misky robené na kruhu nachádzame i počas celého laténskeho obdobia. Jednoduchý tvar azda umožňoval ich ručnú výrobu i v dobe, keď prevládala remeselná výroba keramiky na kruhu. Nepochybne tu pôsobilo domáce prostredie halštatsko-skýtske. Malá súdkovitá nádobka napodobuje tieto typy nádob robených na kruhu a jej vyhotovenie pripomína obdobnú situáciu v mladšom období laténskom, keď v púchovskej kultúre nachádzame imitované hrubé, nesúmerné tvary súdkovitých nádob. Na vlkanov-

skom pohrebisku nájdená keramika robená v ruke pochádza z hrobov s chudobným inventárom; dva prípady neúplne zachovaných nádob vyrobených na kruhu podporujú názor, že mohla byť použitá pre nedostatok alebo neprístupnosť nádob zhotovených na kruhu. V Hurbanove (poloha Abadomb)⁹⁵ bola v hrobe 18 atypická kónická nádobka s rovnými stenami a širším dnom, s ňou bol v hrobe bronzový krúžok a sklovitý korálok. Na druhom pohrebisku tejto lokality (poloha Bacherov majer) bola v hrobe 8 súdkovitá nádobka vyhotovená v ruke, analogická s vlkanovskými; tento hrob obsahoval aj vázu vyrobenú na kruhu, železnú sponu s voľnou pätkou, dva bronzové a jeden lignitový kruh.⁹⁶

Vcelku je v keltských hrobách len malé percento keramiky vyrobenej v ruke, obmedzujúcej sa na niekoľko málo typov, akými sú súdkovité nádoby a kónické misky.

Spony

Spony sú popri keramike najčastejším hrobovým inventárom. Železné alebo bronzové spony sme našli v 40 hrobách. Celkový ich počet bol približne 90 kusov, z toho 30 bronzových. Početné nálezy jednoduchých tvarov železných spôn potvrdzujú i na tomto pohrebisku doterajší názor na ich funkčné poslanie v keltskom spôsobe odievania. Rovnako však nachádzame aj honosnejšie spony z bronzu i železa, vo väčšom počte v ženských hrobách; používali sa ako šperky. K pomeru železných a bronzových spôn môžeme opäť spomenúť poznatky z pohrebiska vo Veľkej Mani, Kameníne a inde, ktoré ukazujú, že bronzové výrobky dominujú v niekoľkých bohatších ženských hrobách a len zriedkavejšie nachádzame po jednom až dvoch kusoch v ostatných hrobách. Na pohrebisku vo Vlkanove bolo napríklad 7 bronzových spôn v hrobe 8, po 5 kusoch v hrobe 22 so štvorcovou priekopou a v žiarovom hrobe 34, 4 kusy v hrobe 7, po dvoch kusoch v hrobe 1 a 48, po jednom kuse v niektorých ďalších hrobách. Vopred treba upozorniť, že tento počet nie je úplný, keďže veľa hrobov bolo porušených alebo vykradnutých a tiež nie všetky zistené exempláre našli sa v tak zachovalom stave, aby sa dali spoľahlivo rekonštruovať a určiť. Veľká časť železných spôn bola nerekonštruovateľná, spony sa zachovali iba ako hrušky hrdze alebo sotva rozpoznateľné železné zlomky.

Podľa tvarov a konštrukcie hlavnú náplň na pohrebisku vo Vlkanove tvoria spony vyvinutej duchovskej konštrukcie, spony s veľkou guľovitou hladkou a zdobenou pätkou (tzv. plastického štýlu)

spony prechodného tvaru s čiastočne pripevnenou pätkou a spony spojenej konštrukcie staršieho typu s jednou alebo dvoma guľôčkami na pätku. Pohrebisko ukazuje na pomerne krátke trvanie osady a už z tohto hľadiska jeho obsah je veľmi dôležitý pre chronologické triedenie dosiaľ preskúmaných pohrebísk na juhozápadnom Slovensku.

Spony duchcovského typu

Starší tvar spony s voľnou pätkou bol na pohrebisku v hrobe 64 (obr. 6: 1). Má vysoký oblúkovitý lučík, krátku pätku na konci lopatkovite rozšírenú a čiastočne obopínajúcu povrch lučíka. S ňou boli v hrobe otvorené tyčinkovité kruhy, situlovitá váza a ďalšie predmety (tab. XIII: 5, 9–11). Železné spony s voľnou guľovitou pätkou boli vo viacerých hrobách (5, 11, 14, 19, 27 a ďalších), ktorých inventár je pomerne chudobný a neznesie bližšie porovnanie nálezového prostredia týchto spôn. V hrobe 27 bola so sponou s voľnou pätkou jemná bronzová retiazka z náhrdelníka, dve baňaté fľašovité vázy a časti železného refazového opaska z okrúhlych ohniviek (tab. VIII: 4, 7, 10–15).

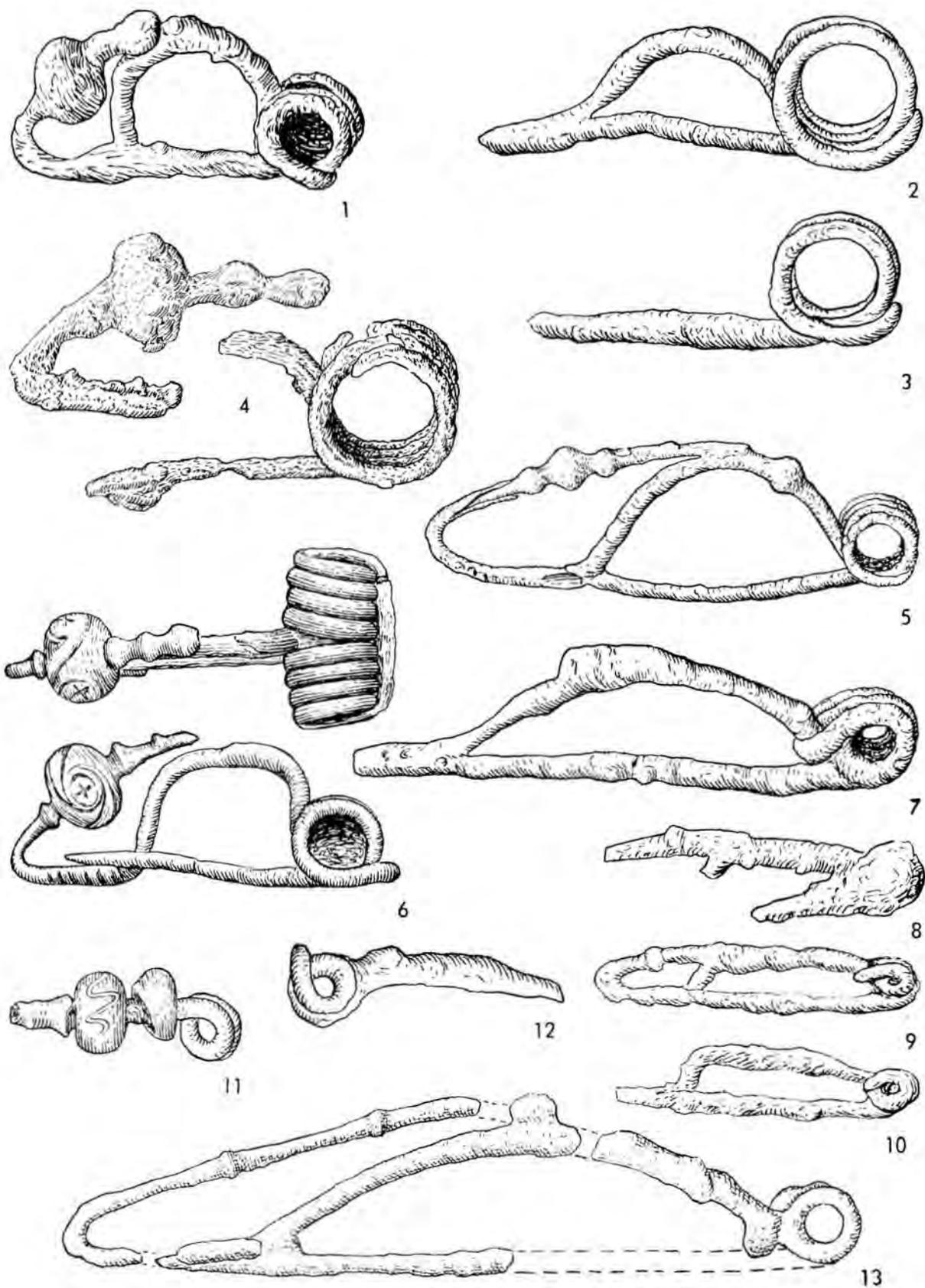
Na pohrebisku v Hornom Jatove patria tieto spony najstarším hrobom a nie sú tam početné. V hrobe 363 bola masívna železná spona duchcovského typu s fľašovitou a situlovitou väzou, s dvojdielnou štítovou puklicou a s mečom, ktorého nákončie pošvy má kruhovitý zosilnený tvar.⁹⁷

Horizont tejto spony je plne zastúpený na pohrebisku v Hurbanove (poloha Bacherov majer),⁹⁸ kde tvorí hlavnú náplň pohrebiska a prechádza všetkými hrobmi. Sprievodnými predmetmi sú tam fľašovité nádoby nápadne blízke nálezom z Vlkanova, ďalej dvojdielna štítová puklica, meče s kruhovitým alebo oválnym zosilneným nákončím, širokolisté kopije, z náramkov staršie tyčinkovité kruhy s pečatidlovými koncami, tyčinkovitý nákrčník, ojedinele bol v hrobe 8 lignitový kruh. Na datovanie pohrebiska v Hurbanove (Bacherov majer) do mladšieho obdobia zvädzali zvláštne druhy bronzových spôn z hrobov 11 a 12. Ide o spony s krátkym oblúkovitým lučíkom a predĺženou cievkovitou pätkou, členenou na konci tromi uzlovitými guľôčkami s výrezom pre obomknutie lučíka. V hrobe 11 boli dve bronzové cievkovité spony so železnými sponami duchcovskej konštrukcie; podobne v hrobe 12, kde boli okrem spôn tyčinkovité otvorené kruhy s pečatidlovými koncami a tyčinkovitý nákrčník, teda nálezy nie mladšie ako v predchádzajúcich hrobách. Spona tohto typu vyskytuje sa veľmi zriedka a patrí viac k typom spony s voľnou pätkou ako k starším sponám spojenej konštrukcie.

Ojedinelé nálezy na Slovensku i na maďarskom území nedovoľujú ich bližšie zaradenie. Mladšími variantmi zdajú sa byť železné spony tohto druhu s veľkým vinutím, ktoré tvoria prechodné tvary dlhej železnej spony spojenej konštrukcie (tab. XII: 5).

Rovnako výrazné prostredie duchcovskej spony na juhozápadnom Slovensku predstavuje pohrebisko v Kameníne. I napriek niektorým starším hrobovým nálezom môžeme ho považovať za súčasné s pohrebiskom v Hurbanove, poloha Bacherov majer. Staršie duchcovské typy spôn obsahoval bohatý ženský hrob 8.⁹⁹ Sú to v našom hrobovom inventári zriedka sa vyskytujúce bronzové spony s doštičkovitou zdobenou pätkou (münsingenského typu) a spony s malou profilovanou guľovitou pätkou. Ako umelecké výrobky predstavujú doštičkovité spony druh šperku, ktorý sa udržoval v hrobovom inventári dlhšiu dobu než typologicky rovnaké tvary jednoduchého vyhotovenia, a preto hrob 8 v Kameníne nemusí byť starší ako hroby so železnou duchcovskou sponou na tom istom pohrebisku (hroby 12, 14, 16, 20), zodpovedajúce i svojou celkovou náplňou hrobom z Hurbanova, poloha Bacherov majer alebo starším hrobom z Vlkanova a Horného Jatova. Na súčasnosť zdobenej doštičkovej spony s mladšou duchcovskou sponou ukazuje hrob 81 z eponymného náleziska v Münsingen a ďalšie hroby z tohto pohrebiska.¹⁰⁰ Mladšími typmi spôn v Kameníne sú dlhšie drôtené spony s krátkym oblúkovitým lučíkom a predĺženou pätkou, čiastočne obopínajúcou povrch lučíka. Odpovedajú bronzovým sponám z hrobov 11 a 12 na pohrebisku v Hurbanove — Bacherov majer, o ktorých sme sa už zmienili.¹⁰¹

Podobná situácia je na pohrebisku vo Veľkej Mani, kde medzi najstaršie hrobové nálezy patria spony duchcovského typu s profilovanou guľôčkou alebo s doštičkovitou zdobenou pätkou münsingenského typu, sprevádzané tyčinkovitými nákrčníkmi.¹⁰² Týmito hrobmi začínajú na juhozápadnom Slovensku ploché keltské pohrebiská, počnúc od ohybu Dunaja pri sútoku Hrona a Ipľa po Nitriansko. Osídľovanie sa dialo postupne, ako ukáže budúci podrobnejší ich rozbor. Predbežné datovanie najstarších hrobov v Kameníne a hrobov v Hurbanove (Bacherov majer) do prvej polovice II. storočia pred n. l. budeme môcť posunúť azda až do III. storočia, prípadne na rozhranie III. a II. stor. Doterajšie zaradenie väčšiny hrobových nálezov do II. storočia, a najmä do jeho konca, budú dojem prílišnej koncentrácie Keltov na juhozápadnom Slovensku v krátkom časovom úseku. V rámci

Obr. 6. Bajč-Vlkanovo; keltské pohřebisko. Železné spony. 1 – hrob 64; 2, 3 – hrob 22; 4 – hrob 11; 5 – hrob 52; 6 – hrob 66; 7 – hrob 25; 8–10 – hrob 47; 11, 12 – hrob 34; 13 – hrob 40.

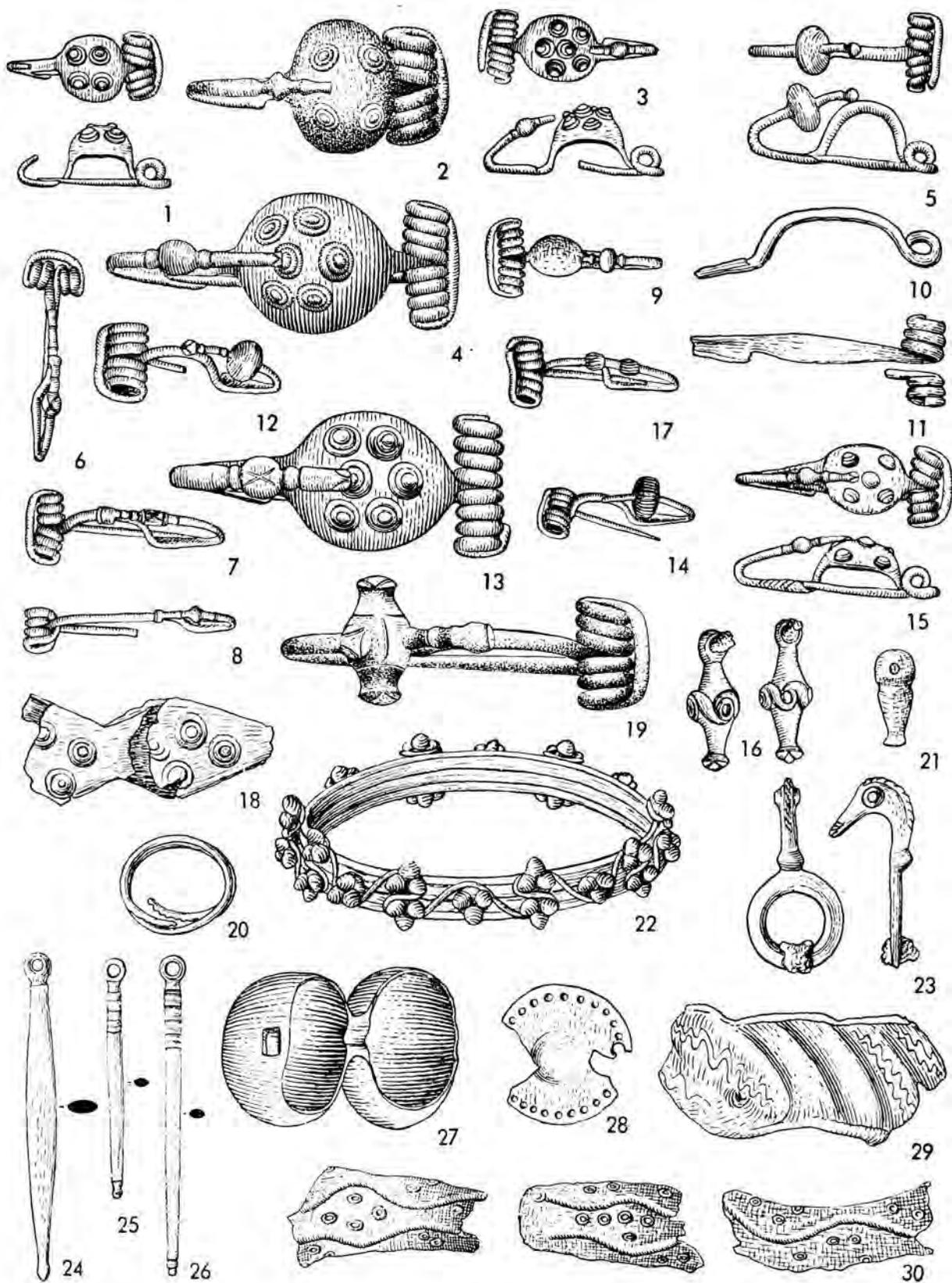
uvedených pohrebísk s nálezmi duchcovskej spony pohrebisko vo Vlkanove so svojimi staršími nálezmi predstavuje ich mladšiu fázu a jeho počiatok musíme hľadať niekde uprostred II. storočia, alebo ešte pred koncom jeho prvej polovice.

Spony s veľkou guľovitou pätkou a spony tzv. plastického štýlu

K sponám tzv. plastického štýlu zaraďujeme štyri bronzové bubienkové spony z hrobu 7 (tab. III: 2, 3, 6, 7), zdobené na lučiku bradavkami podobného druhu ako na bronzových plechových náramkoch (tab. III: 10) a na železnej zápone potiahnutej bronzovým plechom (z toho istého hrobu; tab. III: 11). Do tohto hrobového celku patrí bronzový plechový náramok s nevšednou plastickou výzdobou na povrchu (obr. 7: 30; tab. III: 1). Na vyspelú hrnčiarsku dielňu ukazujú aj štyri nádoby v spomenutom hrobe: dve vázy a dve misky, o ktorých sme sa už zmienili (tab. III: 13–16). Po jednom páre bubienkových spôn rovnakého druhu obsahovali ďalšie dva hroby, a to hrob 8 a hrob 22 so štvorcovou priekopou (obr. 7: 4, 13; tab. IV: 2, 3; tab. VII: 2, 3). Všetky tri hroby patria k bohatším hrobom; na pohrebisku sú v skupine hrobov pri hrobe 22 so štvorcovou priekopou a ich inventár nájdený so sponami bubienkového typu je značne súrôdy. V hrobe 8 bola s vázou na nôžke marnského typu typická fľašovitá váza mladšieho charakteru, hojne rozšírená na pohrebisku, drobné viacpuklicové bronzové kruhy, dve bronzové spony s plastickou členenou guľovitou pätkou a dve bronzové spony pôvodne s korálkom na pätku (tab. IV: 1, 5). V hrobe 22 boli s bubienkovými sponami ďalšie dve bronzové spony s voľnou guľovitou pätkou zdobenou jemnými hustými ryhami po obvode (obr. 7: 14), bronzová spona s hladkou veľkou guľovitou pätkou (obr. 7: 12), dve drôtené železné spony s veľkým vinutím, pravdepodobne s voľnou pätkou (obr. 6: 2, 3), bronzové závesky z opaska s plastickou esovitou výzdobou (obr. 7: 16) a ďalšie predmety. K týmto hrobom radíme hrob 10 s bubienkovou nezdobenou sponou (obr. 7: 9) a hrob 1 s bronzovými sponami s guľovitou pätkou (obr. 7: 5). Náplň uvedených hrobov tvorí na pohrebisku jadro celkového obsahu pohrebiska a je typická pre toto prechodné obdobie od spony duchcovskej ku spony spojenej konštrukcie, ktoré veľmi podrobne vymedzil a časove do polovice II. storočia zaradil J. Filip.¹⁰³ Hlavnými typmi spôn sú, ako sme sa už čiastočne zmienili, spony bubienkové, spony s voľnou guľovitou pätkou (hladkou a zdobenou), z bronzu i zo železa; z ostatných predmetov

viacpuklicové náramky, bronzové nánožníky s bohatou plastickou výzdobou (v českej terminológii tzv. šnekovité typy), bronzové plechové kruhy s plastickou výzdobou na povrchu, liaty bronzový kruh s ružicovými náliatkami na obvode a imitáciou filigránovej výzdoby (obr. 7: 22), lignitový kruh a sklený náramok.

Pre dokreslenie tohto vývojového obdobia laténskej spony je dôležitý obsah hrobu 34 na vlkanovskom pohrebisku (je tiež v skupine hrobov pri hrobe 22). Hrob bol žiarový, jama obdĺžniková, nedohorené kosti nachádzali sa na zemi, pri nich boli žiarom neporušené bronzové spony, lignitový a bronzový kruh a ďalšie predmety. Dve ďalšie bronzové a dve železné spony boli porušené žiarom. Z piatich bronzových spôn sú dve rovnakého druhu s obdĺžnikovou doštičkou na pätku, zdobenou uhlopriečnymi jemnými ryhami (obr. 7: 7), koniec pätky je roztepaný a obopína lučik. Ďalšie dve rovnaké spony majú pätku členenú guľôčkou, zdobenou na povrchu obdobne krížom idúcimi ryhami, konce pätky sú rozšírené a dotýkajú sa len povrchu lučika (obr. 7: 6). Poslednou sponou z hrobu 34 je malá bronzová sponka, od ktorej druhá (párová) sa zjavne v žiarovisku nezachovala (obr. 7: 8). Má malú dvojkoľníckú guľôčku na pätku, rovný lučik s vinutím o 4 závitoch s podvinutou tetivou. Koniec pätky je roztepaný a obopína lučik v jeho prednej časti. Výskyt týchto spôn v jednom hrobovom celku dostatočne svedčí o tom, že všetky boli používané a vyrobené v tom istom čase; ich výrobné prvky (veľkosť, tvar i typologické znaky) to potvrdzujú. Výzdoba pätky štyroch spôn, pozostávajúca z jemných krížikov urobených ostrým nástrojom – pilníkom, ukazuje dokonca na jednu dielňu alebo veľmi blízky výrobný okruh. V pripojení pätky badať určité kolísanie medzi typom spony s klieštovite pripevnenou a voľnou pätkou, dotýkajúcou sa povrchu lučika. Znamená to, že tento nový (na týchto sponách módný) prvok sa plne nevžil a že sa vyrábali súčasne obidva druhy spôn, ktoré by sme pri osihotenom typologickom hodnotení zaradili do rôzneho časového úseku. Výzdoba na pätkách spomenutých spôn z hrobu 34 je rovnako vyhotovená ako na pätku bubienkovej spony z hrobu 8. Svedčí to o jednom (blízkom) výrobnom okruhu alebo dokonca o tej istej dielni. Potvrdzujú to i niektoré ďalšie detaily: konce pätiiek spôn z hrobu 8 a 22 sú rovnako profilované a zdobené (obr. 7: 12, 13, 22), výzdoba na výčnelkoch inej bronzovej spony z hrobu 8 (obr. 7: 19) je zhodná s výzdobou na koncoch bronzových záveskov z hrobu 22 (obr. 7: 16), plastické očká na zápone z hrobu 7 (obr. 7:

Obr. 7. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. Bronzové spony a iné predmety. 1-3, 18, 30 - hrob 7; 5 - hrob 1; 6-8 - hrob 34; 9, 21 - hrob 10; 10, 11 - hrob 48; 12, 14-16, 23 - hrob 22; 17, 24-26 - hrob 17; 4, 13, 19, 20, 27, 28 - hrob 8; 22 - hrob 52; 29 - zber.

18) majú rovnako vypracovanú výzdobu i rovnaký motív ako na bubienkových sponách zo všetkých troch hrobov (obr. 7: 2, 4, 13, 15). Do okruhu týchto výrobkov patria nepochybne ďalšie dve železné spony zo žiarového hrobu 34 s guľovitými sklovitými korálkami na pätku, zdobenými vlnovkou a krásny exemplár železnej spony s veľkou guľovitou pätkou zo žiarového hrobu 66 (zo skupiny hrobov pri hrobe 65 so štvorcovou priekopou). Guľovitá pätku je zdobená esovitým vzorom ako závesky z opaska z hrobu 22 a dvoma krížikmi na bokoch (obr. 6: 6).

O bubienkových sponách sa obšírnejšie vyjadril J. Filip v osobitnej stati z roku 1953¹⁰⁴ a neskôr v obsiahlej práci *Keltové ve střední Evropě*,¹⁰⁵ vývoj tohto typu spôn odvodzuje z halštatských bubienkových spôn, ktoré ovplyvnili spony v dobe laténskej. Neskorohalštatské bubienkové spony boli podľa J. Filipa hojne rozšírené v severoalpskej západohalštatskej oblasti až po oblasť juhozápadných Čiech a jednotlivé sa dostávali cez Rakúsko i do dnešnej maďarskej oblasti. Mladé tvary bubienkových spôn z obdobia laténskeho sú rozšírené v širšom okruhu strednej Európy a podľa sprievodného inventára v Čechách, na Morave i na Slovensku ich J. Filip datuje do II. storočia pred n. l.

Spomenuté nálezy z pohrebiska vo Vlkanove toto datovanie potvrdzujú; potvrdzujú ho i ďalšie nálezy bubienkových spôn z pohrebiska v Hornom Jatove¹⁰⁶ (hrob 26 so sponou spojenej konštrukcie, hrob 73 s lignitovým kruhom, hrob 401 s viacpuklicovými kruhmi a so železnou sponou s pripojenou pätkou). Z doterajších nálezov na Slovensku, Morave i v Čechách, ako ich uverejnil už J. Filip, ukazuje sa, že počet nálezov bubienkových spôn tohto laténskeho charakteru nie je nijak nápadný ani v jednej zo spomenutých oblastí, preto ohnisko ich rozšírenia z českých oblastí do podunajskej oblasti nie je dostatočne isté. Medzi vyobrazenými kusmi z Čiech sa zdá, že úplne chýbajú bubienkové spony s bradavkovitou výzdobou, aké sme našli vo Vlkanove, ktoré naopak sa ešte nápadne koncentrujú v podunajskej oblasti v nálezoch v Maďarsku, na Slovensku a na Morave, teda v oblasti, ktorá má niektoré spoločné prvky jak v keramike, tak v kovovom inventári a v neposlednom rade sa mohla i územne podieľať na vytváraní niektorých spoločných znakov laténskej kultúry. Je pravdepodobnejšie, že nálezy bubienkových spôn s bradavkovitou výzdobou na Morave dostali sa tam z podunajskej oblasti, kde v II. stor. pred n. l. bola už rozvinutá výroba väčšiny druhov predmetov laténskej kultúry.

Okrem spôn s jednotnou bradavkovitou výzdobou dostali sa na Slovensko niektoré bubienkové spony s odlišnou výzdobou lučička. V Hornom Jatove bola v hrobe 73 bubienková spona s lúčovite zdobeným lučikom, aký má spona s lodkovitým lučikom z hrobu 76 v Holubiciach na Morave.¹⁰⁷ Na ďalšom exemplári z Horného Jatova (hrob 233) je výzdoba lučička bubienkovej spony z poloblúčikov.¹⁰⁸ Tento motív výzdoby vidíme opäť na bubienkovej spony z hrobu 39 v Kosde¹⁰⁹ a na prechodnom tvare bubienkovej spony ešte s lodkovitým lučikom z laténskeho hrobu v kuštanovickej mohyle.¹¹⁰ Sprievodnými typmi spôn sú spony spojenej konštrukcie (Kosd — hrob 39, Horný Jatov — hrob 233) i mladé tvary duchcovské (Kuštanovice, spona s veľkou guľovitou pätkou a mladší typ s dlhým vinutím a doštičkovitou pätkou). V Mikuloviciach na Morave bola bubienková spona s bradavkovitou výzdobou spolu s esovite zdobenou bubienkovou sponou.¹¹¹

Uvedené nálezy plne potvrdzujú názor J. Filipa, že bubienková spona vystupuje v našich nálezoch v priebehu II. storočia s prechodným typom spony s veľkou guľovitou pätkou a so sponou spojenej konštrukcie; ukazujú zároveň, že bubienkové spony so zdobeným lučikom z Vlkanova plne zapadajú medzi spony plastického štýlu vyrábané s bubienkovými niekde v Podunajsku. Výroba musela byť značne rozvetvená, ako ukazujú analógie bubienkových spôn s bradavkovitou výzdobou z Vlkanova, takmer úplne zhodné s nálezmi v Maďarsku i na Morave. Rovnako to dosvedčujú iné typy spôn plastického štýlu z Vlkanova, napríklad železná spona s veľkou guľovitou pätkou zdobenou plastickým esovitým vzorom (obr. 6: 6), typickým na bronzových sponách tohto druhu s tenkým oblúkovitým lučikom; je charakteristická pre slovensko-maďarskú a čiastočne moravskú oblasť.

Zreteľne sa ukazuje v našich nálezoch spojenie nielen s maďarskou oblasťou, ale aj s priľahlou severnou časťou dnešnej Juhoslávie. Bronzová spona z hrobu 8 s plastickou guľovitou pätkou s tromi výčnelkami má blízku analógiu v bronzovej spony z hrobu 7 v Osijeku na pravom brehu Drávy neďaleko sútoku Drávy a Dunaja.¹¹² Na pohrebisku v Osijeku bol v kostrových hroboch inventár, ktorý časove zodpovedá pohrebisku vo Vlkanove: v hrobe 11 spony s veľkou guľovitou pätkou, zdobenou jemnými hustými ryhami¹¹³ ako v hrobe 22 vo Vlkanove (obr. 7: 14), mladé terčovité spony s veľkou rozetkou z hrobu 6 v Osijeku, vo Vlkanove v hrobe 24 zle zachovalá železná spona tohto druhu s terčovitou pätkou priemeru vyše 4 cm (tab. VII: 8;

ozdobná vložka sa nezachovala); v tomto hrobe vo Vlkánove bola so sponou kopija s krátkou tuľajkou a dlhým listom (tab. VII: 26), analogická s kopijou v hrobe 10 v Osijeku.¹¹⁴ J. Filip uvádza terčovitý typ spony s ozdobnou pätkou z nálezov v Bölcske a nevylučuje výrobné stredisko na strednom Dunaji.¹¹⁵ Ako sme už spomenuli, veľká časť nálezov a zvlášť spôn tzv. plastického štýlu patrí iste niektorej dielni v Podunajsku, či už bola na strednom Dunaji alebo v severnej časti dunajskej nížiny. Tento názor potvrdzuje rozšírenie tohto typu spôn do bývalej skýtskej oblasti hornopotiskej, ako ukazujú nálezy zo žiarového hrobu v Košiciach (spona s vysokým tyčinkovitým lučíkom a veľkou guľovitou pätkou zdobenou bohatým esovitým vzorom, ďalšie spony s voľnou guľovitou pätkou, flašovitá váza typická pre Podunajsko a pod.).¹¹⁶ Znamená to súčasne, že v období používania spony s veľkou zdobenou guľovitou pätkou prenikajú Kelti do predtým neobsadeného skýtskeho územia, čo potvrdzujú nálezy z hrobu v Košiciach (z doterajších nálezov najstaršie), ako aj skýtske alebo možno povedať mladohalštatské prvky v laténskych nálezoch. V náleze z Košíc je to džbánok s uchom, v mladohalštatskom hrobe z Michaloviec medzi keramikou v ruke hnetenou halštatského (kuštanovického) charakteru laténska váza vytočená na kruhu¹¹⁷ a konečne spomenutý žiarový laténsky hrob v kuštanovickej mohyle so sponou s veľkou guľovitou pätkou a s ďalšou bronzovou sponou s loďkovite rozšíreným lučíkom, zdobeným podľa vzoru spony z Kosdu, s doštičkovitou sponou a ďalšími predmetmi. Tento časový horizont potvrdzuje zreteľne nový hrobový nález z Orechovej, okres Michalovce, kde v porušenom, pravdepodobne žiarovom hrobe bol železný meč nezisteného typu, viacpuklicové bronzové kruhy (roztavené žiarom), zlomok krásneho liateho náramku s plastickými ružicovými náliatkami, doplnenými imitovanou filigránovou výzdobou, časť retazového opaska z podlhovastých prekrútených ohniviek, zlomky pravdepodobne železnej puklice zo štítu a ďalšie drobné železné úlomky.¹¹⁸

Vo väčšej miere je tento dotyk laténskej kultúry so skýtskou sledovateľný v Maďarsku na niekoľkých pohrebiskách i sídliskách. Pri charakteristike sídliska u Hódmezővásárhely M. Párducz uvádza, že sa nedala nájsť jama, v ktorej by sa zvyšky nálezov skýtskej a laténskej kultúry dali oddeliť stratigraficky, čo podľa neho znamená, že ide o súčasné osídlenie.¹¹⁹ V nálezoch je vyvinutý flašovitý tvar nádob, misovité vázy, súdkovité tuhové situlky so zvislým ryhovaním, jedna veľmi

blízka nášmu nálezu z hrobu 17 vo Vlkánove (tab. VI: 18),¹²⁰ v ktorom bola bronzová spona s dvoma uzlíkovitými guľôčkami na pätko a železná spona s guľovitou pätkou. Podľa M. Párducz a obidve kultúry sa začali miešať na uvedenej lokalite ku koncu stredolaténskeho obdobia; znamenalo by to i pre naše pohrebisko druhú polovicu II. stor. pred n. l.

Spony spojenej konštrukcie

Na pohrebisku vo Vlkánove môžeme rozlíšiť tri typy týchto spôn: a) dlhé železné s pretiahnutým oblúkovitým lučíkom, b) dlhšie železné s krátkym ostro lomeným oblúkovitým lučíkom a predĺženou pätkou a c) menšie typy železných spôn takmer s rovným lučíkom a primeranou nie dlhou pätkou, pripevnenou v prednej časti lučika.

Prechodným typom dlhej železnej spony je kus z hrobu 52 (obr. 6: 5). Má vyšší oblúkovitý lučík ako vyvinuté tvary spojenej konštrukcie, väčšie vinutie, trojitú guľovitú pätku, ktorej koniec buď čiastočne obopínal lučík, alebo bol voľný (pripojenie pätky je nezreteľné). Spona v hrobe bola s viacpuklicovými kruhmi (obr. 7: 22). Mladšími tvarmi týchto spôn sú dlhé drôtené spony z hrobov 25 a 40 už s bezpečne pripojenou pätkou, malým vinutím s podvinutou tetivou, členené na pätko len malými uzlíkovitými guľôčkami (obr. 6: 7, 13). Tieto spony sú často v žiarových hroboch a dosahujú dĺžku až 15 cm. Vo Vlkánove patria k tomuto typu zlomky z hrobu 9, 15, 23 a z hrobu 33, v ktorom boli viacpuklicové bronzové kruhy. V Hornom Jatove bola dlhá drôtená železná spona v hrobe 233 s bubienkovou sponou, mladšia bronzová spona v hrobe 564 so šesťpuklicovými bronzovými kruhmi,¹²¹ na pohrebisku v Hurbanove (Bacherov majer) úplne chýba; na druhom mladšom pohrebisku v Hurbanove (Abadomb) sú spony s guľkovitým pripojením podľa J. Filipa omnoho mladšie, čo ukazuje aj sprievodný inventár na tomto pohrebisku. Rovnako mladšie sú na tomto pohrebisku spony so zdobenou guľovitou pätkou spojenej konštrukcie.¹²²

Druhý typ železnej drôtenej spony (s krátkym ostro lomeným oblúkovitým lučíkom a predĺženou pätkou) sa zachoval na pohrebisku vo Vlkánove len v zlomkoch. Neúplná je spona z hrobu 54. Má veľké vinutie s vysoko vyzdvihnutou vonkajšou tetivou a koniec pätky svorkovite pripevnený v zadnej časti lučika pred vinutím (tab. XII: 5). V Hornom Jatove bola v hrobe 233 s bubienkovou sponou a so sponou s voľnou guľovitou pätkou, v ďalšom hrobe v Hornom Jatove (hrob 401) bol tento

druh spony opäť s bubienkovou sponou, tyčinkovým vývalkovitým kruhom a viacpuklicovými kruhmi.¹²³ V Kameníne patrí tento druh spony k najmladším (hroby 7, 9).¹²⁴ K tomuto typu patria bronzové spony z Hurbanova (Bacherov majer) z hrobu 11 a 12,¹²⁵ o ktorých sme sa už zmienili; spojenie pätky je odlišné ako u železných spôn. I tu patria k najmladším sponám a nie je vylúčené, že tieto bronzové spony mohli byť predlohou železným. Na druhom pohrebisku v Hurbanove (Abadomb) chýbajú. Celkovo možno povedať, že sa spony tohto druhu nachádzajú v hroboch so starším druhom inventára, akým sú tyčinkovité kruhy s vývalkami a pečatidlovými koncami (Horný Jatov, Hurbanovo, Kamenín). Z Maďarska uvádza I. Hunyadyová jeden kus z Alcsut a druhý z hrobu 39 z Kosdu, kde bol s bronzovou sponou s bubienkovitým zdobeným lučikom a so sponou spojenej konštrukcie s plasticky zdobenou guľovitou pätkou.¹²⁶

Menšie železné spony spojenej konštrukcie z Vlkanova patria k typom spôn, ktoré sa zväčša vyrábali z bronzu a sú pomerne jednotne vyhotovené. Majú takmer rovný lučík kruhovitého prierezu a kratšiu pätku oblúkovite ohnutú, pripevnenú v prednej polovici lučika. Vinutie je najčastejšie z dvoch závitov menšieho priemeru. Vo Vlkanove boli azda ešte prechodné tvary s uzlíkovite členenou pätkou v žiarovom hrobe 47 (obr. 6: 8–10). V Hornom Jatove sú štyri takmer rovnaké kusy z bronzu v hrobe 232.¹²⁷ Vinutie, tvar lučika a veľkosť sú takmer zhodné, pripevnenie pätky nie je ustálené, je buď v prednej časti alebo takmer v strede lučika. Akoby z jednej dielne je tento druh bronzovej spony zo Sv. Michala nad Žitavou¹²⁸ a z dvoch hrobov v Dvoroch nad Žitavou:¹²⁹ v hrobe I so šesťpuklicovými kruhmi a v hrobe 26 s dlhou železnou sponou spojenej konštrukcie s uzlíkovitým členením pätky; bronzová spona z hrobu 1 je tvarom lučika, vinutím a veľkosťou úplne zhodná s predchádzajúcimi, uzlíkovité zosilnenie pätky však už nemá. Tento prípad i niektoré ďalšie, o ktorých sme sa už zmienili, ukazujú, že typologické členenie laténskeho inventára, vychádzajúce z malých súborov nálezov a detailov predmetov, nie je možné a vedie k nesprávnym záverom.

Zo stručného prehľadu nálezov spôn na pohrebisku vyplýva, že tak najstaršie tvary s voľnou guľovitou pätkou, spony bubienkové a spony tzv. plastického štýlu, ako aj najmladšie dlhé železné drôtené spony spojenej konštrukcie tvoria prierez pohrebiskom v Hornom Jatove, s ktorým je pohrebisko vo Vlkanove súčasné. Naproti tomu staršími tvarmi

spôn s voľnou pätkou a prechodnými typmi železných spôn spojenej konštrukcie je pohrebisko vo Vlkanove súčasné s pohrebiskom v Hurbanove (poloha Bacherov majer), Kameníne, Veľkej Mani a Svätom Petri;¹³⁰ najmladšími sponami spojenej konštrukcie nadväzuje na mladšie pohrebisko v Hurbanove (poloha Abadomb) a Dvoroch nad Žitavou, a len čiastočne na pohrebisko v Holiaroch. Časove vyplňuje rozhranie prvej a druhej polovice II. storočia pred n. l. s trvaním ešte v jeho druhej polovici, sotva však v poslednej štvrtine.

Náramky, náhrdelníky a iné ozdoby

Ako bežný šperk, nosený ženami a v menšej miere aj mužmi, vyskytujú sa náramky na každom keltskom pohrebisku, i keď nie v takom veľkom počte ako spony. Vo Vlkanove bolo v 17 hroboch 29 náramkov, z toho 15 bronzových, 1 lignitový, ostatné boli železné; zo zberu pochádza zlomok skleneného náramku.

Výskyt bronzových náramkov alebo nánožníkov zodpovedá nálezovej situácii bronzových spôn; sú prevažne v bohatších ženských hroboch. Mužské hroby s náramkami sa zistili len štyri (9, 23, 58, 60). Okrem hrobu 9 boli v ostatných len železné kruhy.

Tyčinkovité kruhy s pečatidlovými koncami

Sú hojne rozšírené v starších kostrových hroboch, boli len v 4 hroboch (9, 20, 48, 64). V hrobe 9 bol len jednoduchý hladký tyčinkovitý náramok (tab. II: 11), v hrobe 20 náramok s jemnými vývalkami na obvode (tab. VI: 1, 4), v hrobe 48 s fazuľovitými vývalkami oddelenými krčkom (tab. X: 8, 9), v hrobe 64 s jemnými vývalkami a tromi skupinami uzlovitého zosilnenia (tab. XIII: 11).

Ani v Hornom Jatove neboli tyčinkovité náramky časté: v hrobe 234 bol starší tvar s hrubými zárezmi spolu s tyčinkovitým nákrčníkom, v hrobe 233 hladký s pečatidlovými koncami a v hrobe 401 s hrubými vývalkami.¹³¹ V obidvoch posledných hroboch bola bubienková spona, ale i spona spojenej konštrukcie.

V Hurbanove na staršom pohrebisku (poloha Bacherov majer) sú tyčinkovité náramky bežné a našli sa vo viacerých hroboch: v hrobe 10 staršie tvary s hrubými vývalkami spolu s tyčinkovitým nákrčníkom s masívnymi pečatidlovými koncami.¹³² Na mladšom pohrebisku (poloha Abadomb) už nie sú. Niet ich ani na pohrebiskách v Dvoroch nad Žitavou a Holiaroch. Hlavnú náplň tvoria v Ka-

menine, v starších hrobch vo Veľkej Mani a Komjaticiach.

Možno povedať, že rozšírenie tyčinkovitých náramkov odpovedá rozšíreniu duchcovskej spony a starších druhov spôn spojenej konštrukcie. Na našich pohrebiskách sú dožívajúcim tvarom, ktorý sa v Podunajsku v II. stor. podstatne nerozšíril.

O málo mladším tvarom ešte otvoreného náramku je náramok z hrobu I vo Vlkanove s výraznými vývalkami tvaru sploštených guľôčok, oddelených krčkom. Pokračovaním vývoja tohto tvaru sú duté miskovité kruhy (tab. I: 5).

Plechové náramky so švom na vnútornej strane

Sú členené na povrchu bradavkovitou výzdobou. Staršie druhy vývalkami. Na pohrebiskách juhozápadného Slovenska sú veľmi časté, prevažne však v starších hrobch. Sú súčasné s otvorenými tyčinkovitými kruhmi (prípadne o niečo neskoršie) a udržiavajú sa s nimi. Používali sa ako náramky i nánožníky azda pre svoju ľahkosť. Vo Vlkanove sme ich našli v piatich kostrových i žiarových hrobch: I, 7, 18, 34 a 52 (tab. I: 10, 11; III: 10; VI: 10; XI: 3). Podobne boli vo viacerých hrobch v Hornom Jatove, Kameníne, Hurbanove (poloha Bacherov majer); na mladšom pohrebisku v Hurbanove (v polohe Abadomb) neboli a chýbajú aj vo Dvoroch nad Žitavou a Holiaroch.

Týmto stručným porovnaním doteraz spomenutých typov náramkov ukazuje sa vzťah pohrebiska vo Vlkanove k mladšej fáze starších pohrebísk: Kamenín, Hurbanovo (poloha Bacherov majer) a ďalších.

Rozšírenie plechových náramkov na širokom území v strednej Európe i v západných oblastiach v starších hrobch a nálezové prostredie v našich hrobch naznačuje, že ich vlastným prostredím nebolo Podunajsko, i keď ich výzdobné prvky mohli ovplyvniť niektoré výrobky mladšieho obdobia, vyrábané v tunajšom prostredí.

Drôtené náramky

Ľahké náramky z dvoch skrútených drôtov s očkami na koncoch na uzavretie vyskytujú sa sporadicky už v najstarších hrobch na Slovensku. Na pohrebisku vo Vlkanove bol takýto náramok len v hrobe 64 spolu s tyčinkovitým otvoreným bronzovým kruhom a situlovitou vázou (tab. XIII: 10), v Hornom Jatove v jednom hrobe (401, spolu s bubienkovou sponou),¹³³ v Hurbanove (Bacherov majer)¹³⁴ v hrobe 8 bronzový a v hrobe 11 strieborný, spolu s ohnutým zlatým prsteňom a bronzovou sponou prechodného typu s cievkovitou pätkou,

v Kameníne tiež strieborný s mladou duchcovskou sponou, vo Veľkej Mani vo viacerých hrobch, medzi inými v hrobe 16 so sponou s veľkou guľovitou pätkou.¹³⁵ Na mladších pohrebiskách, o ktorých sme sa už niekoľkokrát zmienili (Hurbanovo-Abadomb, Dvory nad Žitavou, Holiare, Ipeľské Predmostie a i.) tento typ náramku nebol.

Bronzové viacpuklicovité kruhy s plastickou výzdobou („šnekovité“)

K tomuto druhu náramkov patrí dobre zachovalý kus zo žiarového hrobu 40, sprevádzaný dlhšou drôtenou sponou s pripevnenou pätkou (tab. X: 1, 2, 7). Bol daný do hrobu dodatočne s uložením zvyškov zo žiaroviska, takže nebol žiarom porušený, ako to často v žiarových hrobch býva. Je šesťpuklicový, z dvoch častí po troch pukličkách. Na povrchu má bohatú plastickú výzdobu z nepravidelne rozložených plošiek a polgulovitých výčnelkov. Vo výzdobe sa uplatňuje aj esovitý motív. Kruh patrí k vyspelým druhom týchto výrobkov, označených J. Filipom za „barokné“.¹³⁶ S ním takmer zhodný je bronzový kruh z Horného Jatova zo žiarového hrobu 398, sprevádzaný viacpuklicovými kruhmi z hladkých misiek a lignitovým kruhom.¹³⁷

Starším nálezom tohto druhu je bronzový kruh z Malej nad Hronom¹³⁸ a z hrobu I v Křenoviciach na Morave.¹³⁹ Obidva tieto kruhy sú si tak podobné, že robia dojem výrobku toho istého výrobcu. Líšia sa v detailoch niektorých prvkov výzdoby, čo môže byť zapríčinené technikou výroby, pri ktorej sa pre každý odliatok robila nová forma. Dokladom toho je výplň v jednotlivých miskách. Iného druhu a azda staršie sú bronzové kruhy s plastickou výzdobou z porušených hrobch v Damaši,¹⁴⁰ kde sa plasticky zdobené misky striedajú s hladkými nezdobenými; podobnú výzdobu má bronzový kruh z Bratislavy-Rače¹⁴¹ (ojedinelý nález). Základným prvkom výzdoby na obidvoch naposledy spomenutých lokalitách je esovitý motív.

I napriek novým nálezom zo Slovenska ostáva jadro výskytu bronzových „šnekovitých“ kruhov na Morave a v Čechách, ako na to upozornil J. Filip;¹⁴² ich datovanie s ostatným inventárom na pohrebisku vo Vlkanove i v Hornom Jatove do druhej polovice II. storočia pred n. l. nálezy zo Slovenska len potvrdzujú.

Viacpuklicové kruhy

J. Filip sa o nich obširnejšie zmieňuje vo svojej práci a vymedzuje pre ne predovšetkým českomoravskú oblasť; Slovensko a prilahlé maďarské územie pokladá pre drobné mnohopuklicové kruhy

za okrajové územia, v ktorom naopak hľadá pôvod štvorpuklicových a trojpuklicových kruhov.¹⁴³

Novými výskumami na Slovensku pribudlo viac nálezov týchto bronzových kruhov z drobných pukličiek, ktoré už čoskoro nebudú vzácnosťou na našich pohrebiskách. I keď pripustíme úzke vzťahy slovenských pohrebísk k moravským v priebehu II. storočia, nie je vylúčené, že výrobné centrum viacpuklicových kruhov bolo niekde v blízkosti Dunaja.

Vo Vlkanove boli viacpuklicové kruhy v troch hrobch: v hrobe 8 puklicový kruh z ôsmich až desiatich misiek spolu s bubienkovou sponou, v žiarovom hrobe 52 pravdepodobne zo šiestich až ôsmich misiek tiež so sponou spojennej konštrukcie (tab. XI: 8).

V Hornom Jatove boli viacpuklicové kruhy v hrobe 233 (spolu s bubienkovou sponou), v hrobe 292 (žiarovom), v hrobe 384 (hladké i „šnekovité“), v hrobe 401 a v hrobe 564 šesťpuklicové so sponou spojennej konštrukcie.¹⁴⁴

Viacpuklicové kruhy chýbajú v Kameníne a Hurbanove; v Dvoroch nad Žitavou (hrob 1) sú so sponou spojennej konštrukcie šesťpuklicové kruhy,¹⁴⁵ v Holiaroch v hrobe 545 štvorpuklicové, tiež so sponou spojennej konštrukcie.¹⁴⁶ Z ostatných pohrebísk môžeme uviesť Veľkú Maňu (hrob 14, štvorpuklicové),¹⁴⁷ Žitavce, Trávnicu,¹⁴⁸ Ipelské Predmostie,¹⁴⁹ hrob 13 vo Sv. Michale;¹⁵⁰ trojpuklicový kruh je zo zberu v Kameníne.¹⁵¹ Z nových nálezov je pozoruhodný nález viacpuklicových kruhov v Orechovej, okres Michalovce na vých. Slovensku.¹⁵²

Z uvedených príkladov je zrejme, že mnohopuklicové kruhy (zo 6–10 misiek) nie sú na našich pohrebiskách vzácné, naopak v novších nálezoch sú častejšie ako štvor- a trojpuklicové, ktorých výroba a vývoj sa predpokladá v Podunajsku. Objavujú sa na našich pohrebiskách niekedy uprostred II. storočia a trvajú v mladých žiarových hrobch (Holiare) do I. storočia pred n. l.

Liate plné náramky s bohatou plastickou výzdobou

Vo Vlkanove bol krásny exemplár v žiarovom hrobe 52 (obr. 7: 22). Na vnútornej strane má rebrovaný prsteneč, na vonkajšej ružicové náliatky striedavo z troch a zo šiestich bradaviek ako na plechových náramkoch a bubienkových sponách. Jednotlivé skupiny náliatkov sú prepletené bronzovým drôtikom na spôsob filigránu. I keď nemáme blízku analógiu k tomuto druhu náramku, jeho nález vo Vlkanove je len prirodzeným doplnkom k ostatným nálezom tzv. plastického štýlu na pohrebisku. Z maďarského územia je bližší vyhotovením len náramok

zo Szirak a niektoré ďalšie, až nápadne sústredené na západnom území od Dunaja až k juhoslávskaj hranici.¹⁵³ Na Morave je viac druhov so svojráznou výzdobou.¹⁵⁴ Náramky tohto druhu poznáme z Horného Jatova,¹⁵⁵ z Nebojsy,¹⁵⁶ zo zberu z Kamenína¹⁵⁷ (všetky tri takmer zhodné), zo Zalaby,¹⁵⁸ novší nález je z porušeného žiarového hrobu v Orechovej¹⁵⁹ na východnom Slovensku; zo starších nálezov z Mukačeva (USSR)¹⁶⁰ a z dosiaľ neuverejnených hrobch vo Veľkej Mani. V Nebojse je náramok tohto typu v bohatom hrobe 5 spolu s mladým typom duchcovskej spony a krásnou bronzovou sponou, bohaté plasticky členenou na povrchu lučika a guľovitej pätky. V Hornom Jatove je tento druh náramku spolu so sponou spojennej konštrukcie a šesťpuklicovými kruhmi. Nálezy z Nebojsy a z Horného Jatova sú veľmi blízke nálezom z hrobu 1 v Křenoviciach.¹⁶¹ V hrobe z Křenovic je sprievodným nálezom liaty viacpuklicový zdobený kruh, analogický s nálezom v Hornom Jatove, o ktorom sme sa už zmienili. V Hornom Jatove sa vyskytli prípady napodobenia týchto plasticky zdobených kruhov zo železa (hrob 233 a 549),¹⁶² v jednom prípade i v Holiaroch (hrob 772).¹⁶³

Iným druhom náramku, ktorý nepochybne patrí do rámca spomenutých nálezov, je dutý plechový kruh so švom na vnútornej strane z hrobu 7 (obr. 7: 30). Povrch je zdobený plastickými očkami a dvoma proti sebe vedenými vlnkami. Ide tu zrejme o mladší spôsob vyhotovovania obľúbených bronzových kruhov s bradavkovitou výzdobou.

Obdobne ako puklicové zdobené kruhy vystupujú v našich nálezoch z priebehu II. storočia pred n. l. i plne liate kruhy s plastickou výzdobou so zreteľnými vzťahmi k moravsko-českým nálezom. Niektoré maďarské nálezy týchto kruhov v oblasti na západ od Dunaja a nálezy zo Slovenska až z východného cípu územia (Orechová) ukazujú buď na rozsiahle rozšírenie z väčšieho výrobného strediska, alebo miestnu výrobu v blízkosti Podunajska.

Železné kruhy

Jednoduché tvary železných kruhov sa zistili vo Vlkanove v 10 hrobch. Okrem hladkých tyčinkovitých boli v hrobe 66 aj duté plechové kruhy so švom na vnútornej strane, napodobujúce bronzové výrobky (tab. XIV: 5). Sú dokladom zručnej remeselnej práce a vyspelého keltského hutníctva. Iným nálezom je dutý železný kruh so žliabkom na vnútornej strane — z hrobu 23 (tab. VII: 21).

Lignitové kruhy

Zatiaľ používame označenie „lignitové“ s vedo-

mím značnej nedôslednosti. Pripravovaný rozbor ukáže, či ide o lignit v pravom slova zmysle, alebo len príbuzné druhy surovín.¹⁶⁴ Lignitové náramky nestali sa na našich pohrebiskách všeobecne rozšíreným šperkom, ale obmedzujú sa na užší okruh spravidla bohatších hrobov. Zrejme boli ťažko dostupné, či už vzhľadom na miesto, alebo obťažnosť ich výroby. Vo Vlkanove boli len vo dvoch hroboch: v kostrovom hrobe 1 a žiarovom hrobe 34 (neporušený kruh, uložený dodatočne do hrobu; tab. I: 7; IX: 17). V hrobe 8 bol lignitový prsteň (tab. IV: 15). Objavenie sa lignitových kruhov na našich pohrebiskách spadá do obdobia mladej duchovskej spony (Vlkanovo, hrob 1; Hurbanovo — Bacherov majer, hrob 8; Veľká Maňa, hrob 16), častejšie sú potom so sponou spojenej konštrukcie (Vlkanovo, hrob 34; Veľká Maňa, hrob 14, 15 a ďalšie; Hurbanovo—Abadomb, hrob 8; Dvory nad Žitavou, hrob 1).

Či ide o tunajšie alebo cudzie výrobky, ukáže rozbor. Lignit ako surovina nie je na Slovensku vzácný.

Sklené náramky

Na pohrebisku pochádza len zo zberu časť širokého skleného náramku tmavofialovej farby s šikmými rebrami na povrchu, striedavo po dvoch zdobenými bielu nitovú vlnovkou (obr. 7: 29). Zlomok je žiarom porušený a bol na povrch vyhodенý z porušeného plytkého žiarového hrobu zrejme orbou.

Krásne zachovalý kus rovnakého druhu pochádza z kostrového hrobu z Nitrianskeho Hrádku — „Zámečku“ pri Šuranoch z laténskej vrstvy na opevnenom maďarovskom sídlisku.¹⁶⁵ V hrobe bol spolu so sponami stredolaténskeho typu. Zo Slovenska poznáme dosiaľ viac hrobových nálezov so sklenými náramkami rôzneho druhu: Horný Jatov, hrob 11; Dvory nad Žitavou, hrob 1/55; Holiare, hroby 186, 741 a 772;¹⁶⁶ Veľká Maňa, hroby 8, 11, 32, 122, 127, 133; k nim patria staršie nálezy z porušených hrobov v múzeu v Martine.¹⁶⁷ Veľký počet sklených náramkov je zo sídliskových nálezov. Tvarovú náplň tvoria hladké kruhy polkruhovitého prierezu a zelenej farby (Veľká Maňa, hrob 127, farba tmavomodrá), tmavomodrý náramok s trojitými pupčekmi na obvode (Veľká Maňa, hrob 133 a ďalšie).

V Maďarsku nie je omnoho väčší počet nálezov sklených náramkov ako u nás; častejšie sú v Rakúsku a v západných keltských územiach. Doterajšie názory na ich rozšírenie v Podunajsku sa zhodujú v tom, že sklené laténske náramky sa sem dovážali zo západných výrobných stredísk (Švajčiarsko a

i.).¹⁶⁸ V hrobe 133 vo Veľkej Mani bol so skleným náramkom tmavohnedej farby veľký korálok nezvyklej formy a veľkosti — tiež z modrého skla — spolu s ďalšími nálezmi, ukazujúcimi na vzťah k staršiemu domácomu skýtskemu podložíu. Korálok má skýtsky charakter a jeho analógie možno vidieť v hrobových nálezoch skýtskych v Szentes-Jaksor¹⁶⁹ a zo sídliskovej vrstvy vo Velem Szent Vid.¹⁷⁰ Tento nález i ďalšie prejavy miešania sa obidvoch kultúr (či už v keramických tvaroch alebo v ostatných nálezoch) nasvedčujú tomu, že v Podunajsku jestvovala výroba laténskeho sklených šperkov, ovplyvňovaná domácim halštatsko-skýtskym prostredím.

V novej prehľadnej práci o nálezoch keltských sklených výrobkov v strednej Európe uvádza T. E. Haevernicková, že okrem iných jestvovali v keltskom prostredí malé dielne na výrobu sklených predmetov; tieto dielne nemuseli byť len v západnom keltskom okruhu.¹⁷¹ Typ skleného náramku z Vlkanova môžeme zaradiť zhruba do typu 8a v práci T. E. Haevernickovej, datovaného na základe sprievodných predmetov hlavne v západných keltských oblastiach do stredného až neskorého laténu (LC—D).

Výskyt sklených náramkov v Nitrianskom Hrádku, Veľkej Mani, Holiaroch a Dvoroch nad Žitavou v sprievode staršej spony spojenej konštrukcie by nasvedčoval tomu, že sa objavujú v našich nálezoch niekedy v druhej polovici II. storočia pred n. l., kedy musíme v Podunajsku predpokladať rozvinutú keltskú výrobu širšieho sortimentu výrobkov.

Náhrdelníky

Na pohrebisku vo Vlkanove nestretli sme sa ani v jednom prípade so starším druhom tyčinkovitého nákrčníka (torques). V bohatších ženských hrobách našli sa miesto nich jemné bronzové retiazky z oválnych voľne zovretých ohniviek. Zistili sa v šiestich hrobách (7, 8, 15, 22, 27, 59). Vo všetkých prípadoch sú rovnakého druhu a ani na iných pohrebiskách neboli odlišné retiazkové náhrdelníky (tab. VII: 12, 13). Niekedy sú v hrobách s retiazkami jantárové krúžky (vo Vlkanove v hrobe 7). V Kameníne bola jemná retiazka spojená strieborným krúžkom v bohatom ženskom hrobe 12; v hrobe bol aj jantárový krúžok.¹⁷² Ako ukazujú hroby vo Vlkanove i v Kameníne, vyskytuje sa bronzová retiazka už s mladšou duchovskou sponou po určitý čas so sponou spojenej konštrukcie (Horný Jatov, hrob 232; Dvory nad Žitavou, hrob 1). Nie je isté, či sa udržuje ešte v I. storočí pred n. l.

Nánožné kruhy

Bezpečne zistené boli nánožné kruhy len v hroboch neporušených, a to v hrobe 20 staršie tvary tyčinkovitých kruhov s pečatidlovými koncami (tab. VI: 1, 4) a v hrobe 45 dva duté plechové kruhy s pupčekom na obvode (tab. X: 11). Z ostatných kruhov k nánožníkom musíme počítať duté plechové kruhy väčšieho priemeru z hrobu 1, osempuklicové kruhy z hrobu 33, hladké viacpuklicové a nepochybne i zdobené kruhy zo žiarového hrobu 40 a duté plechové kruhy s bradavkovitou výzdobou z hrobu 52.

Prstene

V porušených hroboch bolo nesnadné určiť, či nájdený krúžok treba pokladať za prsteň alebo iný druh nálezu. Bronzový ohnutý prsteň bol len v hrobe 1 a 15, strieborný ohnutý prsteň v hrobe 16. Prstene sú už v starších hroboch (Kamenín, Veľká Maňa, Hurbanovo-Bacherov majer). V troch hroboch — 8, 15 a 50 — sa vyskytli špirálovité stočené prstene jednoduchého kruhovitého prierezu, v hrobe 8 lignitový, v hrobe 40 jednoduchý plechový a v hrobe 52 tenký drôtený krúžok. Špirálovité krúžky sú časté už v skýtsko-halštatskom prostredí v Pcdunajsku.

Korálky

V hrobe 8 našiel sa hlinený guľovitý korálok s otvorom, zdobený na bokoch špirálou (tab. IV: 18). V keltských hroboch na našom území je ojedinelý. Blízke analógie sú v staršom halštatsko-skýtskom prostredí, odkiaľ zrejme pochádza. Je na viacerých lokalitách v Maďarsku: Szentes-Vekerzug,¹⁷³ Csanytelek,¹⁷⁴ Szentes-Jaksor;¹⁷⁵ na Slovensku v skýtsko-halštatskom sídliskovom objekte vo Dvoroch nad Žitavou.¹⁷⁶ Časti podobného korálku má L. J a n s o v á z Křepeň z laténskeho sídliska.¹⁷⁷

Zbrane a iné predmety

Meče

Z troch mečov nájdených na pohrebisku vo Vlkanove (hroby 24 a 60) zachovali sa iba zlomky. Väčšou zreteľnejšou časťou je nákončie pošvy meča z hrobu 1. Má oválny zosilnený tvar a patrí k typom mečov bežným na kostrových pohrebiskách s duchcovskou sponou (Hurbanovo, Nebojsa, Horný Jatov),¹⁷⁸ ale aj s mladším typom spón s pripojenou pätkou (Horný Jatov, hrob 537).¹⁷⁹ V Holiaroch nachádzame len mladší typ meča s hrotitým priliehajúcim nákončím pošvy.¹⁸⁰ Časový odstup

pohrebiska vo Vlkanove a v Holiaroch je zreteľný v celej náplni.

Kopije

Vo Vlkanove boli v štyroch hroboch a tvoria dva páry rovnakých typov. V hrobe 1 a 5 ľahké listovité kopije s krátkou tuľajkou a dlhým valcovitým trňom medzi tuľajkou a listom kopije (tab. I: 6; II: 12). Je to ojedinele sa vyskytujúci tvar na pohrebiskách na juhozápadnom Slovensku. Blízke tvary sú v rôznych nálezoch z Maďarska (Érkörtvélyes na hornom Potisí, Nagydém, župa Veszprém),¹⁸¹ ale tiež z vlastnej laténskej stanice La Tène vo Švajčiarsku.¹⁸² S kopijou bola v hrobe 5 tuľajkovitá päťka z rúčky kopije (tab. II: 1).

Odlíšnym typom je druhá dvojica kopijí z hrobov 24 a 36 (tab. VII: 26; IX: 20). Obidve kopije akoby pochádzali z tej istej dielne. Majú krátku kuželovitou tuľajku, bezprostredne prechádzajúcu v pretiahnutý list, členený po dĺžke výrazným rebrom. Ani k týmto tvarom nemáme v našich nálezoch bližšie analógie, sú opäť na niektorých náleziskách v Maďarsku (Sopron-Bécsidomb, Sopron-Wienerhügel, Hodság),¹⁸³ na pohrebisku v Osijeku v Juhoslávii.¹⁸⁴ Opäť takmer zhodné kusy sú na stanici v La Tène vo Švajčiarsku.¹⁸⁵

Štíty

Zvyšky štítov sa zachovali v troch hroboch: 1, 36 a 60. Ani v jednom z nich sa nezachovali zvyšky kovania štítu v pôvodnej polohe, ktoré by poskytovali predstavu o jeho tvare a veľkosti.

V hrobe 1 a 36 našla sa pásová puklica (tab. IX: 21) a v hrobe 60 len zlomky žliabkovitého okrajového kovania. Pásové puklice sú pokladané za mladšie ako dvojdielne, posledné udržiujú sa však pomerne dlho s pásovými typmi. V Hornom Jatove bola dvojdielna štítová puklica v hrobe 460 spolu s mladšou duchcovskou sponou. V ďalších troch hroboch boli jednodielne pásové puklice (hroby 111, 362 a 537); v hrobe 362 s duchcovskou sponou, v hrobe 537 so sponou stredolatenskou.¹⁸⁶ V Hurbanove (Bacherov majer) boli len dvojdielne pásové puklice spolu s duchcovskou sponou.¹⁸⁷ V hrobe 28 vo Veľkej Mani bola dvojdielna štítová puklica so sponou spojenou konštrukcie.¹⁸⁸ V Holiaroch boli v štyroch hroboch len pásové puklice.¹⁸⁹ Zdá sa, že dvojdielne puklice udržiujú sa ešte v priebehu II. storočia pred n. l., pásové trvajú v najmladších hroboch z prvého storočia.

Nože

Nájdené a zachované nožiky na pohrebisku patria k malým nožíkom s vypuklým ostrím, pri ktorých

ťažko rozhodnúť, či ide o britvu alebo nožik (tab. II: 4, 5; XIII: 2). Zachovali sa v piatich hroboch: 6, 7, 9, 60, 62; z nich antropologicky boli rozpoznané ako mužské hroby 9 a 60, ostatné sú neurčené. V hrobch 9 a 60 boli s nožikmi *kamenné osličky*.

Medzi zachovalými nožikmi má exemplár z hrobu 9 vypuklé ostrie a prehnutý chrbát, rúčku ukončenú kruhovitou doštičkou (tab. II: 5). Tento tvar je už súčasný s mladšou duchcovskou sponou, ako ukazuje hrob 4 z Hurbanova (Bacherov majer),¹⁹⁰ ale tiež žiarový hrob z Košíc.¹⁹¹ Súčasný s ním je druhý železný nožik s krátkou doštičkovitou rúčkou z hrobu 60 vo Vlkanove (tab. XIII: 2) a z Nebojsy (spolu s mladou duchcovskou sponou).¹⁹² Mladším tvarom je nožik z hrobu 6 s vypuklým chrbtom pri koreni rúčky, ktorého analógiou je nožik z hrobu 29 v Holiaroch (so sponou spojennej konštrukcie),¹⁹³ v Nitrianskom Hrádku¹⁹⁴ a vo Sv. Michale.¹⁹⁵

Opasky

Na pohrebisku vo Vlkanove našli sme iba fragmenty či už reťazí, krúžkov alebo zápon z opaskov v mužských i ženských hrobch (pokiaľ boli antropologicky rozlíšené). Celkom sa zistili opasky v 18 hrobch (1, 5, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 19, 22, 24, 27, 33, 36, 40, 52 a 60). Okrem ojedinelých prípadov zvyšky reťazí boli dvojakého druhu (v mužských i ženských hrobch): a) častí reťazí z plochých okrúhlych ohniviek (tab. V: 9, 18) a b) z prekrútených ohniviek (tab. IX: 1). Honosnejší opasok z dvojpramenných reťazí z okrúhlych ohniviek spojených bronzovými krúžkami bol v ženskom hrobe 22 so štvorcovou priekopou (tab. VII: 10). Z opaska sa zachovala krásna bronzová zápona tvaru štylizovanej konskej hlavičky a dva dvojkónické bronzové závesky s esovitou plastickou výzdobou v strednej zosilnenej časti (obr. 7: 16, 23). Takýto druh opaska vyobrazuje I. H u n y a d y o v á z oblasti Tolny.¹⁹⁶

S výnimkou spomenutej bronzovej zápony boli v hrobch 11 a 17 obvyklé dlhšie tvary železných hákovitých zápon, v hrobe 7 železná plochá zápona potiahnutá bronzovým plechom s výzdobou plastickými očkami (obr. 7: 18).

Z á v e r e č n é p o z n á m k y

V rámci keltského osídlenia juhozápadného Slovenska patrí pohrebisko vo Vlkanove do obdobia, keď sa zreteľne prejavuje zvýšená koncentrácia keltského obyvateľstva v Karpatskej kotline, trvalejšie

osídlenie obsadených území a počínajúci hospodársky rozvoj s vyvinutou už jednotnou laténskou kultúrou.

V chronologickom slede nadväzuje vlkanovské pohrebisko starším typom spony duchcovskej konštrukcie na staršie pohrebiská (Kamenín, Veľká Maňa, Hurbanovo — poloha Bacherov majer, Nebojsa) a ďalšie menšie nálezové celky, datované predbežne na začiatok II. storočia pred n. l. a do jeho prvej polovice. Mladšími hrobmi charakterizovanými sponou spojennej konštrukcie dotýka sa neskorších pohrebísk (Hurbanovo — Abadomb, Dvory nad Žitavou, Holiare a ďalšie), datovaných do konca II. a do prvej polovice I. storočia pred n. l. Pohrebisko v Hornom Jatove má veľa spoločných prvkov s pohrebiskom vo Vlkanove, je s ním takmer zhodné v náplni hrobov i v pohrebnom rite, a teda súčasné.

Z tohto časového začlenenia dôležitejších pohrebísk na juhozápadnom Slovensku ukazuje sa zreteľne väčšia koncentrácia keltského osídlenia v priebehu II. storočia. Podrobnejší rozbor však ukáže, že osídľovanie sa dialo postupne a že prílišná koncentrácia pohrebísk ku koncu II. storočia nebola taká veľká, ako sa zdalo z doterajšieho zaradenia väčšiny keltských pamiatok na juhozápadnom Slovensku.

Medzi nálezmi spôn jadro tvoria spony bubienkové, spony tzv. plastického štýlu a spony prechodného tvaru s veľkou guľovitou pätkou, sústredené v niekoľkých bohatších hrobch, ukazujúce na jeden výrobný okruh. Nepochybne boli už vyrobené v Podunajsku, i keď svojím typologickým zaradením majú úzke vzťahy k širšiemu keltskému okruhu, najmä k českomoravskej oblasti.

Nálezy mladších druhov spôn duchcovského typu spolu so sponami s veľkou guľovitou pätkou s plastickou esovitou výzdobou (Košice, Kuštanovice) ukazujú, že v dobe ich rozšírenia prenikali Kelti do skýtskych území, čo potvrdzujú zmiešané skýtsko-laténske nálezy v Potisi (Hódmezővásárhely, Csanytelek), datované do mladšej fázy stredolaténskeho obdobia.

S bubienkovou sponou vyskytujú sa vo Vlkanove okrem zriedka sa nachádzajúcich starších tyčinkovitých náramkov mladšie tvary viacpuklicových náramkov hladkých i s plastickou výzdobou (tzv. „šnekovité“), liate náramky s ružicovými náliatkami a filigránovou imitáciou, lignitové kruhy a ojedinele sklené kruhy, ktorých vlastnou oblasťou je československé územie. Ich rozšírenie v Podunajsku znamená úzke spojenie týchto oblastí v priebehu II. storočia.

Keramické tvary na pohrebisku vo Vlkanove predstavujú predovšetkým fľašovitú vázu, typické pre podunajskú oblasť. Len o málo vyvinutejšie tvary fľašovitých váz vo Vlkanove oproti nálezom na staršom pohrebisku v Hurbanove-Bacherov majer a na mladších pohrebiskách v Hurbanove-Abadomb a Holiaroch, ukazujú na ich dlhé trvanie v hrobových nálezoch a azda aj rituálny charakter.

Zreteľne mladšie sú miskovité vázy, vo Vlkanove prechodných tvarov, vyvinutejšie a častejšie na mladších pohrebiskách (Holiare, Dvory nad Žitavou, a ďalšie); datujú sa až na koniec II. storočia pred n. l.

Zriedka sa vyskytujúce a pre podunajskú oblasť netypické sú situlovité vázy, v maďarskej oblasti sústredené predovšetkým v jej západnej časti po pravom brehu Dunaja, so vzťahom k českomoravskému územiu ako niektoré spomenuté druhy spôn a náramkov.

Ojedinelý nález vázy s nôžkou (tzv. marnského typu) vo Vlkanove a v Hornom Jatove, zriedka i v českomoravských nálezoch, nemá v doterajších nálezoch na strednom Dunaji analógiu a nie je preto vylúčené, že sa na Slovensko dostal cez českomoravské územie.

Základné črty keltskej diferencovanej spoločnosti predstavujú na pohrebisku dva bohaté hroby so štvorcovou priekopou, dnes všeobecne označované za hroby nadradenej vládnúcej vrstvy (hroby 22 a 65); z nich hrob 22 má zreteľne dominantné miesto na pohrebisku. Obidva hroby viažu na seba väčšinu hrobov na pohrebisku a vytvárajú tak zreteľne dve hlavné skupiny hrobov, medzi ktorými je niekoľko bohatších (7, 8, 34, 40) so vzťahom najmä k bohatému hrobu 22; ostatné hroby sú priemerne vybavené alebo chudobné, s minimálnymi milodarmi (4 hroby) alebo bez nálezov (10 hrobov). Hroby chudobné a bez nálezov tvoria malú skupinu (celkom asi 14 hrobov) z veľkej časti zoskupenú po jednej

strane hrobu 22 so štvorcovou priekopou, sú tu hroby žien, mužov i detí, niektoré prípady ukazujú na chýbajúce časti tela (hroby 28, 19, 31).

Takmer zhodné zoskupenie hrobov je na pohrebisku v Hornom Jatove, s ktorým je pohrebisko vo Vlkanove súčasné (dva hroby so štvorcovou priekopou a rovnako dve väčšie skupiny hrobov okolo nich); dva hroby s okrúhloú priekopou rovnakých rozmerov boli na pohrebisku v Holiaroch, bohaté komorové hroby boli vo Veľkej Mani (hrob 14), bohaté ženské hroby v Kameníne (hrob 8 a 12).

Tieto prípady neobmedzujú sa len na slovenské územie. Podobné uvádza J. Filip z Čiech a Moravy, pokiaľ mu to stav výskumov dovoľoval (Brno-Maloměřice, Jenišův Újezd a ďalšie). Zreteľne sa ukazujú jasné črty značne diferencovanej keltskej spoločnosti, ktorá i v pomerne malých oblastiach a zároveň na nevelkých pohrebiskách ukazuje značnú roztrieštenosť na početne malú vládnúcu vrstvu a na nej nepochybne závislú veľkú časť obyvateľstva. Zdá sa, že pomery v okupovaných územiach v priebehu II. storočia boli horšie než vo vlastnej Galii; G. J. Caesar ich opisuje a uvádza, že jednotlivé obce sú rozdelené na dve strany, vedené predákmi, ktorí zastupujú všetok ľud, nachádzajúci sa v značne bezprávnom postavení voči šľachte; ďalej hovorí o schudobnelom obyvateľstve, ktoré sa dostáva do otrockého postavenia voči vládnúcej zložke. Zdá sa, že významné postavenie rytierskej zložky jasne dokumentujú niektoré naše bohatšie hroby so zbraňami. Tento stav vyjadruje nesporne i veľký počet mien na keltských strieborných razbách typu Biatec, ktoré svedčia o tom, že keltské kmene sotva vytvorili v okupovaných územiach väčšiu nadkmeňovú organizáciu, aká ku koncu laténskej doby vznikla u trácko-dáckych kmeňov vedených Burebistom, ktorým keltské kmene po krátkom rozmachu v Podunajsku podľahli.

Poznámky

¹ Benadík B., *Nové keltské pohrebisko v Bajči-Vlkanove na Slovensku*, AR IX, 1957, 796–797, 806–809.

² Janšák Š., *Staré osídlenie Slovenska*, Sborník MSS XXIX, 1935, 30, 50; Eisner J., *Prehistorický výskum na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi r. 1935*, Sborník MSS XXX, 1936, 72.

³ Novotný B., *Slavónska kultúra v Československu*, SIA III, 1955, 28.

⁴ Ojedinelý nález bronzového hrotu kopíe. Nález. zpráva AÚSAV č. 2/54.

⁵ Nálezy pri stavbe sociálneho domu v Bajči (nález. zpráva AÚSAV č. 4270/57); sídliskové nálezy v tamojšej bažant-

nici (nález. zpráva AÚSAV č. 1983/53); žiarový hrob v polohe „Za nádražím“ (nález. zpráva AÚSAV č. 654/58).

⁶ Janšák Š., *Staré osídlenie Slovenska*, Sborník MSS XXIX, 1935, 51; Dobíáš J., *Archeologické nálezy jako prameny pro dějiny styku Říma s územím dnešního Slovenska*, Obzor prehistorický I, 1922, 65 n.

⁷ Porušené slovenské hroby pri stavbe závodnej jedálne v Bajči (nález. zpráva AÚSAV č. 4270/57).

⁸ Janšák Š., l. c., 51 n.

⁹ Benadík B., *Laténske nálezy z Ponitria na Slovensku*, AR VII, 1955, 773.

¹⁰ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Kelt-*

ské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku (ďalej len *Keltské pohrebiská*), Bratislava 1957, 205.

¹¹ Filip J., *Keltská spoločnosť v dobe laténskej*, AR V, 1953, 205 n.

¹² Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, 15, obr. 3. Táto práca je v poznámkach čís. 21, 27, 53, 57, 58, 62, 63, 64, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 90, 95, 96, 97, 98, 101, 108, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 132, 133, 134, 144, 145, 146, 155, 157, 162, 163, 166, 178, 179, 180, 186, 187, 190 a 193 uvádzaná len s menom prvého autora (B. Benadika).

¹³ Benadík B., *Laténske pohrebištie ve Velké Mani*, o. Vráble, AR V, 1953, 159, obr. 61.

¹⁴ Filip J., *Keltové ve střední Evropě* (ďalej len *Keltové*), Praha 1956, 291. V práci sú zhrnuté i staršie názory na označovanie hrobov na povrchu a odkazy na ďalšiu literatúru.

¹⁵ Benadík B., *Dve nové keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku*, AR IX, 1957, 520 n.

¹⁶ Benadík B., *Laténske pohrebištie ve Velké Mani*, I. c., 157 n.

¹⁷ Benadík B., I. c., 161, obr. 62 a 63.

¹⁸ Benadík B., I. c., 165, obr. 65.

¹⁹ Chropovský B., *Laténske pohrebisko v Nebojsi*, okr. Galanta, SIA VI, 1958, 121—130.

²⁰ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, 15, obr. 3; 23, obr. 6.

²¹ Benadík B., I. c., 85, obr. 24; 87, obr. 25; 88, obr. 26.

²² Filip J., *Keltská spoločnosť v dobe laténskej*, AR V, 1953, 205—233; ten istý, *Keltové*, 296.

²³ Benadík B., I. c., 116—17, 128, 132, 136, 114.

²⁴ Filip J., *Keltové*, 294.

²⁵ Benadík B., *Laténske pohrebištie ve Velké Mani na Slovensku*, AR V, 1953, 157.

²⁶ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, 117.

²⁷ Benadík B., I. c., 138.

²⁸ Benadík B., *Laténske pohrebištie ve Velké Mani*, AR V, 1953, 159.

²⁹ Dušek M., *Skýtske birituálne pohrebištie v Chotíne na Slovensku*, AR V, 1953, 153—157.

³⁰ Párducz M., *Bronz-, szkíta-, La Tène- és germánkori temető Hódmezővásárhely-Kishomokon*, Dolgozatok XVI, 1940, 79—99.

³¹ Benadík B., I. c., 158.

³² Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, 143.

³³ Filip J., *Keltové*, 289 n. Tu autor zhrňuje doterajšie názory i staršie antické písomné pramene.

³⁴ Filip J., I. c., 311.

³⁵ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, 141.

³⁶ Makria M., *Burebista i Kelty na srednem Dunaje*, Dacia II (nový rad), 1958, 143—155.

³⁷ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, 296.

³⁸ Chropovský B., I. c., 120—130.

³⁹ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., I. c., 299—301.

⁴⁰ Kandyba O., *Vyloupené laténske hroby v Kobylí-
sich*, OP 9, 1930—35, 106—116.

⁴¹ Benadík B., *Laténske pohrebištie ve Velké Mani*, AR V, 1953, 159—160.

⁴² Na dvojaký druh laténskej keramiky upozornil už J. Eisner v práci *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 169.

⁴³ Novotný B., *Velké Šarovice a další výskum na Pohroní*, referát na pracovnej konferencii archeologických ústavov ČSAV a SAV v Liblicích 24.—27. januára 1955; tiež Filip J., *Keltové*, 319.

⁴⁴ Janšák Š., *Nález hrnciarskej pece z pozdného laténu v Bratislave*, AR V, 1953, 605—609; ten istý, *Hrnciarska dielňa z neskorého laténu v Bratislave*, SIA II, 1955, 195—221.

⁴⁵ Záchranný výskum AÚSAV v Nitre r. 1959.

⁴⁶ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. XXXVI: 14; XXXVIII: 13.

⁴⁷ Hunyady I., *Die Kelten im Karpatenbecken*, Budapest — Leipzig 1942 (Tafelband), tab. VI: 6; X: 5, 6.

⁴⁸ Benadík B., *Ďalší rok výskumu na laténskom pohrebisku vo Velké Mani*, o. Vráble, AR VI, 1954, 337.

⁴⁹ Márton L., *A korai La Tène sírok leletanyaga (Das Fundinventar des Frühlatènegräber)*, Dolgozatok IX—X, 1933—34, tab. XXX: 4, 6.

⁵⁰ Filip J., I. c., 199.

⁵¹ Márton L., I. c., tab. XXX: 5.

⁵² Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. IX: 15.

⁵³ Benadík B., I. c., tab. XXII: 14, 15.

⁵⁴ Benadík B., *Laténske pohrebištie ve Velké Mani na Slovensku*, AR V, 1953, obr. 84.

⁵⁵ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. XXXVI: 14; XXXVIII: 13.

⁵⁶ Pastor J., *Laténsky žiarový hrob v Košiciach*, AR VI, 1954, obr. 150.

⁵⁷ Benadík B., I. c., tab. XII: 14, 16.

⁵⁸ Benadík B., I. c., tab. XXV.

⁵⁹ Pastor J., I. c., obr. 151.

⁶⁰ Čilinská Z., *Žiarový hrob kušanovického typu v Michalovciach*, SIA VII, 1959, tab. I: 6.

⁶¹ Filip J., *Keltové*, 220.

⁶² Benadík B., I. c., tab. VII: 13; IX: 13.

⁶³ Benadík B., I. c., tab. XXII: 15; XXV: 14.

⁶⁴ Benadík B., I. c., tab. XVII: 25.

⁶⁵ Benadík B., *Laténske pohrebištie ve Velké Mani na Slovensku*, AR V, 1953, obr. 84: 2.

⁶⁶ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. XIX: 4.

⁶⁷ Poulík J., *Das keltische Gräberfeld von Brünn-Malomeritz*, Zeitschrift des Mährischen Landesmuseum, NF II, 1942, tab. XII: 3.

⁶⁸ Hunyady I., I. c., 134—135.

⁶⁹ Hunyady I., I. c., tab. LXIII—LXIV.

⁷⁰ Márton L., *Die Frühlatènezeit in Ungarn*, Budapest 1933, tab. XVIII: 1, 4; Hunyady I., I. c., tab. LXIII: 6.

⁷¹ Horáková-Jansová L., *Laténská tuhá keramika v Čechách a na Moravě*, PA XLVI, 1955, 134—184.

⁷² Chropovský B., I. c., tab. I: 4, 9.

⁷³ Benadík B., *Laténske pohrebištie ve Velké Mani*, AR V, 1953, obr. 83: 1; Filip J., I. c., tab. XCVIII: 6, 9.

⁷⁴ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. IX: 1—13.

⁷⁵ Benadík B., I. c., tab. XV: 22.

⁷⁶ Benadík B., I. c., tab. XXXVII: 10.

⁷⁷ Benadík B., I. c., tab. II: 4, 15 a XI: 11.

⁷⁸ Benadík B., I. c., tab. XXII: 10.

- ⁷⁹ Benadík B., l. c., tab. XV: 27, XVI: 11–13; XVIII: 17; XIX: 1, 8.
- ⁸⁰ Benadík B., l. c., tab. XXXIV: 16, 19, 20; XXXVII: 12, 13; XXXVIII: 12.
- ⁸¹ Procházka A., *Gallská kultura na Vyškovsku*, Slavkov u Brna 1937, tab. II: 17; IX: 14.
- ⁸² Párducz M., *Szkitakori telep a Hódmezővásárhelyi Fehértó partján*, AÉ 1944–45, tab. XX: 8.
- ⁸³ Benadík B., l. c., tab. V: 21.
- ⁸⁴ Neuvěřejný hrob z výskumnej etapy, o ktorej bolo stručne referované v AR VI, 1954, 319, 333, 337, 338.
- ⁸⁵ Okrem Vlkanova na pohrebisku v Dolnom Jatove boli dve pekne modelované vázy s nôžkou z hrobu 165 (Benadík B., l. c., tab. III: 1, 2).
- ⁸⁶ Poulík J., l. c., tab. XI: 6.
- ⁸⁷ Filip J., l. c., tab. LXXXV: 15.
- ⁸⁸ Filip J., l. c., tab. CXVII: 4.
- ⁸⁹ Filip J., l. c., 197, 198.
- ⁹⁰ Benadík B., l. c., tab. X: 9.
- ⁹¹ Hunyady I., l. c., tab. LXI: 10.
- ⁹² Poulík J., l. c., tab. XI: 7.
- ⁹³ Filip J., l. c., tab. LVI: 8.
- ⁹⁴ Hunyady I., l. c., tab. LXI: 11; LXII: 1.
- ⁹⁵ Benadík B., l. c., tab. XVIII: 14.
- ⁹⁶ Benadík B., l. c., tab. XXIV: 9, 10.
- ⁹⁷ Benadík B., l. c., tab. VII: 14.
- ⁹⁸ Benadík B., l. c., tab. XX–XXV.
- ⁹⁹ Hunyady I., l. c., tab. IX: 9; Benadík B., l. c., tab. XXXIX: 13–16.
- ¹⁰⁰ Wiedmer-Stern J., *Das gallische Gräberfeld bei Münsingen*, Bern 1908, tab. VIII: 9; XII: 9; XIII: 3, 12.
- ¹⁰¹ Benadík B., l. c., tab. XXXIX: 19, 22.
- ¹⁰² Benadík B., *Laténské pohřebiště ve Velké Mani na Slovensku*, AR V, 1953, obr. 85.
- ¹⁰³ Filip J., l. c., 220.
- ¹⁰⁴ Filip J., *Bubínková spona v českých nálezech*, AR V, 1953, 513–515.
- ¹⁰⁵ Filip J., *Keltové*, 102–104.
- ¹⁰⁶ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. I: 5; V: 20; IX: 4.
- ¹⁰⁷ Procházka A., l. c., tab. IX: 18a.
- ¹⁰⁸ Benadík B., l. c., tab. V: 20.
- ¹⁰⁹ Hunyady I., l. c., XL: 5.
- ¹¹⁰ Böhm J. a Jankovích J., *Mohylové pohřebiště v Kuštanovicích*, Carpathica Ia 1936, 33–63, tab. XIV: 4.
- ¹¹¹ Freising H., *Kelten im Umland der Pollaner Berge*, Heimatblatt für den Nikolsburger Bezirk I, 1933, 17, 18.
- ¹¹² Spajič E., *Nalezište mladeg željeznog doba s terana Osijek*, Osiječki sbornik IV, Osijek 1954, 7–18, tab. III: 21, 21a.
- ¹¹³ Spajič E., l. c., tab. VI: 42.
- ¹¹⁴ Spajič E., l. c., tab. V: 36.
- ¹¹⁵ Filip J., l. c., 101.
- ¹¹⁶ Pastor J., l. c., 335, obr. 151.
- ¹¹⁷ Čilinská Z., l. c., 79–83, tab. I: 6.
- ¹¹⁸ Záchraný výskum AÚSAV v Nitre, Pracovné stredisko v Košiciach (K. Andel) r. 1959.
- ¹¹⁹ Párducz M., l. c., 73–80.
- ¹²⁰ Párducz M., l. c., tab. XX: 3.
- ¹²¹ Benadík B., l. c., tab. V: 9, 15; XIV: 5.
- ¹²² Benadík B., l. c., tab. XVII: 1, 2, 4.
- ¹²³ Benadík B., l. c., tab. IX: 1–13.
- ¹²⁴ Benadík B., l. c., tab. XXVIX: 19, 22.
- ¹²⁵ Benadík B., l. c., tab. XXV: 8, 9; XXVI: 2, 3.
- ¹²⁶ Hunyady I., l. c., tab. XXVII: 7; XL: 5.
- ¹²⁷ Benadík B., l. c., tab. IV: 7–10.
- ¹²⁸ Benadík B., *Dve nové keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku*, AR X, 1958, 520, obr. 199: 4.
- ¹²⁹ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. XXVII: 4–6; XXIX: 15.
- ¹³⁰ Výskum AÚSAV r. 1959; Dušek M., *Keltské pohrebisko vo Svätom Petri*, SIA VIII–2, 1960.
- ¹³¹ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. IV: 1–5; V: 11; IX: 5.
- ¹³² Benadík B., l. c., tab. XXIII: 7, 10, 13.
- ¹³³ Benadík B., l. c., tab. IX: 1.
- ¹³⁴ Benadík B., l. c., tab. XXIV: 2; XXV: 3.
- ¹³⁵ Benadík B., *Laténské pohřebiště ve Velké Mani na Slovensku*, AR V, 1953, obr. 82.
- ¹³⁶ Filip J., l. c., 134.
- ¹³⁷ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. VIII: 4, 5.
- ¹³⁸ Hunyady I., l. c., tab. XXXIII: 1.
- ¹³⁹ Procházka A., l. c., tab. XIV: 1.
- ¹⁴⁰ Múzeum Banská Štiavnica, inv. č. 12 P/IV.
- ¹⁴¹ Eisner J., l. c., 176, obr. 18: 6.
- ¹⁴² Filip J., l. c., 134.
- ¹⁴³ Filip J., l. c., 133.
- ¹⁴⁴ Benadík B., l. c., tab. V: 2; VI: 4; VIII: 8, 9; IX: 2; XIV: 1–3.
- ¹⁴⁵ Benadík B., l. c., tab. XXXVII: 3, 8.
- ¹⁴⁶ Benadík B., l. c., tab. XXXVI: 1, 2.
- ¹⁴⁷ Benadík B., *Laténské pohřebiště ve Velké Mani na Slovensku*, AR V, 1953, obr. 87; Filip J., l. c., tab. XCVII: 4.
- ¹⁴⁸ Kraskovská E., *Kultúra laténska*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 108; Benadík B., *Laténske nálezy z Ponitria na Slovensku*, AR VII, 1955, 775, 776.
- ¹⁴⁹ Točík A., *Nové keltské nálezy zo Slovenska*, AR III, 1951, 156–158, obr. 127.
- ¹⁵⁰ Benadík B., *Dve nové keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku*, AR X, 1958, 520, obr. 198.
- ¹⁵¹ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. XLIII: 1–2.
- ¹⁵² Záchraný výskum AÚSAV v Nitre, Pracovné stredisko v Košiciach (K. Andel) r. 1959.
- ¹⁵³ Hunyady I., l. c., tab. XXIX: 6.
- ¹⁵⁴ Procházka A., l. c., tab. XII: 5, 6; XIV: 2, 3.
- ¹⁵⁵ Benadík B., l. c., tab. XIV: 4.
- ¹⁵⁶ Chropovský B., l. c., tab. III: 2, 8.
- ¹⁵⁷ Benadík B., l. c., tab. XLII: 6.
- ¹⁵⁸ Hunyady I., l. c., tab. XXX: 8.
- ¹⁵⁹ Záchraný výskum AÚSAV v Nitre r. 1959.
- ¹⁶⁰ Jankovích J. M., *Podkarpatská Rus v prehistorii*, Mukačevo 1931, tab. XI: 10.
- ¹⁶¹ Procházka A., l. c., tab. XIV: 2.
- ¹⁶² Benadík B., l. c., tab. V: 3; XIII: 5 (obr. 4: 10, 12).
- ¹⁶³ Benadík B., l. c., tab. XXXVIII: 8.
- ¹⁶⁴ Břeň J., *Černé (švartnové) náramky v českém latěnu*, Sborník Národního musea v Praze, IX–A, Praha 1955. Autor rozlišuje viac druhov surovín na výrobu čiernych náramkov okrem lignitu: gagát, švartna a iné.
- ¹⁶⁵ Výskum AÚSAV r. 1958 (A. Točík). Zmienka o hroboch v článku Točík A., *K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu*, AR XI, 1959, 841 n.

¹⁶⁶ Benadík B., l. c., tab. XXIX: 4, 5; XXXII: 4–7; XXXVII: 9; XXXVIII: 7.

¹⁶⁷ Staršie nálezy z múzea v Martine: Kraskovská L., *Kultúra laténska*, l. c., tab. XXVI: 1; novšie nálezy: Benadík B., *Sklo v keltskom hrobovom inventári na Slovensku*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 3, Sborník prací k počtě 60. narozenin akad. Jana Filipa, 217–223.

¹⁶⁸ Hunyady I., l. c., 90 n., tab. XXXII; Pittioni R., *La Tène in Niederösterreich*, Wien 1930, 91; ten istý, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954, 695.

¹⁶⁹ Párducz M., *Szkitakori leletek a szentesi múzeumban*, AÉ 1944–45, 81 n., tab. XXXIV: 4.

¹⁷⁰ Kálmán M., *A Velem Szent Vidi őstelep*, Wien 1907, tab. XLIII: 62.

¹⁷¹ Haevernich E., *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland*, Bonn 1960, 21.

¹⁷² Hunyady I., l. c., tab. IX: 5; Benadík B., l. c., tab. XL: 13.

¹⁷³ Párducz M., *Le cimetiére hallstattien de Szentes-Vekerzug II*, Acta Archaeologica IV, Budapest 1954, tab. XIV: 3.

¹⁷⁴ Párducz M., *Szkitakori leletek a szentesi múzeumban*, AÉ 1944–45, tab. XXX: 2.

¹⁷⁵ Pavlík J., *Skýtsko-halštatská chata v Dvoroch nad Žitavou*, Študijné zvesti AŮSAV 2, 1957 (Janšákov sborník), Nitra 1957, 75–81, tab. II: 6.

¹⁷⁷ Horáková-Jansová L., l. c., obr. 2: 9.

¹⁷⁸ Benadík B., l. c., tab. VII: 14; XII: 18; XXII: 1, 10; Chropovský B., l. c., tab. II: 1.

¹⁷⁹ Benadík B., l. c., tab. XII: 4.

¹⁸⁰ Benadík B., l. c., tab. XXXI: 11.

¹⁸¹ Hunyady I., l. c., (Textband), tab. XXVI; obr. 2: 2.

¹⁸² Vouga P., *La Tène*, Leipzig 1923, tab. X: 13.

¹⁸³ Hunyady I., l. c., tab. L: 2.

¹⁸⁴ Spajič E., l. c., tab. V: 36.

¹⁸⁵ Vouga P., l. c., tab. IX: 1.

¹⁸⁶ Benadík B., l. c., tab. I: 3; VII: 5; XII: 6, 7.

¹⁸⁷ Benadík B., l. c., tab. XX: 7, 8; XXII: 8.

¹⁸⁸ Benadík B., *Ďalší rok výskumu na laténskom pohrebišti vo Veľkej Mani, okres Vrāble*, AR VI, 1954, obr. 132.

¹⁸⁹ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská*, tab. XXXI: 13; XXXII: 13; XXXIV: 4, 5.

¹⁹⁰ Benadík B., l. c., tab. XXII: 5.

¹⁹¹ Pastor J., l. c., obr. 153.

¹⁹² Chropovský B., l. c., tab. II: 3.

¹⁹³ Benadík B., l. c., tab. XXXI: 2.

¹⁹⁴ Benadík B., *Laténske nálezy z Ponitria na Slovensku*, AR VII, 1955, obr. 351: 1–4.

¹⁹⁵ Benadík B., *Dve nové keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku*, AR X, 1958, obr. 199: 7.

¹⁹⁶ Hunyady I., l. c., tab. XXXIV: 8.

Ein keltisches Gräberfeld in Bajč-Vlkanovo

Blažej Benadík

Das Gräberfeld befindet sich unweit von der Ortschaft Vlkanovo (Gemeinde Bajč, Bez. Hurbanovo) im unteren Flusstal der Žitava (Abb. 1). Die Flur wird von einer Sanddüne gebildet, die das umliegende Terrain bei der Strasse von Bajč nach Dvory nad Žitavou etwas überragt. Das Gräberfeld wurde im Frühjahr 1956 bei der Sandgewinnung in der neuangelegten Sandgrube der Staatl. Güter in Bajč entdeckt. Beim Eröffnen der Sandgrube wurden 6 Gräber gestört, deren Inhalt vom Angestellten des Staatsgüter in Bajč J. Trnka gerettet und dem Archäologischen Institut der SAW in Nitra übergeben wurde. Bei der Rettungsgrabung auf der gefährdeten Fläche wurden noch im selben Jahr 1956 im Juni weitere 40 Gräber aufgedeckt und bei weiteren Grabungen im Jahre

1957 kamen noch 21 Gräber zutage, so dass die abgedeckten Gräber auf dem Gräberfeld die Anzahl von 68 Gräbern erreichten. Das birituelle Gräberfeld besteht aus 53 Skelett- und 15 Brandgräbern. Ausser den Gräbern, die durch die Sandgewinnung gestört worden waren, ist ein grosser Teil der Gräber in der Urzeit geplündert worden. Es wurden 20 solche Fälle festgestellt. Eine genaue Beobachtung der Gräberstörungen zeigt, dass es hier eher um ein Verwüsten als um eine Plünderung des Grabinhalts geht, wovon die zahlreichen Fälle von zerworfenen Skelettresten sprechen, wobei eine grosse Menge von Grabbeigaben belassen worden war (Abb. 4; Taf. XVI: 2, 4).

Ausser den keltischen Gräbern mit typisch latènezeitlichem Inhalt wurden auch zwei Gräber mit

älteren Funden aufgedeckt: ein Skelettgrab mit spärlichem Inventar, das aus zwei Spinnwirteln bestand (Taf. II: 2, 3) und ein Brandgrab mit Scherben von hallstattzeitlichem Charakter, die von einem handgeknetetem Gefäss stammten, das mit einer hallstattzeitlichen Bronzenadel vergesellschaftet war (Taf. X: 15).

Die latènezeitlichen Skelettgräber befanden sich in den gewöhnlichen rechteckigen Gruben, die Skelette waren auf dem Rücken gebettet, vereinzelt kamen auch auf der rechten Seite liegende gehockte Skelette vor (Grab 57, 59, Abb. 3; Taf. XII: 3). Die Brandgräber befanden sich grösstenteils in Gruben und nur einige können mit Sicherheit als Urnengräber bezeichnet werden (50 und 51). Eine genauere Statistik über den Begräbnisritus wird durch den hohen Prozentsatz der gestörten Gräber erschwert.

Eine besondere Herrichtung der Grabgrube treffen wir in einigen reicheren Gräbern an. Im Grab 56 und 60 wurden die Reste einer Holzverschalung der Grabgrube festgestellt, deren Entsprechungen auf dem Gräberfeld in V. Maňa, Nebojsa und anderen zu finden sind. Ausser der Holzverschalung am Boden der Grube 60 wurden an der Oberfläche der Grabgrube 4 Pfahllöcher in den Ecken gefunden (Abb. 4). In dieser Form hergerichtete Grabgruben konnten auf den keltischen Gräberfeldern in der Slowakei bisher nicht festgestellt werden und wir kennen sie aus der vorangegangenen Hallstattzeit.

Bemerkenswert sind zwei Gräber auf diesem Gräberfeld, die von einem viereckigen Graben mit den Ausmassen von ungefähr 10×10 m an der Oberfläche umgeben sind (Gräber 22 und 65), sie bilden mit den übrigen Gräbern auf dem Gräberfeld 2 grössere Grabgruppen (Abb. 2). Nach der bisherigen Interpretation gehören die Gräber zu den reichen Gräbern der höhergestellten, vielleicht herrschenden Schicht der stark differenzierten keltischen Gesellschaft, der auf dem Gräberfeld, so wie beim Begräbnisritus eine grössere Ehre erwiesen wurde. Ähnlichen Fällen begegnen wir auf dem Gräberfeld in Horný Jatov (Gemeinde Trnovec nad Váhom), wo zwei solche Gräber vorhanden waren und mit wenigem Unterschied auf dem Gräberfeld in Holiare, wo die Gräber von einem runden Graben von 10 m Durchmesser umgeben sind.

Der Inhalt der Gräber:

Die Keramik ist am öftesten vertreten, ihre Anzahl beträgt 2—3, am meisten 5 Stück in einem Grab. Sie ist eines der charakteristischen Zeichen des Donauländischen Gebietes, zum Unterschied

von den böhmisch-mährischen Gräberfeldern, wo die Keramik in den Gräbern nicht so zahlreich vertreten ist. Am öftesten begegnen wir der flaschenförmigen Vase, die für dieses Gebiet typisch ist (Taf. I: 14) und sich mit der S-förmig profilierten Schüssel vergesellschaftet (Taf. I: 12). Selten kommen konische Schüsseln mit eingezogener Mündung vor (Taf. IX: 22) und vereinzelt auch die tonnenförmige Situla aus Graphit mit Besenstrich (im Grab 17; Taf. VI: 18). Zahlenmässig weniger ist in Vlkano vo die niedrige schüsselförmige Vase vertreten (Taf. XII: 13), zahlreicher findet man sie in den jüngeren Gräbern der Slowakei und auch in den anliegenden ungarischen Gebieten, seltener in Mähren. Ausserdem sind auf dem Gräberfeld in Vlkano vo grosse Situlenvasen, weniger kommen sie auf den donauländischen Gräberfeldern vor, sie sind typisch für die böhmisch-mährischen keltischen Flachgräberfelder. Ihr Vorkommen im Donauraum wird mit den nahen Beziehungen zu der böhmisch-keltischen Besiedlung im Donauraum in Verbindung gebracht, eventuell mit dem Zustrom der keltischen Bevölkerung von Böhmen in die donauländische Tiefebene. Eine keltische Fremdform auf dem Gräberfeld in Vlkano vo ist die Füsschenvase, der sog. Marne-Typ, mit vereinzelt Entsprechungen aus Horný Jatov, Brno-Maloměřice und vereinzelt in Böhmen.

Selten ist die handverfertigte Keramik, die nach alten Vorlagen einer konischen Schüssel mit eingezogener Mündung hergestellt worden war (Taf. XIII: 14) und eine tonnenförmige kleine Vase, die die keltischen Erzeugnisse innerhalb dieser Gefässgattung nachahmt (Taf. XII: 8).

Unter den Metallgegenständen aus den Gräbern herrschen die Fibeln, besonders die Eisenfibeln vor; grössere Mengen von Bronzefibeln wurden in einigen reichen Frauengräbern gefunden (7, 8, 28). Typologisch stellen die Fibeln eine Übergangsform dar — den Typ der jungen Duchcov-Fibel mit losem Fuss, verzierte Stücke mit losem oder schon befestigtem Fuss von sog. plastischem Stil und die Anfangstypen der längeren Eisenfibeln mit verbundenem Schlusstück, die sog. mittellatènezeitlichen Fibeln (Abb. 6: 7). Zeitlich nehmen sie einen verhältnismässig kurzen Entwicklungsabschnitt in der Latènezeit ein und nach ihnen kann man das Gräberfeld in den jüngeren mittellatènezeitlichen Abschnitt, d. h. in die Hälfte des II. Jhd. v. u. Z. datieren. Funde vom besonderen Typ von Paukenfibeln in 3 Gräbern (7, 8 und 22; Abb. 7) mit den Entsprechungen auf dem breiten keltischen böhmisch-mährischen Gebiet sprechen von einer wech-

selseitigen Beziehung dieser Gebiete zur Zeit der grössten Konzentrierung der Kelten im Donauraum. Die Funde von Paukenfibeln und Fibeln von plastischem Stil mit grossem Kugelfuss in der Ostslowakei in den Gräbern von Košice und in dem junghallstattzeitlichen Hügelgrab von Kuštanovce zusammen mit weiteren Funden sind ein Beweis, dass sich zur Zeit der Verbreitung dieser Fibeln schon das Durchdringen der Kelten in das skythische obere Theisstal verwirklichte.

Das übrige Metallinventar aus den Gräbern in Vlkano vo bestätigt übereinstimmend die Feststellungen, die über die Fibeln und die Keramik gemacht wurden. Auf die Beziehungen zu dem böhmisch-mährischen Gebiet weisen auch die schneckenförmigen und mehrfach gebuckelten Reifen hin, die hauptsächlich in den keltischen böhmisch-mährischen Gebieten verbreitet waren, in der Slowakei sind sie vorläufig nicht so häufig wie die höhlen Bronzereifen mit warzenförmiger Verzierung, die in mehreren Gräbern gefunden wurden (Taf. I: 10, 11). Selten sind auf dem Gräberfeld in Vlkano vo ältere Formen offener stabförmiger Armreifen zu erfassen (Taf. VI: 1, 4). Sporadisch kommen auch solche aus Lignit vor (Taf. I: 7) und vereinzelt wurde an der Oberfläche ein Bruchstück eines breiten gläsernen Armreifes gefunden (Abb. 7: 29).

Unter dem übrigen Schmuck wurde in den reichen Frauengräbern eine feine Bronzekette als Halskette gefunden, während den stabförmige Halsring (Torques) auf dem Gräberfeld vollständig fehlt.

Waffen befanden sich auf diesem Gräberfeld nur

in 5 Gräbern. Das stellt einen kleinen Prozentsatz der Gesamtanzahl vor, gegenüber einiger Gräberfelder, wo ein Fünftel oder ein Viertel der Gräber Waffen enthalten (Hurbanovo-Bacherov majer, V. Maňa). Sie bestanden aus Schwertern (Grab 1, 24, 60), Lanzen spitzen (Grab 1, 5, 24, 36) und Schilden (Grab 1, 36, 60). Sie vergesellschafteten sich mit eisernen Kettengürteln, die gewöhnlich aus achterförmig gedrehten Gliedern bestehen. Leichtere Kettengürtel aus runden Gliedern waren in einigen reicheren Frauengräbern (8, 22, 27). Ausser diesen Gürteln findet man in den Frauengräbern nur Reste von Gürtelverschlüssen aus Leder und anderen organischen Stoffen (Taf. II: 11; V: 7; VI: 7).

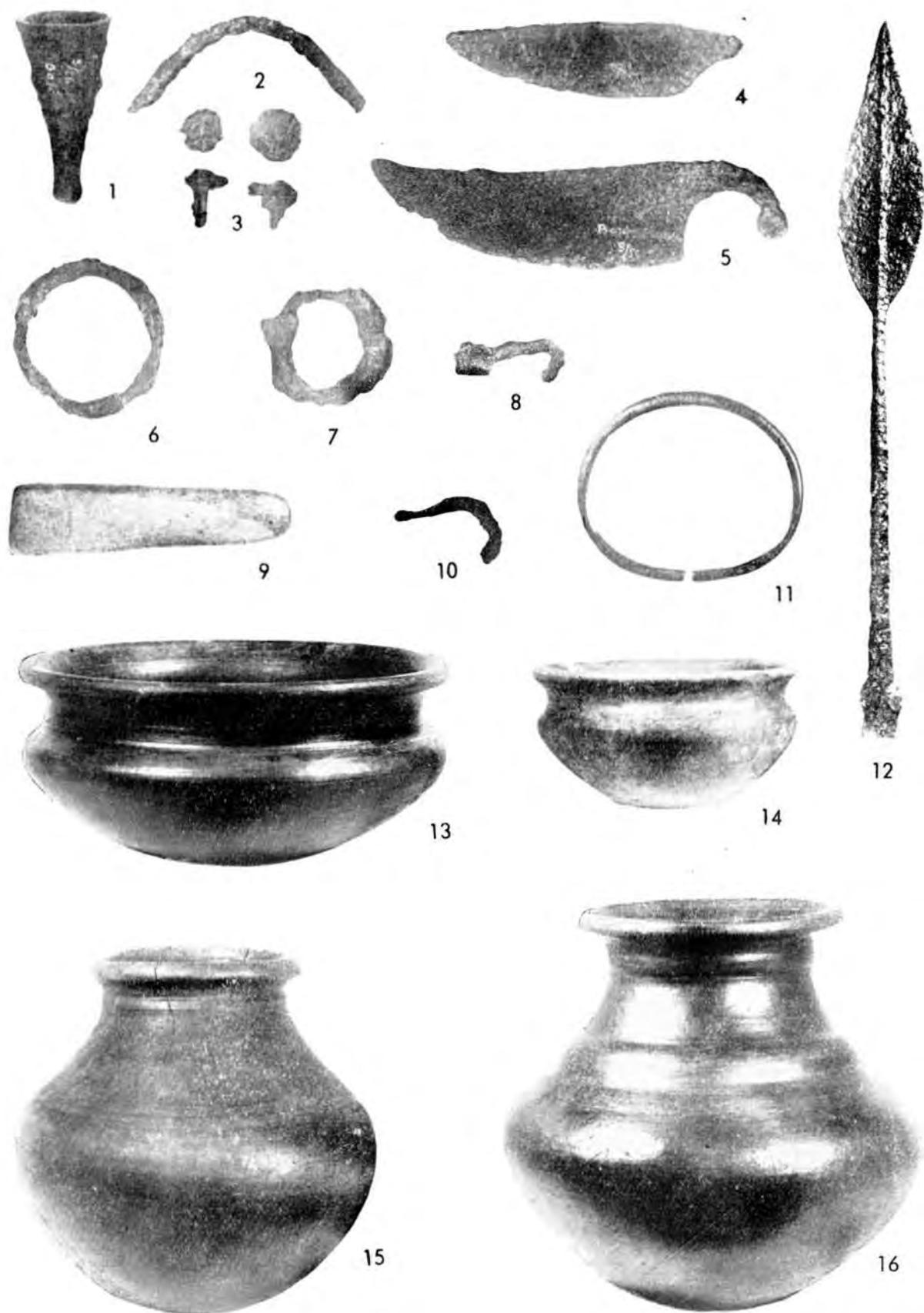
Datierung

Im Rahmen der südwestslowakischen Gräberfeldern ist das Gräberfeld in Vlkano vo zeitgleich und in seinem Gesamtcharakter dem Gräberfeld in Horný Jatov (Gemeinde Trnovec nad Váhom) am nächsten. Teilweise knüpft es an das ältere Gräberfeld in Kamenín an und grösstenteils an das Gräberfeld Hurbanovo-Bacherov majer. Für jüngere Gräberfelder können nach vorläufiger Auswertung die Gräberfelder in Holiare und Hurbanovo-Abadomb gehalten werden. Die ausführliche Analyse der reichen Fundkollektion in der Südwestslowakei wird mehr Licht in die angedeuteten Beziehungen des Donauraumes zu den böhmischen Gebieten bringen, die in Verbindung mit der Frage der historischen Zuwanderung der Boier in den Donauraum Ende des II. Jhd. v. u. Z. gebracht werden.

Übersetzt von E. Gyulaiová

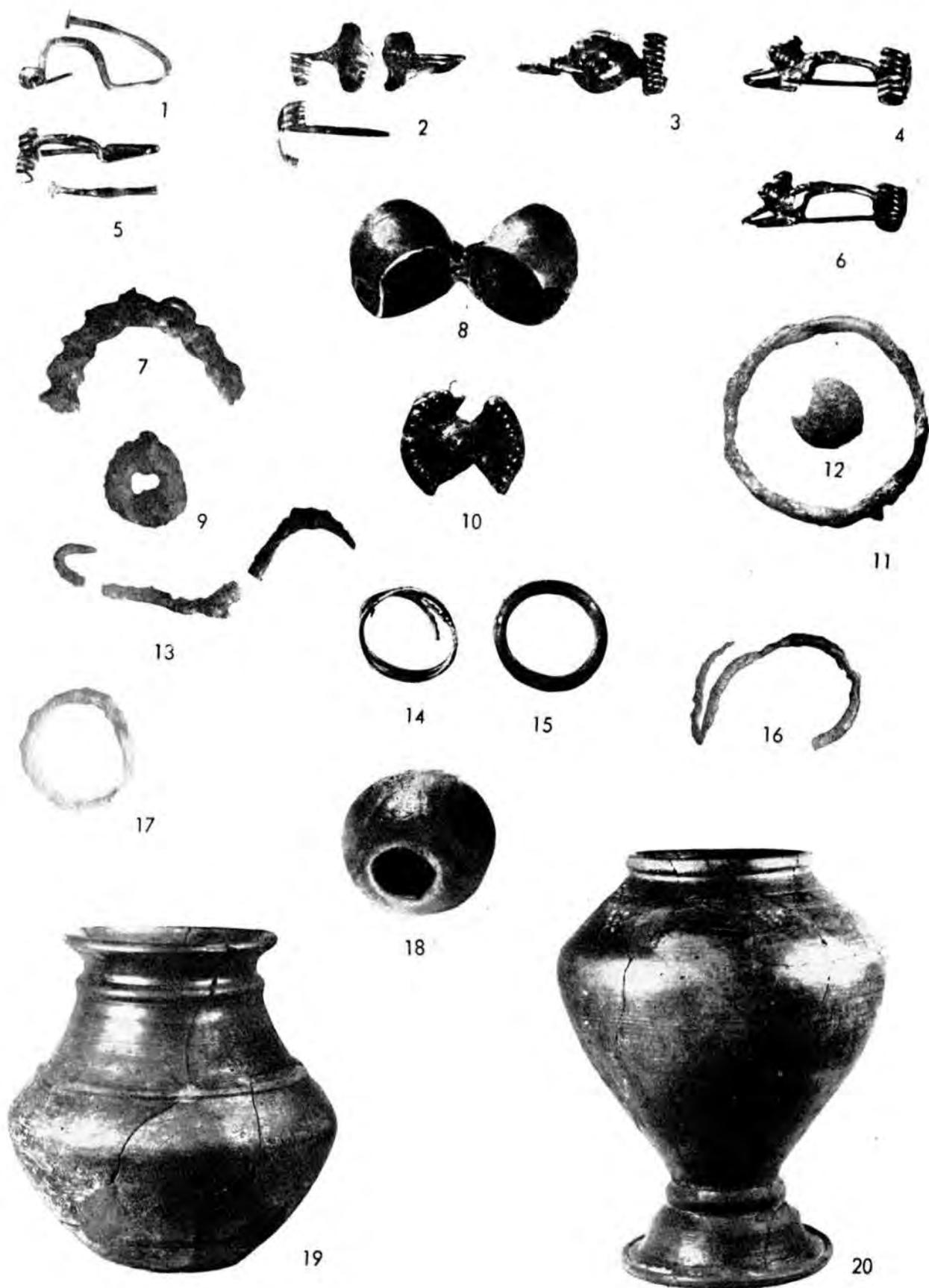
Tab. 1. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1-11, 13 - hrob 1; 12 - hrob 3; 14 - hrob 2.

Tab. II. Bajč-Vlkanovo; keltské pohřebisko. 1-3, 6-8, 12, 14 - hrob 5; 4 - hrob 6; 5, 9-11, 13, 15 - hrob 4; 16 - hrob 9.

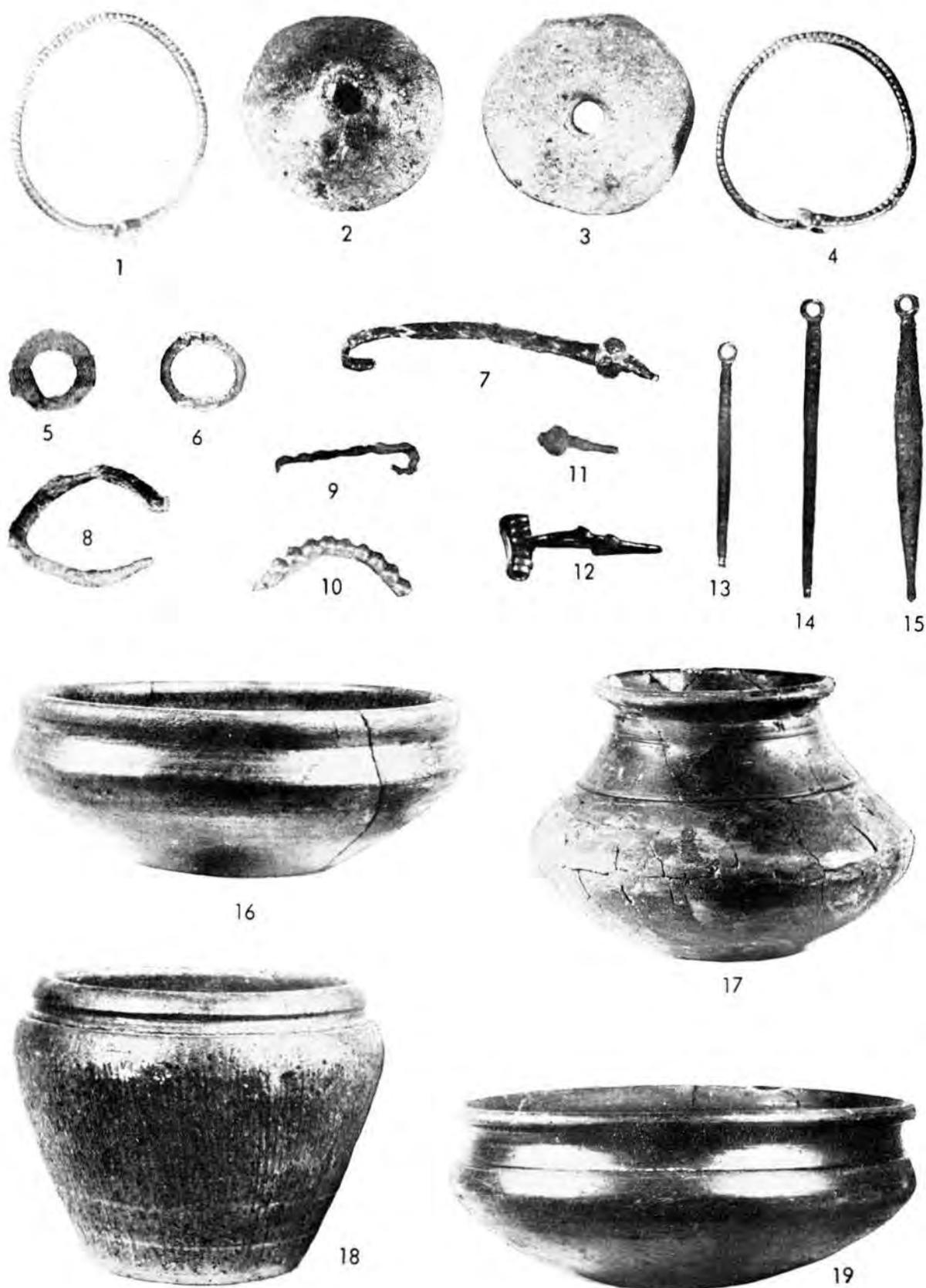
Tab. III. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1-3, 6, 7, 10-16 - hrob 7; 4, 5, 8, 9, 17 - hrob 10.

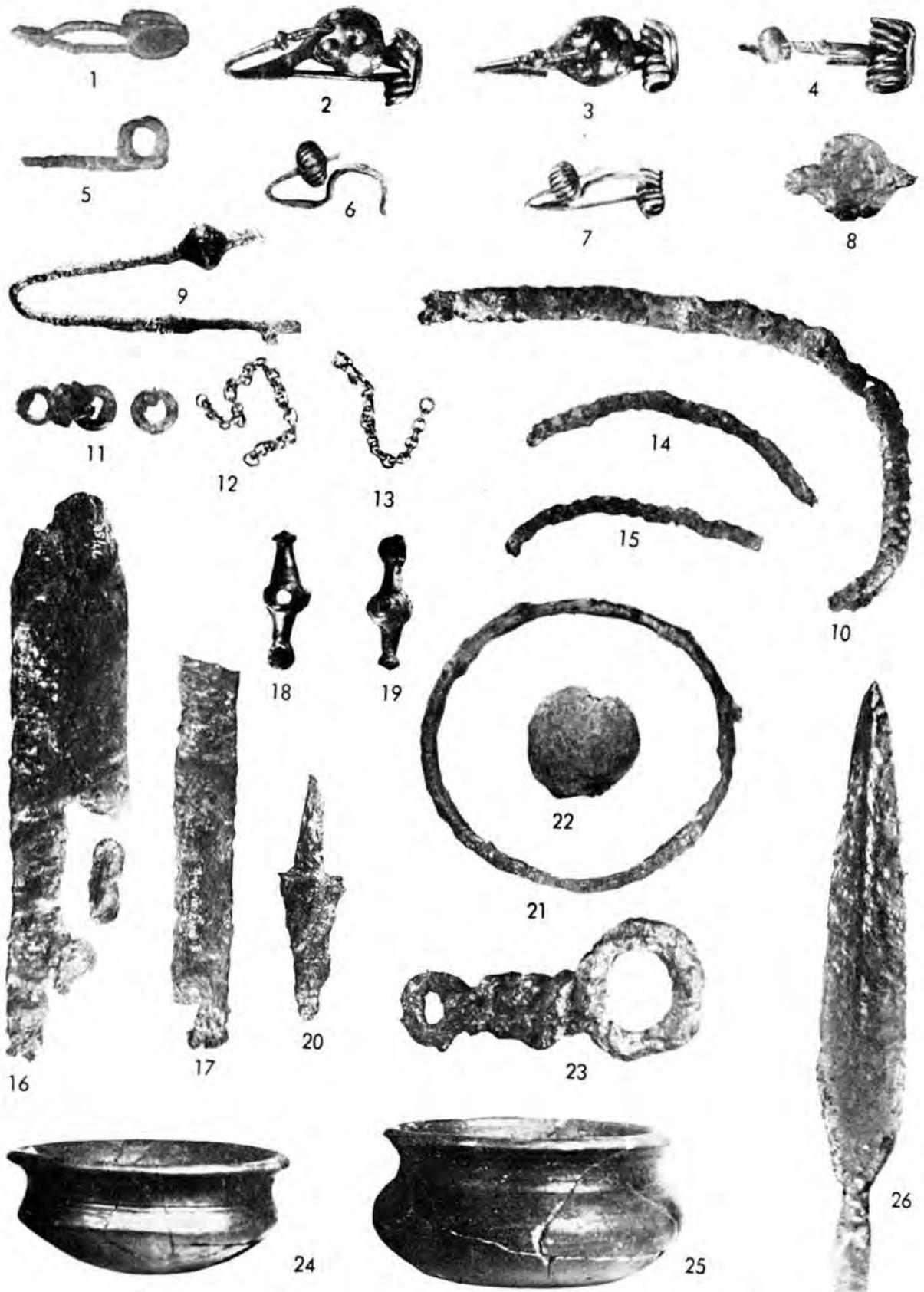
Tab. IV. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1-20 - hrob 8.

Tab. V. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1 - hrob 12; 2, 4, 6, 9-13, 15, 20 - hrob 13; 3, 5, 7 - hrob 11; 8, 14, 17, 19 - hrob 14; 16, 18 - hrob 15.

Tab. VI. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1, 4 - hrob 20; 2, 3 - hrob 21; 5-8, 12, 13-15, 18 - hrob 17; 9, 16, 19 - hrob 19; 10, 11 - hrob 18; 17 - hrob 16.

Tab. VII. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1-7, 10-15, 18, 19, 24 - hrob 22; 8, 16, 17, 20, 23, 26 - hrob 24; 9, 21, 22 - hrob 23; 25 - hrob 34.

Tab. VIII. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1, 4-15 - hrob 27; 2, 3 - hrob 25.

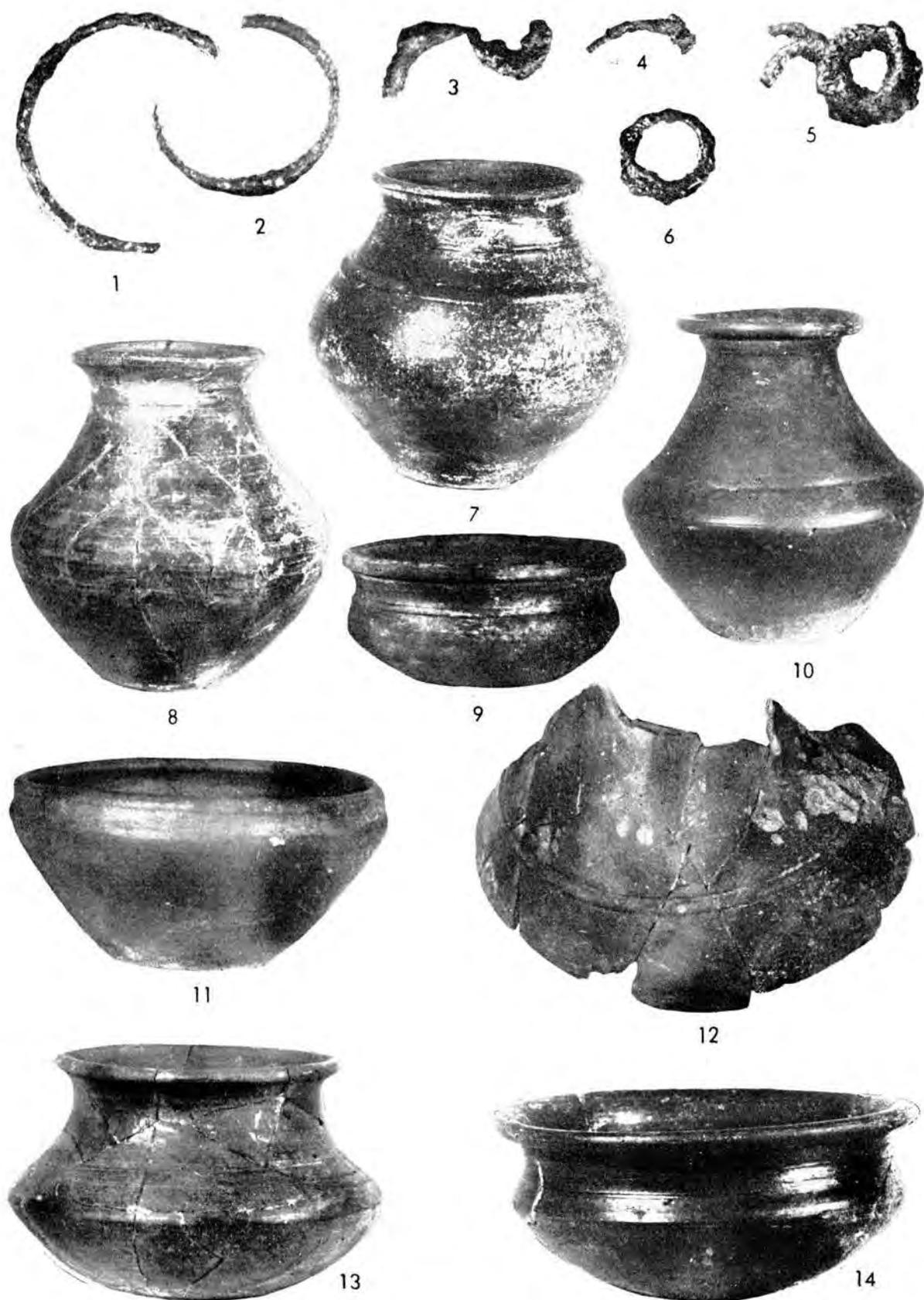
Tab. IX. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1–6, 13, 14 – hrob 33; 7–12, 16, 17 – hrob 34; 15, 18–21, 24 – hrob 36; 22, 23 – hrob 35.

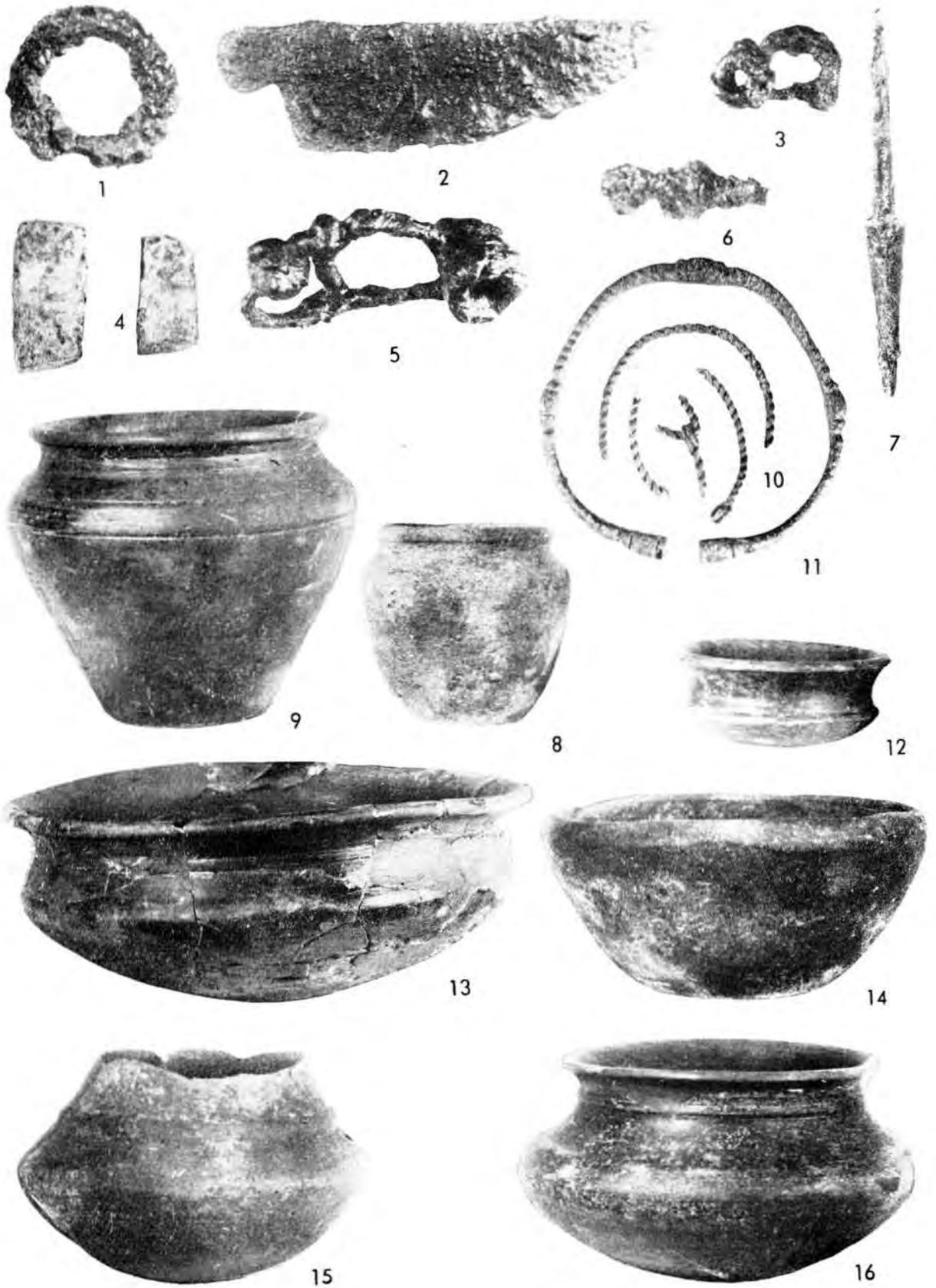
Tab X. Bajč-Vlkanovo: keltské pohrebisko. 1, 2, 5, 7, 10, 18 — hrob 40; 3, 4, 6 — hrob 37; 8, 9, 12-14, 11, 19 — hrob 45; 15 — hrob 47; 16 — hrob 48; 17 — hrob 41.

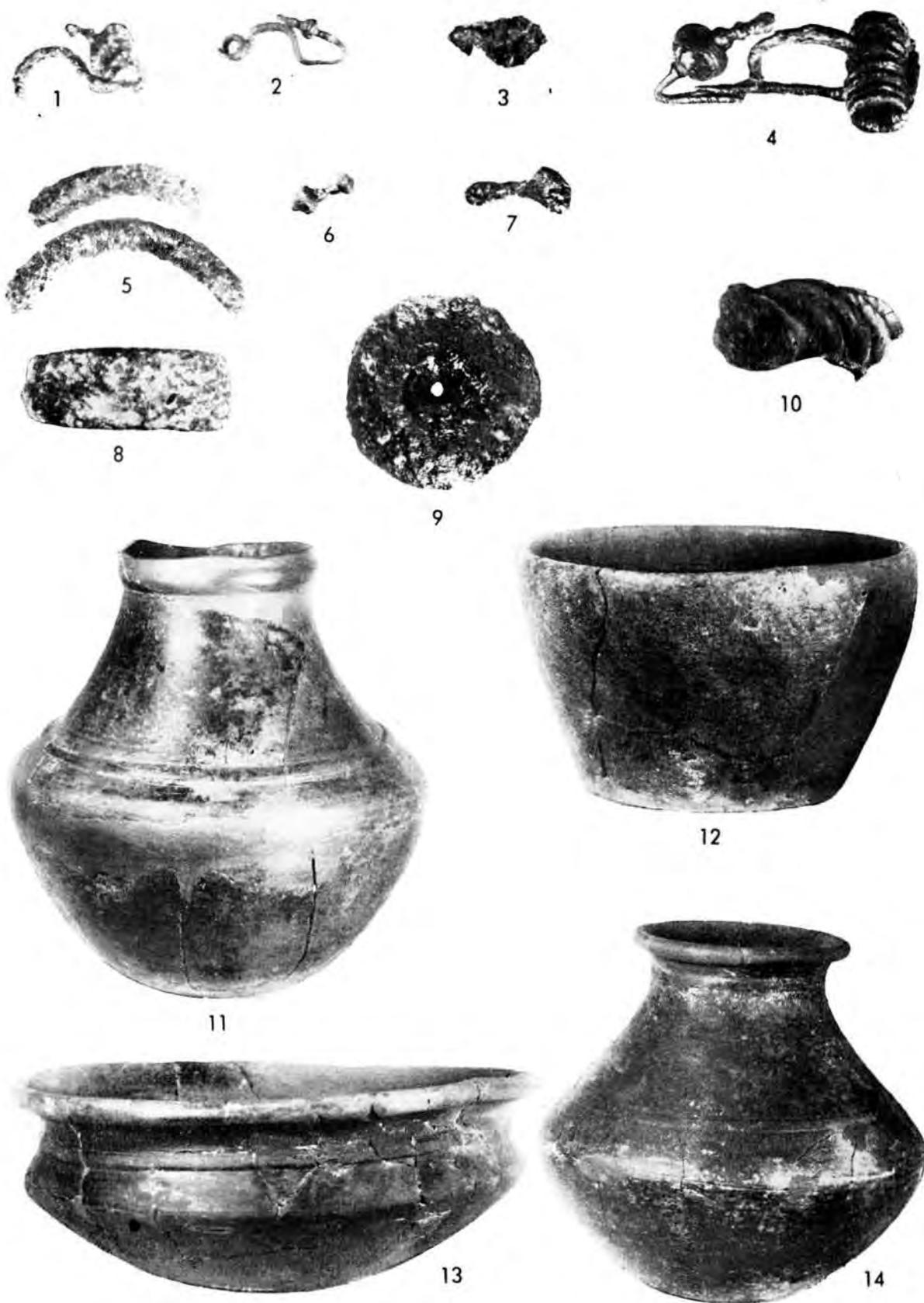
Tab. XI. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1-4, 8-12, 14, 18 - hrob 52; 5 - hrob 49; 6, 7, 13, 16 - hrob 50; 15 - hrob 48; 17 - hrob 51.

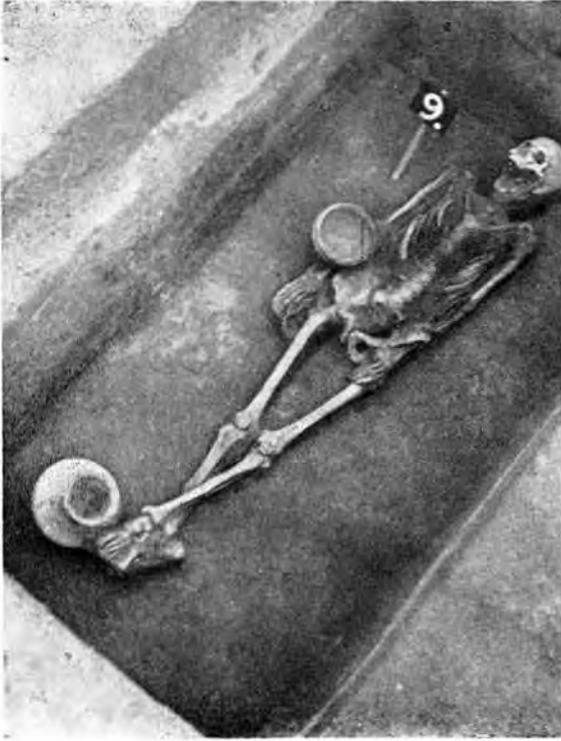
Tab. XII. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1, 2, 8 – hrob 58; 3, 4, 6 – hrob 53; 5, 13, 14 – hrob 54; 7 – hrob 59; 9–11 – hrob 56; 12 – hrob 55.

Tab. XIII. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1-4, 6, 7, 13 - hrob 60; 5, 9-11 - hrob 64; 8, 14, 15 - hrob 62; 12, 16 - hrob 63.

Tab. XIV. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1, 4, 5, 8 - hrob 66; 2, 3, 6, 7, 9, 13, 14 - hrob 65; 10 - zber; 11, 12 - hrob 67.

1

2

3

4

Tab. XV. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1 — hrob 9; 2 — hrob 26; 3 — hrob 50; 4 — hrob 52.

1

2

3

4

Tab. XVI. Bajč-Vlkanovo; keltské pohrebisko. 1 — hrob 56; 2, 4 — hrob 60; 3 — hrob 58—59.

ZVIERACÍ INVENTÁR LATĚNSKÝCH HROBOV V BAJČI-VLKANOVE

CYRIL AMBROS

Na pohrebisku v Bajči-Vlkanove, okr. Hurbanovo, uskutočnil sa v rokoch 1956—1957 výskum laténskeho pohrebiska. Pod vedením B. Benadika preskúmalo sa tu spolu 65 hrobov. V 25 hroboch boli okrem iných milodarov uložené tiež zvieracie kosti.

Opis materiálu:

Hrob 5. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: ľavá sánka, ľavá lopatka, ľavá kosť ramenná, časť pravej kosti ramennej, distálna časť pravej kosti vretennej, pravá kosť lakťová, pravá kosť stehnová, pravá kosť kolenná, pravá kosť holenná, pravá kosť päťová a členková, časť pravej polovice panvy. Vek vyše 2 rokov.

Hovädzi dobytok (Bos taurus L.): poškodená pravá lopatka.

Hrob 7. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: časť ľavej čeľuste, dva horné rezáky, časť ľavej kosti spánkovej, polovica nosiča, zlomok krížovej kosti, zlomky 4 rebier, pravá kosť ramenná, pravá kosť vretenná, pravá kosť lakťová, zlomok panvy so stopami po sekaní, ľavá kosť stehnová, ľavá kosť kolenná, ľavá kosť lýtková, ľavá kosť päťová a členková. Vek približne 22 mesiacov.

Hrob 8. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: časť pravej ľavej čeľuste, obidve polovice sánky, časť pravej ľavej kosti spánkovej, zlomky 11 rebier, ľavá kosť ramenná, ľavá kosť vretenná, ľavá kosť lakťová, časť ľavej polovice panvy, distálna časť ľavej kosti stehnovej. Vek približne 13—14 mesiacov.

Kura domáca (Gallus gallus dom.): tylová časť lebky, časť panvy, 3 stavce, obidve kosti ramenné, obidve kosti záprstné, obidve kosti stehnové, kosť holenná, distálne časti kostí podpäťia. Všetky kosti sú veľmi chatrné a poškodené. Patrili mladému jedincovi.

Hrob 10. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: časť pravej čeľuste, časť tylovej a spánkovej kosti, časť temennej kosti, 3 zlomky rebier, 2 zlomky pravej polovice panvy, pravá kosť stehnová, pravá kosť holenná, pravá kosť lýtková, pravá kosť päťová a členková; ľavá kosť stehnová z druhého jedinca. Vek prvého jedinca približne 12—13 mesiacov.

Hrob 11. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: voľné stoličky zo sánky.

Hrob 14. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: pravá polovica lebky tvorená čeľustou, časťou kosti spánkovej, tylovej, temennej a jarmovej, 5 úlomkov rebier, časť pravej lopatky, pravá kosť ramenná, pravá kosť vretenná, pravá kosť lakťová.

Hrob 16. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: časť pravej polovice lebky, ktorú tvorí časť kosti spánkovej a tylovej; polovica nosiča, časť bedrového stavca, úlomky 10 rebier, ľavá kosť ramenná, ľavá kosť vretenná, ľavá kosť lakťová, pravá kosť stehnová, pravá kosť holenná.

Hrob 17. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: pravá časť lebky, ktorú tvorí časť kosti slznej, čelovej, jarmovej a časť čeľuste; poškodená pravá sánka, 7 úlomkov rebier, ľavá kosť ramenná, ľavá kosť stehnová, ľavá kosť holenná, ľavá kosť lýtková, ľavá kosť päťová a členková, zlomok panvy. Vek približne 7 mesiacov.

Hrob 19. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: poškodená pravá sánka. Vek približne 2 roky.

Hrob 22. *Kura domáca (Gallus gallus dom.)*: ľavá kosť stehnová.

Hrob 23. *Hovädzi dobytok (Bos taurus L.)*: 5 úlomkov rebier.

Hrob 24. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: časť pravej čeľuste a pravej sánky, zlomok čelovej kosti, časť tylovej kosti, časť čapovca, zvyšky 9 stavcov, zlomky 5 rebier, pravá lopatka, pravá kosť ramenná, pravá kosť vretenná, pravá kosť lakťová, záprstná kosť III. pravá, záprstná kosť IV. pravá, podpäťová kosť IV. pravá, metapódium, dva prvé články prstné, tretí článok prstný, distálna časť pravej kosti stehnovej. Vek približne 12—13 mesiacov.

Hrob 25. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: ľavá sánka temer celá, poškodená ľavá čeľusť, časť ľavej čelovej kosti.

Hrob 58. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: zlomok pravej sánky, rezák a špicák z hornej čeľuste, zlomok pravej ľavej lopatky, ľavá kosť ramenná bez proximálnej epifýzy, diafýza pravej kosti ramennej, diafýza pravej ľavej kosti vretennej, telá 4 stavcov.

Hrob 59. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: ľavá sánka, ľavá čeľusť a medzičeľusť, časť ľavej kosti temennej a jarmovej, 5 rebier. Vek približne 3 mesiace.

Hrob 60. *Hovädzi dobytok (Bos taurus L.)*: časť ľavej sánky, zlomok rebra.

Hrob 62. *Ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*: poškodená ľavá kosť stehnová. V nádobe: *ošipaná (Sus scrofa dom. L.)*;

Tabuľka 1. Počty častí skeletu ošípanej na keltskom pohrebisku v Bajči-Vlkanove

Hrob čís.	Ošípaná (<i>Sus scrofa dom. L.</i>)															
	Lebka, jej časti	Sánka, jej časti	Stavec, kost križ.	Rebrá	Lopatka	Ramenná kosť	Vretenná kosť	Lakťová kosť	Panva	Stehnová kosť	Kolená kosť	Holená kosť	Lýtková kosť	Predpäťové kosti	Metapodiá	Prstné články
5		1			1	2	1	1	1	1	1	1		2		
7	4		2	4		1	1	1	1	1	1	1	1	2		
8	4	2		11		1	1	1	1	1						
10	4			3					2	2		1	1	2		
11		1														
14	5			5	1	1	1	1								
16	3		2	10		1	1	1		1		1				
17	4	1		7		1			1	1		1	1	2		
19		1														
24	3	1	10	5	1	1	1	1		1					4	5
25	3	1														
27		1		7	1	1	1	1	1	1	1	1		2		
34										1						
36	1	1								1						
48										1		1				
54										1		1		2		
56	2	1														
58	2	1	4		2	2	2									
59	3	1		5												
62										1		1	1	3		
63						1										
64				5								1				

Iavá kosť holenná, päťová a členková (členková kosť prepálená), časť lýtkovej kosti. Všetky kosti patrili pravdepodobne tomu istému jedincovi.

Hrob 63. Ošípaná (*Sus scrofa dom. L.*): Iavá kosť ramenná.

Hrob 64. Ošípaná (*Sus scrofa dom. L.*): pravá kosť holenná bez epifýz, 5 úlomkov rebier.

Kosti pochádzajú zo zvierat, ktoré sa dávali mŕtve mu do hrobu. Boli to buď len niektoré z končatín, polovičky, alebo dokonca i celé kusy zvierat. Niekedy sa však nezachovali všetky kosti, a to z dvoch dôvodov: jednak zvieratá, ktoré sa dávali do hrobu boli zabité v mladom veku, väčšinou len niekoľko mesiacov, takže ich kosti ľahšie podľahli rozkladu v piesčitej pôde; jednak mnohé z hrobov boli už v praveku rozrušené a je teda možné, že

obsahovali viac kostí, než sa našlo, prípadne ešte kosti iných zvierat.

Z 25 latenských hrobov so zvieracím inventárom boli v 22 kosti ošípanej a v 2 okrem ošípanej ešte kosti iných zvierat (kura domáca, hovädzí dobytok). Teda podobne ako na iných latenských pohrebiskách¹ aj v Bajči-Vlkanove pridávali mŕtve mu do hrobu najviac časti z ošípanej. Svedčí to o veľmi zaužívanom zvyku, s ktorým sa stretávame na celom území keltskej civilizácie.² V tejto súvislosti možno snáď vysloviť mienku, že nešlo len o vieru v posmrtný život, a že teda tieto časti ošípanej neboli prikladané mŕtve mu ako potrava. Snáď šlo skôr o záležitosť rituálneho významu.³ Jednotlivé časti, ktoré tvorili prílohu, neboli jednotné. V niektorých prípadoch boli v hrobe len kon-

Tabuľka 2. Výskyt druhov a častí tela zvierat v hroboch na keltskom pohrebisku v Bajči-Vlkanove

Hrob čís.	Druh	Vek	Lebka		Sánka		Rebrá, stavce	Predná konč.		Zadná konč.	
			P	E	P	E		P	E	P	E
5	ošípaná	vyše 2 rokov				+		+	+	+	
	hovädzí dobytok								+		
7	ošípaná	12–13 mes.		+			+	+			+
8	ošípaná	13–14 mes.	+	+	+	+	+		+		+
	kura dom.		+	+				+	+	+	+
10	ošípaná	12–13 mes.	+				+			+	+
11						+					
14		6 mes.	+				+	+			
16			+				+		+	+	
17		7 mes.	+		+		+		+		+
19		2 roky			+						
22	kura dom.		+		+		+	+		+	
23	hovädzí dobytok						+				
24	ošípaná	22 mes.	+		+		+	+		+	
25		vyše 2 rokov		+		+					
27		16 mes.			+		+		+		+
34											+
36		14–15 mes.		+		+					+
48											+
54											+
56		16 mes.		+		+					
58					+	+	+	+			
59	3 mes.		+		+	+					
60	hovädzí dobytok					+	+				
62	ošípaná										+
63									+		
64							+				+

čatiny — predné i zadné, ako pravé, tak aj ľavé. Niekedy tu bolo i viac častí, napr. pravá predná končatina a ľavá zadná s časťou lebky a hrudi (hrob 7). Inokedy bola v hrobe celá polovica alebo temer celá ošípaná, z ktorej však odrezali niektoré časti. Tak napr. v hrobe 8 bola ošípaná bez pravej prednej a ľavej zadnej končatiny.

V prípade, že sa zachovala niektorá čeľusť alebo sánka so zubami, mohli sme zistiť vek, v ktorom bolo zviera zabité. Len v troch hrobách bola ošípaná v dospelom veku, teda okolo 2 rokov. Ináč sa pohyboval vek týchto zvierat okolo 1 roka a menej.

I v takých prípadoch, kde sa nedal vek presnejšie zistiť pre neprítomnosť zubov, išlo vždy o zvieratá mladé, pretože epifýzy — koncové časti dlhých kostí — neboli ešte prirastené. Zrast týchto epifýz nastáva napr. na ramennej kosti vo veku okolo 1 roka.⁴

Okrem týchto hrobách s kosťami ošípanej boli dva, v ktorých sa našli len kosti hovädzieho dobytky a v jednom kosti kury domácej.

Je veľmi zaujímavé povšimnúť si skutočnosť, prečo sa našli kosti zvierat len v niektorých hrobách a ďalej postaviť si otázku, či snáď neexistovala

akási pravidelnosť. Ak sledujeme prvú otázku, zistíme, že zvieracie kosti obsahujú zvyčajne len tie hroby, ktoré boli lepšie vybavené, teda zrejme hroby príslušníkov vyššej spoločenskej triedy. Hroby bez akéhokoľvek vybavenia, bez milodarov alebo len veľmi chudobné, neobsahujú ani zvieracie kosti.

V odpovedi na druhú otázku, či bolo možné zistiť určité pravidlá, treba uviesť niekoľko nápadných okolností, zistených na pohrebisku. Boli tu dva význačné hroby (8 a 22), ohraničené priekopou štvorcového tvaru. Okolo nich sa sústreďovala väčšia časť odkrytých hrobov. V jednom bola pochovaná žena,⁵ v druhom je antropologicky nerozlišiteľná kostra. Obidva hroby majú pomerne bohaté vybavenie. A to sú tiež jediné hroby, v ktorých sa zistili kosti hydiny — kury domácej. Podobný prípad možno zistiť na pohrebisku v Nebojse.⁶ V hroboch 4 (bojovník), 5 (boгато vybavená žena) a 10 (žena, hrob s dreveným obložením) boli tiež kosti hydiny. Na pohrebisku v Hurbanove-Bacherov majer⁷ v hroboch 2 (bojovník), 5 (bojovník), 11 (bohatý ženský hrob) a 13 (chudobnejší hrob) boli tiež kosti vtákov, v tomto prípade husí. Vidíme teda nápadnú zhodu s pohrebiskom v Bajči-Vlkanove. Ak uvážime, že kura domáca bola v tej dobe ešte pomerne málo rozšírená ako domáci vták,⁸ bolo ukladanie jej tela do hrobu už čímisi výnimočným

a pravdepodobne malo odlišiť spoločenské postavenie zomrelého.

Tieto vývody treba zatiaľ brať len s určitou rezervou. Núti nás to však k tomu, aby sme sa týmito otázkami vážnejšie zapodievali a starostlivejšie ich sledovali najmä pri výskume väčších pohrebísk, kde by bolo možné overiť ich platnosť v plnom rozsahu.

Na záver možno zhrnúť výsledky skúmania zvieracieho inventára na pohrebisku v Bajči-Vlkanove takto: Zvieracie kosti sa našli spravidla len v hroboch s lepším vybavením. V hroboch bez milodarov neboli ani kosti zvierat. Najčastejšie sa dávali do hrobu časti tela ošipanej, väčšinou predná alebo zadná končatina. Kosti patrili zväčša mladým zvieratám. Pretože so zvykom dávať do hrobu časti ošipanej sa stretávame na všetkých keltských pohrebiskách, možno ho vysvetliť tým, že išlo o časti zvierat zabitých pri pohrebnej hostine a symbolicky dané do hrobu. Toto je plne v súlade s názorom vysloveným J. Filipom.⁹ V dvoch hroboch s pomerne bohatým vybavením a so štvorcovou priekopou boli kosti kury domácej. Pretože podobný prípad sa zistil na iných pohrebiskách, možno vysloviť mienku, že zvierací inventár v podobe hydiny (alebo vôbec vtákov) zdôrazňoval sociálne postavenie pochovaných.

Poznámky

¹ Benadik B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku*, Archaeologica Slovaca Fontes, t. I., Bratislava 1957.

² Filip J., *Keltové ve střední Evropě*, Praha 1956, 299—300.

³ Na avarsko-slovanských pohrebiskách juhozápadného Slovenska dávali napr. do hrobu dolné časti končatín kozy alebo ovce, teda také časti, na ktorých nebolo mäso.

⁴ Kolda J., *Anatomie zvířat domácích*; Brno 1936.

⁵ Antropologický rozbor urobil dr. Ch. Troníček z Antropologického ústavu Karlovy univ. v Prahe.

⁶ Chropovský B., *Pozdnoláténske pohrebisko v Nebojsi*, AR VII, 1955, 776—781.

⁷ Benadik B. — Vlček E. — Ambros C., l. c.

⁸ Boessneck J., *Zur Entwicklung vor- und frühgeschichtlicher Haus- und Wildtiere Bayerns im Rahmen der gleichzeitigen Tierwelt Mitteleuropas*, Studien an vor- und frühgeschichtlichen Tierresten Bayerns II, München 1953, 109—111.

⁹ Filip J., l. c., 299.

Tierknocheninventar der latènezeitlichen Gräber in Bajč-Vlkanovo

Cyril Ambros

Auf dem Gräberfeld in Bajč — Vlkanovo, Bez. Hurbanovo wurde in den Jahren 1956—57 eine Forschungsgrabung des latènezeitlichen Gräberfeldes verwirklicht. Unter der Leitung von B. Benadik durchgrub man insgesamt 65 Gräber. In

25 Gräbern befanden sich ausser anderen Beigaben auch Tierknochen.

22 von diesen Gräbern enthielten Knochen von Schweinen und in zwei waren ausserdem auch Knochen von anderen Tieren (Haushuhn, Rind).

So wurden ähnlich wie auf anderen latènezeitlichen Gräberfeldern¹ auch in Bajč — Vlkano vo den Toten am häufigsten Teile von Schweinen in das Grab mitgegeben. Das bezeugt auch den tiefeingewurzelten Brauch, den wir auf dem ganzen Gebiet der keltischen Zivilisation treffen.² In diesem Zusammenhang kann man vielleicht auch die Meinung vertreten, dass es sich hier nicht nur um den Glauben an das Jenseits handelte und die Teile von Schweinen also den Toten nicht als Nahrung mitgegeben worden waren. Es ging hier wohl eher um eine Angelegenheit von ritueller Bedeutung.³ Die einzelnen Teile, die die Beigaben bildeten, waren nicht einheitlich. In einigen Fällen befanden sich im Grab nur die vorderen oder hinteren Gliedmassen, die rechten und auch die linken. Manchmal waren auch mehrere Teile vorhanden, z. B. das rechte Vorderfuss und linke Hinterbein mit einem Teil des Schädels und der Brust (Grab 7). In anderen Gräbern war eine Hälfte oder beinahe ein ganzes Schwein, von dem aber einige Teile abgeschnitten worden waren. Im Grab 8 war z. B. ein Schwein ohne rechten Vorder- und linke Hinterbein.

War der Ober- oder Unterkiefer mit Zähnen erhalten, so konnte das Alter festgestellt werden, in welchem die Tiere geschlachtet worden waren. Nur in 3 Fällen war es ein ausgewachsenes, d. h. ungefähr zwei jähriges Schwein. Ansonsten waren es einjährige und jüngere Tiere. Auch in solchen Fällen, wo das Alter nicht genau bestimmt werden konnte, da die Zähne fehlten, ging es immer um jüngere Tiere, da die Epiphysen noch nicht verwachsen waren. Die Verwachsung dieser Epiphysen beginnt z. B. bei den Oberarmknochen ungefähr im Alter von einem Jahr.⁴

Ausser diesen Gräbern, deren Inhalt aus Knochen von Schweinen bestand, waren noch 2 Gräber, in denen nur Knochen von einem Rind und ein Grab, in dem Knochen von einem Huhn waren.

Es ist interessant die Tatsache zu erkunden, warum die Tierknochen nur in einigen Gräbern zu

finden waren und weiter die Frage zu stellen, ob nicht vielleicht eine gewisse Regelmässigkeit hierin besteht. In Beobachtung der ersten Frage können wir feststellen, dass sich die Tierknochen nur in besser ausgestatteten Gräbern befinden, also offenbar in Gräbern von Angehörigen der höheren Gesellschaftsklasse. Die Gräber ohne Ausstattung und Beigaben, oder mit spärlichen Beigaben, beinhalten auch keine Tierknochen.

In Antwort auf die zweite Frage, ob eine gewisse Regelmässigkeit in der Niederlegung dieser oder jener Tiergattung festzustellen ist, müssen einige auffallende Umstände angeführt werden, die sich auf dem Gräberfeld bemerkbar machen. Zwei bedeutungsvolle Gräber sind hier von einem viereckigen Graben umgeben worden (Grab 8 und 22). Um sie herum konzentrierte sich der grösste Teil der abgedeckten Gräber. In dem einen ruhte eine Frau, in dem anderen befand sich ein anthropologisch nicht unterscheidbares Skelett. Beide Gräber waren verhältnismässig reich ausgestattet. Diese Gräber sind auch die einzigen, in denen Knochen eines Haushuhnes festgestellt werden konnten. Ein ähnlicher Fall konnte auf dem Gräberfeld in Nebojsa⁵ konstatiert werden. Auf dem Gräberfeld in Hurbanovo-Bacherov majer⁷ waren auch vier Gräber mit Vogelknochen, und zwar von Gänsen. Wenn wir bedenken, dass das Haushuhn in diesem Zeitabschnitt verhältnismässig wenig als Haustier verbreitet war,⁸ so lag in dieser Beigabe etwas Aussergewöhnliches, das wohl den Unterschied der gesellschaftlichen Stellung des Bestatteten hervorheben sollte.

Diese Ausführungen müssen natürlich vorläufig mit einer gewissen Reserve aufgenommen werden. Sie nötigen uns aber, sich mit der Frage ernster zu befassen und sie bei den Forschungsgrabungen auf grösseren Gräberfeldern aufmerksamer zu verfolgen, da dort die Möglichkeit gegeben wäre, sich von ihrer Gültigkeit in vollem Umfang zu überzeugen.

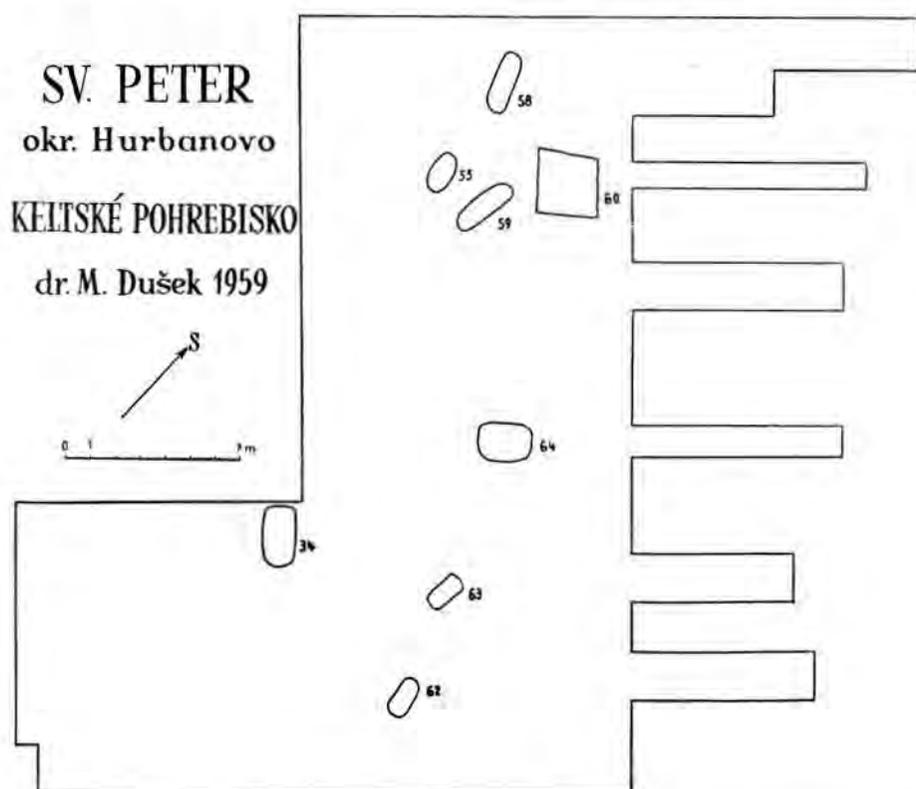
Übersetzt von E. Gyulaiová

KELTSKÉ POHREBISKO VO SVÄTOM PETRI

MIKULÁŠ DUŠEK

Podunajská oblasť Slovenska, najmä jej juho-východná časť, hrala, ako to najnovšie archeologické výskumy dokazujú, veľmi dôležitú úlohu priebehom celého pravekého vývoja tejto oblasti, ba aj v dobe

venskej rieky Váh, Žitava, Hron a Ipeľ. Pri vtoku týchto riek do Dunaja vytvorili sa cez Dunaj postupom času vhodné prechody — brody. Pozdĺž tokov slovenských riek, ako aj pozdĺž toku Dunaja

Obr. 1. Svätý Peter, okr. Hurbanovo, keltské pohrebisko. Situačný plán (výskum r. 1959).

historickej. Dôležitosť tohto územia zvyšoval Dunaj, ktorý tvoril okrem dopravnej cesty, po ktorej sa okrem obchodu šírili aj kultúrne vplyvy, i strategickú hranicu. No významným sa stal tento úsek Dunaja i preto, lebo sem sa zbiehajú dôležité slo-

vedli prirodzené cesty smerom na sever, juhovýchod a juhovýchod. Archeologické nálezy zo sídlisk a pohrebísk z tohto územia dokazujú postup a tým aj šírenie sa niektorých kultúr, ako aj smer postupu niektorých kmeňov. Hustá koncentrácia nie-

ktorých kultúr v oblasti Dunaja je veľmi markantná, ak porovnáme hustotu nálezov tejto oblasti s priľahlými územiami.

Výskumy v chotári obce Chotín, okres Hurbanovo, a to výskum birituálneho skýtsko-halštatského pohrebiska,¹ podolského žiarového pohrebiska chotínskej skupiny² a dáckeho sídliska³ vyzdvihujú toto územie do dôležitosti postavenia v rámci celkového vývoja ľudskej spoločnosti v tejto oblasti, ktorá v nemalej miere prispela k ďalšiemu vývoju širšieho územia. Odkrytím dosiaľ najväčšieho skýtsko-halštatského pohrebiska na sever od Dunaja vystúpila do popredia nielen otázka osídlenia tohto územia pred príchodom nositeľov skýtskej kultúry, ale aj otázka osídlenia po zániku ich moci, teda otázka príchodu Keltov do tejto oblasti. V konečnom dôsledku súvisí s tým aj otázka príchodu Dákov.⁴

Pri výskume birituálneho pohrebiska juhovýchodnej mohylovej kultúry zo strednej doby bronzovej (podľa Reineckeého chronológie BB 1–2) v chotári obce Svätý Peter (okr. Hurbanovo)⁵ boli v severovýchodnej a juhovýchodnej časti tohto pohrebiska odkryté hroby, ktoré svojim inventárom patria ku keltskej kultúre. Toto keltské pohrebisko obsahovalo 6 kostrových hrobov, ktoré sa nachádzali na okraji birituálneho pohrebiska juhovýchodnej mohylovej kultúry a boli odkryté vo výskumnej sezóne r. 1959.⁶ Pohrebisko sa rozkladá tesne vedľa hospodárskej budovy salaša JRD vo Svätom Petri. Možno, že tu bolo pôvodne viacej hrobov, mohli však byť rozrušené 2 hrobmi, v ktorých boli uložené kostry kráv; nachádzali sa čiastočne medzi keltskými hrobmi, resp. tiež na okraji pohrebiska. Sú to hroby 60 a 64. V hrobe 60 boli uložené 3 kostry kráv a v hrobe 64 kostra jednej kravy so stopami po useknutí častí končatín. V jame 60 pri kostre kravy sa našiel denár z XI.–XII. storočia (Koloman, Štefan III.?).⁷ Treba poznamenať, že na okraji tejto časti pohrebiska sa nachádza zaniknutá stredoveká osada. Výskum vedený jv a sv smerom od posledných keltských hrobov bol bezvýsledný.

Pohrebný spôsob

Pohrebný spôsob na keltskom pohrebisku vo Sv. Petri I bol výlučne kostrový. Kostry ležali v natiahnutej polohe. Kostry v hrobch 34, 59 a 62 mali ľavé ruky mierne prehnuté a preložené čiastočne cez panvovú kosť. V ostatných hrobch (okrem hrobu 55, kde kostra bola skoro úplne spráchnivená) natiahnuté ruky kostier boli priložené k telu. Tvar hrobových jám bol dvojaký: obdĺžnikový (hroby 34 a 63) a obdĺžnikový so zaoblenými kratšími strana-

mi (hroby 55, 58, 59 a 62). Orientácia kostier bola dvojaká: S — J (hroby 55, 59 a 63) a JV — SZ (hroby 34 a 62). Hrob 58 s orientáciou SZ — JV môžeme priradiť k prvej skupine.

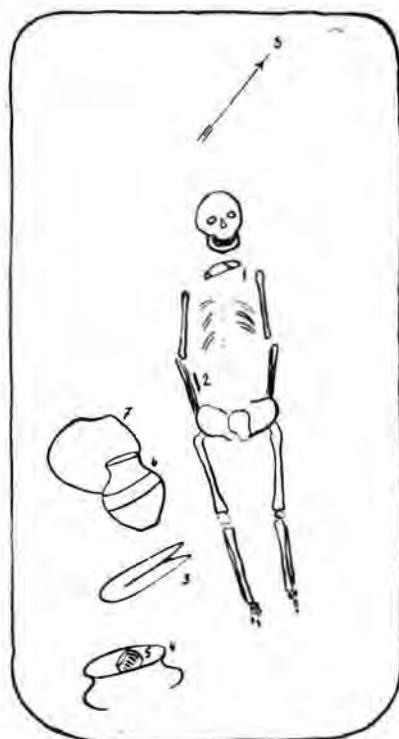
Keramický materiál nebol jednotne ukladaný. V hrobe 34 a 59 bol uložený na pravej strane kostry, v hrobe 55 a 58 na ľavej, v hrobe 62 na pravej i ľavej strane a v hrobe 63 pred kostrou.

Zvieracie kosti boli v dvoch hrobch, a to v hrobe 62 a 63 (ošípaná).

Svätopeterské keltské pohrebisko čo do počtu hrobov nie je veľké. Keltské pohrebiská sa však vyznačujú nejednotnosťou vzhladom na počet hrobov a ani usporiadanie hrobov nebýva vždy pravidelné.⁸

Opis hrobov a inventára

Hrob 34. Veľkosť hrobovej jamy pri povrchu 280×150 cm, pri dne 270×140 cm. Tvar obdĺžnikový, v rohoch zaoblený. Obrisy boli viditeľné po odkopaní 40 cm hornej

Obr. 2. Svätý Peter, keltské pohrebisko. Hrob 34.

vrstvy piesku. Hĺbka 80 cm. Orientácia kostry SZ—JV. Kostra ležala naznak. Obidve ruky mierne zahnuté a položené cez okraj panvovej kosti. Na hrdle bola položená železná spona (1). Po celej dĺžke pravej nohy bola umiestená misa (4) a v nej súdkovitá situla (5); smerom k pravej ruke bola misa (7) a fľašovitá váza (6); medzi nimi boli nožnice (3) a pri pravej ruke železný nôž (2).

Inventár:

1. Železná spona so spojenou konštrukciou a 4 závitmi, d 13,5 cm, rozpätie 4,5 cm (tab. I: 1).

2. *Železný nôž*; chrbát rovný, ostrie vykrojené, pri držadle okrúhly otvor; d 13 cm, š 2,8 cm (tab. I: 2).

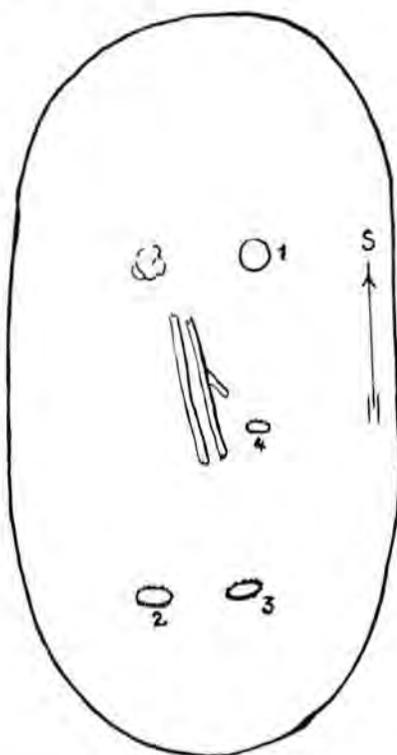
3. *Železná nožnice*; chrbát mierne rozšírený a rovný, ostrie rovné, držadlo rozštiepené; d 28 cm, š 3,5 cm (tab. I: 3).

4. *Misa* s mierne lomeným vydutím a vertikálne nasadeným hrdlom. Okraj ústia zosilnený a vyhnutý. Dno vtláčené (omfalos). Farba hnedá, povrch lesklý, vytočená na kruhu; v 10 cm, Ø d 6 cm, Ø ú 24 cm (tab. I: 4).

5. *Súdkovitá situla* zužujúca sa k ústiu. Okraj ústia zosilnený, dno rovné. Povrch zvisle ryhovaný. Hlina premiešaná s grafitom. Farba sivá. Na kruhu vytočená; v 6 cm, Ø d 4,5 cm, Ø ú 9 cm (tab. I: 5).

6. *Fľašovitá váza* s hrdlom zužujúcim sa k ústiu. Okraj ústia vyhnutý. Dno rovné, zdobené rytou kružnicou, obiehajúcou okolo okraja; menší rytý kruh je uprostred a rytá čiara krížového tvaru rozdeľuje celé dno na 4 časti, pospájané rytými polkruhmi. Nad vydutím je dvojica okružných žliabkov. Farba hnedá, povrch lesklý, na kruhu točená; v 21 cm, Ø d 10 cm, Ø ú 12 cm (tab. I: 6, 7).

7. *Fľašovitá nádoba* baňatého tvaru s nízkym lievikovite roztvoreným hrdlom, dno rovné. Na kruhu vytočená, farba hnedá, povrch nehladený; v 18 cm, Ø d 13 cm, Ø ú 21,5 cm (tab. I: 8).

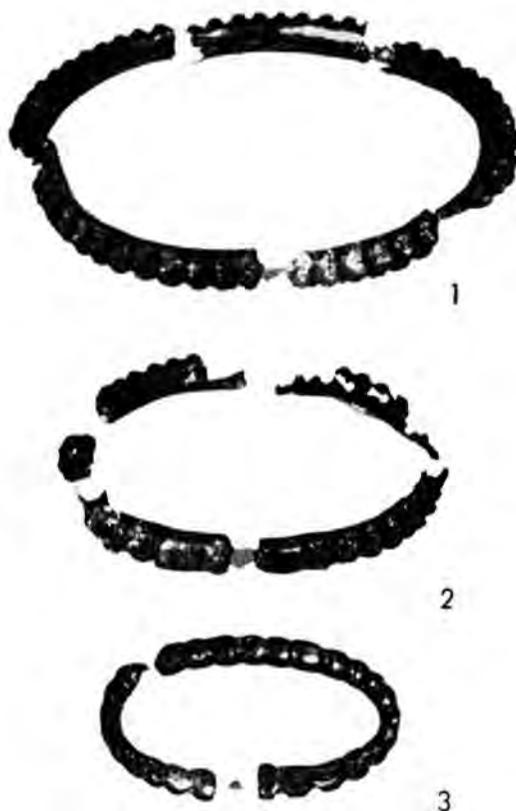

Obr. 3. Svätý Peter, keltské pohrebisko. Hrob 55.

Hrob 55. Veľkosť hrobovej jamy pri povrchu 150×80 cm, pri dne 140×70 cm. Tvar oválny. Obrisy viditeľné po odkopaní 20 cm vrstvy piesku. Hĺbka 35 cm. Orientácia S—J. Podľa zvyškov kostí kostra ležala v natiiahnutej polohe. Hrobová jama oraním rozrušená. Pri lebke bola súdkovitá situla (1), na nohách náramok (2, 3) a na ľavej ruke ďalší náramok (4).

Inventár:

1. *Súdkovitá situla*. Nízke vyhnuté hrdlo je na okraji ústia zosilnené a zaoblené. Dno rovné. Hlina premiešaná s grafi-

Obr. 4. Svätý Peter, keltské pohrebisko. Bronzové náramky z hrobu 55.

tom. Na kruhu vyrobená. Telo nádoby zdobené zvislými ryhami; farba sivá; v 8,5 cm, Ø d 7,5 cm, Ø ú 11 cm (tab. I: 9).

2. *Dutý náramok z bronzového plechu*, spojený na vnútornej strane. Vonkajšia strana húsenicovite členená. Jednotlivé články zdobené očkami, konce do seba vsunuté. Vnútri sa zachovali zvyšky textílií; Ø asi 9×8 cm (obr. 4: 1).

3. Podobný *bronzový náramok*; Ø asi 9×8 cm (obr. 4: 2).

4. *Liaty bronzový náramok* zdobený na vonkajšej strane vývalkami; konce nespojené, rovné (obr. 4: 3).

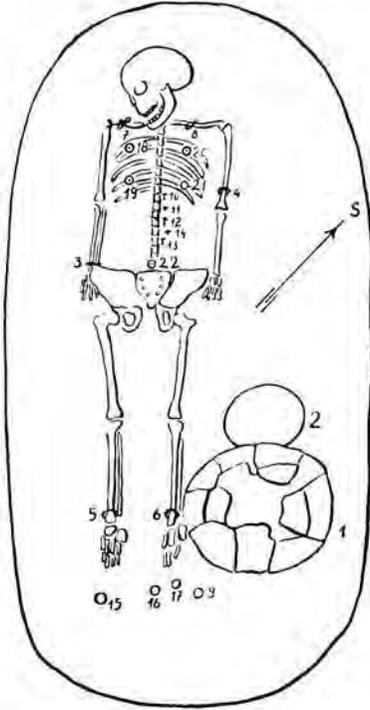
Hrob 58. Veľkosť hrobovej jamy pri povrchu 195×100 cm, pri dne 180×90 cm. Obrisy boli viditeľné po odkopaní 20 cm vrstvy piesku. Hĺbka 40 cm. Tvar obdĺžnikový so zaoblenými kratšími stranami. Orientácia SZ—JV. Kostra doprejšej ženy ležala v natiiahnutej polohe. Lebka otočená k juhu. Vedľa ľavej nohy nachádzali sa fľaškovité vázy (1, 2). Nad zápästím pravej ruky bol bronzový náramok (3) a na dolnej časti ramena ľavej ruky bronzový náramok (4). Nad členkami pravej a ľavej nohy boli ďalšie dva náramky (5, 6). Bronzová spona (7) bola umiestnená cez pravú a druhá bronzová spona (8) cez ľavú kľúčnu kosť. Bronzový krúžok (9) ležal pred ľavou nohou. Na dolnej časti chrbtovej kosti ležali železné nity (10—14) s polguľovitou hlavičkou. Pred nohami ležali bronzové nášivky (15, 16 a 17) so zvyškami látky a do seba spojené bronzové nášivky (18a, b, 19a, b) boli nad pravými a podobné spojené nášivky (20a, b, 21a, b) nad ľavými rebrami. Ďalšia nášivka (22) bola nad dolnými článkami chrbtovej kosti.

Inventár:

1. *Fľašovitá váza* s hrdlom zužujúcim sa k ústiu, okraj ústia zosilnený a vyhnutý. Pod ústím hrdlo je zdobené plas-

tickým okružným pásikom, podobne aj plocha nad najväčším vydutím. Dno rovné. Farba hnedá, povrch lesklý, na kruhu vytočená; v 37 cm, Ø d 14 cm, Ø ú 20,5 cm (tab. I: 10).

2. *Fľašovitá váza* s prehnutým hrdlom zužujúcim sa k ústiu. Okraj ústia zosilnený a vyhnutý. Nad vydutím dvojica okružných žliabkov. Dno rovné. Farba hnedá, povrch lesklý, na kruhu vytočená; v 19,5 cm, Ø d 10 cm, Ø ú 15 cm (tab. I: 11).

Obr. 5. Svätý Peter, keltské pohrebisko. Hrob 58.

3. *Bronzový náramok* zo stočeného drôtu. Tvar oválny. Zapínanie slučkovité. Vo vlastnom tele 5 očiek. Veľkosť 5,6×4,7 cm (tab. I: 12).

4. *Bronzový náramok* (uzlovitý) s rovnými koncami a na povrchu plasticky zdobený piatimi väčšími guľovitými vývalkami; plocha medzi nimi je zdobená 3 a 3 plochými vývalkami; Ø 7,5×6,5 cm (tab. I: 13).

5. *Dutý náramok z bronzového plechu*, spojený na vnútornej strane. Vonkajšia strana hüsenicovite členená. Jednotlivé články zdobené očkami, konce do seba vsunuté; vo vnútri sa zachovali zvyšky textilu; Ø 9×7,7 cm (tab. II: 1).

6. *Podobný bronzový náramok*; Ø 8,5×7,5 cm (tab. II: 2).

7. *Bronzová spona* so spojenou konštrukciou, ukončená 2 ryhovanými guľôčkami; 6 vinutí; d 3 cm (tab. II: 3).

8. *Podobná bronzová spona*; d 3 cm (tab. II: 4).

9. *Bronzový krúžok*, spojený, šošovkovitého prierezu; Ø 2,7 cm (tab. II: 5).

10–14. *Železné nity* s polguľovitou hlavičkou a rozšírenou dolnou časťou (tab. II: 6–10).

15–17. *Bronzové nášivky* kruhovitého tvaru, na vonkajšej strane kruhovite prehĺbené. V strede malý otvor. Zvyšky látky; Ø 3,3 cm (tab. II: 11, 12, 13).

18–22. *Bronzové nášivky* zdobené na vonkajšej strane 2 vyhlbenými okružnými kruhmi, uprostred malý otvor; Ø 2,6 cm (tab. II: 14–22).

Hrob 59. Veľkosť hrobovej jamy pri povrchu 190×90 cm, pri dne 180×80 cm. Obrisy boli viditeľné po odkopaní 20 cm vrstvy piesku. Hĺbka 40 cm. Orientácia S–J. Tvar obdĺžnikový, na kratších stranách oválny. Na dne hrobovej jamy ležala kostra dospelého človeka v natiahnutej polohe. Lavá ruka mierne skrčená. Pri chodidlách pravej nohy bola misa (1).

Inventár:

1. *Misa* s nízkym mierne vyhnutým hrdlom. Okraj zosilnený a vyhnutý. Dno vtláčené (omfalos). Farba hnedá, povrch hladný, na kruhu vytočená; v 10,5 cm, Ø d 10 cm, Ø ú 23 cm (tab. III: 4).

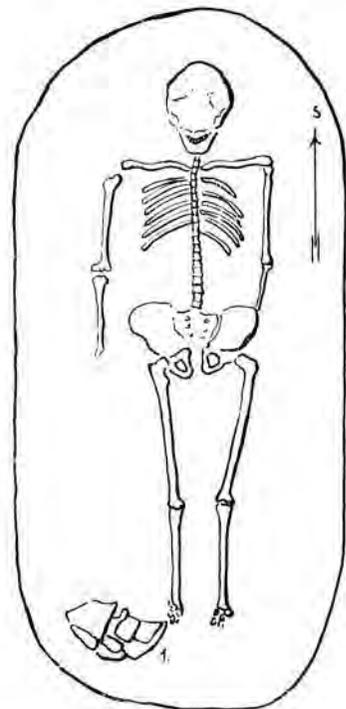
Hrob 62. Veľkosť hrobovej jamy pri povrchu 270×160 cm, pri dne 280×180 cm. Obrisy boli viditeľné po odkopaní 30 cm vrstvy piesku. Hĺbka 90 cm. Orientácia JV–SZ. Tvar hrobovej jamy obdĺžnikový so zaoblenými kratšími stranami, na dlhších stranách bola uprostred zúžená. Na dne ležala kostra dospelého muža v natiahnutej polohe. Lavá ruka prehnutá, ležala nad panvovou kosťou. Pri chodidlách pravej nohy bola misa (8), pod ňou kamenná osla (9) a kosť z ošípanej (10). Pri chodidlách ľavej nohy boli fľašovitá vázy (11, 12). Na pravej strane lebky ležala železná kopija (1), tesne pri jej ľavej strane bronzový krúžok (2), nad ľavou kľúčnou kosťou železná spona (3) a nad pravou ďalšia železná spona (4). Nad pravými rebrami železná spona (5) a nad ľavými ďalšia (6). Na zápästí ľavej ruky bola dvojdielna železná puklica zo štitu (7). Zvyšky štitu sa nezistili.

Inventár:

1. *Železná kopija* listovitého tvaru, uprostred mierne zosilnená, d 20 cm, š 6 cm (tab. II: 24).

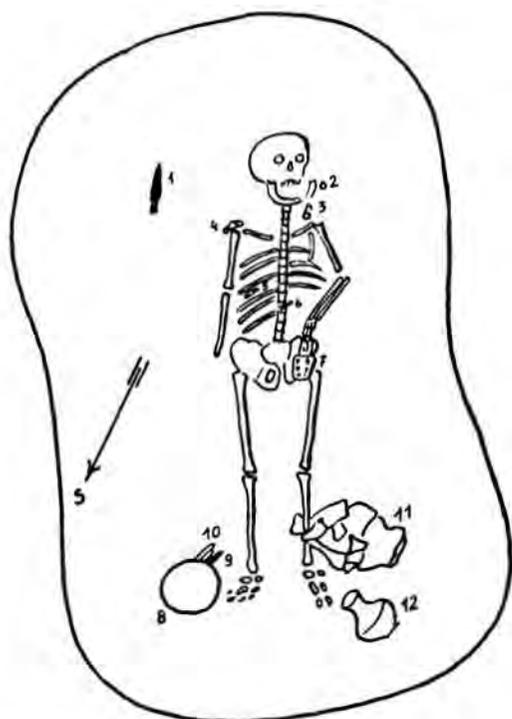
2. *Bronzový drôtený krúžok* s prekríženými koncami; Ø 0,7 cm (tab. II: 23).

3. *Železná spona* s oblúkovitým lučíkom, päťka je pred ukončením ihlancovite zosilnená; vinutie štvordielne; d 4,3 cm, š 3,8 cm (tab. II: 25).

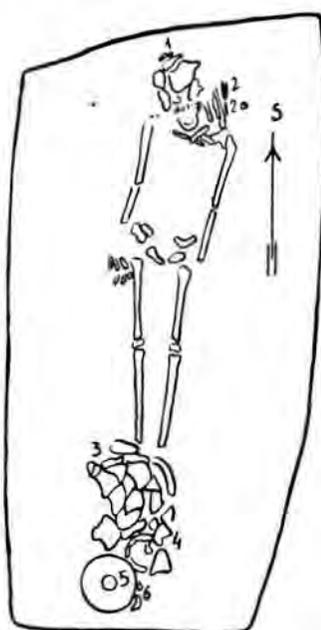

Obr. 6. Svätý Peter, keltské pohrebisko. Hrob 59.

4. Podobná železná spona (tab. II: 26).
5. Podobná železná spona, vinutie štvordielne; d 6,5 cm (tab. II: 27).
6. Podobná železná spona; d 4,7 cm (tab. III: 2).

Obr. 7. Svätý Peter, keltské pohrebisko. Hrob 62.

Obr. 8. Svätý Peter, keltské pohrebisko. Hrob 63.

7. Dvojdielna železná puklica zo štítu, obdĺžnikového tvaru, mierne prehnutá a opatrená nitmi; d 10,8 cm, š 5,5 cm (tab. III: 1, 3).

8. Misa s nízkym vyhnutým hrdlom. Okraj ústia zosilnený. Plocha nad vydutím zdobená dvoma okružnými ryhami.

Dno vtláčené (omfalos). Na kruhu vytočená, farba tmavohnedá; v 8 cm, Ø d 7,7 cm, Ø ú 26 cm (tab. III: 5).

9. Kamenná osla.

10. Kost z ošipanej.

11. Flašovitá váza. Hrdlo sa k ústiu zužuje a je mierne prehnuté. Okraj ústia zosilnený, vyhnutý, pod ním je plastický okružný pásik. Nad vydutím sú dva a na vydutí jeden okružný žliabok. Dno rovné. Na kruhu vytočená, povrch lesklý; v 26 cm, Ø d 13 cm, Ø ú 12 cm (tab. III: 6).

12. Flašovitá váza s mierne prehnutým a k ústiu sa zužujúcim hrdlom. Okraj ústia zosilnený a vyhnutý. Pod ním plastický okružný pásik. Vydutie zdobené dvoma okružnými ryhami. Dno rovné. Na kruhu vytočená. Farba hnedá, povrch hladký, v 22,5 cm, Ø d 9 cm, Ø ú 10,5 cm (tab. III: 7).

Hrob 63. Hrobová jama obdĺžnikového tvaru, pri povrchu veľká 240×130 cm, pri dne 230×125 cm. Obrýsy boli viditeľné po odkopaní 20 cm hornej vrstvy piesku. Hĺbka 50 cm. Orientácia S—J. Na dne ležala kostra dospelého muža v natiahnutej polohe. Kostí silne strávené. Pred dolnou čeľusťou bola železná spona (1), z ľavej strany dolnej čeľuste nad kľúčnou kosťou železný nožík (2) a nožničky (2a). Pred chodidlami boli dve fľašovité vázy (3 a 4) a vedľa nich misa (5). Čiastočne pod misou a vedľa nožíka (2) boli kosti z ošipanej (6, 7).

Inventár:

1. Železná spona s oblúkovitým lučíkom, päťka s ihlanovitým zosilnením, vinutie zo 4 prameňov; d 4 cm (tab. III: 8).

2. Železný nožík s rovným mierne rozšíreným chrbtom, značne zhrdzavený; d 8 cm (tab. III: 9).

2a. Železné nožničky, d ca 12 cm (tab. III: 10).

3. Flašovitá váza s nízkym mierne prehnutým hrdlom. Okraj ústia zosilnený, zaoblený a vyhnutý. Hrdlo je pod okrajom ústia zdobené okružným plastickým pásikom, podobne aj vydutie, tu však je plastický pásik po oboch stranách ohraničený okružným žliabkom. Dno rovné. Na kruhu vytočená. Farba hnedá, povrch hladký; v 25 cm, Ø d 11,5 cm, Ø ú 18,5 cm (tab. III: 11).

4. Flašovitá váza s nízkym mierne prehnutým hrdlom. Okraj ústia zosilnený, zaoblený a vyhnutý. Pod okrajom a nad vydutím sú dve okružné ryhy. Dno rovné. Farba tmavohnedá, povrch hladký; v 15 cm, Ø d 8,7 cm, Ø ú 14 cm (tab. III: 12).

5. Misa s nízkym mierne vyhnutým hrdlom. Okraj ústia zosilnený a zaoblený. Dno vtláčené (omfalos). Tesne nad okrajom dna je zdobená dvoma okružnými žliabkami. Na kruhu vytočená. Farba hnedá, povrch hladký; v 5 cm, Ø d 8 cm, Ø ú 22 cm (tab. III: 13).

6, 7. Kostí z ošipanej.

Rozbor hmotných pamiatok

Keramický materiál

Keramický materiál môžeme rozdeliť do troch skupín: a) fľašovitých váz, b) misy a c) súdkovitých situly.

Fľašovitých váz odkrytých na pohrebisku vo Sv. Petri zapadajú do rámca fľašovitých nádob, ktoré sa vyskytujú v oblasti slovensko-maďarských kelt-

ských pohrebísk. Všetky sú na bruchu zdobené okružnými žliabkami a na hrdle pod okrajom ústia plastickými okružnými páskami. Plastické pásiky na niektorých splyývajú s vyhnutým okrajom ústia tak, že zvýrazňujú hrdlo vázy (tab. I: 10, III: 6, 7, 11). Hrdlá váz sú široké, zužujúce sa k ústiu (tab. I: 6, 10, 11, III: 11, 12) alebo pretiahnutého tvaru (tab. III: 6, 7). Odlišný tvar má váza z hrobu 34 (tab. I: 8), ktorá je baňatá, má nízke vyhnuté hrdlo a nie je na povrchu zdobená. Fľašovitá váza v Karpatskej kotline vystupujú v II. storočí, podľa Reineckeého chronológie v LC.⁹ Pri mladších tvaroch vydutie sa posunuje do dolnej tretiny vázy. Fľašovitá váza z hrobu 34 (tab. I: 6) je na dne zdobená rytým ornamentom (tab. I: 7).

Misy sú tvarovo dosť jednotné. Všetky majú dno vtlačené (omfalos), ústie zosilnené, oblá a vyhnuté (tab. I: 4, III: 4, 5, 13). Misa z hrobu 34 (tab. I: 4) má skoro lomené vydutie, pričom hrdlo je vertikálne postavené. Ostatné misy majú vydutie viac zaoblené a hrdlo sa k ústiu mierne zužuje. Okraj ústia je vyhnutý. Podľa analógií z iných podunajských pohrebísk v Karpatskej kotline misy tohto tvaru radíme do II. storočia, Reineckeého LC. Vo Veľkej Mani misa so skoro lomeným vydutím z hrobu 16 našla sa spolu so železnou sponou s veľkou guľovitou pätkou.¹⁰

Súdkovité situly našli sa vo dvoch hroboch: 34 (tab. I: 5) a 55 (tab. I: 9). Obidve sú (okrem podhrdlia) zdobené zvislými ryhami. Ústie je zosilnené a von vyhnuté. Hlina je premiešaná s grafitom. Zvisle ryhované súdkovité situly sú charakteristické v Karpatskej kotline pre II. storočie, Reineckeého LC.¹¹

O z d o b y

Spony sa našli v hrobách 34, 58, 62 a 63. V hrobe 34 bola železná spona so spojenou konštrukciou, dlhá 13,5 cm (tab. I: 1). Ostatné železné spony boli menšie a ohnutá päťka bola ukončená ihlancovitým zosilnením (tab. II: 25, 26, 27, III: 8). Dĺžka týchto spôn sa pohybuje od 4 do 6,5 cm.

Guľkové spony so spojenou konštrukciou podľa J. Filipa patria do najmladšej fázy plochých keltských kostrových i žiarových hrobov. I. Huny a dyová zaraďuje podobné spony v Karpatskej kotline do prechodu LB—C podľa Reineckeého chronológie.¹² Spony z hrobov 62 a 63 (tab. II: 25, 26, 27 a III: 2, 8) majú ihlancovité ukončenie. Na tomto pohrebisku môžeme ich datovať tiež do prechodu z LB do C.

Malé bronzové spony z pohrebiska vo Sv. Petri z hrobu 58 (tab. II: 3, 4) zaraďujeme tiež medzi

guľkové spony, ale so spojenou konštrukciou. Tieto spony majú dva guľkovité, ryhami zdobené vývalky, a to jeden v mieste spojenia konštrukcie a druhý na ohnutej päťke. Podobné spony sú väčšinou zo železa, zriedkavejšie z bronzu.¹³ Výskyt týchto spôn sa dáva do súvislosti s obchodnou a exportnou keltskou expanziou v II. storočí. Dĺžka týchto spôn je 3 cm, teda oproti ostatným železným sponám z tohto pohrebiska sú nepomerne malé.

Náramky čo do formy a vyhotovenia môžeme na skúmanom pohrebisku rozlíšiť na tri druhy: a) z pleteného drôtu, b) plechové náramky húsenicovité členené a c) liate náramky plasticky zdobené.

Drôtený pletený náramok z bronzu so slučkovitým zapínaním a s 5 očkami v tele bol v hrobe 58 (tab. I: 12). Drôtený pletený náramok našiel sa aj na keltskom pohrebisku v Hurbanove-Bacherov majer so sponou s pretiahnutou nôžkou a pätkou,¹⁴ ako aj na pohrebisku vo Veľkej Mani so sponou s guľovitou pätkou a plechovým húsenicovité členeným náramkom.^{14a} Drôtené pletené náramky vyskytujú sa v Karpatskej kotline v II. storočí spolu so sponami s voľnou pätkou a sponami spojenej konštrukcie.^{14b}

Na skúmanom pohrebisku spomenutý pletený drôtený bronzový náramok našiel sa spolu s bronzovým plechovým náramkom húsenicovité členeným na vonkajšej strane (tab. II: 1, 2). Jednotlivé rebierka sú zdobené očkami. Vnútorňa strana je hladká a konce sú do seba vsunuté. Vo vnútri sa zachovali zvyšky látky. Doposiaľ podobné náramky boli v nálezoch vo funkcii náramkov alebo nákrčníkov.¹⁵ Vo Sv. Petri sa používali ako nánožné kruhy. Podobný náramok sa našiel aj na blízkej lokalite v Hurbanove, ako aj vo Veľkej Mani a Komjatiaciach.¹⁶ Vyskytujú sa od počiatku doby laténskej až do II. storočia.¹⁷ V Dolnom Rakúsku sú datované do LC 1.¹⁸

Bronzový liaty (uzlovitý) náramok s rovnými koncami, na povrchu plasticky zdobený guľovitými a sploštenými guľovitými vývalkami našiel sa s opísanými náramkami (tab. I: 13). Uzlovité náramky ako aj náramky na vonkajšej strane zdobené vývalkami (obr. 4: 3) sa v Karpatskej kotline vyskytujú v druhej polovici III. storočia (Reineckeého LB), ale treba rátať aj s ich neskorším výskytom.^{18a}

Bronzový spojený krúžok šošovkovitého prierezu našiel sa pred ľavou nohou vedľa bronzových nášiviek (tab. II: 5). Pravdepodobne sa používal ako výzdoba na šatách. Bronzový krúžok z drôtu našiel sa vedľa ľavého spánku bojovníka (tab. II: 23).

Bronzové plechové nášivky okrúhleho tvaru sa vyskytli len v ženskom hrobe 58 a boli dvojakej veľ-

kosti, vyhotovenia a upotrebenia. Bronzové nášivky uprostred prehĺbené a opatrené otvorom (tab. II: 11, 12, 13) ležali pred nohami kostry vedľa bronzového krúžku (tab. II: 5). Na nášivkách zachovali sa zvyšky látky. Ostatné menšie nášivky boli zdobené jedným okružným vhlbeným žliabkom a uprostred v prehĺbení bol otvor; nášivky okrem jednej (tab. II: 22) boli vždy dve a dve spojené a umiestnené nad pravými a ľavými rebrami.

Železné nity, snád z koženého opaska, našli sa vedľa dolných článkov chrbtovej kosti (tab. II: 6—10).

Bronzový spojený krúžok, bronzový drôtený krúžok, ako aj plechové nášivky a železné nity nie sú spoľahlivými datovacími pamiatkami.

Zbrane a nástroje

Jediná *železná kopija* nájdená na skúmanom pohrebisku je listovitého tvaru, uprostred mierne zosilnená, d 20 cm (tab. II: 24). Patrí ku keltským kopijam, ktoré v Karpatskej kotline vystupujú na rozhraní LB—C a udržiavajú sa po celý čas v LC v zmenšenej a užšej forme.¹⁹

Dvojdielna *puklica zo štítu*, tvaru mierne prehnutého obdĺžnika s nitmi našla sa na článkoch ľavej ruky (tab. III: 1, 3). Podľa výsledkov doterajších výskumov v Karpatskej kotline v keltských hroboch sa nevyskytujú štíty v LB, ale až v LC.²⁰ Toto zistenie bolo dokázané aj výskumami uskutočnenými v posledných rokoch vo východnej časti podunajskej oblasti Slovenska.²¹ Naša puklica však má starobylejší tvar a môžeme ju zaradiť do prechodnej doby z LB do LC.

Železné nožiky z hrobu 34 (tab. I: 2) a z hrobu 63 (tab. III: 9) zapadajú do rámca obvyklých keltských nožov z konca LB a z LC.

Železné nožnice našli sa v hrobe 34 (tab. I: 3) a v hrobe 63 (tab. III: 10). Tvarove sa zhodujú s keltskými železnými nožnicami datovanými v Karpatskej kotline a v Dolnom Rakúsku do LC.²²

Vyhodnotenie pohrebiska

V hrobe 34 nájdená železná spona so spojenou konštrukciou (tab. I: 1), ako aj misa, súdkovitá situla a fľašovitá váza (tab. I: 4, 5, 6) zaraďujú tento hrob do prvej polovice II. storočia, podľa Reineckeho do LC. Podobne aj rozrušený hrob 55 podľa súdkovitej situly (tab. I: 9) a liateho bronzového náramku zdobeného na vonkajšej strane vývalkami (obr. 4: 3) môžeme zaradiť do prvej polovice II. storočia, do Reineckeho stupňa LC. Hrob 58 (ženský) veľmi dobre datujú malé spony z bronzového drôtu so spojenou konštrukciou s dvoma

gulkovitými výčnelkami, ktoré sa v Karpatskej kotline, ale najmä v slovensko-maďarskom dunajskom pomedzí vyskytujú koncom III. a na začiatku II. storočia. Drôtený pletený náramok so slučkovitým zapínaním a s očkami vo vlastnom tele (tab. I: 12) vyskytuje sa v tejto oblasti v II. storočí (Veľká Maňa, Komjatice, Hurbanovo-Bacherov majer) spolu s plechovými bronzovými náramkami húsenicovite členenými na vonkajšej strane (tab. II: 1, 2). Bronzový uzlovitý náramok zdobený plastickými guľovitými vývalkami (tab. I: 13) môžeme datovať do prechodu z LB do LC. Aj keramický materiál v spomenutom hrobe sa zhoduje s týmto datovaním (tab. I: 10, 11). Hrob bojovníka — 62 — datujú zase železné spony s ihlancovite ukončenou pätkou (tab. II: 25, 26, 27 a III: 2) do prechodu z LB do LC, viac do prvej polovice LC, do II. storočia. Keramický materiál z tohto hrobu (tab. III: 5, 6, 7) dopĺňa toto datovanie. Železné puklice obdĺžnikového tvaru zo štítu (tab. III: 1, 3) datovanie tohto hrobu do prechodu z LB do LC potvrdzujú. Hrob 63 datuje železná spona s ihlancovitým ukončením pätky (tab. III: 8), ako aj fľašovitá váza (tab. III: 11, 12) a misa (tab. III: 13) tiež do druhej polovice III. storočia.

Na základe tohto rozboru hmotných pamiatok zo skúmaného pohrebiska môžeme ho datovať do konca druhej polovice III. storočia, podľa Reineckeho chronológie do LB.

Skúmané keltské pohrebisko leží ca 700 m na SZ od dáckeho sídliska na lokalite Chotín II²³ a ca 1500 m od skýtsko-halštatského birituálneho pohrebiska na lokalite Chotín I, ktoré je datované zhruba do IV. storočia s prechodom do III. storočia.²⁴ Ak si všimneme rozloženie keltských pohrebísk vo východnej časti podunajskej oblasti Slovenska (ohraničenej riekami Váh — Dunaj — Ipeľ) a ich datovanie, zistíme, že tieto pohrebiská vznikajú zväčša v II. storočí pr. n. l. Najbližšie pohrebiská v Hurbanove-Abadomb a Hurbanove-Bacherov majer sú datované do druhej polovice II. storočia.²⁵ Pohrebiská v Bajči-Vlkanove a Komjaticiach sú tiež datované do II. storočia.²⁶ Pohrebiská v Nitrianskom Hrádku, Ondrochove, Žitavciach a Trávnici sú z I. storočia.²⁷ Pohrebiská ležiace na východ od Chotína po celom úseku rieky Dunaj až po Ipeľské Predmostie patria do II. a začiatku I. storočia; na tomto území ich je vyše 40.²⁸ Tieto pohrebiská sú čiastočne kostrové a menej žiarové. Žiarový spôsob pochovávaní Kelti prevzali postupne so stykom s oblasťami patriacimi do skýtskej sféry. Sklené keltské náramky v tejto oblasti sú datované tiež zhruba do konca III. a do II. storočia.²⁹

Ak si všimneme rozloženie skýtsko-halštatských pohrebisk a sídlisk, ako aj ojedinelé nálezy skýtsko-halštatského rázu v podunajskej oblasti Slovenska,³⁰ zistíme, že keltské pohrebiská v IV. a na začiatku III. storočia vyhýbajú sa východnej časti podunajskej oblasti Slovenska, i keď ich v IV. storočí nachádzame v Zadunajsku a až pri Tise. Z toho vyplýva, že keltská okupácia východnej časti podunajskej oblasti Slovenska bola zadržaná (oddialená) skýtskou okupáciou tejto oblasti a až po oslabení a zániku skýtskej nadvlády Kelti postupne zo Za-

dunajska prechádzajú do podunajskej oblasti Slovenska. Silná koncentrácia keltských pohrebisk v tejto oblasti v II. storočí a na začiatku I. storočia pr. n. l. to jasne potvrdzuje. Postup Keltov do tejto oblasti v prvej polovici I. storočia bol urýchlený aj postupom Dákov; dácke pamiatky nachádzame v Chotíne, Iži, Kameníne, Ipelskom Predmostí, Šarovciach, Nitre, Ondrochove a Malinovci, ak berieme do úvahy len východnú časť podunajskej oblasti Slovenska.³¹

Poznámky

¹ Dušek M., *Skýtske birituálne pohrebište v Chotíne na Slovensku (Nécropole scythique birituelle à Chotín en Slovaquie)*, AR V—1953, 153—157, 181—184, 271—272, 280—281.

² Dušek M., *Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku (Die Hallstattkultur der Chotín-Gruppe in der Slowakei)*, SIA V—1 1957, 73—173.

³ Dušek M., *Sídlište z doby laténskej v Chotíne na Slovensku (Station de l'époque de La Tène en Slovaquie)*, AR VIII—1956, 668, 676—678, 763, 769.

⁴ Točík A., *Laténsko-dácke osídlenie na juhozápadnom Slovensku (Latènezeitlich-dakische Besiedlung in der Südwestslowakei)*, Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1958, časť II., Liblice — Nitra 1959.

⁵ Dušek M., *Nové nálezy z doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku (Neue Funde aus der Bronzezeit in der südwestlichen Slowakei)*, AR XI—1959, 488—495, 504—508.

⁶ Výskumu sa zúčastnila Ch. Lassigová z Institut für Vor- und Frühgeschichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften, Berlin.

⁷ Uhorský denár z XI.—XII. storočia (Koloman, Štefan III., Belo II., Gejza II.?). Určila láskave E. Kolníková.

⁸ Hunyady I., *Die Kelten im Karpatenbecken (Kelták a Kárpátmedencében)*, Budapest 1942, 149—150.

⁹ Filip J., *Keltové ve střední Evropě*, Praha 1958, 198, 199, obr. 28: 4. Hunyady I., l. c., 142, tab. LXXX: 3, VI: 5, 6.

¹⁰ Filip J., l. c., 211; Hunyady I., l. c., 128, 129, tab. VII: 8, 9.

¹¹ Filip J., l. c., 202—204, obr. 63: 7.

¹² Filip J., l. c., 109; Hunyady I., l. c., 77, tab. XX: 11—14.

¹³ Hunyady I., l. c., 79, tab. XXI: 12, 13; Filip J., l. c., 109.

¹⁴ Filip J., l. c., 126; Benadik B., *Laténske pohrebište ve Velké Maři na Slovensku (Nécropole de l'époque de La Tène à Velká Maňa en Slovaquie)*, AR V—1953, 157—167, 185—189, 272—273, 281, 282; Čaplovič P., *Laténske pohrebište Hurbanovo — Bacherov majer (Nécropole de La Tène à Hurbanovo — Bacherov majer)*, AR VI—1954, 591—595, 614—616, 709, 715.

^{14a} Benadik B., l. c.

^{14b} Filip J., l. c., 124.

¹⁵ Pittioni R., *La Tène in Niederösterreich*, Wien 1930, 132—134; Hunyady I., l. c., 96, tab. XXVIII: 3, X: 22, 27.

¹⁶ Filip J., l. c., 122, obr. 64: 3, tab. XCVI: 3.

¹⁷ Filip J., l. c., 123; Hunyady I., l. c., tab. IX: 25, 28, X: 13, 21.

¹⁸ Pittioni R., l. c., 132—134.

^{18a} Hunyady I., l. c., 97, 98; Filip J., l. c., 128, 129.

¹⁹ Filip J., l. c., 165.

²⁰ Hunyady I., l. c., 121; Jahn M., *Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit*, Mannus Bibliothek XVI, Leipzig 1916, 37.

²¹ Čaplovič P., *Laténske pohrebište Hurbanovo — Bacherov majer (Nécropole de La Tène à Hurbanovo — Bacherov majer)*, AR VI—1954, 591—595, 614—616, 709, 715; Čaplovič P., *Laténske pohrebište Hurbanovo — Abadomb*, AR VI—1954, 596—599, 617, 715; Benadik B., *Laténske nálezy z Ponitria na Slovensku (Trouvailles de La Tène dans la vallée de la Nitra en Slovaquie)*, AR VII—1955, 768, 772—776, 785—786; Kraskovská E., *Laténske hroby z Komjatice na Slovensku (Sépultures de La Tène trouvées à Komjatice en Slovaquie)*, AR II—1950, 184—186, 284, 285, 291; Točík A., *Nové keltské nálezy na Slovensku (Nouvelles trouvailles celtiques en Slovaquie)*, AR III—1951, 151, 152, 156, 157, 169—171, 278, 286, 287.

²² Bittel K., *Die Kelten in Württemberg*, Römisch-Germanische Forschungen VIII—1934, 75, 76; Pittioni R., *La Tène in Niederösterreich*, Materialien zur Urgeschichte Österreichs 5, Wien 1930, 34; Hunyady I., l. c., 125.

²³ Pozri poznámky 3 a 4.

²⁴ Pozri poznámku 1.

²⁵ Čaplovič P., pozri poznámku 21.

²⁶ Benadik B., *Nové keltské pohrebisko v Bajči — Vlkánovo, Bez. Hurbanovo, Slovaquie)*, AR IX—1957, 796, 797, 806—809.

²⁷ Benadik B., pozri poznámku 21.

²⁸ Benadik B., Vlček E., Ambros C., *Keltské pohrebište na juhozápadnom Slovensku (Keltische Gräberfelder in der Südwestslowakei)*, Bratislava 1957; Benadik B., poznámka 21.

²⁹ Haeverníck T. E., *Die Glasarmringe und Ring-*

perlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem Europäischen Festland, Bonn 1960, 123, 198, 199, 203, 204.

³⁰ Dušek M., *Skýtsko-halštatské birituálne pohrebište Chotín I (Nécropole birituelle scythique)*, AR VII—1955,

455; Dušek M., *Der Eingriff der Skythen in die Hallstattzeitliche Entwicklung in der Slowakei*, Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie, Prague 1956, 142—144.

³¹ Točík A., pozri poznámku 4.

Ein keltisches Gräberfeld in Svätý Peter

Mikuláš Dušek

Bei der Forschungsgrabung auf dem birituellen Gräberfeld der südöstlichen Hügelgräberkultur aus dem mittleren Bronzezeit (nach Reinecke BB 1—2) im Gemeindegebiet Sv. Peter bei Komárno (Südwestslowakei)⁵ wurden im nordöstlichen und südöstlichen Teil dieses Gräberfeldes Gräber aufgedeckt, die mit ihrem Inventar zur keltischen Kultur gehören. Das angeführte keltische Gräberfeld enthielt 6 Skelettgräber, die sich am Rand des birituellen Gräberfeldes befanden und in der Forschungssaison im Jahre 1959⁶ abgedeckt wurden. Das Gräberfeld breitet sich auf einem sandigen Terrain neben den landwirtschaftlichen Gebäuden der Einheitlichen Bauerngenossenschaft in Sv. Peter aus. Am Rand und teilweise auch zwischen den keltischen Gräbern befanden sich zwei Gruben, in denen Skelette von Rindern mit abgehackten Gliedern lagen. Es handelt sich um die Gruben Nr. 60 mit drei Skeletten und um die Grube Nr. 64 mit einem Rinderskelett. In der Grube Nr. 60 befand sich über dem Rinderskelett ein Denar der ungarischen Herrscher aus dem XI. — XII. Jhd.⁷ An der nordöstlichen Seite des Gräberfeldes befindet sich eine untergegangene mittelalterliche Siedlung.

Die Skelette befanden sich in ausgestreckter Lage. In den Gräbern Nr. 34, 59 und 62 war die linke Hand der Skelette leicht gekrümmt. Die Grabgruben hatten zwei Formen: eine rechteckige (Grab 34 und 63) und eine rechteckige mit abgerundeten Ecken (Grab 55, 58, 59 und 62). Die Orientierung: N—S (Grab 55, 59 und 63), SO—NW (Grab 34, 62) und NW—SO (Grab 58). Die Lage des keramischen Materials war nicht einheitlich. Im Grab Nr. 34 und 59 befand es sich auf der rechten Seite des Skelettes, im Grab Nr. 55 und 58 auf der linken, im Grab Nr. 62 auf der rechten und auf der linken Seite und im Grab Nr. 63 vor dem Skelett. Tierknochen (von Schweinen) befanden sich im Grab 62 und 63.

Die in dem Grab Nr. 34 gefundene Eisenfibel

mit verbundenem Schlusstück (Taf. I: 1), wie auch die Schüssel, die tonnenförmige Situla und flaschenförmige Vase (Taf. I: 4, 5, 6), reihen das Grab in die erste Hälfte des II. Jhd., nach Reinecke in LC ein. So ähnlich kann man das Grab Nr. 55 nach der tonnenförmigen Situla und den Bronzearmreif, der von der Innenseite mit Buckeln verziert ist (Abb. 4: 3), in den Übergang von LB in C einreihen. Das Grab Nr. 58 (ein Frauengrab) wird sehr gut durch die kleinen Fibeln datiert, die aus Bronzedraht mit verbundenem Schlusstück und 2 kugelförmigen Fortsätzen gefertigt wurden. Sie kommen im Karpatenbecken, aber besonders an der Grenze des slowakisch-ungarischen Donaugebietes am Ende des III. Jhd. vor. Der geflochtene Armreif aus Draht mit ösenförmigem Verschluss und Perlen auf dem eigentlichen Körper (Taf. I: 12) vergesellschaftet sich in diesem Gebiet Ende des III. und im II. Jhd. (V. Maňa, Komjatice, Hurbanovo — Bacherov majer) mit Bronzearmreifen aus Blech, deren Aussenseite raupenförmig gegliedert ist (Taf. II: 1, 2). Der knotenförmige Bronzearmreif, der mit plastischen kugelförmigen Buckeln verziert ist (Taf. I: 13), wie auch der Bronzearmreif, der von der Innenseite mit Buckeln versehen ist (Abb. 4: 2), können in die zweite Hälfte des III. Jhd. datiert werden (Reinecke LB). Das keramische Material im diesem Grab (Taf. I: 10, 11) entspricht dieser Datierung. Das Kriegergrab Nr. 62 wird durch die Eisenfibel mit konischem Fuss (Taf. II: 25, 26, 27 und Taf. III: 2) in den Übergang von LB in C datiert. Eine Ergänzung dieser Datierung bildet das keramische Material aus diesem Grab (Taf. III: 5, 6, 7). Die rechteckigen eisernen Schildbügel (Taf. III: 1, 3) sind eine Bestätigung für die Datierung dieses Grabes in den Übergang von LB in C. Das Grab 63 wird durch die Eisenfibel mit konischem Fuss (Taf. III: 8), durch die flaschenförmigen Vasen (Taf. III: 11, 12) und die

Schüssel (Taf. III: 13) auch in die erste Hälfte des II. Jhd., aber auch in die zweite Hälfte des III. Jhd. datiert.

Auf Grund der oben angeführten Analyse der materiellen Denkmäler können wir dieses Gräberfeld in das Ende des III. Jhd. v. u. Z., nach der Chronologie von Reinecke in LB datieren.

Das durchforschte keltische Gräberfeld liegt ungefähr 700 m nordwestlich von der dakischen Siedlung in der Lokalität Chotín II²³ und ungefähr 1500 m von dem skythisch-hallstattzeitlichen birtuellen Gräberfeld in der Lokalität Chotín I, das im grossen und ganzen in das IV. Jhd. und in den Übergang in das III. Jhd. datiert wird.²⁴ Wenn wir die Verbreitung der keltischen Gräberfelder im östlichen Teil des Donaugebietes der Slowakei und ihre Datierung betrachten, können wir feststellen, dass die Gräberfelder grösstenteils im II. Jhd. v. u. Z. entstehen. Das am nächsten sich befindliche Gräberfeld in Hurbanovo — Abadomb und Hurbanovo — Bacherov majer wurde in die zweite Hälfte des II. Jhd. datiert.²⁵ Das Gräberfeld in Bajč — Vlkanovo und in Komjatice wurde auch in das II. Jhd. datiert.²⁶ Die Gräberfelder in Nitriansky Hrádok, Ondrochov, Žitavce und Trávnica stammen aus dem I. Jhd.²⁷ Die Gräberfelder, die östlich von Chotín auf dem ganzen Abschnitt der Donau bis Ipeľské Predmostie liegen, gehören in das II. Jhd. und in den Anfang des I. Jhd.; über 40 Gräberfelder sind in diesem Gebiet vorhanden.²⁸ Unter den angeführten sind ein Teil Skelett- und der kleinere Teil Brandgräberfelder. Die Bestattungen in Brandgräbern übernahmen die Kelten allmählich

durch die Verbindung mit den Gebieten, die in den skythischen Umkreis gehörten. Das Vorkommen der keltischen Glasarmreifen in diesem Gebiet wird auch im grossen und ganzen in das Ende des III. Jhd. und in das II. Jhd. datiert.²⁹

Bei der Verbreitung der skythisch-hallstattzeitlichen Gräberfelder und Siedlungen, wie auch der Einzelfunde des skythisch-hallstattzeitlichen Typus im Donaugebiet der Slowakei³⁰ können wir wahrnehmen, dass die keltischen Gräberfelder im IV. und am Anfang des III. Jhd. im östlichen Teil dem Donaugebiet der Slowakei ausweichen, auch wenn im IV. Jhd. keltische Gräberfelder in Transdanubien bis zur Theiss zu finden sind. Aus dem Angeführten ist zu entnehmen, dass die keltische Okkupation des Ostteiles des Donaugebietes der Slowakei durch die skythische Okkupation dieses Gebietes aufgehalten und verzögert wurde, bis nach der Schwächung und dem Untergang der skythischen Vorherrschaft, die Kelten allmählich aus Transdanubien in das Donaugebiet der Slowakei hinüberzogen. Das wird durch die starke Konzentrierung der keltischen Gräberfelder in diesem Gebiet im II. Jhd. und zum Anfang des I. Jhd. v. u. Z. klar bestätigt. Die Gebietsübernahme durch die Kelten in der ersten Hälfte des I. Jhd. wurde durch Vorrückten der Dazier beschleunigt, deren Denkmäler sich in Chotín, Iža, Kamenín, Ipeľské Predmostie, Šarovce, Nitra, Ondrochov und Malinovec befinden, wenn wir nur den Ostteil des Donaugebietes der Slowakei in Betracht ziehen.³¹

Übersetzt von E. Gyulaiová

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

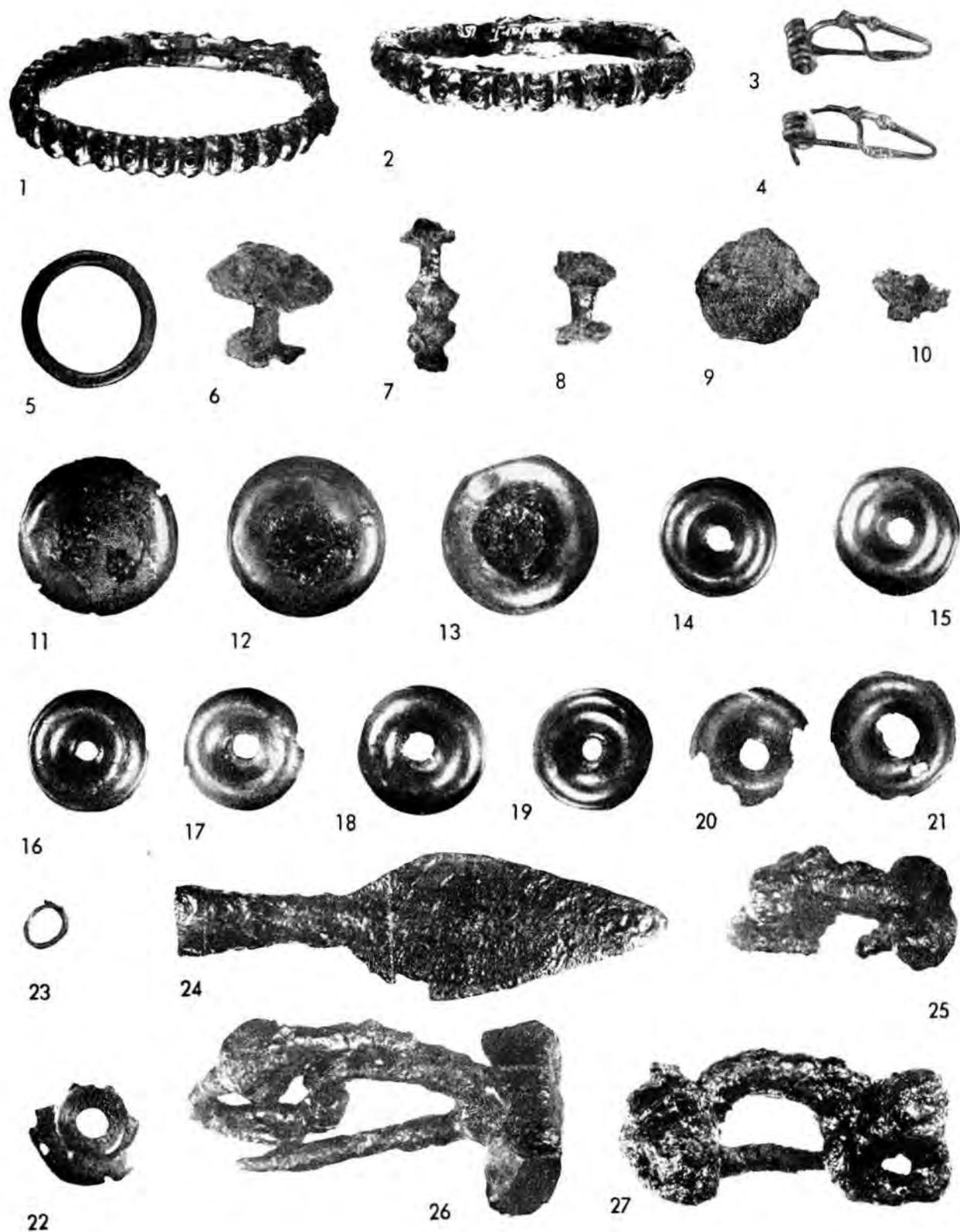

12

13

Tab. I. Svätý Peter, okr. Hurbanovo; keltské pohrebisko. 1-8 - hrob 34; 9 - hrob 55; 10-13 - hrob 58.

Tab. II. Svätý Peter, okr. Hurbanovo; keltské pohrebisko. 1-21 - hrob 58; 22-27 - hrob 62.

Tab. III. Svätý Peter, okr. Hurbanovo; keltské pohrebisko. 1-3, 5-7 - hrob 62; 4 - hrob 59; 8-13 - hrob 63.

RECENZIE

Dr. Karel Žebera, Československo ve starší době kamenné (Die Tschechoslowakei in der älteren Steinzeit), Praha 1958, Nakladatelství ČSAV, 214 strán, 48 obrázkov v texte, 88 svetlotlačových tabuliek.

Výskum kvartéru a paleolitu v modernom poňatí za spoluúčasti všetkých pomocných vied prináša od II. svetovej vojny svoje pozitívne výsledky, ktorými sa Československo dostáva na čelné miesto pri riešení európskej problematiky. V nemalej miere prispieva k tomu aj citované dielo K. Žeberu, riaditeľa Ústredného ústavu geologického v Prahe, na ktorom pracoval terénymi výskumami od r. 1931. Práca sleduje doplnenie série prác týkajúcich sa archeologických epoch, ktoré vyšli svojho času v Čechách (A. S t o c k ý), avšak za vtedajšieho stavu vedy nebolo možné zapodievat sa staršou dobou kamennou. Súborná práca o československom paleolite vyšla síce na sklonku I. republiky z pera prof. dr. J. Skutila, je však príliš literárna a v názoroch opatrná. Nové terénne stratigrafické poznatky ju medzičasom prekonalí. Žeberova práca sleduje zhrnutie zásadných nových poznatkov o problematike kvartéru a paleolitu, pričom problematika Čiech a Moravy je spracovaná hlbšie. V práci sa odzrkadľuje vlastné terénne štúdium po roku 1956, keď autor riešil v menších štúdiách jednotlivé problémy českomoravského kvartéru. Problematika Slovenska je vyhodnocovaná len na základe českej literatúry do r. 1956. V úvode okrem prehľadného zhodnotenia bádateľskej činnosti na území českomoravskom autor konštatuje rozmach moderného výskumu paleolitu až od II. svetovej vojny a najmä po vojne. Pozoruhodné je konštatovanie autora, že všetci doterajší pracovníci v geológii kvartéru sú vlastne samoukovia, pretože táto disciplína donedávna nebola na vysokých školách vôbec prednášaná. Autor pri riešení kvartérnej problematiky je si vedomý nemožnosti jej rovnomerného vypracovania za terajšieho stavu poznatkov. Ďalšiu časť úvodu venuje zdôvodneniu Soergelovho systému, ktorý sa osvedčil v západnej Európe, najmä v strednom Nemecku, pomaly preráža v Poľsku a v SSSR je mu najbližší stratigrafický systém A. I. Moskvitina.

V I. časti zapodievajú sa autor vznikom, vývojom a rozdelením čs. štvrtohorných zvetralinových plášťov a štvrtohorných pokrývných útvarov. Jednotlivé kapitoly: zvetralinové plášte, svahové usadeniny, jaskynné odpadové sedimenty, fluvialne sedimenty, sedimenty glaciénne, glaci-fluvialne a glaci-lakustrinné, sedimenty eolické, štvrtohorný denudačný sedimentačný a pôdotvorný cyklus, sedimenty chemické, sedimenty organické, sedimenty organogénne a tektonika čs. štvrtohorn.

Názornou ilustráciou vysvetľuje autor základné pojmy v mechanickom zvetrávaní, ktoré v súčasnej dobe za miernej klímy prevláda nad zvetrávaním chemickým. Chemicky v dnešnej klíme zvetrávajú prevažne horniny vápnité a horniny obsahujúce sírniky. Vo svahovitých terénoch, hoc s nepatrným sklonom, boli v glaciáloch a štádiáloch zvetraliny na celom území štátu postihnuté periglaciálnou soliflukciou a v interglaciáloch, interštádiáloch a postglaciáloch zasa rónom. Štádium odpadových sedimentov v našich jaskyniach je iba v začiatkoch a nebolo dosiaľ náležite ocenené. Vznik štrkopieskových stupňov uvádza autor v súvislosti s klimatickými zmenami. Novšie výskumy doplnili poznatky o osídlení terás v tom zmysle, že vrchný nivný štrkopieskový stupeň bol v praveku osídlený od neolitu až do slovanského obdobia. Až po hradištnom období následkom zhoršenia klímy sa začali rozlievať i cez vyšší nivný štrkopieskový stupeň a donútili tak človeka, aby svoje sídliská a pohrebiská na vyššom nivnom stupni opustil. Za súčasného stavu výskumu prehľbili sa poznatky len o mladšej polovici štvrtohorn, kým znalosti o staršej fáze štvrtohorn nie sú zďaleka tak podrobné ako znalosti o mladšej fáze. Autor vlastnými výskumami zadelil terasy Labe do Soergelovho systému, ktorý má pre české pomery najobjektívnejšie uplatnenie. Doterajšie výskumy fluvialnych sedimentov v oblasti Českého masívu nás poučili o tom, že sú tu štrkopieskové stupne v klasickom vývoji stupňovite pod sebou. Tento klasický vývoj bol umožnený pomerne tektonickým pokojom v najväčšej časti Českého masívu. Karpatská oblasť má odlišný vývoj štrkopieskových stupňov, preto táto problematika naráža na väčšie ťažkosti pri ich chronologickom zaradovaní. V horských oblastiach Slovenska je pravidelne vyvinutý preluviálny štrkopieskový stupeň rissu 2, ako aj ďalšie mladšie stupne.

Z kapitoly o sedimentoch glaciénnych, glaci-fluvialnych sa dozvedáme, že územie Moravy je zvlášť vhodné pre riešenie vzťahov severského zaľadnenia k zaľadneniu alpskému, lebo fluvialne a eolické sedimenty Moravy na severe nadväzujú na zaľadnenie nordické a na juhu cez Rakúsko na zaľadnenie alpské. Na základe výskumov z posledných rokov autor zaraduje glaciénne ostravské jazero, hlučinskú čelnú morénu do rissu 2. Staršie ostravské zaľadnenie spadá do mindelu. Najnižšiu hranicu severského zaľadnenia na našom území nemožno zatiaľ presne stanoviť. Tvorba eolických sedimentov na našom území síce súvisí s dobami ľadovými, nie však v tom zmysle, že by naše eolické sedimenty, vynímaúc severné pohraničie Čiech a Moravy, boli vyvíjate z predpolia severského ľadovca. Výskum Moravskej brány, hoci rozmnožil poznatky glaciologické, nepriniesol úmerné množstvo nálezov paleolitických pamiatok. Autor dokazuje na príkladoch, že sedimen-

tácia presypov ustala už pred neolitom. V poslednom tisícročí došlo k previevaniu skôr naviatych pieskov, takže sídliská a pohrebiská mezolitolu začínajú a obdobím slovanským končiac boli zaviate mladoholocenným pieskom a dnes sú v hĺbke do 1 m pod terajším povrchom presypov. Pôvod spráše kladie autor na koniec jednotlivých pleistocenných štádií. V ďalšom sa dozvedáme o vzniku sprašových závejov na východných svahoch kopcov a v asymetrických údoliach, farbe, druhoch i vápnitosti spráši. Magdalénien stratigraficky spadá do najvrchnejšej časti vrchného čiastkového pokryvu, ktorý je spravidla porušený orbou. Stratigraficky rozlišuje dve fázy gravettien. Mladšia fáza je viazaná na spodnú časť čiastkového pokryvu würmu 3, staršia spadá do interstadiálu würmu 2/3. Pre pokryv würmu 2 predpokladá autor malú mocnosť, čo však na Slovensku nie je všeobecným zjavom. Interstadiál würmu 1/2 je známy výskytom szeletien. Sprašové profily delené pochovanými fosilnými pôdami na niekoľko sprašových pokryvov sú u nás vzácné, najviac (počtom 9) nachádzajú sa na okolí Brna, hoci aj v záveterných svahoch na severnom okolí Prahy sú význačne viacdielne sprašové profily. Na Slovensku neboli doteraz zistené okrem riss-würmu staršie sprašové sedimenty. Novšie výskumy detailne rozlíšili najmä najmladší sprašový pokryv würmu 3. Sprašová sedimentácia skončila v najmladšom magdaléniene pred 12 000—10 000 rokmi. Toto obdobie je aj počiatkom holocénu. Časový vznik mrazových klinov na stredočasnej a juhomoravskej sprašovej stepi dáva K. Žebera do prvej polovice glaciálov alebo štádií; v ich druhej polovici bol povrch mrazových klinov vo svahovitom teréne rozvláčený soliflukciou. V časti o organogénnych sedimentoch okrem otázok riešenia vzniku travertínov dozvedáme sa aj o sedimentoch antropogénnych, ktoré vznikli pričinením človeka. Autor ich označuje ako sídliskové vrstvy, pre ktoré platí zákon superpozície. Vznikli nakopením ľudskou rukou. Najstaršie poznáme z jaskýň. Od nich odlišuje autor kultúrne vrstvy, do ktorých zahrňuje vrstvy najrozličnejšieho pôvodu, obsahujúce rozptýlené kultúrne pamiatky po pravekom človekovi.

Druhá časť (rozsahove v podstate zhodná s prvou) je venovaná prehľadu vývoja materiálnej kultúry pleistocenného človeka v Československu z hľadiska stratigrafického systému štvrtohorných útvarov. Táto časť rozsahom pochopiteľne nevyčerpáva rovnomerne jednotlivé archeologické kultúry a opiera sa predovšetkým o materiál (i obrázkový), ktorý získal autor prevažne za svojich dlhoročných terénnych prieskumov predovšetkým v Čechách. Hneď v úvodnej časti zameriava autor za súčasného stavu poznania delenie čs. pleistocénu na mladší, stredný a starší ako neúnosné. Čs. štvrtohory delí na staršie — pleistocén a mladšie — holocén. Pre delenie niet geologických kritérií okrem veľkého zaľadnenia rissu 2, ktoré prenikavo zasiahlo do osídlenia celej Európy. Autor považuje štvrtohory za samostatnú geologickú éru, a nie len periódu, ako to uvádzajú napr. sovietski geológovia. Autor nás oboznamuje s modernou kvartérnou terminológiou; pripúšťa možnosť deliť menghinovsky paleolit na starší — protolit a mladší — miolit, avšak oddeľovať moustérien ako stredný paleolit nepovažuje za účelné vzhľadom na geologické rozčlenenie antropozoika. Opúšťa tak oproti prevahe autorov (napr. Déchelette, Garrod, Filip, Sulimírski, Okladnikov, Nicolăescu-Plopșor a ďalší) aj kedysi nim samým použitý termín stredný paleolit (*Poznámky z cesty po kvartéru Maďarské ľudové demokratickej republiky*, Anthropolozikum IV, 1955, str. 483). Treba si vážiť Žeberovo poznanie, že pre riešenie chronologických a stratigrafických otázok

zok najmladšieho pleistocénu sú na našom území najspofahlivejšie a najcennejšie nálezy archeologické.

V ďalšom autor stratigraficko-chronologicky opisuje štvrtohorné periódy. Iste nás zaujme okolnosť, že aj na Slovensku poznáme sopečné horniny günzského veku pri Haňácke blízko Filakova. Rovnako staré sú vrchné terasy vltavské a labské. Na základe typologickom zaraďuje autor ojedinelé nálezy pästných klinov a úštepovej industrie do interglaciálu günz-mindel. V Čechách odborníci rozpoznali abbevilské a clactonské nálezy. Podľa K. Žeberu objavenie najstarších protolitických industrií je značne závislé aj od geologického uloženia. Ani Slovensko ani Morava nemajú také vhodné podmienky pre zachovanie protolitických industrií v pôvodnom uložení ako Čechy, najmä z dôvodov geomorfologických, pretože pre väčšiu vrchovitost boli väčšinou rozrušené a znesené nasledujúcou mohutnou preluviálnou soliflukciou rissu 2. Mindelské zaľadnenia dokumentujú okrem terás aj paleontologické nálezy, najmä z jaskynných kapií pri Gombaseku a v Koněprusoch. Do veľkého interglaciálu mindel-rissu dáva autor industrie diskové, ktorý termín považuje za vhodnejší oproti doteraz používaným úštepovým industriám. Rovnako do tohto obdobia patria stratigraficky nedoložené acheulské pästné kliny ako aj clactonské artefakty. Významným zistením K. Žeberu je poznatok o rušivej činnosti preluviálnej soliflukcie rissu 2, ktorá (sprevádzaná akiste tiež výdatnými vodnými zrážkami) rozrušila sprašové pokryvy a vyčistila aj naše jaskyne od sedimentov. Preto aj nálezy materiálnej kultúry pravekého človeka v jaskyniach z doby pred rissom 2 úplne chýbajú. Treba však rátať s nálezmi premiestnených artefaktov. Počas druhého risského zaľadnenia predpokladá autor vyľudnenie našich oblastí; až po jeho ústupe pričádza sem nositeľ najstaršieho moustérienu — tayasienu. Pri pomerne malých poznatkoch o slovenskom kvartére významné je datovanie terás Váhu a niektorých ďalších slovenských riek v horských oblastiach, ktoré K. Žebera prisudzuje rissu 2. Oproti oblasti českej, ako už bolo prv spomenuté, prejavila sa v oblasti Karpát omnoho intenzívnejšie mohutná soliflukcia rissu 2, ktorá rozrušila staršie sprašové pokryvy, takže v Karpatoch prevládajú len würmské sprašové pokryvy, okrem klesajúcej Malej dunajskej nížiny (čo potvrdzujú najnovšie aj poznatky z paleolitického výskumu v Nitre — Čermáni). Teplý riss-würmský interglaciál preslávil Slovensko výlietkom mozgovne neandertálc z travertínovej kopy na Hrádku pri Gánovciach. Do tohto obdobia patrí aj nález diskovitého moustierskeho jadra z Banky pri Piešťanoch. Podľa autora čs. interglaciálny moustérien sa hlási jednoznačne do okruhu diskovej industrie, avšak rozkvet moustérienu u nás nastáva až v nasledujúcom prvom štádiu doby würmskej. Do štadiálu würmu 1 patrí väčšina moustérienu z jaskýň. Podstatné novum je terminologická novinka pre szeletien, ktorý nahrádza autor najmladším moustérienom. Avšak v ďalšom texte autor opätovne operuje szeletienom, pričom osobitne vyzdvihuje jeho moustiersku zložku.

Svojím spôsobom revolučnou myšlienkou je aj Žeberovo zahrnutie moustérienu ako tzv. stredného paleolitu, čo zdôvodňuje tým, že moustierskou inváziou do našich zemí po ústupe severského ľadovca rissu 2 začína vlastný vývoj našej mladopaleolitickej industrie, ktorý nekončí moustérienom, ale plynule cez szeletien pokračuje k aurignacienu. Druhý dôvod vidí potom v dĺžke času, cez ktorý sa u nás moustérien vyvíja a ktorý pri porovnaní s dĺžkou celého pleistocénu je príliš krátky, než aby si z hľadiska vývoja materiálnej kultúry zasluhoval v hrubom členení samostatné označenie. Ak sa

k tomuto problému postavíme nielen z hľadiska geologického, ale aj biologicko-spoločenského, ukáže sa nám táto otázka nie takou jednoduchou. Za spolupráce antropológov vidí archeológia za nositeľmi starého paleolitu opočloveka (*Pithecanthropus*, *Sinanthropus*). Za reprezentanta stredného paleolitu považujeme pračloveka (*Homo neanderthalensis*) a nositeľom mladého paleolitu je praveký človek (*Homo sapiens foss.*). V takomto triedení obstál stredný paleolit z hľadiska antropogenézy, hoci nie je úmerný časovej dĺžke trvania, ktorá aj pre mladý paleolit je kratšia v porovnaní so starým paleolitom. Dodnes totiž nie sú k dispozícii také antropologické nálezy, ktoré by mohli odpovedať na otázku, kto sú to „széletenci“. Z hľadiska typologického vieme, že hlavná ich zložka vo forme výrobných nástrojov je tradícia moustierska. Ak je teda széletien podľa K. Žeberu mladým moustérienom, sú jeho nositeľmi z hľadiska antropogenetického ešte neandertálcami? Už Hillebrand nevedel si predstaviť nositeľov vysoko vyvinutej kultúry oštepových hrotov ako primitívnych neandertálcov, čo ho nútilo k tomu, aby popieral spojenie medzi moustérienom a protosolutréenom. Podobne M. Gábori (*Solutrejskaja kultura Vengriji*, AA III/1953) očakáva od antropológie rozuzlenie problematiky moustérienu a solutrénu (= széletien) vzhľadom na neandertálcami a *Homo sapiens fossilis*. Nezávisle od K. Žeberu v tom istom čase aj L. Vértés (*Das Moustérien in Ungarn*, Eiszeitalter und Gegenwart 10/1959) dochádza k podobnému názoru, odvolávajú sa na potrebu antropologických dôkazov pre posilnenie podozrenia, že totiž maďarský, hlavne bukovo-horský széletien nie je nič iné ako ďalej žijúci moustérien, ktorý podľahol mladopaleolitickým vplyvom. Osobitný význam moustierskeho obdobia ako prechodného obdobia od starého paleolitu k obdobiu novému, t. j. k obdobiu matriarchátu zdôrazňujú aj sovietski archeológovia (napr. Okladnikov).

Ďalej K. Žebera rozuzľuje Absolonov praurignacien ako synonymum széletien, ku ktorému patrí aj kvarcitový aurignacien. Autor sám opúšťa svoj starší názov buštěhradien, ktorý spadá tiež do okruhu széletien, podobne ako Absolonov šipkien a Petrbokov lartetien. Problém, či šipkien je széletien, nie je taký jednoznačný, lebo aj vzhľadom na antropologický nález ľudskej čeluste javí sa šipkien ako starší. Zbežne prechádza autor cez otázky aurignacien v Československu a detailnejšie vyčerpáva problematiku gravettien. Autor prichádza so smelou myšlienkou, že sidlisková závislosť gravettencov na sprášach súvisí s poľnohospodárskym spôsobom života. K tomuto uzáveru dochádza na základe nálezov kopáčovitých nástrojov a ornamentov s motívmi klasov. Poznajú argumenty B. Klimu (*Přínos nově paleolitické stanice v Pavlově k problematice nejstarších zemědělských nástrojů*, PA XLVI) pre a proti koncepcii paleolitického poľnohospodárstva, nazdávame sa, že zatiaľ niet k dispozícii pre naše územie dost objektívnych dôkazov pre jednoznačné pripustenie uvedomeného spôsobu poľnohospodárskeho života gravettencov v súvislosti s ich osídľovaním sprášových území. Väčšina gravettských staníc v Československu spadá do štadiálu W3, a tak aj zhoršenie klímy v tomto období nevytvára priaznivé podmienky pre intencionálne poľnohospodárstvo. Univerzálnosť kopáčovitých nástrojov ako stavebných nástrojov pri budovaní obydlí nevylučuje ich použitie ani pri hrabaní a zbere rastlinných produktov. Poznanie i možné konzumovanie divo rastúcich obilnín môže však byť len dôkazom vysoko vyvinutého zberačstva so získaním úrody bez vlastnej aktivity obrábania pôdy, aké poznáme najmä v teplejších oblastiach v VII. tisícročí (natufienská kultúra).

Z hľadiska slovenského je pozoruhodné hodnotenie západoslovenskej paleolitkej stanice vo Vlčkovciach, ktorú K. Žebera považuje dnes za najdôležitejšie mladopaleolitické sídlisko v Československu, lebo v tunajšom celkom vyvinutom würmskom sprášovom komplexe možno sledovať postupnosť miolitických kultúr, jednak tu možno sledovať ich presné zaradenie v úplnom sprášovom komplexe poslednej doby ľadovej. Do gravettien spadajú u nás aj nálezy plastiek a ostatného najstaršieho umenia, rovnako ako aj prvé kostrové hroby. Autor vlastnými objavmi presvedčivo dokazuje na českomoravskom území popri jaskynnom magdalénien aj magdalénien sprášový. Na západnom Slovensku pri blízkosti moravského magdalénien niet zatiaľ dostatočných dôkazov pre existenciu magdalénien, ktorý je problematickejší aj na východnom Slovensku, kde ho K. Žebera predpokladá v oblasti staníc s obsidiánovou industriou.

Žeberova práca zahrňuje aj problematiku mezolitu. Nachádzame tu trojstupňovú klasifikáciu mezolitických nálezov z územia Československa s osobitým pohľadom. Rozoznáva rovnocennú kultúru s azilienom a dve fázy tardenoisien. Do najstaršej fázy zaraďuje autor tiež nálezy z okolia Šúru na západnom Slovensku (myslí tým dvor Čierna voda v katastru Chorvátskeho Gröbu). O tejto lokalite s hlinito-štrkovým podložíom však vieme, že okrem nie najpresvedčivejších mezolitických typov nachádzajú sa tu aj nevýrazné praveké črepy. Táto okolnosť zatiaľ komplikuje nielen zaradenie do staršej fázy, ale i do mezolitu vôbec. Preto s jej definitívnym datovaním treba vyčekať do získania výraznejších typov.

Pri celkovom hodnotení Žeberovej publikácie treba zvlášť vyzdvihnúť priekopnícku prácu v zhrnutí poznatkov modernej štvrtohornej geológie, opierajúcej sa o Soergelov, pre nás zatiaľ najúnosnejší systém. Kladam prácu je aj výstižný a názorný opis štvrtohornej problematiky, vhodne doplnený peknou obrazovou časťou. Aj keď autor do istej miery zjednodušuje archeologickú problematiku, čo je dôsledkom jeho pracovnej špecializácie, tým viac vítame Žeberovu prácu ako podstatný prínos práve pre činnosť archeológov. Osobitne treba poďakovať jej význam z hľadiska metodického — ako vodidla pre rozvinutie výskumu štvrtohór najmä na Slovensku, kde je kvartérny výskum len v počiatkoch.

Juraj Bárta

V. Velkov, G. Michailov, V. Beševliev, T. Gerasimov, T. Venedikov a S. Stancev, *Maďarskijat konnik*, vyd. Bulharská akadémia vied, Sofia 1956, 235 stran.

Koncom r. 1956 vydala BAV v Sofii nový zborník o veľkom skalnom reliéfu jezdec u vsi Madary v severovýchodnom Bulharsku. Zborník predstavuje výsledky nového výskumu na skále, podniknutého v lete 1954 za vedení bývalého profesora sofijskej univerzity V. Beševlieva, jedného z neaktívnejších účastníkov predválečných sporů o čtení nápisu kolem reliéfu. Beševliev je autorem třetího existujícího pokusu o čtení a výklad nápisu z r. 1936.¹ Starší čtení podal K. Škorpil r. 1896² a 1932³ a G. I. Kacarov — G. Fehér r. 1925⁴ a 1934.⁵ Zborník je tedy vlastně pokračováním předválečných zborníků věnovaných tomuto reliéfu. Rovněž účel tohoto zborníku je týž jako u dřívějších: dokázat, že památka na maďarské skále je prabulharského

původu, že nápis se týká nejstarších bulharských dějin a že reliéf zobrazuje bulharského chána. Autoři šesti příspěvků uveřejněných v novém sborníku se i nyní opírají pouze o několik nepatrných a nesouvislých zbytků řeckého nápisu kolem reliéfu. Kromě toho za pomoci identického výkladu ikonografického obsahu reliéfu a některých jeho detailů se snaží vzbudit dojem, že se jedná o nové závěry, na základě nového výzkumu. Stejně jako v předválečných sbornících i tu se zlehčuje a zamlčuje okolnost, že ani u Prabulharů ani u Slovanů nenacházíme v minulosti stopy tradice uměleckých basreliefů na kameni, kdežto u Thráků na Balkánském poloostrovu a v Malé Asii máme skoro dva tisíce podobných obrazů různého formátu a velikosti, na kamenných deskách a na skalách, které pocházejí asi z VI.—V. stol. před n. l. až do doby rozšíření křesťanství jako oficiálního náboženství v římské říši, tedy do IV.—V. stol. n. l.

Z celkového obsahu sborníku 235 stran texty všech příspěvků představují necelých 88 stran, kdežto ostatek je zaplněn velmi rozsáhlými německými resumé, obrazovým materiálem, hlavně kresbami, tabulkami, bibliografií a fotografiemi, které jsou většinou nezaostřené a málo výrazné, takže technická stránka knihy je nevalné kvality.

V první stati sborníku podává mladý asistent V. Velkov v *Dějínách studia madarských nápisů* (str. 5—16) neúplný, omezený a jednostranný přehled vývoje studia reliéfu a nápisu na madarské skále, který se opakuje ve větší nebo menší míře skoro ve všech dalších statích. G. Michailov popisuje ve svém příspěvku *Přepis nápisu kolem madarského jezdce* na pouhých třech stránkách (str. 37—39) některé podrobnosti nápisu z epigrafického hlediska, které, stejně jako velké množství podobných drobností, analogií, paralel, nápadů a dohadů, jež podává V. Beševliev ve svém příspěvku *Nápis kolem madarského jezdce* (str. 51—76), neskýtají záruku, že konjekтуры těchto autorů, snažících se dokázat prabulharský obsah a původ nápisu, jsou správné, spolehlivé a podložené fakty. Vyloučení názorů odpůrců a snaha představit nynější výklady jakou novum,⁶ zatímco ve skutečnosti jsou to věci známé a obhajované různými osobami již několik desítek let, ubírají těmto výkladům velmi mnoho z originality a přesvědčivosti. Příspěvek T. Gerasimova *Studie o madarském skalním reliéfu* (str. 115—135) představuje velmi subjektivně uspořádaný výklad, v němž některá pozorování na skále jsou vydávána za potvrzení dosavadní teorie bulharské buržoasní vědy, že reliéf na skále je prabulharského původu. Rozdíl je jen v tom, že před válkou převládající teorie G. I. Kacarova — G. Fehéra měla za to, že reliéf zobrazuje chána Kruma (802—814), zatímco Gerasimov nyní otevřeně tvrdí, v naprosté shodě s předválečnou domněnkou V. Beševlieva (1936), že reliéf na skále zobrazuje chána Tervela (701—718). Jinak u všech se opakuje doslova předválečný výklad obsahu, ikonografie reliéfu, jeho symboliky, že je to podle sásánovských vzorů obraz vítězství ducha dobra, tj. vláde, chána, zobrazeného jezdcem, nad zlem, představeným na reliéfu zabíjícím lvem.⁷ Další příspěvek I. Venedikova *Může být madarský jezdec reliéfem tráckého jezdce?* (str. 167—170) budí dojem táborové řeči ve vysoce nacionalistickém duchu a opakuje někdy skoro doslovně proslav prof. G. I. Kacarova na táboru lidu v Madaře r. 1927⁸ a jeho výklad z prvního sborníku o madarském jezdcí.⁹ Konečně příspěvek S. Stančeva *Realie na reliéfu madarského jezdce* (str. 181—204) se snaží za pomoci stejné metody jako před válkou dokazovat prabulharský původ re-

Obr. 1. Reliéf jezdce na madarské skále v severovýchodním Bulharsku.

Obr. 2. Další reliéf tzv. tráckého jezdce na skále v severovýchodním Bulharsku.

liéfu na madarské skále z pouhých běžných faktů, že jezdec má ruku nebo nohu tak nebo onak položenou nebo že na reliéfu je snad vidět uzda nebo sedlo určitého tvaru a dokonce prý ze dřeva, že pod sedlem jsou snad vidět různé příkrývky, že na koni je vidět podocasník a širší nebo užší řemeny na hrudi nebo na čele koně, že jezdec měl dlouhý skládaný šat, že jezdec měl snad na zádech toulec se šípů,¹⁰ že měl kopy, že na temeni hlavy koně je prý díra, do které se nasazoval chochol atd. atd. Jsou to, jak vidíme, realie, které nechybějí takřka u žádného osedlaného koně a oblečeného jezdce. Nejdůležitější na tom všem je okolnost, že na reliéfech tráckého jezdce ve sbírce prof. G. I. Kacarova¹¹ vidíme ve skutečnosti desítky a stovky reliéfů, na nichž je doopravdy vidět jak uzda,¹² tak i sedlo¹³ a různé řemeny¹⁴ s různými podložkami a visícími ozdobami, hlavy koní s většími nebo menšími chocholy různého tvaru a v různém provedení¹⁵ atd., skládaný šat jezdce¹⁶ atd. Tedy místo, aby viděl existující stovky naprosto stejných realii na obrazech tráckého jezdce v Kacarově sbírce, autor se snaží nalézt disparátní srovnávací možnosti s obrazy jezdců z oblastí

severně od Černého moře, ze Střední Asie, Zakavkazí, Pandžikentu, zkrátka odevšad, jen ne z Balkánského poloostrova, z nejbližšího prostředí analysované památky, což je ostatně zcela v duchu tradice bulharské předválečné buržoasní vědy. Je zajímavé, že při tom autor přiznává, stejně jako B. Filov před válkou, naprostou stylovou a technickou shodu a

umění a dějin římského náboženského synkretismu na Balkánském poloostrově. Není možno souhlasit především se způsobem, jak autor charakterizuje časově dobu raného feudalismu podle zjednodušeného receptu, který se hodí jen pro bulharské dějiny VII.—X. století. I samo toto substitování světových periodisačních předělů a jevů bulharskými

Obr. 3. Reliéf tráckého jezdce na kamenné desce ze tří kusů, jejichž šířka se rovná velikosti tzv. madarského jezdce (3 m). Pochází ze Soluně a je umístěn v cařihradském museu.

Obr. 4. Reliéf tráckého jezdce na velké mramorové desce z Malé Asie, nyní ve varšavském museu.

totožnost reliéfu na madarské skále s tráckými reliéfy. Na rozdíl od Filova však používá řady formulací o přechodu od otrokářského řádu k feudalismu ve snaze vzbudit dojem marxistického postupu při řešení problému. Často opakované věty o raném feudalismu a o jeho vývoje formách nestačí však zakrýt nesprávnost domněle konkrétních srovnání, která zde provádí S. Stančev v oblasti dějin

patří k metodě předválečných buržoasních učenců a nestalo se a nemůže se stát obecně směřodátným.

Svědectvím neuspokojivého způsobu, jak byl proveden tento výzkum, je nejen okolnost, že se ho nemohli zúčastnit i odpůrci názorů o prabulharském původu reliéfu, ale i okolnost, že účastníci tohoto výzkumu vytvořili komisi z osob „které přicházely a odcházely v různých dobách, takže neměly

možnost pracovat společně a současně", jak je výslovně napsáno v předmluvě (str. 4). Za těchto podmínek byl podepsán i protokol o dosažení určité jednoty názorů, pokud se týká nápisu. Není bohužel nikde řečeno, zda všichni členové komise viděli současně na vlastní oči celý nápisový prostor, který se rozkládá na ploše 40 m² na skále.¹⁷ Faktem je, že tzv. nové čtení madarského nápisu podané v tomto sborníku, se shoduje takřka do písmene se čtením, které podal V. Beševliev již před dvěma desetiletími ve dvou studiích,¹⁸ které měly být odpovědí na velmi ostrou kritiku prof. G. I. Kacarova a D. Dečeva, kteří ve společné studii *Revise nápisu madarského jezdce*, uveřejněné ve sborníku *Madara*,¹⁹ ukázali přesvědčivě na podkladě velmi podrobného rozboru Beševlievových námitek proti Fehéroví, že *Beševliev ve skutečnosti vychází ze čtení Fehérova (a ovšem hlavně Škorpilova) a pouze něco vypouští (z Fehéra)*. Nová byla jenom — situace verba — Beševlievova filosofie nápisu. V pozdějších dvou výše uvedených státech Beševliev ochotně vysvětloval, že prý činnost Kruma a Omortaga je dosti známá z jiných soudobých nápisů a zpráv, takže by bylo záslužné připisat nápis kolem madarského reliéfu staršímu období bulharských dějin. Z tohoto důvodu se Beševliev snažil snížit datování nápisu a připisat jej chánu Tervelovi (701—718), Kormesiovi (739—756) a Omortagovi (815—832) a prohlásil jej za kroniku na skále, což zní velmi málo přesvědčivě, vezmeme-li v úvahu okolnost, že i podle čtení samotného Beševlieva z r. 1936 a 1954, která se plně kryjí pokud se týká písmen i obsahu a datování nápisu, máme ve skutečnosti z nápisu zachované pranepatrně nesouvislé zbytky.

Žádné jednoty nebylo dosaženo pokud se týká reliéfu, obrazu na skále. Vyplývá to z předmluvy sborníku a hlavně z okolnosti, že do sborníku nebyl zařazen ani jeden příspěvek člena komise, který byl v rozporu s tvrzením, že se tu jedná o reliéf zobrazující bulharského chána. Jeden ze členů komise — Stamen Michailov, starší spolupracovník Bulharské akademie věd, napsal ve svém příspěvku řadu podstatných a široce odůvodněných námitek proti závěrům komise a v důsledku toho jeho příspěvek musel být otištěn v cizině.²⁰ Ze zajímavých pozorování S. Michailova na skále, která popisuje ve zmíněném příspěvku (*K otázce paralel madarského jezdce*), který nebyl otištěn v tomto sborníku, je patrné, že na skále je možno vidět na téměř místě i něco jiného nebo dokonce nevidět nic, že tedy stupeň poškození reliéfu na skále, jeho detailů, je tak pokročilý, že některé detaily, stejně jako větší část nápisu, jsou naprosto nezřetelné.

Je škoda, že i v tomto sborníku se autoři vyhnuli širokému srovnání madarského reliéfu s reliéfy tráckých jezdců, které jsou zde zastoupeny pouze sedmi obrázky a ty jsou voleny tak, aby nebyly v rozporu s argumentací autorů a nikoliv aby osvětlily otázku původu reliéfu na madarské skále. Nebýt tohoto záměru, stačilo uvést ze zmíněné sbírky G. I. Kacarova dokonce pouze pět reliéfů tráckého jezdce, z nichž vysvětlí přesvědčivě pro nezaujatého čtenáře, že ikonografický obsah reliéfu na madarské skále je naprosto stejný jako na reliéfech tráckého jezdce. 1. Na reliéfu č. 193 je vidět jezdce jedoucího vpravo a pod ním psa a proti němu lva, jehož tlapa se opírá o převrnutou urnu. S nepatrnými rozdíly se tato scéna opakuje dosti často (viz zde obr. 1, 3, 6, 7 a 8). 2. Na reliéfu č. 295 jezdce obrácený vpravo zabíjí dlouhým kopím lva běžícího proti němu. Za jezdcem

Obr. 5. Několik reliéfů jezdců na skále u vsi Zekerija v Malé Asii, jejichž šířka je skoro 2 m.

běží pes (viz zde obr. 7). 3. Na reliéfu č. 426 jezdce obrácený vpravo zabíjí dlouhým kopím zvíře, které leží na zádech v pozici proti jezdci. Ve směru s jezdcem jde pes (viz zde obr. 8). 4. Na reliéfu č. 344 utíká před jezdce srna, z jejíž hrudi vyčnívá kopí. Jezdec ji pronásleduje a míří na ní dlouhým kopím, které drží v pravé ruce. Výjimečně na tomto reliéfu jsou jezdec i jeho oběť obráceny vlevo (viz zde obr. 9). 5. Na reliéfu č. 145 ve spodním plánu reliéfu mladý muž, t. j. Heros, trácký jezdec, zabíjí lva, jemuž vráží kopí přímo do tlamy (viz zde obr. 10). Je třeba upozornit, že na příslušných místech při popisech reliéfu v I. svazku své sbírky prof. G. I. Kacarov píše doslovně, že jezdec probodl (durchbohr) svou oběť kopím, což tedy znamená, že chtěl zvíře zabít a že jej zabíjí, že nejde o symboliku. Tyto čtyři případy zabíjení zvířete a dokonce lva jezdce na reliéfech tráckého jezdce ukazují jasně a jednoznačně, že sbírka reliéfů tráckých jezdců, kterou prof. G. I. Kacarov vydal r. 1938 v Budapešti, vyvrátila ve skutečnosti jeho starší názor a výklad z r. 1925 o reliéfu na madarské skále, v němž prohlašoval doslovně: „Na žádném z tráckých reliéfů jezdce není zobrazen jak zabíjí lva; naopak, v těchto

Obr. 6. Reliéf tráckého jezdce na kamenné desce (Kazarow 193).

reliéfech lev hraje úlohu pomocníka jezdce, stejně jako pes" (str. 32). I když prof. Kacarov svůj názor výslovně neodvolal, uvedený obrazový materiál, který se nashromáždil během dalších 12–13 let v museích a sbírkách v Bulharsku, ukazuje nesprávnost jeho staré teorie o sásánovském původu

vodně nacházel na hradbách soluňské pevnosti (šíře 3 m). O něco menší jsou reliéfy jezdců na skále u vesnice Zeke-rija v Malé Asii.²⁴ Ze všeho toho vyplývá, že příčinu velikosti reliéfu na madarské skále není možno hledat v jeho domnělém prabulharském původu, nýbrž ve špatné kvalitě

Obr. 7. Reliéf tráckého jezdce na kamenné desce (Kazarow 295).

Obr. 8. Reliéf tráckého jezdce na kamenné desce (Kazarow 426).

Obr. 9. Reliéf tráckého jezdce na kamenné desce (Kazarow 344).

madarského jezdce, která se opírala právě o mylný závěr, že jezdec na madarské skále prý zabíjí lva (což na skále není jasně vidět), zatímco na reliéfech tráckých jezdců lev prý hraje úlohu psa a jde prý vždy s pánem, což neodpovídá skutečnosti, jak sami vidíme. Reliéfy č. 193, 295, 344, 426 a 145 (zde obr. 6–10) svědčí jasně o tom, že není rozdíl mezi ikonografickým obsahem madarského reliéfu (zde obr. 1) a reliéfu ostatních tráckých jezdců. Je skutečně třeba litovat, že autoři sborníku hledali oporu pro starou teorii znovu na skále, zatímco sama sbírka prof. Kacarova již 20 let nespolehlivějším způsobem vyvrací jeho starou teorii. Z této velmi cenné sbírky je vidět, že tisíciletá evoluce tohoto náboženského obrazu u Tráků, která se vyvíjela pod vlivem řecké klasické mythologie a klasického řeckého umění, vedla k tomu, že se v podstatě vytvořily tři hlavní představy tohoto božství: 1. — jezdec jedoucí na lov, 2. — jezdec uračující se z lovu a 3. — jezdec v hieratické pozici. Každá z nich měla bohatou řadu variant a všechny varianty měly různé atributy, které se proplétaly v různých reliéfech způsobem, jež nás opravňuje říci, že takřka neexistují dva reliéfy tráckého jezdce, které by si byly stoprocentně podobné. Vždy by se mezi nimi našel určitý rozdíl, který by se mohl stát východiskem různých dohadů a domněnek o původu, místě a době vzniku památky. Ve skutečnosti však tu běží o rozdíly, které vyplývají z různých představ o tráckém jezdcí v různých dobách a oblastech tráckého etnického území, z různého množství materiálních prostředků, t. j. peněz obětovaných tomuto účelu (stejně jako dnes pro náhrobky) a tedy i dovednosti mistra, který reliéf na kameni vytesal. Nejsou to tedy rozdíly etnické povahy, nýbrž materiálního rázu. Existují reliéfy tráckých jezdců jak malé, tak i veliké, na kamenných deskách nebo na skalách a ovšem také sochy. Skoro polovinu velikosti reliéfu na madarské skále dosahuje další reliéf na skále v Bulharsku blízko Madary²¹ a obraz tráckého jezdce ve formě sochy v archeologickém museu v Sofii (skoro 1,5 m vysoký).²² Vysoký a široký jako reliéf madarského jezdce je reliéf tráckého jezdce v cařihradském museu,²³ který se pů-

skály, skládající se z hrubozrnného pískovce, a v okolnosti, že přírodní kout u madarských skal s velkou jeskyní a velkým pramenem pitné vody byl místem, kde se člověk zdržoval již od hlubokého pravěku. Svědčí o tom vytesané prostory ve skalách ve velkých výškách, zbytky jiných skalních obrazů a niši pro obrazy, umělé schody a díry ve skalách pro nejrůznější účely.²⁵ Velké vykopávky, které začaly v Madaře po fašistickém převratu z 9. VI. 1923, vynesly ve skutečnosti

Obr. 10. Reliéf tráckého jezdce na kamenné desce (Kazarow 145).

skoro výlučně římské materiály, které byly pochopitelně vydávány za prabulharské. I vykopávky, které se provádějí v Madaře nyní, vynášejí rovněž převážně římské materiály.

A tak dnes díky tomuto novému sborníku máme v BAV

již tři oficiální teorie o původu maďarského jezdce. Podle předválečné teorie Fehéra-Kacarova reliéf na maďarské skále představuje chána Kruma. Podle brožury V. Nikolaeva,²⁶ kterou BAV vydala u příležitosti diskuse o maďarském jezdcí v létě 1948, reliéf zobrazuje perského

Obr. 11. Reliéf tráckého jezdce na kamenné desce (Kazarow 479).

Obr. 12. Reliéf tráckého jezdce na kamenné desce (Kazarow 129).

krále Dareia ze VI. stol. před n. l. Konečně podle staré teorie V. Beševlieva z r. 1936, která je doslova obnovována v tomto sborníku, má to být obraz bulharského chána Tervela, jak výslovně píše Gerasimov.

Jak je vidět z velmi stručného obsahu, který jsem podal, běží zde jak při obrazu, tak i při nápisu o dohady, které se tradují již od doby prvního badatele K. Škorpila, jenž začal od r. 1896 mylně tvrdit, že maďarský reliéf je obrazem chána Kruma. Avšak r. 1932 K. Škorpil tento názor argumentovaně odvolal a uznal nesprávným.²⁷ Jsou to zcela libovolné výklady reliéfu jako celku a jeho různých detailů, dohady bez vědeckého opodstatnění a fantastické srovnávání bez skutečné souvislosti se studovanou památkou, prostě srovnání pro srovnání. Jejich nedostatečná průkaznost vyplývá z okolnosti, že obvykle při reliéfu slouží za rozhodující argument nápis a při nápisu zase naopak reliéf. V tomto sborníku autoři jednoduše opakují důvody a výklady K. Škorpila a hlavně G. I. Kacarova a Fehéra, které jsou již dávno zastaralé a neuvědomili si

dokonce ani to, že základ isolační teorie G. I. Kacarova z r. 1925, tvrzení, že maďarský jezdec zabíjí lva, kdežto tráčí jezdci nezabíjejí zvíře, byla vyvrácena jeho vlastní sbírkou tráckých jezdců již před 20 lety. Svědectvím toho jsou výše uvedené reliéfy, jejichž počet může být ještě dále rozmnoužen.

Shrneme-li to, co jsem z tohoto sborníku jen velmi stručně vyložil, musíme objektivně konstatovat, že se Beševlievovi podařilo jak v Bulharsku samém, tak i na mezinárodním fóru, uvést znovu do popředí otázku maďarského jezdce dokonce ve formulacích doslovně stejných jako r. 1936, tedy z doby, kdy šovinistické tendence bulharské historicko-archeologické vědy dosahovaly vrcholu tím, že se v údobí počátků dějin bulharského národa záměrně nadsazovaly zásluhy a význam Prabulharů ve vytvoření bulharského státu, národa a kultury.

Dimitr Krandžalov

Poznámky a literatura

¹ Kritické srovnání těchto čtení jsem provedl ve studii *Les faux déchiffrements des inscriptions de Madara, Slavica antiqua II*, Poznaň, 1949, 197–219; *Falšivite čteníja na maďarskite nadpisi*, Narodna prosveta, Sofia 1949, 18–32; *Maďarskij vsadnik. K voprosu ob etnogeneze bolgar*, Československá etnografie 2/3–1953, 203–260 + 50 obr. a XIII. tab.

² V *Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich*, XIX–1896, 247, 248.

³ *Maďaromogilskoto plato*, kap. VIII. reliéf, kap. IX. nápis, *Byzantinoslavica IV/1–1932*, 117–128.

⁴ *Maďarskijat konnik* (populjarno izdanie), Sofia 1925 (za účasti A. Protiče, R. Popova, G. Fehéra a G. I. Kacarova).

⁵ *Madara. Razkopki i proučvanija*. Kniga I. Izdaniya na narodnija archeologičeski muzej, No. 27, Sofia 1934. Kniga II., Sofia 1936. Za účasti R. Popova, I. Velkova, V. Mikova, G. I. Kacarova, D. Dečeva, A. Rašenova, K. Mijateva, B. Filova, G. Fehéra, N. A. Mušmova, M. Mavrodinova.

⁶ V různých novinářských zprávách a krátkých sděleních tisku a především v besedě. V. Beševlieva v bulharském týdeníku *Literaturen front* ze 17. II. 1955. Zpráva J. Frela v *Archeologických rozhledech VII/3–1955*, 350, kde pokus V. Beševlieva o obnovu vlastních teorií z r. 1936 je vydáván za velkou vymoženost archeologické vědy v lidově demokratickém Bulharsku, svědčí o neznalosti nejen jeho předválečných prací, ale i celé literatury. O tom svědčí i okolnost, že s největším urychlením byla uveřejněna v *Byzantinoslavica XVI/2–1955*, 212–254 i studie V. Beševlieva, *Les inscriptions du relief de Madara, Nouvelle lecture, compléments et interprétation*. V rozporu s běžnou praxí odmítla redakce tohoto časopisu uveřejnit kritické poznámky k této Beševlievově studii.

⁷ Pomocí této teorie, kterou formuloval již r. 1925 ve výše uvedeném sborníku (zde pozn. 4), se prof. G. I. Kacarovi podařilo izolovat reliéf maďarského jezdce od zmíněných asi 2000 zcela podobných reliéfů tráckého jezdce.

⁸ Kacarov G. I., *Reč proiznesena pred narodnija sabor v Madara na 15. maj 1927: Madara i Pliska*. Tjachnoto značeniye za bǎlgarskata istorija, Sofia 1927.

⁹ Viz zde pozn. 4 a 7.

¹⁰ Ve skutečnosti, je-li tam vůbec něco vidět, byla to

pravděpodobně chlomyda jako u všech reliéfů thráckých jezdců, která však bývá u některých dlouhá a široce otevřená za zády jezdce, kdežto u některých je jen úzká a padá svisele za jeho zády. Jsou ovšem i reliéfy, na nichž jezdec nemá vůbec chlomydu. Podrobnosti viz v mé studii Madarskij vsadnik (zde pozn. 4), 214, pozn. 47.

¹¹ Viz Kazarow G. I., Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, Budapest 1938, I. Textband, 198, II. Tafelband — I—LXXXIX. V této cenné sbírce reliéfů thráckých jezdců v Bulharsku autor podává popisy 1128 exemplářů v I. svazku a výběr 528 fotografických reprodukcí jezdců ve II. svazku. Čísla udávaná zde jsou podle číslování obrázků ve druhém svazku.

¹² Ve druhém, obrazovém svazku Kacarovy sbírky vidíme uzdu na reliéfech thráckých jezdců často i s kroužkem u huby koně, na vyobr. č. 3, 4, 8, 11, 18, 36, 44, 59, 68, 85, 86, 100, 116, 141, 155, 178, 180, 193, 197, 198, 202, 210, 226, 228, 231, 247, 268, 284, 302, 305, 311, 314, 315, 337, 370, 380, 388, 395, 444, 455, 460, 504, 513. Případů koní s uzdou (viz zde obr. 2, 3, 4, 6, 7, 9, 11 a 12) je ovšem daleko více.

¹³ Na nejlépe modelovaných reliéfech thráckého jezdce vidíme na hřbetech koní krásné příkrývky, zdá se dokonce i v několika vrstvách, jejichž okraje mají ozdobné lemování a případně třásně nebo jiné ozdoby. Viz v Kacarově sbírce obr. 25, 30, 138, 142—144, 154, 220, 247, 265, 268, 283, 309, 331, 333, 387, 426, 433, 436, 449, 469, 470, 473, 476, 503, 516, 521, 522 (viz též zde obr. 3, 7 a 12).

¹⁴ V Kacarově sbírce např. na vyobr. č. 1a, 129, 234, 235, 480, 515 a j.

¹⁵ Jen jako příklady uvádím vyobr. č. 4, 19, 32, 34, 36, 38, 42, 58, 60, 61, 68, 71, 100, 112, 113, 135, 140, 148, 184, 199, 203, 206, 209, 210, 214, 216, 220, 238, 253, 259, 268, 271, 288, 289, 291, 303, 314, 346, 349, 376, 381, 384, 388, 392, 393, 398, 406, 431, 461, 493, 516, 519, 522. Řecký název této ozdoby na temeni hlavy koně byl ampyx a ampykter, kdežto latinský frontale.

¹⁶ Viz v Kacarově sbírce vyobr. č. 9, 40, 77, 92, 96, 99, 105, 139, 142, 144, 146, 158a, 171, 207, 211, 220, 232, 234, 247, 249, 257, 274, 285, 290, 330, 337, 376, 426, 436, 449, 463, 464, 469, 470, 476, 477, 480, 481, 503, 504, 515 (viz zde obr. 3, 7, 8, 11 a 12).

¹⁷ To je snad jediné novum, které bylo stanoveno při tomto výzkumu. Avšak právě v důsledku tohoto měření více vyniká nepoměr mezi zachovanými písmeny a velkým nápisovým prostorem, asi 200—500 písmen z možných 1400—1660, tedy poměr menší než 1:5.

¹⁸ Pärvobälgarski nadpisi. Dobavki i opravki. Godišnik (ročenka) sofijské university (historicko-filosofická fakulta), sv. XXXII, Sofia 1936; 6—26; Nápisý kolem madarského jezdce, Prosveta I/5, Sofia 1936, 533—542.

¹⁹ Sofia 1934, 419—428.

²⁰ Tento příspěvek S. Michailova vyšel v českém překladu v časopise Československá etnografie VI/2—1958, 180—196.

²¹ V Kacarově sbírce vyobr. 83 (zde obr. 2).

²² V Kacarově sbírce vyobr. 247.

²³ Viz v mé studii Madarskij vsadnik, 248, vyobr. 46 (zde obr. 3).

²⁴ Viz v mé studii Madarskij vsadnik, 230, vyobr. 38, 39 a 40 (zde obr. 5).

²⁵ Viz v mé studii Madarskij vsadnik, tab. III, X, XI a XII.

²⁶ Tyto názory V. Nikolaeva byly skoro doslovně přetištěny v Byzantinoslavica X/1—1948, 42—58, přesto že ve zmíněné diskusi byly rázně odmítnuty všemi účastníky jako opakování isolační teorie Kacarova—Fehéra.

²⁷ Viz zde pozn. 2 a 3.

Paul Karnitsch, Die Reliefsigillata von Ovilava (Wels, Oberösterreich). Mit 186 Tafeln, 8 Abbildungen im Text, einer chronologischen Tabelle und einer Kartenskizze. Linz, Institut für Landeskunde von Oberösterreich, 1959. (Schriftenreihe des Institutes für Landeskunde von Oberösterreich, hgb. von Dr. Franz Pfeffer, 12.) 461 stran. Poloplátěná vazba, cena 380 S.

Zatímco ve Francii byly položeny počátkem tohoto století základy pro úspěšné studium galské sigillaty a v Německu byly propracovány nálezné celky tak, že z nich byla získána nejen relativní, nýbrž i absolutní chronologie zboží jihogalského, v Británii byly pak metody zjemněny pro nádoby středogalské do té míry, že se sigillata stala velmi spolehlivou pomůckou datovací pro římské osídlení, zůstávaly podunajské provincie římského imperia v tomto ohledu dlouho němě a nepromlouvaly svým specifickým způsobem k historii sigillaty, jak tomu bylo u uvedených zemí. V Podunají nebylo téměř publikací, z nichž by se dalo těžit pro studium vrcholného druhu římské keramiky. Jedinou výjimkou tu bylo Brigetio a částečně i Aquincum, ač ani tato vojenská a civilní sídliště nemohla plně uspokojit publikací svého materiálu, jednak proto, že většinu badatelů byla nesrozumitelná jazykově, jednak pro podradnou kresebnou reprodukci. Materiál publikovaný z Lince a Salzburgu byl zase velmi neúplný, takže rakouská část Pannonie a Noricum zůstávaly až do nejnovější doby badání o sigillatě téměř úplně neznámé, i když se vědělo, že mohou poskytnout velmi cenný materiál, který může osvětlit podstatně i hospodářskou historii obou provincií. Je zásluhou Paula Karnitsche, že rychle za sebou předložil sigillatu ze dvou důležitých norických sídlišť, limitního Lauriaca a nyní i z etapní Ovilavy — Welsu.

Úkol si omezil autor na zpracování reliéfní sigillaty, ale přesto s ní spojil i 12 zlomků italské sigillaty, částečně s nalepenou výzdobou na hladkém zboží, z dílen arretských a hornoitalských. Na 186 tabulkách vlastních kreseb, zachovávajících klasický kresebný styl Knorrův, předvedl 1300 zlomků nádob, pocházejících z dílen v La Graufesenque (tab. 2—21, 22?, 31), z továren středogalských (tab. 32—80), východogalských v La Madeleine, Heiligenbergu, Chémery, Blickweileru, Ittenweileru tab. 81—87), nejhornější však z Rheinzabern (tab. 87—181, 186), zatímco import z Westerndorfu je zastoupen jen nepatrně (tab. 182—184), což je jistě zjev překvapující. Novum je zjištění produktů lokálních dílen, stojících pod vlivem trevírským (tab. 185).

Pokud jde o jednotlivé výrobce, pak mezi dodavateli jihogalskými vyniká Aquitanus z doby tiberiovsko-claudijské, Germanus neronsko-vespasianský. Ve větším množství je přirozeně sigillata flavijská (M. Crestio či Crucuro, Mercato, Mascuus), z Banassacu dodávala nejvíce skupina Natalova, z Lezoux a okolí je v popředí Butrio ze starších a Lactucissa z mladších, masově pak jsou zastoupeni velkovýrobci Paternus

a Cinnamus, jak ani nelze jinak čekat. Z Ittenweileri přicházelo zvláště zboží Januariovo, které si udrželo trh i v době Januariovy činnosti v Rheinzabern, odkud jsou zastoupeni téměř všichni velcí výrobci velmi početně. Z Westendorfu měl dobrý odbyt Helenius.

Všechno tento obsáhlý materiál je pečlivě utříděn a chronologicky zařazen podle činnosti jednotlivých hrnčičů, výzdobně typy jsou identifikovány podle základních souborů typů (Hermet, Ludowici, Kissová a Oswald), pro zboží jihogallské je rozsáhle užito Knorra, pro středogallské pak Stanfielda — Simpsonové, ale využito bylo i publikací nejdůležitějších nálezořových souborů. Už pro tyto údaje by se publikace Karnitschova mohla stát příručkou pro studium sigillaty v terénu i v museích; ale přidal-li autor k tomu všemu ještě informativní stať o jednotlivých výrobních centrech v Itálii, Gallii, Hispanii, na Rýně i v Helvetii, Britanii i Podunají a upozornil-li na novou skupinu lokální produkce, pracující patrně v blízkosti Enže a dodávající hlavně do Norica a ojedinelě se vyskytující i v Brigetiu, pak podal i historický úvod pro jednotlivé dílny, jak se jeví jejich produkce podle dnešního stavu bádání. Zapomenuto není ani na rozsáhlou bibliografii (str. 64—67), zachycující všechnu důležitou literaturou jak o jednotlivých továrnách a hlavních nálezořových komplexech, tak i základní souborná díla.

Chronologickým zařazením materiálu z Ovilavy byla dána nová možnost pro přezkoušení dosavadních datování. Karnitsch se tu řídil uvážlivě jednak pracemi svých předchůdců v oboru, jednak vlastními zjištěními z nových výkopů v Noricu. Za zvláště důležité považují nové datování zboží rheinzabernského, kde, jak je zřejmo po výkopech v civilním městě v Lauriacu, bude nutno revidovat stará datování Reublova a Oswaldova i následnost Rickenovu. Nepochybně je, že dosavadní datování byla příliš časná a že spodní hranici bude nutno posunout značně hlouběji do III. stol. Toto nepochybně zjištění bude se odrazet ovšem i v našem materiálu, a tím budeme přivedeni i k revidaci zařazení nálezů na československém území, jak jsem to už sám částečně naznačil na příkladu Primitivové při referátu na limitní konferenci v Nitře v r. 1957. Průkazností nové chronologie pomáhají přehledně sestavené nálezy sigillaty rheinzabernské a westendorfské, pokud je datována mincemi, z Enže — Lorchu (Lauriaca).

Za správný považují i Karnitschův nesouhlas s trochu příliš pozdním datováním některých středogallských hrnčičů, jak je vypracovala G. Simpsonová ve své knize o středogallských hrnčičích, vydané v roce 1958, kde opustila dosavadní základnu Oswaldovu a na podkladě téhož britského materiálu, s nímž pracoval Oswald, došla k svým odchýlným výsledkům. Nelze se tu šířejší obírat touto otázkou, ale sotva lze přijímat bez námitek tak dlouhou produkční činnost jednotlivých hrnčičů a majitelů velkých podniků, jak to téměř šmahem činí Simpsonová. Tato otázka je důležitá i pro československé nálezy, neboť jde o to, jsou-li výrobky importované k nám z Lezoux ještě z doby před válkami markomanskými, či z doby těchto válek nebo dokonce až z let po míru Commodově. Rozřešení těchto dilemat přece zásadně ovlivňuje i celou koncepci poměru Zadunají k Imperiu, a to nejen v oblasti obchodních styků. Otázka uložení tohoto materiálu do země pak vyvolává důsledky i v datování domorodého materiálu, získaného s touto sigillatou.

Materiál, který nyní Karnitsch zpřístupnil z Ovilavy, nejen nám ozřejmuje hospodářské, historické a kulturní souvislosti tohoto důležitého norického města, ale ukazuje také, v jaké míře byla kryta spotřeba z jednotlivých výrobních

center, jak stoupala časem jeho potřeba od skrovných počátků s italskou sigillatou až do doby výroby rheinzabernské, kdy se dovezlo přímo ohromující množství výrobků téměř všech výrobců reliéfního zboží. Vedle lokálního významu a závažnosti pro poznání poměrů v provincii dostává publikace o sigillatě z Welsu i důležité místo pro studium poměrů v nadunajském barbaricu, poněvadž jí se nám dostává bezpečného základu a východiska pro srovnání a závěry získané z materiálu zjištěného nejen v římských posádkách v Zadunají, nýbrž i v domorodém prostředí, a to na materiálu značně rozsáhlejším a poněkud jinak složeném, než jsme měli dosud k dispozici z Brigetia, který byl dosud jediný přístupný bezprostředně z dunajské hranice. Snad můžeme doufat, že brzy bude předložen v publikacích i další materiál z důležitých podunajských center, z Vídne a především z Carnunta, a že pak dojde časem i na další střediska pannonská, na Ráb i další sídliště, aby tak byl ucelen obraz o sigillatě z míst, která měla rozhodující význam v římském úsilí o pronikání do Zadunají.

Máme-li pronést shrnující soud o nové publikaci Karnitschově, pak se lze o ní vyslovit jen s nejvyšším uznáním, a to jak pro suverénní zvládnutí látky, tak pro výborné kresby i vnější úpravu, která činí knihu krásnou už na pohled. Proti těmto skutečnostem opravdu mizí nedostatek poměrně četných tiskových omylů v bibliografii u cizojazyčných jmen a textů i referentův dojem, že on sám by neměl odvahu tak bezpečně určovat původce nádoby u malých zlomků, kde je zachováno příliš málo dekoru. Ale to snad souvisí s mírou možnosti pracovat s velmi rozsáhlým originálním materiálem a z toho získanými zkušenostmi, dávajícími po letech úzkého styku s ním nejen intuici, nýbrž i jistotu. Prof. Karnitsch podal opravdu cenný příspěvek k pokroku studia sigillaty, a to nejen v Podunají.

František Křížek

Karel Tihelka, *Moravský věteřovský typ*, Památky archeologické LI čís. 1, Praha 1960, 27—135.

Monografická práce K. Tihelku o věteřovském typu přesahuje rámec Moravy a dotýká se bezprostředně Slovenska i územia Rakúska a ovplyvní aj bádanie staršej a strednej doby bronzovej v južnom Nemecku, Čechách a Sliezske. Věteřovský typ tvorí súčasť maďarovskej kultúry, ktorej domovom je Slovensko, preto treba zaujať stanovisko k hlavným tézám autora ešte pred monografickým spracovaním výskumov maďarovských opevnených sídlisk na Slovensku.

K. Tihelka sa k spracovaniu věteřovského typu dostáva zákonite po vyhodnotení únětickéj kultúry na Morave. Systematické výskumy na opevnenom sídlisku v Cezavách pri Blučine, svedomité a kompletný súpis materiálu v moravských múzeách, znalosť materiálu na Slovensku, v Rakúske a v Čechách, ako aj rad predbežných štúdií vyústili v túto monografiu, ktorá rieši závažné problémy maďarovskej kultúry vôbec.

Práca je rozdelená na 5 častí a vychádza z rozboru materiálu. Na základe poznatkov zo sídlisk autor priam klasickým spôsobom rieši otázky hospodárske-spoločenské. V úvode podáva stručný prehľad vývoja staršej doby bronzovej na Morave; v podstate tu však opakuje závery, ku ktorým došiel pri spracúvaní únětických pohrebísk pred 13 rokmi, ne-

vystihu je teda súčasný stav bádania. To sa odzrkadľuje aj pri riešení genézy vetešovského typu.

V rozборе materiálu ťažisko spočíva v keramike, chýbajú však uzavreté nálezy celky; autor vetešovský typ posudzuje ako jednoliaty, časove i územne vymedzený horizont, preto nie je jasný ani jeho pomer k maďarovskej kultúre na Slovensku, böheimkirchenskej skupine v Rakúsku, a ešte menej zásah vetešovského typu na západ do Rakúska, južného Nemecka, Čiech, Sliezska, prípadne i Poľska. Autor bol zrejme okrem systematicky preskúmaných objektov v Cezavách pri Blučine odkázaný prevažne na staršie amatérske výskumy, prípadne zbery. Napriek tomu, že pri spracúvaní bronzov na viacerých lokalitách vystupujú tzv. únětické bronzы, podobný stav sa neodzrkadľuje v keramike, kde by sme očakávali vypracovanie aspoň dvoch časove odlišných horizontov. Preto neprekvapuje, že v Poľsku, Čechách i južnom Nemecku vo vetešovskom zásahu úplne chýbajú charakteristické vetešovské šálky, obmedzené iba na Moravu, Rakúsko a časť juhozáp. Slovenska. Podľa analógií zo Slovenska možno aj na Morave vo vetešovskom type predpokladať dva, prípadne tri časové horizonty. Najmladší horizont bol najexpanzívnejší smerom na západ, prípadne na sever.

Z rozboru keramiky by malo vyplývať aj svojrázne postavenie vetešovského typu voči maďarovskej kultúre a jej slovenským variantom. Závěry K. Tihelku pri keramike však ukazujú, že vetešovský typ sa kryje s typom Veselého na Považí (do literatúry ho uviedol G. Child, pozri *The Danube in Prehistory*), s tým rozdielom, že na Považí okrem vetešovskej zložky je zastúpená aj maďarovská kultúra (krčiazkami a vysokohrdými amforami, ktoré na Morave skoro úplne chýbajú). Väčšie rozdiely sa črtajú v ostatnom inventári, najmä v dosahu karpatských vplyvov, napr. v parohovej a kostenej industrii, ktorá je jednotná pre všetky súčasne karpatské kultúry. Na Morave zatiaľ úplne chýbajú parohové ihlice, bočnice zubadiel, a len ojedinele sú zastúpené nástroje. Ešte výraznejšie sú rozdiely pri kultúrnych predmetoch (prenosné piecky, bočníkové idoly, hrkálky, plné i prelamané kolieska a i.). Nápadný je rozdiel aj v kultúrnych vrstvách, ktoré sú na Morave na doteraz skúmaných objektoch omnoho tenšie ako v maďarovskej kultúre na Slovensku, čo súvisí nepochybne s intenzitou osídlenia. Napriek spomenutým rozdielom sa však domnievom, že v prípade vypublikovania bohatého materiálu z výskumu doc. J. Neustupného z r. 1937 a AUSA z r. 1949—1950 vo Veselom, bol by sa v literatúre udržal typ Veselého, zavedený G. Childom.

Medzi maďarovskou kultúrou a vetešovským typom sú však tzv. deliace kritériá oproti jednotiacim znakom v menšine. Potvrzuje to aj percentuálne zastúpenie jednotlivých tvarov. Odhliadnuc od šálok absolútnu prevahu majú základné tvary, spoločné pre maďarovskú kultúru i vetešovský typ. Dosť skreslený pohľad na tvarovú náplň vetešovského typu poskytujú ilustrácie práce K. Tihelku, pretože obsahujú vysoké percento ojedinelých tvarov, netypických pre celú skupinu.

Najlepším zjednocujúcim kritériom je charakter sídlisk a opevnení. Na Morave i na Slovensku sú zastúpené nížinné i výšinné sídliská; technika opevňovania (často s použitím kameňa) je typická pre obe územia. Trojitý systém opevnenia na maďarovskom sídlisku v Ivanovciach má analógiu v Cezavách a vápno, použité na spájanie kameňov valu v Olomouci potvrdzuje používanie vápna aj na omietku na sídlisku v Nitrianskom Hrádku. Nedostatočný terénny vý-

skum zapríčiniť, že v sídliskovej problematike je výskum maďarovskej kultúry ďalej ako výskum vetešovského typu. S tým súvisí aj odlišná interpretácia kultúrnych jám, charakteristických pre obidve skupiny. Vznik týchto jám je podmienený exploataciou hliny na omietku, stavbu pecí a dĺžku, ale súčasne so zameraním aj na funkciu zbožných, prípadne zásobnicových jám.

Domnievam sa, že ani v pohrebnom ríte niet rozdielov. So zreteľom na veľký počet odkrytých kultúrnych jám nemožno nálezy kostier v jamách na sídliskách považovať za rituálny prejav. Ide väčšinou o pohoďené kostry, ktoré sa dostali do jám pri planťovaní. Nositelia maďarovskej kultúry i vetešovského typu pochovávali mŕtvych na osobitných pohrebiskách, v staršej fáze kostrove (Gajary) a len postupne prechádzali na birituálny spôsob (Majcichov).

Nedostatočné publikovanie starobronzového materiálu zo Slovenska a čiastočne nesprávne pochopenie mojich tiež spôsobilo rozdielne stanovisko autora v otázke genézy vetešovského typu, resp. maďarovskej kultúry vôbec. K. Tihelka a najnovšie aj R. Pittioni sa domnievajú, že vetešovský typ, prípadne böheimkirchenská skupina vznikli pod vplyvom maďarovskej kultúry, t. j. neskoršie ako táto kultúra. Autor nadhadzuje aj možnosť časovej súbežnosti výšinných sídlisk vetešovského typu s nížinnými únětickými sídliskami na Morave. Z presvedčivého nálezu materiálu na Slovensku vyplýva, že proces vzniku maďarovskej kultúry na Slovensku a jej príbuzných vetiev na Morave a v Rakúsku bol výsledkom hlbokých hospodárskych a spoločenských zmien, vyvolaných silným vplyvom z juhovýchodu v tej istej dobe. Domáce podložie podmieňovalo najmä svojrázne odtiene keramiky na spomenutých územiach.

Otázka vzniku tzv. únětických koflíkov súvisí so vznikom únětickej kultúry vôbec. Na juhozápadnom Slovensku sa tento tvar objavuje prvý raz na pohrebnom snúrovej kultúry typu Zlota vo Veselom. Ide o špecifický slovenský tvar s ústím širším ako bruško; jeho varianty sledujeme až do úněticko-maďarovského stupňa. So zreteľom na silný podiel nagyrévskej i nitrianskej kultúry pri vzniku únětickej kultúry právom predpokladáme, že aj „únětický koflík“ patrí medzi tvary, ktoré majú svoj pôvod na strednom Dunaji.

K. Tihelka zastáva tiež prekonaný názor o pôvode maďarovského krčiazka z maďarovskej kultúry. Tento krčiazok má predlohy v hatvanskej a kisapostackej kultúre, ktoré susedili so slovenskou únětickou skupinou a v hurbanovskom type sa miešali. Ide tu okrem krčiazkov aj o koflíky. Genézu charakteristického keramického tvaru vetešovského typu — šálky s vlnovite prehnutými stenami — K. Tihelka vyvádza z veszprémskej kultúry, ktorá však nikdy nebola v priamom kontakte s Moravou, a preto možno ťažko zdôvodňovať spojitosť medzi obidvoma kultúrami. Sporné je aj datovanie vetešovského typu, pretože na Morave zatiaľ nebol vypracovaný najstarší a najmladší stupeň tejto skupiny, ktorá nepochybne pretrváva až do strednej doby bronzovej.

Autor, opierajúc sa o konkrétne poznatky z terénu, vzorne a majstrovsky vypracoval kapitolu o hospodárskych a spoločenských pomeroch na vetešovských sídliskách.

Napriek istým výhradám monografia o vetešovskom type na Morave je doteraz jediným prameňom pre štúdium zložitých problémov, súvisiacich so vznikom stredodunajskej mohylovej a v značnej miere aj lužickej kultúry, ako aj prenikania juhovýchodných vplyvov na sklonku staršej a na začiatku strednej doby bronzovej do južného Nemecka a Čiech.

Anton Točík